

Verbi verbistä

Puolan ja suomen johdetun verbileksikon
merkitysrakenteen vertailua

Helsingin yliopiston humanistinen tiedekunta

Verbi verbistä

Puolan ja suomen johdetun verbileksikon
merkitysrakenteen vertailua

Anna Maija Biskupska

Väitöskirja

Kielentutkimuksen tohtoriohjelma: suomen kieli

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti
tarkastettavaksi Pienessä juhlasalissa lauantaina 3. maaliskuuta 2018 klo 12.

Helsinki 2018

ISBN 978-951-51-4018 (NID)
ISBN 978-951-51-4019 (PDF)

Unigrafia
Helsinki 2018

Abstract

Verbi verbistä

A verb for a verb

A comparative study of the semantic structure of derived verb lexicon in Polish and Finnish

Anna Maija Biskupska, University of Helsinki, Finland

This thesis compares the verb derivation systems of Polish and Finnish on the grounds of their contrastive morphosemantic analysis. As the main database I have used large monolingual dictionaries of both languages and as a theoretical background structural and conceptual semantics.

In both languages derivatives form the major part of the verb lexicon. The most crucial semantic categories among the derivatives are verbs describing causative and anticausative change of state events. Nevertheless, the morphosemantic structure of the Polish and Finnish derivatives expressing change of state has essential differences. This particularly concerns deverbal causative and anticausative derivatives. In Polish they are typically created by means of polysemous prefixes of lexical (local-directional) origin or the *się* reflexive, while Finnish produces them by using suffixes of a generic causative ((*t*)*tA*-) or anticausative (*U*-) meaning.

Polish prefixes add to the causative stem verbs not only the meaning of a change of state but also its specified result. Moreover, the prefixes influence the aspect of the stem changing an imperfective stem verb into a perfective derivative. In Finnish, unlike in Polish, deverbal derivatives expressing change of state are not explicitly resultative. Even if derivational suffixes may have an influence on the aspectual features of their stem verbs, there is no grammaticalized verb aspect in Finnish.

In Polish it is possible to derivate from a causative verb several resultative causative derivatives by using different prefixes to express different results. This kind of explicit multiresultativeness is alien to Finnish verbs. Accordingly, for both the Polish stem verb and its prefixal derivatives stands often only one Finnish verb, the meaning of which corresponds to the meaning of the Polish multiresultative stem verb and the whole group of its prefixal derivatives.

Together with their stem verbs, prefixal derivatives build hierarchical taxonomies based on hyperonym-hyponym relations. This makes the Polish change of state verb lexicon rich in synonyms and its semantic structure deep. Compared with it, the Finnish lexicon is poorer in synonyms and its semantic structure shallower.

The semantic differences between Polish and Finnish change of state derivatives reflect not only on the semantic structure of the verb lexicon. They as well come out in the argument structure and lexicalization strategies (patterns). Because of the pre-

fixation, conflation is a very characteristic strategy for Polish, while the strategy Finnish prefers is typically straight.

In sum, because of the prefixation Polish derivatives expressing change of state include more semantic and pragmatic information about a situation than Finnish suffixal derivatives. Information encoded in the verbs by prefixation may concern their aspectual features (perfective aspect, lexical aktionsart meanings), modality, resultativeness, causativeness on the one hand, and semantic roles of the arguments and selection rules on the other hand. In Finnish such information is encoded partly in verbs and partly in their arguments.

Tiivistelmä

Verbi verbistä

Puolan ja suomen johdetun verbileksikon merkitysrakenteen vertailua

Anna Maija Biskupska, Helsingin yliopisto, Suomi

Tutkin tässä työssä kontrastiivisesti, miten tiloja, tapahtumia ja tekoja eli ns. primaa-reja semanttisia asiaintilatyyppejä kielennetään verbeihin suomessa ja puolassa. Koska molempien kielten verbileksikko on johdosvaltainen, näkökulmani on pitkälti joh-to-opillinen. Sen mukaisesti vastakkainasettelun ensisijaisena vertailuperustana (*tertium comparationis*) on verbinjohto.

Tarkasteltavina ovat suomen ja puolan verbijohdosten säännölliset, verbileksik-koa luokittavat merkitykset, joita vertailen verbijohdosten morfosemanttisen analyysin pohjalta.

Suomen ja puolan verbinjohdon vertailun tekee niin lingvistisesti kuin kielididak-tisestikin mielenkiintoiseksi etenkin se, että vastakkain on kaksi johdosvaltaista, mutta johtamiskeinoiltaan varsin erilaista kieltä. Lähtöoletuksenani on, että erojen päälähde on puolan verbinjohtoa hallitseva prefiksisysteemi. Sen vuoksi prefiksijoh-to saa tässä tutkimuksessa osakseen erityisen runsaasti huomiota.

Tutkimus perustuu pääosin laajojen suomen ja puolan selittävien sanakirjojen verbiaineistoon. Menetelmä on vertaileva ja lähestymistapa hengeltään lähinnä struk-turalistinen.

Suomen ja puolan verbijohdoksille on yhteistä perusluonteinen jakautuminen toi-saalta muutosta kuvaaviin muuttamis- ja muuttumisjohdoksiin ja toisaalta tilaa ja muutokseen johtamatonta toimintaa kuvaaviin johdoksiin. Jako pätee myös johta-mattomiin perusverbeihin. Olennaisimmat erot puolestaan koskevat sitä, miten muu-tosta ja tulosta kummassakin kielessä ilmaistaan. Suomessa yleismerkityksistä kau-satiivista ja ei-kausatiivista muutosta kielentävät ennen muuta (*t*)*tA*- ja *U*-johtimet. Tulosta voidaan ilmaista muutosjohdosten resultatiivisilla täydennyksillä tai se voi sisältyä verbijohdokseen, jos kantasana on nomini tai intransitiiviverbi. Puolassa sitä vastoin tärkeimpiä muutoksen ja tuloksen ilmaisimia ovat leksikaalislähtöiset prefiksit, jotka lisäävät verbijohdokseen spesifisen tuloksen.

Etenkin tekoverbeillä ja niistä johdetuilla tapahtumaverbeillä sekä paikan muu-tosta ilmaisevilla liikeverbeillä on usein toista kymmentäkin eri prefiksillä johdettua resultatiivijohdosta, jotka yhdessä kantaverbin kanssa muodostavat hierarkkisen, ra-kenteeltaan syvän hyperonyymi-hyponyymi-suhteeseen perustuvan verbitaksono-mian. Suomen verbileksikossa tällaista samakantaista lähimerkityksistä johdoksista koostuvaa prefiksijohdospesyettä vastaa monesti yksi verbilekseemi, minkä perus-teella tällaista leksikon rakennetta voidaan nimittää laakeaksi.

Puolan hierarkkiset verbijohdostaksonomiat voivat perustua myös prefiksien polysemiaan ja mahdollisuuteen tulkita prefiksin merkitys resultatiiviverbillä. Eri kantaverbiryhmiin kytkeytyneenä prefiksi verbistyy erilaisiksi resultatiiviverbeiksi, joita kutsun kattoverbeiksi. Tällöin taksonomian hyperonyyminä on prefiksin verbistynyt merkitys ja hyponyyminä samaprefiksiset eri kantaverbeistä johdetut verbit. Suomen ja puolan muutosjohdon erilaisuus tulee esiin myös kielten toisistaan poikkeavina leksikalisointistrategioina. Puolassa strategia on usein epäsuora, sillä verbiin on voitu johtoteitse kielentää tietoa mm. teon tai tapahtuman tuloksesta, verbin kuvaaman tilanteen rajattuudesta, lauseen subjektin tai objektin semanttisista rooleista, niiden merkityspohjaisesta valikoitumisesta jne. Suomi puolestaan suosii enemmän suoraa strategiaa niin, että itse tekoa tai tapahtumaa kielennetään verbillä ja sen osallistujia täydennyksillä ja määritteillä.

Muutoksen ja tuloksen kielentämiseen verbilekseemeissä kytkeytyvät tärkeänä osatekijänä verbien aspektuaaliset ominaisuudet (suomessa verbien rajapakoisuus, rajahakuisuus ja rajaavuus), puolassa taas kieliopillistunut verbinaspekti (imperfektiivisyys ja perfektiivisyys).

Pitkästi prefiksijohdon tulosta on puolan suomea laajempi teonlaatujohdosten kirjo: teonlaatujohdoksilla ilmaistaan toiminnan frekventatiivisuuden, kontinuatiivisuuden ja momentaanisuuden lisäksi mm. sen ajallista kestoa, distributiivisuutta, inkootiivisuutta ja terminatiivisuutta. Kiintoisa samankaltaisuus tulee esiin siinä, että niin suomen kuin puolan teonlaatujohdokset saavat helposti affektis-modaalisia merkityksiä.

Tämä tutkimus on ensimmäinen yritys pureutua puolan leksikaalislähtöisten verbiprefiksien ja niillä johdettujen verbien monisäikeiseen ja vaikeaselkoiseen semantiikkaan vertailemalla sitä suffikseja verbinjohtimina suosivaan suomeen. Erityisesti muutosverbien vertailu lisää lingvististä tietoa muutoksen ja tuloksen kielentämisestä verbilekseemeihin johtoteitse ja siihen liittyen myös tietoa puolan ja suomen verbijohdosten kausatiivisuuden ja transitiivisuuden luonteesta sekä resultatiivisuuden suhteesta kausatiivisuuteen.

Aluksi

Kiinnostukseni puolan verbien merkitysrakenteeseen syntyi siinä kielen opiskelun vaiheessa, jossa tunsin osaavani puolaa jo varsin hyvin, mutta en harmikseni aina onnistunut valitsemaan oikeaa prefiksiä käyttämäni verbiin. Aloin miettiä, mistä se johtui. Tehdessäni havaintoja prefiksien käytöstä arkielämän tilanteissa, sanomalehtiä ja kirjoja lukiessani päädyin siihen, että prefiksit toimivat omalaatuksena pelimäisenä systeiminä, jolla on loogiset, joskin vaikeaselkoiset säännöt. Ilman näiden sääntöjen oivaltamista kestäisi vielä kauan ennen kuin minulla olisi puolan kieli todella hallussa. Ajattelin, että pelisääntöjen selvittäminen auttaisi myös yleisemmin puolaa vieraana kielenä opiskelevia suomalaisia sekä muitakin puolan oppijoita. Niinpä aloin kirjoittaa lisensiaatintyötä puolan verbinprefikseistä ja prefiksillisten verbien merkitysten ilmaisemisesta suomessa. Vuosien varrella näkökulmani aiheeseen muuttuessa syvällisemmäksi ja laajemmaksi lisensiaatintyö muuntui puolan ja suomen johdetun verbileksikon merkitysrakennetta vertailevaksi väitöskirjaksi.

Tämä tutkimus on ollut uskollinen seuralaiseni hyvinä ja pahoina aikoina. Se on kokenut sekä oman elämäni että Puolan rajut murrokset, käynyt läpi monet metamorfoosit ja viimein löytänyt muotonsa. Olen kiitollinen kaikille työn eri vaiheissa sitä ohjanneille professoreille: Vesa Koivistolle, Matti Larjavaaralle, Marja Leinoselle, Jouko Lindstedtille, Tiina Onikki-Rantajääskölle sekä akateemikko Franciszek Sławskille. Heistä kaikkein suurimmat ja erityisen lämpimät kiitokset kuuluvat Vesa Koivistolle, joka on viime vuosien erinomaisella ohjauksella luotsannut minut siihen loppuun, jossa ”kiitos seisoo”.

Surullista on, että ensimmäinen ohjaajani, Krakovan yliopiston professori, akateemikko Franciszek Sławski ei päässyt näkemään työtäni valmiina. Hänen kanssaan aina samassa Krakovan vanhan kaupungin kahvilassa omenaleivoksen ja kahvikupposen ääressä käymiämme verbisemanttisia keskusteluja en unohda koskaan.

Haluan vielä erityisesti kiittää Matti Larjavaaraa fiksuista kommentteista ja vinkeistä (nimi!) sekä tuesta epäuskon hetkinä. Jouko Lindstedtiä kiitän asiantuntevista huomioista. Kaunis kiitos myös Tiina Onikki-Rantajääskölle, joka liittyi ohjaajajoukkoon työni loppuvaiheessa kannustaen ja kirittäen minua rakentavassa hengessä. Yleistä semantiikan ymmärrystäni ovat syventäneet monin tavoin Varsovan yliopiston puolan kielen professori Renata Grzegorzcykowan ”semanttiset keskiviikot”, joihin minulla oli tilaisuus jonkin aikaa osallistua. Siitä hänelle suuret kiitokset! Olen myös kiitoksen velkaa professori Anneli Pajuselle ja professori Hannu Tommolalle työni esitarkastuslausunnoista ja Anneli Pajuselle lisäksi vastaväittäjäksi ryhtymisestä.

Kiitän myös kaikkia suomen kielen ja kulttuurin opettajakollegoitani ja aivan erityisesti Salli-Marja Bessonoffia, Eila Hämäläistä, Hannele Jönsson-Korholaa, Marja-Leena Miettistä ja Sari Päivärinnettä, jotka ovat vuosien mittaan auttaneet minua pitämään lippua korkealla. Myös serkkuni, dosentti Toini Rahdun myötäelävä ymmär-

täväisyys on ollut minulle arvokasta. Kiitoksen ansaitsee vielä professori Jyrki Kalliokoski, joka oli valmis tukemaan minua hädän hetkellä.

Kiitän Suomen Akatemiaa apurahoista, joiden turvin saatoinkin työstää tutkimustani sen eri vaiheissa Krakovan ja Varsovan yliopistoissa ja mm. esitelmöidä useamman kerran Krakovassa Puolan Tiedeakatemian kokouksissa puolan ja suomen verbisemantiikasta. Poikaani Olafia kiitän monipuolisesta tietoteknisestä avusta, jota ilman en olisi saanut työtäni painokuntoon.

Laaja kotirintama ansaitsee kokonaisuudessaankin todella kauniit ja lämpimät kiitokset. On pitkälti edesmenneen puolisoni ja ensimmäisen ja ylivertaisen puolan opettajani Józef Łączakin kannustuksen ansiota, että ryhdyin opetustyön ohella tutkimaan puolan verbejä. Kaipauksella muistelen keskustelujamme ja ehtymättömiä lingvistisiä pohdiskelujamme. Poikamme Olaf ja Kristian Łączak sekä Jan Biskupski ovat aina suhtautuneet hienosti tutkimustyöhöni. Miestäni, Puolan kirjallisuuden tutkijaa Krzysztof Biskupskia kiitän ymmärtäväisestä suhtautumisesta pitkäksi venähtäneeseen kirjoittamiseeni. Tuskinpa arvasit liittomme alussa, että väitöskirjan kirjoittamisessa ”Voi talvi ja taas kesä mennä menojaan ja ensi kesä myös sekä vuosi kokonaan...”. Vanhempieni Anna-Liisa ja Antti Reinikaisen, joilta olen saanut niin paljon elämässäni, olisin suonut ehtivän nähdä työni valmiina. Vitsikkäitä veljiäni, Saikusoliston sankareita Anttia, Ollia, Pekkaa, Yrjöä ja Paavoa perheineen kiitän siitä kaikesta, mitä olemme yhdessä saaneet kokea.

Tutkiminen on luonnollisesti heijastunut myös opetukseen. On tuntunut palkitsevalta opettaa puolan ja suomen kielen opiskelijoille omaan tutkimukseen perustuvia asioita. Kiitän kaikkia oppilaitani sekä Varsovan, Krakovan että Helsingin yliopistoissa mukavasta yhteistyöstä, jota ilman olisin paljon vähemmän oppinut kuin nyt olen. Lasteni ohella juuri te olette opettaneet minulle eniten.

Jäljellä on vielä yksi sydämellinen kiitos – musiikille. Suurten mestareiden teokset ovat olleet seuranani muuten aika yksinäisessä kirjoitustyössä pitäen henkeä yllä ja minua hengissä.

Vantaalla 18. helmikuuta 2018
Anna Maija Biskupska

Sisällys

Abstract.....	5
Tiivistelmä.....	7
Aluksi.....	9
1 Johdanto.....	15
1.1 Yleistä.....	15
1.2 Tutkimuksen kohde, teoreettinen tausta ja rakenne.....	17
1.3 Tutkimuksen aineisto.....	20
1.4 Aiheen aiempi tutkimus.....	21
2 Verbiluokituksista, tutkimuksen keskeisistä käsitteistä ja terminologiasta.....	25
2.1 Semanttiset asiaintilatyypit, puolan verbinaspekti ja suomen verbien aspektiominaisuudet.....	25
2.2 Puolan verbinaspekti.....	26
2.2.1 Suomen verbien aspektiominaisuudet.....	32
2.3 Primaarien semanttisten asiaintilatyyppejen aspektiluonne.....	36
2.3.1 Aspektuaaliset tilannetyypit.....	36
2.3.2 Primaarien semanttisten asiaintilojen aspektuaalinen tilannetyyppi.....	38
2.4 Teonlaadut.....	40
3 Suomen ja puolan verbinjohdon kontrastiivinen yleiskuva.....	46
3.1 Suomen ja puolan verbijohdosten ja verbinjohtimien luokittamisesta.....	46
3.2 Suomen verbinjohdon luonteenomaisia piirteitä.....	48
3.3 Puolan verbinjohtosysteemi.....	49
3.4 Puolan verbisuffiksit.....	50
3.5 Puolan verbisuffiksien ja verbinjohtosuffiksien vertailua.....	53
3.6 Puolan verbiprefiksit.....	54
3.7 Koonti: puolan prefiksijohto suomen suhteen kontrastiivisesta näkökulmasta	64
3.8 <i>Się</i> -johto.....	65
3.8.1 <i>Się</i> -morfeemi.....	65
3.8.2 <i>Się</i> verbinjohtimena.....	66
3.8.3 Koonti: <i>się</i> -johto.....	71
3.8.4 <i>Się</i> -morfeemin muita kuin johto-opillisia tehtäviä.....	74
3.9 Koonti: suomen ja puolan verbinjohdon kontrastiivinen yleiskuva.....	76

4 Suomen ja puolan verbijohdosten luokittavien merkitysten vertailua.....	78
4.1 Suomen ja puolan muuttamisjohdokset (kausatiivijohdokset).....	78
4.1.1 Kausatiiviverbit.....	78
4.1.2 Suomen kausatiivijohdosta.....	79
4.1.3 Puolan kausatiivijohdosta.....	80
4.2 Suomen deverbaaliset kausatiivijohdokset ja niiden merkitysvastineet puolassa.....	84
4.2.1 Yleistä.....	84
4.2.2 Suomen intransitiiviverbeistä johdettujen kausatiivien puolankieliset merkitysvastineet.....	89
4.2.3 Suomen teettojohdosten puolankieliset merkitysvastineet.....	100
4.2.4 Suomen tunnekausatiivit ja niiden puolankieliset merkitysvastineet....	103
4.2.5 Koonti: suomen ja puolan deverbaalinen kausatiivijohto.....	108
4.3 Suomen ja puolan denominaaliset muuttamisjohdokset (kausatiivijohdokset)	110
4.3.1 Yleistä.....	110
4.3.2 Adjektiivikantaiset kausatiivijohdokset (faktiivijohdokset).....	115
4.3.2.1 Yleistä.....	115
4.3.2.2 Suomen adjektiivikantaiset faktiivijohdokset.....	119
4.3.2.3 Puolan adjektiivikantaiset faktiivijohdokset.....	121
4.3.2.4 Koonti: suomen ja puolan adjektiivikantainen kausatiivijohto (faktiivijohto).....	125
4.3.3 Substantiivikantaiset muuttamisjohdokset (kausatiivijohdokset).....	126
4.3.3.1 Yleistä.....	126
4.3.3.2 Substantiivikantaiset faktiivijohdokset.....	129
4.3.3.3 Instruktiiviset johdokset.....	134
4.3.3.4 Instrumentatiiviset johdokset.....	142
4.3.3.5 Privatiiviset johdokset.....	146
4.3.3.6 Direktionaaliset johdokset.....	148
4.3.3.7 Koonti: suomen ja puolan substantiivikantainen kausatiivijohto....	150
4.4 Suomen ja puolan muuttumisjohdokset.....	152
4.4.1 Yleistä.....	152
4.4.2 Suomen ja puolan deverbaaliset muuttumisjohdokset.....	158
4.4.3 Suomen ja puolan deverbaalisten muuttumisjohdosten merkitystyyppien vertailua.....	163
4.4.4 Koonti: suomen ja puolan deverbaalinen muuttumisjohto.....	169
4.4.5 Suomen ja puolan denominaaliset muuttumisjohdokset.....	170
4.4.5.1 Yleistä.....	170
4.4.5.2 Adjektiivikantaiset muuttumisjohdokset (translatiivijohdokset)....	175

4.4.5.3 Koonti: adjektiivikantainen muuttumisjohto (translatiivijohto).....	185
4.4.5.4 Substantiivikantaiset muuttumisjohdokset.....	186
4.4.5.5 Koonti: suomen ja puolan substantiivikantainen muuttumisjohto.	198
4.5 Puolan paikanmuutosta ilmaisevat prefiksijohdokset.....	199
4.6 Suomen ja puolan essentiaali-johdokset.....	201
4.6.1 Yleistä.....	201
4.6.2 Suomen essentiaali-johdokset.....	204
4.6.3 Suomen essentiaali-johdosten semanttisia lähiryhmiä.....	207
4.6.4 Puolan essentiaali-johdokset.....	209
4.6.5 Essentiaali-johdosten kokoavaa kontrastiivista tarkastelua.....	214
5 Puolan prefiksijohto.....	216
5.1 Prefiksillinen aspektijohto.....	218
5.2 Prefiksillinen teonlaatujohto.....	219
5.2.1 Tilaverbien prefiksilliset teonlaatu-johdokset.....	221
5.2.1.1 Yleistä.....	221
5.2.1.2 Tilan ajallista kestoa ilmaisevat johdokset.....	222
5.2.1.3 Inkoatiivijohdokset.....	228
5.2.1.4 Terminatiiviset johdokset.....	234
5.2.1.5 Koonti:puolan tilaverbien prefiksillinen teonlaatujohto ja johdosten merkitysvastineet suomessa.....	235
5.2.2 Tapahtumaverbien prefiksilliset teonlaatu-johdokset.....	237
5.2.2.1 Yleistä.....	237
5.2.2.2 Tapahtumaverbien ajallista kestoa, inkoatiivisuutta ja terminatiivisuutta ilmaisevat johdokset.....	238
5.2.2.3 Distributiiviset johdokset.....	239
5.2.2.4 Tuloksen määrää luonnehtivat johdokset.....	242
5.2.2.5 Tapahtuman intensiivisyysastetta luonnehtivat johdokset.....	245
5.2.2.6 Liikeverbien määrämatkaa ilmaisevat teonlaatu-johdokset.....	247
5.2.2.7 Koonti: puolan tapahtumaverbien prefiksillinen teonlaatujohto ja johdosten merkitysvastineet suomessa.....	248
5.3 Varsinainen prefiksijohto.....	249
5.3.1 Yleistä.....	249
5.3.2 Prefiksien semanttiset profiilit.....	251
5.3.2.1 Prefiksi <i>do</i> -.....	251
5.3.2.2 Prefiksi <i>na</i> -.....	254
5.3.2.3 Prefiksi <i>nad(e)</i> -.....	255
5.3.2.4 Prefiksi <i>pod(e)</i> -.....	256
5.3.2.5 Prefiksi <i>prze</i> -.....	257

5.3.2.6 Prefiksi <i>za-</i>	261
5.3.2.7 Prefiksi <i>od(e)-</i>	265
5.3.2.8 Prefiksi <i>wy-</i>	270
5.3.2.9 Prefiksi <i>o-/ob(e)-</i>	272
6 Keskeinen suomen ja puolan verbeihin johtoteitse liitetty semanttinen tieto.....	279
6.1 Muutosverbien kuvaama muutos ja tulos.....	281
6.1.1 Tekoverbit.....	282
6.1.2 Puolan prefiksiperäiset kattoverbit.....	288
6.1.3 Tapahtumaverbit.....	295
6.1.4 Koonti: muutoksen ja tuloksen ilmaiseminen suomen ja puolan verbijohdoksissa.....	299
6.2 Tilajohdosten semanttinen sisältö.....	301
6.3 Suomen ja puolan verbijohdosten verbileksikkaa luokittavien merkitysten vertailua.....	304
6.3.1 Suomen muuttamisjohto eli kausatiivijohto.....	305
6.3.2 Puolan muuttamisjohto eli kausatiivijohto.....	305
6.3.3 Suomen muuttumisjohto.....	306
6.3.4 Puolan muuttumisjohto.....	306
6.3.5 Suomen essentiaaliijohto.....	307
6.3.6 Puolan essentiaaliijohto.....	307
6.3.7 Muu tilajohto.....	307
6.4 Tulokset.....	307
6.5 Lopuksi.....	311
Lähteet.....	313

1 Johdanto

1.1 Yleistä

Luonnollisen impulssin kahden tai useamman kielen kontrastiiviselle tarkastelulle – vastakkainasettelulle ja vertailulle – antaa monesti niiden erilaisuus. Niin tässäkin tutkimuksessa, jossa vertailen suomen ja puolan johtamalla syntyneen verbileksikon merkitysrakennetta pohtien myös verbinjohdon vaikutusta kummallekin kielelle tyyppillisiin leksikalisointistrategioihin. Leksikalisointistrategioiksi nimitän Anneli Pajusen mukaisesti (ks. 2001: 19–21) eri tapoja kielentää tilanteita: sitä, miten semanttisiin asiaintilatyyppeihin – tiloihin, tapahtumiin ja tekoihin – sisältyvää tietoa leksikalisoidaan verbeihin, niiden täydennyksiin ja vapaisiin määritteisiin.

Yhteistä suomalalle ja puolalle on verbileksikon johdosvaltaisuus, erottavana tekijänä ovat morfosemanttiset johtamiskeinot.¹ Eroilla on osin typologinen tausta. Muotorakenteessaan agglutinaatioon taipuvaisen suomen verbinjohto on miltei yksinomaan suffiksijohtoa, usein monta peräkkäistä suffiksia sisältävää ja siten johdin- ja johtoketjuja muodostavaa. Fuusioivassa puolassa taas on morfotaktisesti kolmentyyppisiä johtimia: deverbaalisessa verbinjohdossa dominoivia prefiksejä, denominaalisia ja deverbaalisia johdinsuffikseja sekä perusfunktioltaan transitiiviverbejä intransitiivistava *się*-johdin, joka on puolivapaa morfeemi. Näistä varsinkin prefiksien kantaverbeihin tuomat merkitykset ovat suomen verbeille valtaosin vieraita, jopa siinä määrin, että suomalaisen on usein vaikea mieltää, miten puolan prefiksillisten verbien kautta ajatellaan. Pohjimmiltaan on kyse *kielellisen maailmankuvan* (saksaksi *das sprachliche Weltbild*, puolaksi *językowy obraz świata*) eroista², joita omalta osaltaan kasvattaa myös puolan verbeihin kieliopillistunut aspektikategoria, sekin alkuperältään johto-opillinen. Lisämielenkiintoa vertailuun tuo historiallisesta näkökulmasta se, että suomi on monen prefiksejä verbinjohtimina käyttävän kielen pitkästä ja syvästä vaikutuksesta huolimatta pitkälti torjunut verbiprefiksit.³ Tar-

¹Esimerkiksi Nykysuomen sanakirjan (NS) n. 16 000 verbihakusanasta n. 80 % on johdettuja (Ojanen – Uotila-Arcelli 1977: 259). Tiedossani ei ole vastaavaa laskelmaa puolan verbijohdosten lukumäärästä suhteessa johtamattomiin perusverbeihin. Puolan verbileksikon johdosvaltaisuudesta todistaa kuitenkin kiistattomasti se, että likipitään kaikilla puolan perusverbeillä on prefiksijohdoksia, joiden verbikohtainen lukumäärä vaihtelee yhden ja 15:n välillä.

²Lingvistien kiinnostuksen kohteena *kielellinen maailmankuva* on ollut Wilhelm von Humboldtista (1767–1835) lähtien. Puolassa kielelliseen maailmankuvaan liittyvien kysymysten tutkimus on viimeisten kymmenen vuoden aikana ollut huomattavan vilkasta (ks. esim. Bartmiński 1999, 2006).

³Suomessa tosin on joukko prefiksimaisiä, indoeurooppalaisten kielten verbiprefiksejä muistuttavia verbipartikkeleja, jotka muodostavat verbien kanssa yhdysverbejä (esim. *aliarvioida*, *läpikäydä*, *ulosmitata*, *ylipuhua*) (ks. ISK § 430–431, 454–455).

koitan tässä suomen vanhempia ja uudempia germaanisia, balttilaisia ja slaavilaisia kosketuksia.⁴

Kontrastiivisen tutkimuksen vahvuutena on, että vertailu näyttää tutut ja tutkitutkin asiat uudessa valossa.⁵ Se paljastaa ja auttaa selittämään kielellisiä ilmiöitä ja piirteitä, jotka pelkästään yhden systeemin sisältä katsottuina voisivat jäädä huomiota vaille. Varsinkin monisäikeisiä aspektuaalisia ja modaalisia kysymyksiä ratkottaessa verbien kontrastiivinen morfosemanttinen analyysi osoittautuu hyödylliseksi (esim. Tommola 1986 ja tämä tutkimus). Se kartuttaa myös typologista tietoa mm. erilaisista leksikalisointistrategioista sekä puolan ja suomen synteettisistä ja analyytisistä piirteistä. Sana- ja oppikirjojen sekä kieliooppien tekijät hyötynevät hekin tästä. Etenkin asiantuntevasti laadittuja suomalais-puolalaisia ja puolalais-suomalaisia sanakirjoja tarvittaisiin kipeästi, sillä tähän mennessä ilmestyneet sanakirjat (ks. lähdeluettelo) jättävät paljon toivomisen varaa mm. hakusanojen valinnan ja niiden selitysten rakenteen ja oikeellisuuden suhteen.

Paitsi lingvistisesti on puolan ja suomen verbileksikon merkitysrakenteen kontrastiivinen analyysi myös kielididaktisesti tärkeää, sillä prefiksisemantiikan ja siihen läheisesti liittyvän verbinaspektin kaikkiin salaisuuksiin ei tahdo löytyä avainta sen paremmin puolan kieliopeista kuin oppi- ja sanakirjoistakaan. Sen ovat saaneet kokea mm. suomenkieliset opiskelijat, joille prefiksien korrekti käyttö on puolan opintojen pahimpia kompastuskiviä. Lähes elinikäisenä puolan opiskelijana minulla itselläni on tästä runsaasti käytännön kokemusta. Juuri alituinen kompasteleminen tilanteeseen sopivan prefiksin valinnassa innosti minut selvittelemään tarkemmin prefiksijohdon mekanismeja. Olen opiskellut puolaa miltei läpi elämäni ensin yliopistossa ja sitten koti- ja työkielenä Puolassa vuosikautia eläessäni. Olen toiminut mm. puolan opettajana, kääntäjänä ja tulkkina. Puola on minulle äidinkieleni suomen ohella toinen ajattelun ja unennäön (myös unissa puhumisen) kieli.

Nyt kun Suomea ja Puolaa, kahta Itämeren maata, yhdistää myös Euroopan Unioni, yhteistyö tiivistyy monilla kulttuurin ja talouden alueilla, ja siksi on entistä tärkeämpää, että suomalaiset ja puolalaiset opiskelevat toistensa kieliä. Onhan kieli paras tie kulttuurin tuntemukseen. Kielen opiskeluun tarvitaan tutkimukseen pohjautuvia oppimateriaaleja, sana- ja oppikirjoja. Itämeren maat laajemminkin muodostavat kielitieteilijöille monella tavoin mielenkiintoisen tutkimuskentän (ks. esim. Yli-Vakkuri (toim.) 1993; Raukko – Östman 1994; Dahl – Koptjevskaja-Tamm (toim.) 2001). Olisi esim. tavattoman kiinnostavaa ottaa johdetun verbileksikon merkitysrakenteen vertailuun mukaan suomen ja puolan lisäksi liettua, jonka osin vanhaa indoeurooppalaista ja osin balttilais-slaavilaista perua olevat kaksitoista verbiprefiksiä ovat puolan tapaan myös kantaverbinsä aspektuaalisiin ominaisuuksiin vaikuttavia verbinjohtimia (Kiparsky 1975: 306–343; Ambrazas 1997: 222, 402–404; Ramonienė – Pribušauskaitė 2003: 36–38).

⁴Slaavilaisten ja muiden indoeurooppalaisten kielten verbiprefiksien historiasta ks. esim. Kuryłowicz [1929: 655], 1987; Kiparsky 1975: 306–343; Śmiech 1986: 10; puolan verbiprefikseistä ks. Ghjp1955: 248–253; Janowska – Pastuchowa 2005.

⁵Kontrastiivisen kielentutkimuksen historiasta ks. esim. Koski (toim.) 1987: 5–24. Kielten vertailun metodiikasta laajemmin ks. Kolehmainen – Miestamo – Nordlund (toim.) 2013.

Haluan suunnata tämän tutkimuksen toisaalta suomen kielen tutkijoille, joille toivon tutustumisen puolan verbien morfosemanttiseen rakenteeseen verbinaspekteen olevan lingvistinen seikkailu, ja toisaalta suomalaisille puolan kielen opiskelijoille, joita työni kenties auttaa ajattelemaan sujuvammin puolaksi.

1.2 Tutkimuksen kohde, teoreettinen tausta ja rakenne

Tutkin kontrastiivisesti, miten tiloja, tapahtumia ja tekoja eli ns. primaareja semanttisia asiaintilatyyppejä⁶ kielennetään eli leksikalisoidaan verbeihin suomessa ja puolassa.⁷ Koska molempien kielten verbileksikko on johdosvaltainen, näkökulmani on pitkälti johto-opillinen. Sen mukaisesti vastakkainasettelun ensisijaisena vertailuperustana (*tertium comparationis*) on verbinjohto (ks. Kolehmainen – Miestamo – Nordlund 2013: 96–135). Huomioni keskittyy verbien muodon ja merkityksen säännöllisiin, yleensä johtoteitse syntyneisiin suhteisiin, joita edustavat esim. morfologiset ja semanttiset johdostyypit alatyyppeineen (ks. ISK § 163). Pysin johdetun verbileksikon vertailevan morfosemanttisen (eli muotoon ja merkitykseen kohdistuvan) analyysin pohjalta selvittämään, millaisilla leksikalisointistrategioilla verbien ja verbi-ilmausten hahmottamia asiaintiloja suomessa ja puolassa kuvataan. Tutkin siis sitä, mitä säännöllistä semanttista tietoa asiaintiloista sisältyy johtamattomaan ja varsinkin johdettuun verbiin (erityisesti sen morfologisiin rakenneosiin) ja mitä verbin argumentteihin. Rajaan kuitenkin tämän tutkimuksen ulkopuolelle sekä suomessa että puolassa varsin lukuisat äänneasultaan kuvailevat deskriptiiviverbit (*hihittää*, *chichotać* 'hihittää'), sillä niiden mukaan ottaminen paisuttaisi työtä liikaa. Deskriptiiviverbejä, jotka edustavat epäsuoraa leksikalisointistrategiaa, on suomessa enemmän kuin puolassa, ja ne ansaitisivat aivan oman tutkimuksensa. (Ks. Biskupska 2002.)

Etsin vastausta mm. seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten johtaminen näkyy suomen ja puolan verbien morfosemanttisessa rakenteessa, ts. millaisia ovat verbijohdosten luokittavat (säännölliset) merkitukset?
2. Millainen on kutakin asiaintilatyyppiä kielentävien (leksikalisovien) verbien tyypillinen morfosemanttinen rakenne suomessa ja puolassa. Olennaista on esimerkiksi selvittää, mikä tyypillisen tekoa kielentävän verbin merkityksessä on verbinjohdon tulosta, ts. mitä tietoa kustakin asiaintilasta on liitetty verbiin johtamalla.

⁶Primaareja semanttisia asiaintilatyyppejä nimitetään myös semanttisiksi verbaalityypeiksi ks. Dixon 1991: 88–93; Pajunen 2001: 19, 51–59.

⁷Käytän verbejä *kielentää* ja *leksikalisoida* synonyymeina: voidaan puhua esim. asiaintilojen kielentämisestä eli leksikalisoinnista. *Leksikaalistumisella* (engl. *lexicalization*) taas tarkoitetaan ”kehitysprosessia, jossa useasta morfeemista koostuva kokonaisuus tiivistyy yhtenäisemmäksi sanayksiköksi” (Koivisto 2013: 345). Yksi esimerkki leksikaalistumisesta (eli leksikaalistuneista sanoista) ovat morfosemanttisen läpinäkyvyytensä menettäneet verbijohdokset. Leksikaalistumisesta ks. myös <http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:leksikaalistuminen> 28.04.2017.

3. Miten verbinjohto heijastuu suomen ja puolan leksikalisointistrategioiden laatuun (niiden suoruuteen tai epäsuoruuteen)? Suoralle strategialle on ominaista ennen muuta, että asiointilan (tilan, tapahtuman, teon) osallistujia koskevaa semanttista tietoa ei kielennetä verbiin vaan sen argumentteihin. Epäsuorassa strategiassa (engl. *conflation*)⁸ taas asiointilamallista voi kielentyä verbiin tietoa esim. sen sisältävän lauseen subjekti- tai objektitarkoitteen ominaisuuksista (ks. Pajunen 2001: 20–21).

Lähtöoletukseni mukaan puolan verbinjohtoa hallitseva prefiksijohto on pääsyy-
nä suomen ja puolan verbijohdosten morfosemanttisen rakenteen merkittäviin eroi-
hin. Tämän vuoksi myös prefiksijohdosten semanttisella kuvauksella on tutkimuk-
sessani suuri painoarvo.

Suomen ja puolan verbien morfosemantiikkaa vertailtaessa erittäin olennainen
kysymys on myös asiointiloiden sisäisen aikarakenteen eli aspektin (ks. ISK § 1498)
ilmaiseminen kummankin kielen verbeissä. Siksi on tärkeää suhteuttaa toisiinsa se-
manttiset asiointilat ja ns. aspektuaaliset tilannetyypit. Tätä käsittelen luvussa 2, jos-
sa myös alustavasti vertailen puolan morfosemanttiseksi kategoriaksi kieliopillistu-
nutta verbinaspektia ja suomen verbien aspektiominaisuuksia.⁹

Aspektikysymysten käsittelyssä nojaan puolan verbin kohdalla ns. Akateemisen
puolan kieliopin (GwjpM98)¹⁰ ja suomen kohdalla Ison suomen kieliopin (ISK) tar-
joamiin synteeseihin, jotka molemmat perustuvat Zeno Vendlerin (1967) aspektuaa-
listen tilannetyyppien nelijakoon (tila, toiminta, suoritus, saavutus; ks. jäljempänä
jakso 2.2). Hyödynnän luonnollisesti myös laajemmin yleiskielitieteellisen aspekti-
tutkimuksen keskeistä kirjallisuutta (ks. esim. Lindstedt 2001 ja sen lähteistö).

Verbijohdosten kontrastiivisen analyysin kohteena ovat niiden ja verbinjohtimien
säännölliset, luokittavat merkitykset. Eriasteiset leksikaalistumat rajaavat periaatteessa
tutkimuksen ulkopuolelle. Raja säännöllisten, muoto- ja merkitysrakenteeltaan läpi-
näkyvien ja toisaalta leksikaalistuneiden, läpinäkyvämmien johdosten (eli leksika-
listumien) välillä on kuitenkin luonnollisesti liukuva.¹¹ Verbijohdoksen säännöllisyy-
den yhtenä edellytyksenä on sen kuuluminen (edes minimaalisesti) produktiiviseen
johdostyyppiin. Produktiivisuus taas on asteilmiö ja voi olla luonteeltaan synkronista
tai diakronista. Synkronisesti produktiivinen johdostyyppi kartuttaa edelleen sanas-
toa uusilla johdoksilla. Diakronisesti produktiivinen johdostyyppikin voi kyllä ikään
kuin herätä henkiin ja alkaa toimia muottina eli analogiaan perustuvana sananmuo-
dostusmallina (ks. ISK § 148) uusille johdoksille. Kysymykseen johdostyyppien
säännöllisyydestä ja produktiivisuudesta palaan jaksossa 3.1.

Suomen ja puolan kontrastoinnin – vastakkainasettelun ja vertailun – pohjana
ovat kielten verbijohdosten morfosemanttiset luokat (kategoriat), johtimien merkityk-

⁸Termistä *conflation* (< *to conflate* 'yhdistää') ks. Talmy 1972, 1985: 60–76; Pajunen 2001: 21.

⁹Kieliopillistumisesta (engl. *grammaticalization*) ks. esim. Hopper–Traugott 1993; Karlsson 1994: 207–212; Lehtinen–Laitinen (toim.) 1997: 6–19; Ejo 1999: 223; Ojutkangas 2001; Koivisto 2013: 349–350.

¹⁰Akateemisen kieliopin morfologiaa käsittelevän osan varsinainen nimi on *Gramatyka wspólnego języka polskiego. Morfologia*. 'Nykypuolan kielioppi. Morfologia'. Siitä on ilmestynyt kaksi pai-
nosta v. 1984 ja 1998, joista käytän jatkossa itse luomiani lyhenteitä GwjpM84 ja GwjpM98.

¹¹Säännöllisistä (eli sääntöperäisistä) ja leksikaalistuneista johdoksista (eli leksikaalistumista) ks.
esim. Karlsson 1982: 246–263; Koivisto 2013: 345–348.

seen perustuvat johdostyyppit, kuten esim. suomen *tA*-johtimiset kausatiiviverbit. Suomen kohdalla sovelaan Ison suomen kieliopin luokitusta (ISK § 303–370), puolan luokitus perustuu Akateemiseen kielioppiin (GwjpM98: 536–583) sekä Krystyna Wilczewskan (1966), Renata Grzegorkzykowan (1957, 1963, 1969, 1984) ja Witold Śmiechin (1986) luokituksiin. Johdosten kantaverbejä, jotka voivat olla joko johtamattomia perusverbejä tai jo itsekin johdoksia, jaan luokkiin paitsi morfosemanttisiin myös käsitteellisiin perustein ns. semanttisia verbaalityyppejä ja niiden alaluokkia hyödyntäen (ks. Pajunen 2001: 51–59). Semanttiset verbaalityypit korreloivat primaarien semanttisten asiaintilatyyppeiden kanssa siten, että tiloja kielennetään tyypillisesti tilaverbeillä (esim. *asua, sairastaa*), tekoja teko-verbeillä (esim. *kirjoittaa, rakentaa*) ja tapahtumia tapahtumaverbeillä (esim. *kaatua, pudota*). Esimerkiksi teko-verbit muodostavat semanttisen verbaalityypin. Tekoverbien keskeisimpiä käsitteellisiä alaluokkia taas ovat käsittelemis- ja valmistamisverbit (esim. *rasvata, siivota, ommella*).

Vertailussa keskityn paljolti suomen ja puolan eroihin etsien vahvistusta lähtöhypoteesilleni, jonka mukaan kyseisten kielten verbileksikon merkitysrakenteen olennaisimpien erojen päälähde on puolan verbiprefiksisysteemi. Käyttämäni terminologia on valtaosin peräisin Isosta suomen kieliopista, mutta pyrin pitkin matkaa tuomaan esiin sekä mahdollisen rinnakkaisterminologian että käsiteltävien kategorioiden puolankieliset nimet.¹² En kiinnitä tutkimustani suoraan mihinkään taustateoriaan tai kielioppimalliin, vaan sovelaan valikoivasti eri menetelmiä sen mukaan, miten sopivia työkaluja ne kysymysten käsittelylle tarjoavat. Siten esim. suomen ja puolan verbinjohtosysteemien kuvauksen henki tutkimuksessani on pitkälle strukturalistinen, koska strukturalismin perusajatus kielestä systeeminä on hyvä pohja muodon ja merkityksen säännöllisiä suhteita selvittäessä. Hyödynnän verbien luokituksessa monia strukturaalikielitieteen käsitteitä, sellaisia kuin binaarinen oppositio, distribuutio ja semanttinen kenttä.¹³ Semanttiset asiaintilatyypit puolestaan liittyvät luonteeltaan käsitteellisiin lähinnä konseptuaaliseen ja kognitiiviseen semantiikkaan (ks. Langacker 1987: 147–154; Newman 1996: 37–52; Pajunen 2001: 33).

Tutkimus koostuu kuudesta luvusta alajaksoineen. Johdantolukua seuraavassa 2. luvussa esittelen käyttämäni keskeistä käsitteistöä ja terminologiaa, 3. luvussa hahmottelen suomen ja puolan verbinjohton kontrastiivisen yleiskuvan. Siinä puolan verbinjohtosysteemi saa tarkoituksella osakseen enemmän huomiota kuin lukijoille oletettavasti tutumpi suomen verbinjohtosysteemi. Laajassa ja yleisluonteeltaan deskriptiivisessä 4. luvussa kuvailen, analysoin ja vertailen suomen ja puolan verbinjohtosten luokittavia merkityksiä. Vertailun pohjana ovat suomen verbien semanttiset pääjohdoskategoriat, joihin vertaan puolan verbijohdoskategorioita. Neljännelle luvulle ominainen käsittelyn deskriptiivisyys palvelee ennen muuta niitä lukijoita, joille puola tai suomi ovat tuntemattomia kieliä: varsinkin puolan verbinjohtosysteemin kuvaaminen on tästä syystä paikoin hyvinkin seikkaperäistä. Toivon valitsemäni käsittelytavan helpottavan moneen suuntaan haarautuvan aiheen kokonaishahmotus-

¹²Käytän esim. *n*-päätteisestä objektista nimitystä akkusatiiviobjekti, vaikka Isossa suomen kieliopissa (§ 925, 934) puhutaan genetiivisijaisesta totaaliobjektista.

¹³Semanttisen kentän käsitteestä ja sen historiasta ks. esim. Ejo 1993, s.v. *Pole semantyczne (znaczenie)*; Karlsson 1994: 202–207; Pajunen 2001: 28–38.

ta ja myös avaavan teitä uusiin tutkimuskysymyksiin. Viides luku käsittelee kokonaisvaltaisesti puolan prefiksijohtoa ja sitä, miten prefiksijohdosten luokittavia merkityksiä voidaan ilmaista suomessa. Viimeinen eli 6. luku kokoaa tutkimuksen tulokset.

1.3 Tutkimuksen aineisto

Tutkimuksen sekä suomen- että puolankielinen aineisto on pääosin sanakirjapohjaista. Suomen osalta hyödynnän ennen muuta Nykysuomen sanakirjaa (NS), Suomen kielen perussanakirjaa (PS) sekä sen ajantasaistettua versiota, Kielitoimiston sanakirjaa (KS). Puolan aineisto on joko välillisesti (ks. Śmiech 1986) tai suoraan peräisin Witold Doroszewskin (Doroszewski 1958–1969) toimittamasta laajasta selittävästä sanakirjasta Słownik języka polskiego (SJPD) sekä elektronisesta sanakirjasta Uniwersalny słownik języka polskiego (USJP), joka perustuu puolan kielen korpuksen Korpus Języka Polskiego PWN. Olen myös poiminut esimerkkilauseita Kazimierz Polańskin (Polański 1980–1992) toimittamasta puolan verbien valenssisanakirjasta Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich (SSGCZP) ja suppeahkosta puolan selittävästä sanakirjasta Mały Słownik języka polskiego (MSJP) sekä kerännyt työn ongelmanasetteluun liittyviä esimerkkejä niin suomen- kuin puolan-kielisistäkin lehdistä ja mainoksista sekä jonkin verran myös kaunokirjallisuudesta ja ihmisten puheista.

Työssäni erittäin keskeinen puolan prefiksillisten verbien luokittavien merkitysten kontrastiivinen analyysi perustuu pääosin edellä mainittuun Śmiechin (1986) koostamaan, Doroszewskin sanakirjaan pohjautuvaan laajaan verbiaineistoon. Koska Śmiechin aineisto ei käsitä verbien konteksteja, olen valinnut prefiksien funktioita valaisemaan esimerkkilauseita lähinnä edellä mainituista sanakirjoista sekä osin lehdistä ja kaunokirjallisuudesta. Mukana on myös jonkin verran itse tuotettuja esimerkkejä (AMB), joiden oikeellisuuden olen vielä tarkistuttanut syntyperäisillä puolan kielen käyttäjillä. Suosin tarkoituksellisesti systeemilauseita, koska haluan tutkimuksen tässä vaiheessa rakentaa kuvan nimenomaan prefiksien tuomista perusmerkityksistä, jotka tuovat esiin prefiksiajattelun yleisrakenteen.¹⁴ Siitä on sitten hyvä lähteä jatkotutkimuksilla tarkemmin kartoittamaan yksittäisten prefiksien merkityskenttiä.

Puolan verbien suffiksijohtoa ja verbisuffikseja yleensäkin tarkastelen ennen muuta niille rakentuvan prefiksijohdon kannalta. *Się*-johdolla puolestaan on puolassa tärkeä tehtävä sekä prefiksillisten että prefiksittömien verbien intransitiivistajana ja antikausatiivistajana (ks. tarkemmin jäljempänä jakso 3.8).¹⁵ Suffiksijohdon käsittelyssä nojaan Grzegorzcykowan (1969; 1984: 74–83) ja Akateemiseen puolan kieliopin luokituksiin (Gwjpm98: 569–583), *się*-johdon käsittelyssä puolestaan Wilczewskan (1966) monografiaan ja Akateemiseen kielioppiin (Gwjpm98: 187–194, 554–555, 562–563).¹⁶

¹⁴Kielenyksikön perusmerkityksenä voidaan pitää sen ”suhteellisen abstraktia skemaattista perushahmotusta” (ks. Koski 1991: 133; Onikki-Rantajääskö 2001: 28).

¹⁵Termeistä *antikausatiivi*, *antikausatiivinen* ks. esim. Comrie 1985: 325–327; 1989: 168; Pajunen 2001: 181–185, ISK § 334.

¹⁶Refleksiivimorfeemi *się* on alkuperältään refleksiivipronominin akkusatiivimuoto (nominatiivia pronominilla ei ole). Akateemisessa puolan kieliopissa (Gwjpm98: 367) ehdotetaan johtimena käytetylle

1.4 Aiheen aiempi tutkimus

Vaikka sekä puolan että suomen verbinjohtoa on varsinkin 1980- ja 1990-luvuilla tutkittu paljon, tutkimukset eivät ole tähdänneet verbileksikon merkitysrakenteen selvittämiseen vaan pikemminkin pitäytyneet säännöllisten johtoprosessien analysointiin.

Suomen verbinjohdon tutkimus on ollut vilkkaimmillaan 1970-, 1980- ja 1990-luvuilla. On tutkittu denominaalista verbinjohtoa (Cannelin 1930; Haipus – Pääkkönen 1980; Kytömäki 1990; Räisänen 1985, 1988), deverbaalisia muuttamis- ja muutumisjohdoksia¹⁷ (Kytömäki 1978, 1989; Kulonen-Korhonen 1985; Räisänen 1988; Koivisto 1991, 1995) sekä teonlaatujohtoksia eli muuntelujohdoksia (Ojanen – Uotila-Arcelli 1977; Wiik 1978; Alanen 1996). Myös itämerensuomalainen verbinjohto on ollut tutkimusten kohteena (T. Lehtinen 1979; Laakso 1990; Koivisto 1995; Ojutkangas 1997). Myöhemmistä tutkimuksista mainitsemisen arvoinen on erityisesti Petri Jääskeläisen (2004) instrumentatiivisuutta ja nykysuomen verbinjohtoa käsittelevä semanttinen tutkimus.

Suomen verbileksikon merkitysrakenteen konseptuaalisen analyysin on suorittanut Anneli Pajunen (Pajunen 2001). Hänen analyysinsä suunta on merkityksestä muotoon. Vaikka hänen työnsä näkökulma ei ole johto-opillinen, siinä kuitenkin – suomen kaltaisen kielen tapauksessa – kiinnitetään runsaasti huomiota myös verbijohdoskategorioiden semantiikkaan. Pajusen (mts. 19) erottamat asiailamallit sopivat hyvin verbien semanttisen analyysin pohjaksi.

Ison suomen kieliopin verbinjohtoa käsittelevän osan on kirjoittanut Vesa Koivisto (ISK § 303–370). Kuvaus sisältää sekä aiemman tutkimuksen laajan synteesin että kirjoittajan omien tutkimusten tuottamaa uutta tietoa. Osin uutta ISK:ssa on esim. johdostyyppien luokitus ja siihen liittyvä terminologia, jota myös tässä työssä enimmäkseen sovellan. ISK:n luokitus perustuu luonnollisesti paljolti aikaisempiin luokituksiin.

Iso suomen kielioppi sisältää myös tähän asti kattavimman kuvauksen suomen verbien aspektipiirteistä ja suomen kielen aspektiominaisuuksista (ks. ISK § 1498–1522). Siinä aspekti kuvataan ensimmäistä kertaa suomen kieliopissa kokonaisvaltaisesti kielellisenä ilmiönä, ja siihen tarkoitukseen luodaan johdonmukainen aspektiterminologia, jota käytän myös tässä työssä. Aikaisemmin aspektin käsittely on ra-

refleksiivimorfeemille nimeä *postfiks* 'postfiksi' venäjän verbinmuotojen loppuun liitettävän *sja*-morfeemin mallin mukaan. Venäjässä termi on käypä, sillä *-sja* liittyy kiinteästi verbiin eli se liitetään sen loppuun integraalisena osana. Puolassa taas *się* on liikkuva puolivapaa morfeemi, joka voi esiintyä joko kantaverbinsä edellä tai jäljessä. Näin se ei ole sen paremmin ”post” kuin ”fiksikään”. H. Misz (1966: 48), joka on tutkinut *się*-morfeemin paikkaa lauseessa, toteaa tosin, että nykypuolassa on vallalla sellainen tendenssi, että *się* esiintyy usein välittömästi verbin jäljessä (ks. myös Wilczewska 1966: 18). Tässä työssä käytän *się*-morfeemista nimitystä *się*-johdin sen esiintyessä johtimen funktiossa. *Się*-morfeemin muista funktioista ks. jakso 3.8.4.

¹⁷Kytömäki (1991b: 18–19) käyttää termejä *muutosverbi* ja *muutosjohdos* adjektiivikantaisista intransitiivisista muuttumisjohdoksista, esim. *aiheellinen* > *aiheellistua*. Myöhemmin (1992: 265–268) hän sisällyttää muutosjohdoksia sellaiset denominaaliset verbijohdokset, ”jotka ilmaisevat muutosta subjektin tilassa (esim. *mustua*) tai subjektin suhtautumisessa (esim. *rakastua*)”. Tässä tutkimuksessa tarkoitan *muutosverbeillä* sekä muutosta ilmaisevia johtamattomia perusverbejä että verbijohdoksia ja *muutosjohdoksilla* muuttamis- ja muuttumisjohdoksia (ISK § 303).

joittunut pitkälti suomen myönteisen lauseen objektin sijavalinnan pohdintaan (ks. esim. Dahl – Karlsson 1976; Larjavaara 1991, 1992; Leino 1991). Tuoretta aspektitutkimusta edustaa Salla Nurmisen (2015) lauseen aspektin ilmaisemista suomen kielessä käsittelevä väitöskirja.

Puolan verbinjohdon tutkimukselle oli 1980-luku erityisen tärkeää aikaa, sillä vuosikymmenen puolenvälin tienoilla ilmestyi kaksi johto-opin kannalta merkittävää teosta: Akateemisen puolan kieliopin 1. painos (1984), jonka morfologiaa käsittelevässä osassa varsinkin prefiksilliset verbijohdokset on luokitettu uudella tavalla ja kuvattu aiempaa systemaattisemmin, sekä prefiksijohdon mekanismeja selvittelevä Witold Śmiechin monografia (1986). Jo aikaisemmin (1969) oli ilmestynyt Renata Grzegorzczukowin monografia puolan nominikantaisesta verbinjohdosta, jota edelsivät hänen kaksi samaa aihetta käsittelevää artikkeliaan (1957, 1963). Vuonna 1984 ilmestyneessä akateemiseksi oppikirjaksi tarkoitetussa puolan johto-opissa (Grzegorzczukowa 1984) on mukana myös suppeahko esitys puolan verbinjohdosta. Myös yksittäisistä verbiprefikseistä (ks. prefiksien luettelo jaksossa 3.6), sellaisista kuin *po-* (Piernikarski 1975), *od(e)-* (Śmiech 1965, 1968), *o-/ob(e)-* (Krupianka 1969a), *wy-* (Ostromęcka-Frączak 1976), *przy-* (Witkowska-Gutkowska 1980), *z(e)-* (Turzyńska 1982) sekä *u-* (Wojtczuk 1983) on julkaistu monografiatutkimuksia. Kolmessa viimeksi mainitussa työssä vertaillaan verbiprefiksin ja sen kanssa sama-asuisen adverbien merkityssuhdetta. Renata Przybylska (2006) puolestaan esittää viiden puolan verbiprefiksin (*do-*, *od(e)-*, *prze-*, *roz(e)-*, *u-*) semanttisen kuvauksen kognitiivisen semantiikan valossa. Näkökulma on uusi, sillä aiempi prefiksitutkimus on ollut taustaltaan strukturalistista. Przybylska (mts. 7–25) esittelee ja arvioi myös mm. Sigurd Agrellin (1918) erottamia puolan prefiksillisiä teonlaatuja (teonlaaduista ks. jakso 2.3), Stanisław Słóńskin (1937) muinaiskirkkoslaavin verbiprefiksien semantiikkaa sekä Aleksandra Krupiankan (1979) 1700-luvun puolan prefiksillisten verbien spatiaalisia funktioita käsitteleviä tutkimuksia. Przybylskan monografiaan sisältyy lisäksi runsas prefiksitutkimusta koskeva lähteistö. Akateemisen puolan kieliopin morfologiaa käsittelevään osaan (Gwjpm98: 152–157) sisältyy ehdotus puolan verbien semanttiseksi luokitukseksi. Sitä on edelleen kehitellyt Renata Grzegorzczukowa (2001: 106–109).

Puolan verbinjohtosysteemiä ei voi kuvata ottamatta huomioon kieliopillistunutta verbinaspektia, joka sisältyy morfosemanttisena kategoriana jokaiseen puolan verbiin. Niinpä etenkin puolaa koskeva aspektologinen kirjallisuus muodostaa tärkeän osan tutkimukseni lähteistöä (esim. Bogusławski 1963; Piernikarski 1969; Śmiech 1971; Strelakova 1979). Akateeminen kielioppi esittää synteessin puolan aspektologisesta tutkimuksesta vuoteen 1998 (ks. Gwjpm98: 157–169). Yleiskielitieteellisestä aspektia kielitypologisesta näkökulmasta tarkastelevasta kirjallisuudesta antaa runsaasti viitteitä Jouko Lindstedtin artikkelin (2001) lähteistö.

Puolan perusmerkitykseltään refleksiivisen *się*-morfeemin sekä johto-opillisia että syntaktisia funktioita käsittelee Krystyna Wilczewskan v. 1966 ilmestynyt seikkaperäinen monografia (Wilczewska 1966). Se on ensimmäisenä *się*-morfeemin sisältävien verbi-ilmausten kattavana analyysinä ollut niiden myöhemmän tutkimuksen perusta. *Się*-morfeemin johto-opillisia funktioita ovat tutkineet myös Renata

Grzegorzycykowa (1969: 41–46) ja Henryk Wróbel (ks. Wróbel 1993; GwjpM98: 554–555, 570, 576).

Puolan verbinjohtoa tarkastelevat diakronisesta näkökulmasta Aleksandra Janowska ja Magdalena Pastuchowa muinaispuolan (ajanjakso n. 1100–1500) verbinjohtoa käsittelevässä tutkimuksessaan (ks. Janowska – Pastuchowa 2005). Sen suuria ansioita on pyrkimys puolan verbinjohtosysteemin kehitystendenssien hahmottelemiseen. Siihen sisältyy myös hyvä katsaus puolan verbinjohtoa käsittelevän tutkimuksen (sekä diakronisen että synkronisen) nykytilaan (ks. mts. 9–11).

Puolan verbinjohdon tutkimuksen historiaa kartoitettaessa käy ilmi, että prefiksaation johto-opillinen analyysi on melko pitkään jäänyt vähälle huomiolle. Grzegorzycykowan (1969) puolan nominikantaista verbinjohtoa käsittelevässä monografiassa on yksi luku eri prefiksien ja suffiksien muodostamista konfikseista (ks. mts. 89–100). Verbiprefiksaation ensimmäiset systemaattiset kuvaukset puolestaan ovat peräisin vasta vuosilta 1984 (ks. GwjpM84: 470–506) ja 1986 (ks. Śmiech 1986).¹⁸ Niitä varhaisemmassa prefiksikirjallisuudessa, puolan deskriptiivisten kielioppien johto-oppia käsitteleviä osuuksia myöten, tyydytään toteamaan prefikseillä olevan kaksi perusfunktiota: ne toimivat (i) perfektiivisen aspektin ja (ii) joidenkin perfektiivisten teonlaatujen tunnuksina, jolloin teonlaadulla tarkoitettiin esim. verbin ilmaiseman tilan tai toiminnan ajallista rajoittamista (ks. esim. Klemensiewicz 1951: 651–654; Szober – Doroszewski 1957: 140–144). Teonlaadun käsitteeseen palaan lähemmin jaksossa 2.4. Prefiksien ja prefiksijohdosten muut merkitykset on luokiteltu leksikologiaan kuuluviksi ja annettu määrittelevissä sanakirjoissa, joiden hakusanoina ne esiintyvät (ks. esim. SJPD). Ratkaisu perustuu käsitykseen, jonka mukaan valtaosa prefiksillisten verbien merkityksistä on niin pitkälle leksikaalistuneita, että niiden tutkiminen ja kuvaaminen on leksikografien eikä grammatikkojen tehtävä (ks. esim. Piernikarski 1969: 181–182; Grzegorzycykowa 1984: 78). Vaikuttaa siltä, että tämä strukturalismin hengen mukainen näkemys on ollut omiaan jarruttamaan prefiksitutkimusta. Prefiksillisten verbien morfosemantiikassa tulee mainiosti esiin mm. kognitiivisen kielentutkimuksen korostama leksikon ja kieliopin jatkumo (ks. Lakoff 1987: 582; Langacker 1987: 57; Leino 1993: 21). Prefiksien merkitystehtävien johto-opillinen kuvaaminen on tämän työn keskeisiä tavoitteita.

Puolan ja suomen verbinjohtoa ja siihen liittyviä verbisemanttisia kysymyksiä ei ole aiemmin tutkittu kontrastiivisesta näkökulmasta lukuun ottamatta kolmea puolan ja suomen kontrastiivista verbisemantiikkaa käsittelevää artikkeliani (Łączak 1999;

¹⁸Akateemisen puolan kieliopin ensimmäisessä laitoksessa (GwjpM84: 474–490) Wróbel jakaa prefiksit *modifioijiin* ja *muuntajiin*, prefiksijohdokset vastaavasti *modifikaatioihin* (puolaksi *modyfikacja*) ja *muunnoksiin* (puolaksi *mutacja*). Näiden käsitteiden historiasta slaavilaisessa johto-opissa ks.

Gregorzycykowa 1984: 23–28. Wróbelin erottamista 18 modifikaatiosta valtaosa käy yksiin aiempien tutkijoiden erottamien *teonlaatujen* kanssa (ks. esim. Szober–Doroszewski 1962). Vuonna 1998 ilmestyneessä Akateemisen puolan kieliopin toisessa laitoksessa (GwjpM98: 542–546) Wróbel luopuu tiukasta jaosta modifikaatioihin ja muunnoksiin perustaen sen sijaan prefiksijohdosten kuvauksensa *leksikaalisesti luokiteltaviin merkityksiin*. Prefiksisysteemiä johtosysteeminä käsittelee pian Wróbelin jälkeen Witold Śmiech (1986). Toisin kuin Wróbel hän lähtee liikkeelle yksittäisistä prefikseistä eikä prefiksijohdoskategorioista ja luettelee kunkin prefiksin luokittavat merkitykset niiden oletetussa kehitysjärjestyksessä. Näin hänen näkökulmansa on osin diakroninen päähuomion kiintyessä siihen, miten analogiset mallit – muotit – ovat tuottaneet prefiksien luokittavia merkityksiä.

Biskupska 2002, 2005).¹⁹ Myös kontrastiivista aspektitutkimusta suomen ja jonkin toisen kielen välillä on tehty varsin vähän: Raija Markkanen (1974) suomen ja englannin välillä, Hannu Tommola (1986) suomen ja venäjän välillä ja Anna Maija Łączak (2000) suomen ja puolan välillä. Suomen ja saksan prefiksi- ja partikkeliverbejä on puolestaan tutkinut Leena Kolehmainen (2005, 2006).

Yleiskontrastiivisiksi voidaan nimittää puola vieraana kielenä -opetuksen tarpeisiin laadittuja verbiprefiksien kuvauksia kahdessa 1990-luvun puolan kieliopissa (ks. Bartnicka – Satkiewicz 1990: 265–273; Kaleta 1995: 306–326). Kuvaukset ovat kuitenkin suhteellisen pintapuolisia.

Vaikka suomen ja puolan verbinjohtoa on tutkittu paljon, niiden verbinjohtosysteemien vertailu on tutkimusaiheena uusi. Aiheen lingvististä merkittävyyttä lisää se, että vertailtavana on kaksi vahvasti johdosvaltaista, mutta johtokeinoiltaan erityyppistä kieltä, joissa molemmissa – kuten vertailu paljastaa – keskeisimmät verbijohdoskategoriat ilmaisevat muutosta. Muutoksen ilmaiseminen eri kielissä on yleiskielitieteellisestikin kiinnostava kysymys, jonka selvittämiseen tarvitaan ennen muuta mahdollisimman perusteellisia kielten kuvauksia. Tutkimuksellani on myös kielididaktista kantavuutta, sillä se auttaa suomen ja puolan kielioppeja syvällisemmin analysoimaan, mistä tekijöistä (säännöllisten) verbijohdosten merkitys näissä kielissä rakentuu, ja helpottaa ja nopeuttaa siten kielen oppimista ei ainoastaan verbisanaston vaan myös lauserakenteen tasolla.

¹⁹Puolan ja jonkin toisen kielen kontrastiivisia verbisemanttisia tutkimuksia ovat esim. Czochralski 1975 (puola–saksa), Piernikarski 1975 (puola–tšekki), Ostromecka-Frączak 1976 (puola–venäjä), Giermak-Zielińska 1979 (puola–ranska) ja Mitrinović 1985 (puola–serbokroaatti). Niiden aiheena on usein puolan yhden tai useamman verbiprefiksin merkityksen kontrastiivinen analyysi. Systemaattista tietoa suomessa tehdystä kontrastiivisesta tutkimuksesta löytyy Eeva Lähdemäen (ks. Koski 1987: 147–215) kokoamasta ”Bibliografisesta luettelosta suomessa ennen vuotta 1986 tehdyistä painamattomista kontrastiivisista akateemisista opinnäytteistä, joissa suomi on toisena kielenä”.

2 Verbiluokituksista, tutkimuksen keskeisistä käsitteistä ja terminologiasta

Ennen puolan ja suomen verbinjohtosysteemien kontrastiivista analyysia on syytä esitellä tämän työn verbiluokitusten perustana olevat asiaintila- ja aspektiluokitukset sekä määritellä niiden väliset suhteet ja käyttämäni keskeinen terminologia. Keskityn nimenomaan verbeihin ja verbi-ilmauksiin, koska ne muodostavat asiaintilojen kielennöksen keskiön eli ovat lauseen ydin. Jaksossa 2.1 teen lyhyesti selkoa siitä, mitä tarkoitetaan ns. primaareilla semanttisilla asiaintilatyypeillä (ks. Pajunen 2001: 19), puolan verbinaspektilla ja suomen verbien aspektipiirteillä. Aspektia tarkastelen verbin merkityksestä käsin. Jaksossa 2.2 tulee puhe semanttisten asiaintilatyyppeiden (tilojen, tapahtumien ja tekojen) aspektiluonteesta (jako aspektuaalisiin tilannetyyppeihin). Määrittelyä kaipaa myös verbinaspektiin kytkeytyvä teonlaadun käsite (jakso 2.3).

2.1 Semanttiset asiaintilatyypit, puolan verbinaspekti ja suomen verbien aspektiominaisuudet

Verbiluokituksen perustana ovat tässä työssä ns. primaarit semanttiset asiaintilatyypit (ks. Dixon 1991: 88–93 sekä Pajunen 2001: 51–57): tilat (1a), tapahtumat (1b) ja teot (1c). Niiden kielennöksen ydintä ovat vastaavasti tila-, tapahtuma- ja tekoverbit, joita voidaan nimittää primaareiksi semanttisiksi verbaalityypeiksi. Käsitteellisen luonteensa vuoksi semanttiset verbaalityypit eivät ole kielikohtaisia eivätkä kulttuuriin sidottuja ja sopivat siksi hyvin myös eri kielten vertailupohjaksi (Pajunen 2001: 53). Tiloille on ominaista staattisuus, tapahtumille ja teoille dynaamisuus. Syntaktisesti tila- ja tapahtumaverbit ovat yksipaikkaisia (intransitiivisia) ja tekoverbit (vähintään) kaksipaikkaisia (transitiivisia).

(1a)

*Hän **asuu** kaupungissa.*

(1b)

*Vaatteet **kastuivat** sateessa.*

(1c)

*Sade **kasteli** vaatteet.*

Suomen ja puolan tila-, tapahtuma- ja tekoverbeissä on sekä johtamattomia perusverbejä että johdoksia. Suomen verbijohdosten semanttisista päätyypeistä (ISK §

303) essentiaali johdokset (*isännöidä*, *viisastella*) ovat semanttiselta verbaalityypiltään tilaverbejä, muuttumisjohdokset (*peseytyä*, *viisastua*) tapahtumaverbejä ja muuttamisjohdokset (*pudottaa*, *sahata*) – teetoverbejä lukuun ottamatta – tekoverbejä. Myös puolan johdetussa verbileksikossa keskeisiä merkitystyypppejä ovat essentiaaliset tilaverbit (*gospodarzyć* 'isännöidä', *mądrzyć się* 'viisastella'), muuttumista ilmaisevat tapahtumaverbit (*myć się* 'peseytyä', *mądrzeć* 'viisastua') ja muuttamista ilmaisevat tekoverbit (*pilować* 'sahata', *unowocześnić* 'uudenaikaistaa').

Tilojen, tapahtumien ja tekojen aspektuaalisuutta, so. niiden sisäistä aikarakennetta (ks. Comrie 1976: 3, 5, 52; Dahl 1985: 21–26; ISK § 1498; GwjpM98: 157), tarkastelen ensi sijassa suhteessa siihen, esitetäänkö kyseinen tilanne kestoltaan rajaamattomana (aspektiltaan imperfektiivisenä) vai jollain tavoin rajattuna (aspektiltaan perfektiivisenä).²⁰ Tarkastelussa keskeisessä asemassa on luonnollisesti verbi. Sekä puolassa että suomessa verbeillä on aspektiominaisuuksia, joista riippuu, sopivatko ne kuvaamaan rajaamatonta vai rajattua tilannetta.²¹ Aspektiominaisuudet eivät kuitenkaan ilmene puolan ja suomen verbeissä samalla tavalla.

2.2 Puolan verbinaspekti

Puolassa aspekti on verbeihin kieliopillistunut morfosemanttinen, alkuaan johtoteitse syntynyt kategoria ja siten osa jokaisen verbin morfosemanttista rakennetta.²² Tämä tarkoittaa, että jokaisella puolan verbillä on aspekti, joko imperfektiivinen tai perfektiivinen. Poikkeuksen tekevät harvalukuiset, usein vierasperäiset biaspektiset eli kaksiaspektiset verbit, joita voi käyttää sekä imperfektiivisinä että perfektiivisinä (esim. *aresztować* 'vangita', *eksportować* 'viedä maasta, eksportoida', *kazać* 'kehottaa, käskä', *ofiarować* 'uhrata' (ks. Grzegorzczkova 1984: 78). Verbien kaksiaspektisuus on ollut nykypuolaa yleisempää muinaispuolassa (Janowska – Pastuchowa 2005: 235–236).

Muotokategoriana verbinaspekti on lähempänä johtoa kuin taivutusta, sillä aspektit muodostetaan verbinjohtimilla (prefikseillä ja suffikseilla) kannasta derivoimalla. Aspektiderivaatiota on monentyypistä (ks. alla). Tyyppien produktiivisuutta rajoittaa kantaverbin merkitys, joten aspektiderivaatio ei ole samassa määrin säännöllistä kuin esim. verbintaivutus. Grzegorzczkova (1984: 78) määrittelee verbinaspektin ”leksikaalisten yksiköiden kieliopilliseksi ominaisuudeksi” (puolaksi ”właściwość gramatyczna jednostek leksykalnych”, suom. AMB) ja vertaa puolan verbien aspektia osuvasti substantiivien sukkukategoriaan: samalla tavoin kuin kaikilla puolan substantiiveilla on kieliopillinen suku, kaikilla verbeillä on aspekti

²⁰Rajattuudesta (engl. *boundedness*) ks. esim. Dahl 1981: 79–90; 1985: 29, 191; Heinämäki 1984, 1994; Leino 1991: 172–180; Larjavaara 1992: 279–281; Lindstedt 2001: 773–774; Huomo 2006: 511; Sivonen 2007: 77–78; Nurminen 2011, 2015.

²¹Aspektin kiinteää yhteyttä verbin leksikaaliseen merkitykseen korostaa mm. Grzegorzczkova (1997: 25). Myös Leino (1991: 155) toteaa, että riippuu verbin semanttisista ominaisuuksista, millaisia tilanteita (rajattuja vai rajaamattomia) esittäviin lauseisiin se sopii.

²²Puolan verbien aspektikategorian katsotaan kiteytyneen jotakuinkin nykyiseen muotoonsa 1500-luvulle tultaessa eli muinaispuolan ajanjakson (n. 1100–1500) loppuessa (ks. Janowska – Pastuchowa 2005: 236).

(Grzegorzczkova 1997: 25–26).²³ Saman suuntaisia ajatuksia slaavilaisesta verbinaspektista on jo aiemmin esittänyt Östen Dahl (1985: 89).

Puolan verbilekseemien merkityksen voidaan nähdä koostuvan leksikaalisesta, sanakirjoissa merkitysparafraasilla kuvattavasta denotatiivisesta merkityksestä eli denotaatiosta²⁴ ja kieliopillisesta imperfektiivisestä tai perfektiivisestä aspektimerkityksestä.²⁵ Leksikossa verbit jakaantuvat aspektiominaisuuksiensa perusteella parilliisiin imperfektiivisestä ja perfektiivisestä verbistä (parikista) koostuviin (2a) ja paritomiin joko imperfektiivisiin lekseemeihin (ns. *imperfectiva tantum*) (2b) tai perfektiivisiin lekseemeihin (ns. *perfectiva tantum*) (2c) (ks. Piernikarski 1969: 93–112; GwjpM98: 167).

(2a)

budować (ipf) : *zbudować* (pf) 'rakentaa'

kupować (ipf) : *kupić* (pf) 'ostaa'

młodnieć (ipf) : *odmłodnieć* (pf) 'nuorentua, nuoreta'

przepisywać (ipf) : *przepisać* (pf) 'kirjoittaa puhtaaksi'

ubierać się (ipf) : *ubrać się* (pf) 'pukeutua'

(2b)

być (ipf) 'olla'

chorować (ipf) 'sairastaa'

kochać (ipf) 'rakastaa'

²³Sananjohdon ja taivutuksen välimaastossa olevia morfosemanttisia kategorioita on sekä suomessa että puolassa, esimerkkeinä adjektiivien vertailumuodot ja partisiipit (ks. esim. ISK § 61–62). Kiintoisia välikategoria on myös puolan verbinaspekti: sen juuret ovat selvästi sananjohdossa, mutta siitä on kehittynyt kattavasti kaikkiin verbeihin kieliopillistunut, taivutuskategoriaa muistuttava morfosemanttinen kategoria, jonka morfologista statusta kielioppien kirjoittajien on ollut vaikea määritellä. Luokitamisvaikeuksista kertoo mm. se, että puolan Akateemisen kieliopin ensimmäisessä laitoksessa (GwjpM84: 214–215 ja 490–492) prefiksaalinen aspektinmuodostus on kuvattu johto-opissa, mutta suffiksikorrelaatioihin perustuva aspektinmuodostus säännöllisen ja sulkeisen luonteensa vuoksi taivutusopissa. Saman kieliopin uudistetussa laitoksessa (GwjpM98: 82–84) tyydytään toteamaan, että kieliopillisena kategoriana verbinaspekti sijoittuu johdon ja taivutuksen välimaastoon. Renata Grzegorzczkova (1984: 78, 1997: 25–26) pitää verbinaspektia johto-opillisena, verbien leksikaalisesta merkityksestä riippuvana kategoriana perustellen kantaansa mm. sillä, että aspektin muodolliset tunnukset ovat johtimia. Joka tapauksessa on selvää, että verbinjohto ja aspektinmuodostus nivoutuvat monella tavoin yhteen. Myös *się*-refleksiivimorfeemilla on sekä johto-opillisia että syntaktisia verbin roolihierarkiaan (diateesi) ja/tai pääluokkaan vaikuttavia funktioita (ks. GwjpM98: 192–193).

²⁴Isossa suomen kieliopissa (§ 1406) puhutaan ilmausten ”referentiaalisesta merkityksestä eli denotaatiosta”. Koski (1983: 21–22) ja Karlsson (1994: 190–192) puolestaan nimittävät denotaatioksi luonnollisten kielten lekseemien ja kieliopillisten morfeemien potentiaalia viitata kielenulkoisen maailman entiteetteihin eli nimetä ne. Lyons (1977: 442–445) erottaa kolmenasteisia entiteettejä: fysikaaliset eli materiaaliset objektit (1. aste), aikasidonnaiset tapahtumat (2. aste) sekä abstraktiot, jotka eivät ole sidoksissa aikaan eivätkä paikkaan (3. aste). Verbit ja verbi-ilmaukset ovat tyypillisesti 2. asteen entiteettejä.

²⁵Leksikaalinen merkitys vs. kieliopillinen merkitys ks. esim. Esa Itkonen 2001: 20–28.

mieszkać (ipf) 'asua'

(2c)

pobyć (pf) 'olla vähän aikaa, oleskella'

pokochać (pf) 'alkaa rakastaa'

rozchorować się (pf) 'sairastua kovasti'

zamieszkać (pf) 'asettua asumaan'

Koska verbin aspekti ei aina ole helposti pääteltävissä sen muodosta, merkitsen esimerkkiverbien aspektin sulkuihin verbin jälkeen: imperfektiivisen verbin (ipf), perfektivisen verbin (pf) ja biaspektisen verbin (ipf+pf). Aspektipareissa ja muissa parillisissa lekseemeissä (ks. ryhmien 2c–d esimerkit) erotan imperfektiivisen ja perfektivisen verbin toisistaan kaksoispisteellä: esim. *budować* (ipf) : *zbudować* (pf) 'rakentaa', *dostrzec* (pf) : *dostrzec* (ipf) 'huomata'.

Parillisia lekseemejä (tyyppi 2a) on muotorakenteeltaan neljäntyyppisiä: (i) prefiksiton imperfektiivinen parikki, josta on johdettu prefiksillinen perfektivinen parikki, esim. *pisać* (ipf) : *na+pisać* (pf) 'kirjoittaa', (ii) prefiksillinen perfektivinen parikki ja sen vartalosuffiksia vaihtamalla johdettu imperfektiivinen parikki, jota erotukseksi prefiksittömistä imperfektiivisistä verbeistä (esim. *pisać* 'kirjoittaa') kutsutaan sekundaariseksi imperfektiiviksi (puolaksi *wtórne imperfectivum*, ks. esim. Śmiech 1986: 124; Grzegorzczkova 1997: 34), esim. *prze+pis+a+ć* (pf) : *prze+pis+ywa+ć* (ipf) 'kirjoittaa puhtaaksi'. Kolmannessa tyypissä (iii) aspektioppositio imperfektiivinen : perfektivinen perustuu prefiksittömien verbien suffiksikorrelaatioon, esim. *kup+owa+ć* (ipf) : *kup+i+ć* (pf) 'ostaa'. On myös jokunen (iv) suppleetioon²⁶ perustuva aspektipari, esim. *brać* (ipf) : *wziąć* (pf) 'ottaa', *kłaść* (ipf) : *położyć* (pf) 'asettaa, laittaa, panna (makaamaan)'. (Ks. Grzegorzczkova 1984: 79–80, 1997: 25–26; GwjpM98: 538–539).

Parillisia lekseemejä muodostavat tyypillisesti verbit, jotka ilmaisevat vähittäistä muutosta lauseen subjekti- tai objektitarkoitteen tilassa (2a). Niiden suomenkieliset merkitysvastineet ovat aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisia verbejä (termistä ks. ISK § 1508–1513 sekä jäljempänä jakso 2.1.2). Tällaiset aspektioppositiot, joissa parikeilla on sama denotaatio mutta eri aspekti, Grzegorzczkova (1997: 31) määrittelee prototyyppisiksi. Oppositoiden imperfektiivistä parikkia käytetään kuvattaessa rajaamatonta, mutta rajaan (muutokseen tai loppurajaan) hakeutuvaa tilannetta, perfektivistä parikkia sitä vastoin, kun kuvataan rajattua (muutokseen johtanutta tai loppurajan saavuttanutta) tilannetta (2d, esimerkkiverbit ks. 2a).²⁷

²⁶Suppleetiosta ks. esim. Karlsson 1994: 90; ISK § 54.

²⁷Imperfektiivisellä parikilla voidaan sitä paitsi kuvata toistuvaa tilannetta, esim. *Teresa zwykle kupuje* (ipf) *jedzenie w tym sklepie*. 'Teresa ostaa tavallisesti ruoan/ruokaa tästä kaupasta.' Tällöin perusluonteeltaan dynaaminen tilanne esitetään muutoksettomana, samanlaisena toistuvien tapahtumien sarjana, joka siksi muistuttaa tilaa. Tilanteen sisältämät yksittäiset tapahtumat ovat rajattuja, niiden toistuminen sitä vastoin jatkuvana rajaamatonta. Tämä tulee esiin erityisesti silloin, kun rajataan toistuvan tilanteen yksittäisten tapahtumien kestoaikaa: puolassa prepositiokonstruktiolla *w* + akkusatiivi, suomessa inessiivimuotoisella ajan adverbialilla: *Teresa zwykle kupuje jedzenie w tym sklepie w kil-*

(2d)

Ojciec budował (ipf) dom wyjątkowo długo, ale wreszcie go zbudował (pf).
(AMB)

'Isä **rakensi taloa** harvinaisen kauan, mutta **sai sen** vihdoin **rakennetuksi**.'

Widziałam, jak Teresa kupowała (ipf) tę książkę w pobliskiej księgarni. (AMB)
'Näin, kuinka Teresa **osti/oli ostamassa sitä kirjaa** läheisessä kirjakaupassa.'

Nie wiem, gdzie Teresa kupiła (pf) tę 'książkę. (AMB)
'En tiedä, mistä Teresa **osti sen kirjan**.'

Młodziła (ipf) i piękniła (ipf) w towarzystwie Jana. (AMB)
'Hän **nuortui** ja kaunistui Janin seurassa.'

Odmłodziła (pf) dużo pod wpływem miłości. (AMB)
'Hän **on nuortunut** paljon rakkauden vaikutuksesta.'

Przepisywał (ipf) pracę w bibliotece. (AMB)
'Hän **kirjoitti työtä puhtaaksi** kirjastossa.'

Przepisał (pf) pracę w terminie. (AMB)
'Hän **kirjoitti työn puhtaaksi** määräajassa.'

Ubierała się (ipf) bez pośpiechu. (AMB)
'Hän **pukeutui** kiirehtimättä.'

Ubrała się (pf) w kilka minut. (AMB)
'Hän **pukeutui** muutamassa minuutissa.'

Samadenotaatioisia verbileksemejä nimitetään puolan kieliopissa aspektipareiksi (puolaksi *pary aspektowe*, ks. Grzegorzczkova 1984: 79; GwjpM98: 161, 167) tai puhtaiksi aspektipareiksi (puolaksi *czyste pary aspektowe*, ks. GwjpM98: 538). Kutsun niitä tästä lähin joko vain aspektipareiksi tai samadenotaatioisiksi aspektipareiksi.

Imperfektiivisen ja perfektiivisen aspektiparin leksikaalisen merkityksen samuudesta eli aspektiparin puhtauden asteesta on keskusteltu polonistien ja muidenkin slavistien keskuudessa paljon (ks. mm. Piernikarski 1969: 93–112 ja 1970: 297–309; GwjpM98: 82–84, 161, 563–565; Janowska – Pastuchowa 2005: 237–238; Przybylska 2006: 33–39). Puhtainta sen katsotaan olevan pareilla tyyppiä (ii) *przepisać* : *przepisywać* ja (iii) *kupować* : *kupić* (ks. edellä), joiden aspektiero perustuu suffiksikorrelaatioon, kun taas tyyppiin (i) *pisać* : *napisać* kuuluvien parien samadenotaatioisuutta saatetaan pitää kyseenalaisena siksi, että perfektiivinen pariki on johdettu imperfektiivisestä prefiksillä, jonka voidaan olettaa ainakin jossain määrin säilyttäneen leksikaalisen perusmerkityksensä (ks. jäljempänä jakso 3.6). Näin prefiksi ei olisi pelkkä perfektiivisen aspektin tunnus eikä verbipari puhdas aspektipari (ks. esim. Grzegorzczkova 1984: 79–80). Tällaisen aspektiparin puhtauden todisteena pidetään toisaalta yleisesti sitä, että prefiksilliselle perfektiiviselle parikil-

ka minut. 'Teresa ostaa tavallisesti ruoan tästä kaupasta **muutamassa minuutissa**.' (Ks. esim. Vendler 1967: 108; Leino 1991: 163; Grzegorzczkova 1997: 35–36).

le ei ole suffiksin vaihdolla johdettu sekundaarista imperfektiivinä: *pisać* (ipf) : *na+pisać* (pf), mutta ei **napis+ywa+ć* (ipf) (ks. esim. Piernikarski 1969: 93–112; Śmiech 1984: 124).

Samadenotaatioisuuden ongelma heijastuu myös leksikografiaan: sekä puolan yksikielisissä selittämissä sanakirjoissa että kaksikielisissä sanakirjoissa on tapana kuvata parilliset lekseemit yhtenä hakusanana ainoastaan silloin, kun parikkien välinen morfologinen aspektiero perustuu eri vartalosuffikseihin (tyyppi *przepis+a+ć* : *przepis+ywa+ć* 'kirjoittaa puhtaaksi', *kup+owa+ć* (ipf) : *kup+i+ć* (pf) 'ostaa'), muissa tapauksissa sekä parilliset että parittomat lekseemit muodostavat oman hakusanansa (esim. *budować* (ipf) 'rakentaa', *zbudować* (pf) 'rakentaa', *być* (ipf) 'olla', *pobyć* (pf) 'olla jonkin aikaa, oleskella').²⁸

On olennaista huomata, että aspektiparikkien samadenotaatioisuudessa on kyse vain niiden leksikaalisten piirteiden samuudesta. Parikkien toisistaan eroavat aspektipiirteet vaikuttavat esim. niillä kuvattavien tilanteiden ajallisen keston osoittamiseen valittuihin keinoihin (ks. Grzegorzczkova 1997: 25–37). Imperfektiivinen parikki esiintyy tyypillisesti rajaamatonta objekti- tai subjektitarkoitteen muutokseen hakeutuvaa tilannetta kuvaavan lauseen predikaattiverbinä. Tällaisessa lauseessa tilanteen jatkuvaa kestoa (kuinka kauan?) ilmaistaan prepositiolla *przez* 'läpi' + akkusatiivisijalla tai pelkällä akkusatiivisijalla: esim. *Teresa **pisała** list **przez** godzinę/godzinę* 'Teresa kirjoitti kirjettä **tunnin**'. Puolan lause tarkoittaa, että kirjoittamistilanne kesti tunnin, mutta jättää avoimeksi sen, tuliko kirje valmiiksi vai ei. Tällaisessa tuloksen suhteen rajaamattomassa lauseessa duratiivinen ilmaus ilmoittaa siis sen ajan pituuden, jonka lauseen kuvaama tilanne kestää. Sitä vastoin rajatussa tilanteessa, jossa predikaattina on perfektiiivinen parikki, muutokseen johtaneeseen tekoon tai tapahtumaan kulunutta aikajaksoa (kuinka pitkässä ajassa?) ilmaistaan prepositiokonstruktiolla *w* + akkusatiivi: *Teresa **napisała** list **w** godzinę*. 'Teresa kirjoitti kirjeen (valmiiksi) **tunnissa**.' (Ks. esim. Grzegorzczkova 1997: 35–36.)

Suomessa vastaavaan rajaamattomaan lauseeseen *Teresa kirjoitti kirjettä* lisätty akkusatiivimuotoinen osma (eli objektinsijainen määrän adverbiali) *tunnin* rajaa niin ikään tilanteen keston. Lause *Teresa kirjoitti kirjettä tunnin* on rajattuuden suhteen kaksitulkinainen: (i) rajaamaton tunnin kestävä tulokseton kirjoittamisprosessi (Teresa kirjoitti tunnin, mutta kirjettä ei syntynyt) tai (ii) tunnin pituiseksi rajattu kirjoittamistilanne, joka voi olla tuloksellinenkin (Teresa kirjoitti kirjettä tunnin, ja tässä se nyt on). Rajatussa lauseessa *Teresa kirjoitti kirjeen* aikajaksoa ilmaistaan inessiivimuotoisella adverbialilla *tunnissa*. (Ks. Leino 1991: 172–190; ISK § 1516–1517.)

Puolan parillisia verbilekseemejä vastaavat suomessa aspektiominaisuuksiltaan rajahakuiset verbit, joiden yhteydessä myönteisen lauseen kuvaamaa rajaamatonta tekoa ilmaistaan partitiivimuotoisella objektilla tai akkusatiivimuotoisella osmalla ja rajaamatonta tapahtumaa akkusatiivimuotoisella osmalla. Rajattua tekoa sitä vastoin kuvataan akkusatiivimuotoisella objektilla ja/tai inessiivimuotoisella ajan adverbialilla ja rajattua tapahtumaa inessiivimuotoisella ajan adverbialilla.

Edellä käsiteltyjen prototyyppisten aspektiparien lisäksi puolan verbileksikossa on myös runsaasti sellaisia parillisia lekseemejä, joiden perfektiiivinen parikki ilmai-

²⁸Kenties tässä vaikuttavat myös aakkostukseen liittyvät käytännön syyt.

see äkillistä, luonteeltaan punktuaalista (hetken kestävää) muutosta lauseen subjekti- tai objektitarkoitteen tilassa. Niiden imperfektiivisellä parikilla puolestaan voidaan kuvata tilannetta, jossa luontaisesti punktuaalisen muutoksen kesto halutaan esittää pitempään jatkuvana (ei-punktuaalisena) tai myös toistuvana (2e–f).

(2e)

dostrzec (pf) : *dostrzegać* (ipf) 'huomata, havaita'

przewrócić się (pf) : *przewracać się* (ipf) 'kaatua'

puścić (pf) : *puszczać* (ipf) 'laskea, päästää irti, hellittää'

wymyślić (pf) : *wymyślać* (ipf) 'keksiä, kuvitella'

(2f)

Puść (pf) *trochę zimnej wody z kranu!* (AMB)

'Laske vähän kylmää vettä hanasta!'

Puszczal (ipf) *często wodę z kranu, żeby ona była zimna.* (AMB)

'Hän **laski** kauan vettä hanasta, jotta se olisi kylmää.'

*Dziecko **przewróciło się** (pf) na nierównej drodze.* (AMB)

'Lapsi **kaatui** epätasaisella tiellä.'

*Dziecko **przewracało się** (ipf) co chwilę na śliskiej drodze.* (AMB)

'Lapsi **kaatu(il)i** vähän väliä liukkaalla tiellä.'

Akateeminen puolan kieliooppi (GwjpM98:167) nimittää tällaisia pareja leksikaalis-aspektuaalisiksi (puolaksi *pary leksykalno-aspektowe*). Samaan ryhmään luetaan siinä myös tilaan joutumista tai tilan alkamista ilmaisevat parittomat perfektiiviset inkoatiiviset verbit (verbijohdosten inkoatiivisesta merkityksestä ks. mm. jakso 2.2.2) (ks. 2b, esim. *pokochać* (pf) 'alkaa rakastaa', *zamieszkać* (pf) 'asettua asumaan'), jotka ovat imperfektiivisten tilaverbien prefiksijohdoksia: *kochać* (ipf) 'rakastaa' > **po**+*kochać* (pf) 'alkaa rakastaa', *mieszkać* (ipf) 'asua' > **za**+*mieszkać* (pf) 'asettua asumaan'.

Biaspektiset verbit, jotka ovat leksikossa parittomia, ilmaisevat parillisten lekseemien tavoin muutosta (2g) lukuun ottamatta verbiä *potrafić* 'pystyä, kyetä tekemään jotakin', jonka merkitys on lähinnä modaalinen.²⁹

(2g)

aresztować (ipf+pf) 'vangita'

eksportować (ipf+pf) 'eksportoida, viedä maasta'

importować (ipf+pf) 'importoida, tuoda maahan'

potrafić (ipf+pf) 'pystyä johonkin, pystyä tekemään jotakin'

²⁹Grzegorzycowa (1997: 34) määrittelee verbin aspektiltaan imperfektiiviseksi, mutta useat sanakirjat (esim. USJP) biaspektiseksi. Kyseisen verbin imperfektiivisyyttä voi perustella esim. sillä, että sen lähimerkityksinen modaaliverbi *umieć* 'osata' on imperfektiivinen.

Jokaiseen puolan verbiin sisältyvän aspektin vuoksi lauseen ja tilanteen rajattuus tai rajaamattomuus rakentuu ensi sijassa lauseen predikaattiverbin aspektille: rajaamattomia tilanteita kuvataan tyypillisesti aspektiltaan imperfektiivisillä verbeillä, rajattuja perfektiivisillä. Kaksiaspektisilla verbeillä voidaan kuvata sekä rajaamattomia että rajattuja tilanteita.

Seuraavassa jaksossa vertailen puolan kieliopillistunutta verbinaspektia ja suomen verbien aspektiominaisuuksia sekä pohdin, millä tavoin suomen ja puolan verbien aspektinilmaisukeinojen erilaisuus vaikuttaa siihen, miten lauseen ja tilanteen rajattuus/rajaamattomuus kummassakin kielessä rakentuu.

2.2.1 Suomen verbien aspektiominaisuudet

Suomessa – toisin kuin puolassa – verbeillä ei ole kieliopillista aspektia³⁰, vaan erilaisia niillä kuvattavan tilan, tapahtuman tai teon rajattuuteen liittyviä aspektiominaisuuksia, joiden perusteella verbileksemit voidaan jakaa rajapakoisiin (*asua*, *rakastaa*), rajaaviin (*sairastua*, *huomata*) ja rajahakuihin (*pukeutua*, *rakentaa*) (ks. ISK § 1508–1513).³¹ Aspektiominaisuuksiltaan rajapakoisia ovat verbit, jotka tyypillisesti esiintyvät rajaamattomissa lauseissa kuvaamassa tilanteita, joilla ei ole luontaista päätepistettä tai tulosta. Tällaisia tilanteita nimitetään ateeisiksi (ks. esim. Leino 1991: 152–156). Aspektiominaisuuksiltaan rajaavia taas ovat verbit, jotka kuvaavat punktuaalista päätepisteeseen johtavaa muutosta, ja rajahakuisia verbit, jotka voivat esiintyä sekä päätepisteeltään ja tulokseltaan rajaamattomissa että niiden suhteen rajatuissa lauseissa.

Suomen verbien aspektiominaisuuksien joukossa on niin vailla muodollista tunnusta olevia, inherenttejä (esim. leksikaalisiin kausatiiveihin sisältyvä muutoksen merkitys) kuin johtoteitse osoitettuja ominaisuuksia. Jälkimmäisiin kuuluvat toisaalta verbien teonlaatuominaisuudet, so. tilan, tapahtuman tai teon kestoa, kertaautuvuutta tai alkuvaihetta ilmaisevat ominaisuudet (ks. teonlaadut, jakso 2.3), toisaalta kausatiivijohdosten (niistä ks. jakso 4.1) ilmaisema muutos.

Seuraavat esimerkkilauseet (3a–d) näyttävät, miten tilanteen rajattuus ja suomen verbien aspektuaaliset ominaisuudet korreloivat: rajaamattomiin tilanteisiin (3a) sopivat rajapakoiset ja rajattuihin tilanteisiin (3b) rajaavat verbit, kun taas rajahakuiset verbit, jotka ovat puolan parillisten verbilekseemien tavoin muutosverbejä (eli verbejä, jotka ilmaisevat muutosta lauseen subjekti- tai objektitarkoitteen tilassa), voivat kuvata sekä rajaamattomia (3c) että rajattuja tilanteita (3d).

(3a)

He asuivat siellä mukavasti.

³⁰Salla Nurminen (2015: 14) kutsuu suomen kielen lauseenaspektia *näkökulma-aspektiksi* (engl. *view-point aspect*), joka tarkoittaa kielenkäyttäjän mahdollisuutta esittää asiointilan ajallinen kesto haluamallaan tavalla.

³¹Toisenlaista terminologiaa suomen verbien aspektiominaisuuksista käyttää Terho Itkonen (1976: 174–185), joka jakaa suomen verbit resultatiivisiin, irresultatiivisiin, resultatiivis-irresultatiivisiin ja kvasiresultatiivisiin verbien objektinsijan ja lauseen objektinsijaisen määrän adverbiaalini eli osman sijanvaihtelun mukaan (ks. myös Leino 1991: 138; Huomo 2001: 85–101, 2005: 113–114; ISK § 1500).

***Oletteko** illalla kotona?*

*Kuka häntä **rakastaa**?*

*Lapsi **sairasti** paljon viime talvena.*

(3b)

***Huomasimme** hänet heti.*

*Noin ohuen kirjan **lukaisen** parissa tunnissa.*

*Moni **on** jo **sairastunut** flunssaan.*

***Unohditko** puhelimen kotiin?*

(3c)

*Minusta hän vain **nuorentuu** päivä päivältä.*

***Pukeuduimme** vielä, kun he tulivat hakemaan meitä teatteriin.*

*Miehet **rakensivat** saunaan vankkoista hirsistä.*

***Nostin** lippua vähin erin ylemmäksi salkoon.*

(3d)

*Minusta hän **on** **vuodessa** selvästi **vanhentunut**.*

***Peseydyimme, pukeuduimme, söimme** aamupalan ja **lähdimme** töihin.*

*Miehet **rakensivat** saunan vankkoista hirsistä.*

***Nostin** lipun salkoon.*

Suomen rajapakoisten verbien puolankieliset merkitysvastineet ovat tyypillisesti aspektiltaan imperfektiivisiä parittomia lekseemejä (4a) ja rajahakuisten verbien merkitysvastineet aspektipareja (4b), jotka edustavat samaa lekseemiä. Suomen rajaavien verbien puolankielisten merkitysvastineiden joukossa on sekä parittomia perfektiivisiä että parillisia imperfektiivisestä ja perfektiivisestä verbistä koostuvia lekseemejä (4c).

(4a)

asua 'mieszkać (ipf)'

olla 'być (ipf)'

rakastaa 'kochać (ipf)'

sairastaa 'chorować (ipf)'

(4b)

nuorentua 'młodzić (ipf) : odmłodzić (pf)'

pukeutua 'ubierać się (ipf) : ubrać się (pf)'

rakentaa 'budować (ipf) : zbudować (pf)'

sulkea 'zamykać (ipf) : zamknąć (pf)'

(4c)

huomata 'zauważyć (pf) : zauważyć (ipf)'

lukaista 'przeczytać (pf) szybko' (*szybko* 'nopeasti')

sairastua 'zachorować (pf)'

unohtaa 'zapomnieć (pf) : zapominać (ipf)'

Suomen verbien aspektiominaisuuksilla (toisin kuin puolan verbinaspektilla) ei teonlaatujohtoksia lukuun ottamatta ole muodollisia verbiin kiinnittyviä tunnuksia. Tämä mahdollistaa sen, että lauseen aspekti voi olla resultatiivisesti rajattu, vaikka predikaattina on rajapakoinen verbi (5a), ja rajaamaton, vaikka predikaattina on rajaava verbi (5b). Siten tilanteen tai lauseen aspekti rakentuu verbien aspektiominaisuuksista yhdessä asiointilan muiden osatekijöiden eli kielelliseen ilmaukseen valittujen keinojen kanssa. Tällaisia ovat esim. lauseen objektin sijamuodon valinta, tilanteen ajallisen keston osoittaminen ja verbin kuvaaman teon tai tapahtuman tuloksen ilmaiseminen (5c) (ks. myös Lindstedt 1984; Leino 1991; Verkuyt 1972; ISK § 1501–1517; Nurminen 2011, 2015). Salla Nurmisen lauseen aspektin ilmaisemista suomen kielessä käsittelevästä väitöstutkimuksesta ilmenee, että myös lausetta laajemmalla kontekstilla voi olla selventävä vaikutus monitulkintaisen lauseen aspektimerkityksen ymmärtämiseen niin, että rajaamaton lause voidaan tulkita rajatuksi lauseenulkoisten rajan ilmausten ansiosta (Nurminen 2015: 244–270).

(5a)

*Hän **rakasti** tyttöä kiihkeästi.* (rajaamaton tilanne)

*Tuntui joskus siltä, että hän **rakastaa** tytön **hengiltä**.* (rajattu tilanne)

***Juoksin** metsässä **tunnin**.* (tulokseltaan rajaamaton tilanne)

***Juoksin** kotiin **tunnissa**.* (rajattu tilanne)

***Oletko** ajatellut asiaa?* (tulokseltaan rajaamaton tilanne)

***Oletko** ajatellut asian **loppuun**?* (rajattu tilanne)

*Hän **hakkasi** puuta.* (rajaamaton tilanne)

*Hän **hakkasi** puun **poikki**.* (rajattu tilanne)

(5b)

Myin auton nopeasti, kahdessa viikossa. (rajattu tilanne)

Myin autoa ainakin kuukauden, mutten saanut sitä myydyksi. (tulokseltaan rajaamaton tilanne)

Hän kuoli yllättäen. (rajattu tilanne)

Näin, kuinka hän kärsi kuollessaan hitaasti ja tuskallisesti. (rajaamaton tilanne)

Pelaaja heitti pallon suoraan koriin. (rajattu tilanne)

Lapset heittivät pihalla palloa koko illan. (tulokseltaan rajaamaton tilanne)

Kuka hänet tappoi? (rajattu tilanne)

Julmuri tappoi uhriaan hitaasti ja nautiskellen. (rajaamaton tilanne)

(5c)

Miehet rakensivat sauna kuukauden, mutta kylmyys keskeytti työn. (tulokseltaan rajaamaton tilanne)

Miehet pitivät kiirettä ja rakensivat saunan valmiiksi kuukaudessa. (rajattu tilanne)

Olenainen ero puolan ja suomen välillä tilanteiden ja lauseiden rajattuuden tai rajaamattomuuden ilmaisemisessa on siis siinä, että puolan kaltaisessa kieliopillistuneen verbinaspektin omaavassa kielessä ensisijaista on tilanteeseen aspektiltaan sopivan verbin valinta, kun taas suomessa verbien usein inherentit, vailla muodollista tunnusta olevat aspektiominaisuudet (rajaapakoisuus, rajaavuus ja rajahakuisuus) sallivat rakentaa tilanteen rajattuuden ilmaisemisen vapaammin paitsi verbin myös sen määritteiden ja jopa tekstikontekstin avulla. Vapaus onkuitenkin selvästi pienempi suomen teonlaatua (rajaamatonta toistuvuutta ja jatkuvuutta sekä rajattua kerrallisuutta) ilmaisevilla verbijohdoksilla. Tämä tulee hyvin esiin myönteisten transitiivilauseiden objektin sijan valinnassa. Kun predikaattina on rajahakuisen tai rajaavan verbin tarkoittaman tapahtuman vaiheittaisuutta tai toistuvuutta ilmaiseva frekventiivijohdos, jaotontarkoitteisen yksiköllisen objektin sija on tyypillisesti partitiivi (6a), kun taas momentaanijohdoksen objekti on tyypillisesti akkusatiivissa (6b). (Ks. ISK § 1510, § 368; Łączak 2000.)

(6a)

Lueskelin kirjaa tunnin ennen nukkumaan menoa.

Hän potkiskeli palloa maaliin.

(6b)

Lukaisin kirjan parissa tunnissa.

Hän potkaisi pallon maaliin.

Tämän jakson (2.1) kahdessa alajaksossa olen vertaillut suomen ja puolan verbien aspektipiirteitä ja niiden osuutta lauseen ja tilanteen rajattuuden/rajaamattomuuden ilmaisemisessa. Seuraavassa jaksossa (2.2) pohdin verbien aspektipiirteisiin perustuvien ns. aspektuaalisten tilannetyyppien pohjalta, millainen on primaarien semanttisten asiaintilatyyppeiden eli tilojen, tapahtumien ja tekojen aspektiluonne.

2.3 Primaarien semanttisten asiaintilatyyppeiden aspektiluonne

2.3.1 Aspektuaaliset tilannetyypit

Lähden tarkastelemaan kysymystä ns. primaarien semanttisten asiaintilatyyppeiden (tilojen, tapahtumien ja tekojen, ks. jakso 2.1) aspektiluonteesta Ison suomen kieliopin (ISK § 1501) esittämän aspektuaalisten tilannetyyppeiden luokituksen pohjalta soveltaen myös pääasiassa sen terminologiaa. Lisäksi otan huomioon Akateemisen puolan kieliopin (GwjpM98: 152–157) luokituksen. Kumpikin luokitus on omanlaisensa muunnelma jo edellä esiin tulleesta (jakso 1.2) Vendlerin (1967: 97–121) verbien aspektiominaisuuksiin perustuvasta luokituksesta, josta hän käyttää nimitystä *the "time schemata" of verbs* (mps. 102–103): tila (*state*), toiminta (*activity*), suoritus (*accomplishment*), saavutus (*achievement*). Tilaa ilmaisevia verbejä ovat esim. *olla*, *elää*, *rakastaa* ja *tuntea*, toimintaa ilmaisevia esim. *ajaa*, *uida*, *tanssia* ja *vieriä*, kun taas suoritusta ilmaisevat esim. verbit *avata*, *pestä*, *rakentaa*, *valmistaa* ja saavutusta esim. verbit *eksyä*, *huomata*, *hämmästyä* ja *löytää*.

Jako verbi-ilmausten ns. aspektuaalisiin tilannetyyppeihin (ks. ISK § 1501–1507) perustuu neljään kriteeriin, jotka ovat (i) tilanteessa tapahtuva muutos, (ii) tilanteen kesto, (iii) tilanteen päätepisteellisyys ja (iv) tilanteen agenttikontrolli.³²

- (i) tilanteessa tapahtuva muutos: jako staattisiin (muuttumattomiin) **tiloihin** ja dynaamisiin (muutoksen sisältäviin) **tapahtumiin**
- (ii) tilanteen kesto: jako **duratiivisiin** (pitkäkestoisiin) ja **punktuaalisiin** (lyhytkestoisiin) tapahtumiin
- (iii) tilanteen päätepisteellisyys: jako **teelisiin** (päätepisteellisiin) ja **ateelisiin** (dynaamisiin tilanteisiin, joilla ei ole luontaista päätepistettä) **tapahtumiin** (7f)

³²Terminologia, jota kirjallisuudessa käytetään kuvattaessa semanttisia asiaintilatyyppejä ja niille ominaisia aspektuaalisia tilannetyyppejä, on osin päällekkäistä. Esimerkiksi termejä *tapahtuma* ja *teko* käytetään puhuttaessa sekä asiaintilatyypeistä että aspektuaalisista tilannetyypeistä: asiaintilana *tapahtuma* rakentuu yksipaikkaisen, *teko* (vähintään) kaksipaikkaisen dynaamisen verbin ympärille, kun taas aspektuaalisena tilannetyypinä *tapahtumia* ovat kaikki dynaamiset liikettä tai muutoksen sisältävät tilanteet (erotuksena muuttumattomista *tiloista*), *tekoja* puolestaan agenttiiviset vähittäin muutokseen johtavat tilanteet. Tässä työssä käytän tarvittaessa indeksillisiä termejä *tila*², *tapahtuma*², *teko*² viittaamaan aspektuaaliseen tilannetyyppiin ja indeksittömiä *tila*, *tapahtuma*, *teko* viittaamaan primaareihin semanttisiin asiaintilatyyppeihin.

(iv) tilanteen agenttikontrolli: jako **agentiivisiin** ja **ei-agentiivisiin tapahtumiin**.³³

Ensimmäinen kriteeri jakaa tilanteet staattisiin (tilat) ja dynaamisiin (tapahtumat) (7a–b).

(7a)

Hän iloitsee hyvästä uutisesta. (tila)

(7b)

Hän ilostui hyvästä uutisesta. (tapahtuma)

Muut kolme kriteeriä koskevat dynaamisia tapahtumia, jotka niiden perusteella voidaan jakaa:³⁴

— pitkäkestoiisiin (duratiivisiin) ja lyhytkestoiisiin (punktuaalisiin) tapahtumiin (7c–d).

(7c)

Hän vanheni silmissä. (duratiivinen, teellinen, ei-agentiivinen tapahtuma eli prosessi)

(7d)

1. *Yllätyimme todella. (punktuaalinen, teellinen, ei-agentiivinen tapahtuma).*

2. *Rikoin lasin suutuksissani. (punktuaalinen, teellinen, agenttiivinen tapahtuma eli teko)*

— päätepisteellisiin (teelisiin) ja vailla luontaista päätepistettä oleviin (ateelisiin) tapahtumiin (7e–f).

(7e)

Isä rakensi talon. (teellinen, duratiivinen, agenttiivinen tapahtuma eli teko)

(7f)

Lapset potkivat palloa. (ateellinen, duratiivinen, agenttiivinen tapahtuma eli toiminta)

— agenttiivisiin ja ei-agentiivisiin tapahtumiin (7g–h).

(7g)

Hän maalasi talon. (agenttiivinen, duratiivinen, teellinen tapahtuma eli teko)

³³Vrt. myös Anneli Pajusen jakoon (2001: 51–52), jossa käytetty terminologia poikkeaa jonkin verran ISK:n terminologiasta. Tässä työssä pitäydyn ISK:n terminologiassa, koska se on mielestäni selvin.

³⁴Ks. myös ISK § 1505 tapahtumatyyppejä havainnollistavaa kuviota.

(7h)

Puut huojuivat tuulella. (**ei-agentiivinen**, duratiivinen, ateenlinen tapahtuma eli **toiminta**)

Olenneisimmat erot aspektuaalisten tilannetyyppien välillä koskevat siis tilanteen (i) dynaamisuutta vs. staattisuutta, jolloin tilat luonnostaan staattisina eroavat erityyppisistä dynaamisista tapahtumista, sekä (ii) tilanteen teelisyyttä (päätepisteellisyttä) vs. ateelisyyttä (päätepisteen puuttumista), jolloin prosessit, teot ja punktuaaliset tapahtumat ovat teelisiä, tilat ja toiminnot sitä vastoin ateelisiä (ks. myös Lindstedt 2001: 773–774).³⁵ Kolmas tärkeä tekijä on tilanteeseen vaikuttava (iii) agenttikontrolli vs. sen puute. Agenttiivisia ovat teot, ei-agenttiivisia sitä vastoin tilat ja prosessit. Toiminnot ja punktuaaliset tapahtumat voivat olla joko agenttiivisia tai ei-agenttiivisia.

2.3.2 Primaarien semanttisten asiaintilojen aspektuaalinen tilannetyyppi

Primaarien semanttisten asiaintilojen sisäinen aikarakenne eli aspekti hahmottuu edellä esiteltyjen aspektuaalisten tilannetyyppien pohjalta seuraavasti:

Syntaktisesti yksipaikkainen **tila**-asiointila on aspektiluokituksessakin tila (tila²). Tilaverbin sisältävän lauseen ilmaisema tilanne on staattisena muutokseen ja siten myös päätepisteeseen johtamaton (ateellinen). Tilaverbejä ovat esim. seuraavat puolan verbit ja niiden suomenkieliset merkitysvastineet: *mieszkać* (ipf) 'asua', *chorować* (ipf) 'sairastaa', *kochać* (ipf) 'rakastaa', *pamiętać* (ipf) 'muistaa', *dziwić się* (ipf) 'ihmetellä, hämmästellä, olla ihmeissään, hämmästyksissään'.³⁶ Puolan prefiksittömät tilaverbit ovat aspektiltaan imperfektiivisiä. Niistä voi useilla prefiksillä (mm. *po-*, *za-*) johtaa teonlaatuverbejä, jotka ovat aspektiltaan perfektiivisiä. Tällaisia teonlaatuja ovat vaikkapa tilan lyhytaikaisuutta ilmaiseva delimitatiivinen teonlaatu, esim. ***po+mieszkać*** (pf) 'asua **vähän aikaa**', sekä tilan alkua ilmaiseva inkoatiivinen teonlaatu, esim. ***za+mieszkać*** (pf) '**asettua** asumaan'. Prefiksi tuo imperfektiiviseen tilaverbiin rajan, esim. tilan määräkeston (*po-*) tai alkuvaiheen (*za-*) ilmaisun, jolloin verbin aspekti muuttuu perfektiiviseksi. Tilan määräkestoä ilmaiseva *po*-johdos pysyy aspektin muutoksesta huolimatta tilaverbinä, kun taas *za*-johdos on luonteeltaan dynaaminen (teonlaaduista ks. jaksot 2.3 ja 5.2).

Syntaktisesti yksipaikkainen **tapahtuma**-asiointila voi aspektuaalisena tilannetyyppinä olla:

1. Duratiivinen, teellinen, ei-agentiivinen **prosessi**

Prosessiverbit ilmaisevat vaiheittaista tilanmuutosta, jonka tuloksena on subjektitar-koitteen uusi tila. Verbien kuvaama muutosprosessi voi johtaa ehdottomaan päätepisteeseen (esim. verbit *wypelnić się* (ipf) : *wypelnić się* (pf) 'täyttyä', *psuć się* (ipf) :

³⁵Eri tavalla tilanteen teelisyyttä tulkitaan Puolan akateemisessa kieliopissa, jossa sekä agentin kontrolloimat tapahtumat (akty) että agenttikontrollia vailla olevat tapahtumat (wypadki) katsotaan ateelisiksi (ks. GwjpM98: 156)

³⁶Sen tyyppisiä verbejä kuin *dziwić się* 'ihmetellä' Siirainen (2001: 43–44) nimittää toiminnallisiksi tunneverbeiksi (mm. *iloita*, ks. myös ISK § 466), koska niiden kuvaama tilanne voidaan tulkita paitsi tunnetilaksi myös heikosti dynaamiseksi toiminnaksi.

zepsuć się (pf) 'pilaantua'). Prosessille voi myös olla ominaista subjektitarkoitteen jonkin ominaisuuden asteittainen voimistuminen ilman muutoksen ehdotonta päätepistettä. (ISK § 1506.) Tyypillisiä tällaisia prosesseja kuvaavia verbejä ovat kantanonimin tarkoittamaksi tulemista ilmaisevat translatiivijohdokset (niistä tarkemmin jäljempänä jaksossa 4.4.5.2), joiden kantana on suhteellinen, asteikollinen adjektiivi (ISK § 605), esim. *mądrzeć* (ipf) : *zmądrzeć* (pf) 'viisastua, tulla viisaammaksi, viisaaksi', *schnąć* (ipf) : *wyschnąć* (pf) 'kuivua, kuivaa, tulla kuivemmaksi, kuivaksi'. Puolan kielioipissa näistä verbeistä käytetään nimitystä *czasownik parametryczne* 'parametriverbit' (ks. GwjpM98: 155, 165–166).

Puolan prosessiverbit muodostavat aspektipareja (ks. jakso 2.1.1) niin, että imperfektiivinen parikki esiintyy tilanteissa, joissa muutos kuvataan tapahtumassa olevaksi, kun taas perfektiivisen parikin käyttö ilmaisee muutoksen tapahtuneen. Suomessa prosessiverbit sopivat kuvaamaan sekä rajaamattomia että rajattuja tilanteita, esim. *Tuuli voimistui voimistumistaan. Tuuli voimistui myrskyksi*. Tilannetta rajaamaan lauseessa tarvitaan kuitenkin yleensä verbin lisäksi myös rajaava adverbiaali, tulosmäärite eli resultatiivi (siitä ks. jakso 6.1).

2. Duratiivinen, ateeninen, agenttiivinen **toiminta**

Tyypillisiä ateelisiä agenttiivisia toimintaverbejä ovat esim. kulkemisliikettä ilmaisevat verbit (termistä ks. Pajunen 2001: 199): *biec* (ipf) 'juosta', *iść* (ipf) 'kulkea (jalan)', *jechać* (ipf) 'ajaa'. Puolan aspektiltaan imperfektiiviset toimintaverbit ovat prefiksittömiä, eikä niillä ole samamerkityksistä perfektiivistä parikkia. Sen sijaan niillä on runsaasti perfektiivisiä prefiksijohdoksia, jotka aspektiluokituksessa kuuluvat seuraavaan eli 3. ryhmään.

3. Duratiivinen, teellinen, agenttiivinen **teko** (eli teko²)

Tyypillisiä teelisiä tekoverbejä ovat prefiksilliset kulkemisverbit, esim. *dobiec* (pf) : *dobiegać* (ipf) 'juosta loppuun asti', *wejść* (pf) : *wchodzić* (ipf) 'mennä sisään', *zajechać* (pf) : *zajeżdżać* (ipf) 'ajaa perille'.³⁷ Ne muodostavat aspektipareja. Suomesa vastaavaa teelistä agenttiivista toimintaa ilmaistaan verbillä ja sen määritteillä.

4. Duratiivinen, ateeninen, ei-agenttiivinen **toiminta**

Tyypillisiä ei-agenttiivisia toimintaverbejä ovat esim. liikkumisverbit (termistä ks. Pajunen 2001: 199): *chwiać się* (ipf) 'horjua, heilua', *toczyć się* (ipf) 'kieriä, vierähtää'. Muita toimintaverbejä ovat esim. *brzęczeć* (ipf) 'kilistä', *dymić* (ipf) 'savuta', *łsnąć* (ipf) 'kiiltää, loistaa', *plonąć* (ipf) 'palaa'. Tällaisilla imperfektiivisillä toimintaverbeillä ei ole samamerkityksistä perfektiivistä parikkia.

5. Punktuaalinen, teellinen, ei-agenttiivinen **tapahtuma** (eli tapahtuma²)

Tyypillisiä tämän ryhmän verbejä ovat esim. itsestään tapahtumista ilmaisevat ns. automatiiviverbit kuten *rozbić się* (pf) : *rozbijać się* (ipf) 'säikä, rikkoutua' (automaatiivijohdoksista ja termin historiasta ks. jäljempänä jakso 4.4.1; myös ISK § 334, 336) sekä fyysiseen tai mentaaliseen tilaan joutumista ilmaisevat inkoatiiviverbit (ks. jaksot 2.1.1, 3.6, 4.2.4, 4.4.1, 4.4.5, 4.6.4 ja 5.2.1), esim. *zachorować* (pf) 'sairastua', *zakochać się* (pf) 'rakastua', *zdziwić się* (pf) 'hämmästyä, joutua hämmästyksen, ih-

³⁷Imperfektiivisten parikkien *dobiegać* ja *zajeżdżać* tyypillinen merkitys on 'lähestyä (loppua)'.

metyksen valtaan'. Näistä aspektipareja muodostavat automatiiviverbit, kun taas parittomia perfektivisiä verbejä ovat punktuaaliset tilaan joutumista ilmaisevat verbit (ks. jakso 2.1.1).

Syntaktisesti kaksipaikkainen **teko**-asiointila voi aspektuaalisena tilannetyyppinä olla:

1. Duratiivinen, teellinen, agenttiivinen **teko** (eli teko²)

Tyypillisiä teko-verbejä ovat esim. valmistamis- ja tuhoamisverbit, kuten *budować* (ipf) : *zbudować* (pf) 'rakentaa'; *psuć* (ipf) : *zepsuć* (pf) 'pilata'. Tämän ryhmän verbit muodostavat puolassa aspektipareja.

2. Punktuaalinen, teellinen, agenttiivinen **tapahtuma** (eli tapahtuma²).

Tyypillisiä ryhmän verbejä ovat esim. *rozbić* (pf) : *rozbijać* (ipf) 'rikkoa, särkeä', *zabić* (pf) : *zabijać* (ipf) 'tappaa'. Ne muodostavat puolassa aspektipareja.

Tässä jaksossa olen esittänyt kootusti, millaisista tiloja, tapahtumia ja tekoa kuvaavien verbien semanttisista piirteistä verbien aspektiluonne muodostuu sekä mihin aspektuaaliseen tilannetyyppiin verbit tällä perusteella kuuluvat. Tämän melko kaavamaisen tarkastelun tarkoituksena on ollut myös yhtenäisen aspektiterminologian luominen tämän tutkimuksen tarpeisiin.

Seuraavassa jaksossa (2.4) käsittelen teonlaatuja, jotka ovat verbien johtamalla tuotettuja aspektuaalisia ominaisuuksia.

2.4 Teonlaadut

Kielitieteellisessä kirjallisuudessa termin *teonlaatu* käyttö on varsin kirjavaa (ISK § 1500).³⁸ Tässä työssä tarkoitan teonlaaduilla verbien johtamisen keinoin syntyneitä aspektuaalisia – luonteeltaan leksikaalis-kieliopillisia – ominaisuuksia, sellaisia kuin esim. frekventatiivijohdosten kuvaaman tilan tai tapahtuman toistuvuus tai momentaanijohdosten ilmaisema hetkellisyys ja kerrallisuus (ks. myös T. Lehtinen 1979: 1–3; Lindstedt 2001: 772–773). Teonlaatujohtoksia nimitetään suomessa myös muuntelujohdoksiksi erotukseksi suhteessaan kantaverbiin syvällisempiä muutoksia (kuten esim. valenssin muutos) kokeneisiin muuttamis- ja muuttumisjohdoksiin (ISK § 303, 351).

³⁸Sen mukaan, miten eri tutkijat *teonlaadun* käsitteen (saksaksi *Aktionsart*, puolaksi *rodzaj czynności*, englanniksi mm. *derivational aspect*, *lexical aspect*, *procedural* (Forsythe 1970: 19–31); termi *Aktionsart* on käytössä myös englanninkielisessä kirjallisuudessa, ks. esim. Dickey 2000) määrittelevät, puolan prefiksillisten teonlaatuojen määrä vaihtelee muutamasta (Piernikarski 1969: 178–182) pariin kymmeneen (Agrell 1918). Ruotsalainen slavisti Sigurd Agrell, nykyisen slavistiikan *Aktionsart*-ajattelun isä ja puolan prefiksillisten verbien tutkimuksen uranuurtaja, määrittelee *teonlaadun* ”tekemisen kulkua ja tulosta luonnehtivaksi merkityskategoriaksi” (Agrell 1918: 103, suomennos AMB). Agrellin joitakin heikkouksiakin sisältävän työn pääansio on se, että hän ensimmäisenä erottaa toisistaan imperfektiivisen ja perfektivisen kieliopillisen verbinaspektin ja teonlaadun (ks. myös Lindstedt 1985: 156–157, 2001: 773) sekä kiinnittää huomiota samakantaisten, usein hyvin monilukuisten prefiksijohdosten ei-slaavilaiselle puolan käyttäjälle vaikeaselkoisiin merkityseroihin. Vaikka Agrellin näkökulma ei ole kontrastiivinen, hänen kiinnostuksensa puolan prefiksillisiä verbejä kohtaan voi hyvin olla lähtöisin hänen äidinkieltensä ruotsin ja puolan välisistä verbisemanttisista eroavuuksista. (Agrellin työn arvostelua ks. Brückner 1923: 224–227; Wróbel 1978: 106.) Agrellin erottamat prefiksilliset teonlaadut esittelee seikkaperäisesti Renata Przybylska (ks. 2006: 8–12).

Teonlaatujohtokset ovat puolassa aina verbikantaisia, mutta suomessa nomini-kantakin on mahdollinen (esim. *lehti* > *lehteillä*, *maja* > *majailla*, *pätkä* > *pätkiä*). Teonlaatujohtoksia syntyy sekä affikseja kantaan lisäämällä (suuntainen johto, esim. *luke+a* > *luk+ais+ta*; *czytać* (ipf) 'lukea' > *po+czytać* (pf) 'lukea vähän aikaa') että korrelaatiojohdon tuloksena (esim. *potk+i+a* : *potk+ais+ta*; *kop+a+ć* (ipf) 'potkia' : *kop+nq+ć* (pf) 'potkaista').³⁹

Teonlaatujohtossa johdin modifioi kantaverbin (tai verbikorrelaatin) kuvaaman tilan tai tapahtuman rajattua muuttamatta kuitenkaan sen valenssia tai subjektin ja objektin suhteita (ISK § 351). Suomessa voidaan katsoa olevan kaksi suuntaisesti johdettua teonlaatua, nimittäin frekventatiivisuus (toistuvuus), esim. *luke+a* > *lue+skel+la*, ja momentaanisuus (hetkellisyys, äkillisyys, kerrallisuus), esim. *luke+a* > *luk+ais+ta*. Verbeillä *lukea*, *lueskella*, *lukaista* viitataan samaan, vain rajattisuuden laadun suhteen eroavaan tekoon. Keskeisiä frekventatiivisuffikseja ovat *le-* aineksen sisältävät johtimet *-ele-*, *-ile-*, *-(i)Ctele-* ja *-skele-* ja keskeisiä momentaani-suffikseja *-AhtA-* ja *-Aise-*.

Kontinuatiivisuus (jatkuvuus) ei suomessa erotu yhtä kiistattomasti omaksi teonlaadukseen kuin frekventatiivisuus ja momentaanisuus, vaan esimerkiksi Isossa suomen kieliopissa frekventatiivijohdoksiiin luetaan niin tilan ja toiminnan toistuvuutta kuin jatkuvuuttakin ilmaisevia verbejä (ISK § 351, 353). Suomen kontinuatiiviverbien ydinryhmän muodostavat *U*-johtokset ja niistä etenkin ekspressiiviset joko onomatopoeettiset tai deskriptiiviset verbit, joilla on momentaaninen verbikorrelaatti (*karj+u+a* : *karj+ais+ta*, *val+u+a* : *val+ahta+a*, *välkk+y+ä* : *välk+ähtä+ä*). *AhtA*-momentaaniverbeistä on vielä mahdollista johtaa suuntaisesti frekventatiivijohdos (*välk+ähtä+ä* > *välk+ähd+el+lä*). Ei-ekspressiiviset merkitykseltään kontinuatiiviset *U*-johtimiset verbit ovat usein opaakkeja leksikaalistumia (*lojua*, *säikkyä*). (Ks. Penttilä 1963: 534; Wiik 1975: 153–156 ; Kulonen 2010: 22–67). Verbin (johtamatoman tai muun kuin momentaanijohdoksen) ilmaisema toiminta tai tila voidaan suomessa yleensäkin helposti tulkita jatkuvaksi rajaamattomissa tilanteissa (*nauraa*, *itkeä*, *juoda*, *heiluttaa*, *kuljettaa* jne.).

Puolan teonlaatusysteemi on varsin erilainen kuin suomen jo siitäkin syystä, että puolassa kieliopillistunut verbinaspekti määrittelee lekseemitasolla verbiin kuvaaman tilanteen rajattisuuden ja rajaamattomuuden. Imperfektiivisillä verbeillä ilmaistaan tyypillisesti rajaamatonta, so. jatkuvaa tai toistuvaa tilaa tai jatkuvaa, toistuvaa ja/tai tulokseen johtamatonta (irresultatiivista) tapahtumaa, kun taas perfektiivisillä verbeillä ilmaistaan rajattua hetkellistä, kerrallista ja/tai tulokseen johtavaa (resultatiivista) tapahtumaa. Teonlaadut muodostavat kieliopillistuneeseen verbinaspektiin kytkeytyneitä johdoskategorioita. Teonlaatujohtossa johtimina toimivilla prefikseillä, suffikseilla sekä erityyppisistä johtimista koostuvilla konfikseilla modifioidaan

³⁹Korrelaatiojohtossa johdoksia muodostuu verrantoanalogian perusteella. Malleina uusille johdoksille ovat korrelaattien (eli sellaisten samakantaisten johdosten, joista mikään ei ole toisensa kanta) sarjat: esim. mallisarja *karj+u+u* : *karj+ahta+a*, *puhk+u+u* : *puh+ahta+a*, *välkk+y+y* : *välk+ähtä+ä*; korrelaatiojohto: *kilj+u+u* : x → *kilj+ahta+a*. Puolassa korrelaatiojohto on tyypillistä nimenoman aspekti- ja teonlaatujohtossa. (Korrelaatin ja korrelaation käsitteistä sananmuodostuksessa ks. Räisänen 1979: 176; ISK § 160–162; Koivisto 2013: 314–318.)

verbin kuvaaman tilan kestoa tai kertautuvuutta ja korostetaan alku- tai loppuvaihetta (8a) sekä tapahtuman kyseessä olleen myös sen kulkua ja tulosta (8b).

Puolankielisissä esimerkeissä (8a–e) olen lihavoinut teonlaatujohtimen (esim. prefiksi **po-** johdoksessa **po+być**). Teonlaatujohtosten suomenkielisissä merkitysvastineissa (parafraaseissa)⁴⁰ lihavointi osoittaa (puolan) johtimen kantaverbin merkitykseen tuoman merkityslisän (esim. *olla jonkin aikaa*). Puolankielisissä esimerkeissä saattaa myös olla suluissa esim. teonlaatujohtokseen tyypillisesti liittyvä ajan määrite tai genetiiviobjekti, esim. **po+być** (*trochę* 'vähän aikaa'); **na+czytać się** (*książek*, gen. pl. 'kirjoja').

(8a)

być (ipf) 'olla' > **po+być** (*trochę* 'vähän aikaa') (pf) 'olla **jonkin aikaa**, oleskella'

kochać (ipf) 'rakastaa' > **po+kochać** (pf) '**alkaa** rakastaa, **ruveta** rakastamaan, **oppia** rakastamaan'

siedzieć (ipf) 'istua' > **prze+siedzieć** (*cały dzień* 'koko päivä') (pf) 'istua **pitkään**(koko päivä)'

wiedzieć (ipf) 'tietää' > **do+wiedzieć się** (pf) '**saada** tietää'

żyć (ipf) 'elää' > **do+żyć** (*stu lat* 'satavuotiaaksi') (pf) 'elää (**johonkin asti**)'

(8b)

czytać (ipf) 'lukea (jotakin)' > **po+czytać** (*chwilę* 'hetki') (pf) 'lukea vähän aikaa jotakin, lueskella'

czytać (książkę) (ipf) 'lukea (kirjaa)' > **na+czytać się (książek)** 'lukea oikein paljon (kirjoja)' (*książkę* akkusatiivi sg., *książek* genetiivi pl. substantiivista *książka* 'kirja')

męczyć się (ipf) : **z+męczyć się** (pf) 'väsyä' (aspektipari)

męczyć się (ipf) 'väsyä' > **prze+męczyć się** (pf) 'väsyä kovasti, uupua loppuun, yllirasittua'⁴¹

męczyć się (ipf) 'väsyä' > **u+męczyć się** (pf) 'väsyä kovasti, uupua loppuun'

męczyć się (ipf) 'väsyä' > **za+męczyć się** (pf) 'uupua perin pohjin, näännyttää'

pis+a+ć (ipf) 'kirjoittaa (jotakin)' > *pis+ywa+ć* (ipf) '**olla tapana** kirjoittaa, **tavata** kirjoittaa'

⁴⁰Karlsson (1994: 191) määrittelee parafrasien ”syntagman merkityksen vaihtoehtoiseksi samanmerkityksiseksi ilmaisutavaksi”.

⁴¹Aspektiltaan perfektiivisillä verbeillä *przemęczyć się* 'uupua loppuun, yllirasittua' ja *zamęczyć się* 'uupua perin pohjin, näännyttää' on myös refleksiivinen merkitys 'uuvuttaa itsensä loppuun, näännyttää itsensä perin pohjin'. Myös niiden imperfektiivisten parikkien *przemęczać się*, *zamęczać się* merkitys on refleksiivinen 'rasittaa itseänsä liikaa, näännyttää itseänsä'.

śpiewać (ipf) 'laulaa' > *za+śpiewać* (pf) '**ruveta** laulamaan'

śpiew+a+ć (ipf) 'laulaa' > *pod+śpiew+ywa+ć* (ipf) 'lauleskella, laulella'

Samakantaiset teonlaatuverbit järjestyvät tyypillisesti binaarisiksi merkitysoppositioiksi, mahdollisesti myös eri prefikseillä johdetuiksi pitemmiksi sarjoiksi (8c).

(8c)

golić (ipf) : *o+golić* (pf) 'ajaa parta(a)' (aspektipari)

pod+golić (pf) 'ajaa partaa vähän' : *wy+golić* (pf) 'ajaa parta huolellisesti, tarkkaan'

Teonlaatuja on sekä imperfektiivisiä että perfektiivisiä. Teonlaatuoppositiot ovat joko jommankumman aspektin sisäisiä tai aspektien välisiä. Teonlaatujohdossa kantaverbin aspekti voi, mutta sen ei tarvitse muuttua, sillä olennaista prosessissa ei ole aspektin vaan rajattuuden laadun muutos. Teonlaatujohdoksia on syntynyt aspekti-ominaisuuksiltaan kaiken tyyppisille (sekä tilaa että tapahtumaa kuvaaville) verbeille (8d–e).

(8d)

by+ć (ipf) 'olla' > *by+wa+ć* (ipf) 'olla tavallisesti, tavata olla'

czyt+a+ć (ipf) 'lukea' > *czyt+ywa+ć* (ipf) 'lukea **tavallisesti, tavata** lukea' (korrelaatiojohto)

gol+i+ć się (ipf) 'ajaa partaansa' > *o+gol+i+ć się* (pf) 'ajaa partansa' (johdon tuloksena aspektiparikki)

gol+i+ć się (ipf) > *wy+gol+i+ć się* (pf) 'ajaa partansa **huolellisesti**' (johdon tuloksena teonlaatujohdos)

stać (ipf) 'seistä' > *po+stać* (pf) 'seistä **jonkin aikaa**'

Suuntaista liikettä ilmaisevista verbeistä mm. keskeisillä aspektiltaan imperfektiivisillä kulkemisverbeillä (termistä ks. Pajunen 2001: 199), sellaisilla kuin esim. *biec* (ipf) 'juosta', *iść* (ipf) 'mennä, kulkea jalan', on niin ikään imperfektiivinen teonlaatu-parikki, joka kuvaa samaa liikettä edestakaisena tai suunnaltaan epämääräisenä (8e). (Ks. Szober – Doroszewski 1962: 139–144; Piernikarski 1972.)

(8e)

biec (ipf, suuntainen liike) : *biegać* (ipf, edestakainen liike)⁴²

iść (ipf, suuntainen liike) : *chodzić* (ipf, edestakainen liike)

Puolassa teonlaatuja syntyy siis sekä suuntaisella prefiksi- ja konfiksijohdolla, esim. *czytać* > *po+czytać*, *czytać* > *na+czytać się* (8b) että korrelatiivisella prefiksi- ja suffiksijohdolla, esim. *pod+golić* : *wy+golić* (8c), *czyt+a+ć* : *czyt+ywa+ć* (8d).⁴³

⁴²Samoin kuin aspektioppositiota (ipf : pf) merkitseä kaksoispisteellä myös teonlaatuoppositioita, esim. *biec* : *biegać*, Suuntaista johtosuhdetta osoitan nuolimerkillä esim. *palić* > *roz+palić*.

⁴³Suuntaisesta johdosta ks. Koivisto 2013: 226–227 ja korrelaatiojohdosta mts. 319–320.

Joskus harvoin teonlaatu-pariikkien suhde on suppletiivinen, esim. *iść* : *chodzić* (8e). Valtaosalla prefiksejä on muiden funktioiden ohella myös teonlaatu-merkityksiä. Niistä tulee tarkemmin puhe luvussa 5.

Suffiksaalinen teonlaatujohto on luonteeltaan korrelatiivista, ja useimmat suffiksit saavat teonlaatu-merkityksensä kahden suffiksin säännöllisestä korrelaatiosta, kuten morfosemanttisessa oppositiossa jatkuva/toistuva toiminta, suffiksina *-a-/-0-* tai *-a-/-aj-* vs. lyhytkestoinen/ainutkertainen toiminta, suffiksina *-nq-/-n-*. Tämän tyyppiä teonlaatu-korrelaatioita on runsaasti myös suomessa (8f). Puolassa ne ovat siinä suhteessa erityisen kiinnostavia, että ne hahmottuvat lähestulkoon aspektipareiksi (ks. jakso 2.1.1), vaikka korrelaation imperfektiiviseltä verbiltä voikin puuttua rajahakuiselle toiminnalle ominainen päätepisteeseen pyrkiminen eikä perfektiivinen verbi ilman kontekstuaalista vahvistusta ilmaise resultatiivista muutosta.

(8f)

kop+a+ć (ipf) 'potk+i+a' > *kop+nq+ć* (pf) 'potk+ais+ta'

mig+a+ć (ipf) 'välkk+y+ä' > *mig+nq+ć* (pf) 'välk+ähtä+ä'

szczek+a+ć (ipf) 'haukk+u+a' > *szczek+nq+ć* (pf) 'hauk+ahta+a'

Tapahtumaa kuvaavat verbit muodostavat samadenotaatioisia aspektipareja. Tällaisten verbien teonlaatu-johdosten kantana on aspektiparin imperfektiivinen parikki ja johdon tuloksena perfektiivinen verbi, jolle suffiksin vaihdon tietä voi tapauskohtaisesti vielä syntyä imperfektiivinen johdos (ns. sekundaarinen imperfektiivi, ks. jakso 2.1.1). Johdoksella ilmaistaan tapahtuman toistuvuutta (8g). Koska imperfektiivisen johdoksen suomenkielisen käännösvastineen ratkaisee laajempi konteksti, jättän vastineen tässä antamatta.

(8g)

czyt+a+ć (ipf) 'lukea' > *do+czyt+a+ć* (pf) : *do+czyt+ywa+ć* (ipf) 'lukea loppuun asti'

pal+i+ć (ipf) 'polittaa' > *s+pal+i+ć* (pf) : *s+pal+a+ć* (ipf) 'polittaa' (aspektipari)

pal+i+ć (ipf) 'polittaa' > *za+pal+i+ć* (pf) : *za+pal+a+ć* 'sytyttää palamaan' (inkoatiivinenteonlaatu)

pal+i+ć (ipf) 'polittaa' > *roz+pal+i+ć* (pf) : *roz+pal+a+ć* (ipf) 'sytyttää oikein kunnolla palamaan, panna roihuamaan' (inkoatiivinen ja intensiivinen teonlaatu)

gol+i+ć się (ipf) 'ajaa partaansa' > *o+gol+i+ć się* (pf) 'ajaa partansa' (aspektipari)

gol+i+ć się (ipf) 'ajaa partaansa' > *wy+gol+i+ć się* (pf) > *wy+gal+a+ć się* (ipf) 'ajaa partansa huolellisesti'

Suomen ja puolan verbijohdosten semanttisten ryhmien joukossa teonlaatu- eli muuntelujohdokset poikkeavat muista johdoksista siinä suhteessa, että niiden ja kantaverbin (tai korrelaatin) välinen olennainen ero on verbillä kuvatun tilanteen rajat-
tuuden laadussa eikä siis primaarin semanttisen verbaalityypin (tila-, tapahtuma- ja tekoverbit, ks. jakso 2.1) muutoksessa, kuten esim. transitiivisia johdoksia tuottavas-
sa muuttamisjohdossa (jakso 4.1) tai intransitiivisia johdoksia tuottavassa muuttu-
misjohdossa (jakso 4.4) on asian laita. Niissähän johdin muuttaa niin ratkaisevasti
kantasanansa syntaktista käyttäytymistä (valenssia), että johdokset eivät sovi kuva-
maan samaa asiaintilatyyppeä kuin kantasanansa. Sekä teonlaatujohtoksen että muutu-
misjohtoksen piirteitä on kuitenkin puolan tilaan joutumista ilmaisevilla prefiksi-
johdon tuloksena syntyneillä inkoatiivijohdoksilla, joiden kantaverbinä on mentaalista
tilaa tarkoittava verbi (ks. lähemmin jakso 5.2.1.3). Inkoatiivijohdossa tilaverbistä
tulee näet punktuaalista tapahtumaa kuvaava verbi, esim. *dziwić się* (ipf) 'hämmästel-
lä' > *z+dziwić się* (pf) 'hämmästyä'.

Luvussa 2 olen esitellyt ja määritellyt alustavasti tutkimuksessani keskeistä var-
sinkin aspektiin ja verbinjohtoon liittyvää käsitteistöä ja terminologiaa. Monet termit
(mm. verbijohdosten semanttisten ryhmien nimet) tulevat uudelleen esiin ja saavat
täsmällisemmän määritelmän seuraavissa luvuissa, joissa vertaillaan suomen ja puo-
lan verbinjohtoa. Luvussa 3 hahmotan verbinjohtoon kontrastiivista yleiskuvaa,
kun taas luvussa 4 analysoin ja vertailen suomen ja puolan verbijohdosten luokittavia
merkityksiä.

3 Suomen ja puolan verbinjohdon kontrastiivinen yleiskuva

Suomen ja puolan verbinjohdon kontrastiivisessa yleiskuvassa pyrin tuomaan tiivissä muodossa esiin kummankin kielen verbinjohdon luonteenomaiset piirteet ja niiden vertailusta ilmenevät yhtäläisyydet ja erot. Kuva on hahmoteltu tutkimukseni lähteistöstä ja aineistoa laajasti hyödyntäen. Käsittelen aluksi lyhyesti suomen ja puolan verbijohdosten morfosemanttista luokittamista (3.1) ja sitten suomen verbinjohdon tutkimukseni näkökulmasta keskeisiä piirteitä (3.2). Sen jälkeen esittelen puolan verbinjohdon suomen verbinjohtoon pitkin matkaa vertaillen (3.3–3.9). Esitän tarkoituksella jo tässä vaiheessa myös joitakin yleisiä kontrastiivisia päätelmiä, joita perustelen tarkemmin myöhemmissä analyysiluvuissa 4 ja 5. Puola saa monelle lukijalle oletettavasti tuntemattomampana kielenä esityksessä enemmän tilaa kuin suomi, jonka verbinjohdon yksityiskohtaisemman morfosemanttisen kuvauksen esitän luvussa 4.

Käytän johdoskategorioita kuvatessani ensisijaisesti Ison suomen kieliopin johtopillista terminologiaa. Sovellan sitä mahdollisuuksien mukaan myös puolan johdoskategorioihin, joiden kohdalla mainitsen lisäksi vastaavat puolan kieliopissa käytetyt termit. Se, että niin suomessa kuin puolassakin valtaosa verbijohdoksia on nominiai verbikantaisia muutosjohdoksia sekä se, että kummassakin kielessä johtaminen vaikuttaa johdosten aspektiominaisuuksiin ja teonlaatuihin, mahdollistaa johtosysteemien monista eroista huolimatta pitkälle yhteisen terminologian käytön. En katso aina tarpeelliseksi erikseen selittää sellaisia termejä, jotka on selitetty Isossa suomen kieliopissa, vaan annan ainoastaan tarvittavan lähdeviitteen.

3.1 Suomen ja puolan verbijohdosten ja verbinjohtimien luokittamisesta

Verbinjohdossa on ensisijaisesti kyse kielen verbileksikon kartunnasta morfosemanttisin keinoin, enimmäkseen sanavartaloon affikseja lisäämällä.⁴⁴ Termiä *morfosemanttinen* käytän korostamaan sitä, että (muiden morfeemien tavoin) johdinmorfeemit koostuvat sekä muodosta että merkityksestä eli ovat morfologis-semanttisia yksiköitä. Verbijohdos syntyy, kun kantasanan (verbin tai nominin) vartaloon (tai puolan prefiksijohdossa ja *się*-johdossa kantasanaan) lisätään johdin, joka suomessa on suffiksi ja puolassa suffiksi, prefiksi tai puolivapaa *się*-morfeemi tai myös näistä eri tavoin koostuva yhdysjohdin eli konfiksi (ks. jäljempänä jakso 3.3). Johdoksia voidaan luokitella niin morfologisin kuin semanttisinkin perustein, johtimia puolestaan toisaalta morfotaktisesti, toisaalta niiden syntaktis-semanttisten vaikutusten perusteella.

⁴⁴Muita johtamistapoja ovat esim. korrelaatiojohto (ks. ISK § 161; Koivisto 2013: 316, 319–320) ja konversio eli nollajohto (ks. ISK § 171; Koivisto 2013: 322).

Suomen verbijohdokset jaetaan Isossa suomen kieliopissa ns. morfologisiin johdostyypeihin johdinaineksen perusteella (ISK § 163; myös Koivisto 2013: 279–286). Puhutaan esim. *ttA*-johdostyyppistä, *UtU*-johdostyyppistä, *le*-johdostyyppistä jne. Paitsi morfologista yhtenäisyyttä johdostyyppille on ominaista myös semanttinen yhtenäisyys siten, että johtimella on samankaltainen merkitys eri esiintymisyhteyksissään: esim. *ttA*-johdin on merkitykseltään kausatiivinen ja *UtU*-johdin refleksiivinen (verbikantaisena) kantasanan merkityksestä riippumatta. Johdostyypeille voi erottaa myös alamerkityksiä, jotka ovat seurausta esim. kantasanojen erityyppisistä merkityksistä. Hyvänä esimerkkinä tästä ovat suomen nominikantaiset *ttA*-kausatiivijohdokset, jotka jakaantuvat semanttisiin ryhmiin kantanominin merkityksen ja siihen pohjaavan merkitystulkinnan mukaan (merkitykseltään faktiiviset, instruktiiviset, instrumentatiiviset, privatiiviset ja direktionaaliset johdokset, ks. jaksot 4.3.3.1–4.3.3.6). Toisaalta taas suomessa esiintyy yleisesti myös sellaisia semanttisperusteisia verbiryhmiä, joihin sisältyy useita morfologisia johdostyyppiä, esim. kausatiivijohdokset (jakso 4.1), joissa Iso suomen kielioppi erottaa 15 johdostyyppiä (Koivisto 2013: 280). Suomen verbinjohdolle onkin tyypillistä semanttisten johdosryhmien suhteellisen pieni määrä sekä se, että samaan semanttiseen ryhmään kuuluvia verbejä johdetaan monella eri suffiksilla.

Sen perusteella, millaisia syntaktis-semanttisia vaikutuksia suomen verbinjohtimilla on kantasanaansa, ne voidaan jakaa kolmeen tyyppiin: muuttajiin, muuntajiin ja modifioijiin (Kangasmaa-Minn 1982: 44; Laakso 1989: 52; ISK § 156; Koivisto 2013: 263–264). Niistä muuttajat muuttavat kantanominin sanaluokan verbiksi, jolloin syntyy nominikantaisia verbijohdoksia, jotka kuvaavat muutosta subjekti- tai objektitarkoitteen tilassa (*viisas* > *viisastua*, *harava* > *haravoida*) tai ovat merkitykseltään essentiaalisia (*viisas* > *viisastella*) tai joskus myös frekventatiivisia (*lehti* > *lehteillä*). Muuntajat sen sijaan vaikuttavat kantaverbin valenssiin tehden intransitiivisista verbeistä transitiivisia (kaksipaikkaisia) mm. merkitykseltään kausatiivisia johdoksia (*pyöriä* > *pyörittää*) tai transitiivisista verbeistä intransitiivisia mm. merkitykseltään refleksiivisiä johdoksia (*pukea* > *pukeutua*). Transitiivisista verbeistä johdetaan myös toisella teettämistä ilmaisevia kausatiivisia teettoverbejä (*ommella jotakin* > *ompeuttaa jotakin jollakulla*). Sekä kausatiivi- että refleksiivijohdokset ilmaisevat muutosta: edelliset objekti- ja jälkimmäiset subjektitarkoitteen tilassa. Kolmas johdintyyppi – modifioijat – vaikuttaa kantaverbin aspektiominaisuuksiin: niillä johdetaan frekventatiivi- ja momentaaniverbejä. Muuntajia on kutsuttu myös valenssi- tai roolijohtimiksi ja modifioijia leksikaalisiksi johtimiksi (Kytömäki 1977: 72–78, 1992: 201; Koivisto 2013: 263–269).

Puolassa verbejä johdetaan morfotaktisesti monentyypisillä johtimilla (suffikseilla, prefikseillä, puolivapaalla *się*-morfeemilla sekä näiden johdintyyppien muodostamilla erilaisilla konfikseilla). Lisäksi johtoaffikseilla (prefikseillä ja suffikseilla) on sanamuodostusfunktion ohella myös aspektinmuodostusfunktio. Tämän kaiken vuoksi johdosten luokitus johdostyypeihin suomen tavoin ensisijaisesti johdinaineksen perusteella ei ole puolassa mahdollista, vaan luokitus on rakennettava yhtä lailla morfologiselle kuin semanttisellekin pohjalle. Varsinkin prefiksijohdosten luokituksessa semanttiset kriteerit osoittautuvat tärkeiksi. Syynä ovat prefiksien leksikaalinen perusluonne ja sen synnyttämä polysemia. Se, että prefiksijohdosten merki-

tys syntyy kahden luonteeltaan leksikaalisen komponentin (kantaverbin ja prefiksin) yhteisvaikutuksesta, saa osaltaan aikaan myös prefiksijohdosten varsin laajan semanttisen kirjon. Seitsemällätoista prefiksillä tuotetut prefiksijohdokset voidaan jakaa semanttisin perustein satakuntaan kooltaan varsin erisuuruiseen ja merkitykseltään heterogeeniseen ryhmään (ks. esim. Śmiech 1986; GwjpM98: 539–565; jäljempänä luku 5). Niiden joukossa erityisen mielenkiintoisia ovat resultatiivista muutosta eri prefikseillä ilmaisevat johdokset, joiden spesifinen merkitys eroaa olennaisesti suomen muutosjohdosten kuvaamasta yleensä tarkemmin spesifioimattoman muutoksen merkityksestä.

Puolan verbinjohtimista kantasanan sanaluokkaa muuttavat johtimet (muuttajat) ovat joko suffikseja tai suffiksin sisältäviä konfikseja. Tällaisiin nominikantaisiin verbijohdoksiin liittyy usein modifioijana prefiksi. Muuntajia (valenssijohtimia) voivat olla *się*-johdin, prefiksit ja konfiksit, modifioijia (leksikaalisia johtimia) puolestaan prefiksit, suffiksit ja koostumukseltaan erilaiset konfiksit.

Tässä työssä sekä suomen että puolan verbijohdosten luokitus perustuu ennen muuta johdinten säännöllisiin merkitystehtäviin eli niiden luokittaviin (luokkia muodostaviin) merkityksiin: johdin on johdoskategorian tunnus samaan tapaan kuin esim. sijapäätte on taivutuskategorian tunnus.⁴⁵ Morfosemanttiseen verbijohdosluokkaan kuuluvia verbejä yhdistää sekä johtimen muotoaines että merkitys. Tällaiseen luokkaan kuuluvat verbit ovat säännöllisten johtoprosessien tulosta ja morfosemanttiselta rakenteeltaan läpinäkyviä, joskin läpinäkyvyydessä ja tyyppien produktiivisuudessa on luonnollisesti aste-eroja (ISK § 164; Koivisto 2013: 234–252). Sellaisissa kielissä kuin suomi ja puola, joiden verbileksikko on johdosvaltainen, verbijohdosluokat ratkaisevat pitkälti verbileksikon morfosemanttisen rakenteen, joka puolestaan vaikuttaa monin eri tavoin kielten syntaksiin (varsinkin argumenttirakenteeseen).⁴⁶

3.2 Suomen verbinjohdon luonteenomaisia piirteitä

Verbinjohdon päätehtävänä on tuottaa nomini- ja verbikannoista uusia verbileksemejä ja siten kartuttaa verbileksikkoa. Johtimien avulla voidaan myös modifioida verbien teonlaatua.

Suomen verbinjohto on tyypillisesti suuntaista suffiksijohtoa. Monet johtosuffiksit toimivat niin denominaalisina kuin deverbaalisinakin johtimina. Ne voivat myös kombinoitua muodostaen johtoketjuja (ISK § 306 kuviot 5–7; Koivisto 2013: 216–

⁴⁵Luonteeltaan leksikaalisina johdoskategoriat eivät kuitenkaan ole samalla tavoin ja samassa määrin säännöllisiä kuin grammaattiset taivutuskategoriat, sillä johdoksia syntyy vain kantaverbin **leksikaalisen** merkityksen ja/tai äänne- ja muotorakenteen sanelemin ehdoin, eikä ehtojen täyttyminenään aina takaa johdoksen syntymistä. Näin ollen verbijohdosluokat ovat vain harvoin täysin produktiivisia ja kattavia: mikäli ovat, se saattaa merkitä, että luokat ovat lähenemässä taivutuskategorioita, toisin sanoen kieliopillistumassa (tai kieliopillistuneet), jolloin johtimella ei enää tuotetakaan uusia leksikaalisia merkityksiä (lekseemejä) vaan kieliopillisia merkityksiä (muotoja). Johto-opillisten luokkien ja taivutusluokkien eroista ks. myös Koivisto 2013: 294–297.

⁴⁶Johtoprosessien semanttiset rajoitukset puolestaan auttavat luokittamaan kantaverbien merkityksiä, sillä vain määrämerkityksinen kantaverbi ”hyväksyy” tietyn johtimen.

218). Tärkeänä johtomekanismina toimii lisäksi korrelaatiojohto, joka on tavallista etenkin teonlaatujohtossa (ks. jakso 2.3).

Noin neljäkymmenen verbinjohtimen kantanomineihin ja -verbeihin tuomia päämerkityksiä on vain kymmenkunta, sillä johtosuffiksien joukossa on paljon sama-merkityksisiä. Toisaalta monet suffiksit ovat polyseemisiä (esim. *-ele-*). Verbileksikkoa kartuttavista johdostyypeistä keskeisessä asemassa ovat verbi- tai nominikantaiset muuttamis- ja muuttumisjohdokset sekä nominikantaiset jonakin olemista tai toimimista ilmaisevat essentiaali-johdokset. (ISK § 303–305.) Tärkeän ryhmän muodostavat myös johdosten aspektiominaisuuksiin vaikuttavat frekventatiivista ja momentaanista teonlaatua ilmaisevat muuntelujohdokset (ks. edellä jakso 2.3; ISK § 303, 351–370).

Suomen verbijohdosten luokittavista eli morfosemanttisia luokkia (kategorioita) muodostavista merkityksistä (edellä jakso 3.1) keskeisimpiä ovat kantasanan tarkoitustaman asian joksikin muuttaminen (kausatiivijohdokset semanttisine alaryhmineen, jäljempänä jakso 4.1) ja muuttuminen (refleksiivi-, automatiivi- ja translatiivijohdokset semanttisine alaryhmineen, jäljempänä jakso 4.2) (ISK § 303). Tällaisissa muutoshodoksissa muutoksen laatua ei tarkemmin spesifioida lukuun ottamatta nominikantaisia faktiivi- ja translatiivijohdoksia, joissa johdoksen sisältämä kantanomini täsmentää muutoksen laadun (*viipale* > *viipaloida*, *kaunis* > *kaunistaa*, *kaunis* > *kaunistua*). Puolan muutoshodoksiin verrattaessa tämä on tärkeä havainto: puolassa näet prefiksien keskeinen tehtävä on muutosverbien yhteydessä ilmaista, millaisesta muutoksesta on kyse (ks. luku 5 ja 6).

3.3 Puolan verbinjohtosysteemi

Aloitän puolan verbinjohtosysteemin kuvauksen luettelemalla verbinjohtimet ja niiden perusfunktiot. Sitten seuraa eri verbinjohtotapojen yleinen luonnehdinta, minkä jälkeen tarkastelen lähemmin kutakin johtotapaa kontrastiivisesti suomen suhteen.

Puolassa on morfotaktisesti kolmentyyppisiä johtimia:

(i) suffikseja 12 kpl (jakso 3.4)

(ii) prefiksejä 17 kpl (jakso 3.6)

(iii) *się*-johdin, joka on puolivapaa morfeemi (ks. jakso 1.3 alaviite 15 sekä jakso 3.8)

Erityyppiset johtimet muodostavat myös keskenään yhdysjohtimia, ns. konfikseja:⁴⁷

⁴⁷Termistä *konfiksi* puolan yhdysjohtimen merkityksessä ks. Długosz-Kurczaba – Dubisz 2006: 346. Tällaisia yhdysjohtimia on kutsuttu myös nimellä *formant rozdzielony* 'osiin jakautuva johdin' (ks. esim. Ostromecka-Frączak 1983). Tieteen termipankin määritelmän mukaan konfiksi on katkomorfi, jonka "osat eivät muodosta lineaarista kokonaisuutta vaan ovat toisistaan irrallaan" (<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:katkomorfi> 29.04.2017). Aivan toisenlaisessa merkityksessä kuin puolan johto-opissa termiä konfiksi käyttää esim. Leena Kolehmainen (2005: 3; 2006: 118–130), joka nimittää suomessa konfikseiksi mm. sellaisia verbin etuliitteinä toimivia sidonnaisia morfeemeja kuin *epä-*, *etä-*, *haja-*, *pika-*. Aiemmassa tutkimuksessa on kyseisistä morfeemeista puhuttu *yhdyssanojen alkuosina* (Häkkinen – Björkqvist 1991: 31–55), *jäännösmorfeemeina* (Karlsson 1983: 193–194), *prefiksien kaltaisina nominivartaloina* (Rahtu 1984: 409), *prefiksimaaisina aineksina*

- (i) prefiksi + suffiksi (9a)
- (ii) prefiksi + *się* (9b)
- (iii) suffiksi + *się* (9c)
- (iv) prefiksi + suffiksi + *się* (9d).

Esimerkkejä:

(9a)

prefiksi + suffiksi, esim. *możliwy* 'mahdollinen' > ***u***+*możliw*+***i***+***ć*** (pf) 'mahdollistaa'

(9b)

prefiksi + *się*, esim. *chorować* (ipf) 'sairastaa' > ***roz***+*chorować* ***się*** (pf) 'sairastua pahasti'

(9c)

suffiksi + *się*, esim. *mądry* 'viisas' > *mądrz*+***y***+***ć*** ***się*** (ipf) 'viisastella'

(9d)

prefiksi + suffiksi + *się*, esim. *gałąź* 'oksa' > ***roz***+*gałęz*+***i***+***ć*** ***się*** (pf) 'haarautua'

Ensimmäiseksi esittelen puolan verbisuffiksit, jotka ovat säännöllisten verbien rakenneosia. Säännöllisessä verbissä voi esiintyä vain yksi suffiksi, jolla paitsi rakenteellista funktiota saattaa olla myös johtimen tai aspektintunnuksen tehtävä. Tässä kohdin puola eroaa selvästi suomesta, sillä suomen verbeissä esiintyvät suffiksit ovat järjestään johtimia, jotka voivat myös muodostaa johdinyhtymiä (ISK § 306).

3.4 Puolan verbisuffiksit

Puolan verbisuffiksien perustehtävä on sillä tavoin rakenteellinen eli kielen morfosyntaktisen rakenteen kannalta olennainen, että suffiksit liittävät sanat verbien taivutusparadigmaan (konjugaatioon).⁴⁸ Varsinaisina, verbileksikkoo uusilla verbidenotatioilla kartuttavina johtimina ne esiintyvät vain nominikantojen yhteydessä. Deverbaalinen suffiksijohto puolestaan on joko kantaverbin teonlaatuun tai aspektiin tai näihin molempiin vaikuttavaa johtoa.

Muotorakenteeltaan säännölliset verbit sisältävät kukin vain yhden verbisuffiksin, ns. vartalosuffiksin (puolaksi *sufiks tematyczny*).⁴⁹ Tällaisia verbejä nimitetään

(ISK § 172) tai *prefiksinkaltaisina elementteinä* (Tyysteri 2015: 128–130).

⁴⁸Tästä syystä Akateemisessa puolan kieliopissa (Gwjpm98: 536–537) valtaosaa verbisuffikseja nimitetäänkin paradigmaattisiksi (*sufiksy paradygmacyjne*). Verbisuffiksien rakenteellisena tehtävänä on oletettavasti jo indoeurooppalaisessa kantakielessä ollut erottaa verbit nomineista. Puolan verbien kolmijakoinen rakenne *kanta* + *verbaalisuffiksi* + *taivutuspäätte* onkin indoeurooppalaista perua (ks. Moszyński 1984: 210–211).

⁴⁹Vain aspektijohdossa esiintyy imperfektiivisten verbien suffiksi *-owywa-/owuj-*, johon poikkeuksellisesti sisältyy myös perfektiiivisen verbiparikin suffiksi *-owa-* esim. *odpil+owa+ć* (pf) : *odpil+ow+ywa+ć* (ipf) 'sahata irti' (ks. Gwjpm98: 568).

puolan kieliopeissa termillä *czasowniki tematyczne* 'vartalosuffiksin sisältävät verbit'. On myös pieni joukko vartalosuffiksittomia verbejä (puolaksi *czasowniki atematyczne*), jotka muodostavat sulkeisen, epäproduktiivisen luokan (ks. GwjpM98: 231–236).⁵⁰ Tällaisia verbejä ovat esim. *grzać* 'lämmittää', *gryźć* 'purra', *nieść* 'kantaa', *piec* 'leipoa, paistaa' (lisää esimerkkejä ks. GwjpM98: 244–247).

Suffikseilla on kaksi keskenään fonologisesti ehdollisessa täydennysjakaumassa olevaa allomorfia:

- (i) vokaaliloppuinen allomorfi, joka esiintyy konsonanttialkuisen taivutuselementin edellä ns. infinitiivi- ja preteritivartalossa (verbin vokaalivartalo)
- (ii) konsonanttiloppuinen allomorfi, joka esiintyy vokaalialkuisen taivutuselementin edellä ns. preesensvartalossa (verbin konsonanttivartalo)

Esimerkeiksi sopivat suffiksi *-nq-/-n-* muodoissa *kop+nq+ć* (kanta + suffiksi + infinitiivin tunnus) 'potkaista', *kop+n+ę* (kanta + suffiksi + preesensin persoonapäätte 1. p. sg.) 'potkaisen' ja suffiksi *-owa-/-uj-* muodoissa *kup+owa+l* (kanta + suffiksi + preteritin tunnus 3. p. sg. maskuliini) 'osti', *kup+uj+e* (kanta + suffiksi + preesensin persoonapäätte 3. p. sg.) 'ostaa'. Tällainen verbien kaksivartaloisuus on vanha balttilais-slaavilainen piirre (ks. Moszyński 1984: 254–256).

Verbisuffikseilla on neljänlaisia morfosemanttisia tehtäviä. Kuten suffiksin *-a-/-aj-* tehtävät esimerkeissä 10a–d osoittavat, suffiksit voivat toimia johtamattomien perusverbien vartalosuffikkeina (10a), denominaalisina, verbileksikkoo uusilla denotaatioilla kartuttavina johtosuffikkeina (10b), deverbaalisina johtosuffikkeina teonlaatu-korrelaatioissa (10c) ja aspektintunnuksina aspektikorrelaatioissa (10d).⁵¹

(10a)

czyt+a+ć/czyt+aj+q (ipf) 'lukea/lukevat'

(10b)

lat+a+ć/lat+aj+q (ipf) (< *lata* 'paikka') 'paikata/paikkaavat'

(10c)

lat+a+ć/lat+aj+q : leci+e+ć/lec+q (ipf) 'lennellä/lentelevät : lentää/lentävät'

⁵⁰Termejä *temaattinen verbi* ja *atemaattinen verbi* käytän tässä samalla tavoin kuin esim. Leszek Moszyński (1984: 255) ja Roman Laskowski (ks. GwjpM98: 232). Atemaattiset verbit, joita on nelisenkymmentä (ks. GwjpM98: 244–246) ovat vanhoja, sekä morfologialtaan että morfofonologialtaan epäsäännöllisiä perusverbejä, joiden (alkuperäinen) verbisuffiksi on useimmiten sulautunut persoonapäätteisiin. Semanttisesti luokiteltavilta ominaisuuksiltaan ne rinnastuvat temaattisiin, muotorakenteeltaan säännöllisiin verbeihin (ks. esim. Ghjp 1955: 242). Tämä ilmenee mm. siinä, että ne temaattisten verbien tavoin toimivat prefiksijohdosten ja *się*-johdosten kantaverbeinä. Kannattaa huomata, että puolan historiallisissa kieliopeissa on tapana nimittää atemaattisiksi vain neljää kantaslaavilaista perua olevaa verbiä: *być* 'olla', *dać* 'antaa', *jeść* 'syödä' ja *wiedzieć* 'tietää' (ks. esim. Długosz-Kurczabowa – Dubisz 2006: 290–300).

⁵¹Aspektijohtoon osallistuvat suffiksikorrelaatiot muodostavat säännöllisen systeemin (ks. GwjpM98: 565–567).

(10d)

wyczyt+**a**+ć/wyczyt+**aj**+q (pf) : wyczyt+**ywa**+ć/wyczyt+**uj**+q (ipf) 'lukea (jotakin jostakin,lukevat (jonkin jostakin)'

Esimerkeissä (10a–d) kyseessä on verbisuffiksin monifunktioisuuden ääritapaus. Se osoittaa, kuinka heikosti läpinäkyvä puolan verbien morfosemanttinen rakenne saattaa olla. Pelkkä verbisuffiksin tunnistaminen (esim. morfologinen analyysi: kanta + vartalosuffiksi + persoonapäätte) ei useinkaan vielä riitä verbin merkityksen määrittämiseen tai luokittamiseen. Lisäksi tarvitaan tietoa kantasanasta (denominaaliset verbijohdokset) sekä teonlaatu- ja aspektikorrelaatioiden muodostamista systeemeistä ja alasysteemeistä.

Puolan verbisuffiksit ovat aakkosjärjestyksessä lueteltuina seuraavat (ks. myös GwjpM98: 233):

-a/-0- (= nollasuffiksi); *pis*+**a**+ć : *pisz*+ę 'kirjoittaa : kirjoitan'

-a/-aj-; *koch*+**a**+ć : *koch*+**aj**+q 'rakastaa : rakastava

-e/-0-; *leż*+**e**+ć : *leż*+ę 'maata : makaan'

-e/-ej-; *ghupi*+**e**+ć : *ghupi*+**ej**+e 'tyhmistyä : tyhmistyy'

-i/-y-//-0-⁵²; *sol*+**i**+ć : *sol*+ę 'suolata : suolaan'; *patrz*+**y**+ć : *patrz*+ę 'katsoa : katson'

-nq/-n-; *brzyd*+**nq**+ć : *brzyd*+**n**+ę 'rumentua : rumennun'

-nie/-niej-; *tward*+**nie**+ć : *tward*+**niej**+ę 'koveta : kovenen'

-w/-j-; *pozna*+**wa**+ć : *pozna*+**j**+q 'oppia tuntemaan : oppivat tuntemaan'

-ywa/-ywaj-; *gr*+**ywa**+ć : *gr*+**ywaj**+q 'pelata : pelaavat'

-owa/-uj-; *kup*+**owa**+ć : *kup*+**uj**+ę 'ostaa : ostan'

-izowa-/-izuj-//-yzowa-/-yzuj-; *organ*+**izowa**+ć : *organ*+**izuj**+ę 'organisoida : organisoin' *dramat*+**yzowa**+ć : *dramat*+**yzuj**+ę 'dramatisoida : dramatisoin'

-owywa/-owuj-; *odpil*+**owywa**+ć : *odpil*+**owuj**+ę 'sahata irti (jotakin) : sahaan irti (jotakin)'

-ewa/-ewaj-; *olśni*+**ewa**+ć : *olśni*+**ewaj**+q 'häikäistä : häikäisevät'

-iwa/-ywa-//-uj-; *usług*+**iwa**+ć : *usług*+**uj**+ę 'palvella : palvelen'; *pis*+**ywa**+ć : *pis*+**uj**+ę 'kirjoitella : kirjoittelen'

-wa/-waj-; *czu*+**wa**+ć : *czu*+**waj**+q 'valvoa : valvovat'

Kaikki esimerkkiverbit ovat aspektiltaan imperfektiivisiä. Ainoastaan suffiksilla -nq/-n- muodostetut momentaaniverbit ovat aspektiltaan perfektiivisiä kuten esim. verbi *kop*+**nq**+ć : *kop*+**n**+ę 'potkaista/potkaisen' (verbijohdosten aspektin määräytymisestä ks. GwjpM98: 537).

⁵²Suffikseilla -i/-y-//-0- ja -izowa-/-yzowa-//-izuj-/-yzuj- on infinitiivi- ja preteritivartalossa kaksi varianttia: *i*-llinen pehmeän konsonantin jälkeen ja *y*-llinen kovan konsonantin jälkeen. Verbeissä, joissa on infinitiivi- ja preteritivartalossa suffiksi -i/-y-, on preesensvartalossa nollasuffiksi. Merkkiä // käytän erottamaan nollasuffiksin varianteista -i/-y-.

En ole määritellyt suffiksien merkityksiä, sillä useimmille verbisuffiksille on tyypillistä selvän luokittavan merkityksen puute. Samat suffiksit voivat, kuten edellä (10a–d) näimme, toimia sekä johtamattomien perusverbien vartalosuffiksina että erityyppisinä johtimina. Jako transitiivi- ja intransitiivisuffikseihin on tosin havaittavissa suffiksien *-i/-y//0-* (transitiivisuus) ja *-e/-0-* (intransitiivisuus) kesken. Selvimmin luokittava merkitys on denominaalisilla translatiivisuffiksilla *-e/-ej-* ja *-nie/-niej-* sekä kausatiivisuffiksilla *-i/-y//0-* (ks. Janowska – Pastuchowa 2005: 228). Enimmät verbisuffiksit saavat kuitenkin luokittavat merkityksensä joko kantanomineilta tai deverbaalisissa johdoksissa aspekti- tai teonlaatu-korrelaatioista, joiden jäseninä ne esiintyvät. Suffiksit ovat polyseemisiä tavalla, jota voisi nimittää kontekstisidonnaiseksi monifunktioisuudeksi. Sen mahdollistaa juuri suffiksien semanttinen tyhjiys. Valtaosa suffikseista on epäproduktiivisia. Produktiivisia ovat vain suffiksit *-a/-aj-*; *-e/-ej-*; *-i/-y//0-*; *-nq/-n-* (momentaanisuffiksina) sekä *-owa/-uj-* (ks. GwjpM98: 252).

3.5 Puolan verbisuffiksien ja verbinjohtosuffiksien vertailua

Tässä jaksossa vertailen kokoavasti puolan verbisuffiksien ja suomen verbinjohtosuffiksien johto-opillisia ominaispiirteitä. Edellä (3.2) totesin, että suomen verbinjohtoa dominoi suuntainen suffiksijohto, jolle on tyypillistä mm. se, että pitkälti samoilla suffiksilla johdetaan verbejä sekä nomini- että verbikannoista. Verbisuffiksit ovat aina johtimia, ja niillä on tyypillisesti myös luokittavat merkityksensä, esim. kausatiivisuffiksilla johdetaan kausatiiviverbejä jne. Johtamattomat perusverbit ovat suffiksittomia.

Puolassa verbisuffiksi on ennen muuta säännöllisen verbin vartalosuffiksi, verbin tunnusmerkki. Sitä paitsi se voi toimia denominaalisena johtimena (verbistimenä), teonlaadun tunnuksena ja aspektintunnuksena. (Ks. edellä jakso 3.4.)

Puolassa ei ole verbikantaista suuntaista suffiksijohtoa lainkaan, vaan tällainen johto on aina nominikantaista.⁵³ Johtosuffikseja on selvästi vähemmän kuin suomes-
sa, eikä verbissä yleensä ole kahta peräkkäistä suffiksia (poikkeuksena aspektiparin tyyppiä *od+bud+owa+ć* (pf) : *od+bud+ow+ywa+ć* (ipf) 'rakentaa uudelleen, jälleen' kaksisuffiksinen sekundaarinen imperfektiivinen parikki). Samat suffiksit toimivat sekä johtamattomien perusverbien vartalosuffiksina että denominaalisina johtosuffiksina (ks. edellä jakso 3.4). Suurimmalla osalla suffikseista ei ole omaa luokittavaa merkitystä. Selvemmin spesifioituneita ovat vain nomineista muuttumis- ja muuttamisverbejä tuottavien kolmen suffiksin (*-i/-y//0-*, *-e/-ej-*, *-nie/-niej-*) ominaismerkitykset: suffiksi *-i/-y//0-* on yleinen (joskaan ei ainoa) kantasanan tarkoittamaksi muuttamista ilmaiseva faktiiviverbien johdin, kun taas suffiksilla *-e/-ej-*, *-nie/-niej-* johdetaan kantasanan tarkoittamaksi muuttumista merkitseviä translatiiviverbejä. Muille suffiksille on ominaista kontekstisidonnainen polyseemisyys.

⁵³Huomionarvoista on tässä kohdin, että sekundaariset imperfektiivit (esim. aspektioppositiossa tyyppiä *podpis+a+ć* (pf) : *podpis+ywa+ć* (ipf) 'allekirjoittaa') ja teonlaatu- tai aspektikorrelaatiot (esim. teonlaatuoppositiossa tyyppiä *kop+a+ć* (ipf) 'potkia' : *kop+nq+ć* (pf) 'potkaista') eivät ole suuntaisen suffiksijohdon tulosta, vaan perustuvat vartalosuffiksin vaihtoon.

Suomen tavoin verbijohdosten keskeiset merkitysryhmät ovat muuttamis-, muuttumis- ja essentiaali johdokset (ks. esim. Grzegorzcykowa 1984: 74–83). Pääerona on se, ettei puolassa ole verbikantaista suffiksaalista kausatiivi- eikä antikausatiivijohdtoa. Puolan merkitykseltään kausatiiviset verbit ovat joko johtamattomia perusverbejä, nominikantaisia suffiksilla tai suffiksin ja prefiksin muodostamalla konfiksilla johdettuja verbejä tai prefiksijohdoksia.

Antikausatiivijohtimena ja laajemminkin verbikantaisten muuttumisjohdosten johtimena toimii *się*-johdin (ks. jakso 3.7). Merkitykseltään translatiivisia muuttumisverbejä johdetaan nominikannoista myös suffikseilla *-e/-ej-*, *-nie/-niej-* sekä *-nq/-n-*.

Paitsi nominikantaisten johdosten tuottajina puolan verbisuffiksit toimivat (teonlaatu- ja aspektien) tunnuksina teonlaatu- ja aspektikorrelaatioissa, joilla ilmaistaan toiminnan tai tilan rajattuuutta tai rajaamattomuutta. Suffiksin vaihteluun perustuvat teonlaatu- ja aspektikorrelaatiot ovat sulkeisia, epäproduktiivisia systeemejä. Aspektikorrelaatiot taas ovat sikäli avoimia ja produktiivisia, että niitä edustavat verbityypit toimivat malleina uusillekin verbeille (ks. Durand-Deska 1990; GwjpM98: 565–567).

Kielitypologisesta näkökulmasta puolan ja suomen verbisuffiksien vertailu paljastaa puolan olevan verbinjohdossa pitkälti fuusioiva kieli, suomen taas tyypillisemmin agglutinoiva.⁵⁴ Fuusioituminen näkyy esim. siinä, että puolan (synkronisesti) atemaattisten verbien (ks. edellä jakso 3.4) kanta ja vartalosuffiksi ovat sulautuneet segmentoimattomaksi kokonaisuudeksi, verbinaspektilla on useita morfologisia ilmenemismuotoja ja että suffiksit ovat yleensä vailla selvää ominaismerkitystä. Lisäksi verbien vartalonsisäisiä äännevaihteluja on runsaasti. Kaiken tämän ansiosta puolan verbit ovat morfosemanttisesti heikosti läpinäkyviä. Suomi puolestaan osoittaa agglutinoivuutta ennen muuta siinä, että verbijohdokset on suhteellisen helppo segmentoida morfologisesti ja johtimilla on omat luokittavat merkityksensä. Morfonologista fuusioitumista on tosin tapahtunut joskus kannan ja johtimen rajalla.

Suorittamastani suomen ja puolan verbinjohtosysteemien kontrastiivisesta analyysistä ilmenee, että kummassakin kielessä morfosemanttisesti läpinäkyvintä on nominikantainen muuttamis- ja muuttumisjohto, siis johtamisen keinoin tehtävä ero kausatiivi- ja antikausatiiviverbien, laajemmin käsitettynä myös transitiivi- ja intransitiiviverbien välillä. Tätä kysymystä käsitellen lähemmin luvussa 4, jossa vertailen suomen ja puolan verbijohdosten semanttisia pääryhmiä.

3.6 Puolan verbiprefiksit

Puolan deverbaalista verbinjohtoa hallitsevaan prefiksisysteemiin kuuluu 17 perusmerkitykseltään spatiaalis-direktionaalista, valtaosin lativista tai separatiivista (ts. tulo- tai erosijamerkityksistä) prefiksiä.⁵⁵ Nämä ns. primaarit verbiprefiksit ovat monifunktioisia (ks. lähemmin jäljempänä luku 5), ja niitä yhdistää kyky muuttaa as-

⁵⁴Agglutinaatiosta ja fuusiosta ks. esim. Karlsson 1994: 83–85, 106–108.

⁵⁵Prefiksien lista vaihtelee hieman eri tutkijoilla. Tässä työssä se on sama kuin esim. Śmiechillä (1986). Kaikille tämän listan prefiksille on yhteistä se, että ne perfektivoivat imperfektiivisen kanta-verbinsä. Akateemisessa puolan kieliopissa (GwjpM98: 539) taas 17 prefiksin luettelosta puuttuu epäproduktiivinen prefiksi *przed(e)-* 'esiin, esille', mutta mukana on prefiksi *współ-* 'yhdessä', joka eroaa muista prefikseistä siinä, ettei se perfektivoi kantaverbiään.

pektiltään imperfektiivinen kantaverbi perfektiiviseksi. Puolassa on myös joitakin aspektuaalisesti neutraaleja prefiksejä, joista osa on lainaperäisiä ja isäntäsanoihinsa pitkälti integroituneita, sellaisia kuin esim. *de(z)-* ja *re-* verbeissä *de+moralizować* (ipf) 'demoralisoida', *dez+integrować* (ipf) 'desintegroida', *re+habilitować* (ipf) 'rehabilitoida', osa taas primaaristi nominiprefikseinä toimivia etuliitteitä *przeciw-* 'vastaan' ja *współ-* 'yhdessä', esim. *przeciw+dzialać* (ipf) 'toimia jotakuta/jotakin vastaan', *współ+pracować* (ipf) 'tehdä yhteistyötä, toimia yhdessä'. (Ks. myös Piernikarski 1969: 56 ja 163; Śmiech 1986: 9; GwjpM98: 539; Janowska – Pastuchowa 2005: 253.) Käsittelen niitä hieman tarkemmin jäljempänä jaksossa 3.6.

Puolan primaarit verbiprefiksit perusmerkityksineen ovat aakkosjärjestyksessä lueteltuina:

do- 'johonkin perille, loppuun asti' (terminatiivisesti latiivinen merkitys)
do+biec (pf) 'juosta johonkin perille'

na- 'jonkin päälle, pinnalle' (sublatiivinen merkitys); *na+rzucić* (pf) 'heittää jonkun/jonkin päälle'

nad(e)- 'johonkin' (yleisesti latiivinen merkitys); *nade+jść* 'tulla, saapua johonkin'⁵⁶

o-/ob(e)- 'jonkun/jonkin ympäri' (sirkulaarisen väylän merkitys); *o+biec* (pf) 'juosta jonkun/jonkin ympäri'⁵⁷

od(e)- 'pois jonkun/jonkin luota' (separatiivinen, ablatiivinen merkitys); *ode+jść* (pf) 'mennä, lähteä pois'

po-, prefiksillä ei ole selvää spatiaalis-direktionaalista merkitystä: produktiivisia merkityksiä mm. toiminnan inkoatiivisuus, ks. jakso 2.2.2 ja jäljempänä jakso 5.2.1.3; *po+biec* (pf) 'lähteä juoksemaan'⁵⁸

pod(e)- 'jonkun/jonkin luo, lähelle' (proksimaalis-allatiivinen merkitys); *pode+jść* (pf) 'tulla, mennä lähemmäksi'⁵⁹

prze- 'jonkin halki, kautta, läpi, poikki, ohi, yli' (prolatiivisen väylän merkitys); *prze+jść* (pf) 'mennä jonkin yli (jne.)'

przed(e)- 'johonkin esiin, esille'; *przed+stawić* (pf) 'tuoda esiin, esittää, esitellä'

⁵⁶Konsonanttiloppuisilla prefikseillä *nad-*, *ob-*, *od-*, *przed-*, *roz-*, *w-*, *z-* on *e*-loppuinen allomorfi, joka esiintyy prefiksijohdoksen kantaverbin alkaessa konsonanttiyhtymällä, esim. *nad+lecieć* 'saapua johonkin lentäen', mutta *nade+jść* 'saapua johonkin jalan'.

⁵⁷Prefiksejä *o-* ja *ob(e)-* käsittelen monien muiden tutkijoiden tavoin (ks. esim. Krupianka 1969a: 8; Grzegorzczkova 1969: 91; Śmiech 1986: 81; Janowska – Pastuchowa 2005: 37) yhden prefiksin variantteina. Historiallisesti niidsotaan olevan lähtöisin kantaslaavin prefiksistä **ob-*, ja niiden nykyiset funktiot ovat harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta identtiset. Kiparskyn (1975: 320–325) mukaan kantaslaavin *ob-* edustaa kantaindoeurooppalaista prepositiota **obhi* ja **opi*.

⁵⁸Janowskan ja Pastuchowan (2005: 64) muinaispuolan johto-oppia käsittelevästä tutkimuksesta ilmenee, että prefiksillä *po-* ei muinaispuolassakaan ole ollut yksiselitteistä suunnan merkitystä vaan sitä on käytetty sekä latiivisesti (mihin?) että separatiivisesti (mistä?). He kiinnittävät myös huomiota siihen, että eri tutkijat (esim. Śmiech 1986: 18 ja Wróbel GwjpM84: 480) määrittelevät *po*-prefiksin suuntaisuuden eri tavoin: Śmiech separatiiviseksi ja Wróbel latiiviseksi.

⁵⁹Proksimaalisesta liikkeestä ks. Pajunen 2001: 207.

przy- 'johonkin perille' (punktuaalis-latiivinen merkitys); *przy+jść* (pf) 'tulla, saapua'

roz(e)- 'erilleen, hajalle, joka suuntaan' (separatiivinen merkitys); *roze+jść się* (pf) 'hajaantua'⁶⁰

u- 'pois jostakin' (separatiivinen merkitys); *u+lecieć* (pf) 'lentää pois, haihtua'

w(e)- 'sisään johonkin' (illatiivinen merkitys); *we+jść* (pf) 'mennä, tulla sisään johonkin'

wy- 'ulos jostakin' (separatiivinen, elatiivinen merkitys); *wy+jść* (pf) 'mennä, tulla ulos jostakin'

wz(e)-/wez-/ws-/wes- 'jostakin ylöspäin'; *wze+jść* (pf) 'nousta'⁶¹

za- 'johonkin perille' (latiivinen merkitys); *za+jechać* (pf) 'ajaa johonkin perille'.

z(e)-/s-/ś- a) 'jostakin pois, alaspäin' (separatiivinen merkitys) *ze+jść* (pf) 'laskeutua', b) 'yhteen jonkun/jonkin kanssa'; *z+biec się* (pf) 'juosta yhteen paikkaan'⁶²

Prefiksien ja suffiksien olennaisin semanttinen ero on se, että prefiksillä voidaan katsoa olevan leksikaalinen perusmerkitys, joka on lähisukua spatiaalis-direktionaalisten adverbien ja prepositioiden merkityksille.⁶³ Tämä näkyy siitä, että useimmilla prefiksillä on myös vastine puolan prepositioiden joukossa.⁶⁴ Lisäksi prefiksit esiin-

⁶⁰Prefiksisiin *roz(e)-* 'hajalle(en)' ja *z-* 'yhteen' liittyy monien verbien yhteydessä *się*-johdin, jolloin kyseessä on konfiksi, esim. *roze+jść się* (pf) 'mennä hajalleen, hajaantua'; *ze+jść się* (pf) 'mennä yhteen, kokoontua'.

⁶¹Morfeemilla /wZ/ on seuraavat keskenään täydennysjakaumassa olevat (ortografisesti osoitetut) allomorfit (ks. esim. Śmiech 1986: 108):

wz- kannan alkaessa yhdellä soinnillisella konsonantilla: *wz+bogacić* (pf) 'rikastuttaa',

wez- kannan alkaessa konsonanttiyhtymällä, jonka ensimmäinen konsonantti on soinnillinen:

wze+brać (pf) 'kohota, nousta (esim. veden pinnasta)',

ws- kannan alkaessa yhdellä soinnittomalla konsonantilla: *ws+piąć się* (pf) 'kiivetä',

wes- kannan alkaessa konsonanttiyhtymällä, jonka ensimmäinen konsonantti on soinniton:

wes+technąć (pf) 'huokaista'

wze- vain verbissä *wze+jść* (pf) 'nousta (vain auringosta)'.

⁶²Morfeemilla /Z/ on seuraavat keskenään täydennysjakaumassa olevat (ortografisesti osoitetut) allomorfit:

z- kannan alkaessa yhdellä soinnillisella konsonantilla: *z+bierać* (ipf) 'kerätä',

ze- kannan alkaessa soinnillisella konsonanttiyhtymällä: *ze+brać* (pf) 'kerätä',

s- kannan alkaessa kovalla (liudentumattomalla), soinnittomalla konsonantilla: *s+próbować* (pf) 'yrittää, koettaa'

ś- kannan alkaessa pehmeällä (liudentuneella), soinnittomalla konsonantilla: *ś+ciągnąć* (pf) 'vetää pois päältä'. Tämän prefiksin kaksi erilaista merkitystä selittyvät sen kahtalaisesta alkuperästä: a) separatiivinen merkitys periytyy kantaslaavin prefiksiltä *iz-, jota jatkaa esim. venäjän prefiksi /iz/ (allomorfit *is-/iz-*) (vrt. latinan *ex-*) (Kiparsky 1975: 314), b) latiivinen merkitys taas kantaslaavin prefiksiltä *s- (ks. Ghjp 1955: 251; Grzegorzczkova 1969: 99, alaviite 8; Kiparsky 1975: 336–338); Śmiech 1986: 29; Janowska – Pastuchowa 2005: 194).

⁶³Prefiksien leksikaalisesta merkityksestä puhuu myös Valentin Kiparsky (1975: 306–307).

⁶⁴Sananmuodostuskeinona verbiprefiksaatio on vanhaa indoeurooppalaista perua (ks. esim. Kiparsky 1975: 306–343; Śmiech 1986: 10–11). Kielikunnan eri ryhmissä verbiprefiksaation kehitys ei kuiten-

tyvät hakusanoina puolan yksikielisissä määrittelevissä sanakirjoissa. Prefiksijohdoksissa kohtaa siis alun alkaen kaksi leksikaalista yksikköä, sanaa, jotka – niin kuin sanat yleensäkin – ovat monimerkityksisiä (ks. myös GwjpM98: 539). Tulemme näkemään (ks. jäljempänä tässä jaksossa), että prefiksijohto ja kompositio eli sanojen yhdistäminen yhdyssanoiksi ovat sananmuodostuskeinoina lähellä toisiaan. Polyseemisten prefiksien ja polyseemisten kantaverbien kombinaatioista syntyy puolan prefiksillisten verbien rikas ja vaikeaselkoinen semantiikka.⁶⁵

Tavattoman kiintoisa on prefiksien kieliopillistumispolku, joka monilla prefiksillä on kolmivaiheinen ja joillakin jopa nelivaiheinen: (i) leksikaalinen yksikkö (prepositio) *mieszkać u kogoś* 'asua **jonkun luona**' > (ii) johdin *u+sunąć śnieg* 'poistaa lumi' (*sunąć* (ipf) 'työntää') > (iii) aspektikategorian tunnus *u+karać* (pf) *winnych* 'rangaista syylliset' (*karać* (ipf) 'rangaista') > (iv) modaalinen aines *u+niesć* (pf) *walizkę* '**jaksaa** kantaa matkalaukku' (*niesć* (ipf) 'kantaa') (ks. GwjpM98: 552). Prefiksien kieliopillistumiseen ei kuitenkaan tämän tutkimuksen rajoissa ole mahdollista tarkemmin paneutua.

Primaareilla verbinprefikseillä on kaksi osin keskenään limittyvää perustehtävää:

- (i) kaikkeen prefiksijohdtoon sisältyvä aspektuaalinen, kantaverbin aspektiominaisuuksia muuttava tehtävä
- (ii) verbileksikkoa uusilla verbidenotaatioilla kartuttava varsinaisen verbinjohdoksen tehtävä.

Kun aspektiltaan imperfektiiviseen verbiin lisätään prefiksi, sen aspekti muuttuu perfektiiviseksi eli tavalla tai toisella rajatuksi. Sen perusteella, millä tavoin (tilanetta) rajaavan merkityslisän prefiksi verbijohdokseen tuo ja miten kantaverbin merkitys prefiksin vaikutuksesta muuttuu, jaan prefiksijohdon kolmeen päätyyppiin: aspektijohdtoon, teonlaatujohtoon ja varsinaiseen uusien verbidenotaatioita tuottavaan johtoon (denotaatiosta ks. edellä jakso 2.1.1).⁶⁶ Tyypit eivät ole jyrkkärajaisia. Ongelmalliseksi saattaa joissain tapauksissa osoittautua mm. jyrkkä rajanveto aspektijohdon ja varsinaisen johdon välillä, kun on kyse aspektiparin samadenotaatioisuuden asteesta (aspektiparin ”puhtaudesta”, ks. edellä jakso 2.1.1), samoin kuin sen määrittelemisen, milloin johdos suhteessa kantaverbiinsä edustaa uutta verbidenotaatiota (ovatko esim. jotkin teonlaatujohdokset myös uusia verbidenotaatioita). Palaan näihin myös leksikografisesti tärkeisiin kysymyksiin prefiksijohdosta käsittelevässä luvussa 5.

Esittelen seuraavaksi lyhyesti prefiksijohdon kolme päätyyppiä (A-C) (ks. myös GwjpM98: 542–568):

kaan ole ollut samanlainen. Slaavilaisissa kielissä oletettavasti alkuaan itsenäiset merkitykseltään spatioaliset lekseemit – adverbis – ovat kehittyneet toisaalta adnominaaliksi adpositioiksi (prepositioiksi), toisaalta alkaneet liittyä myös verbeihin muodostaen ajan mittaan niiden kanssa kiinteitä morfosemanttisia yksiköitä, prefiksillisiä verbejä. Nykypuolan 17 prefiksistä 14:llä on vastine prepositioiden joukossa. Se puuttuu vain prefikseiltä *roz(e)-*, *wy-* ja *wZ-* (ks. mts. 13).

⁶⁵17 prefiksistä polyseemisiä eivät ole *przed(e)-* ja *wZ-*.

⁶⁶Akateemisen puolan kieliopin esittämässä jaottelussa teonlaatuja nimitetään modifikaatioiksi ja varsinaisen johdantuottamia uusia verbidenotaatioita mutaatioiksi (ks. Gwjp98M: 537–539).

A. **Aspektijohdo**, joka tuottaa imperfektiivisille muutosverbeille perfektiivisiä aspektiparikkeja.

On tärkeä huomata, että samadenotaatioisia aspektipareja ovat tyypillisesti juuri muutosverbit, joilla tarkoitetaan aspektiominaisuuksiltaan teelisen tilanteen kuvaamiseen sopivia rajahakuisia tai rajaavia kaksipaikkaisia teko- tai tapahtumaverbejä tai yksipaikkaisia tapahtumaverbejä, kuten esim. *niszczyć* (ipf) : *zniszczyć* (pf) 'tuhota, turmella, rikkoa' ja *niszczyć się* (ipf) : *zniszczyć się* (pf) 'tuhoutua, turmeltua, rikkoutua' (jakso 2.1.1).⁶⁷ Prefiksin johdokseen tuoma merkityslisä on aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisten ja rajaavien verbien subjekti- tai objektitarkoitteen tilan muutos. Aspektijohdossa muuttuu siis vain kantaverbin aspekti denotaation pysyessä muuttumattomana (11a). Aspektiparin parikkien samadenotaatioisuus ilmenee siten, että niillä voidaan kuvata identtistä muutoksen mahdollisuuden sisältävää tekoa, prosessia tai punktuaalista tapahtumaa: imperfektiivisellä parikilla (kantaverbi) kuvataan tilanne rajaamattomana, muutokseen hakeutuvana, perfektiivisellä parikilla (prefiksijohdos) puolestaan rajattuna, muutokseen johtaneena. Tilanteet (niiden kuvaukset) eroavat toisistaan vain sisäiseltä aikarakenteeltaan eli aspektiltaan. Sitä paitsi imperfektiiviset parikit voivat kuvata habituaalista (tavanomaisesti toistuvaa) rajattua tilannetta (ks. edellä jakso 2.1.1 alaviite 27).

(11a)

mądrzeć (ipf) 'viisastua' > *z+mądrzeć* (pf) 'viisastua' (rajahakuinen prosessi)
Chłopiec mądrzał (ipf) *z dnia na dzień*. (AMB) 'Poika **viisastui** päivä päivältä.
Chłopiec spowaźniał i zmądrzał (pf). (USJP) 'Poika **on** vakavoitunut ja **viisastunut**.'

ginąć (ipf) 'hävitä, kadota, hukkuu' > *z+ginąć* (pf) 'hävitä, kadota, hukkuu'
(rajaava tapahtuma)
Wołanie ginęło (ipf) *we wrzawie*. (USJP) 'Huuto **hukkui** hälinään.'
Głos zginał (pf) *w ulicznym hałasie*. (USJP) 'Ääni **hävisi (täysin)** katumeluun.'

budować (ipf) 'rakentaa (jotakin)' > *z+budować* (pf) 'rakentaa (jokin)'
(rajahakuinen teko)
Budował (ipf) *saunę przez całe lato*. (AMB) 'Hän **rakens**i saunaa koko kesän.'
Zbudował (pf) *saunę w dwa miesiące*. (AMB) 'Hän **rakens**i saunan (valmiiksi) kahdessa kuukaudessa.'

B. **Teonlaatujohto**, joka tuottaa imperfektiivisille verbeille perfektiivisiä teonlaatuja (ks. myös edellä jakso 2.3).

Toisin kuin aspektijohdon tuottamia perfektiivisiä aspektiparikkeja, teonlaatujohtoksia on muillakin kuin muutosverbeillä. Verbin teonlaatuun vaikuttava prefiksi tekee kantaverbistä spesifisellä tavalla perfektiivisen eli rajaa sen ilmaisevan tilan tai tapahtuman esim. niin, että rajaavana merkityslisänä on sen lyhytkestoisuus (prefiksi *po-*), kesto ajanjakson alusta loppuun (prefiksi *prze-*), alku- tai loppuvaiheen ilmaiseminen (prefiksit *po-*, *za-*, *do-*), tapahtuman tuloksen laadun modifikaatio (esim. pre-

⁶⁷Tässä kyseessä ovat asiointilaluokituksen teko ja tapahtuma (ks. jakso 2.2.1 alaviite 32).

fiksit *pod(e)-*, *wy-*) tai tilaan joutuminen (esim. prefiksit *po-*, *u-*, *za-*) (11b). (GwjpM98: 546–552.)

(11b)

czytać (ipf) 'lukea (jotakin)' > ***po+czytać*** (pf) 'lukea (jotakin) **vähän aikaa**'
(teonlaadun modifikaatio: lyhyt kesto)

siedzieć (ipf) 'istua' > ***prze+siedzieć*** (*cały dzień*) (pf) 'istua (**koko päivä**)'
(teonlaadun modifikaatio: ajanjakso alusta loppuun, jolloin ajan adverbiaali,
esim. *cały dzień* 'koko päivä/päivän', on pakollinen)

kochać (ipf) 'rakastaa' > ***po+kochać*** (pf) '**alkaa** rakastaa' (teonlaadun
modifikaatio: alkuvaihe)

kwitnąć (ipf) 'kukkia' > ***za+kwitnąć*** (pf) '**alkaa** kukkia' (teonlaadun
modifikaatio: alkuvaihe)

czytać (ipf) 'lukea (jotakin)' > ***do+czytać*** (pf) 'lukea (jokin) **loppuun asti**'
(teonlaadun modifikaatio: loppuvaihe)

golić się (ipf) 'ajaa partaa' > ***wy+golić się*** (pf) 'ajaa parta **huolellisesti**'
(teonlaadun modifikaatio: tuloksen laatu)

Osalla prefikseillä muodostettujen perfektiiivisten teonlaatujohdosten ryhmistä (esim. tapahtuman tai tilan alku- tai loppuvaihetta ilmaisevilla perfektiiivisillä teonlaatujohdoksilla) on myös suffiksinvaihdolla johdettu imperfektiivinen parikki (ks. edellä esim. 8g), jolla voidaan kuvata prefiksin rajaaman vaiheen jatkuvuutta ja toistuvuutta tai myös teonlaadusta ja prefiksistä riippuen esim. sellaista tapahtumaa, joka on toteutumassa tai toteutumaisillaan: esim. *za+kwit+nąć+ć* (pf) 'alkaa kukkia, puhjeta kukkaan' > *za+kwit+a+ć* (ipf) 'aloitella kukintaa, olla puhkeamaisillaan kukkaan' (ks. myös GwjpM98: 548). Toisaalta esim. perfektiiivisillä lyhytkestoisuutta, distributiivisuutta tai inkoatiivisuutta (ks. jakso 2.2.2 ja jakso 4.2.1) ilmaisevilla *po*-johdoksilla ei koskaan ole tällaista suffiksillista imperfektiivistä parikkia. (Lähemmin puolan teonlaaduista luvussa 5.)

C. **Varsinainen**, verbileksikkaa uusilla denotaatioilla kartuttava **johto**, jonka tuloksena imperfektiivisistä **toimintaverbeistä** syntyy uusia, aspektiltaan perfektiiivisiä rajahakuisia tai rajaavia muutosverbejä, tarkemmin **resultatiivisia teko- tai tapahtumaverbejä** (11c–d).

Tällaisessa johtoprosessissa prefiksin leksikaalinen ominaismerkitys tuo johdokseen kantaverbin ilmaiseman toiminnan eksplisiittisen tuloksen, sen subjekti- tai objekti-tarkoitteen tilanmuutoksen merkityksen. Prefiksi siis tekee rajaamattomasta toiminnasta rajatun, resultatiivisen teon (teko²) tai tapahtuman (tapahtuma²).

Kantaverbit ovat tyypillisesti muutosta ilmaisevia johtamattomia perusverbejä. Niiden joukossa on runsaasti ns. leksikaalisia kausatiiveja (ks. Comrie 1981: 66–171; Pajunen 2001: 126–128; ISK § 463) sekä liikettä (esim. kulkemisliikettä) ilmaisevia toimintaverbejä (ks. jakso 2.2.1 sekä jakso 4.2.5) (11c). Hyvin usein yhdestä ja samasta kannasta on eri prefikseillä johdettu kokonainen sarja lähimerkityksisiä joh-

doksia, johdospesye, jonka sisäinen rakenne on hierarkkinen (ks. jäljempänä jakso 4.2.2 esimerkit 24b–d). Pesyeen jäsenten joukossa on myös sellaisia lähimerkityksiä johdoksia, joiden väliset merkityserot perustuvat lauseen objekti- tai subjektitar-koitteen semanttiseen valikoitumiseen eli selektioon (myös jäljempänä jakso 4.1.3).⁶⁸ Erityisen paljon samakantaisia prefiksijohdoksia on johdettu liikeverbeistä, esim. verbillä *iść* 'kulkea (jalan), mennä' on 16 prefiksijohdosta ja tekoverbien ryhmässä käsittelemisverbeistä esim. verbillä *ciqć* 'leikata' on 15 prefiksijohdosta, ks. jäljempänä esimerkki 25 (Czochralski 1975).⁶⁹

(11c)

pisać (ipf) 'kirjoittaa (jotakin)' > ***prze+pisać*** (pf) '**jäljentää** (jokin) kirjoittamalla, kirjoittaa (jokin) **puhtaaksi**'

plakać (ipf) 'itkeä' > ***wy+plakać coś*** (pf) '**saavuttaa** (haluamansa) itkemällä/itkulla'

czytać (ipf) 'lukea (jotakin)' > ***od+czytać*** (pf) '**tulkita** (jokin) lukemalla'

liczyć (ipf) 'laskea (jotakin)' > ***od+liczyć*** (pf) 'laskea (jokin) **pois, vähentää** (jokin) laskemalla'

lecieć (ipf) 'lentää' > ***wy+lecieć*** (pf) 'lentää **ulos, pois**'

Muutos ei luonnollisesti koske pelkkää aspektia, sillä johtoprosessissa syntyy kantaverbistä poikkeava verbidenotaatio, jonka merkitys muodostuu prefiksin leksi-kaalisen merkityksen ja kantaverbin (niin ikään leksikaalisen) merkityksen vuorovai- kutuksen tai yhteisvaikutuksen tuloksena. Siinä olennaista on kantaverbien taipumus ja kyky muuntaa prefiksien perusluonteeltaan spatiaalis-direktionaalista merkitystä eri tavoin. Tästä on lähtöisin prefiksien polysemia ja monifunktioisuus.

Prefiksijohdolla tuotetuille, aspektiltaan perfektiivisille teko- ja tapahtumaver- beille puolestaan muodostetaan imperfektiivinen, samadenotaatioinen parikki (ns. se- kundaarinen imperfektiivinen parikki, ks. edellä jakso 2.1.1) vartalosuffiksia vaihta- malla (11d).

(11d)

pisać (ipf) 'kirjoittaa (jotakin)' > ***prze+pis+a+ć*** (pf) 'kirjoittaa (jokin) puhtaaksi: > ***przepis+ywa+ć*** (ipf) 'kirjoittaa (jotakin) puhtaaksi'

plakać (ipf) 'itkeä' > ***wy+plak+a+ć (coś)*** (pf) 'saavuttaa (haluamansa) itkemällä/itkulla' > ***wyplak+iwa+ć (coś)*** (ipf) 'yrittää saada haluamaansa itkemällä/itkulla'

czytać (ipf) 'lukea (jotakin)' > ***od+czyt+a+ć*** (pf) 'tulkita (jokin) lukemalla' > ***od+czyt+ywa+ć*** (ipf) 'tulkita (**jotakin**) lukemalla'

⁶⁸Valintarajoituksista ks. Karlsson 1994: 209, 215–216.

⁶⁹J. A. Czochralski (1975: 69–87) esittää luettelon 827 kantaverbin prefiksijohdoksista. Luettelo ei ole kattava eikä virheetönkään, mutta antaa silti hyvän kuvan kantaverbien prefiksipotentiaalista ja sen eroista.

liczyć (ipf) 'laskea (jotakin)' > *od+licz+y+ć* (pf) 'laskea (jokin) pois, vähentää (jokin) laskemalla' > *odlicz+a+ć* (ipf) 'laskea (jotakin) pois, vähentää (jotakin) laskemalla'

lecieć (ipf) 'lentää' > *wy+leci+e+ć* (pf) 'lentää ulos, pois' > *wylat+ywa+ć* (ipf) 'lentää ulos, pois'⁷⁰

Käsittelen prefiksijohtoa yksityiskohtaisemmin luvussa 5. Jo tässä yhteydessä kiinnitän kuitenkin huomiota varsinaiselle prefiksijohdolle erittäin olennaiseen piirteeseen: prefiksien tulosmerkityksen verbistymiseen dynaamisen kantaverbin yhteydessä. Prefiksin resultatiivistama johdos koostuu kahdesta samasubjektisesta (semanttisesta) predikaatista: prefiksillä ilmaistusta pääpredikaatista (merkitysparafraasissa resultatiiviverbi) ja sille alisteisesta kantaverbin edustamasta toiminnan tapaa ilmaisevasta predikaatista (ks. myös GwjpM98: 378–379, 538 sekä jäljempänä jaksossa 6.1 ns. toisesta predikaatiosta). Otetaan tästä esimerkiksi prefiksillä *od(e)-* 'irti, pois' verbistä *ciąć* (ipf) 'leikata' johdettu *od+ciąć* (pf) : *od+cinać* (ipf) 'leikata irti jokin/jotakin jostakin, irrottaa leikkaamalla jokin/jotakin jostakin'. Kun joku leikkaa irti jotakin jostakin, hän samanaikaisesti leikkaa jotakin ja aiheuttaa, että siitä irtoaa jotakin, eli hän irrottaa siitä jotakin leikkaamalla. Näin on syntynyt sananmuodostuksen kannalta omalaatuisia yhdysverbejä, joissa prefiksin resultatiivinen merkitys on hallitseva ja kantaverbin merkitys sille alisteinen.⁷¹ Katson niiden olevan rakenteeltaan johdoksen ja yhdyssanan välimaastossa (ks. myös edellä). Determinatiivisiin yhdyssanoihin (eli määritysyhdyssanoihin; ks. ISK § 398, 408) niiden voi havaita kytkeytyvän siten, että niissä erottuvat hallitseva edusosa (prefiksi) ja sille alisteinen määriteosa (kantaverbi).⁷² Yhdyssanamaisuutta on omiaan lisäämään myös prefiksien leksikaalinen merkitys. Sen ansiosta prefiksillisen verbin voi nähdä koostuvan kahdesta osasanasta. Toisaalta tämän tyyppinen prefiksijohto muistuttaa joissain suhteissa myös nominikantaista verbinjohtoa, sillä samaan tapaan kuin substantiivikantaisen verbijohdoksen merkitys riippuu pitkälti kantasubstantiivin merkityksestä ja johdoksen käyttöyhteydestä, niin myös prefiksijohdoksen kulloinenkin merkitys riippuu paljolti prefiksin leksikaalisesta merkityksestä ja koko johdoksen käyttöyhteydestä. Näiden johtoprosessien lopputulosta ajatellen pääerona on se, että suffiksijohdon tuloksena syntyvät johdokset ovat jaettavissa syntaktis-semanttisia luokkiin, esim. *harava* > *harav+oi+da* (instrumentatiivinen muuttamisverbi), kun taas prefiksijohdon tuloksena syntyvät merkitykseltään eri tavoin resultatiiviset johdokset muodostavat luonteeltaan leksikaalisia ja sisäiseltä rakenteeltaan hierarkkisia (porrasteisia ja merkitystä periyttäviä) luokkia, joissa luokan jäsenten yhteisenä nimittäjänä (yläkäsittteenä) on prefiksin resultatiivinen merkitys (leksikon hierarkkisista rakenteista ks. esim. Pajunen 2001: 59–69).

Esimerkkiverbeiksi sopii sarja *od(e)-*prefiksillä johdettuja teko-verbejä (12a).

⁷⁰Aspektiparissa *wy+leci+e+ć* : *wy+lat+ywa+ć* parikkien vartalossa on säännöllinen morfofonologinen vokaali- ja konsonanttivaihtelu (ks. esim. GwjpM98: 565–567).

⁷¹Tällaisia verbejä Wróbel (GwjpM98: 542–543) nimittää mutaatioiksi (puolaksi *formacje mutacyjne*).

⁷²Suomen determinatiivisissa yhdyssanoissa edusosa saa tosin koko yhdyssanan kieliopilliset tunnukset (ks. ISK § 404).

(12a)

ciqć (ipf) 'leikata (jotakin)' > *od+ciqć* (pf) 'leikata **irti, irrottaa** leikkaamalla' (jokin)' > *od+cin+a+ć* (ipf) 'leikata **irti, irrottaa** leikkaamalla (jotakin)'

rwać (ipf) 'repiä (jotakin)' > *ode+rw+a+ć* (pf) 'repiä, repäistä **irti, irrottaa** repimällä, repäisemällä (jokin)' > *od+r+ywa+ć* (ipf) 'repiä **irti, irrottaa** repimällä (jotakin)'

ciagnqć (ipf) 'vetää (jotakin)' > *od+ciag+nq+ć* (pf) 'vetää, vetäistä **irti, irrottaa** vetämällä (jokin)' > *od+ciag+a+ć* (ipf) 'vetää **irti, irrottaa** vetämällä (jotakin)'

rbać (ipf) 'hakata (jotakin)' > *od+rqb+a+ć* (pf) 'hakata **irti, irrottaa** hakkaamalla (jokin)' > *od+rqb+ywa+ć* (ipf) 'hakata **irti, irrottaa** hakkaamalla (jotakin)'

Kaikilla näillä (sekä useilla muillakin) johdoksilla on yhteisenä nimittäjänä, ts. yhteisen merkityksen kantajana, prefiksi *od(e)-* 'irrottaa' (< *irti*), ja ne eroavat toisistaan kantaverbin ilmaiseman irrottamistavan suhteen. Tällaisia samaprefiksisiä johdospesyeitä on puolan verbileksikossa paljon.

Prefiksi *od(e)-* merkityksessä 'irti, irrottaa' voi esiintyä myös erilaista yhdistämistä, liittämistä ja kiinnittämistä ilmaisevien verbien kanssa, jolloin prefiksijohdoksen merkitys on sen kantaverbin antonyymi (12b).

(12b)

lqczyć (ipf) 'yhdistää (jotakin)' > *od+lqcz+y+ć* (pf) '**irrottaa** (jokin yhdistetty)' > *odlqcz+a+ć* (ipf) '**irrottaa** (jotakin yhdistettyä)'

kleić (ipf) 'liimata (jotakin)' > *od+kle+i+ć* (pf) '**irrottaa** (jokin kiinni, yhteen liimattu)' > *od+klej+a+ć* (ipf) '**irrottaa** (jotakin kiinni, yhteen liimattua)'

Prefiksien verbistymisprosessia voi vielä havainnollistaa erikoislaatuksella verbillä *tegować* ja sen prefiksijohdoksilla. Kyseessä on vailla spesifistä leksikaalista merkitystä oleva imperfektiivisen tekoverbin skemaattinen runko (*teg+owa+ć*, kuten esim. *prac+owa+ć* 'työskennellä'), eräänlainen yleistekoverbi, joka saa merkityksensä tilanteesta. Kun verbiin lisätään prefiksi, sen aspekti muuttuu perfektiiviseksi ja prefiksi verbistyy: syntyy uusi verbidenotaatio: esim. *tegować* (ipf) 'tehdä sitä, mitä tilanne edellyttää (esim. leikata, repiä)' > *od+tegować* (pf) '**irrottaa** tekemällä sitä, mitä tilanne edellyttää (esim. leikkaamalla, repimällä)'. Prefiksijohdokselle *od+teg+owa+ć* voidaan muodostaa suffiksin vaihdolla imperfektiivinen parikki *od+teg+owywa+ć*. Sanakirjat eivät *tegować*-verbejä rekisteröi, mutta niitä saatetaan käyttää puheessa, pääasiassa kuitenkin prefiksillisinä.⁷³ Verbeistä voidaan myös *się*-johtimella johtaa intransitiiviverbejä, esim. *odtegować się* (pf) : *odtegowywać się*

⁷³Internetistä löysin tosin sanakirjan *Miejski słownik slangu i mowy potocznej* (Slangin ja puhekielen kaupunkisanakirja, suomennos AMB) ja siitä verbit *tegować* 'tehdä', *od+tegować* (pf), *wy+tegować* (pf), joita sanakirjan selityksen mukaan käytetään, kun ei jostain syystä (kiire, hermostuminen) löydetä tekoa kuvaamaan täsmällisempää verbiä. Esimerkiksi Puolan television toimittaja käytti verbiä *roz+tegować* 'hajottaa, rikkoa' (12.1.2016) täsmällisemmän verbin *roze+drzeć* 'repiä rikki' asemesta.

(ipf) irrota'.⁷⁴ Sekä prefiksien verbistymistaipumuksesta että niiden johdoksen merkitystä dynaamistavasta vaikutuksesta kertovat lisäksi tilaa ilmaisevan verbin *być* 'olla' enemmän tai vähemmän leksikaalistuneet prefiksijohdokset, sellaiset kuin esim. *od+być* 'suorittaa (esim. rangaistus)'; *prze+być* 'kokea, käydä läpi, kestää'; *przy+być* 'saapua'; *u+być* 'vähentää, vähentyä, lähteä, poistua'; *z+być* 'myydä pois, hankkiutua eroon jostakin'. Niissä prefiksin säännöllinen merkitys (ks. luku 5) on lisännyt johdoksen dynaamisuutta ja kannan tilamerkitys kalvennut olemattomaksi.

Prefiksien verbistymisprosessia voi verrata sellaiseen muuttamisjohtoon, jossa kantasanana on verbipartikkeli: *pois* > *poistaa*, *irti* > *irrottaa*. Erona on se, että suomessa kausatiivijohdin – eikä niin kuin puolassa itsenäinen verbi – verbistää prefiksimaiset verbipartikkelit merkitykseltään resultatiivisiksi muuttamisverbeiksi. Tällaiset verbit ilmaisevat tuloksellista tekoa, mutta eivät sitä, miten tulokseen päästään.

Puolassa on myös joitakin sellaisia prefiksejä (*de(z)-*, *re-* sekä *przeciw-*, *współ-*), jotka eivät vaikuta kantaverbin aspektiin Lainaperäisiä *de(z)-* ja *re-*prefiksillisiä verbejä on käyttämässäni puolan elektronisessa sanakirjassa (USJP) molempia suurin piirtein saman verran, viitisenkymmentä hakusanaa. Merkitykseltään ne ovat tyypillisesti kausatiivisia ja aspektiltaan joko imperfektiivisiä (esim. *dewaluować* 'devalvoida') tai biaspektisia (esim. *rewaluować* 'revalvoida'). Verbejä on tullut montaa eri tietä (esim. latinasta, ranskasta, saksasta, englannista). Ne ovat lainautuneet prefiksillisinä, joten ne eivät puolan kannalta ole verbijohdoksia. Niiden sanahahmo (termistä ks. ISK § 147) on kuitenkin sillä tavoin johdosmainen, että siinä on monesti erotettavissa prefiksi ja kanta, joka voi myös esiintyä itsenäisenä lekseiminä. Esimerkiksi verbiparien *integrować* (ipf) 'integroida' ~ *dez+integrować* (ipf) 'desintegroida'; *militaryzować* (ipf) 'militarisoida' ~ *re+militaryzować* (ipf) 'remilitarisoida' suhde tulkitaan Akateemisessa puolan kieliopissa synkroniseksi johtosuhteeksi (Gwjpm98: 539). Toisaalta läheskään aina prefiksillisillä lainaverbeillä ei ole prefiksitöntä itsenäisenä lekseiminä esiintyvää paria (esim. puolassa ei ole verbiä **waluować*). Näiden lainaverbien kotiutuminen puolaan näkyy mm. siinä, että niistä on usein mahdollista johtaa muuttumisverbejä *się*-johtimella (esim. *degenerować* (ipf) 'degeneroida' > *degenerować się* (ipf) 'degeneroitua'). Hyvin monilla on myös prefiksillä johdettu perfektiivinen aspektipari jopa silloin, kun itse verbi on biaspektinen esim. *dewaluować* (ipf) > *z+dewaluować* (pf), *rewaluować* (ipf+pf) > *z+rewaluować* (pf). Yleisin verbin aspektin perfektivoiva prefiksi on näillä verbeillä *Z-* (ks. esim. Śmiech 1986: 33–34). Prefiksinä saattaa esiintyä myös *od(e)-*. Tällöin prefiksin valinta on kantaverbin merkityksen motivoimana pleonastista eli kannan merkitystä muotoaineksella toistavaa (esim. *restaurować* (ipf) > *od+restaurować* (pf) 'restauroida, entistää').⁷⁵ Puolan primaarien verbiprefiksien joukossa sekä lainaprefiksiä *de(z)-* että *re-*

⁷⁴Oletettavasti verbi *tego* on johdettu pronominiesta *tego*, joka on maskuliinisukuisen demonstratiivipronominin *ten* 'tämä, se' genetiivi tai akkusatiivi sg. tai neutrisukuisen demonstratiivipronominin *to* 'tämä, se' genetiivi sg. Muotoa *tego* käytetään puolan puhekielessä samaan tapaan diskurssipartikkelina kuin suomen *tota*, *tota noin*.

⁷⁵Termiä *pleonastinen* käytän tässä laajemmassa merkityksessä kuin ISK, jonka mukaan pleonastisia ovat johtimet, ”joissa sama tai samatehtäväinen johdinaines kertaautuu” (ISK § 156). Kielitieteen ja fonetiikan termistössä (ks. Hakulinen – Ojanen 1976, s.v. pleonasmi) *pleonasmi* määritellään ”liialliseksi ilmaukseksi”, jossa ”kaksi samaa tarkoittavaa kielenainesta asetetaan rinnakkain ilmaisemaan samaa asiaa”. Prefiksiä nimitän pleonastiseksi silloin, kun sen leksikaalinen merkitys on lähellä kanta-

vastaa merkitykseltään prefiksi *od(e)-*, joka on useimpien prefiksien tavoin polyseeminen. Merkityksessä 'pois' prefiksi *od(e)-* on *de(z)-*prefiksin merkitysvastine ja merkityksessä 'takaisin entiselleen' *re-*prefiksin merkitysvastine.

Tässä jaksossa olen esitellyt puolan verbiprefiksit ja niiden perusfunktiot sekä kiinnittänyt alustavasti huomiota eräisiin prefiksijohdon erityispiirteisiin. Seuraavassa jaksossa (3.7) esitän lyhyen kontrastiivisen koonnin puolan deverbaalista verbinjohtoa hallitsevasta prefiksijohdosta.

3.7 Koonti: puolan prefiksijohto suomen suhteen kontrastiivisesta näkökulmasta

Suomessa ei juurikaan ole verbiprefiksejä, joten suomen sananmuodostuskeinona prefiksaatio ei ole olennainen. Tietyllä tavalla prefiksillisinä voidaan pitää sellaisia yhdysverbejä kuin esim. *allekirjoittaa*, *irtisanoa*, *julkilausua*, *vastaanottaa*, *ylipuhua*, *yliajaa*, *ylläpitää*, jotka esiintyvät usein myös kahtena erillisenä sanana: *kirjoittaa alle*, *sanoa irti* jne. (ks. Rahtu 1984; ISK § 430–431; Kolehmainen 2006).

Puolassa sitä vastoin prefiksijohto hallitsee deverbaalista verbinjohtoa. Se on tuottanut satakunta produktiivisuusasteeltaan ja lekseemimäärältään vaihtelevaa johduskategoriaa. Osa prefikseistä kartuttaa verbileksikkoo, osa modifioi teonlaatua. Niin sanotut primaarit verbiprefiksit muuttavat myös imperfektiivisen kantaverbin aspektin perfektiiviseksi.

Keskeistä prefiksijohdon tuottamaa sanastoa ovat edellisessä jaksossa mainitut resultatiiviset kausatiiviverbit (esimerkit 12a–b). Niiden tulkinnassa prefiksit saavat resultatiivisen verbin merkityksen, kun taas kantaverbit ilmaisevat tavan, jolla tulokseen päästään. Suomessa tämäntyyppisiä sekä resultatiivisen teon että sen tekotavan yhdessä lekseemissä ilmaisevia resultatiiviverbejä ei ole, vaan on joko verbejä, jotka vastaavat puolan prefiksin merkitystä, tai verbejä, jotka vastaavat puolan kantaverbin merkitystä. Esimerkiksi puolan verbin *ode+rwać* (pf) tarkka merkitys voidaan tulkita suomeksi joko 'repäistä irti' tai 'irrottaa repäisemällä', mutta ei yhdellä verbilekseemillä. Suomen verbileksikossa on toisaalta verbi *repäistä* 'rwać', toisaalta verbi *irrottaa*, jolla taas ei ole täysin yhtenevää puolankielistä merkitysvastinetta, ts. yhtä verbilekseemiä, jolla olisi pelkkä 'irrottamisen' yleismerkitys.

Prefikseillä tuodaan verbeihin myös runsaasti perfektiivisiä teonlaatumerkityksiä, joita suomessa yleensä ilmaistaan verbin kontekstissa, ei verbilekseemissä. Niistä tulee enemmän puhetta luvussa 5, jossa esitän prefiksijohdon yksityiskohtaisemman analyysin. Tuo analyysi näyttää myös, että suomen ja puolan johdetun verbileksikon merkitysrakenteen pääerot ovat lähtöisin puolan prefiksijohdosta.

verbin merkitystä (ks. myös GwjpM98: 565).

min sisältäviä tekijältään yksilöimättömiä verbi-ilmauksia pitää refleksiivisenä (mediaalisena) pääluokkana (puolaksi *strona zwrotna*) aktiivin ja passiivin rinnalla (Gwjpm98: 187–197). Wilczewska (1966: 3–27 ja sivuihin liittyvä lähteistö) luo mainion historiallisen katsauksen polonistien tästä aiheesta ennen v. 1966 ilmaise-miin näkemyksiin. Itse hän päätyy pitämään verbiin kytkeytynyttä *się*-morfeemia ensisijaisesti johtimena (mts. 19). Samalla kannalla on Roman Laskowski (Gwjpm98: 187–197) todeten, ettei ole perusteltua erottaa puolassa erillistä refleksiivitaivutusta eikä pääluokkaa, koska *się*-morfeemin sisältävien, merkitykseltään refleksiivisten predikaattien⁷⁷ (esim. *myć się* 'peseytyä' lauseessa *Zenek się myje* 'Zenek peseytyy/pesee itseään') argumenttien hierarkia ei eroa ei-refleksiivisten pääluokaltaan aktiivia edustavien predikaattien (esim. *myć* 'pestä' lauseessa *Zenek myje samochód* 'Zenek pesee autoa') argumenttien hierarkiasta (ks. Gwjpm98: 194). Tässä kysymyksessä jaan Wilczewskan ja Laskowskin hyvin perustellun näkemyksen ja katson, että puolan verbeillä on kaksi pääluokkaa: aktiivi ja passiivi.⁷⁸

3.8.2 *Się* verbinjohtimena

Się toimii sekä itsenäisenä deverbaalisena verbinjohtimena että deverbaalisten ja denominaalisten verbikonfiksien komponenttina yhdessä prefiksien ja suffiksien kanssa (ks. Wilczewska 1966: 5–28; Grzegorzczkova 1969: 41–46; Gwjpm98: 191–194). Itsenäisenä johtimena *się* on deverbaalinen verbinjohdin, jonka päätehtävä on tuottaa kausatiiviverbeistä (muuttamisverbeistä) intransitiivisia muuttumisverbejä. Ne voivat olla merkitykseltään refleksiivisiä (13a), automatiivisia (13b) tai – nominikantaisista faktiiviverbeistä johdettuina – translatiivisia (13c) tai myös, joskin harvoin, (kanta-verbinsä tavoin) direktionaalisia (13d).

Merkitykseltään reseptiivisiä verbejä taas johdetaan substantiiveista konfikseilla tyyppiä prefiksi + suffiksi + *się* (13e). Kaikki nämä merkitysryhmät esiintyvät myös suomen muuttumisjohdoksilla (ks. ISK § 329–335), jotka ovat muodoltaan joko verbi- tai nominikantaisia *U*-johdoksia (suffiksit *-U-*, *-tU-*, *-UtU-*, *-VntU-*) tai adjektiivikantaisia *ne*-johdoksia.⁷⁹

⁷⁷Predikaatin käsitteestä ks. esim. ISK § 869.

⁷⁸Vielä esim. Stanisław Szoberin laatiman ja Witold Doroszewskin täydentämän yliopisto-opetukseen tarkoitetun puolan kieliopin *Gramatyka języka polskiego* (Puolan kielioppi) neljännessä painoksessa (1957) erotetaan myös refleksiivinen pääluokka, johon kuuluvat *się*-morfeemin sisältävät verbit (mts. 140, 271) ja niiden taivutusparadigmat (mts. 241–242).

⁷⁹Käyttämäni verbijohdosten merkitysryhmien nimitykset ovat peräisin Isosta suomen kieliopista (ks. ISK § 337). Termiä *direktionaalinen* käytetään suomen nominikantaisista verbijohdoksista ensi kertaa ISK:ssa. Aiemmin Räisänen (1988) on nimittänyt tällaisia johdoksia *orientatiivisiksi*. Termiä *reseptiivinen* käyttävät myös esim. Cannelin (1930: 32) ja Räisänen (1988: 31, 81). Puolan muuttumisjohdosten semanttista jaottelua ei yleensä esitetä yhtä hienojakoisesti kuin suomen muuttumisjohdosten, vaikka se aineistoni perusteella olisi mahdollista. (Ks. jäljempänä jakso 4.2.6.1.) Termi *czasownik receptywny* 'reseptiivinen verbi' esiintyy Grzegorzczkowalla (1957: 55–62), joka käyttää sitä merkitykseltään translatiivisista adjektiivi- tai substantiivikantaisista suffikseilla *-e-/-ej-*, *-nie-/-niej-*, *-nq-/-n-* muodostetuista johdoksista (esim. *ładni+e+ć* 'kaunistua'; *gęst+nje+ć* 'tihentyä, tuuhettua'; *zółk+nq+ć* 'kellastua').

(13a)

ubierać (ipf) : *ubrać* (pf) 'pukea'
> *ubierać się* (ipf) : *ubrać się* (pf) 'pukeutua'

(13b)

zamykać (ipf) : *zamknąć* (pf) 'sulkea' >
zamykać się (ipf) : *zamknąć się* (pf) 'sulkeutua'

(13c)

moczyć (ipf) : *zmoczyć* (pf) 'kastaa, tehdä märäksi'
> *moczyć się* (ipf) : *zmoczyć się* (pf) 'kastua, **tulla märäksi**'
(kantaverbi denominaalinen johdos: *mokry* 'märkä' > *moczyć* (ipf) 'kastaa')

(13d)

zblizać (ipf) : *zbliżyć* (pf) 'lähentää'
> *zblizać się* (ipf) : *zbliżyć się* (pf) 'lähentyä, läheta, lähestyä'

(13e)

dlug 'velka' > *za+dluż+y+ć się* (pf)
> *za+dluż+a+ć się* (ipf) 'velkaantua'
(kantana substantiivi)

Monikollisen tai useamman kuin yhden subjektitarkoitteen sisältävässä lauseessa *się*-johtimella voi olla resiprookkinen funktio (14a–b). Suomessa vastavuoroisuutta ilmaistaan mm. resiprookkipronominilla *toinen* (ISK § 732–733). On myös verbejä, joita lausekontekstista riippuen voidaan käyttää resiprookkisessa merkityksessä myös ilman resiprookkipronominia, sellaisia kuin esim. *kohdata*, *tavata*, *nähdä*. Sitä paitsi resiprookkisuus voi olla *ele*-johdosten merkitystulkintana, esim. *otella*, *rakastella*, *tapella* (ISK § 355).

(14a)

spotykać (ipf) : *spotkać* (pf) 'kohdata, tavata + objekti'
> *spotykać się* (ipf) : *spotkać się* (pf) 'kohdata, tavata (**toisensa**)'

(14b)

kochać (ipf) 'rakastaa + objekti'
> *kochać się* (ipf) 'rakastaa **toisiaan**/rakastella'

Monien, etenkin tekoverbien yhteydessä *się* tuo johdokseen refleksiivisen possessiivisuuden merkityksen (14c).⁸⁰ Verbit tyyppiä *czesać się* (ipf) : *uczesać się* (pf) 'kammata hiuksensa'; *decydować się* (ipf) : *zdecydować się* (pf) 'tehdä päätöksensä'; *pakować się* (ipf) : *spakować się* (pf) 'pakata matkalaukkunsa'; *strzyc się* (ipf) :

⁸⁰Refleksiivistä possessiivisuutta edustavat suomessa *refleksiiviset possessiivisuffiksit*, sellaisissa konstruktioissa kuin *Hän pesi kätensä* (ks. ISK § 1445).

ostrzyc się (pf) 'leikata hiuksensa'; *zapinać się* (ipf) : *zapiąć się* (pf) 'kiinnittää turva-
vyönsä' kytkeytyvät *się*-morfeemin alkuperäiseen refleksiivipronominin merkityk-
seen 'itsensä' (kuten myös esimerkit 13a–e). Kyseessä on metonyyminen ilmaustapa:
esim. *czesać się* (ipf) : *uczesać się* (pf) 'kammata **itse(ä)nsä** > kammata **hiuksian-
sa/hiuksensa**'.⁸¹ Tällaisten puolan refleksiivi-ilmausten merkitysvastineena on suo-
messä transitiiviverbi + objekti, johon liittyy possessiivisuffiksi.

(14c)

pakować (ipf) : *spakować* (pf) 'pakata + objekti'

> *pakować się* (ipf) : *spakować się* (pf) 'pakata tavaransa'

Wilczewska (1966: 35–36) käyttää tällaisista verbeistä nimeä *czasowniki pośrednio
zwrotne* 'välillisesti refleksiiviset verbit'.⁸² Semanttisesti niitä hyvin lähellä ovat sel-
laiset *się*-johdokset, joiden ilmaisema toiminta ei kohdistu koko persoonaiseen
agenttiin vaan ruumiinosaan, useimmiten kasvoihin, esim. *mrużyć się* (ipf) 'siristää,
siristellä silmiään', *zmarszczyć się* (pf) 'kurtistaa kulmiaan', *zamknąć się* (pf) 'sulkea
suunsa'. Wilczewskalla (1966: 37–38) nämä verbit muodostavat oman merkitysryh-
mänsä *czasowniki częściowo zwrotne* 'osittain refleksiiviset verbit', kun taas
Geniušienėn (1987: 45–46) ja Koiviston (1991: 41) semanttisessa luokituksessa
Wilczewskan ”välillisesti refleksiiviset” ja ”osittain refleksiiviset” edustavat samaa
partitiivis-refleksiivisten verbien luokkaa.

Się-morfeemin ja tekoverbin yksikön tai monikon 3. persoonan muodostama
merkitykseltään lähinnä passiivinen refleksiivirakenne (*książka sprzedaje się dobrze*
'kirja myy hyvin'), johon usein liittyy tapaa tai mahdollisuutta ilmaiseva adverbiaali-
määrite, voi myös saada modaalisen, kantaverbin tarkoittaman tekemisen tai tilan
mahdollisuutta, usein helppoutta tai mukavuutta, mutta myös vaikeutta tai hankaluut-
ta ilmaisevan tulkinnan (14d). Samanlaisen tulkinnan voi saada joskus myös suomen
U-johdospassiivi, esim. *tämä uusi maali levittyy helposti*. (ISK § 1346). Verbi-ilmaus
esiintyy lisäksi mm. germaanisissa kielissä (esim. saksan *Das Buch verkauft sich gut*
'kirja myy hyvin', ks. Fagan 1992: 2).⁸³ Tällaisessa refleksiivirakenteessa on patient-
tisubjekti. Rakenteen modaalisen tulkinnan mahdollistavat paljolti subjektitarkoit-

⁸¹Geniušienėn (1987: 80–82, 195–196, 246–249, 312–314) tapaan Koivisto (1991: 41, 1995: 47–48)
nimittää tämäntyyppisiä verbejä *partitiivis-refleksiivisiksi* (Geniušienėllä *partitive object reflexives*).
Näiden verbien ”agentti suuntaa verbin ilmaiseman toiminnan itseensä, mutta toiminta kohdistuu tar-
kemmin ottaen vain osaan agenttia” (Koivisto 1991: 41). Ks. myös Pajunen 1998: 330–360, jonka ar-
tikkeli käsittelee suomen partiaalis-refleksiivisiä asennon muutosta ilmaisevia verbejä.

⁸²Koivisto (1991: 41) tarkoittaa *välillis-refleksiivisillä verbeillä* esim. verbiä *murtautua* lauseessa
Kaksi miestä murtautui yöllä taloon. Verbin kuvaamassa tilanteessa ”agentti ei suuntaa kantaverbin il-
maisemaa toimintaa välittömästi itseensä” (mp.).

⁸³Geniušienė (1987: 110–111) antaa tällaisille refleksiivien funktiolle nimen *kvasipassiivi* (jonka ala-
laji on *potentiaalinen passiivi*), Fagan (1992: 2–3) kutsuu niitä mediumiksi, kun taas Kemmer (1993:
268) käyttää termiä *facilitative* ja Pajunen (2001: 154) termiä *fasilitatiivi-mediumi*. ISK:ssa (§ 336,
1346) puolestaan todetaan, että kyseessä on johdospassiivin modaalinen funktio lauseissa, joissa ku-
vataan ”patienttisubjektia siltä kannalta, mitä sille voidaan tehdä” (ISK § 1346). Wilczewska (1966:
79–87), joka ensimmäisenä uhraa paljon huomiota tälle puolassa varsin yleiselle merkitysryhmälle,
antaa sille nimen *czasowniki charakteryzujące* ('luonnehtivat verbit'). Safarewiczowa (1954: 338, ala-
viitteessä), Koneczna (1955: 392) ja Grzegorzczkova (1984: 83) nimittävät tällaisia *się*-konstruktioita
yksinkertaisesti passiivisiksi.

teen ominaisuudet: *maali* on laadultaan sellaista, että sitä on helppo/vaikea levittää, *kirja* on sellainen, että sitä on helppo myydä jne. (Koivisto 1995: 54–55, 265–266.) Havaintojeni perusteella nämä puolan luonteeltaan passiiviset *się*-johdokset, joiden kuvaamissa tilanteissa tekijä on taka-alaistettu patienttsubjektin ollessa etualalla, saavat modaalisen tulkinnan varsin herkästi, kenties herkemmin kuin suomen *U*-johdokset, joilla on ylipäättäänkin harvoin inhimillinen toimija taustalla. Asia kaipaasi kuitenkin tarkempaa tutkimista. (Ks. myös jäljempänä jakso 6.1.2.)

(14d)

Ta książka czyta się łatwo. (AMB) 'Tätä kirjaa **on helppo lukea**.'

(*ta* 'tämä' nominatiivi sg., *książka* 'kirja' nominatiivi sg., *łatwo* 'helposti', *czytać* (ipf) 'lukea', *czyta* preesens 3. p. sg.)

Te podłogi się trudno czyszczyć. (AMB) 'Näitä lattioita **on vaikea puhdistaa**.'

(*te* 'nämä' nominatiivi pl., *podłogi* 'lattiat', nominatiivi pl., *trudno* 'vaikeasti', *czyścić* (ipf) 'puhdistaa', *czyszczyć* preesens 3. p. pl.)

Ten chleb się źle kroi. (AMB) 'Tätä leipää **on paha leikata**.' / 'Tämä leipä **leikkautuu** huonosti.'

(*ten* 'tämä' nominatiivi sg. maskuliini, *chleb* 'leipä' nominatiivi sg. maskuliini, *źle* 'pahasti, huonosti', *kroić* (ipf) 'leikata' *kroi* preesens 3. p. sg.)

Mielenkiintoisia ovat *się*-morfeemin sisältävät yksipersonaiset tilanilmaukset, joissa tilan kokijaa voidaan ilmaista dativisijalla (14e). Dativikokijan sisältävät *się*-ilmaukset sisältävät usein modaalisen tahattomuuden konnotaation: jotakin vain sattui tapahtumaan, tapahtui vahingossa (14f). (Ks. Wilczewska 1966: 74–77.)

(14e)

Tam się dobrze mieszka. (AMB) 'Siellä **on hyvä asua**'

(*tam* 'siellä', *mieszkać* (ipf) 'asua', *mieszka* preesens 3. p. sg.)

Jak ci się spalo? (AMB) 'Miten **nukuit?**'

(*jak* 'miten', *spać* (ipf) 'nukkua', *spalo* preteriti, neutri, 3. p. sg., *ci* persoonapronominin *ty* 'sinä' datiivi)

(14f)

Tak mi się tylko powiedziało. (AMB) '**Tulin** vain **sanoneeksi** niin. / Se vain pääsi lipsahtamaan minulta.'

(*tak* 'niin', *tylko* 'vain', *powiedzieć* (pf) 'sanoa', *powiedziało* preteriti, neutri, 3. p. sg., *mi* persoonapronominin *ja* 'minä' datiivi)

Nagle przypomniał mu się ten list. (AMB) 'Äkkiä **hänelle muistui mieleen** se kirje.'

(*nagle* 'äkkiä', *przypomnieć się* (pf) 'muistua mieleen', *przypomniał się* preteriti, maskuliini 3. p. sg., *mu* persoonapronominin *on* (maskuliini) 'hän' datiivi, *ten* demonstratiivipronominin *ten* (maskuliini) 'tämä, se' nominatiivi sg., *list* 'kirje' maskuliinisubstantiivin nominatiivi sg.)

Eräiden mentaalista tekoa, esim. pyyntöä, kysymystä tai vaatimusta, ilmaisevien verbien yhteydessä *się*-morfeemin tehtävänä on vain liittää teko tiukemmin lauseen subjektin vaikutuspiiriin ja kasvattaa näin teon intensiivisyysastetta. Wilczewska (mts. 44–48) kutsuu tällaisia verbejä nimellä *czasowniki zwrotne medialne* 'mediaaliset refleksiiviverbit' (14g).

(14g)

prosić (ipf) 'pyytää' > *prosić się* (ipf) 'pyytää **hartaasti**'

Się voi muodostaa verbikantoihin liittyvän konfiksin (ks. jakso 3.3) useiden prefiksien kanssa. Niihin kuuluvat mm. prefiksit *do-*, *na-*, *po-*, *roz(e)-*, *wy-* sekä *za-*. Tällaisilla konfikseilla johdetaan erilaisia prefiksin merkityksen motivoimia teonlaatuja, jotka ilmaisevat esim. tilaan joutumista (*za-*), tilan alkuvaihetta (*do-*, *za-*) tai kanta-verbien tarkoittaman tekemisen tuloksen suurta määrää (*na-*, *roz(e)-*) (15a) sekä *się*-morfeemin vaikutuksesta syntyneitä modaalis-affektiivisia lisämerkityksiä, jotka korostavat lauseen subjektipersonan subjektiivista asennoitumista tilanteeseen (15b).

(15a)

wiedzieć (ipf) 'tietää' > ***do+wiedzieć się*** 'saada tietää'

chorować (ipf) 'sairastaa' > ***roz+chorować się*** (pf) 'sairastua **pahasti, tulla oikein huonoon kuntoon**' (merkitys: inkoatiivisuus + intensiivisyys), (vrt. prefiksijohdokseen ***za+chorować*** (pf) 'sairastua')

kochać (ipf) 'rakastaa' > ***za+kochać się*** (pf) 'rakastua'

(15b)

czekać (ipf) 'odottaa' > ***do+czekać się*** (pf) '**saavuttaa/saada** pitkään ja kärsivällisesti odottamansa'

stać (ipf) 'seistä' > ***wy+stać się*** (pf) '**joutua** seisomaan **väsyksiin asti**'

Konfiksin osana *się* on mahdollista liittää nominikantoihinkin (15c). Varsinkin adjektiivikantaisissa essentiaali johdoksissa (jakso 4.6.4) on runsaasti johdinsuffiksista *-i/-y/-/-o-* ja *się*-morfeemista koostuvilla konfikseilla johdettuja verbejä. Konfiksi voi olla kolmiosainenkin: prefiksi + suffiksi + *się* (***roz+gałęz+i+ć się*** 'haarautua') (myös jakso 3.3).

(15c)

mądry 'viisas' > ***mądrz+y+ć się*** (ipf) 'viisastella'

gniazdo 'pesä' > ***gnieźdz+i+ć się*** (ipf) 'pesiä'

gałąź 'oksa' > ***roz+gałęz+i+ć się*** (pf) : ***roz+gałęzi+a+ć się*** (ipf) 'haarautua'

Się-johdin ei vaikuta kantaverbinsä aspektiin, mutta sekä *się*-johtimella johdetut muuttamisjohdokset että näiden verbien kantana olevat muuttamisverbit muodostavat tyypillisesti samadenotaatioisia aspektipareja (16a), poikkeuksena tunnekausatiivit, joita käsitellen jaksossa 4.2.4.

(16a)

trudny 'vaikea' > *u+trudn+i+ć* (pf) : *utrudni+a+ć* (ipf) 'vaikeuttaa'
> *utrudnić się* (pf) *utrudni+a+ć się* (ipf) 'vaikeutua'

Się-morfeemin sisältävällä konfixilla, jonka osana on prefiksi, johdetaan aspektilta imperfektiivisistä verbeistä perfektivisiä verbejä. Näille taas voidaan yleensä muodostaa imperfektiivinen pariksi suffiksinvaihdon avulla. Kyseessä ei ole kuitenkaan samadenotaatioinen aspektiparikki, vaan imperfektiivisellä parikilla ilmaistaan (tavanomaisesti) toistuvaa tai helposti tapahtuvaa tekemistä, esim. fyysiseen tai mentaaliseen tilaan toistuvasti joutumista (16b).

(16b)

kochać (ipf) 'rakastaa' > *za+koch+a+ć się* (pf) 'rakastua' : *zakoch+iwa+ć się* (ipf) 'rakastua usein ja helposti, rakastuilla'

chorować (ipf) 'sairastaa' > *roz+chor+owa+ć się* (pf) 'sairastua pahasti, tulla oikein huonoon kuntoon' : *rozchor+owywa+ć się* (ipf) 'sairastua usein pahasti'

3.8.3 Koonti: *się*-johto

Się-johtimen edellisessä jaksossa luetelluista lukuisista tehtävistä keskeisin on transitiivisten muuttamisverbien (sekä perusverbien että verbijohdosten) intransitiivistaminen.⁸⁴ Tällaisen *się*-johdon tuloksena kaksipaikkaisista muuttamisverbeistä syntyy yksipaikkaisia muuttumisverbejä, joiden päämerkitysryhmät ovat refleksiivi-, automatiivi- ja translatiiviverbit (ks. edellä jakso 3.8.2). Ne muodostavat kantaverbiensä tavoin imperfektiivisestä ja perfektivisestä parikista koostuvia samadenotaatioisia aspektipareja. Poikkeuksena ovat tunnekausatiiviverbit ja niiden *się*-johdokset (jakso 4.2.4).

Refleksiivijohdokset ja automatiivijohdokset (puolan kieliosissa ”pseudorefleksiivit”, ks. GwjpM98: 555), yleislingvistisesti antikausatiivit (ks. esim. Comrie 1985: 325–327), eroavat toisistaan selvimmin lauseen subjektin semanttisen roolin suhteen. Merkitykseltään refleksiivisten verbien subjekti on tarkoitteessaan tapahtuvan muutoksen aiheuttaja, toimiva agentti, joka samalla on myös patientti (kohde), kun taas

⁸⁴Transitiivisuusmuunnoksen aiheuttavan johtoprosessin suunnaksi oletan – toisin kuin esim. Wróbel (GwjpM98: 562–563) ja Mel'čuk (1968) – transitiivinen kantaverbi + *się*-johdin > intransitiivinen johdos (esim. *cieszyć* 'ilahduttaa' > *cieszyć się* 'ilahtua' eikä päinvastoin). Perustelen kantaani sillä, että sellaisessa progressiivisesti suuntaisia johtoprosesseja suosivassa kielessä kuin puola on vaikea vakuuttavasti todistaa johdon olevan vähentävää, so. johtimen poistoon perustuvaa johtoa vain sen perusteella, että johtoprosessien tuloksena syntyvien johdosten merkityksen oletetaan aina olevan runsassisältöisempi kuin niiden kantaverbien. Tässä tapauksessa oletetussa johtoprosessissa antikausatiivi *cieszyć się* > kausatiivijohdos *cieszyć* johdos on kausatiivisuuden piirteen verran semanttisesti rikassisältöisempi kuin vastaava antikausatiivi. Esimerkiksi suomessa transitiivisuusmuunnoksen suunta vaihtelee (ks. ISK § 307). Stanisław Karolak yleisen kielitieteen sanakirjassa Encyklopedia językoznawstwa ogólnego (Ejo 1999: 359) katsoo tavallani intransitiivisten *się*-johdosten syntyneen transitiivisista kantaverbeistä. Myös johtosuhteen suunnan synkroninen ja diakroninen hahmottaminen voivat erota toisistaan (ks. Räisänen 1988: 16; Koivisto 2013: 259–260). Johtamisen suunnasta ks. myös Comrie 1989: 168; Koivisto 1991: 101–102, 2013: 213–215, 226–227, 306; Pajunen 2001: 181–185; ISK § 307; Jääskeläinen 2004: 58).

automaatiivijohdosten subjekti on rooliltaan neutraali tai patientti, muutoksen toimimaton läpikävijä. Johdos voi olla myös monikäyttöinen ja saada esiintymistilanteesta riippuen joko refleksiivisen tai automaatiivisen tulkinnan. (Ks. Kulonen-Korhonen 1985; ISK § 334.)

Kolmas tärkeä johdosryhmä ovat nominikantaisista kausatiiviverbeistä (faktiiviverbeistä) johdetut translatiiviverbit, joiden merkitys on 'kantanominin tarkoittamaksi muuttuminen' (ISK § 337). Tässä yhteydessä on hyvä palauttaa mieleen, että puolan (välittömästi) denominaalinen translatiivijohto (Grzegorzcykowan reseptiivijohdo, ks. Grzegorzcykowa 1957) ei ole *się*-johtoa vaan suffiksijohtoa (ks. edellä jakso 3.4).

Translatiivijohdoksia voi puolassa syntyä kahta tietä: toisaalta suffiksijohdolla suoraan adjektiivikannasta (17a), toisaalta niin, että adjektiivikantaiseen faktiiviverbiin lisätään *się*-johdin (17b). Joistakin adjektiiveista, kuten esimerkkiverbeistä (17a–b) näkyy, on syntynyt johdos molemmilla tavoilla. Ne ovat yleensä keskenään lähi- tai samamerkityksisiä. Grzegorzcykowa (1957: 53) tosin toteaa, että *się*-johdokset ovat nominikantaisiin johdoksiin verrattuna merkitykseltään aktiivisempia ('słabiej sugerują samoistność procesu' 'ilmaisevat heikommin prosessin itsestään tapahtumista', suomennos AMB).⁸⁵

Suurin osa puolan translatiiviverbeistä on kuitenkin johdettu *się*-johtimella adjektiivikantaisista faktiiviverbeistä, joiden joukossa erittäin lukuisan ryhmän muodostavat *u*-prefiksistä ja suffiksista *-i/-y/-o-* koostuvalla konfiksilla johdetut verbit (17c). Myös näiden verbien kuvaama tapahtuma voidaan tilanteisesti tulkita itsestään tapahtuvaksi eli automaatiiviseksi (ks. jäljempänä jakso 4.4.1).

(17a)

kwaśny 'hapan' > *kwaśni+e+ć* (ipf) : *s+kwaśnieć* (pf) 'hapata, hapantua'

(17b)

kwaśny 'hapan' > *kwas+i+ć* (ipf) : *za+kwasić* (pf) 'hapattaa, hapannuttaa' > *kwasić się* (ipf) : *zakwasić się* (pf) 'hapata, hapantua'

(17c)

aktywny 'aktiivinen' > *u+aktywn+i+ć* (pf) : *uaktywni+a+ć* (ipf) 'aktivoida, aktiivistaa' > *uaktywnić się* (pf) : *uaktywniać się* (ipf) 'aktivoitua, aktiivistua'

Suomessa translatiivijohdoksia tuotetaan *U*-suffikseilla⁸⁶ ja suffiksilla *-ne-* (: *-t-*). Suomessakin samasta adjektiivista voidaan tietyin ehdoin johtaa useammalla kuin yhdellä suffiksilla sama- tai lähimerkityksinen translatiiviverbi (17d). Suomen ja puolan muuttumisjohdosta tulee laajemmin puhe jaksossa 4.4.

⁸⁵Grzegorzcykowan mukaan (1957: 53–54) rinnakkaisten johdosten merkitysero voi joskus ilmetä myös verbin kuvaaman prosessin konkreettisuutena (*się*-johdos) ja abstraktisuutena (nominikantainen johdos).

⁸⁶*U*-johtimilla (mm. *-UtU-*, *-VntU-*, *-U-*, *-(Oi)tU-*, *-pU-*) muodostetaan nomini- ja verbikannoista muuttumisjohdoksia (ISK § 339).

(17d)

pieni > *piene*+*t*+*ä* : *piene*+*ne*+*e* > *piene*+*nty*+*ä*

Kuten olemme edellä nähneet, *się*-johdosten joukossa on sekä toiminnallisia tilaverbejä että erityyppisiä muuttumisverbejä. Lisäksi *się* toimii konfiksien osana niin prefiksien kuin suffiksienkin kanssa sekä varsinaisessa verbinjohdossa että etenkin teonlaatujohtossa. Se saa myös modaalisia tulkintoja. *Się*-johtimisten konfiksien teonlaatumerkityksiä ja modaalisia vivahteita käsittelemme lähemmin luvussa 5.

Puolan aspektiltaan imperfektiivisiä *się*-johtimisia toiminnallisten tilaverbien merkitysvastineita ovat suomessa usein *ele-* ja *ile-*johdokset, esim. *denerwować się* 'hermoilla', *dziwić się* 'hämmästellä', *wstydzić się* 'ujostella, häpeillä'. Toiminnallisista tilaverbeistä prefikseillä johdettujen perfektivisten, merkitykseltään inkoatiivisten tilaan joutumista ilmaisevien *się*-verbien merkitysvastineina ovat puolestaan usein suomen *U*-johdokset (myös yhdysjohtimilla muodostetut), esim. *zdenewować się* 'hermostua', *zdziwić się* 'hämmästyä', mutta *zawstydzić się* 'ruveta ujostelevaan, alkaa ujostuttaa' (lähemmin inkoatiivisesta prefiksijohdosta ks. jakso 5.2.1.3). Nämä merkitykseltään inkoatiiviset verbit muodostavat suomen tunneverbien suurimman syntaktis-semanttisen ryhmän (ks. Siirainen 2001: 35–43).

Się-johtimiset muuttumisverbit koostuvat kausatiivisten kantaverbiensä tavoin imperfektiivisestä ja perfektivisestä parikista. Imperfektivisellä parikilla kuvataan ateleisiä tapahtumia (esim. *ubierać się* 'pukeutua', *zamykać się* 'sulkeutua', *moczyć się* 'kastua'), perfektivisellä vastaavia teelisiä tapahtumia (esim. *ubrać się*, *zamknąć się*, *zmoczyć się*) (18).

(18)

Gdy Iwona ubierała się (ipf) *w nową sukienkę, zauważyła, że brakuje guzika.*

(AMB)

'**Pukeutuessaan** uuteen leninkiin Iwona huomasi, että nappi puuttuu.'

(*gdy* 'kun', *Iwona* naisen etunimi, *ubierała się* 'pukeutui' preteriti feminiini 3. p. sg. verbistä *ubierać się* (ipf) 'pukeutua', *w* + akkusatiivi prepositiokonstruktio 'johonkin', *nową* akkusatiivi sg. feminiini adjektiivista *nowa* 'uusi', *sukienkę* akkusatiivi sg. substantiivista *sukienka* 'leninki', *zauważyła* 'huomasi' preteriti, feminiini, 3. p. sg. verbistä *zauważyć* (pf) 'huomata', *że* 'että', *brakuje* 'puuttuu' preesens 3. p. sg. verbistä *brakować* (ipf) 'puuttua', *guzika* genetiivi sg. substantiivista *guzik* 'nappi')

Iwona ubrała się (pf) *wczoraj po raz pierwszy w tę nową sukienkę.* (AMB)

'Iwona **pukeutui** eilen ensimmäistä kertaa siihen uuteen leninkiin.'

(*ubrała się* 'pukeutui' preteriti, feminiini 3. p. sg. verbistä *ubrać się* (pf)

'pukeutua', *wczoraj* 'eilen', *po raz pierwszy* 'ensimmäistä kertaa', *w* + akkusatiivi 'johonkin', *tę* akkusatiivi sg. feminiini pronominista *ta* 'tämä, se', *nową* 'akkusatiivi sg. feminiini adjektiivista *nowa* 'uusi', *sukienkę* akkusatiivi sg. feminiinisubstantiivista *sukienka* 'leninki')

Suomessa puolan *się*-muuttumisverbien tyypillisiä merkitysvastineita ovat *U*-johdokset. Ne sopivat kuvamaan sekä ateleisiä että teelisiä tapahtumia, joista jälkimmäi-

nen merkitys lieene ensisijainen (Koivisto 1995: 189). Nomini- ja adverbikantaisilla johdoksilla (esim. *kuivua* < *kuiva*; *poistua* < *pois*) muutoksen laadun ilmaisee varjoargumenttina (ks. Pajunen 2001: 91–92) toimiva kantasana, kun taas sen, onko muutosprosessi käynnissä vai lopussa, osoittaa konteksti.

3.8.4 *Się*-morfeemin muita kuin johto-opillisia tehtäviä

Kuten edellä (jaksossa 3.8.2) mainitsin, *się*-morfeemi muodostaa yhdessä verbin yksikön 3. persoonan muodon kanssa passiivinluonteisia yksipersonaisia (19a) tai kaikissa persoonissa taipuvia patienttisubjektillisia (19b) syntaktisia konstruktioita, joita suomessa vastaavat tyypillisimmin yksipersonainen passiivi tai johdospassiivi (19c). Koiviston (1995: 49) havainto, että yleinen refleksiivien merkityssiirtymien reitti on refleksiivisestä merkityksestä passiiviseen, saa tässä lisävahvistusta (ks. myös Geniušienė 1987: 305).

(19a)

Jak tę literę się czyta? (AMB) 'Miten se kirjain **luetaan**?'
(*jak* 'miten', *te literę* 'se kirjain' akkusatiivi sg. feminiini lauseen objektina, *ta litera* 'se kirjain', *czytać* (ipf) 'lukea', *czyta* preesens 3. p. sg. 'lukee', *czyta się* 'luetaan')

Esimerkissä (19a) yksipersonaisen verbi-ilmauksen *czyta się* täydennyksenä on pelkkä patienttiobjekti, ilmisubjekti puuttuu. Teolla kuitenkin on implisiittinen epämääräinen agenttiivinen subjekti. Verbi-ilmaustyyppi on varsin yleinen.

(19b)

Nowe hale sportowe budują się tu niedaleko. (AMB) 'Uusia urheiluhalleja **rakennetaan, ollaan rakentamassa** tähän lähelle. / Uudet urheiluhallit ovat rakenteilla tässä lähellä'.
(*budować* (ipf) 'rakentaa', *budują* preesens 3. p. pl. 'rakentavat', *budują się* preesens 3. p. pl. 'rakennetaan', *hale sportowe* 'urheiluhalli', lauseen subjektina *hale sportowe* nominatiivi pl. 'urheiluhallit')

Esimerkissä (19b) verbi-ilmauksen *budują się* täydennyksenä on patienttisubjekti, muttei objektia. Tekijä on epämääräinen, so. agentti on häivytetty taka-alalle. Konstruktio on monipersonainen ja merkitykseltään passiivinen (ks. GwjpM98: 192–193).

(19c)

Bramę otwiera się tak. (AMB) 'Portti **avataan** näin.'
(*otwierać* (ipf) 'avata', *otwiera* preesens 3. p. sg. 'avaa', *otwiera się* 'avataan', *brama* 'portti', lauseen objektina *bramę*, akkusatiivi sg., *tak* 'näin')

Brama otwiera się (sama). (AMB) 'Portti **avautuu** (itsestään).'
(*otwierać się* 'avautua', *otwiera się* preesens 3. p. sg. 'avautuu', *brama* 'portti', lauseen subjektina *brama* 'portti' nominatiivi sg., *samo* 'itsestään')

Esimerkin (19c) verbi-ilmauksen *otwiera się* voi tulkita suomeksi sekä yksipersonaiseksi tekijältään epämääräiseksi konstruktioksi 'avataan' että verbin *otwierać* 'avata' monipersonaiseksi automatiivijohdokseksi *otwierać się* 'avautua' riippuen siitä, onko verbin täydennyksenä lauseessa objekti (akkusatiivissa) vai subjekti (nominatiivissa).

On vielä joukko johtamattomia ns. *reflexiva tantum* -verbejä, joihin *się*-morfeemi liittyy erottamattomasti (19d).⁸⁷

(19d)

bać się (ipf) 'pelätä'

łekać się (ipf) 'pelätä'

modlić się (ipf) 'rukoilla'

podobać się (ipf) 'miellyttää'

śmiać się (ipf) 'nauraa'

Refleksiivimorfeemilla ei ole ilmauksissa omaa merkitystehtävää eivätkä verbit, joihin se on kytkeytynyt esiinny itsenäisinä leksemeinä. Tällaiset verbit eivät ole merkitykseltään refleksiivisiä, sillä *się* on niissä semanttisesti tyhjä komponentti. Vaikka tapahtuma jollain tavoin keskittyykin subjektiin itseensä, verbit eivät muodosta semanttisesti yhtenäistä ryhmää, sillä niiden joukossa on paitsi intransitiivisia verbejä myös sellaisia (semanttisesti) transitiivisia verbejä, jotka saavat genetiiviobjektin (*bać się*, *łekać się kogo/czego* 'pelätä jotakuta/jotakin'). Osa näistä verbeistä on vanhaa, kantaslaavilaista perua, osa myöhemmän kehityksen tulosta (Wilczewska 1966: 114–118; Geniušienė 1987: 296–301; GwjpM98: 541).

Ryhmän verbit muistuttavat morfosemanttiselta rakenteeltaan deponenttiverbejä (intransitiiviverbin muoto, mutta mahdollinen transitiivinen merkitys). Deponenttiverbeillähän tarkoitetaan yleensä sellaisia verbejä, joilla on passiivin muoto mutta ei passiivin merkitystä, esim. latinan *hortor* 'kehotan', ruotsin *färdas* 'matkustaa', saksan *sich fürchten* 'pelätä' (Hakulinen–Ojanen 1970 s.v. *deponenttiverbi*; deponenttiverbeistä ks. myös Lyons 1968: 377; Klaiman 1991: 97; Kemmer 1993: 33; Koivisto 1995: 262–263).

⁸⁷Fagan (1992: 101–102) käyttää saksan verbeistä tyyppiä *sich fürchten* 'pelätä', *sich schämen* 'hävetä' termiä *inherent reflexives* 'inherentit refleksiivit' (ks. myös Koivisto 1995: 264, viite 174). Tällaiset refleksiivit muistuttavat slaavilaisten kielten *reflexiva tantum* -verbejä siinä, että niissä *sich*-pronomini on semanttisesti tyhjä (ks. myös Koivisto mts. 264).

3.9 Koonti: suomen ja puolan verbinjohdon kontrastiivinen yleiskuva

Luvussa 3 hahmotellussa suomen ja puolan verbinjohdon kontrastiivisessa yleiskuvassa etualalla on puolan eri verbinjohtokeinojen (suffiksi-, prefiksi- ja *się*-johto) esittely ja niiden vertaileminen suomen verbinjohtoon, jonka käsitteleminen on jäänyt tässä vielä melko yleisluontoiseksi. Seikkaperäisen suomen ja puolan verbinjohdon kontrastiivisen analyysin esitän luvussa 4.

Puolan ja suomen suffiksijohtoa (3.5), puolan prefiksijohtoa (3.7) ja *się*-johtoa (3.8.3) käsittelevät kokoavat jaksot osoittavat, että keskeisimmät verbin merkityksen osa-alueet, joihin johtaminen kummassakin kielessä vaikuttaa, ovat kausatiivisuus (muutoksen aiheuttaminen, muuttaminen) ja antikausatiivisuus (muutoksen tapahtuminen, muuttuminen) sekä aspektiominaisuudet. Viimeksi mainituissa on kyse niistä verbien merkityspiirteistä, joista riippuu, esitetäänkö verbien ympärille rakentuva tilanne rajattuna vai rajaamattomana (ks. luku 2).

Puola ja suomi ilmaisevat verbileksemeissä kausatiivista muutosta ja rajattuutta varsin erilaisin johto-opillisin keinoin. Keskityn työn tässä vaiheessa niiden välisistä eroista olennaisimpiin.

Suomen muuttamis- ja muuttumisjohdokset ovat morfosemanttiselta rakenteeltaan suhteellisen läpinäkyviä suffiksijohdoksia: ne koostuvat verbi- tai nominikanasta, johon liitetään muuttamis- tai muuttumisjohdin. Puolassa taas muutosverbien johtimina toimivat niin suffiksit, prefiksit kuin *się*-johdinkin, jolla johdetaan muuttamisverbeistä muuttumisverbejä. Kausatiivien joukossa on sekä nominikantaisia johdoksia että johtamattomia perusverbejä (leksikaalisia kausatiiveja, ks. jakso 4.1.1), jotka puolestaan toimivat yleisesti kantoina prefikseillä johdetuille merkitykseltään resultatiivisille kausatiivijohdoksille. Tällaiset puolan verbileksikossa tavattoman lukuisat johdokset eroavat merkitysrakenteeltaan huomattavasti suomen kausatiiviverbeistä. Ne ovat kaksinkertaisesti kausatiivisia (bikausatiivisia) siten, että prefiksin tehtävänä on ilmaista tuloksellista tekoa ja kantaverbin määritellä lähemmin, miten tulokseen päästään. Monilla kantaverbeillä on useita eriprefiksisiä johdoksia, jotka puolestaan muodostavat tyypillisesti rakenteeltaan hierarkkisia, ominaisuuksia pe-riyttäviä (Pajunen 2001: 59–69) lähimerkityksisten johdosten pesyeitä (ks. esimerkit 24b–d sekä 25a–b jakso 4.2.2). Lekseemitasolla tällaisen pesyeen jäseniä saattaa suomessa vastata vain yksi verbilekseemi (esimerkissä 24a verbi *budzić* 'herättää' prefiksijohdoksineen), kun taas esim. prefiksijohdosten usein objektitarkoitteen selektioon (esim. objektin konkreettisuus tai abstraktisuus) perustuvia merkityseroja on mahdollista ilmaista suomeksi verbin *herättää* kanssa lähimerkityksisillä verbeillä (*rozbudzić* 'herättää jokin tunne, kiihottaa, innostaa, kannustaa toimintaan'). Prefiksaation tuoma resultatiivisuus säilyy luonnollisesti myös muuttamisjohdoksista johdetuissa muuttumisjohdoksissa.

Primaareja semanttisia verbaalityyppejä ajatellen kausatiiviverbit ovat (kaksi-paikkaisia) teko- ja tapahtumaverbit, muuttumisverbit (yksipaikkaisia) tapahtumaverbit (ks. jakso 2.1). Muutosverbeinä ne ovat puolassa tyypillisesti imperfektiivisestä ja perfektii-

visestä parikista koostuvia aspektipareja, suomessa taas aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisia (ks. jakso 2.1.2).

Puolan ja suomen muutosjohdosten toisistaan poikkeavan morfosemanttisen rakenteen vuoksi myös kielten primaarien semanttisten asiaintilojen leksikalisointistrategiat ovat usein erilaiset. Suomessa teko- ja tapahtuma-asiaintiloja leksikalisoidaan paljolti suoralla strategialla, jolloin itse teko tai tapahtuma leksikalisoidaan (kielen-
netään) verbiin, sen osallistujat puolestaan argumentteihin. Monet puolan prefiksijohdokset sitä vastoin edustavat epäsuoraa leksikalisointistrategiaa (*conflation*)⁸⁸, jolle on ominaista myös asiaintilaa koskevan tilanteisen tiedon (mm. kuvattavan tilanteen rajattuuden, teon tai tapahtuman resultatiivisuuden, lauseen subjekti- tai objektitarkoitteen semanttisten piirteiden valikoitumisen, ks. jakso 3.6 ja jakso 4.1.3) sisällyttäminen verbilekseemiin (leksikalisointistrategioista ks. Pajunen 2001: 19–22). Tähän tämän tutkimuksen keskeisiin kuuluvaan kysymykseen palaan lähemmin luvussa 6.

⁸⁸Termistä *conflation* ks. jakso 1.2 alaviite 8.

4 Suomen ja puolan verbijohdosten luokittavien merkitysten vertailua

Suomen ja puolan verbijohdosten luokittavien merkitysten vertailussa keskityn ennen muuta niiden eroihin. Kuten edellä jaksossa 3.9 totesin, keskeisiä kysymyksiä ovat toisaalta morfologisen ja semanttisen kausatiivisuuden, toisaalta aspektiominaisuuksien ilmaiseminen verbijohdoksissa. Lähtöoletukseni on, että suomen ja puolan erojen päälähde on puolan verbiprefiksisysteemi.

Suomen ja puolan vertailu rakentuu Isossa suomen kieliopissa erotetuille suomen pääjohdostyypeille, jotka ovat toisaalta muuttamis-, muuttumis- ja essentiaalijohdokset, jotka kartuttavat verbileksikkaa uusilla denotaatioilla, toisaalta taas muuntelujohdokset, joissa johdin ennen muuta vaikuttaa kantaverbien aspektiominaisuuksiin modifioiden niiden teonlaatua.

Muuntelujohdoksia on mahdollista suomessa – toisin kuin puolassa – johtaa myös nomineista (esim. *lehteillä*) tai johdokset voivat olla kantasanatottomia (esim. *vilkuilla*) (ks. ISK § 353–354). Tällaiset johdokset kartuttavat kiistattomasti verbileksikkaa uusilla denotaatioilla, koska niitä ei voi tulkita minkään kantaverbin teonlaatujohtoksiksi. Esittelen kunkin suomen tyyppin ja pyrin löytämään niiden morfosemanttiset vastineet puolan kielessä. Kuten jo työn alussa (jakso 1.2) tuli esiin, käytän siinä suomen kohdalla Ison suomen kieliopin luokitusta (ISK § 303–370) kun taas puolan luokitus perustuu ennen muuta Akateemiseen puolan kielioppiin (GwjpM98: 536–583), *się*-johdon osalta myös Wilczewskan (1966), denominaalisen verbijohdon osalta Grzegorzczkowan (1957, 1963, 1969, 1984) ja prefiksijohdon osalta Śmiechin (1986) luokituksiin. Vertailun helpottamiseksi sovellan Ison suomen kieliopin terminologiaa myös puolassa esiintyviin johdoskategorioihin aina kun se on mahdollista, mutta mainitsen lisäksi, miten kyseisiä kategorioita nimitetään puolan kieliopissa. Luvussa 4 määrittelen myös tarkemmin monet jo aiemmin eri yhteyksissä esiin tulleet johdoskategoriat.

4.1 Suomen ja puolan muuttamisjohdokset (kausatiivijohdokset)

4.1.1 Kausatiiviverbit

Merkitykseltään kausatiivisia, so. muuttamista, aiheuttamista tai aikaansaamista ilmaisevia johdettuja verbejä nimitetään muuttamisjohdoksiksi (ISK § 303).⁸⁹ Johdos-

⁸⁹Kytömäki (1978) tarkastelee suomen kausatiivijohdoksia Cannelinin (1930: 3, 5–8), Lauri Hakulisen (1967: 219–243), Penttilän (1963: 533–534) ja Erkki Itkosen (1966: 247–248) käsitysten pohjalta (ks. Kytömäki 1978: 130–131). Kausatiivijohtoa on tutkinut myös Kangasmaa-Minn (1982: 43–63). Kausatiivijohdosten luokitteluun eri tutkijoilla ottaa kantaa Pajunen (2001: 130). Puolassa kausatiivi-

ten kantasana voi olla nomini tai verbi. Tällaisten morfologisten kausatiiviverbien ohella sekä suomessa että puolassa on myös kausatiivijohtimettomia, kausatiivimerkityksisiä ns. leksikaalisia kausatiiveja kuten esim. *luoda*, *polttaa*, *särkeä*, *tappaa*; *budzić* (ipf) 'herättää', *gasić* (ipf) 'sammuttaa', *gubić* (ipf) 'hävittää', *palić* (ipf) 'polttaa' (ks. Pajunen 2001: 129–137; ISK § 463). Vertailu paljastaa, että varsin usein suomen verbikantaisen kausatiivijohdoksen merkitysvastineena on puolassa leksikaalinen kausatiivi – johtamaton perusverbi – tai sen niin ikään kausatiivinen prefiksijohdos. Näin ollen paitsi kausatiivijohdokset myös leksikaaliset kausatiivit ovat keskeisessä asemassa puolan kausatiiviverbien kuvauksessa.

Kaikki kausatiiviverbit ovat syntaktisesti (vähintään) kaksipaikkaisia, siis transitiivisia: subjektitäydennyksenä on tekijää ilmaiseva lauseke, objektitäydennyksenä teon kohdetta tai tulost(ila)a ilmaiseva lauseke.⁹⁰ Asiaintilaluokituksessa (ks. jakso 2.1) kausatiiviverbit ovat siten tekoverbejä, jotka kuvaavat lauseen objektitarkoitteen tilan muutosta.

Aspektiominaisuuksiltaan kausatiiviverbit ovat rajahakuisia, sillä ne voivat esiintyä sekä päätepisteeltään ja tulokseltaan rajaamattomissa että niiden suhteen rajatuissa lauseissa (ks. jakso 2.1.2). Sen seurauksena ne muodostavat puolassa tyypillisesti imperfektiivisestä ja perfektiivisestä parikista koostuvia aspektipareja (jakso 2.1.1). On tärkeä huomata, että kun puhutaan aspektiparien merkityksen rajahakuisuudesta, kyseessä on **muutos**hakuisuus: rajaamattomissa lauseissa esiintyvällä imperfektiivisellä parikilla kuvataan objektitarkoitteen (transitiivilause) tai subjektitarkoitteen (intransitiivilause) tilan muutokseen pyrkimistä, rajatuissa lauseissa esiintyvällä perfektiivisellä parikilla taas tuon muutoksen loppuun tapahtumista.

Kausatiiviverbeillä ilmaistaan tilannetta, jossa subjektitarkoitteena oleva aktiivinen toimija (agentti) aiheuttaa toiminnallaan muutoksen objektitarkoitteessa (patientti). Kausatiiviselle teolle ominainen muutos voi olla seurausta mm. valmistamisesta, käsittelemisestä, aikaansaamisesta, tuhoamisesta, varustamisesta, poistamisesta, paikan tai tilan muuttamisesta (ks. myös ISK § 463; Dixon 1991: 267–297). Merkittävä osa varsinkin substantiivikantaisista kausatiiviverbeistä on sekä suomessa että puolassa käsittelemisverbejä (jakso 4.3).

4.1.2 Suomen kausatiivijohdosta

Suomen kausatiivijohdoksissa muutoksen aiheuttamisen merkitsimenä on yleismerkityksinen, usein (t)tA-aineksen sisältävä kausatiivisuffiksi (mm. -tA-, -ttA-, -ittA-, -OittA-, -UttA-, -(i)stA-, -A- (: -t-), -Oi- (johdintaulukko ks. ISK § 304). Suomessa kausatiiviverbejä johdetaan sekä verbeistä että nomineista pitkälti yhteisillä, kausatiivisen 'aiheuttamisen' yleismerkityksen sisältävillä suffikseilla (ks. edellä). Kantaverbi voi olla joko intransitiivinen (esim. *herätä* > *herättää*, *kulkea* > *kuljettaa*, *nukkua* > *nukuttaa*, *pyöriä* > *pyörittää*) tai transitiivinen (esim. *lukea* > *luettaa*, *syödä* > *syöttää*, *tehdä* > *teettää*). Kun kantana on transitiiviverbi, johdoksen merkitys on kuraatiivinen eli sillä ilmaistaan kantaverbin kuvaaman teon teettämistä. Teetto- eli ku-

johdoksia on tutkinut etenkin Grzegorzcykova (1957, 1969).

⁹⁰Pajunen (2001: 126) toteaa kaikkien transitiivisten muutosverbien, (termistä ks. edellä alaviite 17), joita ei voi synkronisesti pitää kausatiivijohdoksina, olevan leksikaalisia kausatiiveja (kausatiivisuuden yleisemmästä yhteydestä transitiivisuuteen ks. Hopper – Thompson 1980: 264).

ratiiviverbit ovat kausatiiviverbien semanttinen alaryhmä.⁹¹ Syntaktisesti teettoverbeille on ominaista se, että niihin voi liittyä adessiivisijainen agenttilauseke (*Luetin kirjeen **kaikilla***).

Nominikantaiset kausatiivijohdokset (ks. jakso 4.3) puolestaan ovat jaettavissa semanttisiin ryhmiin ennen muuta kantasansa merkityksen perusteella, sillä se määrittää lauseen objektitarkoitteen tilassa aiheutetun muutoksen luonteen. Denominaaliset pääryhmät ovat adjektiivikantaiset ja substantiivikantaiset johdokset, joista adjektiivikantaiset ovat merkitykseltään faktiivisia eli tarkoittavat 'tehdä sellaiseksi tai enemmän sellaiseksi kuin kanta-adjektiivi osoittaa' (*suuri* > *suurentaa*), kun taas substantiivikantaiset voi jakaa viiteen merkitysryhmään: (i) faktiiviset johdokset 'tehdä kantasanan osoittamaksi' (*pätkä* > *pätkiä*); (ii) instruktiiviset johdokset 'saada aikaan muutos käsittelemällä kantasanan tarkoittamalla aineella tms.' (*rasva* > *rasvata* : *rasvaan*); (iii) privatiiviset johdokset 'saada aikaan muutos poistamalla kantasanan tarkoittama' (*suomu* > *suomustaa*); (iv) instrumentatiiviset johdokset 'saada aikaan muutos käsittelemällä kantasanan tarkoittamalla välineellä' (*saha* > *sahata* : *sahaan*) ja (v) direktionaaliset johdokset 'saada aikaan muutos sijoittamalla kantasanan tarkoittamaan paikkaan' (*pullo* > *pullottaa*) (ks. ISK § 317; edellä jakso 3.8.2 alaviite 79).

Yleisesti ottaen suomen kausatiivijohdokset ovat morfosemanttiselta rakenteeltaan varsin yhtenäinen ja pitkälti läpinäkyväkin transitiivisten muutosverbien ryhmä. Tämä korostuu etenkin verrattaessa suomen kausatiivijohdoksia puolan kausatiiviverbeihin (sekä perusverbeihin että johdoksiin). Puolan ja suomen kausatiiviverbien eroja käsitellen lähemmin esimerkkien (24b–d ja 25a–b) valossa jäljempänä jaksossa 4.2.2.

Suomen erijohtimisten kausatiivijohdosten morfosemanttinen yhtenäisyys näkyy myös siinä, että niiden edelleenjohtomahdollisuudet (ks. ISK § 306, kuvio 5) ovat pitkälle samanlaiset. Eräin rajoituksin⁹² kausatiivijohdoksista voidaan johtaa frekventatiivijohdoksia (esim. *piene+ntä+ä* > *piene+nt+ele+e*, *pyöri+ttä+ä* > *pyöri+tt+ele+e*), erityyppisiä muuttumisjohdoksia (esim. *kaunis+ta+a* > *kaunis+t+u+u*, *pudo+tta+a* > *pudo+tta+utu+u*) ja teetto- eli kuratiivijohdoksia (esim. *suure+nta+a* > *suure+nn+utta+a*, *saha+a* > *saha+utta+a*).⁹³

4.1.3 Puolan kausatiivijohdosta

Koska puolassa ei ole suomelle niin tyypillistä verbikantaista suffiksaalista kausatiivijohtoa, siinä ei ole myöskään – denominaalisia kausatiiviverbejä lukuun ottamatta – morfologisesti läpinäkyviä suffikseilla johdettuja kausatiiviverbejä, vaan

⁹¹Jo Cannelin (1931: 194) nimittää teettämistä ilmaisevia verbijohdoksia kuratiivisiksi (< latinan verbi *curare* 'teettää, antaa toimeksi'). Termiä käyttää myös Tunkelo (1938: 516). NS:ssa kuratiivijohdoksia kutsutaan faktiivisiksi.

⁹²Vaikka esimerkiksi transitiivikantaisten kausatiivijohdosten (teetto- eli kuratiivijohdosten) frekventatiiviselle *le*-edelleenjohdolle ei ole morfologisia esteitä, tällaisten johdosten käyttö ei ole kovin tavallista. Esim. *Hän leikkauttaa tukkansa kerran kuukaudessa. Miksi hän leikkauttelee tukkaansa vähän väliä?* (ks. ISK § 315, 358). Substantiivikantaisista *Oi*-kausatiivijohdoksista (esim. *luetteloida*, *satuloida*) taas ei muutosyistä pysty johtamaan *le*-frekventatiivijohdoksia (ISK § 306, 358).

⁹³Esimerkkiverbit ovat yksikön 3. persoonan muodossa, koska niissä johdoksen muotorakenne näkyy paremmin läpi kuin A-infinitiivin perusmuodossa, jota esimerkkejä antaessani enimmäkseen käytän.

prefiksittömien verbien kausatiivisuus on luonteeltaan leksikaalista (ks. Grzegorzczkowska 1957, 1969; GwjpM98: 571–573, 577–583).⁹⁴ Toisaalta kuitenkin suuri osa transitiiviverbien prefiksijohdoksista on merkitykseltään kausatiivisia. Niissä kausatiivisuuden merkitsimenä on prefiksi, joka spesifioi muutoksen (tuloksen) käsitteellisellä tasolla: prefiksillä voidaan siten systemaattisesti ilmaista mm. valmistamista (*kuć* (ipf) 'takoa' > *wy+kuć* (pf) 'valmistaa takomalla'), tuhoamista (*strzelić* (pf) 'ampua' > *za+strzelić* (pf) 'ampua kuoliaaksi'), poistamista (*ciągnąć* (ipf) 'vetää' > *od+ciągnąć* (pf) 'poistaa vetämällä', *rzucić* (pf) 'heittää' > *wy+rzucić* (pf) 'heittää pois') tai paikan muutosta (*nieść* (ipf) 'kantaa' > *prze+nieść* (pf) 'siirtää kantamalla'). Tällöin kantaverbin tehtäväksi jää ilmoittaa, millä tavoin muutos tapahtuu. (Ks. myös GwjpM98: 544–546.) Johdosten kantaverbinä on tyypillisesti joko johtamaton perusverbi – aspektiltaan imperfektiivinen (esim. *budzić* 'herättää') tai perfektiivinen (esim. *puścić* 'päästää') leksikaalinen kausatiivi – tai imperfektiivinen nominikantainen kausatiivi (esim. *pilować* 'sahata' < *pila* 'saha'). Verbit toimivat prefiksijohdosten kantaverbeinä siten, että samasta kannasta on eri prefikseillä johdettu usein suuri joukko johtoketjussa rinnakkaisia verbejä. Kantaverbin ollessa aspektiltaan imperfektiivinen yksi prefiksijohdoksista on yleensä kannan samadenotaatioinen perfektiivinen aspektipari. Lisäksi niiden joukossa voi olla perfektiivisiä teonlaatujohtoksia ja uusia (eli eri lekseimejä kuin kantaverbi), merkitykseltään usein resultatiivisia kausatiiviverbejä, jotka jakaantuvat suhteellisen pieniin alaryhmiin sen mukaan, minkälaisen merkityksen prefiksi kantaverbiin kulloinkin tuo. Sitä taas säätelee pitkälti kantaverbin merkitys. Kantaverbiensä tavoin myös prefiksijohdokset ovat kausatiivisia, joten prefiksijohto kartuttaa kausatiivisten verbien määrää verbileksikossa. On myös joitakin prefiksejä (*do-*, *o-/ob(e)-*, *od(e)-*, *prze-*, *wy-*, *za-*), joilla voidaan johtaa intransitiivisista kantaverbeistä transitiiviverbejä. Tällöin prefiksi toimii ensisijaisena kausatiivijohtimena (ks. jäljempänä jakso 4.2.1 esim. 21a–f).

Runsaasti eri prefikseillä muodostettuja resultatiivijohdoksia on etenkin käsittelemistä ja valmistamista ilmaisevilla verbeillä, sellaisilla kuin esim. *ciąć* (ipf) 'leikata' (ks. jäljempänä esim. 25a, jakso 4.2.2) ja *budować* (ipf) 'rakentaa' (ks. jäljempänä esim. 25b, jakso 4.2.2).⁹⁵ Kun johdoksen kantaverbinä on käsittelemisverbi, prefiksillä ilmaistaan tulosta, johon toiminnan kohteena olevan entiteetin (objektitarkoitteen) käsittely johtaa, esim. *ciąć* (ipf) *gałąź* 'leikata oksaa' > *od+ciąć* (pf) *gałąź* 'leikata oksa irti/irrottaa oksa leikkaamalla'; *od+cinać* (ipf) *gałąź* 'leikata oksaa irti/irrottaa oksaa leikkaamalla' (*gałąź* 'oksa', nominatiivi/akkusatiivi). Prefiksijohdosten määrä riippuu kantaverbin kuvaaman käsittelemisen luonteesta. Imperfektiivinen valmistamisverbi puolestaan kuvaa valmisteilla olevaan entiteettiin (lauseen objektitarkoitteeseen) kohdistuvaa tekoa. Prefiksin tehtävänä on ilmoittaa, että tuon teon tuloksena on uusi entiteetti (objektitarkoite), esim. *budować* (ipf) *dom* 'rakentaa taloa' > *z+budować* (pf) *dom* 'rakentaa talo (valmiiksi)' (*dom* 'talo', nominatiivi/akkusatiivi).

⁹⁴Kantaindoeurooppalaista perua olevaan vokaalivaihteluun (apofoniaan) perustuu puolan reliktiluonteisen verbiparin *piję ~ poję* 'juon ~ juotan' teko- ja teettoverbin välinen ero. Historiallisesti samanlainen suhde on myös verbipareilla *żyć+ę* (< **gei-ō*) ~ *goj+ę* 'elän ~ parannan'; *gniję ~ gnoję* 'mätänen ~ mädätän' (ks. Szober – Doroszewski 1953: 55–57; Grzegorzczkowska 1957: 50; Brückner 1970 s.v. *żyć*; Długosz-Kurczabowa – Dubisz 2006: 92–94).

⁹⁵Käsittelemis- ja valmistamisverbeistä ks. Pajunen 2001: 159–165.

Paitsi käsittelemis- ja valmistamisverbeillä monijäsenisiä prefiksijohdospesyeitä on myös sellaisilla lauseen objektitarkoitteen tilan muutosta ilmaisevilla leksikaalisilla kausatiiviverbeillä kuin esim. *gasić* (ipf) 'sammuttaa' (ks. jäljempänä esim. 24c). Pesyeissä on tällöin (aspekti- ja teonlaatujohtoksia lukuun ottamatta) yleensä monta sekä kantaverbin että muiden prefiksijohdosten kanssa lähimerkityksistä eri prefiksillä muodostettua johdosta, joiden väliset vähäiset merkityserot voivat perustua esim. lauseen objektitarkoitteen selektioon eli merkityspohjaiseen valikoitumiseen (ks. myös jakso 3.6 alaviite 68). Tällaiset muutosverbit eroavat käsittelemis- ja valmistamisverbeistä siinä, että tilan muutoksen edellytyksenä on (i) lähtötila, jota kuvataan eri verbillä kuin tilan muutoksen aiheuttamista, ja (ii) tilan muutoksen aiheuttamista taas kuvataan eri verbillä kuin tilan muutoksen tuloksena olevaa (iii) uutta päätöstilaa eli tulostilaa:

(i) *ogień palil się* (ipf) 'tuli paloi'

(ii) *ktoś gasił* (ipf) *ogień* 'joku sammutti tulta' : *ktoś z+gasił* (pf) *ogień* 'joku sammutti tulen'

(iii) *ogień gasił się* (ipf) 'tuli sammui, oli sammumassa' : *ogień z+gasił się* (pf) 'tuli sammui, lakkasi palamasta, ei enää palanut'⁹⁶

Esimerkkejä kausatiiviverbien prefiksijohdospesyeistä esitän jaksossa 4.2.2 (esim. 24b–d, 25a–b).

Prefiksien polysemian vuoksi puolan kausatiivijohdosten morfosemanttinen läpinäkyvyys on suomeen verrattuna heikko, sillä suomen kausatiivisuffikseilla on yhteinen helposti hahmotettava yleismerkitys. Puolan polyseemisten, leksikaalislähtöisten ja monesti myös leksikaalisen ominaismerkityksensä säilyttäneiden (ks. jakso 3.6) prefiksien tuottamat kausatiivit sisältävät enemmän ja useammanlaista semanttista tietoa tilanteista kuin suomen morfologiset kausatiivit.

Paitsi kantaverbin kausatiivisuuden laatuun prefiksit vaikuttavat myös verbin aspektiin muuttaen sen perfektiiviseksi (esim. *bić* (ipf) 'lyödä' > *roz+bić* (pf) 'lyödä rikki, rikkoa, särkeä'). Erittäin mielenkiintoinen ja puolan verbileksikon merkitysrakenteen kannalta keskeinen kysymys onkin prefiksien tehtävä toisaalta verbien kausatiivisuuden ilmaisemisen osatekijöinä, toisaalta verbinaspektin tunnuksina (prefiksien perustehtävistä ks. jakso 3.6). Tähänkin kysymykseen palaan jäljempänä luvussa 5.

Toisin kuin verbikantaisen, suomen ja puolan nominikantaisen muuttamisjohdon tuottamilla verbijohdoksilla on semanttisesti paljon yhteisiä piirteitä, mm. ne voidaan kummassakin kielessä luontevasti jakaa kantasanan merkityksen perusteella samantyyppisiin merkitysrhyymiin. Olennaisena erona on, että puolassa johtimina toimivat paitsi (i) nominin verbistävät suffiksit myös (ii) johdoksen aspektin perfektivoivat prefiksit sekä (iii) prefiksin ja suffiksin muodostamat konfiksit (esim. *u-* + *-i/-y-* // *-0-*; *aktywny* 'aktiivinen' > *u+aktywn+i+ć* (pf) 'aktiivistaa').

Suffiksijohdon tuloksena syntyy aspektiltaan imperfektiivinen verbi, jolle voidaan yleensä muodostaa perfektiivinen parikki prefiksillä, esim. *rana* 'haava' > *ran+i+ć* (ipf) 'haavoittaa' > *z+ran+i+ć* (pf) 'haavoittaa', kun taas konfiksijohdon tu-

⁹⁶Leksikaalisista edellyttämissuhteista (engl. *entailment or strict implication*) ks. Fellbaum & Miller 1990: 565–570; Fellbaum 1990: 278–301, 1998: 76–84; Pajunen 2001: 36–38.

loksena syntyvä verbi on aspektiltaan perfektiivinen ja sille suffiksinvaihdolla johdettu parikki imperfektiivinen, esim. *aktywny* 'aktiivinen' > *u+aktywn+i+ć* (pf) 'akti-voida' > *u+aktywni+a+ć* (ipf) 'aktivoida'. Nominin verbistävästä suffikseista tyypillisiä ovat *-i/-y-/-o-* (esim. *slaby* 'heikko' > *o+slab+i+ć* (pf) 'heikentää') ja *-owa-/-uj-* (esim. *szczotka* 'harja' > *szczotk+owa+ć* (ipf) 'harjata'). Näiden lisäksi suffikseina toimivat myös *-a-/-aj-* (esim. *lata* 'paikka' > *lat+a+ć* (ipf) 'paikata') sekä *-izowa-/-yzowa-/-izuj-/-yzuj-*, joka esiintyy sanahahmoltaan johdosmaisissa vierasperäisissä verbeissä (esim. *indywidual+izowa+ć* (ipf) 'individualisoida, individuaalistaa'; vrt. ranskan *individualiser*).⁹⁷ Prefiksit tuovat nominikantaisiin johdoksiin periaatteessa samanlaisia merkityksiä kuin verbikantaisessa prefiksijohdossa (ks. Grzegorzcykowa 1969: 89–100; GwjpM98: 581–583). Niistä tulee lähemmin puhe nominikantaisten kausatiivijohdosten semanttisia alaryhmiä käsiteltäessä (jakso 4.3).

Suomen tapaan puolan substantiivikantaiset kausatiivijohdokset voidaan siis jakaa kantasanan merkityksen perusteella semanttisiin ryhmiin:⁹⁸ (i) faktiivisiin johdoksiin (*katalog* 'luettelo' > *katalogować* (ipf) 'luetteloida'); (ii) instruktiivisiin johdoksiin (*smar* 'rasva' > *smarować* (ipf) 'rasvata'); (iii) privatiivisiin johdoksiin (*luska* 'suomu' > *luszczyć* (ipf) 'suomustaa'); (iv) instrumentatiivisiin johdoksiin (*pila* 'saha' > *piłować* (ipf) 'sahata') ja (v) direktionaalisiin johdoksiin (*skład* 'varasto' > *składować* (ipf) 'varastoida'). Näistä yhtenä ryhmänä käsitellään yleensä instruktiivisia ja instrumentatiivisia johdoksia. Toisaalta puolan faktiivijohdokset jaetaan useampaan alaryhmään (ks. jäljempänä jakso 4.3.3). Adjektiivikantaiset johdokset puolestaan ovat merkitykseltään faktiivisia (*suchy* 'kuiva' > *suszyć* (ipf) 'kuivata').

⁹⁷Suffiksi *-izowa-/-yzowa-/-izuj-/-yzuj-* on suffiksin *-owa-/-uj-* ja vierasperäisestä verbistä lohjenneen *iz-* aineksen sulauma. Tämän suffiksin sisältäviä (usein ranskalaisperäisiä) verbejä saattaa lisäksi motivoida samakantainen niin ikään lainaperäinen nominikorrelaatti (esim. *indywidualny* 'individuaalinen' < ransk. *individuel*), mikä osaltaan lisää lainaverbin johdosmaisuuutta. Ranskan vaikutus sekä Puolan kulttuuriin että kieleen oli voimakkaimmillaan kuningas Stanisław August Poniatowskin (1764–1795) hallitessa (ks. esim. Klemensiewicz 1974: 644–645). Tällainen *-izowa-/-yzowa-* suffiksillinen sanahahmo toimii yleisemminkin vierasperäisten kausatiiviverbien muottina eli analogiaan perustuvana sananmuodostusmallina, esim. verbi *biurokrat+yzowa+ć* 'byrokratisoida, byrokraattistaa', jolla on korrelaateina substantiivi *biurokracja* 'byrokraatia' ja adjektiivi *biurokratyczny* 'byrokraattinen', verbi *formal+izowa+ć* 'formalisoida, formaalistaa' (vrt. ranskan *formaliser*), korrelaateina mm. adjektiivi *formalny* 'formaali' (Grzegorzcykowa 1969: 59–60; ISK § 147–148, 160).

⁹⁸Vaikka puolan ja suomen denominaalisten muuttamisjohdosten semanttiset ryhmät ovat pääpiirteissään samat, niiden nimeämisessä käytetään kummassakin kielessä varsin erilaista terminologiaa. Grzegorzcykowa (1957, 1963, 1969, 1984: 75–78) jaottelee puolan denominaaliset verbijohdokset kolmeen ryhmään sen perusteella, mitä lauseenjäsentä johdoksen kantanomini edustaa johdosryhmän rakenneparafrasissa. Denominaaliset muuttamisjohdokset hän jakaa kahtia: 1. Välillis-prediktiiviseksi johdoksiksi (*derywaty pośrednio-orzecznikowe*) tai myös kausatiiviseksi johdoksiksi (*derywaty kausatywne*) hän nimittää osaa ryhmästä, jonka nimenä suomessa on faktiivijohdokset. 2. Toinen denominaalisten muuttamisverbien ryhmä on nimeltään *derywaty dopełnieniowo-okolicznikowe* ('kantanominin objekti- tai adverbialitäydennyksenä sisältävät johdokset'). Ryhmään lukeutuvat puolan substantiivikantaiset muuttamisjohdokset eli suomen terminologian mukaan osa faktiivijohdoksista sekä instruktiiviset, privatiiviset, instrumentatiiviset ja direktionaaliset johdokset (jaottelukriteereistä enemmän jäljempänä, ks. jakso 4.3.3). Akateemisissa puolan kieliopissa (GwjpM98: 577–581) noudatetaan Grzegorzcykowan kahtiajakoa, mutta 1. ryhmää nimitetään kausatiiviseksi (*formacje kausatywne*) ja 2. ryhmää argumentin sisältäviksi johdoksiksi (*formacje z wbudowany wyrażeniem argumentowym*). Koska tässä tutkimuksessa vertailun pohjana on suomi, myös verbijohdosten jako semanttisiin ryhmiin noudattelee suomen jakoa.

Suomen ja puolan välisistä eroista voi mainita esim. suomen kaptatiiviverbit, jotka ilmaisevat kantasubstantiivin tarkoitteen pyydystämistä tai keräämistä, sellaiset kuin *kalastaa*, *marjastaa*, *sienestää* (ks. ISK § 326). Tällaista verbijohdosryhmää ei puolassa ole, tosin Grzegorzcykowa (1969: 69) mainitsee kirjallisuudessa (Adolf Rudnickin romaanissa *Lato* 'Kesä', joka ilmestyi v. 1938) esiintyvän verbin *rybować* 'kalastaa' (< *ryba* 'kala'), jota hän luonnehtii murteelliseksi ja yksilölliseksi sanaksi.

Sekä puolan johtamattomia että johdettuja kausatiiviverbejä voidaan ilman suurempia semanttisia rajoituksia intransitiivistaa *się*-morfeemilla (ks. edellä jakso 3.8). Tällaisten intransitiivisten johdosten väliset merkityserot heijastavat luonnollisesti kausatiivikantojensa semantiikkaa, esim. käsittely- ja valmistamisverbien *się*-johdokset ovat tyypillisesti merkitykseltään refleksiivisiä, esim. *myć* (ipf) : *umyc* (pf) 'pestä' > *myć się* (ipf) : *umyc się* (pf) 'peseytyä', tai automatiivisia, esim. *budować* (ipf) : *zbudować* (pf) 'rakentaa' > *budować się* (ipf) : *zbudować się* (pf) 'rakentua'.

Jakson 4.1 yleisluontoisten havaintojen jälkeen siirryn vertailemaan systemaattisemmin suomen ja puolan deverbaalista (jakso 4.2) ja denominaalista (jakso 4.3) muuttamis- eli kausatiivijohtoa. Deverbaalisen johdon vertailu tuo esiin kielten jotosysteemien merkittävät erot, denominaalisessa johdossa sitä vastoin paljastuu monia niille yhteisiä piirteitä.

Suomen deverbaaliset kausatiivijohdokset ovat jaettavissa kantaverbin transitiivisuuden perusteella kahteen pääryhmään: intransitiivikantaisiin ja transitiivikantaisiin. Tämä jaottelu toimii seuraavassa myös suomen ja puolan kontrastiivisen tarkastelun perustana. Vertailun ydinaluetta ovat suomen deverbaalisten kausatiivijohdosten morfosemanttinen kuvaus ja näiden johdosten puolankielisten merkitysvastineiden – suorien johdosvastineiden puuttuessa – varsin heterogeeniseksi osoittautuvan kirjon kartoittaminen ja alustava kuvaus, joka täydentyy etenkin prefiksien merkitystehtävien osalta luvussa 5. Tämä kaikki puolestaan rakentaa osaltaan pohjaa suomen ja puolan leksikalisointistrategioiden vertailulle. Sama koskee jakson 4.3 denominaalisen kausatiivijohdon kontrastiivista tarkastelua, joka puolestaan rakentuu johdosten molemmille kielille pääosin yhteisille semanttisille ryhmille.

4.2 Suomen deverbaaliset kausatiivijohdokset ja niiden merkitysvastineet puolassa

4.2.1 Yleistä

Suomessa kausatiiviverbejä johdetaan sekä intransitiivisista että transitiivisista verbeistä ja nomineista. Kausatiivisen yleismerkityksen ja (t)A-aineksen sisältäviä johtimia erotetaan ISK:ssa kaksitoista: *-tA-*, *-ttA-*, *-ittA-*, *-OittA-*, *-UttA-*, *-tUttA-*, *-tAttA-*, *-stA-*, *-istA-*, *-(e)ntA-*, *-(e)rtA-* ja *-(e)ltA-*. Niistä useimmat voivat liittyä sekä nomini- että verbikantoihin. Poikkeuksena ovat yksinomaan denominaaliset *-ittA-* ja *-OittA-*. Niiden lisäksi vain denominaalisia kausatiivijohtimia ovat *-A-* (: *-t-*), *-Oi-*, *-itse-* (: *-it-*), *-i-* ja *-O-*. Toisaalta taas mm. johtimen *-(e)ntA-*, *-(e)ltA-*, *-(e)rtA-* sisältävät verbit ovat usein kantasanattomia. Johdinten jakaumaan johdosten muodostuksessa vaikuttavat kantasanan sanaluokan lisäksi sen tavuluku, vartalovokaali ja mahdollinen

konsonanttivartaloisuus. (ISK § 305–318.) Vaikka (t)tA-suffiksillisten verbien yleiskuvana on kausatiivisuffiksin ja merkitykseltään kausatiivisen johdoksen välinen morfologis-semanttinen vastaavuus, läheskään kaikki tällaiset verbit eivät kuitenkaan ole merkitykseltään kausatiivisia tai kausatiivisessa käytössä, eikä toisaalta kaikissa merkitykseltään kausatiivisissa verbeissä ole kausatiivisuffiksia (ks. leksikaaliset kausatiivit edellä jakso 4.1.1). Yleistäen voi sanoa, että valtaosa prototyyppisistä transitiiviverbeistä ilmaisee kausatiivista muutosta.

Se, onko deverbaalisen kausatiivijohdoksen kantaverbi intransitiivinen vai transitiivinen, vaikuttaa johdoksen merkitykseen niin, että intransitiivikantaiset johdokset ilmaisevat kantaverbin tarkoittaman tapahtuman tai tilan aiheuttamista tai myös tilaan saattamista (esim. *sammua* > *sammu+tta+a*, *suure+t+a* : *suure+ne+e* > *suure+n+ta+a*, *lentää* > *lennä+ttä+ä*, *huojua* > *huoju+tta+a*, *nukkua* > *nuku+tta+a*, *hämmästyä* > *hämmästy+ttä+ä*) ja transitiivikantaiset johdokset kantaverbin kuvaaman teon jollakulla teettämistä (esim. *kirjoittaa* > *kirjoit+utta+a*, *leikata* > *leikka+utta+a*, *lukea* > *lue+tta+a*, *pestä* > *pese+ttä+ä*, *suurentaa* > *suurenn+utta+a*). Tällaisten teetto- eli kuratiivijohdosten kantaverbin ilmaiseman toiminnan suorittajaa voidaan ilmaista adessiivilausekkeella (esim. ***Kaikki*** *lukivat kirjeen* ~ *Luetin kirjeen **kaikilla***).⁹⁹ Teettojohdoksia käsittelen lähemmin jaksossa 4.2.3.

Kausatiivijohdosten intransitiivisissa kantaverbeissä on sekä tapahtuma- että tilaverbejä. On tärkeä huomata, että kantaverbien dynaamisuus ja staattisuus heijastuvat johdoksen kuvaaman kausatiivisen muutoksen laatuun.

Kausatiivijohdosten valenssissa on yksi nominaalinen täydennys enemmän kuin kantaverbillä: objekti kannan ollessa intransitiiviverbi (20a) ja adessiivimuotoinen adverbiaali, kun kantana on transitiiviverbi (20b). Kausatiivijohdosten subjektitarakoite on tyypillisesti agentiivinen, objekti taas semanttiselta rooliltaan patientti eli kohde.

(20a)

Pyörä *pyörii vinhasti. Hän pyöri+ttä+ä **pyörää** yhä vinhemmin.*

(20b)

Äiti *ompelee mekon. Äiti ompel+utt+i **mekon oikealla ompelijalla.***

Kolmas verbikantaisten kausatiiviverbien alaryhmä ovat ns. tunnekausatiivijohdokset (20c).

(20c)

Suutu *in kovasti. Minua suutu+tt+i kovasti.*

⁹⁹Isossa suomen kieliopissa (§ 315) teettojohdokset määritellään morfosyntaktisesti siten, että niiksi luetaan pelkästään transitiivikantaiset kausatiivijohdokset, joiden kantaverbin kuvaaman toiminnan suorittaja voidaan ilmaista adessiivilausekkeella. Teettoverbit voidaan rajata myös semanttisemmin ja lukea mukaan ne intransitiivisista verbeistä johdetut kausatiivijohdokset, joiden kantaverbin tarkoittaman toiminnan suorittaja on ihminen (esim. *juoksuttaa*, *kävelyttää*). Näin tekee esim. Kytömäki (1978: 136–146, 1989: 62).

Tunnekausatiiveina käytettäviä johdoksia voidaan tuottaa sekä transitiivisista (*laulaa* > *laula+tta+a*) että intransitiivisista kantaverbeistä (*hämmästyä* > *hämmästy+tä+ä*). Osa johdoksista on nominikantaisia (*jano* > *jano+tta+a*, *pelko* > *pelo+tta+a*) tai myös (ainakin synkronisesti) kantasanattomia (*hauko(tu)tta+a*, *rasi+tta+a*).¹⁰⁰ Johdokset esiintyvät omassa tunnekausatiivilauseetyypissään, jolloin ne eivät ilmaise muutosta vaan mentaalista tunnetilaa tai fyysistä tuntemustilaa. Vaikka johdokset siis sisältävätkin kausatiivijohtimen, tunnekausatiivilauseessa niiden merkitys ei ole kausatiivinen. Monilla tunnekausatiiveina käytettävistä johdoksista on myös aitoa kausatiivista käyttöä, ja ne voivat prototyyppisessä transitiivilauseessa (sanajärjestykseltään SVO) merkitä mm. tilaan saattamista (esim. *hermostuttaa*, *hämmästyttää*, *pelottaa*), teettämistä (*laulattaa*, *ompeluttaa*) tai aiheuttamista (*itkettää*, *naurattaa*). Tunnekausatiiveihin palaan tuonnempana jaksossa 4.2.4. (Siironen 2001: 46–57; ISK § 465–467.)

Kausatiivijohdosten ydinmerkityksenä on aktiivisen toimijan objektitarkoitteen tilassa aiheuttama muutos. Tilan muutoksen luonteen määrää pitkälti se, ilmaiseeko johdoksen kantaverbi tapahtumaa vai tilaa. Muutos voi olla johdoksen kanssa samaa tapahtumaa kuvaavalta kantaverbiltä periytynyt tilanmuutos (tulostila, kuten verbeillä *sammua* > *sammuttaa*) tai esim. johdoksen tarkoittaman liikkeen aiheuttama paikan (*lentää* > *lennättää johonkin*) tai asennon muutos (*huojua* > *huojuttaa kumoon*) tai myös kantaverbin kuvaamaan tilaan saattaminen (*nukkua* > *nukuttaa*; *hämmästyä* > *hämmästyttää*). Esimerkeistä 20d–j näkyy, miten kantaverbin merkitys vaikuttaa kausatiivijohdosten kuvaaman muutoksen luonteeseen. Kunkin esimerkin ensimmäinen lause kuvaa alkutila(nnett)a, toinen tilan muutosta, kolmas lopputilaa (tulostilaa).

Kun kantaverbinä on merkitykseltään dynaaminen intransitiiviverbi, joka kuvaa subjektitarkoitteen (muun kuin mentaalisen) tilan muutokseen johtavaa tapahtumaa, muutos periytyy kantaverbiltä johdokseen (20d–f). Kausatiivijohdoksen merkitysparafraasi on tällöin 'aiheuttaa kantaverbin tarkoittama muutokseen johtava tapahtuma'.

(20d)

Tuli palaa. Tuli sammuu. Tuli ei pala.

(20e)

Tuli palaa. Sammu+ta+n tulen. Tuli ei pala.

Tuli palaa. Sammu+ta+n tulta.

(20f)

Asioiden välillä on jokin ero. Ero suurenee. Ero on aiempaa suurempi.

Jokin suuren+ta+a eroa/eron. Ero on aiempaa suurempi.

¹⁰⁰Verbi *hauko(tu)ttaa* on analysoitavissa myös verbin *haukkoa* leksikaalistuneeksi johdokseksi (vrt. ISK § 316) ja verbi *rasittaa* murteissa tavattavasta adjektiivista *rasea* 'väsynyt, raukea, rasittunut, voimaton, haluton' (ks. SKES s.v. *rasea* ja *rasittaa*, *rasittua*; myös Kulonen 2010: 123–124) johdetuksi sittemmin leksikaalistuneeksi johdokseksi.

Kun kantaverbi on liikeverbi, joka kuvaa sijainnin muutosta (esim. kulkemisliikettä *lentää*) tai asennon muutosta, esim. liikkumista puolelta toiselle (*huojua*) (liikkumisverbit; termistä ks. Pajunen 2001: 199), kausatiivijohdos kuvaa liikkeen aiheuttamista (*lennättää*, *huojuttaa*). Johdoksen merkitysparafraasi on 'aiheuttaa kantaverbin tarkoittama liike'. Tähän johdoksen aiheuttamisen (muutoksen) merkitykseen on mahdollista liittää resultatiivinen tulostämälause (*hän lennätti leijan taivaalle*, *tuuli huojuutti puun kumoon*) (resultatiivimuotista ks. ISK § 482). Johdoksen merkityksestä riippuen mahdollisia tuloksia voi olla erilaisiakin (useampia kuin yksi (20g–h)).

(20g)

Leija ei lennä. Poika lennättää leijaa. Leija lentää.

Leija ei lennä. Poika lennättää leijan taivaalle. Leija on taivaalla.

(20h)

Puu ei huoju. Tuuli huojuuttaa puuta. Puu huojuu.

Puu ei huoju. Tuuli huojuuttaa puun kumoon. Puu on kumossa.

Tilaverbistä johdettu kausatiivi ilmaisee tilaan saattamista (20i). Sen merkitysparafraasina on 'aiheuttaa kantaverbin tarkoittama tila'. Huomattakoon, että tila ei staattisuutensa vuoksi voi johtaa muutokseen eikä tulokseen. Sillä on vain alku ja loppu.

(20i)

Lapsi ei nuku. Äiti nukuttaa lapsen. Lapsi nukkuu.

Lapsi ei nuku. Äiti nukuttaa lasta.

Myös silloin kun kausatiivijohdoksen kantaverbin ilmaisema muutos koskee mentaalista tilaa (esim. *hämmästyin kovasti*), kausatiivijohdos ilmaisee tuohon tilaan saattamista (20j). Kausatiivijohdoksen merkitysparafraasina on 'aiheuttaa kantaverbin tarkoittama tilaan joutuminen'.

(20j)

En ole hämmästynyt. Se hämmästytti minua/minut. Olen hämmästynyt.

Kausatiivisen teon tuloksena on siis kausatiiviverbin objektitarkoitteen tilanmuutos. Se, millainen tämä muutos tai kausatiivisen teon tulos on, riippuu paljolti johdoksen kantaverbin merkityksestä, ennen muuta sen dynaamisuudesta vs. staattisuudesta. Tämä havainto on kontrastiivisestikin varsin tärkeä etenkin vertailtaessa suomen intransitiivikantaisia kausatiivijohdoksia ja puolan merkitykseltään kausatiivisia prefiksijohdoksia (ks. jakso 4.2.2).

Kuten edellä (jakso 4.1.3) on jo tullut esiin, puolassa ei ole suffiksaalista deverbaalista kausatiivijohtoa. Varsinkin tästä syystä suomen deverbaalisten kausatiivijohdosten puolankieliset merkitysvastineet ovat morfosemanttiselta rakenteeltaan varsin kirjava joukko erityyppisiä verbejä ja verbikonstruktioita, joita analysoin lähemmin seuraavassa jaksossa (4.2.2). Puolassa ei liioin ole ominaismerkitykseltään selvästi ja

yksinomaisesti kausatiivisia suffikseja, joskin transitiiiviverbeissä vartalosuffiksina yleisesti esiintyvä *-i/-y-/-o-* on myös tavallinen kausatiiviverbien suffiksi (puolan verbisuffikseista ks. jakso 3.4). Semanttisesti kausatiivisia voivat puolan verbeistä siten olla (i) lukuisat johtamattomat transitiiiviset perusverbit (jotka siis ovat leksikaalisia kausatiiveja), (ii) prefiksijohdon tuloksena syntyneet, merkitykseltään usein (jokaan ei aina) resultatiiviset kausatiiviverbit sekä (iii) nominikantaiset muuttamisjohdokset (ks. jakso 4.3.1). Kausatiivisten prefiksijohdosten joukossa kontrastiivisesti varsin kiinnostava ryhmä ovat intransitiiviverbeistä joillakin prefikseillä (*do-*, *o-/ob(e)-*, *od(e)-*, *prze-*, *wy-*, *za-*) muodostetut transitiiiviset johdokset (21a–e). (Lisää esimerkkejä ks. Śmiech 1986.) Prefiksien transitiiivistava vaikutus juontuu niille tyypillisistä verbistyneistä merkitysfunktioista (ks. edellä jakso 3.6), joita tarkastelen lähemmin luvussa 5.

(21a)

paść (pf) 'kaatua, pudota, vaipua' > *do+paść* (pf) : *do+padać* (ipf) *kogoś* 'tavoittaa, yhdyttää joku' (*kogoś* akkusatiivi indefiniittipronominista *ktoś* 'joku') (leksikaalistuma)

(21b)

biec (ipf) 'juosta' > *o+biec* (pf) : *o+biegać* (ipf) *coś* 'kiertää jokin/jotakin (juosten)' (*coś* akkusatiivi indefiniittipronominista *coś* 'jokin')

(21c)

leżeć (ipf) 'maata' > *od+leżeć* (pf) : *od+legiwać* (ipf) *chorobę* 'maata tauti pois' (*chorobę* akkusatiivi sg. substantiivista *choroba* 'tauti')

(21d)

jechać (ipf) 'ajaa' > *prze+jechać* (pf) : *prze+jeźdźać* (ipf) *kogoś/coś* 'ajaa jonkun/jonkin yli, ylittää jokin/jotakin (ajoen)' (*kogoś* akkusatiivi indefiniittipronominista *ktoś* 'joku', *coś* akkusatiivi indefiniittipronominista *coś* 'jokin')

(21e)

plakać (ipf) 'itkeä' > *wy+plakać* (pf) : *wy+plakiwać* (ipf) *coś* 'saada jotakin ruinattua (itselleen) itkemällä'

(21f)

rosnąć (ipf) 'kasvaa' > *za+rosnąć* (pf) : *za+rastać* (ipf) *coś* 'peittää kasvustollaan jotakin/jokin'

Seuraavissa alajaksoissa tarkastelen lähemmin suomen deverbaalisten kausatiivijohdosten puolankielisten merkitysvastineiden morfosemanttista rakennetta. Aloitan intransitiiviverbeistä johdetuista kausatiiveista (jakso 4.2.2), niitä seuraavat transitiiiviverbeistä johdetut eli teettoverbit (jakso 4.2.3) ja tunnekausatiivit (jakso 4.2.4).

Yhtäkään suomen verbikantaista kausatiivijohdoskategoriaa ei vastaa puolassa johdoskategoria, vaan yksittäiset verbilekseemit tai analytyttiset verbi-ilmaukset. Jaksossa 4.2.5 esitän kokoavia kontrastiivisia huomioita suomen ja puolan deverbaalisesta kausatiivijohdosta. Tämän jälkeen jaksossa 4.3 vertailen merkitysryhmittäin suomen ja puolan nominikantaisia kausatiivijohdoksia.

4.2.2 Suomen intransitiiviverbeistä johdettujen kausatiivien puolankieliset merkitysvastineet

Suomen intransitiiviverbeistä johdetut kausatiivijohdokset ilmaisevat kantaverbin kuvaaman tapahtuman tai tilan aiheuttamista tai myös tilaan saattamista (ks. edellä jaksot 2.2.1–2.2.2, 4.2.1; myös Pajunen 2001: 183). Kausatiivijohdosten kantana esiintyvissä verbeissä on paljon nomini- ja verbikantaisia *U-* ja *ne-* (: *-t-*) muuttumisjohdoksia, mutta myös johtamattomia perusverbejä (22a). (Ks. Pajunen 2001: 183–184; ISK § 312, 459.) Kausatiivisuuden morfologisenä merkitsemänä on (*t*)*tA*-aineksen sisältävä kausatiivijohdin. Tyypillisiä kausatiivijohdosten kantaverbien semanttisia ryhmiä ovat liikkumisverbit (*heilua*, *keinua*, *liikkua*, *vieriä*), kulkemisverbit (*ajaa*, *juosta*, *kävellä*, *lentää*), nominikantaiset merkitykseltään translatiiviset muuttumisjohdokset (*jäätyä*, *kaunistua*, *miehistyä*, *pienentyä*), muut kuin nominikantaiset (johtamattomat ja johdetut) muuttumisverbit (*herätä*, *kaatua*, *pysähtyä*, *upota*), tunnetilaan joutumista ilmaisevat inkoatiiviverbit (*hämmästyä*, *innostua*, *kiinnostua*, *pelästyä*) sekä tilaverbit (*asua*, *nukkua*, *muistaa*, *valvoa*). (Ks. myös edellä jakso 4.2.1.

(22a)

piene+ne+e (: *piene+t+ä*) > *piene+n+tä+ä*

kaunis+tu+a > *kaunis+tu+tta+a*

pyöri+ä > *pyöri+ttä+ä*

hukku+a > *huku+tta+a*

lentä+ä > *lennä+ttä+ä*

valvo+a > *valvo+tta+a*

Kuten jo edellisessä jaksossa on tullut esiin, suomen intransitiiviverbeistä johdettujen kausatiiviverbien puolankielisiin merkitysvastineisiin kuuluu runsaasti sekä johtamattomia perusverbejä (leksikaalisia kausatiiveja) että niiden prefiksijohdoksia. Puolan verbien kausatiivisuus kytkeytyykin toisaalta verbin transitiivisuuteen (eri suffikseja, joista selvimmin transitiivinen on *-i/-y/-o-* (ks. jaksot 3.3 ja 4.2.1), toisaalta prefiksijohtoon.

Kausatiivisen teon sisäistä aikarakennetta, sen kulkua, päättymistä ja tuloksellisuutta ilmaistaan puolassa verbinaspektilla. Niinpä puolan kausatiivit koostuvat imperfektiivisen ja perfektiivisen verbin muodostamista samadenotaatioisista aspektipareista (ks. jakso 2.1.1). Niitä on kahta päätyyppiä: sellaisia, joissa imperfektiivinen parikki on johtamaton perusverbi ja perfektiivinen parikki sen prefiksijohdos (22b), sekä sellaisia, joissa perfektiivinen parikki on imperfektiivisen teko-verbin prefiksi-

johdos ja sen imperfektiivinen parikki puolestaan suffiksaalisen aspektijohdon tulos-
ta eli se on johdettu perfektiivisestä parikistaan (22c).

(22b)

budować (ipf) 'rakentaa (jotakin)' : *z+budować* (pf) 'rakentaa (jokin)' (ipf)
'rakentaa jotakin'

(22c)

budować > *od+budować* (pf) 'jälleen/uudelleen/entiselleen rakentaa (jokin
tuhoutunut)' : *od+budowywać* (ipf) 'jälleen/uudelleen/entiselleen rakentaa
(jotakin tuhoutunutta)'

Molemmat esimerkit edustavat tekoverbejä ja tarkemmin valmistamisverbejä. Tyypin 22b aspektipari *budować* : *zbudować* kuvaa sellaisia tilanteita, joiden sisäinen kulku voidaan esittää käynnissä olevana prosessina (ipf parikki) tai päätepisteensä saavuttaneena prosessina (pf parikki). Sen suomenkielinen merkitysvastine *rakentaa* on aspektiominaisuksiltaan rajahakuinen, ja siksi myös sitä voidaan käyttää kuvaamaan sekä keskeneräistä että päätepisteensä saavuttanutta prosessia. Näiden välinen ero näkyy mm. objektin sijan valinnassa, kun kyseessä on myönteisen lauseen jaotontarkoitteinen objekti: prosessin keskeneräisyyttä ilmaistaan partitiiviobjektilla ja päätepisteiden saavuttamista akkusatiiviobjektilla. Puolassa sitä vastoin imperfektiivisyyden ja perfektiivisyyden eroa ei merkitä objektin muotoon.

Tyypin 22b aspektipari eroaa aspektiparista *od+budować* (pf) : *od+budowywać* (ipf) (22c) siinä, että *od*-johdos on prefiksin ansiosta eksplisiittisesti resultatiivinen eli ilmiresultatiivinen. Siinä näet tulosta (*jälleen*, *uudelleen*, *entiselleen*) ilmaisee prefiksi *od-*, joka liittyy sekä imperfektiiviseen että perfektiiviseen parikkiin. Imperfektiivisellä parikilla kuvataan (spesifiin) tulokseen (eli *entiselleen rakentamiseen* eikä vain *rakentamiseen*) johtavaa prosessia, perfektiivisellä parikilla tulokseen pääsemistä. Aspektieroa (prosessia vs. sen päätepistettä) ilmaistaan suffiksikorrelaatiolla *-owywa-* /*-owuj-* (ipf) : *-owa-* /*-uj-* (pf) (22d).

(22d)

Długo odbud+owywa+li zniszczone miasto. (AMB)

'He **jälleenrakensivat** tuhoutunutta kaupunkia kauan.'

(*dhugo* 'kauan', *odbudowywali* preteriti 3. p. pl. verbistä *odbudowywać* (ipf)
'jälleenrakentaa', *zniszczone* akkusatiivi sg. neutri adjektiivista *zniszczony*
'tuhoutunut', *miasto* akkusatiivi sg. substantiivista *miasto* 'kaupunki')

Szybko odbud+owa+li miasto. (AMB) 'He **jälleenrakensivat** kaupungin nopeasti.'

(*szybko* 'nopeasti', *odbudowali* preteriti 3. p. pl. verbistä *odbudować* (pf)
'jälleenrakentaa', *miasto* akkusatiivi sg. substantiivista *miasto* 'kaupunki')

Kantaverbin kausatiivisuuteen tavalla tai toisella vaikuttavan prefiksijohdon erityisluonteeseen kuuluu, että prefiksillä voi olla johdoksessa kahtalainen funktio. Silloin kun prefiksi liitetään imperfektiiviseen prefiksittömään leksikaaliseen kausatii-

viin, prefiksi muuttaa verbin aspektin perfektiiviseksi, esim. *budzić* (ipf) > *o+budzić* (pf) 'herättää'. Kyseessä on samadenotaatioinen aspektipari, sillä prefiksi *o-* muuttaa vain kantaverbin aspektin eikä verbillä *obudzić* (pf) ole sekundaarista imperfektiivistä parikkia. Sellaisen parikin esiintymisen taas katsotaan yleensä osoittavan, että prefiksijohdon tuloksena syntyneen perfektiivisen verbin merkitys on eriytynyt kanta-verbistään (ks. edellä jakso 2.1.1 ja 3.6). Prefiksi voi muuttaa myös kantaverbin denotaatiota, jolloin syntyy uusi, merkitykseltään kausatiivinen prefiksillinen verbi, esim. *budzić* (ipf) 'herättää' > *roz+budzić* (pf) : *roz+budzać* (ipf) 'herättää intoa, innostaa'. Raja aspektijohdon ja leksikaalisen johdon välillä on kuitenkin monissa tapauksissa liukuva, eikä ole aina helppo ratkaista, onko prefiksijohdos perfektiivinen aspektipariksi vai uusi verbidenotaatio. Lisäksi on aspektiltaan perfektiivisiä leksikaalisia kausatiiveja, joista johdetaan prefikseillä uusia, denotaatioltaan erilaisia kausatiiveja, esim. *puścić* (pf) 'päästää' > *u+puścić* (pf) : *u+puszczać* (ipf) 'pudottaa'. Prefiksi voi myös vaikuttaa johdoksen objektin semanttiseen valikoitumiseen eli selektioon (ks. edellä jakso 3.6 alaviite 68; jakso 4.1.3).

Sanakirja-aineisto osoittaa, että puolassa suomen kausatiivijohdosten merkitysvastineina ovat varsin usein johtamattomat perusverbit – leksikaaliset kausatiivit – sekä niiden lukuisat prefiksijohdokset. Vaikka tarkat laskelmat puuttuvat, on syytä olettaa, että leksikaalisia kausatiiveja ja yleensäkin johtamattomia transitiiiverbejä on puolassa suhteellisesti enemmän kuin suomessa. Varsin tyypillistä on se, että kausatiiviverbi toimii kantana intransitiiviselle *się*-johdokselle (*budzić* (ipf) : *obudzić* (pf) 'herättää' > *budzić się* (ipf) : *obudzić się* (pf) 'herätä'). Saman havainnon on yleisemmällä tasolla tehnyt Johanna Nichols (1993: 69–86). Hänen mukaansa sellaisissa kielissä (esim. juuri slaavilaisissa kielissä), joille ovat ominaisia argumenttirakenteen paikkalukua vähentävät morfologiset muunnostyypit (kuten refleksiivi), on huomattavan paljon transitiivikantoja. Jos taas kielessä on vain paikkalukua lisääviä muunnostyyppejä (kausatiivi), intransitiivikannat ovat vallitsevia. (Ks. myös Pajunen 2001: 145–146.) Seuraavat esimerkit (23) antavat käsityksen suomen intransitiivikantaisten kausatiivijohdosten puolankielisten merkitysvastineiden kirjosta. Vertailun helpottamiseksi erotan tässäkin prefiksit kantaverbistä plusmerkillä (+).

(23)

heilua 'chwiać się (ipf) : za+chwiać się (pf); bujać się (ipf) : bujnąć się (pf)'
 > ***heilu+tta+a* 'chwiać (ipf) : za+chwiać (pf); bujać (ipf) : bujnąć (pf)'**

herätä 'budzić się (ipf) : o+budzić się, (pf) / z+budzić się (pf); prze+budzić się (pf) prze+budzać się (ipf); roz+budzić się (pf) : roz+budzać się (ipf)'
 > ***herä+ttä+ä* 'budzić (ipf) : o+budzić (pf) / z+budzić (pf); prze+budzić (pf) : przebudzać (ipf); roz+budzić (pf) : roz+budzać (ipf)'**

hukkua (veteen) 'tonąć (ipf) : u+tonąć (pf); topić się (ipf) : u+topić się (pf)'
 > ***huku+tta+a* (veteen) 'topić (ipf) : u+topić (pf)'**

keinua 'bujać się (ipf) : bujnąć się (pf) / za+bujać się (pf) / roz+bujać się (pf); huśćać się (ipf) : za+huśćać się (pf) / roz+huśćać się; kołysać się (ipf) : za+kołysać się (pf) / roz+kołysać się (pf)'
 > ***keinu+tta+a* 'bujać (ipf) : bujnąć (pf) / za+bujać (pf) / roz+bujać (pf);**

huštać (ipf) : za+huštać (pf), roz+huštać (pf); kolysać (ipf) : za+kolysać (pf), roz+kolysać (pf)

kävellä 'spacerować (ipf)'

> **kävel+yttä+ä 'prowadzać (ipf) na spacer : prowadzić (pf) na spacer'**¹⁰¹

liikkua 'ruszać się (ipf) : ruszyć się (pf)'

> **liiku+tta+a 'ruszać (ipf) : ruszyć (pf); po+ruszać; (ipf) : po+ruszyć (pf); roz+ruszać (ipf) : roz+ruszyć (pf); uruchomić (pf) : uruchamiać (ipf)**

läikkyä 'prze+lać się (pf) : prze+lewać się (ipf); roz+lać się (pf) : roz+lewać się (ipf); wy+lać się (pf) : wy+lewać się (ipf)'

> **läiky+ttä+ä 'prze+lać (pf) : prze+lewać (ipf); roz+lać (pf) : roz+lewać (ipf), wy+lać (pf) : wy+lewać (ipf)**

nauraa 'śmiać się (ipf); za+śmiewać się (ipf); roze+śmiać się (pf); za+śmiać się (pf) ('purskahtaa nauruun'); u+śmiać się (pf); wy+śmiać się (pf); na+śmiać się (pf); ob+śmiać się (pf)'

> **naura+tta+a 'śmieszyć (ipf); roz+śmieszyć (pf) : roz+śmieszać (ipf)**

nukkua 'spać (ipf)'

> **nuku+tta+a 'u+śpić (pf) : u+sypiać (ipf)**

pudota 'padać (ipf) : paść (pf); o+paść (pf) : o+padać (ipf); s+paść (pf) : s+padać (ipf); u+paść (pf) : u+padać (ipf); wy+paść (pf) : wy+padać (ipf)'

> **pudo+tta+a 'u+puścić (pf) : u+puszczać (ipf); wy+puścić (pf) : wy+puszczać (ipf)**

sammua 'gasnąć (ipf) : z+gasnąć (pf)'

> **sammu+tta+a 'gasić (ipf) : z+gasić (pf) / za+gasić (pf); u+gasić (pf) : u+gaszać (ipf); wy+gasić (pf) : wy+gaszać (ipf)**

syntyä 'rodzić się : u+rodzić się' >

synny+ttä+ä 'rodzić (ipf) : u+rodzić (pf)

sytyä 'za+palić się (pf) : za+palać się (ipf); rozpalić się (pf) : rozpalać się (ipf)'

> **syty+ttä+ä 'za+palić (pf) : za+palać (ipf); roz+palić (pf) : roz+palać (ipf)**

upota 'topić się (ipf); zatopić się (pf) : zatapiać się (ipf); tonąć (ipf) : u+tonąć (pf) / za+tonąć (pf) > **upo+tta+a 'topić (ipf); zatopić (pf) : zatapiać (ipf)**

väsyä 'męczyć się (ipf) : z+męczyć się (pf) / u+męczyć się (pf)'

> **väsy+ttä+ä 'męczyć (ipf) : z+męczyć (pf) / u+męczyć (pf)**

Kuten esimerkeistä (23a) näkyy, suomen intransitiiviverbien kausatiivijohdosten puolankieliset merkitysvastineet eivät muodosta morfosemanttiselta rakenteeltaan yhtenäistä ryhmää, vaan niiden joukossa on:

¹⁰¹*Na spacer* 'kävelyllä' on prepositiokonstruktio *na* (prepositio) + *spacer* (akkusatiivi sg. substantiivista *spacer* 'kävely').

1. johtamattomia imperfektiivisiä perusverbejä ja niiden prefiksillisiä perfektii-
visiä parikkeja:

budzić (ipf) : *o+budzić* (pf) 'herättää'

chwiać (ipf) : *za+chwiać* (pf) 'heiluttaa, horjuttaa : heilauttaa, horjauttaa'

gasić (ipf) : *z+gasić* (pf) 'sammuttaa'

gasić (ipf) : *za+gasić* (pf) 'sammuttaa'

huścić (ipf) : *za+huścić* (pf) 'heiluttaa, keinuttaa'

kołysać (ipf) : *roz+kołysać* (pf) 'heiluttaa, keinuttaa'

kołysać (ipf) : *za+kołysać* (pf) 'heiluttaa, keinuttaa'

męczyć (ipf) : *u+męczyć* (pf) 'väsyttää, näännyttää'

męczyć (ipf) : *z+męczyć* (pf) 'väsyttää, vaivata, piinata'

rodzić (ipf) : *u+rodzić* (pf) 'synnyttää'

śmieszyć (ipf) : *roz+śmieszyć* (pf) 'naurattaa'

topić (ipf) : *u+topić* (pf) 'hukuttaa, upottaa'

2. suffiksin vaihtoon perustuvia imperfektiivisen ja perfektii-
visen teonlaadun muodostamia pareja.¹⁰²

buj+a+ć (ipf) : *buj+nq+ć* (pf) 'heiluttaa, keinuttaa : heilauttaa, keinauttaa'

rusz+a+ć (ipf) : *rusz+y+ć* (pf) 'liikuttaa : liikauttaa'

3. suhteessa kantaverbiin merkitykseltään ja muodoltaan läpinäkyviä säännöllisiä perfektii-
visiä prefiksijohdoksia ja niiden suffiksinvaihdolla johdettuja imperfektiivisiä parikkeja:

prze+budzić (pf) : *prze+budzać* (ipf) 'herättää' (< *budzić* (ipf) 'herättää')

roz+budzić (pf) : *roz+budzać* (ipf) 'herättää' (< *budzić* (ipf) 'herättää')

prze+lać (pf) : *prze+lewać* (ipf) 'läikyttää' (< *lać* (ipf) 'kaataa jotakin neste-
mäistä')

roz+lać (pf) : *roz+lewać* (ipf) 'läikyttää' (< *lać* (ipf) 'kaataa jotakin neste-
mäistä')

wy+lać (pf) : *wy+lewać* (ipf) 'läikyttää' (< *lać* (ipf) 'kaataa jotakin neste-
mäistä')

po+ruszyć (pf) : *po+ruszać* (ipf) 'liikuttaa' (< *ruszyć* (pf) 'liikauttaa')

roz+ruszyć (pf) : *roz+ruszać* (ipf) 'liikuttaa' (< *ruszyć* (pf) 'liikauttaa')

u+gasić (pf) : *u+gaszać* (ipf) 'sammuttaa' (< *gasić* (ipf) 'sammuttaa')

¹⁰²Verbipareissa *bujac* (ipf) : *bujnqć* (pf), *ruszac* (ipf) : *ruszyć* (pf) imperfektiivinen parikki ilmaisee jatkuvaa tai toistuvaa tekemistä ('keinuttaa, keinutella, heiluttaa, heilutella, liikuttaa, liikutella') ja perfektii-
visen parikki hetkellistä tai kerran tapahtuvaa tekemistä ('keinauttaa, heilauttaa, liikauttaa'). Ky-
seessä ovat suffiksikorrelaatioon perustuvat teonlaatu-parit (*buj+a+ć* : *buj+nq+ć*; *rusz+a+ć* :
rusz+y+ć). Teonlaaduista ks. jäljempänä luku 5.

wy+gasić (pf) : *wy+gaszac* (ipf) 'sammuttaa' (< *gasić* (ipf) 'sammuttaa')

4. leksikaalistuneita perfektiivisiä prefiksijohdoksia ja niiden suffiksinvaihdoilla johdettuja imperfektiivisiä parikkeja:

u+puścić (pf) : *u+puszczac* (ipf) 'pudottaa' (< *puścić* (pf) 'päästää, laskea irti/vapaaksi')

wy+puścić (pf) : *wy+puszczac* (ipf) 'pudottaa' (< *puścić* (pf) 'päästää, laskea irti/ vapaaksi')

u+śpić (pf) : *u+sypiac* (ipf) 'nukuttaa' (< *-śpić* (pf) ei esiinny itsenäisenä verbinä)

za+palić (pf) : *za+palać* (ipf) 'sytyttää' (< *palić* (ipf) 'polttaa')

roz+palić (pf) : *roz+palać* (ipf) 'sytyttää' (< *palić* (ipf) 'polttaa')

5. denominaalisia muuttamisjohdoksia:

u+ruchom+i+ć(pf) : *u+ruchami+a+ć* (ipf) 'käynnistää, panna käyntiin, saattaa liikkumaan, toimimaan' (< *ruchomy* 'liikkuva')

6. perifrastisia verbi-ilmauksia (ks. myös Comrie 1981: 158–164; Pajunen 2001: 122–123):

7. *prowadzić na spacer* 'kävelyttää' (*prowadzić* (ipf) 'johtaa, viedä'; *na* prepositio 'jonkin pinnalle, johonkin'; *spacer* 'kävely(retki)' akkusatiivi sg.; suomesakin voidaan käyttää samantapaisia ilmauksia, esim. *panna kävelemään, viedä kävelylle*)

Tärkeä havainto on, että suomen verbeillä (sekä kantaverbeillä että niiden kausatiivijohdoksilla) on puolassa monesti useita samakantaisia eri prefiksillä johdettuja merkitysvastineita, jotka ovat keskenään joko sama- tai lähimerkityksisiä.

Osa kausatiiveista on joko imperfektiivisistä tai perfektiivisistä johtamattomista perusverbeistä johdettuja aspektiltaan perfektiivisiä (usein leksikaalistuneita) prefiksijohdoksia, joille on suffiksinvaihdoilla muodostettu imperfektiivinen parikki. Kantaverbi on varsin usein (mutta ei silti aina) leksikaalinen kausatiivi (24a):

(24a)

lać (ipf) 'kaataa nestettä' > *wy+lać* (pf) : *wy+le+wa+ć* (ipf) 'kaataa yli, läikyttää'

puścić (pf) 'päästää, laskea irti, vapaaksi' > *u+puśc+i+ć* (pf) : *u+puszcz+a+ć* (ipf) 'pudottaa'

wrócić (pf) 'palata, palauttaa' > *prze+wróc+i+ć* (pf) : *prze+wrac+a+ć* (ipf) 'kaataa nurin'

Suomen intransitiiviverbeistä johdettujen kausatiiviverbien puolankielisinä merkitysvastineina esiintyvien verbien morfologinen rakenne on siis varsin kirjava, eivätkä verbit muodosta suomen tavoin yhtenäistä morfologista johdoskategoriaa. Rakenteellisesti yhtenäisin verbiryhmä ovat leksikaaliset kausatiivit prefiksijohdoista. Niiden merkitys poikkeaa suomen morfologisista kausatiiveista olennaisesti.

siinä, että tuohon merkitykseen sisältyvä muutos on verbien inherentti ominaisuus, jota ei ole peritty intransitiiviselta kantaverbiltä, kuten suomessa on asianlaita (*herätä* > *herättää*).

Otetaan esimerkiksi leksikaalinen kausatiivi *budzić* (ipf) 'herättää'. Sen merkitykseen sisältyy edellytys, että on olemassa tilanne (lähtötila/taustatila), jossa joku/jokin ei ole hereillä. Kausatiiviverbillä kuvataan tilannetta, jossa agenttiivinen subjekti aiheuttaa muutoksen verbin kohteen (patientin) roolissa esiintyvän objektitarkoitteen (lähtötilan subjekti) tilassa. Tällainen muutokseen johtava teko voidaan esittää keskeneräisenä (imperfektiivinen parikki *budzić*) tai loppuun saatettuna (perfektiivinen parikki *obudzić*). Prefiksi *o-* tekee siis verbistä perfektiivisen.

Leksikaalisesta kausatiivista *budzić* voidaan johtaa perfektiivisiä prefiksijohdoksia muillakin prefikseillä kuin *o-*. Paitsi perfektiivistä aspektia prefiksit tuovat verbiin lisämerkityksiä, jotka tyypillisimmin liittyvät objektitarkoitteen valikoitumiseen eli selektioon (24b).

(24b)

budz+i+ć (ipf) 1. 'herättää unesta valveille', 2. 'herättää jokin tunne tai reaktio'
> *o+budz+i+ć* (pf) (verbin *budzić* samadenotaatioinen aspektipari)

> *prze+budz+i+ć* (pf) : *prze+budz+a+ć* (ipf) 1. 'herättää, keskeyttää uni', 2. 'herättää unelmista, mietteistä'

> *z+budz+i+ć* (pf) : *z+budz+a+ć* (ipf) 1. 'herättää, keskeyttää uni', 2. 'herättää unelmista, mietteistä'

> *do+budz+i+ć* (pf) 'saada herätetyksi' (teonlaatu > modaalisuus)

> *po+budz+i+ć* (pf) 'herättää kaikki peräjälkeen' (distributiivinen teonlaatu)

> *po+budz+i+ć* (pf) : *po+budz+a+ć* (ipf) 1. 'herättää jokin tunne, kiihottaa, kiihdyttää, voimistaa', 2. 'kannustaa, innostaa toimimaan'

> *roz+budz+i+ć* (pf) : *roz+budz+a+ć* (ipf) 1. 'herättää, keskeyttää uni', 2. 'herättää jokin tunne, kiihottaa, kiihdyttää, voimistaa', 3. 'kannustaa, innostaa toimimaan'

> *wy+budzić* (pf) : *wy+budz+a+ć* (ipf) 'herättää leikkauksen jälkeen narkoosista'

> *wz+budz+i+ć* (pf) : *wz+budz+a+ć* (ipf) 'herättää, synnyttää jokin tunne'

Suomen intransitiivisista verbeistä johdettujen kausatiiviverbien ja niiden merkitysvastineina esiintyvien puolan leksikaalisten kausatiiviverbien tyypillisten erojen osoittamiseksi esitän vielä tämän jakson lopuksi kaksi esimerkkiä puolan leksikaalisten kausatiiviverbien prefiksijohdospesyeistä ja niiden merkitysvastineista suomessa (24c–d):

(24c)

gas+i+ć (ipf) > *z+gas+i+ć* (pf) 'sammuttaa' (aspektipari, objektitarkoite voi olla konkreettinen tai abstraktinen)

za+gas+i+ć (pf) : *za+gasz+a+ć* (ipf) 'sammuttaa' (parin *gasić* : *zgasić* synonyymi)

> *u+gas+i+ć* (pf) : *u+gasz+a+ć* (ipf) 'sammuttaa tulipalo' (objektitarkoitteen selektio)

> *wy+gas+i+ć* (pf) : *wy+gasz+a+ć* (ipf) 'sammuttaa tuli, moottori, televisio, konflikti' (parin *gasić* : *zgasić* osittainen synonyymi, myös objektitarkoitteen selektio)

> *po+gas+i+ć* (pf) 'sammuttaa kaikki palavat esineet peräjälkeen' (distributiivinen teonlaatu)

> *po+gasić* (pf) 'sammuttaa esim. toivo'

> *przy+gas+i+ć* (pf) : *przy+gasz+a+ć* (ipf) 'sammuttaa vähän' (teonlaatu)

> *do+gas+i+ć* (pf) : *do+gasz+a+ć* (ipf) 'sammuttaa loppuun, saada sammutettua loppuun' (teonlaatu + modaalisuus)

Verbin *gasić* ja sen prefiksijohdosten yhteinen merkitys on 'sammuttaa, saattaa sammumaan'. Prefiksit voivat lisätä kantaverbin merkitykseen sen objektiin kohdistuvia valinta- eli selektiorajoituksia. Tuloksena on prefiksijohdoksia, joiden merkitykseen sisältyy erilaisia kollokaatioita eli syntagmaattisia semanttisia rajoituksia tai myötäesiintymistendenssejä.¹⁰³ Vaikka prefiksit eriyttävätkin johdosten merkityksiä, esimerkeistä (24b) näkyy, että myös lähimerkityksisiä prefiksijohdoksia on runsaasti. Niiden välillä mahdollisesti ilmenevät pienet merkityserot voivat olla mm. idiolektisia, stilistisiä tai yleensäkin käyttöyhteyskohtaisia.

Toinen esimerkki on verbi *gubić* (ipf) 'hukata':

(24d)

gub+i+ć (ipf) > *z+gub+i+ć* (pf) 'hukata, kadottaa, hävittää, tuhota' (aspektipari)

> *za+gub+i+ć* (pf) 'hukata, kadottaa, hävittää, menettää'

> *po+gub+i+ć* (ipf) 'hukata, kadottaa, hävittää, tuhota monta peräjälkeen' (distributiivinen teonlaatu)

> *wy+gub+i+ć* (pf) 'hävittää, tuhota, tehdä loppu'

> *przy+gub+i+ć* (pf) (vanh.) 'saattaa tuhoon'

> *u+gub+i+ć* (pf) (vanh.) 'hävittää, tuhota, tappaa'¹⁰⁴

¹⁰³Kollokaatioista ks. Karlsson 1994: 215–216.

¹⁰⁴Perfektiivisille verbeille *zagubić*, *wygubić* voi muodostaa imperfektiivisen aspektiparikin suffiksinvaihdolla *zagubi+a+ć*, *wygubi+a+ć*. Doroszewskin sanakirjan (SJPD) mukaan imperfektiivinen pa-

Verbin *gubić* ja sen prefiksijohdosten yhteinen merkitys on 'hävittää'.

1. 'hävittää, kadottaa, hukata, menettää' *gubić* : *zgubić*, *zagubić*, *pogubić*
2. 'hävittää, tuhota' *gubić* : *zgubić*, *wygubić*, *przygubić*, *ugubić*
3. 'hävittää, tuhota, tappaa' *ugubić*

Distributiivista teonlaatua ilmaisee johdos *pogubić* 'hukata, kadottaa, hävittää, tuhota kaikki peräjälkeen'.

Esimerkit 24b–d edustavat kaikki sellaisia kausatiiviverbejä, joiden kuvaamalla teolla on vain yksi lopputulos (herääminen, sammuminen, tuhoutuminen). Nimitän niitä sen vuoksi monoresultatiivisiksi. Niistä eri prefikseillä johdetut verbit eroavat toisistaan joko objektitarkoitteen laadun tai teonlaadun suhteen. Jo tässä yhteydessä on tärkeää huomata, että silloin kun kausatiiviverbi (leksikaalinen tai nominista johdettu) kuvaa jonkin entiteetin käsittelemisen tuloksena olevaa muutosta (eli on ns. käsittelemisverbi, niistä ks. Pajunen 2001: 159–162) tai jonkin (uuden) entiteetin valmistamista (valmistamisverbit, ks. Pajunen 2001: 162–163), sen eriprefiksisillä johdoksilla kuvataan erilaisia muutoksia objektitarkoitteen tilassa. Tällaisia verbejä nimitän multiresultatiivisiksi. Myös niistä voidaan johtaa prefikseillä kantaverbin teonlaatua (mm. tekemisen distributiivisuutta ja lyhytkestoisuutta) ilmaisevia johdoksia. Suomen käsittelemis- ja valmistamisverbit ovat tyypillisesti joko leksikaalisia kausatiiveja (esim. *leikata*, *ommella*, *paistaa*, *rakentaa*) tai nominikantaisia kausatiivijohdoksia (*harjata*, *kuumentaa*, *leipoa*, *veistää*) eivätkä siis tämän jakson aiheena olevia intransitiivikantaisia kausatiiviverbejä. Puolan mono- ja multiresultatiivisten kausatiiviverbien prefiksijohdon eroja valaistakseni esittelen kuitenkin tyypillisen käsittelemisverbin *ciqć* (ipf) 'leikata' ja tyypillisen valmistamisverbin *budować* (ipf) 'rakentaa' prefiksijohdospesyeet (25a–b):

(25a)

ciqć (ipf) 'leikata, viiltää, hakata, piiskata, purra'

> *do*+*ciqć* (ipf) : *do*+*cinać* (ipf) 1. 'leikata loppuun asti', 2. 'leikata sopivaksi'

> *na*+*ciqć* (pf) : *na*+*cinać* (ipf) 1. 'leikata jotakin pinnalta', 2. 'leikata paljon jotakin'

> *nad*+*ciqć* (pf) : *nad*+*cinać* (ipf) 'leikata jotakin pinnasta, vain vähän'

> *ob*+*ciqć* (pf) : *ob*+*cinać* (ipf) 'leikata jotakin lyhye(mmä)ksi; lyhentää leikkaamalla'

> *od*+*ciqć* (pf) : *od*+*cinać* (ipf) 'leikata jotakin jostakin irti, pois; irrottaa, poistaa leikkaamalla'

> *po*+*ciqć* (pf) 'leikata palasiksi, viipaleiksi, paloitella, viipaloida'

rikki on mahdollinen, mutta harvoin käytetty. USJP sitä vastoin ei mainitse kyseisille verbeille imperfektiivisiä parikkeja laisinkaan. Siitä myös puuttuvat kokonaan SJPD:n mukaan vanhentuneet verbit *przygubić* ja *ugubić*.

- > **pod**+*ciqć* (pf) : **pod**+*cinać* (ipf) 1. 'leikata jotakin auki alta päin', 2. 'leikata vain vähän'
- > **prze**+*ciqć* (pf) : **prze**+*cinać* (ipf) 'leikata poikki, kahtia, halki; katkaista, halkaista leikkaamalla'
- > **przy**+*ciqć* (pf) : **przy**+*cinać* (ipf) 1. 'katkaista sopivaksi', 2. 'lyhentää leikkaamalla'
- > **roz**+*ciqć* (pf) : **roz**+*cinać* (ipf) 'leikata auki, avata leikkaamalla'
- > **ś**+*ciqć* (pf) : **ś**+*cinać* (ipf) 'leikata pois, irti; poistaa, irrottaa leikkaamalla'
- > **u**+*ciqć* (pf) : **u**+*cinać* (ipf) 'leikata poikki, katki; katkaista leikkaamalla'
- > **w**+*ciqć* (pf) : **w**+*cinać* (ipf) 'kovertaa, kaivertaa, uurtaa leikkaamalla'
- > **wy**+*ciqć* (pf) : **wy**+*cinać* (ipf) 1. 'leikata jostakin jokin (esim. määrätyn muotoinen aukko kankaaseen tai kuvio paperista)', 2. 'leikata irti, pois; irrottaa, poistaa leikkaamalla'
- > **za**+*ciqć* (pf) : **za**+*cinać* (ipf) 1. 'lyödä teräaseella, viiltää haava johonkin, haavoittaa viiltämällä', 2. 'tehdä viilto johonkin lyömällä, leikkaamalla', 3. 'pieksää (sateesta)', 'puristaa (hampaat) yhteen'

Verbillä *ciqć* (ipf) ei ole samadenotaatioista perfektiivistä parikkia, mutta useimmissa prefiksijohdoksissa säilyy 'leikkaamisen' merkitys. Johdokset edustavat kantaverbiin nähden uusia verbidenotaatioita, joissa prefikseillä ilmaistaan leikkaamisen tulosta (*leikata jokin/jotakin auki, irti, pois, halki, poikki, katki*), tuloksen laatua (*leikata jokin/jotakin sopivaksi, lyhyeksi*), paikkaa, mihin leikkaaminen kohdistuu (*leikata jokin/jotakin pinnasta, alapuolelta*), tai leikkaamisen suuntaa (*sisään, ulos*). Prefikseillä on niissä yleensä säännöllinen merkitys (ks. luku 5). Prefiksin ja kantaverbin yhtymän voidaan usein luontevasti tulkita vastaavan merkitykseltään resultaatiiviverbiä (*avata, irrottaa, poistaa, halkaista, katkaista leikkaamalla*). Teonlaatujohtoksia ovat tuloksen määrää (vähän, paljon) ilmaisevat prefiksijohdokset, samoin 'loppuun asti' leikkaaminen. *Po*-prefiksillä on kaksi rajaavaa teonlaatujohtokintaa: delimitatiivinen 'vähän aikaa' ja distributiivinen 'kaikki perä perää'. Johdokset ilmaisevat kantaverbin tavoin käsittelemistä. Vain johdos **wy**+*ciqć* (pf) : **wy**+*cinać* (ipf) voidaan lukea valmistamisverbeihin.

(25b)

budować (ipf) 'rakentaa' > **po**+*budować* (pf), **wy**+*budować* (pf), **z**+*budować* (pf) (toimivat kantaverbin perfektiivisenä parikkina)

> **do**+*budować* (pf) 'rakentaa johonkin jotakin lisää (entisen lisäksi)'

> **nad**+*budować* (pf) : **nad**+*budowywać* (ipf) 'rakentaa jotakin lisää jonkin yläpuolelle'

> **na**+*budować* (pf) 'rakentaa paljon jotakin' (teonlaatumerkitys)

- > ***o***+*budować* (pf) : ***o***+*budowywać* (ipf) 'rakentaa jonkin ympärille tukirakenne, peittää, kattaa jotakin jollakin, ympäröidä jokin paikka rakennuksilla'
- > ***od***+*budować* (pf) : ***od***+*budowywać* (ipf) 'jälleenrakentaa, palauttaa ennalleen'
- > ***po***+*budować* (pf) 'rakentaa (rakennuksia) peräjälkeen' (distributiivinen teonlaatu)
- > ***pod***+*budować* (pf) : ***pod***+*budowywać* (ipf) 'tukea, pönkittää rakennettavaa altapäin; perustella, antaa moraalista tukea, rohkaista'
- > ***prze***+*budować* (pf) : ***prze***+*budowywać* (ipf) 'rakentaa uudelleen toisella tavalla, muuttaa rakenne toiseksi'
- > ***przy***+*budować* (pf) : ***przy***+*budowywać* (ipf) 'rakentaa lisärakennus, rakentaa lisäksi'
- > ***roz***+*budować* (pf) : ***roz***+*budowywać* (ipf) 'laajentaa rakentamalla lisää'
- > ***w***+*budować* (pf) : ***w***+*budowywać* (ipf) 'rakentaa sisään'
- > ***za***+*budować* (pf) : ***za***+*budowywać* (ipf) 'rakentaa jokin alue täyteen, peittää jotakin rakentamalla tai rakennuksilla'

Valmistamisverbin *budować* (ipf) ja sen prefiksijohdosten yhteinen merkitys on 'rakentaa'. Johdosten joukossa on kaksi teonlaatujohtoa, suurta määrää ilmaiseva *na*+*budować* (pf) ja distributiivinen *po*+*budować*. Useimmat prefiksijohdokset ovat muodoltaan ja merkitykseltään läpinäkyvinä säännöllisiä. Prefiksien spatiaalinen perusmerkitys on niissä selvästi näkyvissä. On kiintoisaa havaita, että siinä missä verbi *budować* perfektiivisine parikkeineen (*po*+*budować*, *wy*+*budować*, *z*+*budować*) on yksiselitteisesti valmistamisverbi, ts. rakentamisteon tuloksena syntyy uusi entiteetti (olio), monet sen prefiksijohdokset ovat prefiksaation myötä saaneet käsittelemisverbien piirteitä. Tällöin prefiksien voidaan myös usein tulkita verbistyneen (ks. edellä jakso 3.6), esim. *o*- 'ympäröidä' (jakso 5.3.2.9), *przy*- 'lisätä', *roz*- 'laajentaa', *za*- 'täyttää, peittää' (jakso 5.3.2.6).

Prefiksijohdon ansiosta puolan kausatiiviverbien (ja myös niistä johdettujen prefiksillisten muuttumisverbien) merkitysrakenne verbileksikossa on hierarkkinen eli ominaisuuksia periyttävä. Toisin kuin suomen muutosta ilmaisevalle verbileksikolle sille on ominaista lähimerkityksisten, tyypillisesti hyperonyymi–hyponyymi-suhteessa olevien verbien runsaus. Puolan muutosta ilmaisevien verbien hierarkkista rakennetta voi siksi luonnehtia syväksi ja suomen matalaksi tai laakeaksi (engl. *bushy structure*, ks. Miller & Fellbaum 1991: 217). (Ks. myös Pajunen 2001: 59–63, joka käyttää tällaisesta rakenteesta adjektiivia *lattea*.)¹⁰⁵

Tässä jaksossa olen käsitellyt suomen intransitiivisista kantaverbeistä johdettujen kausatiiviverbien puolankielisiä merkitysvastineita, joista keskeisessä asemassa ovat

¹⁰⁵Ehdotan Pajusen (mp.) ko. rakenteesta käyttämän nimityksen *lattea rakenne* sijalle *laakea rakenne*, koska se on mielestäni osuvampi antonyymi nimitykselle *syvä rakenne*.

leksikaaliset kausatiivit prefiksijohdoksineen. Olen myös valottanut yleisemmin prefiksijohdon erityisluonnetta verbien kausatiivisuuden osatekijänä muutamilla tyypillisillä esimerkeillä ja tuonut esiin suomen ja puolan kausatiivijohdosten rakenteellisia eroja.

Systemaattisen kuvan prefiksijohdosta rakennan luvussa 5. Seuraavissa jaksoissa tarkastelen suomen teettojohdosten (jakso 4.2.3) ja tunnekausatiivijohdosten (jakso 4.2.4) puolankielisiä merkitysvastineita. Kummallakaan näistä suomen kausatiivijohdosten alaryhmistä ei ole johdosvastineita puolassa.

4.2.3 Suomen teettojohdosten puolankieliset merkitysvastineet

Suomen teetto- eli kuratiivijohdokset ovat verbikantaisten muuttamisjohdosten alaryhmä.¹⁰⁶ Nimensä mukaisesti ne ilmaisevat kantaverbin tarkoittaman teon teettämistä. Kantaverbi on tyypillisesti transitiivinen ja usein merkitykseltään kausatiivinen. Johtimina toimivat *-tta-*, *-UttA-*, *-tUttA-* ja *-tAttA-* (*juoda* > *juo+tta+a*, *ommella* > *ompe+utta+a*, *laulaa* > *laula+tutta+a*, *tee+tättä+ä*). Johtimet *-tUttA-* ja *-tAttA-* ovat morfologisesti pleonastisia yhdysjohtimia, joista *-tUttA-* kiinnittyy yleisimmin kaksitavuihin *i*-vartaloihin (*etsi+tyttä+ä*) ja *-tAttA-* vain yksitavuihin vartaloihin (*lyö+tättä+ä*).¹⁰⁷ Niitä käytetään *ttA*-johtimen rinnakkaisjohtimina usein korostamaan johdoksen teettomerkitystä. (Ks. ISK § 313, 325; myös Pajunen 2001: 130–131.) Teettojohdosten valenssiin kuuluu agenttiivinen subjekti – teettäjä, joka on tyypillisesti ihminen, mutta voi olla myös eloton olio tai abstrakti asia – sekä kohde- eli patienttiobjekti. Kantaverbin kuvaaman teon varsinaista suorittajaa edustaa elollistarkoitteinen adessiivisijainen määräite, ns. agenttiadverbiaali (ks. ISK § 995), joka kuitenkin ei ole lauseessa pakollinen. (esim. *Kenellä aiot rakennuttaa saunan? Rakennutan saunan ensi kesäksi*.) (Ks. ISK § 313 sekä edellä jakso 4.2.1.)

Puolassa ei ole suomen teettoverbien kaltaista johdoskategoriaa. Toisella (henkilöllä) teettämistä voidaan ilmaista analyttisesti apu- ja pääverbin yhdistelmällä (26a). Apuverbeinä toimivat biaspektinen verbi *kazać* (ipf+pf) 'kehottaa, käskeä, määrätä, pyytää', johon liittyy pääverbin infinitiivi, tai verbi *dać* (pf) : *dawać* (ipf) 'antaa', johon taas liittyy joko infinitiivi tai prepositiokonstruktio *do* + pääverbistä johdetun verbaalisubstantiivin genetiivimuoto. Se, jolla jotakin teetetään, on datiivisijassa (vrt. puolan datiivi 'jollekin' ja suomen adessiivi 'jollakin'). Teettämiskonstruktion rakenne on siten:

- (i) *kazać komuś coś zrobić* (*kazać* (ipf+pf) infinitiivi 'kehottaa'; *komuś* datiivi indefiniittipronominista *ktoś* 'joku', *coś* akkusatiivi indefiniittipronominista *coś* 'jokin', *zrobić* (pf) infinitiivi 'tehdä')
- (ii) *dać : dawać komuś coś zrobić/do zrobienia* (*dać* (pf) : *dawać* (ipf) 'antaa', *komuś* datiivi indefiniittipronominista *ktoś* 'joku', *coś* akkusatiivi indefiniit-

¹⁰⁶Kuratiivijohdosten asemaa suomen verbijohdossa käsittelee Kytömäen artikkeli Kuratiivikausatiivit (1978). Teettoverbeistä ks. myös Kangasmaa-Minn 1982: 50–51; Pennanen 1985; Pajunen 2001: 130–134, jossa (s. 133) on myös Kytömäen (mt.) kritiikkiä.

¹⁰⁷Isossa suomen kieliopissa (§ 156) kutsutaan pleonastisiksi sellaisia ”johtimia, joissa sama tai sama-tehtäväinen johdinaines kertaantuu”.

tipronominista *coś, do zrobienia* 'tehtäväksi', *do* prepositio, *zrobienia* genetiivi verbaalisubstantiivista *zrobienie* 'tekeminen')

(26a)

Luetan opiskelijoilla sen uuden kirjan.

'**Każę** studentom **przeczytać** tę nową książkę.'

(*każę* preesens 1. p. sg. 'kehotan' verbistä *kazać* (ipf+pf) 'kehottaa tekemään jotakin', *prze-czytać* (pf) 'lukea' infinitiivi, *te* 'sen' akkusatiivi sg. feminiini demonstratiivipronominista *ta* 'se, tämä', *nową* 'uuden' akkusatiivi sg. feminiini adjektiivista *nowa* 'uusi', *książkę* 'kirjan' akkusatiivi sg. feminiini substantiivista *książka* 'kirja')

Parasta kirjoituttaa kirje puhtaaksi heti.

'Najlepiej **dać** pismo **do przepisania** od razu.'

(*najlepiej* 'parasta', *dać* (pf) inf. 'antaa', *do* + genetiivi prepositio 'jotakin varten', *przepisania* genetiivi sg. verbaalisubstantiivista *przepisanie* 'puhtaaksi kirjoittaminen', *od razu* 'heti')¹⁰⁸

Myös suomessa jonkin teon jollakulla teettämistä voidaan ilmaista analyttisesti eri verbikonstruktiolla, esim. *panna ~ laittaa joku tekemään jotakin; antaa jonkun tehdä jotakin* (vrt. edellä jakso 4.2.2). Lisäksi monien verbien kuvaama kausatiivinen teko voidaan sekä suomessa että puolassa kontekstuaalisen päättelyn avulla tulkita myös teon teettämiseksi (26b). Tämä on tavallista varsinkin sellaisten verbien kohdalla, jotka tarkoittavat ammatillista toimintaa, joka on luontevaa ajatella toisella teettäväksi (26b) (ks. myös ISK § 314).

(26b)

On strzyże się zawsze sam. (AMB) 'Hän leikkaa aina hiuksensa itse.'

On strzyże się zawsze u tego fryzjera. (AMB).

'Hän leikkauttaa aina hiuksensa sillä parturilla.'

(*on* 'hän' nominatiivi, maskuliini, *strzyże się* 'leikkaa hiuksensa' preesens 3. p. sg. verbistä *strzyć się* (ipf) 'leikata hiuksensa', *zawsze* 'aina', *sam* 'itse', *u* + genetiivi prepositio 'jonkun luona', *tego* genetiivi sg. maskuliini demonstratiivipronominista *ten* 'se', *fryzjera* genetiivi sg. maskuliini substantiivista *fryzjer* 'parturi')¹⁰⁹

Suomessakin voi esim. lause *Oletko leikannut hiuksesi?* saada kahdenlaisen tulkinnan: 'Oletko leikannut hiuksesi itse?' tai 'Oletko leikkauttanut hiuksesi?' Tällainen kaksitulkintaisuus on kuitenkin suomessa harvinaisempaa kuin puolassa ja rajoittuu ammatillista toimintaa kuvaaviin verbeihin: *leikata hiuksensa* (kampaajalla), *tutkia keuhkonsa* (lääkärillä), *tarkastaa hampaansa* (hammaslääkärillä) jne. (ISK § 314).

¹⁰⁸Esimerkin 26a lausevastaavuudet ovat omi puolannoksiani.

¹⁰⁹Verbi *strzyć się* 'leikata hiuksensa' on verbin *strzyć* 'leikata, ajella (karvapeite)' refleksiivijohdos. Sen refleksiivisyyttä nimitin edellä possessiiviseksi refleksiivisyydeksi (ks. jakso 3.8.2), kun taas Gwjpm98: 191–192 kutsuu konstruktiota mediaaliseksi. Geniušienė (1987: 45–46) käyttää tällaisista termiä *partitive object reflexive* (partitiivis-refleksiivinen).

Esimerkiksi (26c) verbi *uszyłam* 'ompelin' (teko-verbi) on tulkittavissa myös teetto-verbiksi 'ompelutin' (sekundaari tulkinta), kun taas suomessa verbillä *ommella* on vain teko-verbin tulkinta.

(26c)

Uszyłam *sobie* *nową sukienkę*. (AMB)'

Ompelin itselleni uuden mekon.' / **Ompelutin** itselleni uuden mekon.'

(*uszyłam* preteriti 1. p. sg. fem. 'ompelin/ompelutin' verbistä *uszyć* (pf)

'ommella', *sobie* 'itselleni' datiiivi refleksiivipronominista *się*, *nową* akkusatiivi

sg. feminiini adjektiivista *nowa* 'uusi', *sukienkę* akkusatiivi sg. feminiini

substantiivista *sukienka* 'mekko, leninki')

Verrataanpa lopuksi suomen teettojohdoksia ja niiden kanssa lähimerkityksisiä puolan leksikaalisia kausatiiveja, sellaisia kuin *karmić* (ipf) : *nakarmić* (pf) 'syöttää, ruokkia', *ożenić* (pf) 'naittaa', *poić* (ipf) : *spoić* (pf) 'juottaa', *żywić* (ipf) : *pożywić* (pf) 'syöttää, ruokkia'. Puolan verbejä ei ole monta eivätkä ne muodosta verbileksikossa sellaista säännöllistä morfologisesti tai syntaktisesti erottuvaa johdosryhmää kuin suomen teettojohdokset. Suomen kausatiivijohdoksilla *juottaa*, *syöttää* voidaan kuvata sekä tekoa (26d) että sen toisella teettämistä (26e). Pelkkä teettämisen merkitys on johdoksilla *juotattaa*, *syötättää* (26e).¹¹⁰ Puolan verbeillä *karmić* : *nakarmić* *kogo/co czym* 'syöttää jollekulle/jollekin jotakin', *poić* : *spoić kogo/co czym* 'juottaa jollekulle/jollekin jotakin' sitä vastoin ei voida kuvata teon toisella henkilöllä teettämistä (26f). Näiden verbikonstruktioiden rakenne on 'syöttää/juottaa joku jollakin'.

(26d)

Isä juotti lasta/lapsen. 'Isä antoi lapsen juoda.'

Isä juotti lapselle mehua. 'Isä antoi lapsen juoda mehua.'

Äiti syötti lasta/lapsen.

Äiti syötti lapselle puuroa.

(26e)

Emäntä juotti/juotatti vierailla kakkukahvit. 'Emäntä pani vieraat juomaan kakkukahvit.'

Emäntä syötti/syötätti vierailla muhkean päivällisen. 'Emäntä pani vieraat syömään muhkean päivällisen.'

(26f)

Poili rannych wodą. (USJP)

'He juottivat haavoittuneille vettä.' (sananmukaisesti: 'haavoittuneita vedellä')

(*poili* 'juottivat' preteriti 3. p. pl. verbistä *poić* (ipf) 'juottaa', *rannych*

'haavoittuneet' ~ 'haavoittuneita' akkusatiivi pl. adjektiivista *ranny*

¹¹⁰Verbit esiintyvät myös tunnekausatiiveina ks. jakso 4.2.4

'haavoittunut', *wodq* 'vedellä' instrumentaali sg. feminiini substantiivista *woda* 'vesi')

Karmili nas owocami. (AMB)

'He syöttivät meille hedelmiä.' (sananmukaisesti 'meitä hedelmillä')

(*karmili* preteriti 3. p. pl. verbistä *karmić* (ipf) 'syöttää', *nas* 'meitä' akkusatiivi persoonapronominista *my* 'me', *owocami* 'hedelmillä' instrumentaali. pl. substantiivista *owoc* 'hedelmä')

4.2.4 Suomen tunnekausatiivit ja niiden puolankieliset merkitysvastineet

Tunnekausatiiveiksi kutsutaan fennistisessä kirjallisuudessa elollisen olennon tunteita ja tuntemuksia kuvaavia verbi- tai nominikantaisia kausatiivisia verbejä, jotka esiintyvät predikaattina yksikön 3. persoonan muodossa tilaa ilmaisevissa ns. tunnekausatiivilauseissa. Näihin lauseisiin kuuluu keskeisenä täydennyksenä predikaatti-verbin edellä sijaitseva elollistarkoitteinen (tyypillisimmin ihmistarkoitteinen) partitiivisijainen kokijaobjekti, esim. *Minua hermostuttaa*, mutta lause voi esiintyä objektittomanakin, esim. *Kylläpä hermostuttaa!* Lauseeseen voi (mutta ei tarvitse) sisältyä myös ärsykesubjekti, jonka paikka on tyypillisesti (joskaan ei pakollisesti) verbin jäljessä, esim. *Minua hermostuttaa hänen puhumattomuutensa*. Sanajärjestykseltään tunnekausatiivilause edustaa siten tyyppiä (O)V(S). (Ks. ISK § 905.)

Monia ryhmän verbejä käytetään tunnekausatiivisen yksipersonaisen tilaa ilmaisevan käytön lisäksi myös monipersonaisesti kuvaamaan dynaamista kausatiivista tekoa prototyyppisessä transitiivilauseessa, jonka sanajärjestys on SVO, esim. *He hermostuttivat minua/minut puheillaan*. (ks. edellä jakso 4.2.1). Siirainen (2001: 49) puhuu tilamerkityksen kohdalla tunnekausatiivilausekehyksestä ja tekomerkityksen kohdalla transitiivilausekehyksestä. Lausekehykset eroavat toisistaan paitsi sanajärjestyksen myös (mahdollisen) subjektitarkoitteen semanttisen roolin suhteen: tunnekausatiivilauseessa subjektitarkoite toimii ärsykkeenä, kun taas transitiivilausekehyksessä elollistarkoitteinen subjekti on tunteen tahallinen aiheuttaja eli rooliltaan agentti ja eloton subjekti puolestaan rooliltaan ärsyke (ks. Siirainen 2001: 47; ISK § 316, 467). Kun kausatiivijohdoksen kantaverbi on transitiivinen, johdoksen kausatiivisuus on luonteeltaan kuratiivista (teettämistä), esim. *Mikä sinua noin laula(tu)ttaa? Hän laulatti lapsilla vielä monta laulua*.

Suomen tunnekausatiiviverbit ovat enimmäkseen verbi- tai nominikantaisia johdoksia, joissa johtimina toimivat *-tta-*, *-UttA-* tai *-tUttA-* (esim. *pelo+**tt**a+a*, *vapis+**utta**+a*, *mieti+**tyttä**+ä*), joskus muutkin johtimet (esim. *ahd+**ista**+a*, *pal+**elta**+a*, *tymp+**äis**+tä*). Joillakin johdoksilla esiintyy (teettoverbien tapaan, ks. edellä jakso 4.2.3) lyhyemmän kausatiivijohtimen ohella morfologisesti pleonastinen johdin *-tUttA-* nimenomaan tunnekausatiivilauseessa (esim. *Häntä itke+**ttä**+ä ~ itke+**tyttä**+ä*).¹¹¹ Tunnekausatiivilauseeseen predikaattina voi olla myös kantasanan johdos (esim. *kuvottaa*, *oksettaa*, *viehättää*) tai johtamaton perusverbi (esim. *etoa*, *koskea*, *särkeä*). (Ks. Siro 1996: 181–196; Siirainen 2001: 46–57; ISK § 316.)

¹¹¹Pleonasmista ks. myös edellä jakso 3.6 alaviite 75 ja jakso 4.2.3 alaviite 107.

Puolassakin on mahdollista (joskaan ei yhtä tyypillistä kuin suomessa) muodostaa tunnekausatiivilauseita. Niiden predikaattina on merkitykseltään kausatiivinen, tunnetta ilmaiseva yksikön 3. persoonan muodossa oleva verbi ja sen täydennyksinä nominatiivimuotoinen ärsykesubjekti ja akkusatiivimuotoinen elollistarkoitteinen kokijaobjekti, esim. *to mnie denerwuje* 'se hermostuttaa minua'. Puolassa tunnekausatiivilause ja prototyyppinen transitiivilauselause eivät eroa rakenteeltaan toisistaan yhtä selvästi kuin suomessa, sillä puolan tunnekausatiivilauseessa molemmat täydennykset ovat yleensä läsnä ja sanajärjestys on samanlainen kuin transitiivilauselauseessa (27a). Poikkeuksen muodostavat sellaiset ensisijaisesti ruumiillisia tuntemuksia kuvaavat aspektiltaan imperfektiiviset verbit kuin esim. *boleć* 'sattua, koskea', *ćmić* 'kolottaa, jomottaa', *drapać* 'raapia, kutittaa', *mdlić* 'etoa, kuvottaa', *swiędzi(e)ć* 'kutittaa, syyhy(t)ä', *świerbić* 'kutittaa, syyhy(t)ä', joita voidaan käyttää myös subjektittomina (27b).

Puolan tunnekausatiiviverbit ovat pääosin johtamattomia perusverbejä, siis leksikaalisia kausatiiveja. Ne ovat prefiksittömiä ja aspektiltaan imperfektiivisiä. Niistä prefikseillä johdetut perfektiiviset verbit ilmaisevat tunnetilaan saattamista. Vartalo-suffikseina esiintyy usein transitiiiviverbeille tyypillinen *-i-/-y-/-o-*, mutta myös mm. suffiksi *-owa-/-uj-* on mahdollinen (27c). Silloin kun verbejä käytetään agenttiivisen subjektin kanssa, niiden merkitys on dynaaminen ja siis puhtaasti kausatiivinen (27d). Suomen varsin lukuisaan ja kaiken aikaa karttuvaan tunnekausatiiviverbien joukkoon verrattuna puolan tunnetta ilmaisevia kausatiiviverbejä on vähän.

(27a)

To mnie denerwuje. (AMB)

'Se hermostuttaa minua.'

(*to* ärsykesubjekti, nominatiivi sg. neutri demonstratiivipronominista *to* 'se', *mnie* kokijaobjekti, akkusatiivi sg. persoonapronominista *ja* 'minä', *denerwuje* 'hermostuttaa' predikaatti, preesens 3. p. sg. verbistä *denerwować* (ipf) 'hermostuttaa')

(27b)

Mdlilo go po tłustym jedzeniu. (AMB)

'Häntä kuvotti rasvaisen aterian jälkeen.'

(*mdlilo* 'kuvottaa' (predikaatti, preteriti neutri 3. p. sg. verbistä *mdlić* (ipf) 'kuvottaa', *go* kokijaobjekti akkusatiivi sg. maskuliini persoonapronominista *on* 'hän', *po* + lokatiivi. prepositio 'jonkin jälkeen', *tlustym* lokokatiivi sg. neutri adjektiivista *tlusty* 'rasvainen', *jedzeniu* lokatiivi sg. neutri substantiivista *jedzenie* 'ruoka, aterial')

(27c)

ciesz+ć (ipf) 'ilahduttaa'

denerw+ować (ipf) 'hermostuttaa'

dziw+ić (ipf) 'hämmästyttää, ihmetyttää, kummastuttaa'

martw+i+ć (ipf) 'huolestuttaa, huolettaa'

męcz+y+ć (ipf) 'väsyttää'

smuc+i+ć (ipf) 'murehduttaa, surettaa'

(27d)

On mnie denerwuje. (AMB)

'Hän hermostuttaa minua. / Hän tekee minut hermostuneeksi. / Hän saa minut hermostumaan.'

(*on* agenttiivinen subjekti, nominatiivi sg. maskuliini persoonapronominista *on* 'hän', *mnie* kokijaobjekti, akkusatiivi sg. persoonapronominista *ja* 'minä', *denerwuje* predikaatti, preesens 3. sg. verbistä *denerwować* (ipf) 'hermostuttaa')¹¹²

Aspektiltaan imperfektiiviset tunnekausatiivit ilmaisevat siis transitiivisuudestaan huolimatta lähinnä tilaa, joskin mielikuvaa tilanteista, joissa ne esiintyvät, sävyttää jonkinasteinen dynaamisuus, toiminnallisuus, jonka aiheuttanee subjektin läsnäolo lauseessa.¹¹³ Samaa ajatuskulkua jatkaen voi sanoa myös, että suomen tunnekausatiivilauseen tilamerkitystä vahvistaa ärsykesubjektin pois jättäminen. Tunnekausatiivilauseen merkitysparafraasi on: 'jokin pitää jotakuta jonkin tunteen vallassa; joku on jonkin tunteen vallassa, joku tuntee jotakin tunnetta' (27e).

(27e)

To mnie cieszy. (AMB) 'Se ilahduttaa minua. / Olen iloinen siitä. / Iloitsen siitä.'

Puolan tunnekausatiivirakenteen tilamerkityksestä todistaa myös sen rinnalla esiintyvä lähes synonyyminen tilaa ilmaiseva intransitiivirakenne, jonka predikaattina on kausatiiviverbistä *się*-johtimella johdettu verbi, esim. *To mnie cieszy* 'Se ilahduttaa minua.' (*to* nominatiivi sg. neutri demonstratiivipronominista *ten/ta/to* 'se', *mnie* akkusatiivi persoonapronominista *ja* 'minä', *cieszy* preesens 3. p. sg. verbistä *cieszyć* (ipf) 'ilahduttaa') ~ *Cieszę się z tego*. 'Olen iloinen siitä. / Iloitsen siitä.' (*cieszę się* preesens 1. p. sg. verbistä *cieszyć się* (ipf) 'iloita, olla iloinen', *z tego* 'siitä' prepositio-konstruktio, *z* prepositio, *tego* genetiivi sg. neutri demonstratiivipronominista *ten/ta/to*). Sama tunnekausatiivilauseen ja tunnetilaa ilmaisevan lauseen rinnakkaisuus ilmenee myös suomessa, esim. *Se ilahduttaa minua* ~ *Olen iloinen siitä* ~ *Iloitsen siitä*. Verbi *iloita* kuuluu laajempaan valtaosin substantiivikantaisten tunnetilaa kuvaavien johdosten ryhmään (ns. statiiviset tunneverbit, ks. ISK § 466), jota tarkastelen lähemmin jaksossa 4.6.3.

Kun imperfektiivisiin tunnekausatiiveihin lisätään prefiksi, niiden aspekti muuttuu perfektiiviseksi ja merkitys puhtaasti kausatiiviseksi, ts. verbit eivät ilmaise luon-

¹¹²Lause *On mnie denerwuje* on tulkittavissa myös tunnekausatiivilauseeksi silloin, kun subjektin rooli käsitetään ärsykkeeksi eikä agentiksi.

¹¹³Tätä tilamerkitystä ei mainita esim. Akateemisessa puolan kieliopissa (Gwjpm98), jossa puhutaan vain verbien kausatiivisuudesta (mts. 562). Tilamerkitys näyttäytyy selvänä nimenomaan puolaa suomeen verrattaessa.

teeltaan jatkuvaa toiminnallisuutta, kuten esimerkissä 27c. Tällaisten imperfektiivisistä tunnekausatiiveista prefikseillä johdettujen perfektiivisten kausatiiviverbien merkitysparafraasi on 'saattaa joku jonkin tunteen valtaan' (28a).

(28a)

u+cieszyć (pf) 'saada (joku) ilahtumaan, tehdä (joku) iloiseksi'

z+denerwować (pf) 'saada (joku) hermostumaan, hermostuttaa (joku)'

z+dziwić (pf) 'saada (joku) hämmästyään, hämmästyttää (joku)'

z+martwić (pf) 'saada (joku) huolestumaan, huolestuttaa (joku)'

z+męczyć (pf) 'saada (joku) väsymään, väsyttää (joku)'

za+smucić (pf) 'tehdä (joku) surulliseksi'

Suomessa tunnekausatiiveina käytettävä verbijoukko on karttuva. Produktiivista uudismuodostetyyppejä edustavat johdokset, joiden merkitysparafraasi on 'tekee mieli kantaverbin tai -substantiivin tarkoittamaa asiaa' mm. (*jotakuta*) *karkituttaa*, *jätskityttää*, *ongituttaa*, *runoiluttaa* (ISK § 316). Kun tällaisen tunnekausatiivina käytettävän johdoksen kantasana on transitiiiviverbi (*onkii* > *ongituttaa*), sen kausatiivisuus on luonteeltaan kuratiivista (teettämistä): *Tänään minua ei ongituta*. Vrt. *Ehkä ongitutan soppakalat lapsilla*. Nominikantaiset johdokset tyyppiä *karkki* > *karkituttaa* puolestaan esiintyvät ainoastaan tunnekausatiivilauseessa.

Puolassa tunnekausatiivista käyttöä on varsin rajallisella joukolla kausatiivisia perusverbejä. Selvästi produktiivisin suomen tunnekausatiivilauseeseen merkitysvastine puolassa on verbikonstruktio tyyppiä *chce się komuś* + infinitiivi 'jotakuta haluttaa tehdä jotakin', esim. *chce się komuś czytać/jeść/pływać/spać/śmiać* 'jotakuta luetuttaa/syötättää/uitattaa/nukuttaa/aurattaa; jonkun tekee mieli lukea/syödä/uida/nukkua/auraa', jota käytetään laajasti mielihalua, mentaalisia tunteita ja tunnereaktioita sekä ruumiillisia tuntemuksia kuvattaessa. Siinä verbin *chce się* (presens 3. p. sg.: *chcieć się* (ipf) 'haluttaa, tehdä mieli') voidaan katsoa vastaavan merkitykseltään kausatiivisuffiksia, infinitiivimuodossa olevan pääverbin, esim. *spać* (ipf) 'nukkua', verbivartaloa ja datiivimuotoisen kokijan *komuś* 'jollekulle' suomen kokijaobjektia ('jotakuta') (28b).

(28b)

chce im się czytać (ipf) '**heitä** haluttaa lukea, **heitä** luetuttaa'

chce nam się jeść (ipf) '**meillä** on nälkä, **meitä** nälättää' presens

chce mu się pić (ipf) '**hänellä** on jano, **häntä** janottaa'

chce mi się plakać (ipf) '**minua** itkettää'

chce wam się spać (ipf) '**teitä** nukuttaa'

Suomen tunnekausatiivilauseeseen merkitysvastine puolassa on myös konstruktio tyyppiä *jest mi wstyd* 'minua hävettää', joka koostuu joko verbistä *jest* 'on' (verbin

być (ipf) 'olla' preesens 3. p. sg.), datiiivikokijasta *mi* 'minulle' ja substantiivista *wstyd* 'häpeä' tai vain substantiivista ja datiiivikokijasta (*wstyd mi*). Tunnetiloja voidaan ilmaista lisäksi konstruktiolla tyyppiä *jest mi zimno ~ smutno*; *zimno mi ~ smutno mi* 'minua paleltaa/minun on kylmä; minua surettaa', joissa tuntemusta tai tunnetta ilmaistaan adjektiivilähtöisillä adverbilla.¹¹⁴ Näitä konstruktioita voi verrata sellaisiin suomen ilmauksiin kuin (*minusta on*) *häpeä/harmi/ihme, että...*, joihin tosin ei liity tunteen kokijaa.

Jo käsiteltyjen suomen tunnekausatiivien puolankielisten merkitysvastineiden lisäksi jonkinasteisina merkitysvastineina voidaan pitää myös puolan imperfektiivisistä tunnekausatiiveista *się*-johtimella johdettuja intransitiiviverbejä (ks. myös Wilczewska 1966: 54–60), sillä niiden merkitys ei olennaisesti eroa kantaverbin merkityksestä. Niiden valenssi on kuitenkin erilainen: subjektina on kokija, ärsykettä ilmaistaan (verbin merkityksestä riippuen) mm. instrumentaali- tai datiiivisijalla tai prepositioliasekkeella (28c). Johdon tuloksena syntyy verbejä, jotka ovat tilan ja toiminnan ilmausten välimaastossa (28d). Niiden käännösvastineina suomessa ovat usein nominikantaiset, mm. johtimilla *-ile-*, *-ttele-* johdetut ns. toiminnalliset tunneverbit, esim. *hermoilla, ihmetellä, vihoitella* (ks. ISK § 465–467). Suomen ja puolan tunneverbien toiminnallisuutta vs. staattisuutta tarkastelen lähemmin jaksossa 4.6.3.

(28c)

Cieszę się z tego. (prepositio *z* + genetiivi sg.) 'Iloitsen / olen iloinen siitä.'

Czym (instrumentaali) *się denerwujesz?* 'Mistä hermoilet?'

Dziwimy się temu. (datiivi sg.) 'Ihmettelemme sitä.'

(28d)

cieszyć (ipf) > *cieszyć się* (ipf) 'iloita, olla iloissaan'

denerwować (ipf) > *denerwować się* (ipf) 'olla hermostunut, hermoilla, hermostua'

dziwić (ipf) > *dziwić się* (ipf) 'hämmästellä, ihmetellä, olla hämmästyksissään/ihmeissään'

martwić (ipf) > *martwić się* (ipf) 'olla huolissaan, huolehtia'

męczyć (ipf) > *męczyć się* (ipf) 'tuntea väsymystä, olla väsyksissä, väsyä'

smuć (ipf) > *smuć się* (ipf) 'surra, olla surullinen, olla suruissaan'

Tunnekausatiivien perfektiivisistä prefiksijohdoksista muodostetut *się*-johdokset puolestaan ovat merkitykseltään inkoatiivisia, tunnetilaan joutumista ilmaisevia verbejä (28e). Niiden tyypilliset vastineet (sekä johtosysteemejä vertailtaessa että käännö-

¹¹⁴Historiallisesti *o*-loppuiset adverbit tyyppiä *smutno, zimno* ovat adjektiivien lyhyempiä (epämääräisiä, substantiivitaivutuksen mukaan taipuneita) neutrisukuisia nominatiivi-akkusatiivimuotoja (ks. Strutyński 1998: 125).

nösvastineita valittaessa) suomessa ovat nominikantaisia *U*-johdoksia ja muita *U*-vartaloisia verbejä.

(28e)

ucieszyć (pf) > *ucieszyć się* (pf) 'ilahtua, ilostua'

zdenierwować (pf) > *zdenierwować się* (pf) 'hermostua'

zdziwić (pf) > *zdziwić się* (pf) 'hämmästyä, ällistyä, joutua hämmästyksen / ihmetyksen valtaan'

zmartwić (pf) > *zmartwić się* (pf) 'huolestua'

zmęczyć (pf) > *zmęczyć się* (pf) 'väsyä'

zasmucić (pf) > *zasmucić się* (pf) 'tulla surulliseksi'

Tässä jaksossa käsitellyt puolan tunneverbien johtosuhteet voi tiivistäen esittää näin:

1. *tila* > *tilaan* joutuminen: prefiksitön toiminnallinen tunneverbi (ipf) > prefiksillinen (tunne)inkoatiivi (pf), johtimena prefiksi (*u-*, *za-* *Z-*) (aspektin muutos ipf > pf): *Cieszę się z tego*. 'Iloitsen siitä. / Olen siitä iloinen.' > *Ucieszę się z tego*. 'Ilahdun siitä. / Tulen siitä iloiseksi.'
2. *tila* > *tila*: prefiksitön tunnekausatiivi (ipf) > toiminnallinen tunneverbi (ipf); johtimena *się*: *To mnie cieszy*. 'Se ilahduttaa minua. / Olen siitä iloinen.' > *Cieszę się z tego*. 'Iloitsen siitä. / Olen siitä iloinen.'
3. *tilaan* saattaminen > *tilaan* joutuminen: prefiksillinen (tunne)kausatiivi (prefiksillinen (tunne)inkoatiivi (pf); johtimena *się*: *To mnie* (akkusatiivi) *uciesz*. 'Se ilahduttaa minut/minua. / Se saa minut iloiseksi.' > *Ucieszę się z tego*. (prepositiokonstruktio *z* + genetiivi). 'Ilahdun siitä. / **Tulen siitä iloiseksi.**'

Ennen kuin siirryn jaksossa 4.3 käsittelemään nominikantaista kausatiivijohtoa, kokoon seuraavassa jaksossa (4.2.5) lyhyesti yhteen jaksojen 4.2.1–4.2.4 pohdintojen suomen ja puolan verbileksikon merkitysrakenteen ja leksikalisointistrategioiden vertailun kannalta tärkeät tulokset.

4.2.5 Koonti: suomen ja puolan deverbaalinen kausatiivijohto

Kausatiivijohdokset ovat sekä suomessa että puolassa muuttamisverbejä, jotka kuvaavat lauseen objektitarkoitteessa tapahtuvaa muutosta. Seuraavassa lyhyt kontrastiivinen koonti verbikantaisesta kausatiivijohdosta:

1. Suomessa suuntainen suffiksaalinen verbikantainen kausatiivijohto on erittäin keskeinenverbinjohtotapa ja verbejä johdetaan sekä intransitiivi- että transitiivikannoista.
2. Puolassa ei voi johtaa kausatiiviverbejä verbikannoista suffikseilla, vaan verbikantojenmahdollisina kausatiivistajina toimivat prefiksit. Ne tosin liit-

tyvät useimmiten leksikaalisiin kausatiiveihin, jolloin vain johdoksen kausatiivisuuden luonne muuttuu. Tyypillinen muutos on kantaverbin resultatiivistuminen (ks. jakso 4.2.2 mono- ja multiresultatiiviset verbit) tai käsittelemisverbin muuttuminen valmistamisverbiksi, ks. jakso 4.2.2). On kuitenkin prefiksejä, joiden vaikutuksesta intransitiivinen kantaverbi muuttuu transitiiviseksi (esim. *o-/ob(e)-*, *prze-* ks. jakso 4.2.1).

3. Kausatiivijohdosten johtamiskeinojen erilaisuus (suomen yleismerkityksinen kausatiivisuffiksi vs. puolan polyseeminen prefiksi, jolla on juurensa leksikossa) tulee esiin paitsi johdosten myös koko verbileksikon merkitysrakenteen eroina.
4. Suomen kausatiivijohdokset ovat aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisia.
5. Puolan kausatiiviverbit ovat tyypillisesti imperfektiivisestä ja perfektiivisestä parikista koostuvia samadenotaatioisia aspektipareja.
6. Asiaintilaluokituksessa molempien kielten kausatiivijohdokset ovat tekoverbejä (lukuun ottamatta suomen tilaa ilmaisevia tunnekausatiivijohdoksia).
7. Puolan johtamattomien aspektiltaan imperfektiivisten perusverbien joukossa on varsinrunsaa leksikaalisia kausatiiveja (jos kohta niitä on suomenkin kausatiiveissa).
8. Suomen kausatiivista yleismerkitystä kantavilla suffikseilla intransitiiviverbeistä johdettujen yksittäisten kausatiiviverbien merkityskirjo on suhteellisen laaja verrattuna puolan prefiksijohdon tuottamien etenkin eri tavoin resultatiivisten kausatiiviverbien spesifisiin merkityksiin. Yhdellä suomen kausatiiviverbillä on monesti puolassa useita prefiksillisiä vastineita. Tämä seikka pitäisi tuoda esiin esim. sanakirjojen hakusanakuvauksissa.
9. Prefiksien puolan kausatiivijohdoksiin tuomia merkityksiä ei suomessa yleensä ilmaista verbissä vaan (mahdollisesti) sen kontekstissa. Kyse on leksikalisointistrategian erosta (ks. Pajunen 2001: 20–21; myös edellä jakso 3.9 ja jakso 4.1.3): puolassa tilanteista tietoa liitetään prefiksin välityksellä verbiin (epäsuora strategia), suomessa tieto ilmaistaan verbin osallistuja-argumenteissa ja kehysadverbiaaleissa (ISK § 962) suora strategia).
10. Prefiksijohdon tuottamien kausatiivijohdospesyeiden jäsenet muodostavat puolan verbileksikossa hierarkkisia, ominaisuuksia periyttäviä rakenteita, joissa on paljon lähimerkityksisiä tai toisiinsa hyperonyymi–hyponyymisuhteessa olevia jäseniä. Tällaisia rakenteita voi luonnehtia syviksi (ks. Pajunen 2001: 59–63, 149 ja edellä jakso 4.2.2).
11. Suomen kausatiiviverbien sanastorakenne sitä vastoin on heikosti hierarkkinen, koska sille on ominaista samaa kausatiivista tekoa kuvaavien lähimerkityksisten ja hyperonyymi–hyponyymi-suhteessa olevien verbilekseemien vähyys. Tällaista sanastorakennetta voi luonnehtia matalaksi (tai laakeaksi) ja pensastavaksi (myös edellä jakso 4.2.2).

Suomen ja puolan verbikantainen kausatiivijohto eroavat siis toisistaan merkittävästi sekä johtamiskeinoiltaan että johdosten merkityssisällön puolesta. Eroja on myös leksikaalisissa kausatiiveissa. Tämä kaikki näkyy selvästi niin kielten verbileksikon merkitysrakenteessa kuin niille ominaisissa leksikalisointistrategioissakin. Näihin tutkimukseni peruskysymyksiin palaan luvussa 5. Paljon yhteistä on sitä vastoin suomen ja puolan nominikantaisella kausatiivijohdolla, jota käsitellen seuraavassa jaksossa (4.3).

4.3 Suomen ja puolan denominaaliset muuttamisjohdokset (kausatiivijohdokset)

4.3.1 Yleistä

Sekä suomen että puolan nomineista (tyypillisesti adjektiiveista ja substantiiveista, joskus myös numeraaleista ja pronomineista) voidaan johtaa kausatiivista muutosta ilmaisevia teko- ja valmistamisverbejä, joista etenkin substantiivikantaiset ovat luonteeltaan usein käsittelemis- ja valmistamisverbejä (ks. jakso 4.2). Muiden muutosta ilmaisevien verbien tavoin denominaaliset kausatiivijohdokset ovat aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisia ja muodostavat siksi puolassa tyypillisesti imperfektiivisestä ja perfektiivisestä parikista koostuvia aspektipareja (ks. edellä jakso 2.1.1). Täten puolan nominikantainen kausatiivijohto ei vain kartuta verbileksikkoon uusilla verbidenotatioilla (varsinainen johto), vaan kytkeytyy myös aspektinmuodostukseen (aspektijohdo) sekä aspektiin sidoksissa olevaan teonlaatujohtoon (ks. jakso 3.6).

Denominaalisissa kausatiivijohdoksissa kantanomini toimii varjoargumenttina (ks. Pajunen 2001: 91–92) eli sellaisena asiointilana osallistujana, joka sisältyy lauseessa argumentin sijasta verbiin, esim. *teen kirjoista luettelon ~ luetteloin kirjat; sanasi tekivät minut rohkeammaksi ~ sanasi rohkaisivat minua*. Tällainen osallistuja on esim. objektiargumentti (täydennys) (29a) tai myös jokin keskeinen kehysadverbiaali (29b–c).¹¹⁵ Näillä johdoksilla kuvataan siten asiointiloja epäsuoraa leksikalisointistrategiaa käyttäen (ks. Pajunen 2001: 75–92 sekä edellä jaksot 1.2 ja 4.2.5).

(29a)

luettelo > *luettel+oi+da* 'tehdä luettelo' (verbi + tulos)

katalog 'luettelo' > *katalog+owa+ć* (ipf) 'luetteloida'

(29b)

saha > *saha+t+a* 'leikata sahalla' (verbi + väline)

pila 'saha' > *pil+owa+ć* (ipf) 'sahata'

¹¹⁵Termistä *varjoargumentti* (engl. *shadow argument*) ks. myös Pustejovsky 1995: 63–64. Varjoargumentin sisältävistä verbijohdoksista käytetään Akateemisessa puolan kieliopissa (GwjpM98: 577–583) nimitystä *formacje z wbudowanym wyrażeniem argumentowym* (argumentin sisältävät johdokset, suomennos AMB).

(29c)

varasto > *varast+oi+da* 'panna varastoon, pitää varastossa' (verbi + lokaatio)

sklad 'varasto' > *sklad+owa+ć* (ipf) 'varastoida'

Suomen ja puolan vertailun pohjaksi otan tässä suomen denominaalisten kausatiivijohdosten semanttisen luokituksen, joka perustuu ensi sijassa kantanominien merkitykseen, mm. niiden sanaluokkaan ja semanttisiin rooleihin (ks. Clark & Clark 1979: 769–782; Kytömäki 1992: 261; ISK § 317).¹¹⁶ Tältä pohjalta johdokset voidaan jaotella merkitykseltään faktiivisiin adjektiivi- tai substantiivikantaisiin ja merkitykseltään instruktiivisiin, privatiivisiin, instrumentatiivisiin ja direktionaalisiin substantiivikantaisiin johdoksiin (ks. edellä 4.1.2).¹¹⁷ Vertailu on siinä suhteessa ongelmatonta, että myös puolan nominikantaiset kausatiivijohdokset ovat jaettavissa pääosin samasisältöisiin merkitysryhmiin kuin suomessa. Edellä (jakso 4.1.3 alaviite 98) oli jo puhetta suomen ja puolan välisistä terminologisista eroista.

Koska eri merkitystyypeissä käytetään pitkälti samoja johtimia – ryhmäjako on siis puhtaasti semanttinen – ja johdosten merkitysyhtäläisyyksien vuoksi edelleenjohtokin on sekä suomessa että puolassa varsin samanlaista, käsittelen näitä molempia asioita kaikkia merkitystyypejä koskien yhteisesti tässä yleisjaksossa 4.3.1 (ks. myös edellä jakso 4.1.2). Palaan kuitenkin vielä tarvittaessa varsinkin joihinkin sekä suomen että puolan edelleenjohton kysymyksiin kunkin ryhmän lähitarkastelussa.

Kuten edellä (ks. jakso 4.1.2 ja jakso 4.2.1 johdinten luettelo) on tullut esiin, suomen *tA*-aineksen sisältävät kausatiivijohtimet voivat enimmäkseen liittyä niin verbi- kuin nominikantoihinkin, poikkeuksena ovat yksinomaan denominaaliset johtimet *-ittA-* ja *-OittA-*. Niiden lisäksi on vielä joitakin muitakin vain nominikantoihin kiinnittyviä kausatiivijohtimia: *-A-* (: *-t-*), *-Oi-*, *-itse-* (: *-it-*), *-i-*, *-O-* (ISK § 318).¹¹⁸

Suomen denominaalisista kausatiivista muutosta ilmaisevista johdoksista voi jotta edelleen teetto- eli kuratiivijohdoksia (*aura* > *aura+t+a* > *aura+utta+a*; *kaunis* > *kaunis+ta+a* > *kaunis+t+utta+a*), muuttumisjohdoksia (*aurata* > *aura+utu+a*; *kaunistaa* > *kaunist+u+a*) ja frekventatiivijohdoksia (*aurata* > *aura+il+la*; *kaunistaa* > *kaunist+el+la*) (ks. edellä jakso 4.1.2).

Puolassa denominaalisina kausatiivijohtimina toimivat suffiksit sekä suffiksista ja prefiksistä koostuvat konfigit. Yleisimmät suffiksit ovat *-owa/-uj-* ja *-i/-y/-/0-*, joka on myös tyypillinen johtamattomien transitiviverbien vartalosuffiksi (ks. jakso 3.4). Muita suffikseja ovat *-a/-aj-* sekä *-izowa/-yzowa/-/izuj/-yzuj-*, joka esiintyy vierasperäisissä sanoissa. (Ks. Grzegorzczkova 1957: 52–53.) Suffiksi toimii verbistimenä, jonka tehtävänä on johtaa nominista muuttamisverbi, ja prefikseillä on johdoksessa ennen muuta aspektintunnuksen funktio (ks. GwjpM98: 569–574). Sitä paitsi prefikseillä on jossain määrin tallella myös leksikaalislähtöinen perusmerkityksensä, joka kantanominin lisäksi vaikuttaa johdoksen merkitykseen (ks. myös Grzegorzczkova 1969: 89). Miltei kaikki prefiksit pystyvät esiintymään denominaalisissa konfigeissa, poikkeuksina vain prefiksit *nad(e)-*, *pod(e)-*, *przed(e)-* ja *w(e)-*

¹¹⁶Semanttisista rooleista ks. myös GwjpM98: 377–383.

¹¹⁷Käytän ISK:n terminologiaa sekä suomen että puolan verbijohdoksia käsitellessäni (ks. ISK § 314).

¹¹⁸Tosin *i*-suffiksi esiintyy myös teonlaatukorrelaatioissa tyyppiä *hyppä+ä* : *hypp+i+i* : *hypp+ele+e* : *hyp+ähtä+ä*.

(ks. prefiksien luettelo jakso 3.6). Erityisen produktiivinen etenkin adjektiivikantais-
ten kausatiivijohdosten johdin on *u*-prefiksin ja suffiksin *-i-* / *-y-* // *-0-* muodostama
konfiksi, esim. *trudny* 'vaikea' > *u+trudn+i+ć* 'vaikeuttaa'. Grzegorzcykowa (1969:
96) toteaa tyypin olevan ”oikeastaan ainoa produktiivinen” tapa tuottaa adjektiiv-
kantaisia kausatiivijohdoksia (ks. myös GwjpM98: 573). Merkitykseltään faktiivisen
konfiksien erottamattomana osana *u*-prefiksin separatiivinen perusmerkitys (ks. pre-
fiksien luettelo jakso 3.6) on täysin kalvennut.

Imperfektiivisestä ja perfektiivisestä parikista koostuvia verbien aspektipareja voi
syntyä nomineista kahdella tavalla: joko konfiksijohdolla (prefiksi + suffiksi), joka
tuottaa perfektiivisen parikin, jonka imperfektiivinen parikki puolestaan johdetaan
vartalosuffiksia vaihtamalla (30a), tai suffiksijohdon ja prefiksaalisen edelleenjohdon
tietä, jolloin suffiksijohto tuottaa imperfektiivisen parikin ja prefiksijohto siitä edel-
leen perfektiivisen parikin (30b). Historiallisen johto-opin kannalta kiintoisa on
Grzegorzcykowan (1969: 89) havainto, että suurin osa prefiksin sisältävistä konfiksi-
johdoksista oli vielä muinaispuolassa prefiksittömiä suffiksijohdoksia.

(30a)

trudny 'vaikea' > *u+trudn+i+ć* (pf) 'vaikeuttaa, tehdä vaikea(mma)ksi (jokin)'
> *u+trudni+a+ć* (ipf) 'vaikeuttaa, tehdä vaikea(mma)ksi (jotakin)'

las 'metsä' > *za+les+i+ć* (pf) 'metsittää (jokin)' > *za+lesi+a+ć* (ipf) 'metsittää
(jotakin)'

(30b)

suchy 'kuiva' > *susz+y+ć* (ipf) 'kuivata, kuivattaa, tehdä kuive(mma)ksi
jotakin/jotakuta' > *wy+susz+y+ć* (pf) 'kuivata, kuivattaa, tehdä kuive(mma)ksi
jokin/joku'

korek 'korkki' > *kork+owa+ć* (ipf) 'korkittaa, korkita, sulkea korkilla jotakin'
> *za+kork+owa+ć* (pf) 'korkittaa, korkita, sulkea korkilla jokin'

Tyypissä (30b) johtoketju voi vielä jatkua siten, että prefiksilliselle perfektiivisel-
le verbille johdetaan niin ikään vartalonsuffiksia vaihtamalla ns. sekundaarinen im-
perfektiivinen parikki (ks. jakso 2.1.1), joka on primaarin (prefiksittömän) verbin sy-
nonyymi (30c).

(30c)

suchy 'kuiva' > *susz+y+ć* (ipf) 'kuivata, kuivattaa, tehdä kuive(mma)ksi
jotakin/jotakuta' > *wy+susz+y+ć* (pf) 'kuivata, kuivattaa, tehdä kuive(mma)ksi
jokin/joku' > *wy+susz+a+ć* (ipf) 'kuivata, kuivattaa, tehdä kuive(mma)ksi
jotakin/jotakuta'

Monille etenkin 30b-tyypin prefiksittömille johdoksille (*suszyć*) on ominaista,
että niistä voidaan johtaa perfektiivinen verbi usealla eri prefiksillä. Prefiksi ei kui-
tenkaan muuta tällaisen sekundaarin kantaverbin (primaarin johdoksen) denotaatiota,
vaan sen kausatiivinen (esimerkkitapauksessa faktiivinen) merkitys 'tehdä sellaiseksi
tai enemmän sellaiseksi kuin kantanomini osoittaa' säilyy. Kun prefiksijohdoksia on

useita, yksi johdoksista on prefiksittömän imperfektiivisen verbin (lähinnä) samade-notaationainen perfektiiivinen parikki, joka eroaa siitä vain aspektiominaisuuksiltaan, tässä tapauksessa verbi *wysuszyć* (ks. myös Grzegorzczkova 1984: 79). Muut ilmaisevat erilaisia teonlaatuja (30d), tai niillä on lauseessa subjektin tai objektin suhteen selektiivinen funktio (30e) (ks. jakso 4.2.2). Monesti ne ovat myös synonyymisuhteessa neutraaliin imperfektiiviseen parikkiin (30f).

(30d)

suszyć (ipf) > *po+susz+y+ć* (pf) 1. distributiivinen teonlaatu: 'kuivata, kuivattaa peräkkäin', 2. delimitatiivinen teonlaatu: 'kuivata, kuivattaa vähän aikaa, jonkin aikaa'

suszyć (ipf) > *ob+susz+y+ć* (pf) > *ob+susz+a+ć* (ipf) 'kuivata, kuivattaa vähän, osittain, pinnalta'

suszyć (ipf) > *pod+susz+y+ć* (pf) > *pod+susz+a+ć* (ipf) 'kuivata, kuivattaa vähän, osittain'

suszyć (ipf) > *o+susz+y+ć* (pf) > *o+susz+a+ć* (ipf) 'kuivata, kuivattaa, pyyhkiä kuivaksi'

suszyć (ipf) > *prze+susz+y+ć* (pf) > *prze+susz+a+ć* (ipf) 1. 'kuivata, kuivattaa vähän', 2. kuivata, kuivattaa kokonaan, läpikotaisin', 3. 'kuivata, kuivattaa liikaa, päästää kuivamaan, kuivumaan'

(30e)

suszyć (ipf) > *u+susz+y+ć* (pf) 'kuivata, kuivattaa jotakin kasvimaailmaan kuuluvaa'

suszyć (ipf) > *za+susz+y+ć* (pf) > *za+susz+a+ć* (ipf) 'kuivata, kuivattaa jotakin kasvimaailmaan kuuluvaa'¹¹⁹

(30f)

suszyć (ipf) ~ *wy+suszać* (ipf) 'kuivata'

suszyć (ipf) ~ *o+suszać* (ipf) 'kuivata, kuivattaa jotakin'

Jonkinasteisia, paremminkin lähi- kuin samamerkityksisiä synonyymejä keskenään ovat aspektiparit *wy+suszyć* : *wy+suszać* (30b) ja *o+suszyć* : *o+suszać* (30d). Lähimerkityksisiä ovat myös *pod+suszyć* : *pod+suszać* (30d) ja *ob+suszyć* : *ob+suszać* (30d) keskenään sekä *u+suszyć* (30e) ja *za+suszyć* (30e) keskenään.

Erilaisten lähimerkityksisten prefiksijohdosten olemassaolo vaikuttaa luonnollisesti verbilekseemien hierarkkisiin suhteisiin leksikossa (ks. edellä jakso 3.6 ja jakso 4.2.5). Esimerkkitapauksessa semanttisesti yksinkertaisin aspektipari *suszyć* (ipf) : *wysuszyć* (pf) 'kuivata, kuivattaa' edustaa yläkategoriaa suhteessa muihin samakan-taisiin kausatiivijohdoksiin. – troponyymeihin – joilla kaikilla on merkitys 'kuivata,

¹¹⁹Prefiksijohdoksissa *uszyć*, *zaszyć* prefiksien *u-*, *za-* tehtävä on selektiivinen ks. edellä jaksot 3.6, 4.1.3, 4.2.2.

kuivattaa' ja useimmilla lisämerkityksenä jokin teonlaatu.¹²⁰ Verbilekseemien hierarkkisiin suhteisiin palaan vielä luvussa 5.

Yllä esitetystä esimerkeistä näkyy, että prefiksit voivat tuoda kausatiivijohdoksiin perfektiiivisen aspektin lisäksi erilaisia teonlaatuominaisuuksia (distributiivisuus, delimitatiivisuus, tuloksen pieni tai suuri määrä) ja vaikuttaa esim. objektitarkoitteen valintaan (selektioon). Tärkeä havainto on, että etenkin adjektiivikantaisten kausatiivijohdosten prefiksaalinen edelleenjohto ei yleensä muuta niiden denotaatiota. Johdoksessa teon aiheuttamaa muutosta (mm. tulosta) ilmaistaan johdokseen sisältyvällä kantanominilla, kun taas prefiksin tehtävänä on ilmaista perfektiiivistä aspektia tai jotakin perfektiiivistä teonlaatua. Koska prefiksillä ei nyt ilmaista muutosta, sen ei myöskään voi tulkita verbistyvän, kuten tapahtuu verbikantaisessa prefiksijohdossa (ks. jakso 3.6, 63 ja jakso 4.2.2). Tässä suhteessa poikkeuksellisesti käyttäytyvät kuitenkin eräät substantiivikantaiset (mm. instrumentatiiviset ja privatiiviset) johdokset, kuten verbi *piłować* (ipf) 'sahata' (< *pila* 'saha') ja sen prefiksijohdokset, esim. johdos *prze+piłować* (pf) : *prze+piłowywać* (ipf) '**katkaista** jokin/jotakin sahalla/sahaamalla'. Tässä tapauksessa prefiksijohdoksien mallina lienevät olleet johtamattoman perusverbin *ciąć* (ipf) 'leikata' prefiksijohdokset (ks. esimerkkejä 25a jaksossa 4.2.2 ja 39e jaksossa 4.3.3.4). Sellaisissa privatiivisissa konfiksijohdoksissa kuin esim. *od+chwać+i+ć* (pf) : *od+chwaszcz+a+ć* (ipf) '**poistaa** rikkaruohot/rikkaruohoja, kitkeä' (< *chwast* 'rikkaruoho'); *od+gaz+owa+ć* (pf) : *od+gaz+owywa+ć* (ipf) '**poistaa** kaasua' (< *gaz* 'kaasu'); *od+wodnić* (pf) : *od+wadniać* (ipf) '**poistaa** vesi/vettä' (< *woda* 'vesi') prefiksi *od-* saa '(kantasanan tarkoitteen) jostakin poistamisen' merkityksen.

Samoin kuin deverbaalisen myös puolan denominaalisen kausatiivijohdon kuvauksessa keskeinen asema on prefiksien merkitystehtävillä, jotka vaihtelevat paljonkin eri verbeillä ja jotka siksi on aiheellista käsitellä jokaisen merkitysryhmän kohdalla erikseen. Erityisen kiintoisaa on tässä suhteessa nominikantaisten kausatiivijohdosten prefiksaalinen edelleenjohto. Pohdin myös merkitysryhmittäin monifunktionisella *się*-refleksiivillä kausatiivijohdoksista edelleen johdettujen muuttumisverbien merkitystä.

Näiden yleisluonteisten denominaalista kausatiivijohtoa koskevien havaintojen jälkeen ryhdyin vertailemaan suomen ja puolan nominikantaisia kausatiivijohdos-tyyppejä, ensimmäisenä tyyppinä adjektiivikantaiset, merkitykseltään faktiiviset johdokset (jakso 4.3.2) ja sen jälkeen substantiivikantaisten kausatiivijohdosten eri merkitysryhmät (jakso 4.3.3). Vertailussa huomioni kiintyy mm. sellaisiin osiin jo tässä yleiskatsauksessa esiin tullessiin kysymyksiin kuin kummankin kielen johtimet ja niiden morfologinen ja semanttinen jakauma, samakantaiset rinnakkaisjohdokset, puolan johdosten samadenotaatioiset aspektiparit, nominikantaisten kausatiivijohdosten kuvaaman teon konseptuaalinen luonne sekä nomini- ja verbikantaisten kausatiivijohdosten vertailu. Kosolti huomiota saa nytkin osakseen puolan verbiprefik-

¹²⁰Miller ja Fellbaum (1990, 1992: 216–217) käyttävät termejä *troponymia* (engl. *troponymy*) ja *troponymy* (engl. *troponym*) kuvatessaan verbilekseemien hierarkkisia suhteita. Troponymia on ”verbien hyponymiaa”. Troponymisen suhteen yläkategoriaa edustava verbi on siten ”verbin hyperonyymi”. Miller ja Fellbaum (1992: 202, 216) puhuvat verbin *superordinaatiosta* (engl. *superordination*) suhteessa troponymyihin.

saatio, suomen ja puolan denominaalisten verbijohdosten eroavuuksien olennainen aiheuttaja.

4.3.2 Adjektiivikantaiset kausatiivijohdokset (faktiivijohdokset)

4.3.2.1 Yleistä

Sekä suomessa että puolassa adjektiivikantaiset kausatiivijohdokset eli faktiivijohdokset ovat suuri ja semanttisesti varsin yhtenäinen resultatiivisten tekoverbien ryhmä.¹²¹ Aspektiominaisuuksiltaan faktiivijohdokset ovat rajahakuisia. Niiden merkitysparafraasi on 'tehdä jotakin (enemmän) sellaiseksi kuin kantasana osoittaa', ja ne kuvaavat ensisijaisesti objektitarkoitteen ominaisuuksien (asteittaista) muuttamista. Kun johdoksen subjektin tarkoite on elollinen, se on rooliltaan agentti, kun se taas on eloton, sen rooli on neutraali. Faktiivijohdoksen kanta-adjektiivin tehtävänä on ilmaista kausatiivisen muutoksen tulosta ja adjektiivin verbistävä johdin ilmaisee tuon muutoksen aiheuttamista (31a). Faktiiviset muuttamisjohdokset muodostavat usein parin intransitiivisen, saman adjektiivivartalon sisältävän merkitykseltään translatiivisen muuttumisjohdoksen kanssa (*laiska* > *laisk+ista+a* > *laisk+ist+u+a*; *leniwy* 'laiska' > *roz+leniw+i+ć* (pf) 'laskistaa' > *rozleniwi+e+ć* (pf) 'laskistua') jolloin parikkien välillä voi vallita joko johto- tai korrelaatiiosuhde (ks. lähemmin jakso 4.4.5-2).

(31a)

helppo > *helpo+tta+a* 'tehdä (jotakin/jokin) helpo(mma)ksi'

latwy 'helppo' > *u+latw+i+ć* (pf) > *u+latwi+a+ć* (ipf) 'helpottaa' 'zrobić' (pf)
(coś) *latwym* : robić (ipf) (coś) *latwym* 'tehdä (jokin/jotakin) helpo(mma)ksi'

Faktiivijohdosten kanta-adjektiivien merkitystä yhdistää voimakkaimmin komparoitavuus, jonka edellytyksenä on adjektiivien asteikollisuus eli skalaarisuus. Tällaisilla adjektiiveilla kuvataan tyypillisesti suhteellisia ominaisuuksia (ns. suhteelliset adjektiivit, esim. *nopea*, *heikko*, *lyhyt*, *paksu*; ks. ISK § 605). Adjektiiveilla voidaan kuvata myös absoluuttisia, kategorioivia ominaisuuksia (ns. absoluuttiset adjektiivit, esim. *kivinen*, *puinen*; ks. ISK § 606), mutta absoluuttiset adjektiivit eivät yleensä komparoidu eivätkä näin ollen myöskään esiinny faktiivijohdosten kantasanoina. Suomessa kuitenkin mm. etniseen, paikalliseen, sosiaaliseen, poliittiseen tai uskonnolliseen ryhmään kuulumista ilmaisevia primaaristi absoluuttisia adjektiiveja (esim. *kansallinen*, *suomalainen*, *kaupunkilainen*, *talonpoikainen*, *oikeistolainen*, *katolinen*) voidaan tilanteisesti käyttää myös asteikollisina (ts. esim. komparoida) ja muodostaa niistä faktiivijohdoksia (*kansallistaa*, *suomalaistaa*, *kaupunkilaistaa*, *talonpoikaistaa*, *oikeistolaistaa*, *katolistaa*). Johdosten luonteva merkitystulkinta lienee tällöin pikemminkin 'tehdä sellaiseksi kuin kanta-adjektiivi osoittaa' kuin 'tehdä enemmän

¹²¹ Puolassa johdosryhmän nimi on *derywaty pośrednio-orzecznikowe* ('välillis-predikatiiviset johdokset') tai *derywaty kausatywne* ('kausatiiviset johdokset') (ks. Grzegorzczkova 1957: 52–55; 1969: 19). Akateemisissa puolan kieliopissa (s. 571–572) käytetään termiä *formacje kausatywne* ('kausatiiviset johdokset').

sellaiseksi kuin kanta-adjektiivi osoittaa'. Ensimmäistä tulkintaa näyttäisi tukevan sekin, että ihmistarkoitteisina tällaisilla sanoilla on myös substantiivista käyttöä (ISK § 626). Puolassa puolestaan tätä suomen johdosryhmää merkitykseltään lähinnä vastaavan johdosryhmän kantanomineina ovat adjektiivien sijasta substantiivit ja johdoksen merkitysparafraasina 'antaa objektitarkoitteelle kantasubstantiivin kuvaama ominaisuus', esim. *niemiec* 'saksalainen (subst.)' > *niemcz+y+ć* (ipf) > *z+niemcz+y+ć* (pf) 'saksalaistaa'; *poganin* 'pakana' > *s+pogan+i+ć* (pf) 'pakanallistaa'; *katolik* 'katolilainen' > *s+katolicz+y+ć* (pf) 'katolistaa, katolilaistaa' (ks. Grzegorzczkova 1969: 56).

Läheskään kaikki suhteellisetkaan adjektiivit eivät silti esiinny faktiivijohdosten kantasanoina, esim. sellaiset adjektiivit, jotka kuvaavat luonteenpiirteitä (mm. suomen *ahne* ~ puolan *chciwy*, suomen *kateellinen* ~ puolan *zazdrosny*, suomen *kitsas* ~ puolan *skąpy*). Sen sijaan joistakin tällaisista adjektiiveista voi johtaa merkitykseltään ei-kausatiivisia transitiiviverbejä (*ahnehtia jotakin* 'havitella jotakin ahneesti') tai essentiaaliverbejä (ks. jakso 4.6) (*kitsastella* 'olla kitsas, käyttäytyä kitsaasti'; *skąpić* (ipf) : *po+skąpić* (pf) (+ genetiiviobjekti) 'kitsastella jotakin'; *lakomy* 'ahne, ahnas, perso' > *lakomić się* (ipf) : *po+lakomić się* (pf) (+ *na* + akkusatiivi) 'ahnehtia jotakin').

Myöskään suomen sen paremmin kuin puolankaan mielentilaa ilmaisevista adjektiiveista (esim. *iloinen*, *rauhallinen*, *tyytyväinen*, *vihainen*; *spokojny* 'rauhallinen'; *wściekły* 'vihainen', *zadowolony* 'tyytyväinen') ei hevin synny faktiivijohdoksia (puolassa on kuitenkin esim. adjektiivista *wesoły* 'iloinen' johdettu verbit *weseli+ć* (ipf) ja *roz+weseli+ć* (pf) : *roz+weseli+a+ć* (ipf) 'ilostuttaa').

Mielentilaa kuvaavat adjektiivit ovat kummassakin kielessä usein substantiivikantaisia (*rauhallinen* < *rauha*; *spokojny* 'rauhallinen' < *spokój* 'rauha'), ja sama substantiivi voi toimia myös faktiivijohdoksen kantasanana: *rauha* > *rauho+itta+a* 'tehdä rauhalliseksi, saada rauhoittumaan'; *spokój* 'rauha' > *u+spoko+i+ć* (pf) > *u+spokaj+a+ć* (ipf) 'rauhottaa'. Sitä paitsi merkitykseltään faktiivinen johdos saattaa suomessa olla tulosta johtoprosessista, jossa substantiivikannasta johdetaan inkoatiivinen tilaan joutumista kuvaava muuttumisjohdos ja siitä edelleen tilan aiheuttamista kuvaava muuttamisjohdos, esim. *ilo* > *ilo+stu+a* ~ *il+ahdu+a* 'tulla iloiseksi, joutua ilon valtaan' > *ilo+stu+tta+a* ~ *il+ahdu+tta+a* 'tehdä iloiseksi, saada iloiseksi'.

Subjektiivisesti arvottavat asenneadjektiivit (*herttainen*, *ihana*, *ilkeä*, *kauhea*, *katala*, *miellyttävä*, *urhea*, *ystävällinen*), jotka eivät suomessa useinkaan esiinny faktiivijohdosten kantasanoina (poikkeuksena *rohkea* > *rohkaista*), ovat puolassa siinä tehtävässä melko tavallisia (esim. *miły* 'miellyttävä' > *u+mił+i+ć* (pf) > *u+mił+a+ć* 'tehdä miellyttäväksi'; *śmiały* 'rohkea' > *o+śmieli+i+ć* (pf) > *o+śmieli+a+ć* (ipf) 'rohkaista').

Varsin produktiivista, joskaan ei kattavaa faktiivijohto on adjektiiveista, joilla kuvataan esim. entiteetin ulkoista hahmoa tai muita fyysisiä ominaisuuksia ja ulottuvuuksia (31b), suhteellista ikää (30c) tai psyykkisiä tai abstraktisia ominaisuuksia (31d). Myös modaaliset varmuuden astetta kuvaavat adjektiivit komparoituvat ja esiintyvät faktiivijohdosten kantasanoina (31e). Esimerkeissä 31b–e suomen ja puolan verbit ovat toistensa merkitysvastineita.

(31b)

hidas > *hidas+ta+a*

powolny > *s+powoln+i+ć* (pf) : *s+powalni+a+ć* (ipf)

kapea > *kaven+ta+a*

wąski > *z+węż+y+ć* (pf) : *z+węż+a+ć* (ipf)

korko > *koro+tta+a*

wysoki > *pod+wyższ+y+ć* (pf) : *pod+wyższ+a+ć* (ipf)

kova > *kove+nta+a*

twardy > *u+twardz+i+ć* (pf) > *utwardz+a+ć* (ipf)

ohut > *ohe+nta+a*

cienki > *roz+cieńcz+y+ć* (pf) : *roz+cieńcz+a+ć* (ipf)

paksu > *paksu+nta+a*

gruby > *po+grub+i+ć* (pf) : *po+grubi+a+ć* (ipf)

pehmeä > *pehme+ntä+ä*

miękki > *z+miększ+y+ć* (pf) : *z+miększ+a+ć* (ipf)

solakka > *solako+itta+a*

szczupły > *u+szczupl+i+ć* (pf) : *u+szczupl+a+ć* (ipf)

terävä > *terävö+ittä+ä*

ostrzy > *za+ostrz+y+ć* (pf) : *za+ostrz+a+ć* (ipf)

tylsä > *tylse+ntä+ä, tyls+yttä+ä, tyls+istä+ä*

tępy > *s+tęp+i+ć* (pf) : *s+tępi+a+ć* (ipf)

(31c)

uusi > *uud+ista+a*

nowy > *od+now+i+ć* (pf) : *od+nawi+a+ć* (ipf)

nuori > *nuore+nta+a*

młody > *od+młodz+i+ć* (pf) : *od+mładz+a+ć* (ipf)

vanha > *vanhe+nta+a*

stary > *po+starz+y+ć* (pf) : *po+starz+a+ć* (ipf)

(31d)

helppo > *helpo+nta+a, helpo+tta+a*

łatwy > *u+latw+i+ć* (pf) : *u+latwi+a+ć* (ipf)

herkkä > *herke+ntä+ä, herk+istä+ä*

wrażliwy > *u+wrażliw+i+ć* (pf) : *u+wrażliwi+a+ć* (ipf)

itsenäinen > *itsenäis+tä+ä*

samodzielny > *u+samodzieln+i+ć* (pf) : *u+samodzielni+a+ć* (ipf)

myöhäinen > *myöhäis+tä+ä*

późny > *o+późn+i+ć* (pf) : *o+późni+a+ć* (ipf)

kansainvälinen > *kansainvälis+tä+ä*

międzynarodowy > *u+międzynarodow+i+ć* (pf) : *u+międzynarodawi+a+ć* (ipf)

onnellinen > *onnellis+ta+a*

szczęśliwy > *u+szczęśliw+i+ć* (pf) : *u+szczęśliwi+a+ć* (ipf)

poliittinen > *poliittis+ta+a*

polityczny > *u+polityczn+i+ć* (pf) : *u+polityczni+a+ć* (ipf)

rohkea > *rohk+ais+ta*

śmiały > *o+śmiel+i+ć* (pf) : *o+śmiel+a+ć* (ipf)

tyhmä > *tyhme+ntä+ä*, *tyhm+istä+ä*

głupi > *o+głup+i+ć* (pf) : *o+głupi+a+ć* (ipf)

vaikea > *vaike+utta+a*

trudny > *u+trudn+i+ć* (pf) : *u+trudni+a+ć* (ipf)

vakava > *vakav+oitta+a*

poważny 'vakava' (ei faktiivijohdosta!)

vapaa > *vapa+utta+a*

wolny > *u+woln+i+ć* (pf) : *u+walni+a+ć* (ipf)

viisas > *viisas+ta+a*, *viisas+tutta+a*

mądry 'viisas' (ei faktiivijohdosta!)

yhtenäinen > *yhtenäis+tä+ä*

jednolity > *u+jednolic+i+ć* (pf) : *u+jednolic+a+ć* (ipf)

(31e)

mahdollinen > *mahdollis+ta+a*

możliwy > *u+możliw+i+ć* (pf) : *u+możliwi+a+ć* (ipf)

todennäköinen > *todennäköis+tä+ä*

prawdopodobny > *u+prawdopodobn+i+ć* (pf) : *u+prawdopodobni+a+ć* (ipf)

varma > *varme+nta+a*, *varm+ista+a*

pewny > *u+pewn+i+ć* (pf) : *u+pewni+a+ć* (ipf)

Puolan faktiivijohdosten johtimena on valtaosin prefiksin ja suffiksin muodostama konfigsi. Johdon tuloksena syntyy aspektiltään perfektiivinen verbi, jolle muodostetaan imperfektiivinen aspektiparikki suffiksin vaihdolla. Suomen faktiivijohdoksiin verrattaessa mielenkiintoista on se, että samasta adjektiivista voidaan usein johtaa merkitykseltään faktiivinen johdos eri prefiksin sisältävillä konfigseilla. Johdosten väliset merkityserot koskevat esim. niiden objektitarkoitteen semanttista vali-

koitumista eli selektiota. Tällaisten samakantaisten eriprefiksisten johdosten suomenkielisenä merkitysvastineena on yleensä yksi ja sama faktiivijohdos.

Sekä suomessa että puolassa faktiivijohdosten muodostusmahdollisuudet ovat toutuneet vain osittain, sillä johdoksia ei esiinny läheskään kaikista komparoitavista adjektiiveista. Merkittävä ero suomen ja puolan välillä on se, että monista puolan *nie*-kieltopartikkelilla ('epä-') muodostetuista merkitykseltään kielteisistä adjektiiveista voidaan johtaa faktiivijohdoksia, kun taas suomessa negatiiviset *epä*-alkuiset tai *tOn*-johtimen sisältävät adjektiivit eivät yleensä esiinny faktiivijohdosten kantasanoina, joskin poikkeuksiakin on (esim. *mitätön* > *mitätön+tä+ä*, *epäinhimillinen* > *epäinhimillistä*, *epämääräinen* > *epämääräistä*) (31f):

(31f)

nie+możliwy 'mahdoton' > *u+nie+możliwić* (pf) 'estää, tehdä mahdottomaksi'

nie+szcześliwy 'onneton' > *u+nie+szcześliwić* (pf) 'tehdä onnettomaksi'

nie+śmiertelny 'kuolematon' > *u+nie+śmiertelnić* (pf) 'tehdä kuolemattomaksi'

nie+winny 'syytön' > *u+nie+winnić* (pf) 'julistaa syyttömäksi'

nie+zależny 'riippumaton' > *u+nie+zależnić* (pf) 'tehdä riippumattomaksi'

4.3.2.2 Suomen adjektiivikantaiset faktiivijohdokset

Suomen adjektiivikantaisia faktiivijohdoksia voi johtaa useilla eri johtimilla, joille on yhteistä *tA*-aines: *-tA-*, *-ttA-*, *-ittA-*, *-ntA-*, *-UttA-*, *-(i)stA-*. Samoilla johtimilla johdetaan muuttamisjohdoksia myös substantiivi- ja verbikannoista. Johtimien jakauma riippuu lähinnä kanta-adjektiivin vartalotyyppistä (32a), ja niiden produktiivisuusaste ja johdostyyppin karttuvuus vaihtelee: esimerkiksi karttuvaa, monia uudismuodosteita sisältävää tyyppiä edustavat *inen*-loppuisten adjektiivien konsonanttivartalosta *tA*-johtimella muodostetut johdokset (esim. *inhimillinen* > *inhimillis+tä+ä*), ja adjektiivikantaisten *UttA*-johdosten joukossa on runsaasti *eA*-vartalogantaisia (esim. *kostea* > *koste+utta+a*). (Ks. ISK § 318–332.) Johdon ilmeisenä semanttisena ehtona taas on kanta-adjektiivin komparoitavuus. Osa johdoksista on menettänyt semanttisen läpinäkyvyytensä eli leksikaalistunut (esim. *pyhä* > *pyhittää*, *tarkka* > *tarkistaa*).

(32a)

-tA-; *avar+ta+a*, *hidas+ta+a*, *suomalais+ta+a*, *täyt+tä+ä*

-ttA-; *helpo+tta+a*, *kesy+ttä+ä*, *kove+tta+a*, *laho+tta+a*

-ittA-; *liev+ittä+ä*, *luj+itta+a*, *sulav+oitta+a*, *teräv+öittä+ä*

-ntA-; *hoike+nta+a*, *kylme+ntä+ä*, *pahe+nta+a*, *syve+ntä+ä*

-UttA-; *ehe+yttä+ä*, *koste+utta+a*, *soke+utta+a*, *vaike+utta+a*

-(i)stA-; *herk+istä+ä*, *hoik+ista+a*, *kom+ista+a*, *siev+istä+ä*

Suomen faktiivijohdoksista voi johtaa edelleen sekä *ttA*-johdinaineksen sisältäviä teettojohdoksia (32b), *U*-johtimisia muuttumisjohdoksia (32c)¹²² että frekventatiivisia *ele*-johdoksia (32d) (ks. edellä jakso 4.1.2 ja jakso 4.3.1).¹²³

(32b)

lyhe+ntä+ä > *lyhe+nn+yttä+ä*

hidas+ta+a > *hidas+t+utta+a* (myös normaalia kausatiivista käyttöä)

(32c)

lyhe+ntä+ä > *lyhe+nt+y+ä*

hidas+ta+a > *hidas+t+u+a*

(32d)

lyhe+ntä+ä > *lyhe+nn+el+lä*

pide+ntä+ä > *pide+nn+el+lä*

Suomen adjektiivikantaiselle faktiivijohdolle on ominaista, että monista adjektiiveista on muodostettu kausatiivijohdoksia useammalla eri johtimella (*kova* > *kove+nta+a*; *kova* > *kove+tta+a*; *kova* > *kov+ista+a* 'panna koville'; *vahva* > *vahve+nta+a*; *vahva* > *vahv+ista+a*). Rinnakkaisjohdosten syntymiseen ovat osaltaan vaikuttaneet adjektiivikantaiset merkitykseltään translatiiviset *ne*-verbijohdokset (*kylmä* > *kylme+ne+e*), jotka toimivat muuttamisjohdosten kantaverbeinä (*kylme+ne+e* > *kylme+n+tä+ä*). Tällaiset *n+tA*-johdokset ovat adjektiivin läpinäkyvyyden vuoksi tulkittavissa paitsi verbikantaisiksi myös suoraan adjektiivista motivoituviksi *ntA*-muuttamisjohdoksiksi (*kylme+ntä+ä*) (ISK § 319). Samakantaiset faktiivijohdokset saattavat olla keskenään samamerkityksisiä (33a), tai niiden välillä on merkityseroja, jotka voivat johtua esim. kanta-adjektiivin polysemiasta, johdosten leksikaalistumisesta tai muusta semanttisesta työnjaosta (33b). Samakantaisten eri johtimisten johdosten keskinäinen suhde voi olla myös sellainen, että jokin niistä on semanttisesti läpinäkyvänä säännöllinen ja muut leksikaalistumia. Erona voi olla myös merkityksen kuvallisuus (33c–d). Sitä paitsi johdin voi vaikuttaa objektitarcoitteen selektioon (33e). Esimerkissä (33f) puolestaan adjektiivin *uusi* kolmesta faktiivijohdoksesta yhdenkään merkitysparafraasi ei ole säännöllinen 'tehdä uude(mma)ksi', vaan johdokset ovat eri tavoin leksikaalistuneita ja myös joiltakin merkityksiltään synonyymisiä. Verbillä *uusii* on jopa intransitiivista käyttöä.

(33a)

hoikka > *hoike+nta+a* ~ *hoik+ista+a*

¹²²Tämän tyyppin johdokset (monitavuiset *tU*-johdokset) on mahdollista analysoida morfologisesti kahdella tavalla: faktiiviverbien edelleenjohdoksiksi (*hidas+ta+a* > *hidas+t+u+a*) tai translatiivijohdoksiksi (*hidas* > *hidas+tu+a*) (ks. ISK § 341 ja jäljempänä jakso 4.4.1).

¹²³*le*-loppuiset johtimet voivat joskus myös tehdä transitiivisesta kantaverbistään intransitiivisen, esim. *hidastaa* > *hidastella* (ISK § 355). Sitä paitsi *ele*-johdoksilla on vakiomerkitystensä rinnalla myös leksikaalistuneita merkityksiä, esim. *kaunistaa* > *kaunistella* (*asiaa*) (ISK § 357–363).

sievä > *sieve*+**ntä**+ä ~ *siev*+**istä**+ä

(33b)

kova 'jähmeä' (esim. aine) > *kove*+**tta**+a 'tehdä kove(mma)ksi, jähmettää'

kova 'voimakas, nopea' (esim. ääni, vauhti) > *kove*+**nta**+a 'tehdä

kove(mma)ksi, voimistaa, nopeuttaa'

kova 'ankara, tiukka' > *kov*+**ista**+a 'panna koville' (leksikaalistuma)

(33c)

kylmä > *kylme*+**ntä**+ä 'tehdä kylme(mmä)ksi'

kylmä > *kylme*+**ttä**+ä 1. 'vilustuttaa', 2. 'palelluttaa'

kylmä > *kylmä*+**t**+ä : *kylmä*+**ä** 1. 'saada paleltamaan', 2. 'paleltaa'

(33d)

pimeä > *pime*+**ntä**+ä 'tehdä pimeä(mmä)ksi'

pimeä > *pimi*+**ttä**+ä 1. 'peittää, kätkeä, salata', 2. 'pimentää'

(33e)

lievä > *liev*+**ittä**+ä 'tehdä lieve(mmä)ksi, helpottaa' (esim. kärsimystä)

lievä > *lieve*+**ntä**+ä 'tehdä lieve(mmä)ksi, helpottaa' (esim. rangaistusta)

(33f)

uusi > *uude*+**nta**+a 'innovoida, tehdä uudenneksi, uudistaa'

uusi > *uud*+**ista**+a 1. 'tehdä uudenneksi, uudenlaiseksi', 2. 'saattaa

uusiutumaan' 3. 'uusii'

uusi > *uus*+**i**+a 1. 'tehdä uudelleen', 2. 'tehdä uudenneksi', 3. 'vaihtaa uuteen', 4. 'uusiutua'

uusi > *uusi*+**nta**+a 'ylläpitää jotakin uusimalla tai toistamalla, tuottaa edellytyksiä jonkin uusimiseen tai jatkamiseen' (KS)

Myös seuraavassa jaksossa käsiteltävien puolan adjektiivikantaisten kausatiivijohdosten eli faktiivijohdosten joukossa on samakantaisia erijohtimisia (varsinkin eriprefiksisiä) johdoksia (ks. edellä jakso 4.3.1), joissa prefiksillä ilmaistaan paitsi perfektivistä aspektia myös teonlaatua ja varsin usein johdoksen objektitarkoitteen valikoitumista. Tällaisten rinnakkaisjohdosten määrän ja laadun selvittäminen on suomen ja puolan vertailun kannalta sikäli tärkeää, että niillä on vaikutusta adjektiivikantaisten kausatiivijohdosten hierarkkisiin suhteisiin kummankin kielen verbileksikossa. Tähän kysymykseen palaan luvussa 5.

4.3.2.3 Puolan adjektiivikantaiset faktiivijohdokset

Puolassa yleisimpinä adjektiivikantaisten kausatiivijohdosten (faktiivijohdosten) johtimina toimivat prefiksistä ja suffiksista *-i/-y/-/-o-* koostuvat konfigit, joissa prefiksillä voivat esiintyä *do-*, *na-*, *o-/ob(e)-*, *od(e)-*, *po-*, *prze-*, *przy-*, *roz(e)-*, *wy-*, *wZ-*, *Z-*, *u-* ja *za-* (joukosta puuttuu vain neljä prefiksia: *nad(e)-*, *pod(e)-*, *przed(e)-* ja *w(e)-*).

Prefiksien alkuaan leksikaalinen ominaismerkitys on faktiivijohdoksissa jossain määrin ja joskus kokonaankin kalvennut (kuten *u*-prefiksin tapauksessa, ks. jakso 4.3.1), eikä niiden valinnalle siksi aina näy semanttista motivaatiota etenkään silloin, kun kanta-adjektiivista on johdettu vain yksi faktiivijohdos (eikä siis ole syntynyt rinnakkaisia eriprefiksisiä johdoksia). (Ks. Grzegorzczkova 1969: 89–100; Gwjpm98: 572–573.) Prefiksin valinnan semanttiseen motivaatioon palaan vielä luvussa 5.¹²⁴ Johtoprosessi kanta-adjektiivi + konfiksi tuottaa aspektiltaan perfektii-ven verbin, jonka imperfektiivinen parikki syntyy suffiksin vaihdolla. Tällöin kyseessä on samadenotaatioinen aspektipari (ks. jakso 2.1.1) (34a).

(34a)

pelny 'täysi'

> **do**+*pel*n+**i**+ć (pf) > **do**+*pel*ni+**a**+ć (ipf) 'täyttää'

syty 'kylläinen'

> **na**+*syc*+**i**+ć (pf) > **na**+*syc*+**a**+ć (ipf) 'tehdä kylläiseksi, kyllästää'

gluchy 'kuuro'

> **o**+*glusz*yć+**i**+ć (pf) > **o**+*glusz*ać+**a**+ć (ipf) 'kuurouttaa, tehdä kuuroksi'

mlody 'nuori'

> **od**+*mlodz*+**i**+ć (pf) > **od**+*mladz*+**a**+ć (ipf) 'nuorentaa'

biały 'valkoinen'

> **po**+*biel*+**i**+ć (pf) > **po**+*biel*+**a**+ć (ipf) 'valkaista'

dlugi 'pitkä'

> **prze**+*duż*+**y**+ć (pf) > **prze**+*duż*+**a**+ć (ipf) 'pidentää'

cichy 'hiljainen'

> **przy**+*cisz*+**y**+ć (pf) > **przy**+*cisz*+**a**+ć (ipf) 'hiljentää'

wesoły 'iloinen'

> **roz**+*wesel*+**i**+ć (pf) > **roz**+*wesel*+**a**+ć (ipf) 'ilostuttaa, ilahduttaa'

suchy 'kuiva'

> **wy**+*susz*+**y**+ć (pf) > **wy**+*susz*+**a**+ć (ipf) 'kuivata, kuivattaa'

mocny 'vahva'

> **wz**+*mocn*+**i**+ć (pf) > **wz**+*macni*+**a**+ć (ipf) 'vahvistaa'

krótki 'lyhyt'

> **s**+*króc*+**i**+ć (pf) > **s**+*krac*+**a**+ć (ipf) 'lyhentää'

trudny 'vaikea'

> **u**+*trudn*+**i**+ć (pf) > **u**+*trudni*+**a**+ć (ipf) 'vaikeuttaa'

¹²⁴Esimerkeistä 34a näkyy, että sekä verbien kanta-adjektiivien että verbien itsensä vartaloissa on monenlaista morfofonologista vaihtelua. Vaihtelu on säännöllistä (ks. esim. Gwjpm98: 87–122).

tajny 'salainen'

> *za+ta+i+ć* (pf) > *za+ta+ja+ć* (ipf) 'salata, tehdä salaiseksi'

Prefiksin sisältävistä konfikseista karttuvaa ja ylivoimaisesti produktiivisinta tyyppiä edustaa *u-* + *-i/-y/--0-*, esim. *możliwy* 'mahdollinen' > *u+możliw+i+ć* (pf) > *u+możliwi+a+ć* (ipf) 'mahdollistaa'.¹²⁵ Tällaisten *u*-prefiksillisten johdosten kanta-adjektiiveille ei ole morfologisia rajoituksia, ja niiden semanttinenkin kirjo on laaja, sillä ne voivat ilmaista sekä suhteellista että absoluuttista ominaisuutta (34b).¹²⁶ Eri-tyyppisen runsaasti on johdoksia, joiden kanta-adjektiivin merkitys on abstraktinen. Johdostyyppi *u-* + *-i/-y/--0-* ei karttuvuudestaan huolimatta kuitenkaan ole siinä määrin produktiivinen, että johdoksen syntyminen olisi kanta-adjektiivin muodon tai merkit-tyksen perusteella ennustettavissa. (Ks. Grzegorzczkova 1969 : 96–97, 1984: 77; GwjpM98: 571–573.)

(34b)

łatwy 'helppo'

> *u+łatw+i+ć*(pf) : *u+łatwi+a+ć* (ipf) 'helpottaa'

prosty 'yksinkertainen'

> *u+prośc+i+ć* (pf) : *u+praszcz+a+ć* (ipf) 'yksinkertaistaa'

zdrowy 'terve'

> *u+zdrow+i+ć* (pf) : *u+zdrawi+a+ć* (ipf) 'tervehdyttää, parantaa'

międzynarodowy 'kansainvälinen'

> *u+międzynarodow+i+ć* (pf) : *u+międzynarodawi+a+ć* (ipf)
'kansainvälistää'

niemożliwy 'mahdoton'

> *u+niemożliw+i+ć* (pf) : *u+niemożliwi+a+ć* (ipf) 'tehdä mahdottomaksi, tyhjäksi'

polityczny 'poliittinen'

> *u+polityczn+i+ć* (pf) : *u+polityczni+a+ć* (ipf) 'politisoida, poliittistaa'

widoczny 'näkyvä'

> *u+widoczn+i+ć* (pf) : *u+widaczn+i+a+ć* / *u+widoczni+a+ć* (ipf) 'tehdä näkyväksi, saada näkymään, näyttää'

wiarygodny 'uskottava'

> *u+wiarygodn+i+ć* (pf) : *u+wiarygadni+a+ć* / *u+wiarygodni+a+ć* (ipf)
'tehdä uskottava(mma)ksi'

¹²⁵Grzegorzczkowan (1969: 96) mukaan Doroszewskin puolan kielen sanakirjassa (SJPD) on kolmi-sen sataa tällaista konfiksi johdosta. Lisäksi hän painottaa tyyppin karttuvuutta. Tuore uudismuodoste on esim. johdos *u+seksown+i+ć* (pf) 'tehdä seksikkääksi' < *seksowny* 'seksikäs', joka tuli vastaan leh-dessä *Wysokie obcasy* ('Korkeat korot') 2/2015.

¹²⁶Suhteellista ja absoluuttista ominaisuutta ilmaisevista adjektiiveista ks. ISK § 605–606; GwjpM98: 504–505.

Johtimena voi olla myös pelkkä suffiksi (-i-/-y-//-0-, -owa-/-uj-). Tällöin johdos on aspektiltaan imperfektiivinen ja sille muodostetaan perfektiivinen parikki prefiksillä (34c). Tällaisia suffiksijohdoksia on nykypuolassa huomattavasti vähemmän kuin konfiksijohdoksia. Muinaispuolassa tilanne on ollut päinvastainen (Grzegorzcykowa 1969: 89, 1984: 77; myös edellä jakso 4.3.1).

(34c)

czysty 'puhdas'

> *czyśc*+*i*+ć (ipf) : *wy*+*czyśc*+*i*+ć (pf) > *wy*+*czyszcz*+*a*+ć (ipf) 'puhdistaa'

mokry 'märkä'

> *mocz*+*y*+ć (ipf) 'kastaa, kastella jotakin' > *z*+*mocz*+*y*+ć (pf) 'kastaa, kastella jokin'

prosty 'suora'

> *prost*+*owa*+ć (ipf) 'suoristaa, oikaista jotakin' > *wy*+*prost*+*owa*+ć (pf) >

wy+*prost*+*owywa*+ć (ipf) 'suoristaa, oikaista esim. jalat, naula, jonkin asento'

Johdosten perfektiiviset parikit ovat prefiksillisiä. Vaikka prefiksi onkin johdoksessa ennen muuta perfektiivisen aspektin merkitsin, sen leksikaalinen merkitys ei useinkaan ole täysin kalvennut. Prefiksin vaikutuksesta perfektiivisen verbin denotaatio saattaa olla suppeampi tai laajempi kuin samakantaisen imperfektiivisen faktiivijohdoksen. Tällainen imperfektiivisen kantaverbin ja siitä prefiksillä johdetun perfektiivisen verbin muodostama aspektipari ei näin ollen ole täysin (eli kaikissa konteksteissa) samadenotaatioinen (ks. jakso 4.3.1). Sen merkinä, että aspektiparin samadenotaatioisuus ei ole täydellinen, voidaan pitää prefiksilliselle verбилle suffiksin vaihdolla muodostetun sekundaarisen imperfektiivisen parikin olemassaoloa (jakso 2.1.1), esim. *prost*+*owa*+ć (ipf) > *wy*+*prost*+*owa*+ć (pf) > *wy*+*prost*+*owywa*+ć (ipf). Verbin *prostować* (ipf) 'suoristaa' prefiksijohdoksista *roz*+*prost*+*owa*+ć (pf) : *roz*+*prost*+*owywa*+ć (ipf) ja *na*+*prost*+*owa*+ć (pf) : *na*+*prost*+*owywa*+ć (ipf) ovat verbin *wy*+*prost*+*owa*+ć (pf) : *wy*+*prost*+*owywa*+ć (ipf) lähisynonyymeja. Prefiksien joukosta erottuu kuitenkin tavallisesti yksi (esimerkitapauksessa *wy*-), jolla johdetun verbin denotaatio on lähempänä kantaverbin samadenotaatioista aspektiparia kuin muilla samakantaisilla prefiksijohdoksilla. Tässä tehtävässä esiintyvälle prefiksille on ominaista sen primaarin leksikaalisen merkityksen kalpeneminen tai haahtuminen.

Yleisesti ottaen se, millaisia adjektiivikantaiset prefiksijohdospesyeet (eli samasta verbistä eri prefikseillä muodostetut johdossarjat) ovat kooltaan, laadultaan ja johdosten hierarkkisilta suhteilta, on pitkälti verbikohtaista, joten yleistysten tekeminen on vaikeaa. Johdosten merkityksen ja etenkin niiden välisten merkityserojen kuvaaminen on viime kädessä leksikologien ja leksikografien tehtävä. Hyviä kuvauksia löytyykin puolan laajoista yksikielisistä selittävistä sanakirjoista (mm. SJP, USJP). Visaisempi tehtävä olisi kirjoittaa sellainen puolan ja jonkin muun kielen välinen kaksikielinen kuvaus, jossa otetaan huomioon mm. prefiksien aiheuttama verbien objektitarkoitteen valikoituminen.

On myös tapauksia, joissa on vaikea ratkaista, onko faktiivijohdoksen johtimena pidettävä konfiksia vai suffiksia, sillä monista adjektiiveista voidaan muodostaa eri-

prefiksisiä lähimerkityksisiä rinnakkaisjohdoksia. Tällöin prefiksin tehtävä on joko ilmaista johdoksen teonlaatua tai sen objektitarkoitteen valikoitumista eli selektiota (ks. jakso 4.3.1 esimerkit 30c–f). Suomen adjektiivikantaisten faktiivijohdosten erijohtimisia rinnakkaisjohdoksia ja niiden merkityseroja käsittelin edellä (jakso 4.3.2.2).

Adjektiivikantaisista faktiiviverbeistä voi johtaa *się*-johtimen avulla intransitiivisia muuttumisjohdoksia, joiden merkitys on subjektin semanttisesta roolista riippuen joko translatiivinen, refleksiivinen tai automatiivinen (esim. *mokry* 'märkä' > *zmoczyć* (pf) 'kastaa' > *zmoczyć się* (pf) 'kastua, kastautua'; *krótki* 'lyhyt' > *skrócić* (pf) 'lyhentää' > *skrócić się* (pf) 'lyhetä, lyhentyä'). Johtomuotti on produktiivinen. (Ks. muuttumisjohdokset jakso 4.4.) Monilla puolan adjektiivikantaisilla faktiiviverbeillä on lisäksi rinnallaan samakantainen merkitykseltään translatiivinen suffiksella *-e/-ej-*, *-nie/-niej-* tai *-ną/-n-* muodostettu johdos (esim. *czarny* 'musta' > *czern+e+ć* (ipf) 'mustata' ~ *czerni+e+ć* 'mustua'; lisää esimerkkejä jaksossa 4.4.5.2).

4.3.2.4 Koonti: suomen ja puolan adjektiivikantainen kausatiivijohto (faktiivijohto)

1. Adjektiivikantaiset kausatiivijohdokset eli faktiivijohdokset ilmaisevat objektitarkoitteensa ominaisuuksien (asteittaista) muuttamista sellaiseksi tai enemmän sellaiseksi kuin kanta-adjektiivi ilmoittaa.
2. Faktiivijohdokset ovat sekä suomessa että puolassa aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisia tekoverbejä. Puolassa ne muodostavat tyypillisesti samadenoataatioisia aspektipareja.
3. Sekä suomen että puolan faktiivijohdosten kanta-adjektiiveille on tyypillistä komparoitavuus. Se ei kuitenkaan ole johtamisen välttämätön ehto, sillä myös varsinkin merkitykseltään abstraktisista suhteellisista adjektiiveista (esim. *kansainvälinen*, *międzynarodowy* 'kansainvälinen') voidaan johtaa faktiivijohdoksia.
4. Johtimina toimivat kummassakin kielessä ensisijaiselta merkitykseltään kausatiiviset suffiksit.
5. Puolassa suffiksiin liittyy myös prefiksi joko konfiksin osana tai aspektiltaan imperfektiivisen suffiksijohdoksen perfektiivistävänä johtimena. Jälkimmäinen johtoprosessi on luonteeltaan aspekti- tai teonlaatujohtoa (ks. edellä jakso 3.6).
6. Paitsi faktiivisen suffiksijohdoksen aspektia ja teonlaatua prefiksi vaikuttaa usein johdoksen objektitarkoitteen valikoitumiseen muuttamatta kuitenkaan johdoksen tarkoittamaa kausatiivista tekoa olennaisesti toisenlaiseksi. Siihen liittyen prefiksin ei voi myöskään tulkita verbistyvän (ks. jakso 3.6). Tässä suhteessa puolan nominikantainen muuttamisjohto eroaa verbikantaisesta (ks. jaksot 3.6 ja 4.2).

7. Suomessa monista adjektiivista on johdettu lähimerkityksisiä rinnakkaisjohdoksia eri kausatiivisuffikseilla, puolassa taas tällaisia rinnakkaisjohdoksia tuotetaan eri prefikseillä.
8. Suomen samakantaiset rinnakkaisjohdokset voivat olla (lähi)synonyymeja tai niiden välillä voi olla erilaista semanttista työnjakoa mm. johdosten leksikaalistumisen myötä. Työnjako voi kohdistua myös johdosten objektitarkoitteen valikoitumiseen (ks. edellä jakso 4.3.2.2). Rinnakkaisjohdosten merkityssuhteita olisi syytä tutkia tarkemmin.
9. Puolan samakantaisten rinnakkaisjohdosten merkityserot liittyvät yleisimmin johdoksen objektitarkoitteen semanttiseen valikoitumiseen tai teonlaatu-merkityksiin.
10. Lähimerkityksisten rinnakkaisjohdosten olemassaolo tekee sekä suomen että puolan adjektiivikantaisten faktiivijohdosten hierarkkisesta rakenteesta leksikossa suhteellisen syvän (ks. edellä jakso 4.2.5). Puolassa lähimerkityksisten prefiksijohdosten määrä on kuitenkin suurempi kuin lähimerkityksisten suffiksijohdosten suomessa.
11. Molemmissa kielissä faktiivijohdoksilla on usein rinnallaan samakantainen merkitykseltään tyypillisesti translatiivinen muuttumisjohdos.

Kaiken kaikkiaan suomen ja puolan adjektiivikantaisen kausatiivijohdon vertailu osoittaa, että lukuun ottamatta puolan prefiksien osuutta johdosten merkityksen muodostumisessa johdosten semanttinen rakenne on varsin samanlainen kummassakin kielessä. Kielten tässä käyttämää leksikalisointistrategiaa (”asiaintilasta verbilekseen koodattavan informaation määrää”; ks. Pajunen 2001: 288, viite 3) ajatellen faktiivijohdokset edustavat niin suomessa kuin puolassakin sen kaltaista strategian epäsuoruutta, että niissä kanta-adjektiivi ilmaisee kuvattavan muutoksen lopputulosta (esim. *Lyhennän hameen ~ Teen hameen lyhyemmäksi*). Puolassa leksikalisointistrategian epäsuoruuteen antaa oman lisänsä verbiprefiksaatio. Tähän palaan tarkemmin luvussa 5. (Leksikalisointi-strategioista ks. Pajunen 2001: 75–82, 156.)

4.3.3 Substantiivikantaiset muuttamisjohdokset (kausatiivijohdokset)

4.3.3.1 Yleistä

Substantiivikannoista johdetaan muuttamisjohdoksia pääosin samoilla johtimilla kuin adjektiivikannoistakin: suomessa kausatiivisuffikseilla *-ittA-*, *-Oi-*, *-UttA-* - *(i)stA-*, *-tA-*, *-i-*, *-itse-* (: *-it-*) sekä *-A-* (: *-t-*), joista tyypillisemmin juuri substantiivikantaan liittyviä ovat johtimet *-ittA-*, *-A-* : (*-t-*), *-Oi-* ja *-itse-* (: *-it-*), ja puolassa joko pelkillä suffikseilla (*-i/-y/-0-*, *-owa/-uj-*, *-izowa/-* *-yzowa/-* *-izuj/-yzuj-*, *-a/-aj-*), jolloin johdos on aspektiltaan imperfektiivinen, tai prefikseistä (*do-*, *na-*, *o/-ob(e)-*, *od(e)-*, *pod(e)-*, *prze-*, *przy-*, *roz(e)-*, *u-*, *w(e)-*, *wy-*, *za-*) ja suffikseista (*-i/-y/-0-*, *-owa/-uj-*) eri tavoin koostuvilla konfikseilla, jolloin johdos on aspektiltaan perfektiivinen (ks. edellä jakso 4.3.1 sekä Grzegorzcykowa 1969: 89–100; Gwjpm98:

581–583). Kaikkien nominikantaisten kausatiivijohdosten samankaltaisesta muotorkenteesta huolimatta substantiivikantaisten johdosten sekä kantasanan merkityksestä että monesti myös niiden käyttöyhteydestä riippuva merkityssisältö on yksinomaan faktiivisia adjektiivikantaisia johdoksia heterogeenisempi (ks. ISK § 317).

Johtimilla tuotetaan kantasubstantiiveista erilaisia kausatiivisia tekoja kuvaavia verbijohdoksia, joiden merkitykseen sisältyy olennaisena yhteisenä piirteenä muutos. Johdosten merkitystä motivoi ensi sijassa kantasubstantiivin merkitys, mutta myös niiden käyttöyhteys voi vaikuttaa merkitystulkintaan. Isossa suomen kieliopissa substantiivikantaiset kausatiivijohdokset jaetaan kantasanan merkityksen perusteella viiteen alaryhmään (ks. ISK § 317–318; myös jakso 4.1.2). Sama jaottelu soveltuu pääpiirteissään myös puolan substantiivikantaisiin kausatiivijohdoksiin.¹²⁷

- faktiiviset johdokset, esim. *ryhmittää* ~ *ugrupować* (pf) 'ryhmittää'
- instruktiiviset johdokset, esim. *kehystää* ~ *obramować* (pf) 'kehystää'
- instrumentatiiviset johdokset, esim. *harjata* ~ *szczerkować* (ipf) 'harjata'
- privatiiviset johdokset, esim. *kuoria* ~ *korować* (ipf) 'kuoria'
- direktionaaliset johdokset, esim. *tynnyröidä* ~ *beczkować* (ipf) 'tynnyröidä'

Jonkin verran kuvauseroja aiheutuu tosin suomen ja puolan johdosten hieman toisistaan poikkeavista jaottelukriteereistä, sillä puolan kielen tutkimusperinteessä substantiivikantaisten kausatiivijohdosten jako alaryhmiin nojaa paitsi kantasanan merkitykseen myös sen syntaktiseen asemaan johdoksen rakenneparafrasissa (ks. jakso 4.1.3). Tästä syystä johdoksia, joiden merkitys määriteltäisiin suomen jaottelukriteerein faktiiviseksi, edustaa puolassa kaksi merkitysryhmää:

1. Johdokset tyyppiä *cudzoziemiec* 'muukalainen' > *scudzoziemcz+y+ć* (pf) > 'muukalaistaa'; *emeryt* 'eläkeläinen' > *emeryt+owa+ć* (ipf) 'eläköittää, siirtää eläkkeelle'; *proszek* 'pulveri' > *proszk+owa+ć* (ipf) 'pulveroida, hienontaa pulveriksi'. Tällaisista johdoksista Grzegorzcykova (1969: 47–59) käyttää nimitystä välillis-predikatiiviset johdokset (*derywaty pośrednio-orzecznikowe*) ja Akateeminen puolan kielioppi (GwjpM98: 577) nimitystä kausatiiviset johdokset (*formacje kauzatywne*).
2. Johdokset tyyppiä *kartka* '(kirjan) lehti' > *kartk+owa+ć* (ipf) 'lehteillä'; *bruzda* 'vako' > *bruzd+owa+ć* (ipf) 'vaottaa'; *dziurka* 'reikä' > *dziurk+owa+ć* (ipf) 'rei'ittää'; *linia* 'viiva' > *lini+owa+ć* (ipf) 'viivoittaa'; *falda* 'laskos, poimu' > *fald+owa+ć* (ipf) 'laskostaa, poimuttaa'. Nämä johdokset ovat Grzegorzcykowan (1969: 19, 61–88) terminologian mukaan objekti- tai adverbialitäydennyksen sisältäviä johdoksia (*formacje dopełnieniowo-okolicznikowe*) ja Akateemisessa puolan kieliopissa (GwjpM98: 577–578) argumentin sisältäviä johdoksia (*formacje z wbudowanym wyrażeniem argumentowym*).

¹²⁷Useampaan kuin yhteen ryhmään kuuluviksi tulkittavien johdosten merkityksessä voivat olla vaihtoehtoisia esim. faktiivisuus ja direktionaalisuus: *kasa* > *kasata* 1. 'tehdä kasa jostakin, koota yhteen', 2. 'panna/sijoittaa jotakin kasaan'; *plan* 'suunnitelma' > *planować* 'suunnitella' 1. 'robić plan' ('tehdä suunnitelma'), 2. 'umieszczać w planie' ('ottaa mukaan suunnitelmaan'). Puolan esimerkki on Grzegorzcykowalta (1969: 72).

Ryhmät, joista jälkimmäinen on selvästi suurempi ja edelleen karttuva, eroavat toisistaan siinä, että välillis-predikatiivisten johdosten rakenneparafrasina on transitiivinen tuloslause (termistä ks. ISK: § 904), jonka predikatiivina¹²⁸ on johdoksen kantasubstantiivi (teon aikaansaannos): *proszek* ('jauhe, pulveri') > *proszk+owa+ć* (ipf) ('pulveroida') 'czynić, żeby coś stało się **proszkiem**' ('tehdä jostakin **pulveria**'). Objektitäydennyksen sisältävien johdosten rakenneparafrasina sitä vastoin on tyyppillinen transitiivilause, jossa johdoksen kantasubstantiivi on joko kohde- tai tulosobjektina: *kartka* 'kortti, lappu, (kirjan) lehti' > *kartk+owa+ć* (ipf) ('lehteillä') 'przewracać **kartki** (książki)' ('käännellä (kirjan) **lehtiä**'; kohdeobjekti); *dziurka* ('reikä') > *dziurk+owa+ć* ('rei'ittää') 'czynić **dziurki**' ('tehdä **reikiä**'; tulosobjekti). (Ks. Grzegorzczkowska 1957: 49–55, 1969: 15–2, 61–62.)¹²⁹ Suomen ja puolan vertailussa tarkastelen kuitenkin puolan ryhmiä 1 ja 2 yhtenä johdosrakenteeltaan samantyyppisenä substantiivikantaisten faktiivijohdosten ryhmänä.

Samaan argumentin sisältävään ryhmään kuin faktiivijohdokset tyyppiä *kartkować*, *dziurkować* luetaan puolassa merkitykseltään instruktiiviset ja instrumentatiiviset johdokset (niitä käsitellään yhtenä ryhmänä) sekä privatiiviset ja direktionaaliset johdokset (Grzegorzczkowska 1969; GwjpM98: 577–583).

Sekä suomen että puolan substantiivikantaiselle kausatiivijohdolle on tyypillistä, että kuhunkin merkitysryhmään voi kuulua erilaisilla kausatiivijohtimella johdettuja verbejä, sillä johdinten jakaumaan ei vaikuta kantasubstantiivin merkitys. Suomessa jakauma riippuu sellaisista seikoista kuin kannan tavuluku (esim. yksitavuinen kanta + johdin *-ttA-*: *syy+ttä+ä*), vartalovokaali (esim. kaksitavuinen *A*-vartalo + johdin *-ittA-*: *mets+ittä+ä*) tai konsonanttivartalaisuus (konsonanttivartalo + johdin *-tA-*: *keihäs+tä+ä*) (ISK § 317–318). Puolassa taas suffiksien jakauma voi antaa vihjeitä johdoksen iästä esimerkiksi silloin, kun on syntynyt kaksi rinnakkaista synonyymistä johdosta, vanhempi nyttemmin produktiivisuutensa menettäneellä suffiksilla *-i/-y-/-o-* ja nuorempi produktiivisella suffiksilla *-owa/-uj-* (esim. *falda* 'laskos, poimu' > *faldz+i+ć* (ipf) / *fald+owa+ć* (ipf) 'laskostaa, poimuttaa'; *farba* 'väri, maali' > *farb+i+ć* (ipf) / *farb+owa+ć* (ipf) 'värjätä', *awantura* 'rettelö, selkkaus' > *awanturz+y+ć* (ipf) / *awantur+owa+ć* (*się*) (ipf) 'järjestää rettelö, selkkaus, rettelöidä' (esimerkit ks. Grzegorzczkowska 1969: 82, 101). Suffiksien jakaumaan voi vaikuttaa myös kantasubstantiivin lainaperäisyys siten, että *-izowa/-yzowa-/-izuj/-yzuj-* (esim. *dramat* 'draama' > *dramat+yzowa+ć* (ipf) 'dramatisoida') liittyy pelkästään lainaperäisiin kantasanoihin. Suffiksi *-owa/-uj-* puolestaan pystyy liittymään sekä koto- että lainaperäisiin kantasanoihin (esim. *księga* 'kirja' > *księg+owa+ć* (ipf) 'kirjata'; *katalog* 'luettelo, katalogi' > *katalog+owa+ć* (ipf) 'luetteloida, katalogoida').

Seuraavissa jaksoissa vertailen alaryhmittäin suomen ja puolan substantiivikantaisia kausatiivijohdoksia, pohjana edellä mainitut Ison suomen kieliopin hahmottelemat denominaalisten kausatiivijohdosten semanttiset ryhmät (ISK § 317). Johtoprosessien tarkastelussa kiinnitän huomiota etenkin kantasubstantiivien merkitykseen ja puolassa myös varsinaisiin johtoprosesseihin kytkeytyvään aspekti- ja teonlaatujohtoon. Sen lisäksi käsittelen jonkin verran sekä suomen että puolan johdosten edelleenjohtomahdollisuuksia, jotka varsinkin suomen kausatiivijohdoksilla osoittau-

¹²⁸Suomessa puhuttaisiin predikatiiviadverbiaalista.

¹²⁹Erilaisista objekteista ks. Leino 1991: 37–41.

tuvat keskenään hyvin samanlaisiksi (ks. edellä jakso 4.1.2). Kummankin kielen johdetun verbileksikon merkitysrakenteen kannalta erityisen tärkeä on kausatiivijohdoksia intransitiivistava edelleenjohto. Puolan verbien prefiksaalisen aspekti- ja teonlaatujohton monimuotoisuuden ansiosta puolan osuus vertailussa muodostuu yleensä suomea laajemmaksi.

4.3.3.2 Substantiivikantaiset faktiivijohdokset

Substantiivikantaiset faktiivijohdokset ovat transitiivisia teko-verbijä, joiden yleismerkityksinen parafraasi on 'tehdä jokin/jotakin kantasanan tarkoittamaksi', esim. *viipaloida leipä* 'tehdä leivästä viipaleita'. Yksittäisten johdosten kohdalla merkitysparafraasiin saattaa sopia paremmin jokin muu verbi kuin *tehdä*, esim. *aiheuttaa*, *tuottaa*, *saada aikaan*, *luoda*, *valmistaa* (*se/sitä, mitä kantasana tarkoittaa*). Faktiivijohdosten merkitys käy myös joskus yhteen instruktiivijohdosten (jakso 4.3.3.3) 'kantasubstantiivin tarkoitteella varustamisen' ja direktionaalijohdosten (jakso 4.3.3.6) 'kantasubstantiivin tarkoittamaan paikkaan tai tilaan saattamisen' merkityksen kanssa. Sitä paitsi merkitysparafraasiin sopii toisinaan kantasubstantiivia paremmin siitä johdettu adjektiivi: esim. *mutka* > *mutk+ista+a* 'tehdä mutkalliseksi'; *zwierzę* 'eläin' > *u+zwierzęc+i+ć* 'eläimellistää, tehdä eläimelliseksi'. Adjektiivikantaisen faktiivijohdosten tavoin myös substantiivikantaisilla faktiivijohdoksilla on tyypillisesti rinnallaan muuttumisjohdos (suomessa *U*-johdos, puolassa *się*-johdos), joka voi olla faktiivijohdokseen johto- tai korrelaationsuhteessa (*haavo+itta+a* > *haavo+itt+u+a* / *haavo+ittu+a*) tai vain johtosuhteessa (*ranić* (ipf) 'haavoittaa' > *ranić się* (ipf) 'haavoittua').

Suomessa keskeisinä johtimina toimivat pääosin samat kausatiivistavan *tA*-aineksen sisältävät suffiksit kuin adjektiivikantaisilla faktiivijohdoksillakin. Johtimien jakaumaan vaikuttaa kantanominin sanaluokkaa ja merkitystä enemmän kannan vartalotyypin (esim. johtimilla *-ttA-* ~ *-ittA-*). Tämä näkyy esim. siinä, että konsonanttivartaloon liittyvällä *tA*-johtimella on johdettu vähemmän faktiivijohdoksia substantiivi- kuin adjektiivikannoista, joilla yleisenä sanatyypinä ovat juuri konsonanttivartalon omaavat (*i*)*nen*-adjektiivit (esim. *mahdollinen* > *mahdollistaa*). On myös sellaisia johtimia, kuten esim. monifunktioniset *-Oi-* (esim. *viipaloida*) ja *-A-* (: *-t-*) (esim. *kuormata*) sekä faktiivijohtimena heikosti produktiivinen *-itse-* (: *-it-*), jotka liittyvät enimmäkseen substantiivikantoihin (ISK § 331–332). Faktiivisessa funktiossa harvinaisella *i*-johtimella (*pätkiä*) puolestaan on myös tekemisen jatkuvuuden tai toistuvuuden merkitys (ISK: § 351).

Faktiivijohdosten kantasanoina esiintyvien substantiivien joukossa on paljon mm. olion tai esineen pinnan muotoa tai rakennetta kuvaavia (*aukko*, *läpi*, *poimu*, *ryppy*, *vako*), vikaa tai vammaa kuvaavia (*arpi*, *haava*, *rampa*, *vahinko*, *vamma*, *vaurio*, *vika*) sekä tavara- tai ainemäärää kuvaavia (*kasa*, *kuorma*, *lasti*, *lätä*). Sen sijaan esim. henkilötarkoitteiset kantasubstantiivit ovat harvinaisia. Esimerkkejä ryhmän verbeistä (35a):

(35a)

-ttA-; *auko+tta+a*, *hahmo+tta+a*, *naarmu+tta+a*, *poimu+tta+a*, *rypy+ttä+ä*,
vao+tta+a

-ittA-; haavo+**itta**+a, kaavo+**itta**+a, rei+**ittä**+ä, ryhm+**ittä**+ä, sarjo+**itta**+a
 -Oi-; ide+**oi**+da, muumi+**oi**+da, luettel+**oi**+da, pulver+**oi**+da, viipal+**oi**+da
 -UttA-; arpe+**utta**+a, kite+**yttä**+ä, puuro+**utta**+a, rampa+**utta**+a, vamma+**utta**+a
 -(i)stA-; aine+**ista**+a, läv+**istä**+ä, mutk+**ista**+a, nyrk+**istä**+ä, teho+**sta**+a
 -tA-; jää+**tü**+ä, pengert+**tü**+ä, porras+**ta**+a, sävel+**tü**+ä
 -i-; kolh+**i**+a, pätk+**i**+ä
 -itse- (: -it-); kyyd+**itse**+e : kyyd+**it**+ä, vang+**itse**+e : vang+**it**+a
 -A- (: -t-); kasa+**a** : kasa+**t**+a, kuorma+**a** : kuorma+**t**+a, lasta+**a** : lasta+**t**+a

Puolan substantiivikantaisia faktiivijohdoksia johdetaan joko pelkillä suffikseilla -i-/-y- // -0-, -owa-/-uj-, -izowa-/-yzowa-// -izuj-/-yzuj-, -a-/-aj- tai u-prefiksin ja suffiksin -i-/-y-// -0- muodostamalla konfikseilla. Niistä produktiivisin on nykypuolassa -owa-/-uj-, kun taas konfiksijohto on – toisin kuin adjektiivikantaisessa faktiivijohdossa – vain heikosti produktiivista.

Esitän alla joukon esimerkkejä puolan suffikseilla johdetuista substantiivikantaisista faktiivijohdoksista suomenkielisinä merkitysvastineineen. Kuten näkyy, monilla niistä on merkitysvastine suomen faktiivijohdosten joukossa, vaikka on luonnollisesti pitkälti kielikohtainen ja osin sattumanvarainenkin asia, mistä substantiiveista verbejä on syntynyt (35b). Kantoja on tarkoitteltaan sekä konkreettisia että abstraktisia. Kantasana voi olla myös deminutiivi (*dziurka* 'pieni reikä', *kawalek* 'palanen').

(35b)

bruzda 'vako' > *bruzd+owa+ć* (ipf) 'vaota, vaottaa'

dar 'lahja' > *dar+owa+ć* (pf) 'lahjoittaa'

dziura 'reikä' > *dziurka* 'pieni reikä' > *dziurk+owa+ć* (ipf) 'rei'ittää, perforoida'

fald(a) 'poimu' > *fald+owa+ć* (ipf) 'poimuttaa'

gromada 'joukko, kasa' > *gromadz+i+ć* (ipf) 'kasata, koota, kerätä yhteen'

grupa 'ryhmä' > *grup+owa+ć* (ipf) 'ryhmittää, ryhmitellä'

katalog 'luettelo, katalogi' > *katalog+owa+ć* (ipf) 'luetteloida, katalogoida'

kawalek 'palanen, pätkä' > *kawalk+owa+ć* (ipf) 'paloitella, pätkiä'

plan 'suunnitelma' > *plan+owa+ć* (ipf) 'suunnitella'

porcja 'annos' > *porcj+owa+ć* (ipf) 'annostella, annostaa'

projekt 'projekti' > *projekt+owa+ć* (ipf) 'tehdä projekti, projektoida'

proszek 'jauhe, pulveri' > *proszk+owa+ć* (ipf) 'jauhaa, pulveroida'

rana 'haava' > *ran+i+ć* (ipf) 'haavoittaa'

raport 'raportti' > *raport+owa+ć* (ipf) 'raportoida'

rysa 'naarmu' > *rys+owa+ć* (ipf) 'naarmuttaa, piirtää'

Voi myös olla niin, että suomen faksiivijohdoksen puolankielinen merkitysvastine on sellainen merkitykseltään kausatiivinen imperfektiivinen tai perfektiivinen verbi, josta on edelleen johdettu teon tuloksen tai kohteen nimi (nomen acti) (35c). Tällaiselle puolassa varsin yleiselle johtosuhteelle on tyypillistä kantaverbin ja siitä johdetun substantiivin prefiksillisuus (Grzegorzczkova 1969: 79–80).

(35c)

do+pis+a+ć (pf) 'kirjoittaa lisäksi, lisätä kirjoittamalla' > *do+pis+ek*
'(kirjoitettu) lisäys' (vrt. *lisä* > *lisä+t+ä* : *lisä+ä* > *lisä+ys*)

łup+i+ć (ipf) 'riistää, nylkeä' > *łup* '(ryöstö)saalis' (vrt. *saalis* > *saalis+ta+a* > *saalis+t+us*)

po+dar+owa+ć (pf) 'lahjoittaa' > *po+dar+unek* 'lahja' (vrt. *lahja* > *lahjo+itta+a* > *lahjo+it+us*)

z+marszcz+y+ć (pf) 'rypistää, tehdä ryppyiseksi' > *z+marszcz+ka* 'ryppy' (vrt. *ryppy* > *ryp+ist+ä* > *ryp+ist+ys*)

Lieneekin juuri näiden puolan omaperäisillä verbeillä varsin yleisten ja produktiivisten johdostyyppien verbi > teonnimi (nomen actionis) ja verbi > teon tulos (nomen acti) vaikutusta, että varsinkin lainaperäisten substantiivien ja niiden kanssa samakantaisten verbien johdon suuntaa kuvataan kahdella eri tavalla. Grzegorzczkowan (1969: 69–72) tavoin en näe esteitä pitää mm. sellaisten lainasubstantiivien kuin *bojkot* 'boikotti', *cenzura* 'sensuuri', *dubbing* 'dubbaus' johtosuhdetta verbeihin *bojkot+owa+ć* (ipf) 'boikotoida', *cenzur+owa+ć* (ipf) 'sensuroida', *dubbing+owa+ć* (ipf) 'dub(b)ata' suuntaisena, tarkemmin ottaen lisäävänä (substantiivi + *owa*-johdin > faksiivijohdos), kun taas Akateemisessa puolan kieliopissa (Gwjpm98: 575) suhde analysoidaan synkronisesta näkökulmasta katsoen päinvastaiseksi eli takaperoisjohdoksi *bojkotować* > *bojkot*, jolloin verbi *bojkotować* olisi siis vain ”geneettisesti” denominaalinen johdos. Tällaisen takaperoisjohdon analogisena mallina olisi esim. verbi *atakować* (ipf) 'hyökätä' > *atak* 'hyökkäys' (teon tulos).¹³⁰ Sitä paitsi lainaperäisten substantiivi- ja verbiparien kohdalla saattaa olla kyseessä paitsi johtosuhde myös korrelaationsuhde: esim. lainasubstantiivin *adres* 'osoite' ja verbin *adresować* (ipf) 'osoittaa, kirjoittaa osoite' suhde on mahdollista tulkita sekä suuntaiseksi johtosuhteeksi (*adres* > *adres+owa+ć*) että korrelaattien suhteeksi.

¹³⁰Tulkintaa voi perustella sillä, että johdostyyppit verbi > teonnimi (nomen actionis) ja verbi > teon tulos (nomen acti) ovat puolan omaperäisillä verbeillä varsin produktiivisia, etenkin mitä tulee maskuliinisukuisiin johdoksiin, joita johdetaan ”vähentämällä” verbistä sen vartalosuffiksi, esim. *śpiewać* (ipf) 'laulaa' > *śpiew* 'laulaminen, laulu', *zasiewać* (pf) 'kylvää' > *zasiew* 'kylvö'. (Ks. Grzegorzczkova 1984: 32–34; Gwjpm98: 393–398 ja 405–408; johtamissuunnan määrittelystä diakronisessa ja synkronisessa johto-opissa ks. myös Janowska – Pastuchowa 2005: 220–221.)

Edellä luetellut (35b) puolan faktiivijohdokset ovat verbiä *darować* (pf) lukuun ottamatta kaikki aspektiltaan imperfektiivisiä ja syntyneet suffiksijohdon tuloksena. Niistä on prefiksillä johdettu edelleen joko yksi tai useampi perfektiivinen verbi. Kun prefiksijohdoksia on vain yksi, on yleensä kyseessä imperfektiivisen verbin samadenotaatioinen perfektiivinen parikki (35d).

(35d)

bojkotować (ipf) > *z+bojkotować* (pf) 'boikotoida'

bruzdować (ipf) > *po+bruzdować* (pf) 'vaota, vaottaa'

cenzurować (ipf) > *o+cenzurować* (pf) 'sensuroida'

dubbingować (ipf) > *z+dubbingować* (pf) 'dub(b)ata'

faldować (ipf) > *po+faldować* (pf) 'poimuttaa'

katalogować (ipf) > *s+katalogować* (pf) 'luetteloida'

kawalkować (ipf) > **po**+*kawalkować* (pf) 'paloitella'

porcjować (ipf) > **s**+*porcjować* (pf) 'annostella'

projektować (ipf) > **za**+*projektować* (pf) 'luonnostella, projektoida'

proszkować (ipf) > **s**+*proszkować* (pf) > *s+proszkowywać* (ipf) 'hienontaa, pulveroida'

ranić (ipf) > **z**+*ranić* (pf) 'haavoittaa'

rysować (ipf) > **po**+*rysować* (pf) 'naarmuttaa'

Mikäli prefiksijohdoksia on useampia, ne voivat joko olla keskenään vapaassa vaihtelussa olevia imperfektiivisen verbin aspektiparikkeja (35e) tai jokin johdoksista on samadenotaatioinen aspektiparikki ja muut teonlaatujohtoksia (35f). (Ks. edellä jakso 2.1.1 sekä jakso 2.3.) Joillekin prefiksillisille perfektiivisille verbeille on myös syntynyt sekundaari imperfektiivinen aspektiparikki suffiksinvaihdon kautta, ks. esimerkkejä (35e).

(35e)

gromadzić (ipf)

> **na**+*gromadzić* (pf) > *na+gromadzać* (ipf) 'kasata, kerätä, koota, **paljon** yhteen' **z**+*gromadzić* (pf) > *z+gromadzać* (ipf) 'kasata, kerätä, koota (**paljon**) yhteen'

(35f)

dziurkować (ipf) > **prze**+*dziurkować* (pf) (aspektiparikki) 'rei'ittää'

na+*dziurkować* (pf) 'tehdä (johonkin) **paljon** reikiä' (teonlaatu)

po+dziurkować (pf) 'tehdä johonkin pieniä reikiä **sinne tänne**' (distributiivinen teonlaatu)

wy+dziurkować (pf) '**leikata, pistää** reikiä, lävistää, perforoida'¹³¹

grupować (ipf) > *z+grupować* (pf) (aspektiparikki) 'ryhmittää'

u+grupować (pf) > *u+grupowywać* (ipf) (aspektiparikki)

po+grupować (pf) (distributiivinen teonlaatu)

prze+grupować (pf) > *prze+grupowywać* (ipf) 'ryhmittää **uudestaan**, toisin'

planować (ipf) > *za+planować* (pf) (aspektiparikki) 'suunnitella'

roz+planować (pf) > *roz+planowywać* (ipf) 'tehdä täsmällisiä suunnitelmia jonkin ajanjakson suhteen, tehdä aikataulu'

adresować (ipf) > *za+adresować* (pf) (aspektiparikki) 'osoittaa, kirjoittaa osoite'

prze+adresować (pf) '**muuttaa** osoitetta, osoittaa **uudestaan**'

Mielenkiintoinen on kysymys faktiivijohdosten perfekttiivisten parikkien prefiksin valikoitumisesta. Ensinnäkin se saattaa olla kannan merkityksen motivoimana pleonastista eli kannan merkitystä muotoaineksella toistavaa, kuten esim. verbeillä *dziurawić* : *prze+dziurawić* 'rei'ittää', *gromadzić* : *z+gromadzić* 'kasata', joissa prefiksin *prze-* merkitys on 'läpi' ja prefiksin *z-* merkitys on 'yhteen, kokoon' (ks. myös jakso 3.6 alaviite 75). Verbien *za+adresować*, *za+planować* ja *za+projektować* prefiksin valintaa taas motivoi kantaverbien lainaperäisyys, sillä prefiksi *za-* toimii usein lainaverbien perfekttiivisen aspektin tunnuksena, kuten on laita myös esim. verbeillä *za+alarmować* 'hälyttää', *za+meldować* 'ilmoittaa' ja *za+prezentować* 'esitellä' (lisää esimerkkejä ks. Śmiech 1986: 40–42). On myös tavallista, että prefiksin valikoitumisella ei ole selvää semanttista motivaatiota, vaan imperfektiivisen johdoksen perfektivoi prefiksi /Z/, joka leksikaalisen perusmerkityksensä (separatiivinen 'jostakin pois tai alaspäin', ks. jakso 3.6) kalvettua toimii monentyypisillä verbeillä puhtaana aspektin tunnuksena, esim. *z+bojkotować*, *z+dubbingować*, *s+katalogować*, *s+porcjować*, *s+proszkować*, *z+ranić*.

Aspektiltaan imperfektiivisten suffiksijohdosten ja niiden perfekttiivisten prefiksijohdosten lisäksi substantiivikannoista on mahdollista johtaa faktiiviverbejä myös prefiksin ja suffiksin muodostamalla konfikseilla. Toisin kuin adjektiivikantainen faktiivijohto (ks. jakso 4.3.2.3) tällainen konfiksijohto on epäproduktiivista. Tyypillisenä prefiksinä on *u-* ja suffiksina *-i/-y/--o-*. Melko harvalukuiset ja monesti vanhahtavat tai ylätyyliset johdokset ovat aspektiltaan perfektiivisiä, ja niille syntyy imperfektiivinen parikki suffiksin vaihdolla. Monet näiden kantasubstantiivit ovat elolistarkoitteisia (36a). (Ks. Grzegorzczkova 1969: 97.)

¹³¹Johdoksessa *wy+dziurkować* prefiksi *wy-* verbistyy ikään kuin kyseessä olisi deverbaalinen prefiksijohto (prefiksien verbistymisestä ks. jakso 3.6).

(36a)

człowiek 'ihminen' > *u+człowiecz+y+ć* (pf) > *u+człowiecz+a+ć* (ipf)
'humanistaa, inhimillistää'

szlachcić 'aatelismies' > *u+szlachc+i+ć* (pf) > *u+szlachc+a+ć* (ipf) 'aateloida'

zwierzę 'eläin' > *u+zwierzęc+i+ć* (pf) > *u+zwierzęc+a+ć* (ipf) 'eläimellistää'

Paitsi aspektiparikkeja ja teonlaatuja tuottavaa prefiksijohtoa sekä suffiksinvaihtoon perustuvaa aspektijohtoa, puolan faktiiviverbeistä voidaan yleisesti johtaa *się*-johtimella muutosverbejä, joiden merkitys on suomen *U*-johdosten tavoin tulkittavissa automatiiviseksi tai refleksiiviseksi subjektin semanttisesta roolista riippuen (36b).

Modaalinen (tekemisen helppoutta tai mukavuutta, mutta myös esim. vaikeutta tai hankaluutta ilmaiseva) tulkinta on tavallinen myös sellaisten faktiiviverbien intransitiivijohdoksille, joista ei ole luontevaa muodostaa merkitykseltään automatiivista tai refleksiivistä *się*-johdosta (ks. jakso 3.8.2 alaviite 83). Näitä johdoksia sanakirjat eivät rekisteröi (36c).

(36b)

ranić (ipf) : *zranić* (pf) 'haavoittaa'

> *ranić się* (ipf) : *zranić się* (pf) 'haavoittua, haavoittaa **itseään**'¹³²

grupować (ipf) : *zgrupować* (pf) 'ryhmittää, jakaa ryhmiin'

> *grupować się* (ipf) : *zgrupować się* (pf) 'ryhmittyä, ryhmittäytyä, jakaantua ryhmiin'

(36c)

To się łatwo kataloguje. 'Se on helppo luetteloidea.'

Na takim papierze się trudno projektuje. 'Tällaiselle paperille on vaikea tehdä luonnos, luonnostella.'

4.3.3.3 Instruktiiviset johdokset

Instruktiiviseksi nimitetään substantiivikantaisia verbijohdoksia, jotka ilmaisevat 'kantasanan tarkoitteella varustamista' (ISK § 317). Faktiivijohdosten tavoin ne ovat transitiivisia tekooverbejä, tarkemmin määritellen käsittelyverbejä, kun taas faktiivijohdokset ovat tyypillisemmin valmistamisverbejä. Joillakin johdoksilla (esim. *aukottaa*, *rei'ittää*, *rypyttää*; *dziurkować* 'rei'ittää', *faldować* 'laskostaa, poimuttaa') faktiivisen 'aiheuttamisen' ja instruktiivisen 'varustamisen' merkitykset limittyvät (esim. *aukottaa* 'tehdä aukko, aukoksi ~ varustaa aukolla'). Niiden lisäksi on myös sellaisia kaksitulkintaisia johdoksia (mm. *laastaroida*, *liisteröidä*, *sementoida*; *cementować* 'sementoida', *kitować* 'kitata', *maskować* 'naamioida'), joiden merkitys on tulkittavissa

¹³²Myös resiprookkinen tulkinta 'haavoittaa toisiaan' on mahdollinen, kun subjektipersonaa on enemmän kuin yksi (ks. jakso 3.8.2 esim. 14a–b).

sa paitsi instruktiiviseksi myös instrumentatiiviseksi: esim. *laastaroida* 'peittää laastarilla ~ kiinnittää laastarilla'.

Suomen instruktiivijohdosten muotorakenne ei olennaisesti poikkea muiden denominaalisten kausatiiviverbien muotorakenteesta. Johtimina toimivat suffiksit *-ttA-*, *-(i)ttA-*, *-Oi-*, *-(i)stA-*, *-tA-*, *-i-*, *-itse-* (: *-it-*), *-A-* (: *-t-*) (ISK § 317) (37a).

(37a)

-ttA-; *hunnu+ttA+a*, *jauho+ttA+a*, *korki+ttA+a*, *rasti+ttA+a*, *teksti+ttä+ä*

-(i)ttA-; *keng+ittä+ä*, *kuv+itta+a*, *mets+ittä+ä*, *oj+itta+a*, *sano+itta+a*

-Oi-; *asfalt+oi+da*, *otsik+oi+da*, *saippu+oi+da*, *ympyr+öi+dä*

-(i)stA-; *ase+ista+a*, *esine+istä+ä*, *kone+ista+a*, *ohje+ista+a*

-tA-; *kehys+tä+ä*, *päällys+tä+ä*, *sisus+ta+a*, *valjas+ta+a*

-i-; *kenk+i+ä*, *rast+i+a*, *reik+i+ä*, *tukk+i+a*

-itse- (: *-it-*); *kalki+it+a*, *palk+it+a*, *kork+it+a*, *merk+it+ä*

-A- (: *-t-*); *maala+t+a*, *rasva+t+a*, *terva+t+a*, *öljy+t+ä*

Instruktiivijohtimia faktiivijohtimiin verrattaessa huomataan, että (i) instruktiivijohdosten joukosta puuttuu johdin *-UttA-*, (ii) johdin *-A-* (: *-t-*) on varsin produktiivinen ja (iii) johdin *-i-* on epäproduktiivinen faktiivijohtimenakin (esimerkin 37a *i*-johtimiset verbit ovat Raija Lehtiseltä 1976: 75). Instruktiivijohdoksista on mahdollista johtaa teetoverbejä (esim. *kehystää* > *kehys+t+yttä+ä*) sekä useimmista johdostyypeistä (poikkeuksina *Oi-*, *i-* ja *itse*-johdokset) myös *ele*-frekventatiiveja (esim. *kehys+tä+ä* > *kehys+t+el+lä*). Instruktiivijohdoksista on mahdollista edelleen johtaa intransitiivisia verbejä, jotka voivat saada erilaisia merkitystulkintoja toisaalta sen perusteella, katsotaanko johdosten kantasanaaksi substantiivi (reseptiivinen tulkinta ks. jakso 4.4.5.4) vai verbi (automaatiivinen tai refleksiivinen tulkinta, jakso 4.4.2), ja toisaalta sen perusteella, millaisessa semanttisessa roolissa johdoksen subjektitarkoite tilanteessa esiintyy (ks. jäljempänä tässä jaksossa). Instruktiivi- ja reseptiivijohdosten kantasubstantiivien joukosta erottuvat keskeisenä ryhmänä ainesanat (*kullata*, *rasvata*, *homehtua*, *kultautua*).

Puolan instruktiivijohdoksissa johtimena voi olla pelkkä suffiksi tai suffiksin ja prefiksin muodostama konfiksi. Suffikseista produktiivisia ovat *-owa-/uj-* ja *-i-/y-/O-*. Suffiksi *-izowa-/yzowa-/-izuj-/yzuj-* liittyy vierasperäisiin substantiiveihin, ja sen vuoksi ei ole aina selvää, onko substantiivin ja verbin välinen suhde johto- vai korrelaationsuhde. Suffiksi *-a-/aj-* on hyvin heikosti produktiivinen (37b).

(37b)

-owa-/uj-

rama 'kehys' > *ob+ram+owa+ć* (pf) : *obram+owywa+ć* (ipf) 'kehystää'

smar 'rasva' > *smar+owa+ć* (ipf) : *na+smar+owa+ć* (pf) 'rasvata'

tytuł 'otsikko' > *tytuł+owa+ć* (ipf) : **za**+*tytuł+owa+ć* (pf) 'otsikoida'

wapno, *wapń* 'kalkki' > *wapn(i)ować* (ipf) : **z**+*wapn(i)ować* (pf) 'kalkita'

-izowa-/-yzowa-/-izuj-/-yzuj-

dramat 'draama' > *dramat+yzowa+ć* (ipf) : **z**+*dramat+yzowa+ć* (pf) 'dramatisoida'

nikotyna 'nikotiini' > *nikotyn+izowa+ć* (ipf) : **z**+*nikotyn+izowa+ć* (pf) 'nikotinisoida'

styl 'tyyli' > *styl+izowa+ć* (ipf) : **wy**+*styl+izowa+ć* (pf) 'stilisoida'

witamina 'vitamiini' > *witamin+izowa+ć* (ipf) : **z**+*witamin+izowa+ć* (pf) 'vitaminoida'

-i- -y-/-0-

oliwa 'oliivi' > *oliw+i+ć* (ipf) : **na**+*oliw+i+ć* (pf) 'öljytä'

zbroja 'haarniska' > **u**+*zbro+i+ć* (pf) : *u+zbraj+a+ć* (ipf) 'aseistaa'

las 'metsä' > **za**+*les+i+ć* (pf) : *za+lesi+a+ć* (ipf) 'metsittää'

warstwa 'kerros(tuma)' > **na**+*warstw+i+ć* (pf) : *na+warstwi+a+ć* (ipf) 'kerrosta'

-a-/-aj-

siodło 'satula' > *siodł+a+ć* (ipf) : **o**+*siodł+a+ć* (pf) 'satuloida'

supel 'solmu' > *supł+a+ć* (ipf) : **za**+*supł+a+ć* (pf) 'solmia'

uzda 'päitset' > *uzd+a+ć* (ipf) > **za**+*uzd+a+ć* (pf) 'varustaa päitsillä'

Instruktiivijohdosten tyypillisiä prefiksejä ovat *na-* (*na+pastować* (pf) 'voidella, kiillottaa', *na+smarować* (pf) 'voidella, rasvata', *na+smołować* (pf) 'tervata', *na+woskować* (pf) 'vahata'), *-o-/ob(e)-* (*ob+ramować* (pf) 'kehystää', *o+gumić* (pf) 'kumittaa, päällystää kumilla'; *ob+lesić* (pf) 'ympäröidä metsällä; metsittää', *o+pancerzyć* (pf) 'panssaroida', *o+pierścienić* (pf) 'sormustaa') ja *za-* (*za+lesić* (pf) 'metsittää', *za+supłać* (pf) 'solmia, tehdä johonkin solmu', *za+tytułować* (pf) 'otsikoida', *za+uzdać* (pf) 'varustaa päitsillä'). Lainaperäisten instruktiiviverbien prefiksinä esiintyy yleisimmin *Z-*.

Prefiksi toimii ensi sijassa perfektivisen aspektin tunnuksena. Prefiksin valikoitumiseen eri verbeillä vaikuttaa pitkälti kantasubstantiivin merkitys, jonka suhteen prefiksi on pleonastinen (ks. edellä jakso 3.6 alaviite 75). Esimerkiksi *na-*prefiksi lisää sublatiivisen (ks. jakso 3.6) perusmerkityksensä mukaisesti johdoksen instruktiiviseen 'jonkin jollakin varustamisen' merkitykseen suunnan ja lokalisaation: jonkin päälle, pintaan tai peitoksi, esim. *smar* 'rasva, voide' > *smar+owa+ć* (ipf) > **na**+*smarować* (pf) 'rasvata, voidella' (ks. jäljempänä jakso 5.3.2.2). Prefiksin *o-/ob(e)-* perusmerkitys taas on sirkulaarinen 'jonkin ympäri' (ks. jakso 3.6 ja jakso

5.3.2.9). Sen vuoksi se valikoituu luontevasti substantiivista *rama* 'kehys' muodostettuun instruktiivijohdokseen **ob**+*ram*+*owa*+*ć* (pf) : **ob**+*ram*+*owywa*+*ć* (ipf) 'kehystää, ympäröidä kehyksellä'. Tällaisten nominikantaisten johdosten prefiksin valikointumista ohjaavat ja muotittavat verbikantaiset prefiksijohdokset, sellaiset kuin esim. *biec* (ipf) 'juosta' > **o**+*biec* (pf) 'juosta jonkin ympäri, kiertää jokin juosten', *krążyć* (ipf) 'kiertää (ympäriinsä)' > **o**+*krążyć* (pf) 'ympäröidä, piirittää', *lecieć* (ipf) 'lentää' > **ob**+*lecieć* (pf) 'lentää jonkin ympäri, kiertää lentäen', *toczyć* (ipf) 'pyörittää, kierittää' > **o**+*toczyć* (pf) 'ympäröidä'. (Ks. Grzegorzczkova 1969: 89–100.)

Akateemisessa puolan kielipissa (GwjpM98: 579) instruktiivisia ja instrumentatiivisia (jälkimmäisten merkitys 'kantasanan tarkoitteen avulla toimiminen', ks. ISK § 317) johdoksia käsitellään yhtenä merkitysryhmänä (*formacje z wbudowanym wyrażeniem argumentu środka czynności* 'tekimen argumentin sisältävät johdokset'). Tämä on siinä mielessä perusteltua, että molemmissa ryhmissä kantasubstantiivin tarkoite on luokitettavissa instrumentiksi (ks. esim. Schlesingerin 1995: 63–66 kymmenen instrumenttiryhmää; GwjpM98: 381). Johdokset eroavat kuitenkin toisistaan siinä, että instruktiiviverbien kantasubstantiivit ovat tyypillisemmin aineen- tai materiaalinnimiä, instrumentatiivisten välineennimiä (ks. myös Jääskeläinen 2004: 156). Yleinen ainetarkoitteisesta substantiivista johdetun verbin merkitysparafraasi on 'peittää aineella', välinetarkoitteisen taas 'varustaa välineellä' (instruktiivinnan merkitys) ja 'käyttää välineenä' (instrumentatiivinen merkitys). Niin suomessa kuin puolassakin on myös johdoksia, joita voidaan käyttää sekä instruktiivisesti että instrumentatiivisesti tapaushkohtaisestikin tulkita molemmilla tavoilla (ISK § 317), esim. *laastaroida* 'peittää laastarilla ja 'kiinnittää laastarilla, *liisteröidä* 'peittää liisterillä' ja 'kiinnittää liisterillä', *cementować* (ipf) : *za*+*cementować* (pf) 'täyttää, peittää sementillä' ja 'liittää yhteen sementillä'¹³³ Puolassa sekä peittämistä että yhteen liittämistä ilmaiseviin verbeihin liittyy usein prefiksi, tyypillisesti *na-*, *po-*, *przy-*, *za-* (lähemmin ks. luku 5).

Instruktiivijohdosten aspektinmuodostusprosessit ovat samanlaisia kuin muillakin nominikantaisilla kausatiivijohdoksilla. Ne verbit, jotka on johdettu pelkällä suffiksilla, ovat aspektiltaan imperfektiivisiä. Muutosverbeinä niille on muodostettu perfektiivinen aspektiparikki prefiksillä (*siodło* 'satula' > *siodł*+*a*+*ć* (ipf) 'satuloida jotakin' > **o**+*siodł*+*a*+*ć* (pf) 'satuloida jokin'). Osa johdoksista on konfiksijohdon (prefiksi + suffiksi) tulosta. Tällöin perfektiiviselle johdokselle on suffiksin vaihdon tietä muodostettu imperfektiivinen parikki (*rama* 'kehys' > **ob**+*ram*+*owa*+*ć* (pf) 'kehystää jokin' > **ob**+*ram*+*owywa*+*ć* (ipf) 'kehystää jokin').

Instruktiivijohdoksista säännöllisesti muodostettuja teonlaatuja ovat teon lyhyt-
kaisuus (prefiksi *po-*), distributiivisuus (prefiksi *po-*) sekä teon tuloksen suuri määrä, jota ilmaistaan prefiksillä *na-* tai konfiksilla *na-* *się*.

Joistakin puolan instruktiivisista verbeistä voidaan johtaa perfektiivisiä verbejä monella eri prefiksillä. Otan tässä tarkasteltavaksi imperfektiivisen verbin *smarować* 'rasvata, voidella' prefiksijohdokset (37c). Huomio keskittyy ennen muuta siihen,

¹³³Jääskeläinen (2004: 447), joka on tutkinut suomen instrumentatiivisia verbijohdoksia, toteaa: "Esimerkiksi välineen käyttämistä ja jollakin varustamista merkitsevät kategoriat ovat ytimeltään perustellut, mutta käytännön verbien luokituksessa niillä ei ole tarpeeksi kuvausvoimaa" (lähemmin ks. mts. 152–160).

millaisia merkityksiä eri prefiksit ovat johdoksiin tuoneet, sekä siihen, mikä kulloinkin motivoi prefiksin valinnan.

(37c)

smarować (ipf) : *na+smarować* (pf) (aspektiparikki) 'rasvata, voidella'

po+smarować (pf) (aspektiparikki) 'rasvata voidella'

u+smarować (pf) (leksikaalistuma) 'tuhria, töhriä, sotata, sotkea'

ob+smarować (pf) : *ob+smar+owywać* +ć (ipf) (leksikaalistuma) 'tuhria, töhriä, sotata, sotkea (joka puolelta); mustamaalata, panetella'

o+smarować (pf) : *o+smar+owywać* +ć (ipf) (leksikaalistuma) 'tuhria, töhriä, sotata, sotkea (joka puolelta)'

prze+smarować (pf) : *prze+smar+owywać* +ć (ipf) 'rasvata, voidella uudelleen (entisen rasvan tultua käytetyksi)'

roz+smarować (pf) : *roz+smar+owywać* +ć (ipf) 'levittää rasvaa kerrokseksi'

wy+smarować (pf) : *wy+smar+owywać* +ć (ipf) 'rasvata, voidella; tuhria, töhriä, sotata, sotkea'

za+smarować (pf) : *za+smar+owywać* +ć (ipf) 'rasvata, voidella, tuhria koko pinta (täyteen)'

Merkitykseltään instruktiivisen *smarować*-verbin¹³⁴ samadenotaatioisia perfektii-visiä aspektiparikkeja ovat *na*-johdos ja sen kanssa synonyyminen *po*-johdos. Niillä kummallakaan ei ole sekundaaria imperfektiivistä aspektiparikkia. Samalla tavoin pariton on *u*-prefiksillinen johdos, jolla on merkitys 'tuhria, töhriä, sotata, sotkea jostakin jollakin (esim. kädet suklaalla)'. Johdos on leksikaalistunut eikä siten merkitykseltään läpinäkyvä. Perusmerkitykseltään sublatiivinen prefiksi *na*- (ks. jakso 3.6) on kannan merkityksen suhteen pleonastinen (ks. edellä jakso 4.3.3.2) siltä osin, että rasvaaminen tekona kohdistuu tyypillisesti pintaan. Prefiksillä *po*- ei ole leksikaalista merkitystä, joten se toimii vain perfektii-visen aspektin tunnuksena.

Myös johdokset *ob+smarować* : *ob+smarowywać* sekä *o+smarować* : *o+smarowywać*, jotka ovat keskenään lähisynonyymejä, ovat leksikaalistumia (prefiksistä *o*-/*ob*(e)- ks. jakso 3.6 alaviite 57). Niiden merkitys konkreettistarkoitteisen objektin yhteydessä on 'tuhria, töhriä, sotata, sotkea'. Verbillä *ob+smarować* : *ob+smarowywać* on lisäksi merkitys 'panetella jotakuta, mustamaalata joku'.¹³⁵

¹³⁴Arkikielessä verbillä on muitakin kuin instruktiivinen merkitys: ks. esim. USJP s.v. *smarować*.

¹³⁵'Mustamaalaamisen, täydellisen, joka puolelta mustaamisen' merkitys on myös esim. verbillä *o+czernić* +ć (pf) : *o+czernić* +ć, joka on johdettu adjektiivista *czarny* 'musta'. Johdos on leksikaalistunut, mutta alun alkaen prefiksillä *o*- lienee ilmaistu tuloksen suurta määrää. Muita lähimerkityksiä 'panettelua' tarkoittavia *o*-/*o*(be)-johdoksia ovat verbikantaiset puheverbit: *gadać* (ipf) 'puhua' > *ob+gadać* +ć (pf) : *obgadać* +ć (ipf); *mówić* (ipf) 'puhua' > *ob+mówić* (pf) : *ob+mawiać* (ipf), *szkalować* (ipf) 'puhua pahaa jostakusta' : *ob+szkalować* (pf).

Johdos *prze+smarować* : *prze+smarowywać* merkitsee 'rasvata, voidella uudelleen jokin/jotakin, josta vanha rasva on kulunut pois'. 'Uudelleen tekeminen' on yksi prefiksin *prze-* säännöllisistä merkityksistä (ks. jäljempänä jakso 5.3.2.5).

Johdos *wy+smarować* : *wy+smarowywać* on sekin monitulkintainen: (i) verbien *smarować* : *po+smarować* ja *samarować* : *na+smarować* synonyymi; (ii) merkitykseltään 'hieroa huolellisesti voidetta johonkin'; (iii) merkitykseltään 'tuhria, töhriä, sotata, sotkea jollakin' (synonyymi *u+smarować*); (iv) merkitykseltään 'kuluttaa voideloppuun (voitelemalla)' (ks. USJP s.v. *wysmarować* : *wysmarowywać*). Merkitykset (ii) ja (iv) edustavat prefiksin *wy-* luokittavia merkityksiä (ks. jakso 5.3.2.8), merkitys (i) on pelkästään perfektivistävä ja merkitys (iii) leksikaalistunut. Lähimerkityksiset prefiksijohdokset ovat keskenään melko vapaassa vaihtelussa, ja mm. kielen käyttäjän idiolektista riippuu, mitä johdosta hän suosii.

Prefikseillä ilmaistaan *smarować*-verbin yhteydessä perfektivisen aspektin lisäksi sitä, mihin käsittely kohdistuu (pinta), suurta määrää (koko pinta > pinnan peittäminen), käsittelytapaa (pinnalle levittäminen), käsittelyn laatua (huolellisuus), käsittelyn tarpeen vaatimaa uudistamista tai käsittelyaineen loppuun kuluttamista. Koska prefiksijohdon semanttiset ehdot ovat pitkälti verbikohtaisia ja johtuvat perimmältään kantasanan merkityksestä, samaan – tässä tapauksessa instruktiiviseen – semanttiseen ryhmään kuulumisen ei vielä merkitse, että kaikilla ryhmän verbeillä on samat prefiksijohdokset. Mitä lähimerkityksisempiä kannat ovat, sitä enemmän niillä kuitenkin on samoilla prefikseillä muodostettuja prefiksijohdoksia; tästä esimerkkeinä seuraavat 'jollakin metallilla peittämistä' merkitsevät verbit (37d):

(37d)

cyna 'tina' > *cyn+owa+ć* (ipf) : *o+cyn+owa+ć* (pf) 'tinata'

cynk 'sinkki' > *cynk+owa+ć* (ipf) : *o+cynk+owa+ć* (pf) 'sinkitä'

srebro 'hopea' > *srebrz+y+ć* (ipf) > *po+srebrz+y+ć* (pf) : *po+srebrz+a+ć* (ipf) 'hopeoida (jokin esine); hopeoida, tehdä hopeanväriseksi' (runollinen ilmaus)
o+srebrz+y+ć (pf) : *o+srebrz+a+ć* (ipf) 'hopeoida, tehdä hopeanväriseksi' (runollinen ilmaus)

wy+srebrz+y+ć (pf) : *wy+srebrz+a+ć* (ipf) 'hopeoida (jokin esine), hopeoida, tehdä hopeanväriseksi' (runollinen ilmaus)

zloto 'kulta' > *zloc+i+ć* (ipf) > *po+zloc+i+ć* (pf) : *po+zlac+a+ć* (ipf) 'kullata (jokin esine); kullata, tehdä kultanväriseksi' (runollinen ilmaus)
o+zloc+i+ć (pf) : *o+zlac+a+ć* (ipf) 'kullata, tehdä kultanväriseksi' (runollinen ilmaus)
wy+zloc+i+ć (pf) : *wy+zlac+a+ć* (ipf) 'kullata (jokin esine); kullata, tehdä kultanväriseksi' (runollinen ilmaus)

Instruktiivijohdosten 'varustamisen' yleismerkitys toteutuu kantanominin tarkoitteesta riippuen varsin usein 'jollakin peittämisen' merkityksenä. Puolassa näiden verbien perfektivisen parikin prefiksinä ovat yleisiä *na-*, *o-/o(be)-* ja *po-* (37e):

(37e)

farba 'maali, väri' > *farb+owa+ć* (ipf) : *po+farb+owa+ć* (pf) 'värjätä'¹³⁶

kopeć 'noki' > *kopc+i+ć* (ipf) : *o+kopc+i+ć* (pf) 'noeta'

mydło 'saippua' > *mydl+i+ć* (ipf) 'saippuoida' > *na+mydl+i+ć* (ipf) :
na+mydl+a+ć (ipf) 'saippuoida'¹³⁷

pancerz 'panssari' > *o+pancerz+y+ć* (pf) : *o+pancerz+a+ć* (ipf) 'panssaroida'

szkło 'lasi' > *szkl+i+ć* (ipf) : *o+szkl+i+ć* (pf) 'lasittaa, kiinnittää lasi, peittää lasilla'

tynk 'laasti' > *tynk+owa+ć* (ipf) : *o+tynk+owa+ć* (pf) 'laastia, rapata'

Muihin substantiivikantaisiin merkitysryhmiin kuuluvien johdosten tavoin sekä suomen että puolan instruktiivisista verbijohdoksista voidaan johtaa edelleen merkitykseltään refleksiivisiä ja automatiivisia verbejä, suomessa *U*-johtimilla (37f), puolassa *się*-johtimella (37g). Johdoksen kulloisenkin merkitystulkinnan ratkaisee subjektin semanttinen rooli. *Się*-johdoksilla voi olla myös resiprookkinen merkitys, kun ne esiintyvät lauseessa, jossa on joukkotarkoitteinen monikollinen subjekti (ISK § 486). Sitä paitsi muuttumisjohdokset voivat saada modaalisen voimista, helppoutta, mukavuutta yms. ilmaisevan tulkinnan. (Ks. jakso 3.8.2 alaviite 83.) Lisäksi suomesa instruktiivijohdosten intransitiivisina vastineina ovat usein yhteisestä nominikanasta johdetut reseptiiviverbit (ks. jakso 4.3.3.3 ja jäljempänä jakso 4.4.5.4). Viimeksi mainittujen verbien puolankieliset vastineet taas ovat *się*-johdoksia (37h).

(37f)

ase+ista+a > *ase+ista+utu+a* (refleksiivinen merkitys)

hope+oi+da > *hope+oi+tu+a* 'saada hopeakerros, muuttua hopeanväriseksi' (automatiivinen merkitys, nominikantaiseksi tulkittuna *hopea* > *hope+oitu+a* merkitys on myös reseptiivinen)

panssar+oi+da > *panssar+oi+tu+a* 'suojaudua (panssarilla)' (refleksiivinen tai automatiivinen merkitys)

saippu+oi+da > *saippu+oi+tu+a* (refleksiivinen tai automatiivinen merkitys)

(37g)

zbroić > *zbroić się* 'aseistautua'

srebrzyć > *srebrzyć się* 'hopeoitua'

opancerzyć > *opancerzyć się* 'panssaroitua'

¹³⁶On olemassa myös johdokset *u+farbować* (pf) ja *za+farbować* (pf), joista edellinen on johdoksen *po+farbować* synonyymi. Jälkimmäisen merkitys on 'värjätä toisen väriseksi'.

¹³⁷On myös johdokset *wy+mydlić* (pf) ja *z+mydlić* (pf) : *z+mydl+a+ć* (ipf), joilla on merkitys 'kuluttaa saippua loppuun'.

mydlić > *mydlić się* 'saippuoitua, saippuoida itsensä'

(37h)

kulta > *kulla+t+a* : *kulta+a* 'złocić'

kulta > *kulta+utu+a* 'złocić się'

metsä > *mets+ittä+ä* 'zalesić'

metsä > *mets+itty+ä* 'zalesić się'

noki > *noe+t+a* : *noke+a+a* 'kopać'

noki > *noke+entu+a* 'kopci się'

rasva > *rasva+t+a* : *rasva+a* 'smarować'

rasva > *rasva+antu+a* 'smarować się' (myös 'rasvata itsensä')

Faktiiviverbien tavoin myös suomen ja puolan instruktiiviverbien morfosemanttisten erojen päälähte on puolan prefiksijohto. Paitsi verbien aspektiominaisuuksiin se on vaikuttanut myös verbileksikon rakenteeseen niin, että puolan instruktiiviverbien joukossa on paljon samakantaisia eri prefikseillä muodostettuja lähimerkityksiä verbejä, joiden väliset merkityserot eivät välttämättä ole suomessa relevantteja verbin merkitystä tarkasteltaessa, eikä niitä siksi aina edes panna näkyviin suomenkielisessä ilmauksessa. Esimerkiksi verbi *przesmarować* (pf) : *przesmarowywać* (ipf) 'rasvata uudestaan jokin/jotakin (josta rasva on kulunut pois)', voidaan luontevasti suomentaa vain verbillä *rasvata* seuraavassa lauseessa (38a):

(38a)

Rower trzeba przesmarować po zimie. (AMB) 'Polkupyörä pitää **rasvata** talven jälkeen'.

Suomen instruktiiviverbeissä eri johtosuffikseilla on yhteinen tehtävä: muodostaa kantasubstantiivista transitiivinen (kausatiivinen) verbi, jonka merkitykseen ratkaisevasti vaikuttaa kantanominin merkitys. Puolassa suffiksit taas ovat ennen muuta verbistimiä, joilla johdetaan nomineista verbejä. Sitä paitsi suffikseilla voi olla aspektin ilmaisemisen funktio. Kantasubstantiivilla on johdoksessa samanlainen tehtävä kuin suomessakin. Prefiksit puolestaan ovat aspektin merkkejä, ja sen lisäksi ne tuovat verbeihin monenlaisia lisämerkityksiä, joiden yhteys kunkin prefiksin perusmerkitykseen on saattanut jossain määrin hämärtyä. Usein merkitys on jonkin prefiksillisen johtomuotin mukainen, jolloin mallina on yleensä verbikantainen prefiksijohdos (ks. jäljempänä lukua 5).

Prefiksit voivat tuoda johdoksiin myös tyylivariaatiota, kuten näkyy esim. verbeistä *o+złocić* : *o+złacać*, *wy+złocić* : *wy+złacać* 'kullata', joiden merkitys on runollinen (ks. esim. 37d). Negatiivisen konnotaation taas tuo johdokseen prefiksi *o-/o(be)-* 'panettelemista' merkitsevissä verbeissä (ks. jakso 4.3.3.3 esimerkki 36c).

Joillakin instruktiivisilla johdoksilla on rinnallaan samakantaisia mutta eri prefiksillä johdettuja, merkitykseltään privatiivisia eli kantasanan tarkoitteen poistamista

merkitseviä prefiksijohdoksia. Niissä prefiksinä esiintyvät *od(e)-*, *roz(e)-* ja *wy-* (38b). Privatiivisia verbijohdoksia käsittelen lähemmin jaksossa 4.3.3.5.

(38b)

barwa 'väri' > *barw+i+ć* (ipf) > *za+barw+i+ć* (pf) > *za+barwi+a+ć* (ipf)
'värittää'

od+barw+i+ć (pf) > *od+barwi+a+ć* (ipf) 'poistaa väri'

siodło 'satula' > *siodł+a+ć* (ipf) > *o+siodł+a+ć* (pf) 'satuloida'

roz+siodł+a+ć (pf) > *roz+siodł+ywa+ć* (ipf) 'poistaa, riisua (eläimeltä)
satula'

zbroja 'haarniska' > *u+zbro+i+ć* (pf) > *u+zbraj+a+ć* (ipf) 'aseistaa joku'

roz+bro+i+ć (pf) > *roz+braj+a+ć* (ipf) 'riisua (joku) aseista'

4.3.3.4 Instrumentatiiviset johdokset

Merkitykseltään instrumentatiivisia ovat substantiivikantaiset kantasanan tarkoittaman välineen avulla toimimista ilmaisevat kausatiivijohdokset (ISK § 317).¹³⁸ Instruktiiivisten verbijohdosten tavoin ne ovat käsittelyverbejä. Puolan kieliopissa tällaiset verbit liitetään kantasubstantiivin välinettä ilmaisevana varjoargumenttina sisältävien verbijohdosten ryhmään (ks. Gwjpm98: 579 sekä edellä jakso 4.3.1 alaviite 115), jossa ne ovat lukumääräisesti suurin alaryhmä (Grzegorzczkova 1969: 62). Johdosten muotorakenne ei poikkea edellä käsitellyistä faktiivi- ja instruktiiivijohdoksista, eivät liioin edelleenjohtomahdollisuudet. Niinpä suomessa instrumentatiivisten johdosten johtimia ovat *(i)ttA-*, *-Oi-*, *-(i)stA-*, *-tA-*, *-i-*, *-O-*, *-itse-*, *-A-* (: *-t-*) (ks. ISK § 317) ja puolassa *-owa-/uj*, *-i-/y//0-*, *-a-/aj-*. Puolan aspektiltaan imperfektiivisille verbeille tuotetaan perfektiivisiä parikkeja ja teonlaatujohdoksia prefiksijohdon avulla. Sitä, mitä prefiksejä edelleenjohdossa käytetään ja kuinka paljon prefiksijohdoksia yksittäisillä verbeillä on, säätelee tässäkin prefiksittömän kantaverbin merkitys. Tästä tulee puhe jakson loppupuolella.

Pohdintojen pohjaksi esitän joukon suomen tyypillisiä instrumentatiivisia johdoksia kantasanoineen sekä niiden puolankieliset merkitysvastineet (39a):

(39a)

aura > *aura+t+a* : *aura+a*
(*plug* 'aura') *orać* '(ipf) 'aurata'

harava > *harav+oi+da*
grabie 'harava' > *grab+i+ć* (ipf) 'haravoida'

harja > *harja+t+a* : *harja+a*
szczotka 'harja' > *szczotk+owa+ć* (ipf) 'harjata'

¹³⁸Laajin ja seikkaperäisin suomen instrumentatiivijohtoa käsittelevä tutkimus on Petri Jääskeläisen väitöskirja *Instrumentatiivisuus ja nyky-suomen verbinjohto* (2004). Se on luettavissa myös verkossa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-1840-8>.

kiikari > *kiikar+oi+da*
(*lornetka* 'kiikari') *patrzyć przez lornetkę* 'katsoa kiikarilla, kiikaroida'
(*patrzyć* (ipf) 'katsoa', *lornetkę* instrumentaalisija substantiivista *lornetka* 'kiikari')

lusikka > *lusik+oi+da*
(*łyżka* 'lusikka'), *jeść łyżką* 'syödä lusikalla, lusikoida'
(*jeść* (ipf) 'syödä'; *łyżką*: instrumentaalisija substantiivista *łyżka* 'lusikka')

nokka > *nokk+i+a*
dziób 'nokka' > *dziob+a+ć/dziób+a+ć* (ipf) 'nokia'

pora > *pora+t+a* : *pora+a*
wiertarka 'pora' < *wierc+i+ć* (ipf) 'porata'

puukko > *puuko+ta+a*
nóż fiński, finka 'puukko'; *nożować* (ipf)', *zabić* (pf) : *zabijać* (ipf) *nożem fińskim* 'tappaa puukolla, puukottaa'
(*zabić* : *zabijać* 'tappaa' *nożem fińskim* 'puukolla' instrumentaalisija substantiivista *nóż* 'veitsi' ja adjektiivista *fiński* 'suomalainen')

saha > *saha+t+a*
pila 'saha' > *piłować* (ipf) 'sahata'

vasara > *vasar+oi+da*
młotek 'vasara' > *młotk+owa+ć* (ipf) 'vasaroida'

äes > *äes+tä+ä*
brona 'äes' > *bron+owa+ć* (ipf) 'äestää'

Esimerkeistä näkyy, että suomessa ja puolassa johdoksia on syntynyt usein samoista varsin rajallisen joukon muodostavista välineennimistä (työkalut, viljelyvälineet, aseet yms.; kantasubstantiivien luokittelusta ks. Jääskeläinen 2004: 152–156), mutta erojakin luonnollisesti on. Kummassakin kielessä on myös runsaasti transitii-viverbeistä johdettuja välineennimiä, joiden tyypillinen kantaverbiryhmä ovat käsitelyverbit, esim. *leikkuri* (< *leikata*), *puimuri* (< *puida*), *pyyhin* (< *pyyhkiä*); *obcinarka* 'leikkuri' (< *obcinać* (ipf) 'leikata'); *ścierka* 'pyyhin' (< *ścierać* (ipf) 'pyyhkiä'); *wiertło* 'poranterä' (< *wiercić* (ipf) 'porata') (ks. ISK § 253–257; GwjpM98: 410–413). Tällaisista verbikantaisista välineennimistä ei yleensä johdeta instrumentatiivisia verbejä, poikkeuksina ovat esim. suomen *imeä* > *imuri* > *imuroida*, *puskea* > *puskuri* > *puskuroida*.

Muiden denominaalisten muuttumisjohdosten tavoin myös instrumentatiivisista verbijohdoksista voidaan suomessa johtaa intransitiivisia muuttumisverbejä (*U*-johdoksia), esim. *aurautua* (< *aurata*), *haravoitua* (< *haravoida*), *porautua* (< *porata*), *sahautua* (< *sahata*) ilman erityisiä morfologisia rajoituksia. Niillä ei kuitenkaan kovin herkästi kuvata tekijätöntä, itsestään tapahtuvaa tilannetta, sillä monet kantasubstantiivin tarkoittamat välineet ovat luonteeltaan sellaisia, että ne vaativat aktiivista

käyttäjää (agentiivista subjektia). Modaalinen 'voimisen' tulkinta sitä vastoin on usein luonteva (ks. jakso 3.8.2) (39b).

(39b)

*Tällainen puu **sahautuu** helposti.* 'Tällaista puuta **on helppo sahata.** /
Tällaisen puun **saa helposti sahatuksi.**'

Puolassa instrumentatiivisten johdosten *się*-johdolla ei ole morfologisia rajoituksia. Merkitystulkinta on suomen tavoin tyypillisesti modaalinen (39c). *Się*-morfeemi esiintyy luonnollisesti myös suomen yksipersonaista taivutuspassiivia vastaavissa konstruktioissa (ks. jakso 3.8.2).

(39c)

*Takie drzewo **się** łatwo **piluje**.* 'Takie drzewo **można** łatwo **pilować**.' 'Tällaista puuta voi helposti sahata.'

Kuten puolan muillekin muuttamisverbeille, myös instrumentatiivisille suffiksilla johdetuille aspektiltaan imperfektiivisille verbeille muodostetaan perfektiivinen pariksi prefiksillä, jonka ensisijaisena tehtävänä on tekemisen loppurajan ilmaiseminen. Paitsi loppurajaa prefiksillä voidaan ilmaista välineellä käsittelemisen tuloksena syntyneen objektitarkoitteen tilan muutoksen laatua.

Kantaverbin merkityksestä riippuen prefiksijohdoksia voi olla yksi tai useita. Prefiksin valintaa saattaa motivoida sen merkityksen pleonastisuus (ks. edellä jakso 3.7) suhteessa imperfektiiviseen kantaverbiin (39d), tai valinta voi myös perustua lähi-merkityksisten verbien analogiseen malliin, so. muottiin (39e). Perfektiivisille prefiksillisille verbeille syntyy tyypillisesti sekundaari imperfektiivinen pariksi suffiksinvaihdolla.

(39d)

dluto 'taltta' > *dlut+owa+ć* (ipf) 'kovertaa taltalla jotakin'
> *wy+dlut+owa+ć* (pf) 'kovertaa taltalla jokin' > *wy+dlut+owywa+ć* (ipf)
'kovertaa taltalla jotakin'

Prefiksin valinnan motivaationa on se, että taltalla koverretaan (puuainesta) pois, ulos jostakin, joka on myös prefiksin *wy-* perusmerkitys (ks. jakso 3.6).

(39e)

pila 'saha' > *pil+owa+ć* (ipf) 'sahata, viilata'
do+pilować (pf) 'sahata sopivan pituiseksi'
nad+pilować (pf) 'sahata melkein poikki tai vähän pinnasta'
o+pilować (pf) 'viilata sileäksi'
od+pilować (pf) 'sahata irti jostakin, irrottaa jostakin sahaamalla/sahalla'
pod+pilować (pf) 'sahata melkein poikki'
prze+pilować (pf) 'sahata poikki, katki, katkaista sahaamalla/sahalla'

przy+pilować (pf) 'sahata vähän'

roz+pilować (pf) 'sahata kappaleiksi, pieniä sahaamalla/sahalla'

s+pilować (pf) 'sahata, viilata sileäksi'

u+pilować (pf) 'sahata irti jostakin, irrottaa sahaamalla/sahalla'

wy+pilować (pf) 'sahata poikki (esim. kalterit), katkaista sahaamalla/sahalla'

za+pilować (pf) 'viilata sileäksi'

Kaikilla 39e-ryhmän prefiksijohdoksilla on sekundaari imperfektiivinen parikki tyyppiä *od+pil+owywa+ć*. Prefiksijohdokset ovat pääpiirteittäin samat kuin johtamattoman käsittelyverbin *ciąć* 'leikata' prefiksijohdokset (ks. jakso 4.2.2 esimerkki 25a). Ryhmän 39e johdosten merkitykset jakaantuvat (i) resultatiivisiin merkityksiin, jolloin prefiksin merkityksen voidaan tulkita verbistyvän (ks. jakso 3.6), ja (ii) tuloksen määrää ('vähän') tai laatua ('sileäksi, sopivaksi') ilmaiseviin merkityksiin.

Instrumentatiivisten verbien joukossa on muitakin sellaisia verbejä kuin *pilować*, joilla on useita prefiksijohdoksia, esim. *grabić* (ipf) 'haravoida' (39f):

(39f)

grabie 'harava' > *grabić* (ipf) 'haravoida'

na+grabić (pf) 'haravoida suuri määrä jotakin'

o+grabić (pf) > *ograbi+a+ć* (ipf) 'haravoida jonkin ympäriltä' (vanhentunut merkitys)¹³⁹

po+grabić (pf) 'haravoida suuri määrä jotakin; haravoida jonkin aikaa'

roz+grabić (pf) > *rozgrabi+a+ć* (ipf) 'hajottaa haravalla (esim. heinäkasa)'

u+grabić (pf) 'haravoida jokin pinta tasaiseksi, tasoittaa jokin pinta haravalla/haravoimalla; poistaa jotakin jostakin haravalla/haravoimalla; siistiä haravalla/haravoimalla'

wy+grabić (pf) > *wygrabi+a+ć* (ipf) 'haravoida jokin pinta tasaiseksi'

za+grabić (pf) > *zagrabi+a+ć* (ipf) 'haravoida jokin pinta tasaiseksi, tasoittaa jokin pinta haravoimalla/haravalla'

z+grabić (pf) > *zgrabi+a+ć* (ipf) 'haravoida jotakin kokoon; haravoida jotakin pois, eroon jostakin'

Johdoksen *grabić* (ipf) 'haravoida' perfektiiivisistä prefiksijohdoksista osa on tekemisen suurta määrää tai lyhytkestoisuutta ilmaisevia teonlaatujohtoksia (prefiksit *na-* ja *po-*, ks. jäljempänä jakso 5.2.2.4 ja jakso 5.2.2.2). Niillä ei ole sekundaaria imperfektiivistä parikkia. Prefiksit *u-*, *wy-* ja *za-* tuovat johdokseen tasoittamisen merkityksen: syntyy resultatiivinen verbi, jonka merkitys on 'haravoida tasaiseksi, tasoit-

¹³⁹Vanhentunut merkitys tarkoittaa, että verbiä ei nykypuolassa käytetä tässä merkityksessä.

taa haravoimalla'. Prefiksit *o-/ob(e)-*, *roz(e)-*, *u-* ja *Z-* esiintyvät milteipä perusmerkityksissään (ks. jakso 3.6).

4.3.3.5 Privatiiviset johdokset

Privatiiviset verbijohdokset ilmaisevat kantasubstantiivin tarkoitteen poistamista (ISK § 317). Instruktiivisten ja instrumentatiivisten verbijohdosten tavoin ne ovat käsitteilyverbejä. Suomen privatiiviverbien johtimina toimivat suffiksit *-ttA-*, *-(i)stA-*, *-tA-*, *-i-*, *-O-* ja *-A-* (: *-t-*) (johtimia on ts. hieman vähemmän kuin edellisessä ryhmässä) (40a), puolassa taas suffiksit *-owa-/-uj-*, *-a-/-aj-* ja *-i-/-y-/-0-* (40b) sekä prefiksin ja suffiksin muodostamat konfiksit (40c). Kantasubstantiivit ovat merkitykseltään konkreettisia, usein kasvin tai eläimen osia.

(40a)

höyhen > *höyhen*+**tä**+*ä*

juuri > *juur*+**i**+*a* 'kitkeä juurineen'

'*wy*+*korzen*+*i*+*ć* (pf) : *wy*+*korzeni*+*a*+*ć* (ipf)' (< *korzeń* 'juuri')

korkki > *korka*+**t**+*a* 'avata korkki'

'*od*+*kork*+*owa*+*ć* (pf) : *od*+*kork*+*owywa*+*ć* (ipf)' (< *korek* 'korkki')

kuori > *kuor*+**i**+*a* 'poistaa kuori'

'*od*+*kor*+*owa*+*ć* (pf) : *od*+*kor*+*owywa*+*ć* (ipf)' (< *kora* 'puun kuori')

latva > *latv*+**o**+*a*

oksa > *oks*+**i**+*a*

pöly > *pöly*+**ttä**+*ä*

'*odkurzyć* (pf) : *od*+*kurz*+*a*+*ć* (ipf)' (< *kurz* 'pöly')

roska > *rosk*+**i**+*a*¹⁴⁰ 'poistaa roskat esim. marjojen tai sienten joukosta'

ruoto > *ruot*+**i**+*a*

tomu > *tomu*+**tta**+*a*

vesa > *ves*+**o**+*a*

vesa > *vesa*+**t**+*a* : *vesa*+**a**

Ryhmän 40a verbeistä nominikantainen privatiivijohdosvastine on vain verbeillä *kuoria* 'korować (ipf) : odkorować (pf)' (< *kora* 'puun kuori') ja *juuria* 'wykorzeniać (ipf) : wykorzeniać (pf)' (< *korzeń* 'juuri'). (Verbin *korować* (ipf) merkitys on tosin vain 'kuoria puuta' sen kantasanan *kora* merkityksen ollessa 'puun kuori'.) Useimmat ryhmän verbit voi kääntää verbillä *usuwać* (ipf) : *usunąć* (pf) 'poistaa' ja sen objektina toimivalla substantiivilla. Verbit *pölyttää* ja *tomuttaa* voisi kääntää verbillä

¹⁴⁰Verbiä *roskia* ei löydy sanakirjoista, mutta se kuuluu perheeni kielenkäyttöön. Merkitykseltään privatiivinen verbi *parrata* 'ajaa parta(a)' puolestaan on peräisin lasten kielestä (henkilökohtainen tiedonanto Vesa Koivistolta).

odkurzac (ipf) : *odkurzyć* (pf), jonka konkreettinen merkitys on 'poistaa, imuroida pöly pölynimurilla', mutta kuvaannollinen merkitys esim. *odkurzyć stare plany* (USJP) 'pölyttää/tomuttaa (= kyseenalaistaa, uusia) vanhat suunnitelmat'. Se on johdettu konfiksilla *od-* + *-y/-0-* substantiivista *kurz* 'pöly' > *od+kurz+y+ć* (pf). Verbi *od+kurz+a+ć* on perfektiiivisen verbin sekundaarinen imperfektiivinen aspektipariksi.

(40b)

kora 'puun kuori' > *kor+owa+ć* (ipf) 'kuoria puuta'

huska 'suomu; pähkinän kuori' > *husk+a+ć* (ipf) 'kuoria (mm. pähkinöitä, manteleita)'

huska > *luszcz+y+ć* (ipf) 'kuoria (mm. pähkinöitä, manteleita)'

pestka 'hedelmän siemen' > *pestk+owa+ć* (ipf) 'poistaa hedelmästä siemeniä'

Privatiivinen ryhmä 40b on puolassa hyvin pieni, selvästi pienempi kuin vastaava merkitysryhmä suomessa. Siihen kuuluville imperfektiivisille verbeille on syntynyt prefiksijohdon tietä perfektiiivinen parikki, josta taas on johdettu suffiksinvaihdolla sekundaari imperfektiivinen parikki, esim. *kor+owa+ć* (ipf) > *od+kor+owa+ć* (pf) > *od+kor+owywa+ć* (ipf), *husk+a+ć* (ipf) > *wy+husk+a+ć* (pf) > *wy+husk+iwa+ć* (ipf). Melko vähän on myös kantasubstantiivista konfiksilla johdettuja verbejä (40c):

(40c)

gruz 'sementti- ja kivimurska' > *od+gruz+owa+ć* (pf) > *od+gruz+owywa+ć* (ipf) 'poistaa (jostakin) sementti- ja kivimurska'

korek 'korkki' > *od+kork+owa+ć* (pf) > *od+kork+owywa+ć* (ipf) 'korkata, poistaa korkki (jostakin)'

korzeń 'juuri' > *wy+korzeń+i+ć* (pf) > *wy+korzeni+a+ć* (ipf) 'juuria, kitkeä (jokin jostakin juurineen eli poistaa juuri maasta)'

Substantiivikantaisia privatiivijohdoksia ei kaiken kaikkiaan ole kummassakaan kielessä kovin paljon. Puolassa on kuitenkin niiden lisäksi myös verbikantaisia useimmiten perusmerkitykseltään separatiivisilla prefikseillä *od(e)-*, *u-* ja *wy-* sekä prefiksillä *o-/ob(e)-* johdettuja privatiiviverbejä (40d). Samoilla prefikseillä muodostetaan myös perfektiiivisiä aspektiparikkeja imperfektiivisille nominikantaisille privatiiviverbeille (ks. edellä esimerkki 40b).

(40d)

gaz 'kaasu' > *gazować* (ipf) 'kaasuttaa'
> *od+gaz+owa+ć* (pf) > *od+gaz+owywa+ć* (ipf) 'poistaa kaasu (jostakin)'

kwas 'happo' > *kwasić* (ipf) 'hapattaa'
> *od+kwas+i+ć* (pf) > *od+kwasz+a+ć* (ipf) 'poistaa happo (jostakin)'

mina 'miina' > *minować* (ipf) 'miinoittaa'
 > **od**+*min*+**owa**+ć (pf) > **od**+*min*+**owywa**+ć (ipf) 'poistaa miina/miinoja
 (jostakin)'

40c- ja 40d-ryhmät eroavat toisistaan vain siinä, että d-ryhmän privatiiviverbien kannaksi voidaan olettaa myös nominikantainen verbi, kun taas c-ryhmän verbit ovat yksiselitteisesti nominikantaisia.

Suomen privatiivijohdoksista voi johtaa edelleen sekä teetto- että frekventatiivijohdoksia (jälkimmäisiä eräin morfologisin rajoituksin), esim. *höyhennyttää*, *kuorittuttaa*, *tomututtaa*; *höyhennellä*, *kuoriskella*, *tomutella*. Intransitiivistava johto on vain harvoin mahdollista, esim. *kuoria* > *kuori+utu+a* (automatiivijohdos).

Privatiivijohdoksen subjektitarkoite on tyypillisesti elollinen toimiva agentti, mutta joskus myös eloton, esim. kone. Johdoksen ilmaisema muutos on kantasanan tarkoitteen poistamista lauseen objektitarkoitteesta: *hän kuorii puun* 'hän poistaa puusta kuoren', *hän ruotii kalan* 'hän poistaa ruodot kalasta'. Merkitykseltään privatiivisella verbillä kuvattu agenttiivinen teko kohdistuu objektiin, ja teon tuloksena objektitarkoite menettää jotain siihen olennaisesti kuuluvaa (kantasubstantiivin tarkoitte). Kun tällaisen teon objektitarkoite ei ole ihminen tai eläin, teko ei ole muunnettavissa agentittomaksi itsestään tapahtuvaksi patienttsubjektilliseksi tapahtumaksi. Lauseissa *puu kuoriutuu koneessa* ja *vanha maali kuoriutui pois* (KS) subjektin rooli on neutraali. Patienttsubjektillinen lause *kala ruotiutuu hänen käsissään* on mielestäni hyväksyttävä, vaikkakin hieman outo, kun taas täysin korrekti on niin ikään patienttsubjektillinen lause *linnunpoikanen kuoriutuu munasta*.

Myös puolassa substantiivikantaisten privatiivijohdosten intransitiivistava *się*-johto on vain harvoin semanttisesti mahdollista. Kuten muistakin nominikantaisista kausatiivijohdoksista privatiivijohdoksista voidaan johtaa prefikseillä paitsi perfektivisiä aspektiparikkeja myös sellaisia delimitatiivisia ja distributiivisia *po*-johdoksia sekä tuloksen suurta määrää ilmaisevia *na-* *się* -johdoksia. Teonlaatujohtoon ja sen semanttisiin ehtoihin palaan luvussa 5.

4.3.3.6 Direktionaaliset johdokset

Direktionaaliset verbijohdokset ilmaisevat kantasubstantiivin tarkoittamaan paikkaan tai tilaan saattamista.¹⁴¹ Paikkana on yleensä jonkinlainen säiliö, säilytyspaikka tai abstraktimmassa tapauksessa tila. Suomessa direktionaalisina johtimina esiintyvät *-(i)ttA-*, *-Oi-* sekä *-A-* (: *-t-*) (ISK § 317), puolassa tyypillinen johdin on suffiksi *-owa/-uj-*. Johtimia on selvästi vähemmän kuin muissa denominaalisten verbijohdosten ryhmissä. Kummassakaan kielessä johdosryhmä privatiivijohdosten tavoin ei myöskään ole kovin suuri. Alla on esimerkkejä suomen (41a) ja puolan (41b) direktionaalisista johdoksista:

(41a)
hylly > *hylly+ttä+ä*

¹⁴¹Kuten jo edellä (jakso 3.8.2 alaviite 79) mainitsin, nimitys *direktionaalinen verbijohdos* on ISK:n käyttöön ottama. Räisänen (1988: 31) käyttää direktionaalisista verbijohdoksista termiä *orientatiivinen*.

kotelo > *kotel+oi+da*

kuoppa > *kuopa+t+a* (: *kuoppa+a*)

paketti > *paket+oi+da*

piilo > *piilo+tta+a*

pullo > *pullo+tta+a*

purkki > *purki+tta+a*

pussi > *pussi+tta+a*

tynnyri > *tynnyr+öi+dä*

varasto > *varast+oi+da*

(41b)

beczka 'tynnyri'

> *beczk+owa+ć* (ipf) 'tynnyroidä'

butelka 'pullo'

> *butelk+owa+ć* (ipf) 'pullottaa'

dół 'kuoppa'

> *dół+owa+ć* (ipf) 'kuopata'

koperta 'kirjekuori'

> *kopert+owa+ć* (ipf) 'panna (jotakin) kirjekuoreen'

kopiec 'kasa, kumpu'

> *kopc+owa+ć* (ipf) 'kuopata'

magazyn 'varasto'

> *magazyn+owa+ć* (ipf) 'varastoida'

puszka 'purkki'

> *puszk+owa+ć* (ipf) 'purkittaa'

skład 'varasto'

> *skład+owa+ć* (ipf) 'varastoida'

woda 'vesi'

> *wod+owa+ć* (*statek*) (ipf) 'laskea (laiva) vesille'

worek 'pussi, säkki'

> *work+owa+ć* (ipf) 'pussittaa, panna säkkiin'

Odotuksenmukaisesti puolan aspektiltaan imperfektiivisillä direktionaalisilla johdoksilla on muiden denominaalisten kausatiivijohdosten tavoin samadenotaatioinen prefiksillä muodostettu perfektiivinen parikki. Kuten esimerkeistä (41c) näkyy, pre-

fiksinä on yleisimmin *za-*. Se on kantaverbien yhteisen 'johonkin paikkaan panemisen, sulkemisen' merkityksen suhteen pleonastinen (ks. jakso 3.6, alaviite 75), sillä sen keskeisiä verbistyneitä merkityksiä verbikantaisessa uusien denotaatioita tuottavassa johdossa ovat 'panna kiinni, sulkea, salvata, peittää': esim. *trzasnąć drzwiami* 'paukauttaa ovea' > *za+trzasnąć drzwi* 'paukauttaa ovi **kiinni**, **sulkea** ovi paukauttaen' (ks. Śmiech 1986: 37–39). Sanakirjojen mukaan parittomia direktionaalisia johdoksia ovat esimerkin 40b verbien joukossa *beczkować*, *składować*, *workować*, *wodować*. (Ks. jäljempänä jakso 5.3.2.6).

(41c)

butelkować (ipf) > *za+butelkować* (pf) 'pullottaa'

dolować (ipf) > *za+dolować* (pf) 'kuopata'

kopcować (ipf) > *za+kopcować* (pf) 'kuopata'

kopertować (ipf) > *za+kopertować* (pf) 'panna kirjekuoreen'

magazynować (ipf) > *z+magazynować* (pf) 'varastoida'

puszkować (ipf) > *za+puszkować* (pf)¹⁴² 'purkittaa'

Direktionaalisten johdosten edelleenjohto noudattelee sekä suomessa että puolassa samoja säännönmukaisuuksia kuin muidenkin nominikantaisten kausatiivijohdosten. Ryhmän verbikantaiset *U-* ja *się-*johdokset ilmaisevat kuitenkin tyypillisemmin helppoutta (modaalinen merkitys) kuin itsestään tapahtumista (automaattinen merkitys), esim. *varastoida* > *varastoi+tu+a*; *magazynować* > *magazynować się*. Edelleenjohdokset voidaan myös tulkita substantiivikantaisiksi direktionaalisiksi muuttumisjohdoksiksi (ks. jäljempänä jakso 4.4.5.4).

4.3.3.7 Koonti: suomen ja puolan substantiivikantainen kausatiivijohto

1. Substantiivikantaiset kausatiivijohdokset ovat adjektiivikantaisten kausatiivijohdosten tavoin aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisia teko- ja oloverbien, enimmäkseen käsittelemisverbien. Tosin faktiivijohdoksissa on runsaasti myös valmistamisverbien.
2. Puolassa substantiivikantaiset kausatiivijohdokset ovat aspektipareja.
3. Johdosten subjekti on tyypilliseltä semanttiselta rooliltaan agentti ja objekti-patientti eli kohde.
4. Substantiivien verbistäjinä toimivat pääosin samat johtimet kuin adjektiivikantaisessa (suomessa myös verbikantaisessa) kausatiivijohdossa: suomessa kausatiivisuffiksit, puolassa taas suffiksit ja suffiksin ja prefiksin muodostamat konfiksit.

¹⁴²Paitsi merkitystä 'purkittaa' verbillä *zapuszkować* (pf) on puhekielessä merkitys 'panna, sulkea vanilaan eli häkkiin'. Suomalaisissa sen sijaan voidaan tässä merkityksessä käyttää verbiä *kopittaa* tai *häkittää*.

5. Johdokset jakaantuvat ensisijaisesti kantasubstantiivin merkityksen mukaan semanttisiin alaryhmiin, jotka ovat pitkälti samat sekä suomessa että puolassa. Kantasubstantiivien edustamat semanttiset luokat esiintyvät tyypillisesti sellaisissa argumenttien semanttisissa rooleissa kuin tulos, väline ja paikka (ks. GwjpM98: 378–383; ISK § 446).
6. Kantasubstantiivit ilmaisevat (i) (valmistamis)teon tulosta (mikä?/mitä?); (ii) jollakin (aineella, esineellä tms.) varustamista (millä?); (iii) tekovälinettä (millä?); (iv) jotakin, joka on hyvä poistaa jostakin (mistä?); (v) (säilytys)paikkaa, säiliötä (mihin?).
7. Tällaisista kantasubstantiiveista johdettu kausatiivinen teko-verbi on merkitykseltään (i) faktiivinen, (ii) instruktiivinen, (iii) instrumentatiivinen, (iv) privatiivinen ja (v) direktionaalinen.
8. Substantiivikantaisten kausatiivijohdosten rinnalla (niiden edelleenjohdoksina tai samakantaisessa korrelaatiosuhteessa) yleisesti esiintyvien muuttumisjohdosten merkitys on enimmäkseen automatiivinen (esim. *Kuka auraisi lumen? Lumi ei auraudu itsestään*). Tällöin niiden subjektitarkoite on eloton ja subjektin semanttinen rooli neutraali tai kohde. Subjekti on siis tapahtuman ilmaiseman muutoksen toimimaton läpikävijä. (Ks. jakso 4.4.1.) Tällainen muuttumisjohdoksen merkitys saa myös herkästi modaalisen voimisen (helppouden tai vaikeuden) vivahteen (esim. *Tämä lumi ei helposti aurau-du*) (ks. edellä jakso 3.8.2). Muuttumisjohdokset voivat olla myös refleksiivisiä, eli niiden subjekti on rooliltaan samanaikaisesti agentti ja patientti. (Ks. jäljempänä jakso 4.4.1.)
9. Kontrastiivisesta näkökulmasta suomen ja puolan substantiivikantaisen kausatiivijohdon pääero on puolan prefiksaation vaikutus johdosten merkitykseen. Samoin kuin muillakin kausatiiviverbiryhmillä prefiksit toimivat nykyin perfektiivisen aspektin tunnuksina (merkitsiminä), niillä muodostetaan perfektiivisiä teonlaatuja, ja ne voivat vaikuttaa johdosten objektitarkoitteen selektioon.
10. Substantiivikantaiset kausatiivijohdokset muistuttavat muita puolan kausatiiviverbejä myös siinä, että niiden samakantaiset, eri prefikseillä tuotetut lähimerkityksiset johdokset muodostavat verbileksikossa hierarkkisia rakenteita. Tämä taas ei ole tyypillistä suomen substantiivikantaisille kausatiivijohdoksille, joista muodostuvia leksikaalisia rakenteita voi sen sijaan luonnehtia pensastaviksi. (Ks. edellä jakso 4.2.5.)
11. Substantiivikantaisten kausatiivijohdosten edustama leksikalisointistrategia on sekä suomessa että puolassa epäsuora (ks. jakso 4.3.2.4), sisältyyhän kantanimi varjoargumenttina tai kehysadverbiaalina johdokseen. Puolan johdoksissa on lisäksi tietoa rajattuudesta (aspektista ja teonlaaduista).

4.4 Suomen ja puolan muuttumisjohdokset

4.4.1 Yleistä

Muuttumisjohdoksia ovat ensi sijassa transitiiiviverbeistä tai nomineista johdetut intransitiiviset verbit, jotka ilmaisevat lauseen subjektitarkoitteessa tapahtuvaa muutosta. Ne ovat sekä suomessa että puolassa keskeinen intransitiiviverbien luokka.¹⁴³ Puolan muuttumisjohdoksissa on lisäksi subjektitarkoitteen paikanmuutosta tarkoittavia intransitiivisista liikeverbeistä prefikseillä johdettuja verbejä, joilla ei ole johdosvastineita suomessa. Käsittelen niitä lyhyesti jaksossa 4.5. Kaikkien intransitiiviverbien tavoin muuttumisjohdokset ovat syntaktisesti yksipaikkaisia. Asiantilaluokituksessa ne ovat tapahtumaverbejä. Aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisina ne muodostavat puolassa samadenotaatioisia aspektipareja (ks. edellä jakso 2.1.1). Poikkeuksen tekevät prefikseillä johdetut tunnetilaan joutumista ilmaisevat verbit (inkoaatiivijohdokset, ks. jakso 5.2.1.3 sekä tässä jaksossa esimerkki 42d), jotka ovat aspektiltaan perfektiivisiä. Puolan muuttumisverbien aspektia käsittelen lähemmin seuraavassa jaksossa (4.4.2).

Muuttumisjohdokset jakaantuvat siis verbi- ja nominikantaisiin. Niin suomessa kuin puolassakin on myös johdoksia, joiden kantasanaaksi voidaan katsoa sekä nimi että verbi (ks. jäljempänä tässä jaksossa). Deverbaalisten muuttumisjohdosten kantoina on niin johtamattomia perusverbejä (*peścić* > *peseytyć*, *myć* (ipf) 'pestä' > *myć się* (ipf) 'peseytyä') kuin johdosverbejäkin (*hukkuć* > *hukuttaa* > *hukuttautua*, *bić* (ipf) 'lyödä' > *rozbić* (pf) 'rikkoo, särkeä' > *rozbić się* (pf) 'rikkoutua, särkyä'); suomessa kantasanoina on myös yhdysverbejä (*irtisanoa* > *irtisanoutua*, *moninkertaistaa* > *moninkertaistua*).¹⁴⁴ Denominaalisten johdosten kantoina taas on valtaosin adjektiiveja (*viisas* > *viisastua*; *mądry* 'viisas' > *mądrzeć* (ipf) 'viisastua') ja substantiiveja (*home* > *homehtua*; *pleśń* 'home' > *pleśnieć* (ipf) 'homehtua').¹⁴⁵ Substantiivikantaisella johdolla on kuitenkin enemmän semanttisia rajoituksia kuin adjektiivikantaisella, ja varsinkin puolassa substantiivikantaisten johdosten joukossa on runsaasti leksikaalistumia (ks. esimerkkejä jakso 4.4.5.4).

Kantasanan sanaluokan lisäksi muuttumisjohdosten jaottelu semanttisiin alaryhmiin perustuu johdoksen kuvaaman tapahtuman aiheutussuhteisiin ja johdoksen subjektin semanttiseen rooliin, johon vaikuttavat paitsi johdoksen käyttöyhteys myös

¹⁴³Räisänen (1988: 103) on laskenut, että NS:ssa on vähän yli 3000 *U*-johtimista verbijohdosta eli sellaista johdosta, jotka sisältävät perusjohtimen *-U-* sanavartalon lopussa ja sen lisäksi usein myös muita johdinaineksia. *U*-johdokset ovat suomen muuttumisjohdosten suurin ryhmä; nominikantaisia *ne-* (*-t-*) -johdoksia puolestaan on n. 200 (ks. Laakso 1990: 36; Pajunen 2004: 172–173).

¹⁴⁴Johdos *moninkertaistua* on tulkittavissa myös nominikantaiseksi: *moninkertainen* > *moninkertais+tu+a*.

¹⁴⁵Joskus kantana voi olla numeraali tai pronomininikin, esim. *kaksi* > *kahdentua*; *dwa* 'kaksi' > *podwoić się* (pf) 'kahdentua'; *moni* > *monistua*, *wiele* 'moni, paljon' > *powielić się* (pf) 'monistua', suomessa myös yhdysnominini: *yksinkertainen* > *yksinkertaistua*. Tällaiset johdokset voi tulkita myös muuttamisjohdosten edelleenjohdoksiksi: *kahdentaa* > *kahdentua*; *podwoić* (pf) 'kahdentaa' > *podwoić się* (pf) 'kahdentua'; *monistaa* > *monistua*; *powielić* > *powielić się* (pf) 'monistua'; *yksinkertaistaa* > *yksinkertaistua*.

subjektitarkoitteen elollisuus (tyypillisesti ihmistarkoitteisuus)/elottomuus sekä toiminnallisuus/toimimattomuus.

Näitä kriteerejä soveltaen deverbaaliset muuttumisjohdokset jaetaan Isossa suomen kieliopissa kahteen merkitystyyppiin, refleksiiviseen ja automatiiviseen (ks. ISK § 334–336). Merkitykseltään refleksiivisillä johdoksilla subjektitarkoite on elollinen ja subjekti rooliltaan samanaikaisesti aktiivinen agentti ja patientti eli kohde. Merkitykseltään automatiivisten johdosten subjektitarkoite puolestaan on toimimaton muutoksen läpikävijä, rooliltaan kohde tai neutraali (myös kokijan rooli on mahdollinen, kun subjektitarkoite on inhimillinen). Muutos kuvataan itsestään eli ”automaattisesti” tapahtuvaksi, eikä muutoksen aiheuttajaa tai syytä monesti panna näkyviin, vaikka se olisikin olemassa. Kuvattavan lauseen subjektin roolista riippuen yksi ja sama johdos voidaan tulkita milloin refleksiiviseksi, milloin taas automatiiviseksi (esim. *Lapset eivät aina avaudu vanhemmilleen. ~ Ovi avautui ikään kuin itsestään*).

Isossa suomen kieliopissa automatiiviseen tyyppiin luetaan myös ne johdokset, jotka aiemmin (mm. NS) luokiteltiin passiivisiksi.¹⁴⁶ Tällaisen passiivijohdoksen kuvaama toiminta on kohdistettu subjektitarkoitteeseen, ja subjekti on näin rooliltaan kohde. Kantaverbin ilmaiseman toiminnan suorittajana taas on ihmistarkoitteinen toimija (esim. *Liike avautuu klo 9*). Tällaista tilannetta voidaan kuvata myös yksipersonalaisella passiivilla (siitä ks. ISK § 1316): *Liike avataan klo 9*.

Automatiivijohdokset määritellään Isossa suomen kieliopissa [johdoksiksi], ”jot- ka ymmärretään ensisijaisesti itsestään tapahtumista ilmaiseviksi” (ISK § 1344). Nii- hin luetaan vain verbikantaiset muuttumisjohdokset. Ne edustavat myös ns. johdos- passiivia (ks. jaksot 3.8.1, 3.8.2 ja 3.8.4). Tällöin ne ovat predikaattina lauseessa, jonka subjektina on transitiivisen kantaverbin patienttiobjektia vastaava jäsen. Lau- seessa ei myöskään ole kantaverbin agenttiivista subjektia vastaavaa täydennystä (esim. *Hän käynnisti koneen ~ Kone käynnistyi; Avaamme liikkeen klo 9 ~ Liike avautuu klo 9*) (ks. ISK § 1344–1346). Johdospassiivin käytöllä ilmaistaan diateesin eli lauseenjäsenten keskinäisen hierarkian muutosta, joka ilmenee (i) transitiivilau- seen objektin nousuna intransitiivilauseen subjektiksi ja (ii) toimivan agentin ilmai- sematta jättämisenä (diateesin käsitteestä ks. esim. GwjpM98: 187; Ejo 1999 s.v. dia- teza).

Deverbaaliset muuttumisjohdokset on fennistisessä kirjallisuudessa vanhastaan jaettu refleksiiviseen ja passiiviseen merkitystyyppiin (esim. Kytömäki 1992: 212–214; ISK § 334). Tähän perinteiseen jaotteluun on ehdottanut täsmennystä Kulonen-Korhonen (1985: 290–308). Hän jakaa passiivisen merkitystyyppin kahtia: passiivi- seen, jonka subjekti on rooliltaan kohde, ja automatiiviseen eli itsestään tapahtuvaan, jonka subjekti on rooliltaan neutraali (tai kokija).¹⁴⁷ Tyypit eroavat toisistaan johdok- sen kuvaaman tapahtuman aiheutussuhteiden puolesta siten, että johdoksen passiivi- nen merkitystulkinta edellyttää (kuten suomen verbintaivutuksen passiivissa) ihmis-

¹⁴⁶Verbijohdoksista puhuttaessa nimitys passiivinen perustuu tällaisten johdosten ja suomen yksiper- soonaisen taivutuspassiivin samantapaisiin ilmaisutehtäviin (ks. Koivisto 1995: 38).

¹⁴⁷Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa termiä *automatiivinen* (verbijohdos) vastaa termi *anti- kausatiivi(nen)* (engl. *anticausative*) (ks. Comrie 1985: 325–327, 1989: 168; ks. myös jakso 1.3, ala- viite 15).

tarkoitteista aiheuttajaa, kun taas automatiiviseksi merkitys tulkitaan silloin, kun johdoksen kuvaaman tapahtuman aiheutta tai syytä ei ole pantu näkyviin eikä mahdollinen toimija ole ihmistarkoitteinen. Tämä ero heijastuu myös johdosten subjektitarcoitteen semanttiseen rooliin: passiivijohdoksen subjektitarcoitteen rooli on kohde, mutta automatiivijohdoksen neutraali tai kokija, kun subjektina on ihminen (ks. Kulonen-Korhonen 1985: 290; Koivisto 1995: 41–42).

Kulonen-Korhosen käsityksen mukaan automatiivisen merkitystulkinnan voivat saada sekä verbi- että nominikantaiset muuttumisjohdokset. Samalla kannalla on Räisänen, joka on soveltanut tutkimuksessaan (1988) Kulonen-Korhosen jaottelua. Koivisto (1991: 91–93, 1995: 32) käyttää sitä myös, mutta rajoittaa automatiivijohdokset verbikantaisiin johdoksii erottaen näin kolme deverbaalista johdosryhmää: refleksiiviset, passiiviset ja automatiiviset johdokset. Pajunen (2001: 49, 68) sitä vastoin pitää jakoa passiivisiin ja automatiivisiin johdoksii ongelmallisena ja turhana-kin perusteenaan se, että ”muutoksella on (yleensä) ontologinen aiheuttaja/syy (= fyysikaalinen kausaatio), vaikka sitä ei olisi tarpeen kielentää” (mts. 49). Siksi oikeasti automatiivisia tapahtumia ja niitä kielentäviä verbejä on Pajusen mukaan hyvin vähän.

Tässä työssä nimitän Kulonen-Korhosen ja Räisänen tavoin merkitykseltään automatiivisiksi sellaisia sekä verbi- että nominikantaisia muuttumisjohdoksia, joiden kuvaamilla tapahtumilla ei ole näkyvää aiheuttajaa tai syytä (eli ne näyttävät tapahtuvan itsestään) ja joiden subjektitarcoite on eloton ja rooliltaan neutraali. Automatiivisuus onkin käsittääkseni ensisijaisesti muuttumisjohdosten käyttöyhteydestä riippuvainen merkitystulkinta eikä niinkään johdosten inherentti ominaisuus.

Denominaaliset muuttumisjohdokset voidaan niiden ilmaiseman muutoksen suunnan ja lopputuloksen perusteella jakaa adjektiiv- tai substantiivikantaisiin merkitykseltään translatiivisiin (*viisastua*; *mądrzeć* (ipf) : *zmądrzeć* (pf) 'viisastua'; *kivettyä*; *kamienieć* (ipf) : *skamienieć* (pf) 'kivettyä') sekä substantiivikantaisiin merkitykseltään reseptiivisiin (*miehistyä*; *mężnieć* (ipf) : *z mężnieć* (pf) 'miehistyä') tai direktionaalisiin (*rantautua*; *łądować* (ipf) : *wyłądować* (pf) 'laskeutua maahan, rantautua') johdoksii (ks. Räisänen 1988: 31; ISK § 337; edellä jakso 3.8.2 alaviite 79). Merkitysryhmistä verbimäärältään lukuisimman muodostavat adjektiivikantaiset translatiivijohdokset ja pienimmän direktionaaliset johdokset. Johdosten kuvaamien tapahtumien subjektitarcoite on monesti toimimaton muutoksen läpikävijä (rooliltaan neutraali tai kohde) ja johdokset siten tulkittavissa automatiivisiksi eli niiden kuvaama tilanne itsestään tapahtuvaksi.

Suomen muuttumisjohdosten semanttinen jaottelu pätee puolassakin, vaikka sitä ei sellaisenaan käytetä puolan kieliopissa, jossa nominikantaisia muuttumisjohdoksia nimitetään yhteisnimellä *czasownik procesualne* 'prosessiverbit' (ks. Grzegorzcykova 1984: 76; GwjpM98: 569) tai myös *formacje orzecznikowe* 'predikatiiviset johdokset' (Grzegorzcykova 1969: 22–46). Merkitykseltään refleksiivisistä verbikantaisista *się*-johdoksista käytetään nimitystä *czasownik refleksywny* tai *czasownik zwrotny* 'refleksiiviverbit' (Grzegorzcykova 1984: 83). Akateemisessa puolan kieliopissa termiä *nazwy akcji pseudozwrotnych* 'pseudorefleksiivit' (GwjpM98:

554–555) käytetään muista kuin puhtaasti refleksiivisistä *się*-johdoksista (ks. edellä jakso 3.8.3).¹⁴⁸

Suomessa muuttumisjohdoksia syntyy nominikantoihin liittyvän *ne*-johtimen¹⁴⁹ avulla (42a) ja sekä nomini- että verbikantoihin liittyvillä *U*-johtimilla (pelkkä *-U*- ja *U*-loppuiset yhdysjohtimet *-UtU*-, *-VntU*-, *-OitU*-, *-ntU*-, *-(i)ttU*-, *-(i)stU*-, *-tU*-). Verbikantoina on johtamattomia ja nomineista johdettuja transitiiviverbejä (42b).

(42a)

kylmä > *kylme*+**t**+ä : *kylme*+**ne**+e

(42b)

pes+tä > *pese*+**yty**+ä

helppo > *helpo*+**tta**+a > *helpott*+**u**+a

saha > *saha*+**t**+a : *saha*+**a** > *saha*+**utu**+a

Oman semanttisen ryhmänsä muodostavat tunnetilaan tai jonkin tunteen valtaan joutumista ilmaisevat inkoatiiviverbit, joiden subjekti on yleensä ihmistarkoitteinen kokija.¹⁵⁰ Suomessa ne ovat tyypillisesti nominikantaisia *U*-johdoksia (esim. *huolestua*, *ilahtua*, *ilostua*, *innostua*) ja muitakin *U*-verbejä (esim. *hämmästyä*, *väsyä*, *ärtyä*) (ISK § 337, 466) (42c). Niiden merkitys on lähellä reseptiivi- ja translatiivijohdosten merkityksiä (ks. jäljempänä jakso 4.4.5; Räisänen 1988: 30–31).

(42c)

huoli > *huole*+**stu**+a

ilo > *ilo*+**stu**+a

into > *inno*+**stu**+a

tuska > *tuska*+**stu**+a

viha > *viha*+**stu**+a

Puolassa taas vastaavat inkoatiiviverbit ovat tunnetilaa kuvailevista imperfektiivisistä *się*-johdoksista eri prefikseillä (mm. *u*-, *za*-, *Z*-) johdettuja aspektiltaan perfektiivisiä verbejä (ks. edellä jakso 2.2.2, jakso 3.6, jakso 4.2.4) (42d). Niiden lisäksi puolan inkoatiivijohdosten kantaverbeinä voi esiintyä muitakin tilaverbejä, mm. kognitio- ja perkeptioverbejä (ks. jäljempänä jakso 5.2.1.3). Puolan verbinjohtosysteemissä inkoatiivijohdokset ovat varsin lukuisa perfektiivisten prefiksillisten teonlaatu-johdosten alaryhmä.

¹⁴⁸Piernikarski (1969: 106) käyttää kaikista muuttumisverbeistä termiä *czasownik procesywny* 'prosessiverbi'.

¹⁴⁹Johdostyyppin verbien vokaalivartalossa esiintyy johdin *-ne*-, konsonanttivartalossa on *-t*- ja *-n*-: *vanhe*+**ne**+e : *vanhe*+**t**+a : *vanhe*+**n**+nut.

¹⁵⁰Inkoatiivisuuden käsitteen käytöstä eri tutkijoilla ks. Räisänen 1985: 3; Laakso 1990: 18, 97–98.

(42d)

martwić się (ipf) 'olla huolissaan' > **z**+*martwić się* (pf) 'huolestua'

cieszyć się (ipf) 'iloita, olla iloinen' > **u**+*cieszyć się* (pf) 'ilostua, ilahtua, tulla iloiseksi'

dziwić się (ipf) 'ihmetellä, hämmästellä, olla ihmeissään, hämmästyksissään' > **z**+*dziwić się* (pf) 'hämmästyä, joutua hämmästyksen, ihmetyksen valtaan'

męczyć się (ipf) 'väsyä' > **z**+*męczyć się* (pf) 'joutua väsymyksen valtaan, väsyä'

smuć się (ipf) 'olla suruissaan, surullinen, surra' > **za**+*smuć się* (pf) 'tulla surulliseksi, joutua surun valtaan'

Derivaatiomekanismien luonnetta selvitetäessä johdosten kantasanasuhteiden määrittämisen rinnalla on sekä synkronisesti että diakronisesti tärkeää ottaa huomioon myös johdosten väliset korrelaatiot (ks. myös Koski 1982: 98; Räisänen 1988:105; Janowska – Pastuchowa 2005: 251–252; Koivisto 2013: 301–306). Kaikki suomen muuttumisjohdokset eivät ole tulkittavissa yksiselitteisesti joko verbi- tai nominikantaisiksi. On runsaasti sellaisia *U*-johdoksia, joiden kantana voidaan pitää yhtä hyvin nominia kuin siitä johdettua muuttamisverbiäkin, esim. verbin *helpottaa* kantana voidaan pitää adjektiivia *helppo* (*helppo* > *helpo*+**ttu**+*a*) tai verbiä *helpottaa* (*helpottaa* > *helpott*+**u**+*a*). Tällä tavoin kantasanan suhteen kaksitulkintaisia ovat sellaiset yleensä monitavuiset *U*-johdokset, joilla on rinnallaan *A*-vartaloinen nominikantainen muuttamisverbi (ks. ISK § 334). Räisänen (1988) on todennut, että esim. kolmitavuisilla nominikantaan palautuvilla *ntU*-johdoksilla on NS:ssa kausatiivivastine (ts. *ntA*-verbi) 90 %:ssa tapauksista. Myös nominikantaisilla kaksitavuisilla *tU*- ja *ttU*-johdoksilla sekä kolmi- ja useampitavuisilla *istU*- ja *ttU*-johdoksilla on *A*-vartaloinen kausatiivikorrelaatti (eli mahdollinen kantaverbi) vähintään 70 %:ssa tapauksista. Muunjohtimisilla osuus ei ole yhtä suuri. (Ks. Räisänen 1988: 105.) Muuttumisjohdosten merkitystulkinnassa ilmeisesti painaakin välitöntä nomini- tai verbikantaisuutta enemmän lauseen subjektitarkoitteen semanttinen rooli.

Puolan muuttumisverbien johtimiin kuuluu niin suffikseja, prefiksejä kuin myös *się*-refleksiiviaines sekä näistä erityyppisistä johtimista muodostuvia konfiksejäkin. Verbikantaiset muuttumisjohdokset ovat aina *się*-johdoksia (ks. jakso 3.8). Denomiinaalisia muuttumisjohdoksia puolestaan johdetaan joko merkitykseltään translatiivisilla suffikseilla (*-e/-ej-*, *-nie/-niej-*, *-nq/-n-*) tai konfikseilla tyyppiä *-i/-y-/-0-* + *się* ja prefiksi + *-i/-y-/-0-* + *się*. Translatiivisuffikseista kaksi ensimmäistä voidaan liittää sekä adjektiivi- että substantiivikantaan, viimeinen vain adjektiivikantaan (43a). Suffikseista ainoa synkronisesti produktiivinen on *-e/-ej-*, joka erottuu puolan verbisuffiksien joukosta yksifunktioisuudellaan. Sillä on myös tuotettu ja tuotetaan edelleen eniten johdoksia. (Ks. Grzegorzczkova 1969: 22–46, 1984: 76; Gwjpm98: 570–571 sekä jäljempänä jakso 4.4.5.1.)

(43a)

głodny 'nälkäinen' > *głodni*+**e**+*ć* (ipf) 'nälkiintyä' : *głodni*+**ej**+*q* (ipf) 'nälkiintyvät'

dziwak 'originelli' > *dziwacz*+*e*+ć (ipf) 'muuttua käytökseltään omituiseksi' :
dziwacz+*ej*+q (ipf) 'muuttuvat käytökseltään omituisiksi'

twardy 'kova' > *tward*+*nie*+ć (ipf) 'kovettua, koventua, koveta' : *tward*+*niej*+q
(ipf) 'kovettuvat, koventuvat, kovenevat'

kość 'luu' > *kost*+*nie*+ć (ipf) 'luutua' : *kost*+*niej*+q (ipf) 'luutuvat'

suchy 'kuiva' > *sch*+*nq*+ć (ipf) 'kuivaa, kuivua, kuivettua' : *sch*+*n*+q (ipf)
'kuivavat, kuivuvat, kuivettuvat'

Pelkillä suffikseilla johdetut verbit ovat aspektiltaan imperfektiivisiä. Niillä on yleisesti prefiksillinen perfektiivinen parikki (esim. *z*+*głodnieć* 'näлкиintyä', *z*+*dziwaczeć* 'muuttua käytökseltään omituiseksi', *s*+*twardnieć* 'kovettua', *s*+*kostnieć* 'luutua', *wy*+*schnąć* 'kuivua'). Grzegorzczkova (1969: 24) toteaa imperfektiivisten suffiksijohdosten kuuluvan vanhempaan sanastoon, mikä on sen merkki, että tällainen suffiksijohto on nykypuolassa menettänyt produktiivisuutensa. Johto on tulkittavissa myös konfiksijohdoksi (johtimena prefiksi + translatiivisuffiksi). Tällöin johdos on perfektiivinen, ja sen imperfektiivinen parikki syntyy deprefiksaation eli prefiksin poiston tuloksena. Piernikarski (1969: 107) pitää perfektiiivistä parikkia primaarina ja imperfektiivistä siitä johdettuna perustellen kantaansa tämän tyyppisten aspektiparien runsaudella (43b). Tulkittiinpa johtoprosessi kummalla tavalla hyvänsä, sen tuloksena on muutosverbeille tyypillinen samadenotaatioinen aspektipari. (Ks. myös jäljempänä jakso 4.4.5.1.)

(43b)

glupi 'tyhmä' > *z*+*glupi*+*e*+ć (pf) > *glupi*+*e*+ć (ipf) 'tyhmetä, tyhmentyä'

Paitsi translatiivisuffikseja substantiivikantoihin voi liittyä konfikseja, jotka koostuvat suffiksista -i/-y/-0- ja *się*-johtimesta, jolloin johdos on aspektiltaan imperfektiivinen (43c). Konfiksi voi olla myös tyyppiä prefiksi + suffiksi + *się*. Prefiksi (*prze*-, *roz*(e)-, *za*-) tekee johdoksesta perfektiivisen (43d).

(43c)

piana 'vaahto' > *pien*+*i*+ć *się* (ipf) 'vaahdota, vaahtoutua'

(43d)

poczwarka 'hyönteisen koteloaste' > *prze*+*poczwarz*+*y*+ć *się* (pf) 'koteloitua (hyönteisestä)'

Erittäin produktiivinen muuttumisjohdin on intransitiiviseen verbiin liittyvä *się* (ks. edellä jakso 3.8), joka suomen *U*-johtimien tavoin pystyy liittymään niin perusverbeihin kuin verbijohdoksiinkin (43e).

(43e)

rodzić (ipf) 'synnyttää' > *rodzić się* (ipf) 'syntyä'

mokry 'märkä' > *mocz+y+ć* (ipf) 'kastaa, kastella' > *moczyć się* (ipf) 'kastua, kastautua'

Puolassa, jossa verbit ovat (pääsääntöisesti) yksisuffiksia (niissä ei siis ole suffiksiketjuja), samasta nominikannasta voi eri suffikseilla tai suffiksin ja prefiksin muodostamalla konfikseilla johtaa toisaalta muuttamisjohdoksia (44a), toisaalta muuttumisjohdoksia (44b). Näiden johdosryhmien välillä on säännöllinen korrelaatio. Sitä paitsi translatiivisilla muuttumisjohdoksilla on usein *się*-johtimella faktiivi-verbistä muodostettu samamerkityksinen rinnakkaisjohdos (44c). Nomini- ja verbikantaisuuden välinen ero hämärtyy silloin, kun nominikantaisista muuttamisverbeistä johdetaan *się*-johtimella muuttumisverbejä (44d). Vastaavia kantasanan suhteen kaksitulunkintaisia tapauksia on myös suomessa (ks. edellä tässä jaksossa 4.4.1).

(44a)

ciemny 'pimeä' > *ś+ciemn+i+ć* (pf) : *ś+ciemni+a+ć* (ipf) 'pimentää'

(44b)

ciemny 'pimeä' > *ciemni+e+ć* (ipf) : *ś+ciemni+e+ć* (pf) 'pimetä, pimentyä'

(44c)

ś+ciemnić (pf) : *ś+ciemniac* (ipf) 'pimentää' > *ś+ciemnić się* (pf) : *ś+ciemniac się* (ipf) 'pimetä, pimentyä'

(44d)

rana 'haava' > *ran+i+ć* (ipf) : *z+ran+i+ć* (pf) 'haavoittaa' > *ranić się* (ipf) : *z+ranić się* (pf) 'haavoittua' (vrt. *haava* > *haavo+ittu+a* tai *haavo+itta+a* > *haavo+itt+u+a*)

Tämän suomen ja puolan muuttumisjohdosten yleisen esittelyn jälkeen ryhdyn seuraavissa jaksoissa vertailemaan niitä samaan tapaan kuin edellä muuttamisjohdoksia (jakso 4.1). Jaksoissa 4.4.2–4.4.4 käsittelen deverbaalisia (niistä ks. myös edellä jakso 3.8) ja jaksossa 4.4.5 denominaalisia johdoksia.

4.4.2 Suomen ja puolan deverbaaliset muuttumisjohdokset

Deverbaalisiksi eli verbikantaisiksi muuttumisjohdoksiksi kutsun Ison suomen kieliopin tavoin transitiivisista verbeistä johdettuja intransitiiviverbejä, sellaisia kuin esim. *pestä* > *peseytyä*, *särkeä* > *särkyä*, *myć* (ipf) : *umyć* (pf) 'pestä' > *myć się* (ipf) : *umyć się* (pf) 'peseytyä', *rozbiąć* (ipf) : *rozbić* (pf) > *rozbiąć się* (ipf) : *rozbić się* (pf) 'särkyä'. Merkitykseltään ne ovat refleksiivisiä tai automatiivisia. Verbikantaisen muuttumisjohdosten kantaverbinä on tyypillisesti kausatiivista muutosta ilmaiseva transitiivinen verbi, jonka kuvaama muutos tapahtuu agenttiivisen subjektitarkoitteen toimesta lauseen objektitarkoitteessa: kyseessä on muutokseen johtava teko. Tämän jaottelun ulkopuolelle jäävät puolan verbileksikossa keskeiset, paikanmuutosta kuvaavat intransitiivisten liikeverbien prefiksijohdokset (esim. verbi

jechać 'ajaa' prefiksijohdoksineen, joita on runsaat toista kymmentä), joilla ei ole systemaattisia johdosvastineita suomessa. Käsittelen niitä yhdessä transitiivisten liikeverbien kanssa omana ryhmänä jaksossa 4.5.

Subjektitarkoitteen tilan muutosta voidaan luonnollisesti kuvata myös johtamatomilla perusverbeillä (esim. suomen *hävitä*, *kuihtua*, *paisua*, *sammua* ja puolan *ginąć* (ipf) 'tuhoutua', *gasnąć* (ipf) 'sammua', *puchnąć* (ipf) 'turvota', *wiednąć* (ipf) 'kuihtua'). Tällaiset verbit ovat suomessa tyypillisiä kausatiivijohdosten kantaverbejä (ks. edellä jakso 4.2.1). Puolan muuttumisverbeille on puolestaan ominaista se, että niillä on runsaasti prefiksijohdoksia.

Transitiiviverbistä johdetun intransitiiviverbin kuvaama muutos on periaatteessa sama kuin kantaverbin kuvaama, mutta koskee lauseen subjektitarkoitetta, joka refleksiivijohdoksilla on semanttiselta rooliltaan yhtäikaa toimija (agentti) ja kohde (patientti) ja automatiivijohdoksilla kohde tai neutraali. Refleksiivisessä tapauksessa subjektitarkoite toisin sanoen kohdistaa toiminnan itseensä, automatiivisessa taas tilanne on tyypiltään muutokseen johtava tapahtuma, jonka aiheuttaja tai syy jätetään ilmaisematta. Automatiiviset tapaukset limittyvät siten suomen erilaisiin passiivi-ilmauksiin (ks. ISK § 1344–1346). Yleiseltä kannalta mielenkiintoinen on kysymys suomen ja puolan verbijohdosten suhteesta verbin pääluokkakategoriaan ja verbin (predikaatin) argumenttirakenteen jäsenten hierarkiaan (diateesiin). (Ks. Gwjpm98: 187–191.)

Verbikantaisia muuttumisjohdoksia johdetaan suomessa eri *U*-johtimilla. Johdinten välillä on havaittavissa työnjakoa esim. siinä, että refleksiivisessä käytössä yleisin on *-UtU-* (*pelastautua*), kun taas johtimilla *-U-*, *-tU-*, *-ttU-* johdetaan enimmäkseen merkitykseltään automatiivisia johdoksia (*pelastua*). Työnjako näkyy erityisen hyvin sellaisissa johdoksissa, joilla on yhteinen kantaverbi (ks. myös Sadeniemi 1946: 188; Räisänen 1988: 95, 106; Koivisto 1991: 10; ISK § 335, 340). Koska puolassa on vain yksi deverbaalinen muuttumisjohdin (*się*), tällaisten suomen johdosten merkitysvastine on puolassa *się*-johdos (ks. jakso 3.8) (45a).

(45a)

hirttää > *hirtt+y+ä* 'wieszać (ipf) : powiesić (pf) > wieszać **się** (ipf) : powieszyć **się** (pf)' *hirttää* > *hirtt+yty+ä* 'wieszać (ipf) : powiesić (pf) > wieszać **się** (ipf): powieszyć **się** (pf)'

kastaa > *kast+u+a* 'moczyć (ipf) : zmoczyć (pf) > moczyć **się** (ipf) : zmoczyć **się** (pf)' *kastaa* > *kasta+utu+a* 'moczyć (ipf) : zmoczyć (pf)' > moczyć **się** (ipf) : zmoczyć **się** (pf)'

pelastaa > *pelast+u+a* 'ratować (ipf) : uratować (pf) > ratować **się** (ipf) : uratować **się** (pf)' *pelastaa* > *pelasta+utu+a* 'ratować (ipf) : uratować (pf) > ratować **się** (ipf) : uratować **się** (pf)'

hukuttaa > *hukutta+utu+a* 'topić (ipf) : utopić (pf) > topić **się** (ipf) : utopić **się** (pf)'

hukka (huomaa nominikanta!) 'zguba' > *hukk+u+a* 'topić (ipf) : utopić (pf) > topić **się** (ipf) : utopić **się** (pf)'

Myös johtimen *-U-* sisältävissä johdoksissa on merkitykseltään refleksiivisiä (kun verbillä on agenttisubjekti, esim. *työntyä*), kun taas esim. johtimen *-VntU-* ja *-tU-* sisältävät johdotukset ovat harvoin semanttisesti refleksiivisiä. *U*-johdinten käytöllä on joitakin morfologisia rajoituksia, esim. *le*-johtimisista verbeistä ei muodosteta *U*-johdoksia, ei liioin teettojohdoksista. (ISK § 313, 335.) Refleksiivisen *U*-johdoksen (*pestä* > *peseytyä*) voi yleensä korvata transitiivisen verbin ja objektina olevan refleksiivipronominin *itse* muodostamalla rakenteella (*pestä itsensä*). Joistakin verbeistä *U*-johdosta ei ole lainkaan syntynyt (*tappaa* > **tappautua*). Tällöin refleksiivisyyttä ilmaistaan *itse*-rakenteella (*tappaa itsensä*).

Sekä suomessa että puolassa transitiiviverbeistä johdetaan muuttumisjohdoksia ilman selviä semanttisia rajoituksia. Luonnollisena rajoituksena toimii se, että on tekoja, joita ei normaalisti ole mielekästä kohdistaa tekijään itseensä (ks. myös ISK § 335). Transitiiviset ja intransitiiviset muutosverbit muodostavat usein samaa muutosta kuvaavia pareja (45b). Transitiivinen kantaverbi kuvaa muutokseen johtavaa tekoa, intransitiivinen johdos samaan muutokseen johtavaa tapahtumaa. Pajunen (2001: 181) nimittää tällaista argumenttirakenteen muunnosta kausatiivi-antikausatiivimuunnokseksi.

(45b)

kaataa > *kaat+u+a* 'przewrócić (pf) : przewracać (ipf) > przewrócić się (pf) : przewracać się (ipf)'¹⁵¹

kääntää > *käänt+y+ä* 'odwrócić (pf) : odwracać (ipf) > odwrócić się (pf) : odwracać się (ipf)'¹⁵²

pestä > *pese+yty+ä* 'myć (ipf) : umyć (pf) > myć się (ipf) : umyć się (pf)'

pukea > *puke+utu+a* 'ubrać (pf) : ubierać (ipf) > ubrać się (pf) : ubierać się (ipf)'

riisua > *riis+utu+a* 'rozebrać (pf) : rozbierać (ipf) > rozebrać się (pf) : rozbierać się (ipf)'

siirtää > *siirt+y+ä* 'przenieść (pf) : przenosić (ipf) > przenieść się (pf) : przenosić się (ipf)'¹⁵³

¹⁵¹Suomen verbeillä *kaataa* ja *kaatua* on puhtaasti lekseemitasolla ilman lause- ja tilannekontekstia useita puolankielisiä merkitysvastineita mm. sen mukaan, onko kaadettava/kaatuva jotain kiinteää, nestemäistä tai hiutalemaista ainetta tai toisaalta mistä tai mihin jotain kaadetaan/jokin tai joku kaatuu jne. Näistä asioista tulee tarkemmin puhe luvussa 5, jossa käsittelemme prefiksien semantiikkaa. Mainitsemani verbit *przewrócić* (pf) : *przewracać* (ipf)/*przewrócić się* (pf) : *przewracać się* (ipf) tarkoittavat 'kaataa jotain pystyssä olevaa/kaatua, kun puhutaan jostain pystyssä olevasta'. Verbit *kaataa* ja *kaatua* puolankielisine vastineineen ovat tyypillinen esimerkki siitä, miten eri tavoin suomen ja puolan muutosverbien merkitys rakentuu.

¹⁵²Myös suomen verbeillä *kääntää* ja *kääntyä* on puolassa useita merkitysvastineita: *odwrócić* (pf) : *odwracać* (ipf) / *odwrócić się* (pf) : *odwracać się* (ipf) 'kääntää/kääntyä jostakin pois päin'.

¹⁵³Myös *siirtämistä*/siirtymistä ilmaistaan puolassa monella eri verbillä.

unohtaa 'zapomnieć (pf) : zapominać (ipf)' > *unoht+u+a* (johdos *zapomnieć się* (pf) : *zapominać się* (ipf) 'unohtaa itsensä, unohtaa hyvän käytöksen vaatimukset' on leksikaalistuma)¹⁵⁴

Suomessa on myös esimerkin 45b verbejä semanttisesti vastaavia johdospareja, joissa johdetun transitiiviverbin kantana on intransitiiviverbi, esim. *keinua* > *keinuttaa* (45c) (ks. edellä jakso 4.2.1 sekä ISK § 335). Tällaista johtosuhdetta Pajunen (2001: 181) nimittää kausatiivi-inkoatiivimuunnokseksi (ks. myös Haspelmath 1993: 91). Suomen johtoketju voi olla kolmijäseninenkin (intransitiivijohdos > transitiivijohdos > intransitiivijohdos), kun ketjun ensimmäinen jäsen on adjektiivikantainen *ne*-johdos (45d). Sitä paitsi joissain tapauksissa transitiivi- ja intransitiiviverbin suhde voidaan tulkita korrelaatioksi, jossa samaan kantaan on liitetty eri suffiksi (45e) (Koivisto 2013: 301–306). Puolassa intransitiiviverbejä voi transitiivistaa ainoastaan joillakin prefiksillä, esim. *o-/ob(e)-, prze-, za-* (ks. edellä jakso 4.2.1 esim. 21a–f).

(45c)

heilua > *heilu+tta+a*

kasvaa > *kasva+tta+a*

kuivaa > *kuiva+tta+a*

(45d)

piene+ne+e > *piene+n+tä+ä* > *piene+n+t+y+y*

(45e)

aihe+utta+a : *aihe+utu+a*¹⁵⁵

ehe+yttä+ä : *ehe+yty+ä*

hauda+t+a : *hautu+utu+a*

mutk+ista+a : *mutk+istu+a*

siir+tä+ä : *siir+ty+ä*

vapa+utta+a : *vapa+utu+a*

Molemmissa kielissä esiintyy luonnollisesti säännöllisten johdosten lisäksi eriasiaisia leksikaalistumia, esim. *kunnostautua, käyttäytyä, lukeutua, pistäytyä, uskoutua, zadać się (z kim)(pf) : zadawać się z kim (ipf)* 'ryhtyä tekemisiin (jonkun kanssa), lyöttäytyä (jonkun seuraan)', *zachowywać się (ipf)* 'käyttäytyä', *wybić się (pf) : wybijać się (ipf)* 'lyödä itsensä läpi, kunnostautua'.

Muuttumisjohtimet ovat monikäyttöisiä: suomessa *U*-johtimilla tuotetaan myös denominaalisia muuttumisjohdoksia sekä inkoatiivijohdoksia. Puolassa *się* voi (usein

¹⁵⁴Suomen verbin *unohtua* lähin merkitysvastine puolassa on rakenne *ulec* (pf) *zapomnieniu* : *ulegać* (ipf) *zapomnieniu* 'jäää unohduksiin'. Tilanteisia käännösvastineita on useita.

¹⁵⁵Esimerkkiverbeistä 45e *UttA-* ja *UtU-*johdosten keskinäinen johtosuhde (ts. johdon suunta) ei ole yhtä selvä kuin muiden (ks. Koivisto 2013: 305).

yhdessä prefiksien kanssa) tuoda verbeihin mm. erilaisia teonlaatuja (esim. inkoatiivisuuden) ja modaalisia merkityksiä (ks. jakso 3.8.1).

Suomen verbikantaisten muuttumisjohdosten edelleenjohtomahdollisuudet ovat melko vähäiset. Niistä voi johtaa kausatiiveja (46a), ja joistakin kaksitavuisista *U*-johtimisista vartaloista pystyy johtamaan *le*-frekventatiiveja (46b).

(46a)

kääntyy > *käänny*+**ttä**+ä

muistua > *muistu*+**tta**+a

paisua > *paisu*+**tta**+a

patoutua > *patout*+**ta**+a

(46b)

kaatuu > *kaatu*+**ile**+e

kääntyy > *käänty*+**ile**+e

murtuu > *murtu*+**ile**+e

sortuu > *sortu*+**ile**+e

Puolassa *się*-johdokset perivät yleensä prefiksit kantaverbeiltään, joten niistä ei juuri synny edelleenjohdoksia. Tässä esitän vain yhden tyypillisen esimerkin prefiksillisten kausatiivijohdosten *się*-johdoksista (46c). Niitä voi vertailla sen kausatiivivastineen *budzić* (ipf) : *obudzić* (pf) 'herättää' prefiksijohdospesyeeseen esimerkissä 24b (ks. jakso 4.2.2).

(46c)

budzić (ipf) 'herättää' > *budzić się* (ipf) 'herätä'

o+*budzić* (pf) 'herättää' > *o*+*budzić się* (pf) 'herätä' (samadenotaatioinen aspektipari)

prze+*budzić* (pf) : *prze*+*budzać* (ipf) > *prze*+*budzić się* (pf) : *prze*+*budzać się* (ipf) 1. 'herätä unesta, 2. 'herätä unelmista, mietteistä'

z+*budzić* (pf) : *z*+*budzać* (ipf) > *z*+*budzić się* (pf) : *z*+*budzać się* (ipf) 1. 'herätä unesta', 2. 'herätä unelmista, mietteistä'

do+*budzić* (pf) > *do*+*budzić się* (pf) 'herätä oikein kunnolla'

po+*budzić* (pf) > *po*+*budzić się* (pf) 'herätä perä perää' (distributiivinen teonlaatu)

po+*budzić* (pf) : *po*+*budzać* (ipf) > *po*+*budzić się* (pf) : *po*+*budzać się* (ipf) 'kiihottaa itsensä johonkin tunnetilaan'

roz+budzić (pf) : *roz+budzać* (ipf) > *roz+budzić się* (pf) : *roz+budzać się* (ipf)
1. 'herätä unesta', 2. 'herätä, syntyä (tunteista, toiveista jne.)'

wy+budzić (pf) > *wy+budzić się* (pf) 'herätä narkoosista'

wz+budzić (pf) : *wz+budzać* (ipf) > *wz+budzić się* (pf) : *wz+budzać się* (ipf)
'herätä, syntyä (tunteista, toiveista jne.)'

Kaikkien esimerkin 46c *się*-johdosten yhteinen merkitys on 'herätä', ja johdokset säilyttävät varsin tarkkaan prefiksien kausatiiviseen kantaverbiinsä tuomat muut merkitykset.

Seuraavassa jaksossa vertailen suomen ja puolan luonteeltaan monikäyttöisten deverbaalisten muuttumisjohdosten eli refleksiivien (ks. Koivisto 1995: 11) tilanteisten merkitystyyppien kirjoa keskittyen erityisesti kielten välisiin eroihin. Vertailun pohjana ovat Wilczewskan (1966) monografia puolan refleksiiveistä, Geniušienėn (1987) laajaan monikieliseen aineistoon perustuva refleksiiviverbien typologinen tutkimus, jota Koivisto on soveltanut suomen (1991) ja itämerensuomalaisten kielten (1995) refleksiiveihin. Näyttää siltä, että *się* puolan ainoana refleksiivitunnuksena, tärkeimpänä ja säännöllisimpänä verbien intransitiivisuuden ilmaisimena ja lisäksi liikkuvana puolivapaana morfeemina on huomattavan altis tilanteisille, kontekstilähtöisille semanttisille tulkinnoille. Suomen lukuisia muuttumisjohtimia yhdistää kyllä yleisesti verbien intransitiivisuuden merkitsimenä toimiva *U*-aines, mutta toisaalta on havaittavissa esim. *UtU*-suffiksin erikoistumista nimenomaan refleksiivijohtimeksi ja pelkän *U*-johtimen automatiivijohtimeksi (ks. aiemmin tässä jaksossa 4.4.2), jolloin kontekstuaaliselle päättelylle jää jonkin verran vähemmän tilaa.

4.4.3 Suomen ja puolan deverbaalisten muuttumisjohdosten merkitystyyppien vertailua

Kuten jaksossa 4.4.1 olen todennut, suomen deverbaaliset muuttumisjohdokset eli refleksiivit ovat lauseen subjektin semanttisen roolin perusteella jaettavissa merkitykseltään refleksiiviin, automatiiviin ja passiiviin (ks. mm. Kulonen-Korhonen 1985; Koivisto 1991: 51; 1995: 38) tai kuten Isossa suomen kieliopissa (§ 334) on menetelty, refleksiiviin ja automatiiviin, jolloin passiivinen merkitys sisältyy automatiiviseen. Tällainen luokittelu on pohjaltaan universaali (ks. Geniušienė 1987: 355–359). Refleksiivisyyden (eli toiminnan kohdistumisen lauseen subjektiiin) muodollisena tunnuksena (*reflexive marker*) toimii johdin. Refleksiivitunnuksen sisältävä verbi voi olla monikäyttöinen siten, että se eri yhteyksissä edustaa eri merkitystyyppiä. Tämä on seurausta ensi sijassa lauseen subjektitarkoitteen tilanteisesta semanttisesta roolista, mutta siihen vaikuttaa myös refleksiivin transitiivisen kantaverbin luontainen merkitys.

Prototyyppisen merkitykseltään refleksiivisen verbin subjektitarkoite on inhimillinen. Sen rooli on agentti ja samalla kohde (*tyttö pukeutui nopeasti*). Automatiivisen (automatiivisesti käytetyn) verbin subjektitarkoite taas on tyypillisesti eloton ja rooli neutraali (*ovi sulkeutui itsestään*). Elollinen olentokin on subjektina mahdollinen, kun se mitä subjektille tapahtuu on tahatonta, epäintentionaalista (*hän murtui surusta*). Tällöin subjekti on rooliltaan lähinnä kokija (ks. Kulonen-Korhonen 1985: 290;

Koivisto 1995: 42). Kun merkitykseltään automatiivista verbiä käytetään passiivisesti (eli sen ilmaiseman toiminnan suorittaa ulkopuolinen ihmistarkoitteinen agentti), subjektitarkoite on rooliltaan kohde (*kirja kääntyi hyvin suomeksi*). Tällöin on kyseessä ns. johdospassiivi (ks. edellä jakso 4.4.1).

Suomen (ja laajemmin itämerensuomen) refleksiivien päämerkitykset Koivisto (1995: 37–49) jakaa Geniušienä (355–359) seuraten useaan merkitystyyppiin, jotka esittelen tässä lyhyesti suomen osalta kiinnittäen huomiota ennen muuta tyyppien välisiin eroihin. Samalla myös vertailen puolan *się*-johtimisten refleksiivien merkitystyppejä (ks. Wilczewska 1966) suomen tyypeihin.

Geniušienän tavoin (mp.) Koivisto (1995: 29–49) jakaa refleksiivisen merkityksen kahteen pääryhmään, varsinaisrefleksiiviseen (engl. *semantic/true/direct reflexives*), esim. *peseytyä*, ja liikerefleksiiviseen (engl. *autocausative reflexives, self-move reflexives*), esim. *heittäytyä*. Molempien ryhmien verbit ilmaisevat konkreettista toimintaa, joka kohdistuu lauseen subjektipersoonan tarkoitteeseen. Ryhmien välinen ero johtuu siitä, että varsinaisrefleksiivisten verbien kantaverbinä on tekoverbi ja liikerefleksiivisen verbin kantana liikeverbi. Varsinaisrefleksiivisen verbin ilmaisema subjektitarkoitteen itseensä kohdistama teko on tyypillisesti sellainen, että sen suorittamiseen käytetään instrumenttina jotain ruumiinosaa (usein käsiä), kun taas liikerefleksiivisen verbin kuvaaman liikkeen subjektitarkoite kohdistaa itseensä siten että se toteutuu subjektin omana liikkeenä. Myös puolassa on runsaasti sekä varsinaisrefleksiivisiä (*myć się* (ipf) : *umyć się* (pf) 'peseytyä') että liikerefleksiivisiä verbejä (*rzucić się* (ipf) : *rzucić się* (pf) 'heittäytyä').¹⁵⁶ Muuttumisverbeinä ne muodostavat aspektipareja.

Konkreettismerkityksillä varsinaisrefleksiivisillä verbeillä voi olla myös abstraktista käyttöä (antautua). Tällaiset verbit Koivisto (1991: 42–47, 1995: 40) erottaa omaksi merkitysryhmäkseen, kun taas Geniušienä sisällyttää ne varsinaisrefleksiiveihin. Abstraktinen käyttö on yleistä puolassakin (*poddać się* (pf) : *poddawać się* (ipf) 'antautua').

Koivistolla (1991: 38–40; 1995: 41) esiintyvä välillisrefleksiivinen merkitys (*murtautua taloon*) eroaa varsinaisrefleksiivisestä siinä, että välitön verbin kuvaama toiminta kohdistuu muuhun kuin subjektitarkoitteeseen, esim. paikkaan (adverbiaali taloon), ja vasta toiminnan kokonaisvaikutus subjektitarkoitteeseen (*x murtautuu ~ murtaa itsensä sisälle taloon*). Ryhmä on varsin pieni, mutta silti ilmeisesti universaali. Wilczewskan luokituksessa tällaiset verbit sisältyvät varsinaisrefleksiiveihin. Verbin murtautua johonkin puolankielinen vastine on prefiksillä *w-* 'sisään' johdettu *włamać się* (pf) : *włamywać się* (ipf) *do czegoś*. Johdoksen kantaverbinä on merkitykseltään automatiivinen *łamać się* (ipf) 'murtautua'.

Välillisrefleksiivisten verbien ilmaisema muutos on siis kaksitahoinen sikäli, että se koskee myös esim. subjektin sijaintia. Ilmaisulla tyyppiä *murtautua sisälle taloon* 'włamać się do domu' on nähdäkseni yhtymäkohtia toisaalta partitiivis-refleksiivisten ilmaisuihin (*murtautua taloon* 'murtaa tiensä taloon'), toisaalta – erityisesti

¹⁵⁶Wilczewska (1966) käyttää varsinaisrefleksiiveistä termiä *czasowniki bezpośrednio zwrotne* 'välittömästi refleksiivi- set verbit' ja liikerefleksiiveistä termiä *czasowniki zwrotne ruchowe* 'liikerefleksiivit'.

puolassa, jossa prefiksijohto tulee mukaan kuvaan – eksplisiittisesti resultatiivisiin ilmaisuihin.

Kausatiivis-refleksiivinen merkitys on esimerkiksi verbeillä *kirjoittautua*, *pestautua* (ks. Koivisto 1991: 40–41; 1995: 41). Geniušienella (1987: 334–335) merkitystyyppin nimi on *reflexive-causative reflexives*. Tämän tyyppin verbeillä subjektitarakoite ei ole johdoksen kantaverbin toiminnan suorittaja vaan teettäjä tai aiheuttaja. Wilczewska lukee verbit varsinaisrefleksiivisiin (mts. 33–34): *zapisac się* (pf) : *zapisywać się* (ipf) 'kirjoittautua'; *zatrudnić się* (pf) : *zatrudniać się* (ipf) 'pestautua'.

Partitiivis-refleksiivisiksi Koivisto (1991: 41; 1995: 41) nimittää ilmauksia, joissa agentin toiminta ei kohdistu koko agenttiin vaan tämän johonkin osaan, esim. ruumiinosaan tai vaatekappaleeseen (ks. myös Geniušienė 1987: 45–46, 312–314 ”*partitive object*” *reflexives*; Pajunen 1998). Suomessa ei juuri ole tällä tavoin refleksiivisiä johdoksia, mutta partitiivis-refleksiivinen merkitys on esim. *itse*-rakenteilla tyyppiä *meikata itseään* /*itsensä* 'meikata **kasvonsa**'. Verbi *meikkautua* refleksiivisenä olisi kenties ymmärrettävä, mutta marginaalinen.

Puolassa sitä vastoin on runsaasti *się*-johdoksia, joita voidaan käyttää partitiivis-refleksiivisessä merkityksessä (ks. myös edellä jakso 3.8.2 alaviite 81). Wilczewska (1966) on jakanut ne peräti kolmeen eri luokkaan¹⁵⁷ sen mukaan, millaiseen tarkoitteeseen refleksiivitunnus niissä viittaa:

1. välillisesti refleksiiviset verbit (47a), joissa refleksiivitunnus viittaa mm. agentille kuuluviin vaatekappaleisiin ja muuhun henkilökohtaiseen omaisuuteen (*alienable possession*)
2. osittain refleksiiviset verbit (47b), joissa refleksiivitunnus viittaa agentin ruumiinosaan (*inalienable possession*)
3. kaventavat refleksiiviverbit (47c), joissa agentin toiminnalla on abstrakti kohde

Ryhmän (47a) verbeissä agentin toiminta ei siis kohdistu siihen itseensä vaan johonkin sille kuuluvaan (esineeseen yms.) (ks. myös esimerkkejä Wilczewska mts. 35–37).

(47a)

podkasać się (pf) : *podkasywać się* (ipf) 'kääriä **hihansa**'

pakować się (ipf) : *spakować się* (pf) 'pakata **matkatavaransa**'

zamknąć się (pf) : *zamykać się* (u *siebie*) (ipf) 'sulkeutua **huoneeseensa**'

zapalić się (pf) : *zapalać się* (ipf) 'sytyttää **tupakkansa**'

Ryhmän (47b) verbeissä agentin toiminnan kohteena on jokin sen ruumiinosa (ks. esimerkkejä Wilczewska mts. 37–38).

¹⁵⁷Tyyppien puolankieliset nimitykset: *czasowniki pośrednio zwrotne* 'välillisesti refleksiiviset verbit', *czasowniki częściowo zwrotne* 'osittain refleksiiviset verbit' ja *czasowniki zwrotne zawężające* 'kaventavat refleksiiviverbit'.

(47b)

mrużyć się (ipf) : *zmrużyć się* (pf) 'siristää **silmiään**'

skrzywić się (pf) : *skrzywić się* (ipf) 'vääristää **kasvonsa/ilmeensä**, irvistää'

zamknąć się (pf) 'sulkea **suunsa**, lakata puhumasta'

marszczyć się (ipf) : *zmarszczyć się* (pf) 'rypistää **otsaansa**'

Ryhmän 47c verbeissä agentin toiminnalla on abstrakti kohde. Verbit ovat yleensä (eriateisia) leksikaalistumia (ks. esimerkkejä Wilczewska mts. 41–44).

(47c)

opanować się (pf) : *opanowywać się* (ipf) 'hillitä **tunteensa/itsensä**'

rozproszyc się (pf) : *rozpraszać się* (ipf) 'hajottaa **itseään/tarkkaavaisuuttaan**'

skrócić się (pf) : *skracać się* (ipf) 'lyhentää **sanottava(a)nsa**, sanoa lyhyesti'

zapowiedzieć się (pf) : *zapowiadać się* (ipf) 'ilmoittaa etukäteen **itsestään/tulostaan**'

Puolassa voi erottaa vielä yhden refleksiivi-ilmauksien merkitystyyppin, joka suomen refleksiivijohdoksilta puuttuu, nimittäin datiivis-refleksiivisen merkityksen (47d) (ks. myös Koivisto 1995: 48).¹⁵⁸ Sille on ominaista, että refleksiivitunnus *się* edustaa objektin (*itseä, itsensä*) asemesta datiivimerkityksistä lauseenjäsentä (*itselleen*). Verbi-ilmaukseen (transitiiviverbi + *się*) sisältyy datiivis-refleksiivisen merkityksen lisäksi myös implisiittinen (tulosijamerkityksinen) objekti (esimerkissä 47d *oni budują się* 'he rakentavat itselleen taloa').

(47d)

Oni się budują niedaleko Warszawy. (AMB) 'He rakentavat **itselleen** taloa Varsovan lähelle.'

Czy już się urządziłeś w nowym mieszkaniu? (AMB) 'Oletko jo saanut (**itsellesi**) paikat kuntoon uudessa asunnossasi?'

Myös partitiivis-refleksiivisillä ilmauksilla voi olla datiivinen merkitys (47e). Wilczewska (mts. 37) lukee tällaiset ja kaikki muutkin datiivis-refleksiiviset ilmaukset ryhmään (47a) czasowniki pośrednio zwrotne (ks. edellä).

(47e)

Zapal się! 'Sytytä (**itsellesi**) tupakka!'

Kuten jo edellä oli puhetta, merkitykseltään automatiivisten refleksiivien (engl. *anticausatives*, ks. esim. Comrie 1985: 325–327, 1989: 168 ja edellä jakso 1.3 alaviite 15, jakso 3.8.3 alaviite 84, jakso 4.4.1 alaviite 147) subjektitarkoite on tyypillisesti

¹⁵⁸Itämerensuomalaisista kielistä vepsässä on datiivis-refleksiivisiä ilmauksia (Koivisto 1995: 48), mikä mitä todennäköisimmin on venäjän vaikutusta. Lehtisen mukaan (1985: 63–84) itämerensuomalaisissa kielissä karjalassa ja vepsässä venäjän merkitysvaikutus refleksiiviverbeissä on näkyvä.

eloton ja semanttiselta rooliltaan neutraali. Koivisto (1995: 42–45) on havainnut, että automatiiveja käytetään myös refleksiivishakuisesti, jolloin automatiivin subjektina on epäagentiivinen, mutta jollain tavoin agenttimaiseksi hahmottuva olio. Myös elollinen subjektitarkoite on mahdollinen tilanteen toimimattomana osanottajana: tällöin on kyse subjektiolellon epäintentionaalisesta, tahattomasta toiminnasta (ks. Koivisto 1991: 60–63; 1995: 42–45).¹⁵⁹ Tällainen automatiivien refleksiivishakuinen käyttö ilmentää agenttiivisuuden jatkumonluonteisuutta (Dowty 1991; Kolehmainen 2010: 12–15).

Wilczewska (1966: 60) antaa puolan automatiivisille refleksiiveille nimen *czasownik-bierno-rezultatywno-samoistny* 'passiivis-resultatiivis-automatiiviset verbit'.¹⁶⁰ Termin loppuosana oleva adjektiivi *samoistny* 'itsestään tapahtuva, automatiivinen' viittaa nimenomaan muuten merkitykseltään melko heterogeenisen ryhmän kaikkia verbejä yhdistävään merkityspiirteeseen, joka on niiden subjektitarkoitteen epäintentionaalinen, tahaton toiminta. Hänen mukaansa puolan refleksiivejä käytetään taajimmin nimenomaan automatiivisessa merkityksessä (48a, esimerkit Wilczewskalta mts. 61). (Mts. 60–62.) Akateemisessa puolan kielioissa automatiivijohdoksia kutsutaan yhteisellä nimellä *nazwy akcji pseudozwrotnych* 'pseudorefleksiiviset verbit' (ks. GwjpM98: 554–555 sekä edellä jakso 3.8.3).¹⁶¹

(48a)

Oczy się zamknęły. 'Silmät **sulkeutuivat.**' (*oczy* 'silmät' nominatiivi pl. *oko* 'silmä'; *zamknęły się* 'sulkeutuivat' preteriti 3. p. pl. verbistä *zamykać się* (ipf) : *zamknąć się* (pf) 'sulkeutua')

Epidemia się rozszerza. 'Epidemia **leviää.**' (*epidemia* 'epidemia' nominatiivi sg., *rozszerza się* 'leviää' preesens 3. p. sg. verbistä *rozszerzać się* (ipf) : *rozszerzyć się* (pf) 'levitä')

Gałęzie drzew się pochylily. 'Puiden oksat **taipuivat.**' (*gałęzie* 'oksat' nominatiivi pl. substantiivista *gałąź* 'oksa', *drzew* 'puiden' genetiivi pl. substantiivista *drzewo* 'puu'; *pochylily się* 'taipuivat' preteriti 3. p. pl. verbistä *pochylać się* (ipf) : *pochylić się* (pf) 'taipua')

Śnieg się stopił. 'Lumi **suli.**' (*śnieg* 'lumi' nominatiivi sg., *stopił się* 'suli' preteriti 3. p. sg. verbistä *topić się* (ipf) : *stopić się* (pf) 'sulaa')

Wilczewska (1966: 74–79) käsittelee automatiivijohdosten yhteydessä myös rakenteita, joihin liittyy datiivisijainen persoonaviitteinen määräite. Datiivilla ilmaistaan possessiivisuutta, ts. subjektitarkoitteen omistajaa (48b) tai automatiivisen tapahtuman kokijaa (48c). Kokijan läsnäololla korostetaan itsestään tapahtuvan tapahtuman tahattomuutta.

¹⁵⁹Koivisto (1995: 42–44) kutsuu tällaista automatiivin käyttötyyppiä refleksiivishakuiseksi automatiiviksi tai persoonaisen subjektin sisältäväksi automatiiviksi.

¹⁶⁰Puolan adjektiivin *samoistny* merkitys on 'itsestään syntyvä, itsestään tapahtuva'. Wilczewska on puolan refleksiivien tutkimuksen uranuurtajana joutunut luomaan aiheeseen liittyvää terminologiaa, joka ei kuitenkaan välttämättä ole vakiintunut puolan kielen tutkimuksessa yleisempään käyttöön.

¹⁶¹Nimityksen *nazwy akcji pseudozwrotnych* sananmukainen suomennos on 'pseudorefleksiivisten toimintojen nimityksiä' (AMB).

(48b)

Ręce ci się pięknie opaliły. 'Sinun kätesi ovat kauniisti ruskettuneet.' (*ręce* 'kädet' nominatiivi pl. substantiivista *ręka* 'käsi', *ci* persoonapronominin *ty* 'sinä' datiiwi, *pięknie* 'kauniisti', *opaliły się* 'ovat ruskettuneet' preteriti 3. p. pl. verbistä *opalać się* (ipf) : *opalić się* (pf) 'ruskettua')

(48c)

Stukła mi się szklanka. 'Minulta särkyi/pääsi särkymään lasi.' (*stukła się* 'särkyi' preteriti 3. p. sg. feminiini verbistä *thuc się* (ipf) : *stłuc się* (pf) 'särkyä', *mi* 'minulta' persoonapronominin *ja* 'minä' datiiwi, *szklanka* '(juoma)lasi' nominatiivi sg.)

Tilanteeseen voi kytkeytyä vielä puhujan subjektiivinen, tapahtumaa jotenkin negatiivisesti arvottava suhtautuminen, joka antaa rakenteelle modaalisen lisämerkityksen. Tällainen rakenne voi olla myös subjektiton (48d). (Ks. myös edellä jakso 3.8.2 esim. 14f.)

(48d)

Tak mi się tylko powiedziało. 'Niin vain tulin sanoneeksi. / Se vain pääsi minulta lipsahtamaan.' (*tak* 'niin', *mi* 'minulta' persoonapronominin *ja* 'minä' datiiwi, *tylko* 'vain', *powiedziało się* 'tuli sanotuksi' preteriti 3. p. sg. neutri verbistä *powiedzieć* (pf) 'sanoa')

Suomessa puolan datiivikokijaa vastaa ablatiivisijainen määräite, tahattoman toimijan ilmaisin, jota voi verbin merkityksestä riippuen luonnehtia mm. luovuttajaksi tai menettäjäksi (ks. ISK § 1255). Allatiivisijainen kokijakin on mahdollinen, esim. *Minulle sattui vahinko* (ISK § 1257)

Automatiivisiin verbirakenteisiin Wilczewska liittää vielä datiivikokijan kanssa esiintyvät subjektittomat rakenteet, joiden merkitysvastineina suomessa ovat joskus tunnekausatiivilauseet (48e). (Ks. edellä jakso 4.2.4 esim. 27b.)

(48e)

Kręci mi się w głowie. 'Päässäni pyörii./Päätäni pyörryttää. / Minulla pyörii päässä.' (*kręci się* 'pyörii' preesens 3. p. sg. verbistä *kręcić się* (ipf) 'pyöriä'; *mi* persoonapronominin *ja* 'minä' datiiwi, *w głowie* 'päässä' *w* prepositio 'sisällä, -ssä', *głowie* lokatiivi sg. substantiivista *głowa* 'pää')

Nudzi nam się tam już trochę. 'Meitä ikävystyttää siellä jo vähän. / Meistä siellä on jo vähän ikävystyttävää / tylsää'. (*nudzi się* 'ikävystyttää' preesens 3. p. sg. verbistä *nudzić się* (ipf) 'ikävystyttää, kyllästyttää', *nam* persoonapronominin *my* 'me' datiiwi, *tam* 'siellä', *już* 'jo', *trochę* 'vähän')

Edellä esitetystä vertailusta ilmenee seuraavaa:

1. Suomen ja puolan refleksiiveille voidaan erottaa varsin pitkälti samat merkitystyytit, joskin jotkin Koivistolla esiintyvät tyytit (esim. välillisrefleksiivit

ja kausatiivis-refleksiiviset ilmaisut) Wilczewska lukee varsinaisrefleksiiveihin.

2. Varsinaisrefleksiivisten ja liikerefleksiivisten ohella merkitykseltään automatiiviset refleksiivit ovat kummassakin kielessä erittäin lukuisa ryhmä.
3. Puolassa on merkitykseltään partitiivis-refleksiivisiä johdoksia runsaasti, mutta suomessa tyyppi on marginaalinen.
4. Puolassa tavallinen datiiivis-refleksiivinen merkitystyyppi ei esiinny suomessa.
5. Kaikki suomen ja puolan refleksiivien merkitystyytit ovat mukana myös Geniušienän yleisessä luokituksessa.

4.4.4 Koonti: suomen ja puolan deverbainen muuttumisjohto

1. Muuttumisjohdokset kuvaavat muutosta lauseen subjektitarkoitteessa. Koska merkitykseltään kausatiivisen kantaverbin ja siitä johdetun muuttumisjohdoksen kuvausalat vastaavat toisiaan siten, että ne kuvaavat samaa muutosta – kausatiiviverbi transitiivilauseen objektitarkoitteen tilassa, muuttumisjohdos puolestaan sitä vastaavan intransitiivilauseen subjektitarkoitteen tilassa – suomen ja puolan verbileksikossa on runsaasti samakantaisia transitiivisen ja intransitiivisen muutosverbin muodostamia pareja (ks. jakso 4.4.2). Tämä on tärkeä havainto molempien kielten johdetun verbileksikon merkitysrakennetta ajatellen. Suomessa transitiivisen ja intransitiivisen verbin parit ovat myös voineet syntyä johtoprosessista intransitiivinen verbi > transitiivinen verbi. Kolmijäseninenkin johtoketju (intransitiivinen verbi > transitiivinen verbi > intransitiivinen verbi) on suomessa mahdollinen (ks. jakso 4.4.2).
2. Suomessa verbikantainen muuttumisjohto on merkitykseltään tyypillisesti kausatiivisia transitiiviverbejä (eli muuttamisverbejä) *U*-johtimilla intransitiivistavaa suffiksijohtoa, puolassa se on *się*-johtoa.
3. Suomen muuttumisjohdokset ovat aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisia.
4. Puolan muuttumisjohdokset ovat tyypillisesti imperfektiivisestä ja perfektiiivisestä parikista koostuvia samadenotaatioisia aspektipareja.
5. Asiantilaluokituksessa muuttumisjohdokset edustavat molemmissa kielissä tapahtumaa.
6. Koska puolan prefiksillisten kausatiivisten kantaverbien prefiksit ovat myös niiden *się*-johdosten merkityskomponentteja, johdosten merkitykset ovat kausatiivisten kantaverbiensä tavoin prefiksien eri tavoin spesifioimia (ks. jakso 4.4.2). Muuttumisjohdoksissa prefiksin vaikutus koskee kuitenkin lauseen subjektitarkoitetta, kun taas kausatiivijohdoksilla se kohdistuu objektitarkoitteeseen.

7. Suomen *U*-johdosten merkitys puolestaan on samalla tavoin eriytymätön (spesifioimaton) kuin niiden kausatiivisten kantaverbien merkitys (ks. jakso 4.2.5). Tämän seurauksena yhdellä suomen muuttumisjohdoksella (lekseemillä) saattaa puolan verbileksikossa olla useita prefiksillisiä merkitysvastineita.
8. Verbikantaisten muuttamisjohdosten tavoin (ks. jakso 4.2.5) suomi suosii myös verbikantaisissa muuttumisjohdoksissa suoraa leksikalisointistrategiaa, kun taas puolan strategia on johdosten prefiksillisyyden ansiosta epäsuora.
9. Puolan prefiksilliset muuttumisjohdospesyeet ovat perineet kantaverbeiltään hierarkkisen rakenteensa, kun taas suomen verbikantaisten muuttumisjohdosten hierarkkinen rakenne on muuttamisjohdosten tavoin matala ja pensastava, mikä tarkoittaa, että ne eivät tyypillisesti muodosta hyponyymi–hyperonyymi suhteisiin perustuvia taksonomisia rakenteita (ks. Miller–Fellbaum 1991: 217; Pajunen 2004: 59–70 sekä jakso 4.2.5).

4.4.5 Suomen ja puolan denominaaliset muuttumisjohdokset

4.4.5.1 Yleistä

Verbikantaisen muuttumisjohdon ohella nominikantainen – pääasiassa adjektiivi- ja substantiivikantainen – muuttumisjohto on sekä suomessa että puolassa keskeinen keino kartuttaa verbileksikkoo intransitiiviverbeillä. Suomessa mahdollisia kantasanoja ovat lisäksi mm. kvanttorit (*vähä* > *vähenee*) ja paikallissijoissa taipuvat adverbisarjat esim. *alla* : *alta* : *alas* ~ *alle* sekä jotkin prefiksimaaiset nominaaliset vartaloainekset esim. *irti*, *irto-*, *umpi-*, *haja-* jne. (ISK § 172). Paitsi välittömästi nominikantaisia muuttumisjohdoksia kummassakin kielessä on myös runsaasti välillisesti nominikantaisia muuttamisjohdosten intransitiivijohdoksia, kuten esim. *helpottua* (*helppo* > *helpo*+*tta*+*a* > *helpott*+*u*+*a*), *ranić się* (ipf) : *zranić się* (pf) 'haavoittua' (*rana* 'haava' > *ranić* (ipf) : *zran*+*i*+*ć* (pf) 'haavoittaa' > *ranić się* (ipf) : *zranić się* (pf) 'haavoittua') (ks. edellä jakso 4.4.1).

Kaikkien muuttumisjohdosten tavoin myös nominikantaisten johdosten ydinmerkitys on lauseen subjektitarkoitteeseen kohdistuva muutos. Subjekti on epäagentiivinen eikä johdoksen ilmaiseman muutoksen syytä tai aiheuttajaa yleensä panna näkyviin. Verbikantaisten muuttumisjohdosten jakautuessa refleksiiviseen ja automatiiviseen merkitysryhmään johdoksen kuvaaman tapahtuman aiheutussuhteiden ja johdoksen subjektin semanttisen roolin perusteella nominikantaisten muuttumisjohdosten semanttisessa ryhmittelyssä pääkriteerinä on muutoksen laatu ja kantanominin kuvaama lopputulos. Sen mukaisesti suomen nominikantaiset muuttumisjohdokset jaetaan Isossa suomen kieliopissa merkitykseltään translatiivisiin adjektiivi- tai substantiivikantaisiin johdoksiin (*viisastua*, *kivettyä*) sekä substantiivikantaisiin reseptiivisiin (*homehtua*) ja direktionaalisiin (*etääntyä*) johdoksiin (ISK § 337). Tämä kolmijako esiintyy jo Räisäsellä (1988: 31). Erona on vain se, että Ison suomen kieliopin direktionaalisia johdoksia Räisänen kutsuu orientatiivisiksi (ks. jakso 3.8.2 ala-

viite 79, jakso 4.6 alaviite 141). Muutoksen aiheutussuhteiden puolesta nominikantaiset muuttumisjohdokset ovat merkitykseltään tyypillisimmin automatiivisia.

Puolassa nominikantaisia muuttumisverbejä nimitetään yhteisellä nimellä prosesiverbeiksi (puolaksi *czasowniki procesualne*, ks. Grzegorzczkova 1984: 76). Niistä on myös käytetty nimityksiä *czasowniki receptywne* 'reseptiiviset verbit' (ks. Majewska-Grzegorzczkova 1957: 55–62; myös jakso 3.8.2 alaviite 79) ja *formacje orzecznikowe* 'predikatiiviset johdokset' (ks. Grzegorzczkova 1969: 22–46). Tässä työssä sovelletaan suomen terminologiaa myös puolan nominikantaisia muuttumisjohdoksia käsitellessäni.

Translatiivijohdokset ilmaisevat kanta-adjektiivin tai -substantiivin tarkoittamaksi muuttumista (49a), reseptiiviset tulemista varustetuksi sillä tai joutumista sen valtaan, mitä kantasubstantiivi ilmaisee (49b), ja direktionaaliset kantasubstantiivin tarkoittamaan paikkaan, tilaan tai suuntaan siirtymistä, joutumista tai suuntautumista (49c). (Ks. Räisänen 1988: 23, 31, 107; ISK § 337.)¹⁶²

(49a)

kaunis > *kaunis+tu+a*

kivi > *kive+tty+ä*

piękny 'kaunis' > *piękni+e+ć* (ipf) : *wy+piękni+e+ć* (pf) 'kaunistua'

kamień 'kivi' > *kamieni+e+ć* (ipf) : *s+kamieni+e+ć* (pf) 'kivettyä'

(49b)

home > *home+htu+a*

pleśń 'home' > *pleśni+e+ć* (ipf) : *s+pleśni+e+ć* (pf) 'homehtua'

(49c)

ranta > *ranta+utu+a*

ład 'maa, manner' > *ład+owa+ć* (ipf) : *wy+ład+owa+ć* (pf) 'laskeutua ilmasta maahan'

Kantanominin sanaluokka vaikuttaa muuttumisjohdoksen merkitykseen siten, että adjektiivikantaiset johdokset ovat merkitykseltään aina translatiivisia, kun taas substantiivikantaisten johdosten joukossa esiintyy sekä translatiivisia, reseptiivisiä että direktionaalisia verbejä. Ryhmien väliset semanttiset erot eivät kuitenkaan ole jyrkkiä (ks. Räisänen 1988: 81). Suomessa reseptiivisiä johdoksia on selvästi enemmän kuin puolassa. Toisaalta taas elollistarkoitteisista substantiiveista johdettuja translatiiviverbejä (*zdziadzić* 'ukkoontua', *zniewieścić* 'naisistua'; jäljempänä jakso 4.4.5.4) on puolassa huomattavan paljon.

Suomen melko harvalukuisten direktionaalisten muuttumisjohdosten kantana voi esiintyä myös ns. nominaalinen tilavartalo (ISK § 337), esim. *ete-* > *ede+t+ä*, *lähe-* > *lähe+t+ä*, *etä-* > *etä+änty+ä*.¹⁶³ Tällaisia suomen vajaasti taipuviin nominivartaloihin perustuvia muuttamis- ja muuttumisjohdoksia vastaavat puolassa tyypillisesti

¹⁶²Semanttisten ryhmien merkitysparafraasit ovat peräisin ISK:sta (§ 337).

prefikseillä tai prefiksin sisältävillä konfikseilla johdetut verbit. Ne voivat olla nomin- tai verbikantaisia (esim. *dal* 'etäisyys, kaukaisuus' > **od**+*dal*+*i*+ć (pf) : **od**+*dal*+*a*+ć (ipf) 'etäännyttää, loitontaa' > *od*+*dal*+*i*+ć **się** (pf) : *od*+*dal*+*a*+ć **się** (ipf) 'etääntyä, loitota', *bliski* 'läheinen' > **z**+*bliz*+*y*+ć (pf) : **z**+*bliz*+*a*+ć (ipf) 'lähennää' > **z**+*bliz*+*y*+ć **się** (pf) : **z**+*bliz*+*a*+ć **się** (ipf) 'lähetä, lähestyä').

Merkitykseltään translatiivisia tai reseptiivisiä voivat olla myös sellaiset suomen *U*-johdokset ja puolan *się*-johdokset, jotka pohjautuvat nominiin kausatiivijohdoksen kautta (esim. *hoikistua*, *kivettyä*, *suszyć się* 'kuivua', *kwasić się* 'hapantua'), ts. niillä on nominikantainen kausatiivikorrelaatti (*hoikistaa*, *kivettää*; *suszyć* (ipf) 'kuivattaa', *kwasić* (ipf) 'hapattaa') (ks. edellä jakso 4.4.1 ja jäljempänä jakso 4.4.5.2).

Suomessa denominaalisina johtimina toimivat suffiksi *-ne-* (: *-t-*), joka liittyy vain nominikantaan (yleensä adjektiiviin), ja eri *U*-suffiksit (*-U-*, *-tU-*, *-UtU-*, *-VntU-*, *-ntU-*, *-(i)ttU-*, *-(i)stU-*, *-OitU-*), joista useimmat voivat liittyä myös verbikantoihin (ISK § 337).

Puolassa denominaalisia johdoksia syntyy niin suffiksi- kuin konfiksijohdonkin tietä. Varsinaisia muuttumisjohdon suffikseja on kolme: *-e-/ej-*, *nie-/niej-* sekä *-nq-/n-*. Niistä ainoa produktiivinen *-e-/ej-* ja siitä todennäköisesti suffiksin *-nq-/n-* vaikutuksesta syntynyt *-nie-/niej-* erottuvat puolan muista verbisuffikseista yksifunktioisuudellaan, sillä niillä ei ole muuta tehtävää kuin tuottaa nominikantaisia muuttumisverbejä (verbisuffikseista ks. jakso 3.4). Suffiksin *-e-/ej-* sisältäviä (prefiksittömiä) johdoksia on n. 250, kun taas *-nie-/niej-* johtimisia on vain runsaat toistakymmentä. Translatiivisuffiksina *-nq-/n-* pystyy liittymään yksinomaan adjektiivikantaan. Suffiksi on tässä tehtävässä epäproduktiivinen, toisessa funktiossaan verbikantaisena momentaanisuffiksina sitä vastoin produktiivinen. (Ks. Grzegorzczkova 1969: 23–34.)

Suffiksijohdon tuloksena syntyy aspektiltaan imperfektiivinen verbi, jolle muodostetaan tyypillisesti perfektiivinen parikki lisäämällä prefiksi. Mahdollisia prefiksejä ovat *o-/ob(e)-*, *od(e)-*, *po-*, *wy-*, *za-*, *Z-* (variantteineen, ks. jakso 3.6). Niistä yleisimpiä ovat *po-* ja *za-* (50a) (ks. esimerkkejä Śmiech 1986: 27, 33–34). Johtoprosessi saatetaan tulkita myös konfiksaaliseksi (johtimena prefiksi + suffiksi *-e-/ej-* tai *-nie-/niej-*), jolloin johdos on aspektiltaan perfektiivinen ja sen imperfektiivinen parikki tuotetaan prefiksin poistolla eli deprefiksaatiolla (Piernikarski 1969: 107; Grzegorzczkova 1969: 24; edellä myös jakso 4.2.1) (50b).

(50a)

ciemny 'pimeä' > *ciemni*+*e*+ć (ipf) > **po**+*ciemni*+*e*+ć (pf) 'pimetä, pimentyä'

głodny 'nälkäinen' > *głodni*+*e*+ć (ipf) > **z**+*głodni*+*e*+ć (pf) 'nälkiintyä'

młody 'nuori' > *młod*+**nie**+ć (ipf) > **od**+*młod*+*nie*+ć (pf) 'nuortua, nuorentua, nuoreta'

rdza 'ruoste' > *rdzewi*+*e*+ć (ipf) > **za**+*rdzewi*+*e*+ć (pf) 'ruostua'

¹⁶³Laakso (1990: 20) kutsuu tällaista paikallissijoissa taipuvien adverbisarjojen leksikaalista vartaloainesta kvasinominiksi. Häkkinen (1995) käyttää siitä nimitystä tilamorfeemi.

(50b)

mlody 'nuori' > **od**+*mlod*+**nie**+ć (pf) > *mlod*+*nie*+ć (ipf) 'nuortua, nuorentua, nuoreta'

Tämäntyyppisillä johdoksilla ei ole sekundaaria imperfektiivistä parikkia (ks. jakso 2.1.1), kun taas suffiksilla *-nq/-n-* johdettujen imperfektiivisten verbien perfektiivisille parikeille saatetaan vartalosuffiksia vaihtamalla johtaa myös sekundaari imperfektiivinen parikki (50c).

(50c)

suchy 'kuiva' > *sch*+**nq**+ć (ipf) > **wy**+*sch*+*nq*+ć (pf) > *wy*+*sych*+**a**+ć (ipf) 'kuivaa, kuivua'

Tällöin leksikossa esiintyy rinnakkain kaksi synonyymistä imperfektiivistä verbiä, joilla on yhtei-nen perfektiivinen parikki (50d).

(50d)

schnqć (ipf) : **wy**+*schnqć* (pf) 'kuivaa, kuivua'
wy+*sych*+**a**+ć (ipf) : *wy*+*sch*+**nq**+ć (pf) 'kuivaa, kuivua'¹⁶⁴

Riippumatta siitä, tulkitaanko denominaalinen muuttumisjohto suffiksi- vai konfiksijohdoksi, prefiksillä on johdoksissa ennen muuta perfektiivisen aspektin tunnuk-sen tehtävä. Prefiksin valinta on tällöin yleensä semanttisesti motivoimaton prefiksin ilmaistessa ainoastaan muuttumisprosessin olevan lopussa, kun taas muutoksen laa-dun kertoo johdokseen varjoargumenttina sisältyvä kantanomini (ks. jakso 4.3.1 ala-viite 113). Joillakin johdoksilla on myös prefiksillisiä perfektiivisiä teonlaaturjohdok-sia (ks. lähemmin jäljempänä jakso 4.4.5.2). Teonlaaturjohdosten mallina toimivat de-verbaalisten muuttumisjohdosten teonlaaturjohdokset (50e) (ks. Gwjpm98: 571).

(50e)

leniwy 'laiska' > *leniwi*+**e**+ć (ipf) > **z**+*leniwieć* (pf) 'laiskistua'
leniwy > *leniwi*+**e**+ć (ipf) 'laiskistua' > **roz**+*leniwieć* (pf) 'laiskistua oikein kovasti' (mallina johtoketju *palić* (ipf) 'polttaa' > *palić się* (ipf) 'palaa' > **roz**+*palić się* (pf) 'syttyä palamaan oikein kunnolla, roihahtaa tuleen')

Paitsi merkitykseltään translatiiviset tai reseptiiviset suffiksit muuttumisjohtimina esiintyvät myös konfiksit tyyppiä suffiksi *-i/-y-/-0-* + *się* tai prefiksi + suffiksi *-i/-y-/-0-* + *się*. Tällöin johdoksen kantasana on usein substantiivi. Prefiksittömällä konfiksilla johdetut verbit ovat aspektiltaan imperfektiivisiä, ja niille muodostetaan perfektiivinen parikki prefiksillä. Prefiksillisellä konfiksilla johdetut verbit sitä vas-toin ovat aspektiltaan perfektiivisiä, ja niiden imperfektiivinen parikki syntynyt suf-fiksin vaihdolla (50f).

(50f)

piana 'vaahto' > *pien*+**i**+ć *się* (ipf) > **s**+*pienić się* (pf) 'vaahdota, vaahdoutua'

¹⁶⁴Aspektiparissa *schnqć* (ipf) : **wy**+*schnqć* (pf) perfektiivinen aspektiparikki on muodostettu prefik-sillä, kun taas aspektiparissa *wysych*+**a**+ć (ipf) : *wysch*+**nq**+ć (pf) aspektiero perustuu vartalosuffik-sien korrelaatioon.

rana 'haava' > *ran+i+ć się* (ipf) > *z+ran+i+ć się* (pf) 'haavoittua'

gałąź 'oksa' > *roz+gałąz+i+ć się* (pf) > *roz+gałęzi+a+ć się* (ipf) 'haarautua (oksista)'

Suffiksi- ja konfiksijohdosten lisäksi hyvin runsaasti translatiivijohdoksia syntyy *się*-johtimen avulla nominikantaisista faktiiviverbeistä, joissa on erityisen paljon konfiksilla *u-* + suffiksi *-i/-y- //-0-* johdettuja (51a). *Się*-edelleenjohdon ansiosta leksikossa esiintyy usein kaksi saman vartaloaineksen sisältävää sama- tai hyvin lähi-merkityksistä johdosta, suffiksilla johdettu ja *się*-johdos (51b) (ks. myös Grzegorzczkova 1969: 43; Piernikarski 1969: 108; Śmiech 1984, 1986: 128–129).

(51a)

możliwy 'mahdollinen' > *u+możliw+i+ć* (pf) : *u+możliwi+a+ć* (ipf)
'mahdollistaa' > *u+możliw+i+ć się* (pf) : *u+możliwi+a+ć się* (ipf)
'mahdollistaa'

człowiek 'ihminen' > *u+człowiecz+y+ć* (pf) : *u+człowiecz+a+ć* (ipf)
'inhimillistaa' > *u+człowiecz+y+ć się* (pf) : *u+człowiecz+a+ć się* (ipf)
'inhimillistää'

(51b)

mokry 'märkä' > *mok+nq+ć* (ipf) 'kastua'

mokry 'märkä' > *mocz+y+ć* (ipf) 'kastaa, kastella' > *moczyć się* (ipf) 'kastua'

suchy 'kuiva' > *sch+nq+ć* (ipf) 'kuivaa, kuivua'

suchy 'kuiva' > *susz+y+ć* (ipf) 'kuivata, kuivattaa' > *suszyć się* (ipf) 'kuivaa, kuivua'

Suomen denominaalisten muuttamis- ja muuttumisjohdosten eri merkitysryhmät suhtautuvat toisiinsa siten, että translatiivijohdokset ovat faktiivisten edelleenjohdoksia (51c), reseptiiviset johdokset instruktiivisten (51d) ja direktionaaliset johdokset niin ikään direktionaalisten muuttamisjohdosten edelleenjohdoksia (51e) tai samakantaisia korrelaatteja riippuen siitä, millaiseksi johtoketju tulkitaan (ks. Räsänen 1988: 105; ISK § 328–329; myös edellä jakso 4.4.1).

(51c)

helppo > *helpo+tta+a* > *helpo+tt+u+a*
helppo > *helpo+tta+a*
helppo > *helpo+ttu+a*

(51d)

metsä > *mets+ittä+ä* > *mets+itt+y+ä*
metsä > *mets+ittä+ä*
metsä > *mets+itty+ä*

(51e)

varasto > *varast+oi+da* > *varast+oi+tu+a*

varasto > *varast+oi+da*

varasto > *varast+oitu+a*

Puolan denominaaliset muuttamis- ja muuttumisjohdokset voivat olla keskenään korrelaatiossa siten, että niitä johdetaan samasta kannasta eri suffikseilla (51f). Sitä paitsi muuttamisjohdoksista johdetaan yleisesti muuttumisjohdoksia *się*-johtimella (51g sekä edellä 51a). Tätä käsiteltiin myös edellä johdosten nomini- ja verbikantaisuutta pohdittaessa (jakso 4.4.1).

(51f)

suchy 'kuiva' > *susz+y+ć* (ipf) : *wy+susz+y+ć* (pf) 'kuivata, kuivattaa'

suchy 'kuiva' > *sch+nq+ć* (ipf) : *wy+sch+nq+ć* (pf) 'kuivua, kuivaa'

(51g)

suchy 'kuiva' > *susz+y+ć* (ipf) : *wy+suszyć* (pf) 'kuivata, kuivattaa'

> *suszyć się* (ipf) : *wysuszyć się* (pf) 'kuivua, kuivaa'

Seuraavissa jaksoissa vertailen suomen ja puolan nominikantaista muuttumisjohdotta ja -johdoksia. Aloitan kummankin kielen suurimmasta johdosryhmästä, adjektiivikantaisista merkitykseltään translatiivisista verbijohdoksista (jakso 4.4.5.2). Jaksoissa 4.4.5.4 käsitellän substantiivikantaisia translatiivisia, reseptiivisiä ja direktionaalisia johdoksia.

4.4.5.2 Adjektiivikantaiset muuttumisjohdokset (translatiivijohdokset)

Adjektiivikantaiset, merkitykseltään translatiiviset muuttumisjohdokset ilmaisevat kantasanan tarkoittamaa muutosta johdoksen subjektitarkoitteen tilassa. Ne ovat sekä suomessa että puolassa keskeinen nominikantaisten muuttumisjohdosten ryhmä, ja ne toimivat pitkälti mallina myös substantiivikantaisille translatiivijohdoksille (ks. jakso 4.4.5.4). Niiden määrää leksikossa kartuttavat lisäksi adjektiivikantaisten faktiivijohdosten edelleenjohdokset (ks. jakso 4.3.2.1 sekä jakso 4.4.5.1). Asiantilaluokituksessa translatiivijohdokset ovat tapahtumaverbejä. Muiden muutosta ilmaisevien verbien tavoin ne ovat aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisia ja muodostavat puolassa samadenotaatioisia aspektipareja.

Adjektiivikantaiset translatiivijohdokset kuvaavat lauseen subjektitarkoitteen muuttumista sellaiseksi tai suuremmassa määrin sellaiseksi kuin kanta-adjektiivi tarkoittaa (esim. *hän rikastui* 'hänestä tuli rikas tai rikkaampi'). Tällöin muutoksen tuloksena on kantasanan ilmaisema ominaisuus tai tila tai sen aiempaa suurempi aste (ISK § 337) (52a–b). Johdosten kausatiiviset (faktiiviset) vastineet, kuten esim. *rikastuttaa* (ks. jakso 4.3.1) taas ilmaisevat lauseen objektitarkoitteeseen kohdistuvaa muuttamista.

(52a)

kaunis > ***kaunis***+*ta*+*a* 'tehdä kaunii(mma)ksikaunis > ***kaunis***+*tu*+*a* 'tulla kaunii(mma)ksi'

Hymy ***kaunistaa*** Kaisaa.

Kaisa ***kaunistuu***, kun hymyilee.

(52b)

piękny 'kaunis' > *u*+***piększ***+*y*+*ć* (pf) > *u*+***piększ***+*a*+*ć* (ipf) 'kaunistaa, tehdä kaunii(mma)ksi'¹⁶⁵

piękny 'kaunis' > ***piękni***+*e*+*ć* (ipf) > *wy*+***piękni***+*e*+*ć* (pf) 'kaunistua, tulla kaunii(mmak)si'

Uśmiech ***upiększa*** Kasię. 'Hymy ***kaunistaa*** Kasiaa.'

Kasia ***pięknije***, gdy się uśmiecha. 'Kasia ***kaunistuu***, kun hymyilee.'

Translatiivijohdoksen astetulkinta on mahdollinen, kun kanta-adjektiivi ilmaisee suhteellista ominaisuutta (esim. *pieni*, *suuri*). Tällaiset ns. suhteelliset adjektiivit (toisin kuin absoluuttiset adjektiivit, esim. *puinen*, *elävä*) ovat luonteeltaan asteikollisia eli skalaarisia (ks. edellä jakso 4.3.2.1 sekä ISK § 337, 605–606).¹⁶⁶

Valtaosa suomen ja puolan translatiivijohdoksista on nimenomaan adjektiivikantaisia.¹⁶⁷ Tämä selittyy pitkälti sillä, että muuttuvia ominaisuuksia ilmaisevina adjektiivit motivoivat herkemmin muuttumista kuin monesti luonteeltaan pysyvät, oliontarkoitteiset substantiivit (ks. myös Pajunen 2001: 179–180). On olennaista huomata, että translatiivijohdoksissa myös kantasubstantiiveilla on adjektiivimainen, ominaisuutta luonnehtiva merkitystehtävä (ks. jäljempänä jakso 4.4.5.4). Siksi ne saavatkin tyypillisesti kaltaisuustulkinnan 'kuin joku/jokin' (ks. Grzegorzczkova 1969: 29–30; Laakso 1990: 22). Substantiiveilla nimettävistä entiteeteistä vain osa on sellaisia, että on mielekästä ja luontevaa kielentää verbillä niiden kaltaiseksi muuttumista tai tulemistä. Isossa suomen kieliopissa todetaankin substantiivikantaisten muuttumisjohdosten muodostamisen olevan paljolti lekseemikohtaista (ISK § 337).

Translatiivijohdosten merkitykseen sisältyy siis tuloksellinen muuttumisprosessi: toimimaton subjektitarkoite käy läpi johdoksen kantanominin tarkoittaman muutoksen eli muuttuu sellaiseksi tai enemmän sellaiseksi kuin kantanomini ilmoittaa. Suomessa tällaisen johdoksen voidaan tilanteisesti tulkita ilmaisevan joko käynnissä olevaa prosessia tai sitä, että prosessin päätepiste on jo saavutettu ja muutos tapahtunut. Johdoksen kantanominin ilmaisemaa muutoksen jälkeistä tulostilaa voidaan haluttaessa kuvailla translatiivisijaisella predikatiiviadverbiaalilla (ns. resultatiivilla, ks. jakso 6.1.1) eli käyttää ns. muuttumismuottia. (ks. ISK § 481) (52c). Puolassa taas

¹⁶⁵Johdoksen *upiększyć* : *upiększać* foneettisista muutoksista suhteessa kanta-adjektiiviin *piękny* (ks. Grzegorzczkova 1969: 55).

¹⁶⁶Skalaariset eli asteikolliset adjektiivit ilmaisevat suhteellista ominaisuutta ja siksi komparoituvat: *pieni* : *pienempi* (ISK: § 605–607). Puolan kieliopissa niistä käytetään termiä *przymiotniki jakościowe* 'laatua ilmaisevat adjektiivit' (ks. Grzegorzczkova 1984: 76; GwjpM98: 504).

¹⁶⁷Laakso (1990: 36) on laskenut, että suomessa on n. 200 *ne*-johdosta, joista n. 180 on korrelaattilista, ks. Pajunen 2001: 173). Grzegorzczkova (1969: 24) toteaa, että Doroszewskin sanakirjassa (SJPD) on prefiksittömiä adjektiivikantaisia *-e/-ej*-johdoksia on n. 250 ja substantiivikantaisia n. 90 (Grzegorzczkova 1969: 29–30).

translatiivijohdokset ovat samadenotaatioisia aspektipareja niin, että imperfektiivisellä parikilla kuvataan prosessia ja perfektiivisellä sen lopputuloksena olevaa muutosta (52d).

(52c)

*Näin, kuinka hän **kalpeni** kalpenemistaan. Pelkäsin, että hän kohta pyörtyy.*
(muutosprosessi: 'tuli koko ajan kalpeammaksi')

*Näin, kuinka hän äkkiä **kalpeni** aivan **valkoiseksi**.* (muutosprosessin tulos)

(52d)

*Widziałem, jak **bladł** i bladł.* (AMB)

'Näin, kuinka hän kalpeni kalpenemistaan.'

(*widziałem* 'näin' preteriti 1. p. sg. maskuliini verbistä *widzieć* (ipf) 'nähdä'; *jak* 'kuinka'; *bladł* 'kalpeni' preteriti 3. p. sg. maskuliini. verbistä *bladnąć* (ipf) 'kalveta')

*Widziałem, jak nagle **zbladł** jak ściana.* (AMB)

'Näin, kuinka hän äkkiä kalpeni (valkoiseksi) kuin seinä.'

(*widziałem* 'näin' preteriti 1. p. sg. maskuliini verbistä *widzieć* (ipf) 'nähdä'; *nagle* 'äkkiä'; *zbladł* (pf) 'kalpeni' preteriti 3. p. sg. maskuliini verbistä *zbladnąć* (pf) 'kalveta' *jak* 'kuin'; *ściana* 'seinä' nominatiivi sg.)

Translatiivijohdosten merkitystulkinnoista tulostulkinta lienee ensisijainen (ks. myös Pajunen 2001: 178). Tätä mieltä on myös mm. Grzegorzczkova (1969: 24) arvellen ihmisen kykenevän helpommin havaitsemaan jonkin prosessin tuloksen kuin itse prosessin kulun. Piernikarski (1969: 107) puolestaan pitää todisteena tuloksen saavuttamisen merkityksen ensisijaisuudesta sitä, että hänen laskujensa mukaan kaikista puolan imperfektiivisestä prefiksittömästä ja perfektiivisestä prefiksillisestä verbistä koostuvien aspektiparien (ks. jakso 2.1.1) joukossa on eniten nimenomaan translatiiviverbejä. Hän olettaa tämän olevan tulosta siitä, että primaarissa translatiivisessa johtoprosessissa johtimena on ollut prefiksistä ja suffiksista koostuva konfigsi, ja johdon tuloksena perfektiivinen verbi. Sen imperfektiivinen parikki olisi sitten johdettu prefiksin poistolla (ks. myös edellä jakso 4.4.1 esimerkit 43a–b). Grzegorzczkova (1969: 24) puolestaan toteaa prefiksittömien, pelkällä suffiksilla *-e/-ej-* muodostettujen aspektiltaan imperfektiivisten translatiivijohdosten olevan iältään vanhempia kuin prefiksillisten perfektiivisten konfigsijohdosten, joiden hän katsoo edustavan uudempaa ja produktiivisempaa johdostyyppiä.

Suomessa translatiivijohdoksia syntyy varsin vapaasti kaksitavuisista adjektiivivartaloista ja eräin rajoituksin monitavuisista (ks. ISK § 338). Johtimia on useita: *-ne-* (: *-t-*), *-U-*, *-tU-*, *-UtU-*, *-VntU-*, *-ntU-*, *-(i)ttU-*, *-(i)stU-* (52e).

(52e)

suuri > *suure+t+a* : *suure+ne+e*

nuori > *nuor+tu+a*

makea > *make*+**utu**+*a*

kesy > *kesy*+**ynty**+*ä*

kapea > *kave*+**ntu**+*a*

helppo > *helpo*+**ttu**+*a*

hoikka > *hoik*+**istu**+*a*

Toisinaan samasta kannasta on eri suffikseilla johdettu rinnakkaisia johdoksia, joista osa on keskenään samamerkityksisiä (52f), kun taas osalla merkitykset ovat jonkin verran eriytyneet (52g). (Lisää esimerkkejä ks. Räisänen 1988: 69–70.)¹⁶⁸ Rinnakkaisjohdoksilla voi olla myös eri murretausta (Räisänen 1985: 10–14; Kytömäki 1992: 266).

(52f)

hoikka > *hoike*+**t**+*a* (: *hoikke*+**ne**+*e*) ~ *hoik*+**istu**+*a* ~ *hoike*+**ntu**+*a*

nuori > *nuore*+**t**+*a* (: *nuore*+**ne**+*e*) ~ *nuore*+**ntu**+*a* ~ *nuor*+**tu**+*a*

(52g)

puna > *puna*+**stu**+*a* ~ *pune*+**rtu**+*a* ~ *pune*+**htu**+*a*

selkeä > *selje*+**t**+*ä* : *selke*+**ne**+*e* ~ *seli*+**t**+*ä* : *selki*+**ä**+*ä* ~ *selke*+**enty**+*ä* ~ *selki*+**yty**+*ä* ~ *selki*+**inty**+*ä*

Säännöllisesti rinnakkaisille *ne*- ja *ntU*-johdoksille (*suurenee*, *suurentuu*) on yleiskielessä kehittymässä tai kehittynyt keskinäisen työnjaon myötä sekaparadigma, jossa *ne*-johdosten konsonanttivartaloisia muotoja korvataan *ntU*-johdosten muodoilla (ks. Räisänen 1988: 58; Laakso 1990: 36; Pajunen 2001: 173–174; ISK § 349).

Johdetun verbileksikon merkitysrakennetta ajatellen on tärkeä huomata, että suomessa samaan kantaan perustuvat verbijohdokset muodostavat muuttamis- ja muuttumisverbeistä koostuvia pareja, joissa parikkien välillä on joskus suora johtosuhde, joskus korrelaationsuhde. Vaikka johdosten yksityiskohtainen morfologinen segmentointi saattaa tästä syystä olla hankalaa, perusjako *A*-johdoksiin (muuttamisverbit) ja *U*-johdoksiin (muuttumisverbit) on helposti havaittavissa.

Nominikantaisista translatiivijohtimista vain *-ne*- (: *-t-*), *-UtU*- ja *-VntU*- kiinnittyvät yksiselitteisesti suoraan nominikantaan (53a). Muilla johtimilla muodostetut johdokset voidaan tulkita paitsi välittömästi nominikantaisiksi (53b) myös kausatiivijohdosten edelleenjohdoksiksi (53c).

¹⁶⁸Tässä voi havaita analogian puolan samakantaisten translatiivijohdosten eri prefiksijohdosten merkityssuhteisiin, joista tulee tarkemmin puhe hieman jäljempänä tässä jaksossa. Toisaalta samamerkityksiset johdokset ovat keskenään vapaassa vaihtelussa, toisaalta johdosten välille syntyy pieniä merkityseroja, joita esim. *suomea* ja *puolaa* vieraana kielenä opiskelevien on varsin vaikea mieltää. Tällaiset lähimerkityksiset rinnakkaisjohdokset vaikuttavat verbilekseemien hierarkkisiin suhteisiin verbileksikossa (ks. edellä jakso 4.2.4).

(53a)

nuori > *nuore*+**t**+*a* : *nuore*+**ne**+*e*

makea > *make*+**utu**+*a*

kesy > *kesy*+**ynty**+*ä*

(53b)

helppo > *helpo*+**ttu**+*a*

hoikka > *hoik*+**istu**+*a*

kapea > *kave*+**ntu**+*a*

(53c)

helppo > *helpo*+**tta**+*a* > *helpo*+**tt**+**u**+*a*

hoikka > *hoik*+**ista**+*a* > *hoik*+**ist**+**u**+*a*

kapea > *kave*+**nta**+*a* > *kave*+**nt**+**u**+*a*

Samaan nominikantaan perustuvien muuttamis- ja muuttumisjohdosten väliset suhteet ovatkin monesti tulkittavissa sekä edelleenjohto- että korrelaatiosuhteiksi. Esimerkiksi joistakin translatiivijohdosten tyypeistä voi johtaa edelleen kausatiivi-verbettä. Vapaasti niitä syntyy *ne*-johdoksista (53d). Johdostyyppi on karttuva, ja sen verbien voi tulkita toimivan kantasanoina *U*-johdoksille (*nuore*+**ne**+*e* > *nuore*+**n**+**ta**+*a* > *nuore*+**n**+**t**+**u**+*u*). Nominikantaisilla *UtU*-verbeillä on puolestaan yleisesti rinnallaan *UttA*-johtaminen kausatiivikorrelaatti. (53e). Nominikantaisilla *VntU*-verbeillä taas on eri johtimilla muodostettuja kausatiivikorrelaatteja (53f) tai kausatiivisia edelleenjohdoksia (53g).

(53d)

kave+**t**+*a* (: *kape*+**ne**+*e*) > *kave*+**n**+**ta**+*a*

helpo+**t**+*a* (: *helppo*+**ne**+*e*) > *helpo*+**n**+**ta**+*a*

hoike+**t**+*a* (: *hoikke*+**ne**+*e*) > *hoike*+**n**+**ta**+*a*

(53e)

makea > *make*+**utu**+*a*

: *make*+**utta**+*a*

nopea > *nope*+**utu**+*a*

: *nope*+**utta**+*a*

sokea > *soke*+**utu**+*a*

: *soke*+**utta**+*a*

vaikea > *vaike*+**utu**+*a*
 : *vaike*+**utta**+*a*

(53f)

kesy > *kesy*+**ynty**+*ä*
 : *kesy*+**ttä**+*ä*

(53g)

villi > *villi*+**inty**+*ä* > *villi*+**inny**+**ttä**+*ä*
villi > *villi*+**inty**+*ä* : *vill*+**it**+*ä* (: *vill*+**itse**+*e*)

Puolassa on kolmentyyppisiä translatiivijohtimia: (i) translatiivisuffikseja (-*e*/-*ej*-; -*nie*/-*niej*-; -*nq*/-*n*-), joilla johdetaan aspektiltaan imperfektiivisiä verbejä; (ii) konfikseja tyyppiä prefiksi + translatiivisuffiksi, joilla johdetaan perfektiivisiä verbejä sekä (iii) konfiksi tyyppiä suffiksi -*i*/-*y*/-*0*- + *się*. Translatiiviverbit ovat samade-notaatioisia aspektipareja, jotka koostuvat aspektiltaan imperfektiivisestä prefiksittömästä parikista (käynnissä oleva prosessi) ja sen prefiksillisestä perfektiivisestä parikista (prosessin tuloksena oleva muutos) (54a). Prefiksi toimii tällöin yleensä pelkkänä perfektiivisen aspektin tunnuksena. Muutoksen laatua ei näet ole tarpeen ilmaista prefiksillä, koska se käy ilmi kanta-adjektiivista.

(54a)

Magda z każdym dniem piękniala.(AMB)
 'Magda **kaunistui** päivä päivältä' (prosessi)
 (z *każdym dniem* 'päivä päivältä', *piękniala* 'kaunistui' preteriti 3. p. sg. feminiini verbistä *piękniec* (ipf) 'kaunistua')

Ale Magda wy+piękniala!(AMB)
 'Onpa Magda **kaunistunut**!' (tulos)
 (*ale* 'jopa, -pa', *wypiękniala* 'on kaunistunut' preteriti 3. p. sg. maskuliini verbistä *wypiękniec* (pf) 'kaunistua')

Yleisimpiä prefiksejä ovat *po*- ja *Z*-¹⁶⁹, jotka voivat myös liittyä samaan kantaan vapaasti vaihtelevina rinnakkaisjohtimina (54b). Mahdollisia ovat muutkin prefiksit (54c). (Śmiech 1986: 27, 33–34.)

(54b)

biały 'valkoinen' > *biel*+**e**+*ć* (ipf) > **po**+*biel*+**e**+*ć* (pf) ~ **z**+*biel*+**e**+*ć* (pf)
 'valkaistua, vaalentua, vaaleta'

blady 'kalpea' > *bled*+**nq**+*ć* (ipf) > **po**+*blad*+**nq**+*ć* (pf) ~ **z**+*blad*+**nq**+*ć* (pf)
 'kalveta'

bujny 'tuuheä' > *bujni*+**e**+*ć* (ipf) > **po**+*bujni*+**e**+*ć* (pf) 'tuuheta, tuuhentua'

chłodny 'viileä' > *chłodni*+**e**+*ć* (ipf) > **po**+*chłodni*+**e**+*ć* (pf) 'viiletä, viilentyä'

¹⁶⁹/Z/ = *z(e-)/s-/ś-* (ks. jakso 3.6).

ciemny 'pimeä, tumma' > *ciemni*+*e*+ć (ipf) > **po**+*ciemni*+*e*+ć (pf) ~
ś+ciemni+*e*+ć (pf) 'pimetä, pimentyä, tummeta, tummentua'

mizerny 'kurja, surkea' > *mizerni*+*e*+ć (ipf) > **po**+*mizerni*+*e*+ć (pf) ~
z+mizerni+*e*+ć (pf) 'kurjistua'

(54c)

gluchy 'kuuro' > *gluch*+**nq**+ć (ipf) > **o**+*gluch*+*nq*+ć (pf) 'kuuroutua'

czerwony 'punainen' > *czerwieni*+*e*+ć (ipf) > **za**+*czerwieni*+*e*+ć (pf)
 'punastua'

ładny 'kaunis' > *ładni*+*e*+ć (ipf) > **wy**+*ładni*+*e*+ć (pf) 'kaunistua'

młody 'nuori' > *młodni*+*e*+ć (ipf) > **od**+*młodni*+*e*+ć (pf) '~ **wy**+*młodni*+*e*+ć
 (pf) 'nuortua, nuoreta, nuorentua'

Paitsi perfektivisiä prefiksillisiä aspektiparikkeja voidaan puolan imperfektiivisistä translatiivijohdoksista johtaa prefiksillä myös aspektiltaan perfektivisiä teonlaatujohtoksia. Tällaisten teonlaatujohdosten rinnalla esiintyy säännöllisesti myös prefiksillinen perfektiivinen aspektiparikki (ks. Piernikarski 1969: 107) (55a–d). Produktiivisin ryhmä ovat *po*-prefiksillä johdetut distributiivijohdokset. Ne voivat esiintyä monikollisen subjektin sisältävissä lauseissa, jolloin ne tuovat kantaverbiin merkityksen 'jotakin tapahtuu erikseen, perä perää jokaiselle subjektin tarkoittamalle tapahtuman kokijalle tai kohteelle' (55a).¹⁷⁰ Alla esitetyissä esimerkeissä ensimmäinen verbijohdos on distributiivinen teonlaatujohtos, esim. **po**+*drętwieć* (pf distr.), toinen on imperfektiivisen translatiivijohdoksen (esim. *drętwieć* 'kangistua, puutua' < *drętwy* 'kankea') perfektiivinen aspektipari *z*+*drętwieć*.

(55a)

drętwieć (ipf) 'kangistua, puutua' > **po**+*drętwieć* (pf distr.)

drętwieć (ipf) > **z**+*drętwieć* (pf) 'kangistua, puutua'

Podrętwiały *mi palce z zimna*.

'Sormeni (kaikki perä perää) kangistuivat kylmästä.' (USJP s.v. *podrętwieć*)
 (*podrętwiały* 'kangistuivat' preteriti 3. p. pl. verbistä *podrętwieć* (pf), *mi* datiiwi pronominista *ja* 'minä', *palce* 'sormet' nom. pl., *z zimna* prepositiokonstruktio *z* + genetiivi 'kylmästä', *zimno* 'kylmä')

dziczeć (ipf) 'villiintyä, raaistua' > **po**+*dziczeć* (pf distr.)

dziczeć (ipf) > **z**+*dziczeć* (pf) 'villiintyä, raaistua'

Podziczeli *na tym pustkowi*.

'He (jokainen heistä) villiintyivät siellä korvessa.' (USJP s.v. *podziczec*)
 (*podziczeli* 'villiintyivät' preteriti 3. p. pl. verbistä *podziczec* 'villiintyä', *na tym pustkowi* prepositiokonstruktio *na* + lokatiivi *ty*m *pustkowi* 'siinä korvessa', *to* 'se', *pustkowie* 'korpi')

¹⁷⁰Esimerkit ovat Śmiechiltä (1986: 20).

gluchnąć (ipf) 'kuuroutua' > **po**+*gluchnąć* (pf distr.)

gluchnąć(ipf) > **o**+*gluchnąć* (pf) 'kuuroutua'

glupieć (ipf) 'tyhmentyä, tyhmetä, tyhmistyä' > **po**+*glupieć* (pf distr.)

glupieć (ipf) > **o**+*glupieć* (pf) ~ **z**+*glupieć* (pf) 'tyhmentyä, tyhmetä, tyhmistyä'

krzepnąć (ipf) 'jäähmettyä, hyytyä, vahvistua, voimistua' > **po**+*krzepnąć* (pf distr.)

krzepnąć (ipf) > **s**+*krzepnąć* (pf) ~ **za**+*krzepnąć* (pf) 'jäähmettyä, hyytyä, vahvistua, voimistua'

lysieć (ipf) 'kaljuuntua' > **po**+*lysieć* (pf distr.)

lysieć (ipf) > **o**+*lysieć* (pf) ~ **wy**+*lysieć* (pf) 'kaljuuntua'

marnieć (ipf) 'heikentyä, huonontua, riutua, voipua, kurjistua' > **po**+*marnieć* (pf distr.)

marnieć (ipf) > **z**+*marnieć* (pf) 'heikentyä, huonontua, riutua, voipua, kurjistua'

schnąć (ipf) 'kuivaa, kuivua' > **po**+*schnąć* (pf distr.)

schnąć (ipf) > **wy**+*schnąć* (pf) 'kuivaa, kuivua'

Prefikseillä voidaan ilmaista myös sitä, missä määrin translatiivijohdoksen kuvaama muutos toteutuu: prefiksit *nad(e)-* (55b) ja *przy-* (55c) kertovat, että jokin muuttuu vain vähän tai osittain, prefiksi *prze-* (55d) puolestaan, että muutos on tavallista suurempi, läpikotainen. Tällainen teonlaatujohto on translatiiviverbeillä pitkälti verbikohtaista eikä mahdollista läheskään kaikista verbeistä. Johdon täsmällisiä semanttisia ehtoja on vaikea määritellä. Prefiksi *nad(e)-* liittyy kuitenkin tyypillisesti verbeihin, joiden kanta-adjektiivilla ilmaistaan ominaisuutta, joka on tavalla tai toisella huonompina pidetty kuin antonyymisen adjektiivin ilmaisema ominaisuus (esim. *tuore leipä* vs. *kuiva leipä*). Prefiksin tehtävänä on nähdäkseni ikään kuin lieventää ja kenties myös vähätellä verbin ilmaiseman muutoksen negatiivisuutta, esimerkit (55b) Śmiechiltä (1986: 106):

(55b)

czerstwy 'kuiva, kova (leivästä)' > *czerstwieć* (ipf) 'kuivaa ja koveta vanhetessaan' > **nad**+*czerstwieć* (pf+vähän) ~ **s**+*czerstwieć* (pf)

płowy 'hailea, vaalea, kellertävä' > *płowieć* (ipf) 'haalistua, kellastua, kauhtua, virttyä' > **nad**+*płowieć* (pf+vähän) ~ **s**+*płowieć* (pf)

wątlly 'heiveröinen, hintelä' > *wątleć* (ipf) 'heiveröityä, hintelöityä' > **nad**+*wątleć* (pf+vähän) ~ **z**+*wątleć* (pf)

Prefiksejä *przy-* ja *prze-* käsittelen lähemmin luvussa 5. Tässä yhteydessä totean vain, että *przy*-johdoksia on huomattavasti enemmän kuin niiden kanssa hyvin lähi-merkityksisiä *nad(e)*-johdoksia. Prefiksi *prze-* puolestaan on muutoksen suuruuden ilmaisijana heikosti produktiivinen. Esimerkit (55c–d) ovat Śmiechin (mts. 65, 103).

(55c)

bladnąć (ipf) 'kalveta' > *przy+bladnąć* (pf+vähän) ~ *po+bladnąć* (pf)

chłodnąć (ipf) 'viiletä, viilentyä' > *przy+chłodnąć* (pf+vähän) ~ *wy+chłodnąć* (pf)

chudnąć (ipf) 'laihtua' > *przy+chudnąć* (pf+vähän) ~ *s+chudnąć* (pf)

cichnąć (ipf) 'hiljetä, hiljentyä' > *przy+cichnąć* (pf+vähän) ~ *u+cichnąć* (pf)

czernieć (ipf) 'mustua' > *przy+czernieć* (pf+vähän) ~ *s+czernieć* (pf)

głuchnąć (ipf) 'kuuroutua' > *przy+głuchnąć* (pf+vähän) ~ *o+głuchnąć* (pf)

mizernieć (ipf) 'kurjistua' > *przy+mizernieć* (pf+vähän) ~ *z+mizernieć* (pf)

siwieć (ipf) 'harmaantua' > *przy+siwieć* (pf+vähän) ~ *o+siwieć* (pf)

slabnąć (ipf) 'heiketä, heikentyä' > *przy+slabnąć* (pf+vähän) ~ *o+slabnąć* (pf)

ślepnąć (ipf) 'sokeutua' > *przy+ślepnąć* (pf+vähän) ~ *o+ślepnąć* (pf)

żółknąć (ipf) 'kellastua' > *przy+żółknąć* (pf+vähän) ~ *po+żółknąć* (pf) ~ *z+żółknąć* (pf)

(55d)

mięknąć (ipf) 'pehmetä, pehmentyä' > *prze+mięknąć* (pf+paljon) 'kastua läpimäräksi' (leksikaalistuma) ~ *z+mięknąć* (pf) 'pehmetä, pehmentyä'

moknąć (ipf) 'kastua' > *prze+moknąć* (pf+paljon) 'kastua läpimäräksi' ~ *z+moknąć* (pf)

żółknąć (ipf) 'kellastua' > *prze+żółknąć* (pf+paljon) 'kellastua kovasti' ~ *po+żółknąć* (pf) ~ *z+żółknąć* (pf)

Prefiksillä *za-* voi olla inkoatiivinen funktio (55e), joskaan tällaisia nimenomaan adjektiivikantaan palautuvia johdoksia ei ole paljon. Niiden välittömänä kantana on adjektiivikantainen tilaverbi. Tyypillinen inkoatiivijohto on puolassa verbikantaista (ks. jakso 3.6, jakso 4.2.4, jakso 4.4.1, jakso 5.2.1.3).

(55e)

chory 'sairas' > *chor+owa+ć* (ipf) 'sairastaa' > *za+chor+owa+ć* (pf) 'sairastua'

ciekaw 'kiinnostava, mielenkiintoinen' > *ciekawić się* (ipf) 'olla kiinnostunut, osoittaa kiinnostusta' > *za+ciekaw+i+ć się* (pf) 'kiinnostua' : *za+ciekawi+a+ć się* (ipf) 'olla kiinnostunut, osoittaa kiinnostusta'

Tavallista enemmän prefiksijohdoksia on kahdella hyvin yleisellä translatiivijohdoksella *schnąć* 'kuivua, kuivaa' ja *moknąć* 'kastua'. Näihin verbeihin prefiksit tuovat perfektivisyyden lisäksi erilaisia paikan ja määrän rajoituksia. Prefiksit pystyvät vaikuttamaan myös subjektitarkoitteen valikoitumiseen eli selektioon. Verbi *schnąć*

(ipf) 'kuivaa, kuivua' prefiksijohdoksineen havainnollistaa tässä prefiksien merkitystehtäviä (56):

(56)

schnqć (ipf) > **wy**+*schnqć* (pf) > **wy**+*sychać* (ipf) 'kuivaa, kuivua'¹⁷¹

do+*schnqć* (pf) : **do**+*sychać* (ipf) 'kuivaa, kuivua kokonaan, täysin' (teonlaatu: resultatiivisuuden korkein aste)

o+*schnqć* (pf) : **o**+*sychać* (ipf) 'kuivaa, kuivua pinnalta' (teonlaatu: tuloksen lokalisointi)

obe+*schnqć* (pf) : **ob**+*sychać* (ipf) 'kuivaa, kuivua pinnalta' (teonlaatu: tuloksen lokalisointi)

po+*schnqć* (pf) 'kuivaa, kuivua peräjälkeen' (teonlaatu: distributiivinen, monikollinen subjekti)

pode+*schnqć* (pf) : **pod**+*sychać* (ipf) 'kuivahtaa, kuivaa, kuivua pinnalta, ulkoapäin' (teonlaatu: tuloksen pieni määrä + lokalisointi)

prze+*schnqć* (pf) : **prze**+*sychać* (ipf) 1. 'kuivahtaa'; 2. 'kuivaa, kuivua täysin' (teonlaatu: 1. tuloksen pieni määrä, 2. resultatiivisuuden korkein aste)

przy+*schnqć* (pf) : **przy**+*sychać* (ipf) 'kuivaa, kuivua kiinni johonkin' (teonlaatu: tuloksen lokalisointi)

roze+*schnqć się* (pf) : **roz**+*sychać się* (ipf) 'haljeta kuivuuttaan, kuivumisen seurauksena' (uusi denotaatio)

u+*schnqć* (pf) : **u**+*sychać* (ipf) 'kuivettua, näivettyä, kuihtua kuivuuttaan' (selektio: subjektitarkoite on kasvi tai käsite)

za+*schnqć* (pf) : **za**+*sychać* (ipf) 'kuivaa, kuivua, kuivettua kerrokseksi/kuoreksi, kuortua' (lähinnä leksikaalistuma)

ze+*schnqć* (pf) : **z**+*sychać* (ipf) 'kuivettua, näivettyä, kuihtua kuivuuttaan' (selektio: subjektitarkoite on kasvi)

¹⁷¹Prefiksijohdos *wyschnqć* (pf) 'kuivaa, kuivua' on kantaverbin *schnqć* (ipf) 'kuivaa, kuivua' (lähinnä) samamerkityksinen perfektiiivinen aspektipari. Sille taas on johdettu suffiksinvaihhdolla ns. sekundaari imperfektiivinen pari *wysychać* (ipf) 'kuivaa, kuivua', joka on kantaverbin *schnqć* (ipf) (lähi)synonyymi. Prefiksittömän imperfektiivisen ja prefiksillisen perfektiiivisen verbin muodostamien aspektiparien jäsenten samamerkityksisyyden todisteena on yleisesti pidetty sekundaarin imperfektiivisen verbin puutetta. Aspektioppositioiden jäsenten samamerkityksisyydessä on kuitenkin aina kyse asteilmiöstä: vain harvoin jäsenet ovat täysiä synonyymeja. (Ks. edellä jakso 2.1.1.)

4.4.5.3 Koonti: adjektiivikantainen muuttumisjohto (translatiivijohto)

1. Adjektiivikantaiset muuttumisjohdokset eli translatiivijohdokset kuvaavat kanta-adjektiivin tarkoittamaa muutosta subjektin tilassa. Muutoksen aiheuttajaa tai syytä ei yleensä erikseen tuoda esiin.
2. Translatiivijohdokset ovat aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisia ja asiointilaluokituksessa tapahtumaverbejä.
3. Puolan translatiivijohdokset ovat samadenotaatioisia aspektipareja, joissa imperfektiivinen parikki kuvaa käynnissä olevaa muutosprosessia ja perfektiivinen parikki sen tuloksena olevaa muutosta.
4. Suomessa translatiivista muutosprosessia ja sen tulosta kielennetään molempia samalla johdoksella, jonka aspektuaalinen tulkinta riippuu lauseyhteydestä.
5. Sekä suomen että puolan verbileksikossa on adjektiivikantaisista verbijohdoksista koostuvia muuttamista ja muuttumista kuvaavia pareja. Ne vahvistavat omalta osaltaan kummankin kielen verbileksikolle ominaista tendenssiä verbien johdosperäiseen jakautumiseen transitiivisiin ja intransitiivisiin muutosverbeihin.
6. Suomessa näitä denominaalisia muutosjohdospareja syntyy (i) *ne-* ja *VntU-*translatiivijohdosten kausatiivisen (merkitykseltään faktiivisen) edelleenjohdon tuloksena (*piene+ne+e* > *piene+n+tä+ä*; *villi+inty+y* > *villi+inny+ttä+ä*); (ii) samakantaisen translatiivi- ja faktiivijohdon tuloksena (*nope+utu+a* ~ *nope+utta+a*).
7. Puolassa adjektiivikantaiset muuttumis- ja muuttamisjohdokset voivat kyllä muodostaa samakantaisia korrelaatioita (*suchy* > *schnąć* 'kuiva > kuivua'; *suchy* > *suszyć* 'kuiva > kuivata'), mutta ne eivät ole toisiinsa translatiivijohdos > faktiivijohdos -edelleenjohtosuhteessa. Päinvastainen johtosuhde on sen sijaan hyvin tavallinen (*suszyć* > *suszyć się* 'kuivata > kuivua').
8. Puolassa sekä nominikantaiset faktiivijohdokset, verbikantaiset prefiksilliset kausatiivit että leksikaaliset kausatiivit voivat toimia *się*-muuttumisjohdosten kantoina. Tällöin nominikantaisista faktiivijohdoksista syntyy translatiivijohdoksia (*suszyć* > *suszyć się*; *umożliwić* > *umożliwić się*).
9. Puolassa prefiksittömistä translatiivijohdoksista voidaan johtaa prefikseillä erilaisia perfektiivisiä teonlaatuja (*schnąć* (ipf) > *po+schnąć* (pf distr.); *moknąć* (ipf) > *prze+moknąć* (pf intens.) jne.).¹⁷² Translatiivijohdosten teonlaatujohto ei periaatteessa eroa johtamattomien perusverbien teonlaatujohtosta.
10. Prefikseillä voidaan myös joskus vaikuttaa translatiivijohdoksen subjektitarcoitteen semanttiseen valikoitumiseen (*schnąć* (ipf) 'kuivua', subjektitarcoitteen semanttiseen valikoitumiseen).

¹⁷²Merkintä pf distr. 'aspektiltaan perfektiivinen distributiivinen teonlaatu' ja pf intens. 'aspektiltaan perfektiivinen tapahtuman intensiivisyysastetta kuvaava teonlaatu'.

teiden kirjo on laaja; > *ze+schmqć* (pf) 'kuivua, kuivettua, näivettyä, subjektitarkoitteena on kasvi). Tämä on kuitenkin melko harvinaista.

11. Prefiksien ansiosta puolan translatiivijohdoksissa on lähimerkityksisiä keskenään hyperonyymi–hyponyymi-suhteessa olevia lekseemejä, jotka muodostavat verbileksikossa hierarkkisia rakenteita.
12. Suomessakin esiintyy jonkin verran samakantaisia erijohtimisia lähimerkityksisiä translatiivijohdoksia (*puna+stu+a* ~ *pun+ertu+a* ~ *pun+ehtu+a*), mutta tällaisten rinnakkaisjohdosten esiintyminen ei ole systemaattista vaan lekseemikohtaista, ja sen syynä voi olla mm. erilainen murretausta.
13. Translatiivijohdokset edustavat (muiden nominikantaisten verbijohdosten tavoin) epäsuoraa leksikalisointistrategiaa, sillä kantanomini sisältyy niihin varjoargumenttina: esim. *Ilma kaunistuu* 'ilma muuttuu **kaunii(mma)**ksi'. Puolan translatiiviverbeissä on lisäksi tietoa niiden kuvaaman tapahtuman rajaamattomuudesta ja rajattuudesta (aspektiparit ja teonlaadut).

4.4.5.4 Substantiivikantaiset muuttumisjohdokset

Substantiivikantaiset muuttumisjohdokset ovat – adjektiivikantaisten tavoin – aspektiominaisuusiltaan rajahakuisia tapahtumaverbejä, jotka puolassa muodostavat aspektipareja. Kuten edellä on tullut esiin, substantiivikantaiset muuttumisjohdokset voidaan jakaa kolmeen merkitysryhmään: translatiivisiin, reseptiivisiin ja direktionaalisiin (ks. Räisänen 1988: 31; ISK § 337; jakso 4.4.5.1). Iso suomen kieliooppi luonnehtii merkitysryhmiä prototyyppisiksi, sillä tyypillisten johdosten lisäksi niihin kuuluu myös sellaisia, joiden merkitys on tulkinnanvarainen (ISK § 337).

Substantiivikantaisia muuttumisjohdoksia tuotetaan sekä suomessa että puolassa suurimmaksi osaksi samoilla johtimilla kuin adjektiivikantaisiakin. Poikkeuksena ovat suomen johdin *-ne-* (: *-t-*), joka vain harvoin liittyy substantiivikantaan (ks. Laakso 1990: 20; ISK § 348) sekä puolan pelkästään adjektiivikantoihin liittyvä johdin *-nq/-n-* (ks. Grzegorzczkova 1969: 33–34, myös edellä jakso 4.4.5.1). Ennen johdinten lähempää käsittelyä otan kuitenkin esiin pari johdosten semantiikkaan liittyvää kysymystä: vertailen substantiivi- ja adjektiivikantaisten translatiivijohdosten merkityksiä ja pohdin sekä johdosten kantasubstantiivien semantiikkaa että translatiivisten ja reseptiivisten johdosten usein hyvin lähellä toisiaan olevia merkityksiä. Jakson loppupuolella tarkastelen substantiivikantaisten muuttumisjohdosten edelleenjohtomahdollisuuksia ja muuttumis- ja muuttamisjohdosten välisiä korrelaatioita.

Translatiiviverbien kuvaaman subjektitarkoitteessa tapahtuvan muutoksen tuloksena on kantasanan kuvaama ominaisuus tai tila tai sen aiempaa suurempi aste (ks. edellä 4.4.5.2; Laakso 1990: 19; ISK § 337). Kantasanan ollessa adjektiivi johdoksen seliteparafrasien rakenne on (lähes) vakio (57a).

(57a)

Ilma kaunistui sateen jälkeen. 'Ilma muuttui **kaunii(mma)**ksi sateen jälkeen.'

Ruoka kallistui viime vuonna. 'Ruoka muuttui **kallii(mma)**ksi viime vuonna.'

He vanhenevat silmissä. 'He muuttuvat **vanhemmiksi/vanhoiksi** silmissä.'

Kun taas kantasana on substantiivi, merkitystulkintojen kirjo on laajempi, ja siksi myös translatiivijohdosten seliteparafrasit vaihtelevat. Hyvin yleisesti sanakirjojen parafraaseissa esiintyvä substantiivikantaisten translatiivijohdosten kaltaisuustulkinta 'muuttua jossain olennaisessa suhteessa sen kaltaiseksi kuin kantasanan tarkoite osoittaa' paljastaa johdoksen olevan lähellä adjektiivikantaisia (ominaisuutta luonnehtivia) johdoksia (57b–c). (Ks. myös Grzegorzczkova 1969: 30; Laakso 1990: 22; sekä edellä jakso 4.4.5.2.) Puolassa on suomea runsaammin etenkin elollistarkoitteisista kantasanoista syntyneitä translatiivijohdoksia.

(57b)

Metsä soistui vähitellen. 'Metsä muuttui **suoksi/soiseksi** vähitellen.'

Tämä niitty on alkanut mätästyä. 'Tämä niitty on alkanut muuttua **mättäiseksi**.'

Eeva on paljon naisistunut. 'Eeva on muuttunut paljon **naisellisemmaksi**.'

(57c)

Lasy stopniowo zabagniały się. (AMB)

'Metsät soistuivat/muuttuivat **suoksi/suomaisiksi** vähitellen.'

(*lasy* 'metsät' nominatiivi pl. substantiivista *las* 'metsä', *stopniowo* 'asteittain, vähitellen' *zabagniały się* 'soistuivat' preteriti 3. p. pl. verbistä *zabagniać się* (ipf) 'soistua', *bagno* 'suo' > *zabagnić się* (pf) : *zabagniać się* (ipf) 'soistua')

Na starość bardzo zdziałział. (AMB)

'Hän on vanhuuttaan kovasti ukkoontunut/muuttunut **ukkomaiseksi**.'

(*na starość* 'vanhuuttaan' prepositio *na* + akkusatiivi sg. substantiivista *starość* 'vanhuus', *bardzo* 'kovasti', *zdziałział* 'on ukkoontunut' preteriti 3. p. sg. mask. verbistä *zdziałzieć* (pf) 'ukkoontua'; *dziad* 'ukko' > *dziadzieć* (ipf) : *zdziałzieć* (pf) 'ukkoontua')

Jacek całkiem zniewieściał. (AMB)

'Jacek on kovin naismaistunut/muuttunut **naismaiseksi**.'

(*całkiem* 'täysin, kovin'; *zniewieściał* 'naismaistui' preteriti 3. p. sg. maskuliini. verbistä *zniewieścić* (pf) 'naismaistua'; *niewiasta* 'nainen' > *niewieścić* (ipf) : *zniewieścić* (pf) 'naismaistua')

Translatiivijohdoksia merkitykseltään läheiset, aina substantiivikantaiset reseptiivijohdokset ilmaisevat mm. sillä varustetuksi tulemista, peittymistä, täyttymistä, sen valtaan joutumista tai haltuun saamista, mitä kantasana ilmaisee (57d–e) (Laakso 1990: 22; ISK § 337).

(57d)

Marjat homehtuivat. 'Jagody spleśniały.'

Tie nurmettui. 'Droga zarosła trawą.'

Pellot metsittyivät. 'Pola zalesiły się.'

Lukot ovat ruostuneet. 'Zamki zardzewialy.'

Masa on akoittunut. 'Masa ożenił się.'

(57e)

Jagody spleśniały

'Marjat homehtuivat.'

(*jagody* 'marjat' nominatiivi pl. substantiivista *jagoda* 'marja', *spleśniały* 'homehtuivat' preteriti 3. p. pl. verbistä *spleśnieć* (pf) 'homehtua'; *pleśń* > *pleśnieć* (ipf) : *spleśnieć* (pf) 'homehtua')

Pola zalesiły się.

'Pellot metsittyivät.'

(*pola* 'pellot' nominatiivi pl. substantiivista *pole* 'pelto', *zalesiły się* 'metsittyivät', preteriti 3. p. pl. verbistä *zalesić się* (pf) 'metsittyä'; *las* 'metsä' > *zalesić się* (pf) : *zalesiać się* (ipf) 'metsittyä')

Zamki zardzewiały.

'Lukot ovat ruostuneet.'

(*zamki* 'lukot' nominatiivi pl. substantiivista *zamek* 'lukko', *zardzewiały* 'ruostuivat' preteriti 3. p. pl. verbistä *zardzewieć* 'ruostua'; *rdza* 'ruoste' > *rdzewieć* (ipf) : *zardzewieć* (pf) 'ruostua')

Rana ropieje.

'Haava märkii, peittyy märkään.'

(*rana* 'haava' nominatiivi sg. substantiivista *rana* 'haava', *ropieje* 'märkii' preesens 3. p. sg. verbistä *ropieć* (ipf) 'märkiä'; *ropa* 'mätä, märkä' > *ropieć* (ipf) : *zaropieć* (pf) 'märkiä')

Reseptiivinen ryhmä on siis semanttisesti varsin väljä. Se on myös sekä suomen että puolan suurin substantiivikantaisten muuttumisjohdosten ryhmä. Reseptiivijohdosten keskeisen 'kantasanan tarkoitteella varustetuksi tulemisen' merkityksen transitiivisia vastineita ovat jollakin varustamista ilmaisevat instruktiiviset johdokset (jakso 4.3.3.3) ja translatiivisten faktiiviset johdokset (jakso 4.3.3.2). Monet substantiivikantaiset muuttumisjohdokset voidaan tulkita sekä translatiivisiksi että reseptiivisiksi. Laakso (1990: 22) nimittää translatiivista tulkintaa osuvasti ”kaltaisuustranslatiiviseksi”, esim. *akoittua* 1. 'ottaa akka' (reseptiivinen merkitys); 2. 'tulla akkamaiseksi, akaksi' (translatiivinen merkitys).

Substantiivikantaisia translatiivi- ja reseptiivijohdoksia muodostetaan toisaalta ainesanoista ('muuttua aineen kaltaiseksi', esim. kovaksi kuin kivi: *kivettyä*; *kamienieć* (ipf) : *skamienieć* (pf) 'kivettyä'), toisaalta taas jaotontarkoitteisista sanoista, jotka kuvaavat erityisesti henkilön, eläimen tai toisinaan (etenkin suomessa) myös paikan tyypillistä ominaisuutta. Muodostus on pitkälti lekseemikohtaista (ISK § 335). Kantasanoina esiintyviä ainesanoja ovat mm. *home*, *jää*, *kivi*, *luu*, *noki*, *puu*, *sammal*, *vesi*; *drewno* 'puu(aines)', *kamień* 'kivi', *kość* 'luu', *mech* 'sammal', *pleśń* 'home', *popiół* 'tuhka', *rdza* 'ruoste', *torf* 'turve', *woda* 'vesi', ihmistarkoitteisia sanoja mm. *leski*, *mies*, *nainen*, *orpo*; *baba* 'akka, eukko', *dziad* 'äijä, ukko', *dziwak* 'originelli (ihmi-

nen)', *niewiasta* 'nainen', *sierota* 'orpo', *wdowa* '(nais)leski' sekä eläintarkoitteisia sanoja mm. *baran* 'pässä', *borsuk* 'mäyrä', *indyk* 'kalkkuna', *osiol* 'aasi', *sowa* 'pöllö'. Jollain tavoin paikkaan tai esim. erilaisiin luonnonmuodostelmiin liittyvinä kantasanoina esiintyvät mm. *kaupunki*, *kesanto*, *kumpu*, *metsä*, *mätäs*, *nurmi*, *suo*; *bagno* 'suo', *las* 'metsä', *step* 'aro' (muita kantasanoja ovat esim. *dąb* 'tammi', *ślup* 'tolppa, tanko'). Puolassa tämä tyyppi on harvinainen, mutta sen sijaan eläintarkoitteiset substantiivit ovat kantasanoina varsin yleisiä. Sellaisille translatiivijohdoksille, joiden kantasana on elollistarkoitteinen, on usein ominaista, että ne tuovat ironisesti esiin jonkin kantasubstantiiville tyypillisen piirteen tai ominaisuuden (ks. jäljempänä tässä jaksossa esimerkkejä 58a–c). Tällaisia ovat etenkin puolan eläintarkoitteisista substantiiveista johdetut translatiiviverbit, joiden konnotaatio (lisämerkitys) on ekspressiivinen. Niitä esiintyy usein esim. sanalaskuissa ja saduissa. Johdoksina ne ovat leksikaalistuneita ja merkitykseltään metaforisia.

Suomessa sekä adjektiivi- että substantiivikantoihin kiinnittyvät tyypillisesti johtimet *-UtU-*, *-VntU-*, *-(i)stU-*, *-(t)U-* (58a), voittopuolisesti adjektiivikantaan johtimet *-ne-* (: *-t-*) ja *-ntU-* (esimerkkejä ks. jakso 4.4.5.2) ja substantiivikantaan *-(i)ttU-*, *-OitU-*, *UtU-*, ja *VntU-* johtimilla muodostetaan usein *UtU*-johdoksille synonyymisia johdoksia (esim. *kasa+utu+a* ~ *kasa+antu+a*) (ISK § 345).

(58a)

arpi > *arpe+utu+a*

vaikea > *vaike+utu+a*

hätä > *hätä+änty+ä*

kalju > *kalju+untu+a*

ilo > *ilo+stu+a*

nolo > *nolo+stu+a*

hiili > *hiil+ty+ä*

kypsä > *kyps+y+ä*

Johtimen *-(i)ttU-*, *-OitU-* sisältävät verbit ovat hyvin usein tulkittavissa myös *(i)ttA-*, *Oi*-muuttamisjohdosten *(t)U*-edelleenjohdoksiksi (58b). (ISK § 339, 342, 347; myös edellä jakso 4.4.5.2.)

(58b)

haava > *haavo+ittu+a*

haava > *haavo+itta+a* > *haavo+itt+u+a*

varasto > *varast+oitu+a*

varasto > *varast+oi+da* > *varast+oi+tu+a*

Puolassakin muuttumisjohdoksia johdetaan adjektiivi- ja substantiivikannoista pääosin samoilla johtimilla. Yleisin on suffiksi *-e/-ej-*, muita johtimia ovat *-nie/-*

niej- sekä konfiksit tyyppiä suffiksi *-i-/-y-/-0-* + *się* tai prefiksi (*roz(e)-*, *prze-*, *za-*) + suffiksi *-i-/-y-/-0-* + *się*. Varsin harvinainen (ja vain substantiivikantaan liittyvä) on suffiksi *-owa-/-uj-* (58c). Translatiivijohdin *-nq-/-n-* sitä vastoin liittyy miltei yksinomaan adjektiivikantoihin. (Ks. Grzegorzczkova 1969: 29–32; Gwjpm98: 576–577.)¹⁷³

Suffiksijohdokset ja prefiksittömällä konfiksilla johdetut verbit ovat aspektiltaan imperfektiivisiä, ja niille muodostetaan perfektiivinen parikki prefiksillä, joka hyvin usein on puhtaaksi aspektintunnukseksi kalvennut *Z-* (ks. lukuisia esimerkkejä Śmiech 1986: 34–35). Muita mahdollisia prefiksejä ovat *o/ob(e)-*, *po-*, *roz(e)-*, *wy-* ja *za-* (58c–d).

(58c)

kamień 'kivi' > *kamieni+e+ć* (ipf) > *s+kamieni+e+ć* (pf) 'kivettyä, muuttua kovaksi kuin kivi'

kość 'luu' > *kost+níe+ć* (ipf) > *s+kost+níe+ć* (pf) 'luutua, kangistua'

piana 'vaahto' > *pien+i+ć się* (ipf) > *s+pien+i+ć się* (pf) 'vaahtoutua, muuttua vaahdoksi'

gałąź 'oksa' > *roz+gałęz+i+ć się* (pf) > *roz+gałęzi+a+ć się* (ipf) 'haarautua (kuin oksa)'

para 'höyry' > *par+owa+ć* (ipf) > *wy+par+owa+ć* (pf) 'höyrystyä, höyryntyä, haihtua höyrynä'

(58d)

drewno 'puu(aines)' > *drewni+e+ć* (ipf) > *z+drewni+e+ć* (pf) 'puutua, muuttua puumaiseksi, kovaksi, jäykäksi kuin puu, kangistua'

pleśń 'home' > *pleśni+e+ć* (ipf) > *s+pleśni+e+ć* (pf) 'homehtua'

sierota 'orpo' > *sieroci+e+ć* (ipf) > *o+sieroci+e+ć* (pf) 'jäädä orvoksi, orpoutua'

wdowa 'leski' > *wdowi+e+ć* (ipf) > *o+wdowi+e+ć* (pf) 'jäädä leskeksi, leskeytyä'¹⁷⁴

bloto 'kura' > *bloc+i+ć się* (ipf) > *po+bloc+i+ć się* (pf) 'kuraantua'

¹⁷³Doroszewskin laajaan puolan kielen sanakirjaan (SJPD 1958–1969) perustuvasta käänteissanakirjasta (Indeks a tergo 1973) löysin vain pari kolme substantiivikantaista (lähinnä) translatiivista *nq-/-n-* johdosta (*zięb+nq+ć* (ipf) 'kylmettyä, vilustua, paleltaa' < *ziqb* 'kylmyys, vilu', *chlód+nq+ć* (ipf) 'kylmettyä, vilustua, paleltaa' < *chlód* 'kylmyys, vilu' sekä arkaistisiksi merkityt *o+świt+nq+ć* (pf) ja *roz+świt+nq+ć* (pf) 'sarastaa' < *świt* 'aamunkoi, aamunkoitto, sarastus').

¹⁷⁴Aspektiparien *sierociec* (ipf) : *osierociec* (pf) 'jäädä orvoksi' ja *wdowiec* (ipf) : *owdowiec* (pf) 'jäädä leskeksi' imperfektiivisen parikin olemassaolo usein kyseenalaistetaan (ks. Grzegorzczkova 1969: 24) sillä perusteella, että orvoksi tai leskeksi jääminen on rajattu kerrallinen tapahtuma. Esimerkiksi Doroszewskin sanakirjassa (SJPD) on verbi *wdowiec* mutta ei *sierociec*. Sitä uudempi sanakirja USJP ei mainitse kumpaakaan verbiä.

indyk 'kalkkuna' > *indycz+y+ć się* (ipf) > *roz+indycz+y+ć się* (pf) 'suuttua, raivostua (kuin kalkkunakukko)' (leksikaalistuma)

chmura 'pilvi' > *chmurz+y+ć się* (ipf) > *za+chmurz+y+ć się* (pf) > *za+chmurz+a+ć się*(ipf) 'pilvistyä, synkistyä'

rdza 'ruoste' > *rdzewi+e+ć* (ipf) > *za+rdzewi+e+ć* (pf) 'ruostua'

Prefiksin sisältävällä konfiksilla johdetut verbit ovat sitä vastoin perfektiivisiä, ja niiden imperfektiivinen parikki syntyy suffiksin vaihdolla (58e). Tämän ryhmän johdoksia on vähän, ja ne ovat usein pitkälle leksikaalistuneita. (Ks. Grzegorzcykowa 1984: 76; GwjpM98: 576–577.) Yleinen prefiksi on *roz(e)-*, joka tuo johdokseen perusmerkityksensä 'hajalle, eri suuntiin'. Kun se yhdessä verbistävän suffiksin kanssa liittyy johtimena sellaisiin substantiiveihin kuin *hanka*, *oksa*, *pensas*, joiden tarkoitteelle on ominaista eri suuntiin haarautuminen tai hajautuminen, verbijohdoksen merkitys on 'haarautua'.

(58e)

galqz 'oksa' > *roz+galęz+i+ć się* (pf) > *roz+galęz+a+ć się* (ipf) 'haarautua, haaraantua'

krzak 'pensas' > *roz+krzacz+y+ć się* (pf) > *roz+krzacz+a+ć się* (ipf) 'haarautua, haaraantua'

widly 'hanka, hanko, haara, haarukka' > *roz+widl+i+ć się* (pf) > *roz+widl+a+ć się* (ipf) 'haarautua, haaraantua'

pijak 'juoppo' > *za+pijacz+y+ć się* (pf) > *za+pijacz+a+ć się* (ipf) 'alkoholisoitua, juoppoontua'

zwierzę 'eläin' > *ze+zwierz+y+ć się* (pf) 'muuttua eläimelliseksi, raaistua'

Osa konfiksijohdoksista on tulkittavissa myös substantiivikantaisten muuttamisjohdosten *się*-edelleenjohdoksiksi (58f). (Ks. myös jäljempänä tässä jaksossa 4.4.5.4.)

(58f)

blizna 'arpi' > *bliżn+i+ć* (ipf) 'arpeuttaa' > *bliżnić się* (ipf) 'arpeutua'

blizna > *za+bliżn+i+ć* (pf) : *za+bliżni+a+ć* (ipf) 'arpeuttaa'

> *za+bliżn+i+ć się* (pf) : *za+bliżni+a+ć się* (ipf) 'arpeutua'

rana 'haava' > *ran+i+ć* (ipf) : *z+ran+i+ć* (pf) 'haavoittaa'

> *ran+i+ć się* (ipf) : *z+ran+i+ć się* (pf) 'haavoittua'

trwoga 'huoli, hätä' > *trwoż+y+ć* (ipf) 'huolestuttaa, hätäännyttää'

> *za+trwoż+y+ć* (pf) : *za+trważ+a+ć* (ipf) 'huolestuttaa, hätäännyttää'

> *za+trwożyć się* (pf) 'huolestua, hätääntyä'

węgiel 'hiili' > *z+węgl+i+ć* (pf) : *z+węgl+a+ć* (ipf) 'hiilittää'

> *z+węgl+i+ć się* (pf) : *z+węgl+a+ć się* (ipf) 'hiiltyä'

zwierzę 'eläin' > *ze+zwierzęc+i+ć* (pf) 'tehdä eläimelliseksi, raaistaa'
 > *ze+zwierzęc+i+ć się* (pf) 'muuttua eläimelliseksi, raaistua'

Välittömästi substantiivikantaisia muuttumisjohdoksia on puolassa suhteellisen vähän.¹⁷⁵ Johdokset ovat translatiivisia tai reseptiivisiä, ja niillä on usein sekä konkreettinen että kuvallinen (allegorinen) mm. sananlaskuihin ja puheenparsiin sopiva merkitys, joka monesti on sävyltään joko pejoratiivinen tai muuten negatiivinen.¹⁷⁶ Tällaiset johdokset on voitu myös luoda okkasionaalisesti vain hetken tarpeeseen, eikä niillä ole yleisempää käyttöä.

Translatiivisia ja reseptiivisiä johdoksia syntyy tyypillisesti toisaalta ainesanoista (59a), toisaalta elollistarkoitteisista substantiiveista, joita on henkilötarkoitteisia (59b) ja eläin- tai kasvitarkoitteisia (59c). Henkilötarkoitteisten kantasubstantiivien joukossa on mm. paljon ihmisen tyyperyyttä kuvaavia ja siten negatiivisesti arvottavia sanoja. Eläintarkoitteisista kantasubstantiiveista johdettujen verbien (59c) merkitykseen valikoituu tavallisesti jokin ihmisten kollektiivisen käsityksen mukaan kyseiselle eläimelle tyypillinen huvittava tai negatiivinen piirre, joka sekin on varsin usein tyyperyys. Tällaista verbijohdosta voi käyttää metaforisesti vain ihmistarkoitteisen subjektin kanssa. (Ks. myös Majewska-Grzegorzcykowa 1957: 56–59; Grzegorzcykowa 1969: 29–32, 1984: 76.)

(59a)

drewno '(puu)aines' > *drewni+e+ć* (ipf) > *z+drewni+e+ć* (pf) 'muuttua puumaiseksi, jäykäksi kuin puu, kangistua'

kamień 'kivi' > *kamieni+e+ć* (ipf) > *s+kamieni+e+ć* (pf) 'kivettyä, muuttua kovaksi kuin kivi, kovettua'

pleśń 'home' > *pleśni+e+ć* (ipf) : *s+pleśni+e+ć* (pf) 'homehtua, vanhentua, huonontua'

rdza 'ruoste' > *rdzewi+e+ć* (ipf) > *za+rdzewi+e+ć* (pf) 'ruostua, huonontua, rappeutua'

skorupa '(kova) kuori' > *skorupi+e+ć* (ipf) > *ze+skorupi+e+ć* (pf) 'kuortua, kuorettua, kuoreutua, sulkeutua kuoreensa, jähmettyä, jämähtää paikoilleen'

wapno 'kalkki' > *wapni+e+ć* (ipf) > *z+wapni+e+ć* (pf) 'tulla kalkkiseksi, kalkkeutua, kalkkiutua'

włókno 'kuitu, säie, rihma' > *włokni+e+ć* (ipf) > *z+włokni+e+ć* (pf) 'muuttua kuiduksi, kuitumaiseksi'

¹⁷⁵Doroszewskin sanakirjassa (SJPD) niitä on n. 90 (ks. Grzegorzcykowa 1969: 30).

¹⁷⁶Runsaasti esimerkkejä uudismuodosteista, joiden kantasubstantiivi on eläintarkoitteinen voi löytää Samuel Adalbergin teoksesta *Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich* (1889–1894) ('Puolalaisten sanalaskujen, vertausten ja puheenparsien kirja', suom. AMB.) (Ks. Majewska-Grzegorzcykowa 1957: 57.)

(59b)

baba 'akka eukko, mummo' > *babi+e+ć* (ipf) > *z+babi+e+ć* (pf) 'naismaistua, akkamaistua, akoittua, mummoontua'¹⁷⁷

bałwan 'lumiukko, typerys' > *bałwani+e+ć* (ipf) > *z+bałwani+e+ć* (pf) 'tyhmistyä'

chłop 'talonpoika' > *chłopi+e+ć* (ipf) > *s+chłopi+e+ć* (pf) 'talonpoikaistua, maalaistua'

dziad 'ukko' > *dziadzi+e+ć* (ipf) > *z+dziadzi+e+ć* (pf) 'ukkoontua, ukkoutua, raihnaantua'

dziwak 'omituinen, eksentrisen ihminen' > *dziwacz+e+ć* (ipf) > *z+dziwacz+e+ć* (pf) 'muuttua omituiseksi'

galgan 'rääsy, ryysy, veijari, vintiö, riiviö' > *galgani+e+ć* (ipf) > *z+galgani+e+ć* (pf) 'muuttua vintiöksi, vintiömäiseksi'

idiota 'idiootti' > *idioci+e+ć* (ipf) > *z+idioci+e+ć* (pf) 'muuttua tyhmäksi kuin idiootti'

mieszczanin 'porvari, poroporvari' > *mieszczani+e+ć* (ipf) > *z+mieszczani+e+ć* (pf) 'muuttua poropovariksi, poroporvaristua'

niewiasta 'nainen' > *niewieści+e+ć* (ipf) > *z+niewieści+e+ć* (pf) 'naismaistua, akkamaistua, akoittua'

tuman 'typerys, ääliö' > *tumani+e+ć* (ipf) > *s+tumani+e+ć* (pf) 'tyhmistyä, hölmistyä'

(59c)

baran 'pässi, pässinpää, typerys' > *barani+e+ć* (ipf) > *z+barani+e+ć* (pf) 'hölmistyä, häkeltyä'

borsuk 'mäyrä; yksineläjä, erakko' > *borsucz+e+ć* (ipf) > *z+borsucz+e+ć* (pf) 'erakoitua'

bydłę 'nauta, elukka' > *bydłęci+e+ć* (ipf) > *z+bydłęci+e+ć* (pf) 'muuttua käytökseltään elukkamaiseksi, halpamaiseksi'

dąb 'tammi' > *dębi+e+ć* (ipf) > *z+dębi+e+ć* (pf) 'jähmettyä hämmästyksestä, kovettua'

grzyb 'sieni; raihna vanha ihminen' > *grzybi+e+ć* (ipf) > *z+grzybi+e+ć* (pf) 'raihnaantua, ikääntyä'

pies 'koira' > *psi+e+ć* (ipf) > *s+psi+e+ć* (pf) 'kurjistua, köyhtyä' (leksikaalistuma)

¹⁷⁷NS antaa sanan *akoittua* harvinaiseksi merkitykseksi myös 'tulla akkamaiseksi' (NS s.v. *akoittua*).

sep 'korppikotka' > *o+sepi+e+ć* (pf) 'masentua, lamaantua, synkistyä, tulla surulliseksi' (leksikaalistuma, ei ipf parikkia)

sowa 'pöllö' > *o+sowi+e+ć* (pf) 'masentua, lamaantua, synkistyä, tulla surulliseksi' (leksikaalistuma, ei ipf parikkia)¹⁷⁸

zwierzę 'eläin' > *zwierzęci+e+ć* (ipf) > *ze+zwierzęci+e+ć* (pf) 'eläimellistyä, epäinhimillistyä, raaistua'

Puolan substantiivikantaisista suffiksijohdon tuloksena syntyneistä muuttumisjohdoksista on myös mahdollista muodostaa joitakin prefiksillisiä teonlaatujohtoksia. Etenkin reseptiivijohdoksista voi johtaa prefiksillä muutoksen pienuutta tai suuruutta ilmaisevia verbejä. *Za*-prefiksi ilmaisee joissakin verbeissä muutoksen alkuvaihetta eli inkoatiivisuutta (ks. jakso 5.2.1.3). Lisäksi *po*-distributiivijohdoksia syntyy substantiivikantaisista muuttumisjohdoksista yleisesti (59d). Teonlaatujohtoksista tulee lähemmin puhe luvussa 5.

(59d)

pleśnieć (ipf) : *s+pleśnieć* (pf) 'homehtua'

> *nad+pleśnieć* (pf) 'homehtua **vähän**'

za+pleśnieć (pf) 'peittyä **kokonaan** homeeseen, homeella, **alkaa** homehtua'

po+pleśnieć (pf) 'homehtua **peräjälkeen**'

próchnieć (ipf) : *spróchnieć* (pf) 'lahota, mädätä, mädäntyä'

> *nad+próchnieć* (pf) 'lahota, mädätä, mädäntyä **vähän**'

rdzewieć (ipf) : *za+rdzewieć* (pf) 'ruostua'

> *nad+rdzewieć* (pf) 'ruostua **vähän**'

po+rdzewieć (pf) 'peittyä ruosteeseen, ruosteella, ruostua peräjälkeen'¹⁷⁹

prze+rdzewieć (pf) 'ruostua **kauttaaltaan, läpikotaisin**'

Kolmannen substantiivikantaisten muuttumisjohdosten ryhmän translatiivi- ja reseptiivijohdosten ohella muodostavat sekä suomessa että puolassa varsin vähälukuiset direktionaaliset johdokset, joiden merkitysparafraasi on 'siirtyä, joutua tai suuntautua kantasanan tarkoittamaan paikkaan, tilaan tai suuntaan' (60a–b) (ks. ISK § 333). Johdoksia on syntynyt vain pienestä joukosta lokaalistarkoitteisia substantiiveja sekä suomessa lisäksi joistakin nominaalisista tilaa tai suuntaa tarkoittavista vartalosta (Grzegorzczkova 1969: 75–76; ISK § 337). Tällaisten johdosten merkitysvastineina puolassa on tyypillisesti adjektiivikantaisia, faktiivijohdoksista *się*-johtimella johdettuja translatiiviverbejä (esim. *niski* 'matala' > *ob+niz+y+ć* (pf) : *obniżać* (ipf) 'alentaa' > *obniżyć się* (pf) : *ob+niz+a+ć się* (ipf) 'aleta, alentua'). Joillakin puolan johdoksilla on sekä intransitiivista että transitiivista käyttöä (esim. verbi *wodować* : *zwodować* 'laskeutua veteen, laskea veteen'). Suomessa taas on joitakin kantasubstantiivin tarkoittamaan tilaan joutumista ilmaisevia eli inkoatiivisia johdoksia, sellai-

¹⁷⁸Indeks a tergo (1973) kirjaa tosin vanhentuneen imperfektiivisen verbin *sowieć*.

¹⁷⁹Prefiksillä *po*- muodostetaan paitsi merkitykseltään distributiivisia ja ajallisesti rajoittavia teonlaatujohtoksia myös sellaisia perfektiivisiä verbijohdoksia, joiden yhteinen merkitys on 'peittää jollakin'(ks. jäljempänä luku 5). Sama peittämisen merkitys on usein prefiksillä *za*- (vrt. *za+pleśnieć*).

sia kuin *humala* > *humal+tu+a*, *hurmio* > *hurmi+oitu+a*, joiden merkityksen voi tulkita yhtä hyvin direktionaaliseksi kuin reseptiiviseksi (ks. myös ISK § 337).¹⁸⁰ Puolassa inkoatiivisia verbejä johdetaan yleensä verbikannoista (ks. edellä jaksot 4.4.1, 4.4.5.2).

(60a)

ala- > *ale+t+a* : *ale+ne+e*; *ale+ntu+a*

ete- > *ede+t+ä* : *ete+ne+e*

etä- > *etä+änty+ä*

lista > *lista+utu+a*

loitto > *loito+t+a* : *loitto+ne+e*; *loito+ntu+a*

lähi- > *lähe+t+ä* : *lähe+ne+e*, *lähe+nty+ä*¹⁸¹

maasto > *maasto+utu+a*

pohja > *pohja+t+a* : *pohja+a* 'ulottua, yltää pohjaan'

ranta > *ranta+utu+u*

ylä- > *yle+t+ä* : *yle+ne+e*; *yle+nty+ä*

(60b)

baza 'perusta' > *baz+owa+ć* (ipf) 'perustua' (ei pf parikkia)

dal 'kaukaisuus, etäisyys' > *od+dal+i+ć się* (pf) > *od+dal+a+ć się* (ipf)
'etääntyä, loitota, loitontua'¹⁸²

grunt 'pohja, perusta' > *grunt+owa+ć* (ipf) : *z+grunt+owa+ć* (pf) 'pohjata, yltää pohjaan'

ląd 'manner, mannermaa' > *ląd+owa+ć* (ipf) > *wy+ląd+owa+ć* (pf) 'laskeutua maahan, maihin, rantautua'

woda 'vesi' > *wod+owa+ć* (ipf) : *z+wod+owa+ć* (pf) 'laskeutua veteen, laskea veteen'

Enemmän kuin välittömästi substantiivikantaisia suffiksi- tai konfiksijohdoksia puolan muuttumisverbien joukossa on substantiivikantaisten muuttamisjohdosten *się*-edelleenjohdoksia, joiden merkitys voidaan tulkita paitsi translatiiviseksi tai re-

¹⁸⁰Puolassa on verbi *podchmielić* (*sobie*) 'juoda vähän liikaa', joka on johdettu substantiivista *chmiel* 'humalakasvi'. Verbin *hurmioitua* merkitysvastine on verbikantainen konfiksijohdos *unieść się*.

¹⁸¹Johdokset *loitontua*, *lähentyä* voi tulkita myös verbikantaisiksi johdoksiksi: *loitto-* > *loito+nta+a* > *loito+nt+u+u*, *lähi-* > *lähe+ntä+ä* > *lähe+nt+y+y*.

¹⁸²Molemmat verbit voi tulkita myös *się*-edelleenjohdoksiksi: *bliski* 'läheinen' > *z+bliż+y+ć* (pf) : *z+bliż+a+ć* (ipf) 'lähentää' > *z+bliż+y+ć się* (pf) : *z+bliż+a+ć się* (ipf) 'lähetä, lähentyä', *dal* 'kaukaisuus, etäisyys' > *od+dal+i+ć* (pf) : *od+dal+a+ć* (ipf) 'etäännyttää, loitontaa' > *od+dal+i+ć się* (pf) : *od+dal+a+ć się* (ipf) 'etääntyä, loitota, loitontua'.

septiiviseksi myös itsestään tapahtuvaksi (automaatiiviseksi) tai joiden toiminta voidaan tulkita tekijälle itselleen tapahtuvaksi (refleksiiviseksi) sen mukaan, missä semanttisessa roolissa verbijohdoksen subjekti lauseessa milloinkin esiintyy (60c). Varsinkin instruktiivijohdoksista syntyy helposti reseptiivinen *się*-johdos (ks. jakso 4.3.3.3).

(60c)

rana 'haava' > *ranić* (ipf) : *zranić* (pf) 'haavoittaa' > *zranić się* (ipf) : *zranić się* (pf) 'haavoittua'

Zranil się w palec. (USJP s.v. *zranić się*)

'Hän **haavoittui** sormeensa. Hän **haavoitti itseään** sormeen. Hän **teki haavan** sormeensa. Hän **sai haavan** sormeensa.' (refleksiivinen merkitys)
(*zranil się* 'haavoittui' preteriti 3. p. sg. maskuliini, *zranić się* (pf) 'haavoittua', *w palec* 'sormeen' prepositiokonstruktio *w* 'johonkin' + *palec* akkusatiivi sg., *palec* 'sormi')

Ranił się wymachując siekierą. (USJP s.v. *ranić się*)

'Hän **haavoittui/sai haavan, haavoja** huitoessaan kirveellä' (automaatiivinen merkitys)
(*ranił się* 'haavoittui' preteriti 3. p. sg. maskuliini, *ranić się* (ipf) 'haavoittua', *wymachując* 'huitoessa' gerundi, *wymachywać* (ipf) 'huitoa', *siekierą* 'kirveellä' instrumentaali sg. substantiivista *siekiera* 'kirves')

Ręce ranią się podczas wspinaczki. (USJP s.v. *ranić się*)

'Kädet **haavoittuvat kiipeillessä**. Käsiin **tulee haavoja** kiipeillessä, kiipeilyn aikana. (automaatiivinen tai reseptiivinen merkitys)
(*ręce* nominatiivi pl. substantiivista *ręka* 'käsi', *ranią się* 'haavoittuvat' prees. 3. p. pl., *ranić się* (ipf) 'haavoittua', *podczas wspinaczki* prepositiokonstruktio *podczas* + genetiivi 'jonkin aikana', *wspinaczki* genetiivi sg. substantiivista *wspinaczka* 'kiipeily')

Sekä suomessa että puolassa on pari substantiivikantaista intransitiivista johdosta, joiden merkitysparafraasina on 'viettää kantasanan ilmaiseva ajanjakso' (*talvi* > *talve+hti+a*, *yō* > *yō+py+ä*; *noc* 'yö' > *noc+owa+ć* (ipf) : *prze+noc+owa+ć* ~ *za+noc+owa+ć* (pf) 'yöpyä'; *zima* 'talvi' > *zim+owa+ć* (ipf) : *prze+zim+owa+ć* (pf) 'talvehtia' (Grzegorzczkova 1969: 76; ISK § 346, 365).¹⁸³ Puolassa on yksilöllisesti mahdollista tuottaa muitakin samantyyppisiä johdoksia. Grzegorzczkova (mp.) mainitsee mm. johdokset *latować* (ipf) 'viettää kesää' (< *lato* 'kesä') ja *poniedziałkować* (ipf) 'viettää maanantaita lorvaillen, vetelehtien' (< *poniedziałek* 'maanantai'), jotka Doroszewskin sanakirja määrittelee vanhahtaviksi (ks. SJPD s.v. *latować*, *poniedziałkować*). Kiintoisina sanamuodostuskeinoina huomionarvoisia ovat vielä seuraavat puolan substantiivikantaiset merkitykseltään inkoatiiviset muuttumisjohdokset, vaikka ne eivät edustakaan karttuvia tyyppejä (60d):

¹⁸³Verbillä *nocować* (ipf) : *prze+nocować/za+nocować* (pf) on myös transitiivista käyttöä, jolloin merkitys on 'antaa yösiä, majoittaa, (?)yövyttää'.

(60d)

deszcz 'sade' > *roz+deszcz+y+ć się* (pf) 'yltyä satamaan'

lato 'kesä' > *wy+letn+i+ć się* (pf) '(alkaa) pukeutua kesäisesti, keventää vaatetusta'

plaszcz 'takki' > *roz+plaszcz+y+ć się* (pf) > *roz+plaszcz+a+ć się* (ipf) 'riisua takkinsa, riisuutua takistaan'

pogoda 'sää, hyvä sää' > *roz+pogodz+i+ć się* (pf) > *roz+pogadz+a+ć się* (ipf) 'kaunistua (säästä)'

Tässä jaksossa olen vertaillut suomen ja puolan substantiivikantaisia merkitykseltään translatiivisia, reseptiivisiä ja direktionaalisia muuttumisjohdoksia keskittyen niiden kantasubstantiivien semantiikkaan ja johtimiin. On tärkeää huomata, että välittömästi substantiivikantaisten johdosten lisäksi kummassakin kielessä on runsaasti sellaisia deverbaalisia muuttumisjohdoksia, jotka ovat välillisesti substantiivikantaisia siten, että ne ovat substantiivikantaisten muuttamisjohdosten (ks. edellä jakso 4.3.3) *U*-johtimisia (jakso 4.4.5.4) tai *się*-johtimisia edelleenjohdoksia (jakso 4.4.5.4). Niitä ovat:

- faktiivijohdosten edelleenjohdokset (*ryhmittää* > *ryhmittyä*; *ugrupować* (pf) 'ryhmittää' > *ugrupować się* (pf) 'ryhmittyä')
- instruktiivijohdosten edelleenjohdokset (*rasvata* > *rasvautua*; *smarować* (ipf) 'rasvata' > *smarować się* (ipf) 'rasvautua')
- instrumentatiivijohdosten edelleenjohdokset (*sahata* > *sahautua*; *piłować* (ipf) 'sahata' > *piłować się* (ipf) 'sahautua')
- privatiivijohdosten edelleenjohdokse (*kuoria* > *kuoriutua*; *korować* (ipf) 'kuoria' > *korować się* (ipf) 'kuoriutua')
- direktionaalijohdosten edelleenjohdokset (*varastoida* > *varastoitua*; *magazynować* (ipf) 'varastoida' > *magazynować się* (ipf) 'varastoitua').

Näin tuotetut johdokset voivat saada molemmissa kielissä modaalisen helppoutta ilmaisevan, (ks. jaksot 3.8.1, 3.8.2, 6.2.1) automatiivisen itsestään tapahtumisen ja joskus myös refleksiivisen merkitystulkinnan. Edelleenjohdon esteenä voi kuitenkin olla muuttamisjohdoksen kantasubstantiivin merkitys.

Koska suomen *U*-muuttumisjohdoksen kantasanaksi voidaan morfologisesta segmentointitavasta riippuen usein tulkita sekä nomini että verbi, on vaikea laskea nomini- ja verbikantaisten muuttumisjohdosten lukumäärää verbileksikossa (ks. Pajunen 2001: 176–177). Puolassa taas muuttumisjohdosten kantasanaistamista hankaloittaa *się*-johtimen esiintyminen konfiksin osana sekä nomini- että verbikannoista johdettaessa.

4.4.5.5 Koonti: suomen ja puolan substantiivikantainen muuttumisjohto

1. Substantiivikantaiset muuttumisjohdokset ovat muiden muuttumisjohdosten (ja yleensäkin muutosta ilmaisevien verbien) tavoin aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisia. Tästä syystä ne ovat puolassa samadenotaatioisia aspektipareja, joissa imperfektiivinen parikki kuvaa prosessia ja perfektiivinen parikki sen tulosta. Suomessa sekä prosessia että tulosta ilmaistaan samalla verbillä.
2. Asiaintilaluokituksen mukaan substantiivikantaiset muuttumisjohdokset ovat tapahtumaverbejä.
3. Substantiivi- ja adjektiivikantaisia muuttumisjohdoksia johdetaan pääosin samoilla johtimilla.
4. Substantiivikantaisia muuttumisjohdoksia on sekä suomessa että puolassa selvästi vähemmän kuin merkitykseltään translatiivisia adjektiivikantaisia johdoksia. Substantiivikantaisten verbien määrää leksikossa lisää kuitenkin se, että välillisesti substantiivikantaisia muuttumisverbejä voidaan kummassakin kielessä johtaa substantiivikantaisista muuttamisverbeistä.
5. Substantiivikantaiset johdokset voidaan jakaa kantasanan merkityksen perusteella kolmeen ryhmään: translatiivisiin, reseptiivisiin ja direktionaalisiin johdoksiin. Vaikka johdokset ovat muodollisesti substantiivikantaisia, varsinkin translatiivijohdosten semanttinen kanta on tulkittavissa adjektiiviksi (kaltaisuustranslatiivi, ks. edellä jakso 4.4.5.2 ja jakso 4.4.5.4).
6. Kummassakin kielessä substantiivikantaisten muuttumisjohdosten keskeisiä ja toisilleen läheisiä merkitysryhmiä ovat translatiivi- ja reseptiivijohdokset. Direktionaaliset johdokset muodostavat pienen ja siksi marginaaliseksi jäävän ryhmän.
7. Substantiivikantaisten translatiivijohdosten ydinmerkityksenä on 'muuttuminen jossakin olennaisessa suhteessa sellaiseksi kuin kantasanan tarkoite osoittaa'. Tyypillinen kantasubstantiivi on elollistarkoitteinen, puolassa usein eläintarkoitteinen. Tällaiseen kantaan perustuvat johdokset ovat usein pitkälle leksikaalistuneita, merkitykseltään kuvallisia ja niihin sisältyy ekspressiivinen lisämerkitys.
8. Reseptiivijohdosten (suurin ryhmä) ydinmerkitys on 'tulla kantasanan tarkoitteella jollain tavoin varustetuksi'. Tyypillinen kantasubstantiivi on ainesana.
9. Direktionaalisten johdosten (kummassakin kielessä marginaalinen ryhmä) ydinmerkitys on 'siirtyä kantasanan tarkoittamaa paikkaan tai suuntaan'. Tyypillisen kantasubstantiivin merkitys on lokaalis-direktionaalinen. Suomessa myös inkoatiivinen 'tilaan siirtymisen' merkitys on mahdollinen.

10. Kuten adjektiivikantaiset myös substantiivikantaiset muuttumisjohdokset edustavat epäsuoraa leksikalisointistrategiaa, sillä niihin sisältyy johdoksen kantasubstantiivi varjoargumenttina.
11. Samoin kuin muut muuttumisjohdokset myös substantiivikantaiset muuttumisjohdokset muodostavat pareja muuttamisjohdosten kanssa.
12. Suomessa muuttamis- ja muuttumisjohdosten muodostamia pareja syntyy joko kausatiivisen edelleenjohdon kautta tai yhteisestä kannasta muodostettujen johdosten korrelaationa.
13. Puolassa translatiivisuffikseilla johdetuilla substantiivikantaisilla johdoksilla ei ole kausatiivisia parikkeja. Substantiivikantaisista muuttamisjohdoksista sen sijaan voidaan johtaa *się*-muuttumisjohdoksia.
14. Puolassa monista substantiivikantaisista muuttumisjohdoksista on mahdollista johtaa prefikseillä inkoatiivisia, distributiivisia ja tuloksen määrää modifioivia teonlaatusjohdoksia. Tämä vaikuttaa johdosten hyperonyymi–hyponyymi-suhteisiin verbileksikossa ja lisää leksikalisointistrategian epäsuoruutta.
15. Suomen substantiivikantaisilla muuttumisjohdoksilla on harvemmin erijohtimisia rinnakkaisjohdoksia kuin adjektiivikantaisilla (ks. edellä jakso 4.4.5.2 ja jakso 4.4.5.4). Runsaasti synonyymisia johdoksia on kuitenkin syntynyt murretaustaltaan erilaisilla johtimilla *-UtiU-* (itämurteinen) ja *-VntU-* (länsimurteinen).

4.5 Puolan paikanmuutosta ilmaisevat prefiksijohdokset

Puolan muutosjohdosten semanttisen alaryhmän muodostavat liikeverbien¹⁸⁴ väylää pitkin tapahtuvaa paikanmuutosta ilmaisevat prefiksijohdokset. Ne ovat prefiksijohdosten toiminnaan kannalta erityisen mielenkiintoisia siksi, että prefiksit ovat niissä pitkälti säilyttäneet spatiaalis-direktionaaliset perusmerkityksensä (ks. jakso 3.6). (GwjpM98: 543–544, 555–557.) Tällaisilla johdoksilla ei ole suomessa systemaattisia johdosvastineita, joskin suomen paikanmuutosta ilmaisevissa verbeissä on myös johdoksia. Ne ovat usein nominikantaisia: esim. etenemistä suhteessa taustaan ilmaisevat väyläverbit tyyppiä *alittaa*, *ylittää*, substantiivikantaiset direktionaaliset kantasanan ilmaisemaan paikkaan siirtymistä tarkoittavat johdokset tyyppiä *rantautua*, *leirytyä* tai substantiivikantaiset verbit tyyppiä *matkata*, *matkustaa*, *taivaltaa* (Pajusella 2001: 208 vaeltamisverbit) sekä erilaiset merkitykseltään separatiiviset verbit, kuten esim. *erkaantua*, *etääntyä*, *irtaantua*, *poistua* sekä latiiviset *lähestyä*, *saapua*.

Koska puolan liikeverbien ryhmä on varsin laaja ja ne ovat muiden verbien tavoin monimerkityksisiä, rajoitun tässä yhteydessä käsittelemään vain sellaisten prefiksijohdosten perusmerkityksiä, joiden vanhaan verbisanastoon kuuluva intransitiivinen tai transitiivinen kantaverbi (esim. *biec* 'juosta'; *wieźć* 'kuljettaa') kuvaa suun-

¹⁸⁴Puolan liikeverbien merkitysryhmistä ks. Śmiech 1986: 14–15 ja suomen liikeverbeistä ks. Pajunen 2001: 185–231.

taista paikanmuutosliikettä (ks. Śmiech 1986: 12; Pajunen 2001: 185–219). Tällaisilla aspektiltaan imperfektiivisillä prefiksijohdosten kantaverbinä toimivilla verbeillä on rinnallaan samavartaloinen (vartalo voi olla myös suppletiivinen) niin ikään imperfektiivinen edestakaista liikettä kuvaava verbi (*biec* (ipf) 'juosta' ~ *biegać* (ipf) 'juosta, juoksennella'; *wieźć* (ipf) kuljettaa ~ *wozić* (ipf) 'kuljettaa, kuljetella'), joka ei tyypillisesti esiinny muutosta ilmaisevien prefiksijohdosten kantaverbinä.

Sekä puolan intransitiivisista että transitiivisista aspektiltaan imperfektiivisistä suuntaista liikettä kuvaavista verbeistä voidaan prefiksillä johtaa subjekti- tai objektitarkoitteen sijainnin muutosta ilmaisevia perfektiivisiä verbejä, esim. *jechać* (ipf) 'ajaa, matkustaa' > *za+jechać* (pf) 'ajaa, matkustaa johonkin perille'; *wieźć* (ipf) 'ajaa, kuljettaa jotakin/jotakuta' > *za+wieźć* (pf) 'ajaa, kuljettaa joku/jokin perille'. Yhdestä kantaverbistä voidaan tyypillisesti muodostaa johdoksia usealla eri prefiksillä, joilla-kin verbeillä (esim. *iść* 'kulkea jalan') jopa 16:lla. Koska perfektiiviset johdokset ilmaisevat muutosta, niillä on samadenotaatioinen imperfektiivinen aspektiparikki, esim. *zajechać* (pf) : *zajeżdżać* (ipf); *zawieźć* (pf) : *zawozić* (ipf). Tällaiset aspektiparitit, jotka voivat perustua vartalosuffiksin vaihtoon, esim. *lecieć* (ipf) 'lentää' > *od+leci+e+ć* (pf) : *od+lat+ywa+ć* (ipf) 'lentää pois', tai suppletiiviseen vartaloon, esim. *iść* (ipf) 'kulkea jalan' > *przy+jść* (pf) : *przy+chodzić* (pf) 'saapua, tulla jalan', ovat usein morfofonologialtaan epäsäännöllisiä ja siksi muotorakenteeltaan läpinäkyvättömiä.

Intransitiivisten liikeverbien prefiksijohdokset ovat enimmäkseen kantaverbiensä tavoin intransitiivisia. On kuitenkin joitakin prefiksejä (*do-*, *o-/ob(e)-*, *od(e)-*, *prze-*, *wy-*, *za-*), jotka voivat tehdä kantaverbistään transitiivisia, esim. *plynąć* (ipf) 'uida, purjehtia' > *o+plynąć* (pf) : *o+plywać* (ipf) *wyspę* 'kiertää saari/saarta uimalla, purjehtimalla'; *iść* (ipf) 'kulkea jalan' > *prze+jść* (pf) : *prze+chodzić* (ipf) *ulicę* 'ylittää katu/katua jalan' (ks. edellä jakso 4.2.1).

Liikeverbeihin liittyvät prefiksit ovat valtaosin merkitykseltään eri tavoin latiivisia (*do-*, *na-*, *nad(e)-*, *pod(e)-*, *prze-*, *przed(e)-*, *przy-*, *w(e)-*, *wZ-*, *za-*, *Z-* (*się*)) tai separatiivisia (*od(e)-*, *roz(e)-* (*się*), *u-*, *wy-*). Lisäksi liikkeen sirkulaarisuutta ilmaistaan prefiksillä *o-/obe-* ja liikkeen alkamista prefiksillä *po-*. Latiivisilla johdoksilla kuvataan määränpään (päätepuolesta) lähestymistä (imperfektiivinen parikki) ja määränpään saapumista (perfektiivinen parikki). Lähtökohdasta loitonemista (imperfektiivinen parikki) ja siitä lähtemistä, erkaantumista tai poistumista (perfektiivinen parikki) puolestaan kuvataan eri tavoin separatiivisilla johdoksilla.

Puolan liikeverbien prefiksijohdoksilla ei ole suomessa systemaattisia johdosvas-
tineita. Latiivisessa perfektiivisessä johdoksessa prefiksin yleismerkityksisenä vastineena on tyypillisesti 'saapua, tulla johonkin', imperfektiivisessä vastaavasti 'lähestyä jotakin, olla tulossa johonkin'. Kantaverbin tehtäväksi jää ilmaista liikkumistapa, esim. *biec* (ipf) 'juosta' > *do+biec* (pf) 'saapua, tulla juosten johonkin perille' : *do+biegać* (ipf) 'olla juosten tulossa johonkin perille'; *dobiec do mety* 'tulla juosten maaliin', *dobiegać do mety* 'olla tulossa juosten maaliin'. Separatiivisessa perfektiivisessä johdoksessa puolestaan prefiksin merkitysvastineena voivat suomessa olla yleismerkityksiset verbit 'lähteä jostakin (johonkin), poistua jostakin' ja sen imperfektiivisessä parikissa verbi-ilmaus 'olla lähdyssä, poistumassa jostakin (johonkin)', esim. *lecieć* (ipf) 'lentää' > *od+lecieć* (pf) 'lähteä pois jostakin (johonkin) lentäen' :

od+latywać (ipf) 'olla lähdössä jostakin (johonkin) lentäen'; *odlecieć do Paryża* 'lähteä (lentäen) Pariisiin'; *odlatywać właśnie do Paryża* 'olla juuri lähdössä lentäen Pariisiin'. Puolassa siis sekä johonkin saapumista että jostain lähtemistä tai poistumista ilmaistaan usealla eri prefiksillä, joiden välisiä merkityseroja ilmennetään suomessa yleismerkityksisten deiktisten, liikettä suhteessa puhujan näkökulmaan kuvaavien verbien kontekstissa. Deiktinen liike voi olla myös kausatiivista, esim. suomen verbit *tuoda* ja *viedä*. (Pajunen 2001: 209.)

Puolan liikeverbien prefiksijohdokset ovat hyvä esimerkki epäsuorasta, ns. väyläleksikalisointistrategiasta (Talmy 1985: 69; Pajunen 2001: 187). Niissä on tietoa paitsi itse liikkeestä, myös sen suunnasta, väylästä, alku- ja päätepisteestä sekä subjektin tai objektin sijainnin muutoksesta. Suomessa kyseisten prefiksijohdosten merkitysvastineena on puolan kantaverbin merkitysvastine ja erilaiset tulo- ja erosijaiset adverbialitäydennykset (ISK § 961) sekä adpositiolausekkeet. Suomen leksikalisointistrategia on siis tässä suhteessa suora.

Tässä jaksossa olen tarkastellut yleisluonteisesti puolan liikeverbien prefiksijohdot väylällä etenevää paikanmuutosliikettä kuvaavien verbien osalta. Jonkin verran tarkemmin käsittelen sitä valittujen prefiksien semanttisia profiileja hahmotellessani (ks. luku 5).

4.6 Suomen ja puolan essentiaali johdokset

4.6.1 Yleistä

Suomen kielen johto-opissa essentiaali johdoksiksi¹⁸⁵ nimitetään yleisesti kantanomin tarkoittamassa tilassa tai tilanteessa olemista tai toimimista ilmaisevia adjektiivi- ja substantiivikantaisia verbijohdoksia (esim. *sairas* > *sairas+ta+a*; *viisas* > *viisas+tel+la*; *lakko* > *lakko+il+la*) sekä kantasanan tarkoitteena toimimista kuvaavia substantiivikantaisia johdoksia (esim. *tuomari* > *tuomar+oi+da*) (ISK § 308).¹⁸⁶ Kytömäki (1992: 262–264) kutsuu tämän semanttisen ryhmän verbejä statusjohdoksiksi ja toteaa niiden ilmaisevan ”[johdoksen] subjektin ominaisuutta, roolia sekä fyysistä tai psyykkistä tilaa” (mts. 262).

¹⁸⁵Termi essentiaalinen perustuu latinan verbiin *esse* 'olla' samoin kuin olosijan nimitys essiivikin. Englanninkielistä termiä *essive verb* puolestaan käytetään esim. kognitiivisen kielitieteen metonymiatutkimuksessa sellaisista nominikantaisen konversiojohdon tuloksena syntyneistä verbeistä kuin esim. *to author* 'kirjoittaa (teos)' ja *to knight* 'lyödä ritariksi' (Dirven 1999: 280). Emmi Hynönen (2007: 29) toteaa esitelmänsä abstraktissa, että myös suomen essentiaali johdokset voitaisiin merkityksensä puolesta liittää tähän essiiviverbien ryhmään.

¹⁸⁶Cannelinin (1930) erottaman kymmenkunnan denominaalisen johdoksen ”teonlaadun” joukossa ovat mm. essentiaalinen 'sinä, sellaisena, siinä tai sen alaisena oleminen, esiintyminen, toimiminen tai sen jäljitteleminen, minkä kantasana ilmaisee' ja traktatiivinen 'sillä askartelemista, sen käyttelemistä, harjoittamista, osoittamista, kuluttamista, viettämistä, mitä kantasana ilmaisee'.

Puolan johto-opissa¹⁸⁷ suomen essentiaali johdoksia merkitykseltään vastaavat verbit sijoitetaan osin tilajohdoksiin (puolaksi *formacje stanowe*), esim. *chory* 'sairas' > *chor+owa+ć* 'sairastaa, olla sairaana'; *mądry* 'viisas' > *mądrzyć się* 'viisastella'; *sędzia* 'tuomari' > *sędzi+owa+ć* 'tuomaroida, olla/toimia tuomarina', osin taas tapahtumien nimistä johdettujen verbien ryhmään (*formacje od nazw zdarzeń*), esim. *czaty* 'väijyksissä oleminen' > *czat+owa+ć* 'olla väijyksissä, väijyä'; *wiec* 'kansankokous' > *wiec+owa+ć* 'ottaa osaa kansankokoukseen'. Lisäksi on lainaperäisiä, etenkin *owa*-suffiksisia verbejä, jotka diakronisesti voidaan tulkita nominikantaisiksi essentiaali johdoksiksi, esim. *strajk* 'lakko' > *strajk+owa+ć* 'lakkoilla, olla lakossa'; *kaprys* 'oikku' > *kaprys+i+ć* 'oikutella' (tässä johtimena on *-i-*). Synkronisesti ne tulkitaan yleensä perusverbeiksi, joista on takaperoisjohdon tietä johdettu vastaava teonnimi (nomen actionis) esim. *strajkować* 'lakkoilla' > *strajk* 'lakko'; *kaprysić* 'oikutella' > *kaprys* 'oikku' (takaperoisjohdosta ks. esim. ISK § 168). Tällainen ratkaisu saa tukea siitä, että maskuliinisukuisten teonnimien johtaminen verbikannoista vartalosuffiksin poistolla (ts. nollajohdolla eli konversiolla)¹⁸⁸ on puolassa elävä ja varsin produktiivinen johtoprosessi (Gwjpm98: 359, 574–576). Kyseisten verbien johtopillisen statuksen tulkintaeroista riippumatta niiden merkitys on lähinnä essentiaali-

nen. Essentiaali johdokset ovat sekä suomessa että puolassa semanttisesti melko heterogeeninen ryhmä, joka sisältää niin tilaa kuin toimintaakin kuvaavia verbejä. Johdosten merkitystä yhdistää se, että ne eivät ilmaise muutosta, sekä se, että niiden subjektitarkoite on elollinen, useimmiten inhimillinen.

Molemmissa kielissä johdosten kantanominit jakaantuvat pitkälti samanlaisiin semanttisiin ryhmiin (ks. jäljempänä jaksot 4.6.2 ja 4.6.4), joiden merkitykselle on tavalla tai toisella yhteistä ihmiskeskeisyys, kuten esim. se, että ne kuvaavat ihmisen toimintaa tai käyttäytymistä jossain ammatissa, muiden ihmisten seurassa tai yhteisöllisissä tapahtumissa. Näin johdosten kantasubstantiiveina on runsaasti ihmistarkoitteisia substantiiveja, mm. ammattinimikkeitä ja perheenjäsenten nimityksiä (ISK § 331; Grzegorzcykowa 1969: 38–40). Kantasanana voi esiintyä joskus eläimen nimityskin, ja silloin johdoksen merkitys on 'käyttäytyä joltain osin kuin kantasubstantiivin tarkoittama eläin tyypillisesti ihmisen mielestä käyttäytyy' (esim. *apina* > *apin+oi+da*; *malpa* 'apina' > *malp+owa+ć* 'apinoida, matkia, jäljitellä apinamaisesti'). Sen lisäksi kantasubstantiivi voi kuvata jotain yhteisöllistä tapahtumaa (esim. *kapina*, *lakko*; *spisek* 'salaliitto', *wiec* 'kansankokous'). On myös joukko luonteeltaan toiminnallisia, inhimillistä käyttäytymistä kuvaavia johdoksia, joiden kantasubstantiivi viittaa johonkin ihmismielen toiminnan tuottamaan, sellaisia kuin *ilve* > *ilve+il+lä*, *juoni* > *juoni+tel+la*, *kuje* > *kuje+il+la*, *oikku* > *oiku+tel+la*, *pila* > *pila+il+la*, *temppu* > *temppu+il+la*; *dowcip* (pikku) *pila* > *dowcipk+owa+ć* 'pi-

¹⁸⁷Puolassa merkitykseltään essentiaalisia verbijohdoksia nimitetään yleisimmin tilajohdoksiksi (*formacje/czasowniki stanowe*) (ks. Grzegorzcykowa 1984: 76; Gwjpm98: 570, 574–576).

Grzegorzcykowa (1969: 22, 1984: 76) käyttää niistä myös termiä *formacje/czasowniki orzecznikowe* 'predikatiiviset johdokset/verbit'. Merkitykseltään toiminnallisia essentiaali johdoksia Wróbel nimittää Akateemisessa puolan kieliopissa (Gwjpm98: 574) termillä *formacje nazw zdarzeń* (tapahtumien nimistä muodostetut johdokset).

¹⁸⁸Nollajohdosta eli konversiosta ks. esim. Vare 1993; ISK § 171; Ejo 1999 s.v. *konwersja*; Koivisto 2013: 322.

lailla', *grymas* 'nyrpeä ilme' > *grymas+i+ć* 'nyrpistellä nokkaansa, oikutella', *żart* 'pila' > *żart+owa+ć* 'pilailla'. Oman alaryhmänsä muodostavat värinnimistä johdetut tilaverbit, esim. suomen *pun+erta+a* ja puolan *blekitni+e+ć*, *blekitn+i+ć się* 'siner-tää, siintää' (ks. ISK § 329; Grzegorzczkova 1969: 42–43), jotka poikkeavat suomen muista essentiaali johdoksista siinä, että niiden subjektitarkoite on tyypillisesti eloton.

Suomen essentiaali johdokset ovat aspektiominaisuuksiltaan rajapakoisia, puolan taas aspektiltaan imperfektiivisiä parittomia lekseemejä.

Essentiaali johdoksia käytetään tyypillisesti syntaktisesti yksipaikkaisina (intran-sitiivisina), ja niillä on ihmistarkoitteinen subjekti.¹⁸⁹ Verbi edellyttää usein lokaalista adverbialitäydennystä (61a–b).

(61a)

Hän isännöi tässä talossa.

(61b)

On gospodarzy w tym domu. 'Hän isännöi tässä talossa.'

Monia suomen essentiaali johdoksia, etenkin sellaisia, joiden kantasana on am-mattiin tai toimenkuvaan viittaava substantiivi, voidaan kuitenkin käyttää myös tran-sitiivisesti ei-kausatiivista toimintaa kuvaamassa. Silloin lauseessa on lokaalisen täy-dennyksen paikalla objekti ja tilanne dynaamistuu tilasta toiminnaksi.¹⁹⁰ Samalla myös lauseen subjektin semanttinen rooli muuttuu aktiivisemmaksi (heikoksi agen-tiksi). Objektin sijana esiintyvällä partitiivilla ilmaistaan sitä, että verbin kuvaama toiminta ei johda muutokseen (61c).

(61c)

Hän isännöi tätä taloa.

Vastaavanlainen intransitiiviverbin käyttö transitiivisena ei yleensä ole mahdollista puolassa, esim. verbi *gospodarzyć* (ipf) merkityksessä 'isännöidä' voi esiintyä vain lokaalisen täydennyksen kanssa (ks. esim. 60b). Tosin joillakin *owa*-suffiksisilla lek-sikaalistuneilla essentiaali johdoksilla on myös transitiivista käyttöä, esim. *apostol+owa+ć* 'julistaa' (< *apostol* 'apostoli'), *kat+owa+ć* 'kiduttaa' ('pyövelöidä') (< *kat* 'pyöveli') samoin kuin säännöllisellä johdoksella *szpieg* 'vakooja' > *szpieg+owa+ć* 'vakoilla' (esimerkit ovat Grzegorzczkowlta 1969: 39) (61d).

(61d)

Powinienby pan zacząć apostolować swoje nowe poglądy. 'Teidän pitäisi alkaa julistaa **uusia näkemyksiänne**.'

Silloin, kun halutaan rajata toiminta jonkin yhteisöllisen tilaisuuden alusta lop-puun tapahtuvaksi, transitiivisesti käytettyjen essentiaali johdosten objektin sijana saattaa olla myös akkusatiivi (61e).

¹⁸⁹Pajunen (2001: 148) pitää sellaisia verbejä kuin *emännöidä* 'tehdä emännän tehtäviä', *hommailla*, *puuhailla* 'tehdä kaikenlaista' semanttisesti transitiivisina ja syntaktisesti intransitiivisina.

¹⁹⁰Suomen verbien transitiivisuudesta ks. Leino 1991: 21–36.

(61e)

*Kuka tuomaroι **tässä ottelussa**? ~ Kuka tuomaroι **tätä ottelua/tämän ottelun**?*

*Kuka isännöi **tässä kokouksessa**? ~ Kuka isännöi **tätä kokousta**? / Kuka isännöi **tämän kokouksen**?*

Joillakin suomen *ri*-loppuisista ammattinimikkeistä johdetuilla essentiaaliverbeillä (*nikkari* > *nikkar+oi+da*, *suutari* > *suutar+oi+da*, *parturi* > *partur+oi+da*) on myös kausatiivista valmistamista tai käsittelemistä ilmaisevaa käyttöä (61f–g). Tällaisten johdosten merkityksen dynaamisuus on ilmeisesti lähtöisin niiden kantasubstantiiveista, jotka viittaavat aktiivisiin tekijöihin, samanlaisiin kuin joistakin muutosverbeistä johdetut tekijännimet (nomen agentis) esim. *leipuri* (< *leipoa*), *maalari* (< *maalata*). Toisaalta *-Oi-* on myös yleinen nominikantaisten kausatiivijohdosten johtimena (ks. ISK § 331), joten senkin merkitykseen sisältyy dynaamisuutta.

(61f)

*Isä nikkaroι **tuolia/tuolin**.*

(61g)

*Sinun olisi hyvä parturoida **tukkaasi/tukkasi** ennen kesää.*

Myös suomen adjektiivikantaisilla essentiaali johdoksilla on (potentiaalista) transitivista käyttöä (61h), ja niitä voidaan käyttää esim. resultatiivimuotissa (61i) (ks. ISK § 482). Niidenkin merkitykseen voi siis sisältyä eriaasteista toiminnallisuutta. Tämä näkyy suomessa myös johdosten seliteparafraaseihin sopivista verbeistä: esim. *pöyhkeillä* 'esiintyä/käyttäytyä pöyhkeästi', *viisastella* 'esiintyä/puhua/kirjoittaa näsäviisaasti'. Samalla tavoin jossain määrin toiminnallisia ovat puolan verbit (esim. *pysznić się* 'pöyhkeillä', *mądrzyć się* 'viisastella'). Ne ovat kuitenkin aina intransitiivisia.

(61h)

*Moni sairastaa **sitä tautia**. / Moni sairastaa **sen taudin** jo lapsuudessaan.*

(61i)

*Leijonakapteeni Komarov hölmöili **itsensä suihkuun** ensimmäisessä erässä.*
(HS 10.11. 2013)

Tämän jakson yleisten, osin kontrastiivisten huomioiden jälkeen siirryn tarkastelmaan lähemmin ensin suomen (jakso 4.6.2) ja sitten puolan (jakso 4.6.3) essentiaali johdoksia. Kiinnitän jonkin verran huomiota myös muihin nominikantaisiin tilaverbeihin.

4.6.2 Suomen essentiaali johdokset

Suomessa essentiaali johdoksia johdetaan yleisesti johtimilla *-le-*, *-ile-*, *-(i)Ctele-* ja *-Oi-*. Johtimina esiintyvät myös *-i-* ja *-tA-* sekä joskus harvoin *-A-* (: *-t-*) ja *-ttA-*. Niissä on siis sekä tyypillisesti frekventatiivi- että kausatiivijohtimina esiintyviä joh-

timia. Johtimen valinta tapahtuu ilmeisesti kantasanan rakenteen perusteella. (Ks. esimerkkejä jäljempänä 62a–d.) Johdosryhmä on karttuva, mikä näkyy sen tapaisten usein kerrallisten ja tilapäisten muodosteiden runsautena kuin esim. johdokset *huoraillla* 'käyttäytyä huoran tavoin', *'sinkkuilla* 'käyttäytyä sinkun tavoin', *söpöillä* 'käyttäytyä/esiintyä makeilevan söpösti'. (Ks. myös Kytömäen 1992: 262–263 ja Ison suomen kieliopin (§ 308) antamia esimerkkejä.) Edelleenjohto ei ole mahdollista *le-* eikä *Oi-*johdoksista. (Kytömäki 1990; ISK § 303, 308, 331, 353, 360–363.) Oman ryhmänsä muodostavat värinnimikannoista johtimilla *-(e)rtA-*, *-htA-* ja *-O(i)ttA-* derivoidut essentiaaliverbit (esim. *vihertää*, *harmahtaa*, *punoittaa*) (niistä ks. Hatakka 2016).

Esitän alla joukon esimerkkejä suomen adjektiivikantaisista (62a) ja substantiivikantaisista (62b–d) essentiaalijohdoksista. Kanta-adjektiivit kuvaavat tyypillisesti ihmistä (positiivisesti tai negatiivisesti) arvottavia ominaisuuksia. Substantiivikantaiset johdokset puolestaan voidaan jakaa kantasanan merkityksen perusteella neljään alaryhmään: kantasana on ihmistarkoitteinen (joskus myös eläintarkoitteinen, mutta ihmisestä käytetty, esim. *apina* > *apin+oi+da*, *kukko* > *kukko+il+la*, *sika* > *sika+il+la*, *porsas* > *porsas+tel+la*) (62b), kantasana kuvaa tapahtumaa (62c), kantasana on ihmismielen toiminnan tuote (62d), ja kantasana on värinnimi (62e). Alaryhmään 62b kuuluu runsaasti johdoksia, joiden kantasana viittaa ammattiin. Alaryhmä 62e taas on marginaalinen ja myös *(e)rtA-*johtimensa puolesta muista johdoksista poikkeava.¹⁹¹

(62a)

ahkera > *ahker+oi+da*¹⁹²

hölmö > *hölmö+il+lä*

kenkku > *kenku+tel+la* > *kenkku+il+la*

kiivas > *kiiva+il+la*

kitsas > *kitsas+tel+la*

laiska > *laisko+tel+la*

leuhka > *leuhk+i+a*

makea > *make+il+la*

nuuka > *nuuka+il+la*

pöyhkeä > *pöyhke+il+lä*

sairas > *sairas+ta+a*

¹⁹¹Isossa suomen kieliopissa *(e)rtA-*johdoksia (*kellertää*, *vihertää*) käsittelee § 329 muuttamisverbien yhteydessä.

¹⁹²Merkitykseltään essentiaalisia adjektiivikantaisia *Oi-*johdoksia on vähän, kun taas *Oi-*johtimisia substantiivikantaisia (etenkin *i-*vartaloisista substantiiveista johdettuja) essentiaalijohdoksia on runsaasti (esim. *mestaroida*, *parturoida*, *suutaroida*). Suurin osa adjektiivikantaisista *Oi-*johdoksista on kausatiivisia (esim. *entisöidä*, *jäntevöidä*, *pätevöidä*).

vihanta > *vihann+oi+da*

viheriä > *viheri+öi+dä*

viisas > *viisas+tel+la*

(62b)

emäntä > *emänn+öi+dä*

fani > *fani+tta+a*

häirikkö > *häirik+öi+dä*

isäntä > *isänn+öi+dä*

kaveri > *kaveera+t+a*

keikari > *keikar+oi+da*

kippari > *kippar+oi+da*

mestari > *mestar+oi+da*

parturi > *partur+oi+da*

puoskari > *puoskar+oi+da*

sijainen > *sijais+ta+a*

taituri > *taitur+oi+da*

tuomari > *tuomar+oi+da*

veli > *velje+il+lä*

(62c)

ateria > *ateri+oi+da*

kahakka > *kahak+oi+da*

kapina > *kapin+oi+da*

kokous > *kokous+ta+a*

lakko > *lakko+il+la*

mellakka > *mellak+oi+da*

(62d)

ilve > *ilve+il+lä*

hoppu > *hoppu+il+la*

kuje > *kuje+il+la*

kunto > *kunto+il+la*

oikku > *oiku+tel+la*

oikku > *oikku+il+la*

pila > *pila+il+la*

temppu > *temppu+il+la*

(62e)

kelta- > *kell+ertä+ä*

puna > *pun+erta+a*

sini > *sin+ertä+ä*

viher- > *vih+ertä+ä*

harmaa > *harma+hta+a*

puna > *pun+oitta+a*

4.6.3 Suomen essentiaali johdosten semanttisia lähiryhmiä

Essentiaali johdosten lisäksi tilaa ilmaisevia nominikantaisia verbijohdoksia, joiden kantana on enimmäkseen substantiivi, ovat myös monet suomen ns. statiiviset tunneverbit (ISK § 466), sellaiset kuin esim. *inhota*, *rakastaa*, *vihata* (63a). (Niiden yhteydestä tunnekausatiivijohdoksiin ks. jakso 4.2.4.)

(63a)

himo > *himo+it+a* (: *himo+itse+n*)

häpeä > *häve+t+ä* (: *häpe+ä+n*)

ikävä > *ikäv+öi+dä*

ilo > *ilo+it+a* (: *ilo+itse+n*)

inho > *inho+t+a* (: *inho+a+n*)

kaiho > *kaiho+t+a* (: *kaiho+a+n*)

kammo > *kammo+t+a* (: *kammo+a+n*)

lempi > *lemp+i+ä*

riemu > *riemu+it+a* (: *riemu+itse+n*)

sääli > *sääl+i+ä*

viha > *viha+t+a* (: *viha+a+n*)

rakas > *rakas*+**ta**+*a* (adjektiivikanta!)

tyly > *tyly*+**ttä**+*ä* (adjektiivikanta!)

Nämä verbit ovat valtaosin transitiivisia (poikkeuksena *iloita* ja *riemuita*), ja niihin liittyy tyypillisesti ihmistarkoitteinen kokijasubjekti ja partitiiviobjekti tai elatiivisijainen adverbialaali ärsykkeen roolissa. Subjektin voi myös Pentti Leinon tavoin katsoa esiintyvän ”mentaalisen agenttina” ja mentaaliverbeillä kuvattujen tunteiden olevan ”energiaa vaativia toimintoja” eikä täysin staattisia tiloja (ks. Leino 1991: 167). Tällainen agentiivinen subjektitarkoite saattaa toiminnallaan aiheuttaa myös lauseen objektitarkoitteen tilan muutoksen. Verbiin liittyvä akkusatiiviobjekti¹⁹³ on tällöin rooliltaan kokija. Akkusatiivisijan lisäksi objektitarkoitteen tilan muutosta voidaan ilmaista adverbialitäydennyksellä, joka tekee ilmauksesta resultatiivisen (resultatiivimuotti, ks. ISK § 482). Tällaisena resultatiivistavana predikatiiviadverbialaali voi olla mm. taipumaton adverbi tai translatiivisijainen nomini (63b) (ks. myös ISK § 978–979).

(63b)

*Lapsi rakasti **nalleaan**. Lapsi rakasti **nallensa rikki**.*

*Vihaan **häntä**. Voisin vihata **hänet kuoliaaksi**.*

Tilan ja toiminnan ilmausten välimaastossa ovat myös ns. toiminnalliset tunneverbit (ISK § 466) sellaiset kuin *ihmetellä*, *intoilla*, *tuskailla* (63c). Syntaktiselta käyttäytymiseltään ne muistuttavat statiivisia tunneverbejä. Niiden kuvaama toiminta ei kuitenkaan yleensä ole kuviteltavissa tulokselliseksi (so. muutokseen johtavaksi), joten niiden objektin sijana on partitiivi (63d). Verbikohtainen resultatiivinen käyttökin on silti joskus mahdollinen (63e). Tällöin verbiä käytetään resultatiivimuotissa (ks. ISK § 482).

(63c)

hermo > *hermo*+**il**+*la*

hätä > *hätä*+**il**+*lä*

ihme > *ihme*+**tel**+*lä*

ilo > *ilo*+**tel**+*la*

into > *into*+**il**+*la*

kiihko > *kiihko*+**il**+*la*

raivo > *raivo*+**t**+*a* (: *raivo*+*a*+*n*)

tuska > *tuska*+**il**+*la*

tuska > *tusk*+**itel**+*la*

viha > *viho*+**itel**+*la*

¹⁹³Isossa suomen kieliopissa (§ 925) totaaliobjekti.

(63d)

*Ihmettelen **häntä**.*

*Hermoilet ihan turhaan sitä **tenttiä**.*

(63e)

*Hermoilet vielä **itsesi** hautaan.*

Aspektiominaisuuksiltaan sekä statiiiviset että toiminnalliset tunneverbit ovat rajapakoisia, minkä merkinä on myös se, että niiden objektin sijana on tyypillisesti partitiivi. Suomen verbien aspektiominaisuuksista käydyssä keskustelussa kyseisiä verbejä on nimitetty myös irresultatiivisiksi (ks. mm. T. Itkonen 1976; Leino 1991: 164–168).

Puolassa suomen statiiivisten tunneverbien merkitysvastineet ovat usein johtamattomia perusverbejä (esim. *kochać* 'rakastaa', *tesknić* 'kaivata'), jotka ovat parittomia aspektiltaan imperfektiivisiä lekseimejä, toiminnallisten tunneverbien merkitysvastineet sitä vastoin ovat niin ikään imperfektiivisiä *się*-johdoksia (esim. *cieszyć się* 'iloi-ta', *dziwić się* 'ihmetellä' (ks. jakso 4.2.4 esimerkit 27c–d).

4.6.4 Puolan essentiaali johdokset

Puolan essentiaali johdosten johtimina toimivat suffiksit *-owa/-uj-*, *-i/-y-/-0-* (joskus harvoin myös *-a/-aj-*) sekä konfiksi *-i/-y-/-0-* + *się* (Grzegorzczkova 1969: 34–46; GwjpM98: 570, 574–576). Johdokset ovat aspektiltaan imperfektiivisiä. Koska ne eivät ilmaise muutosta, niillä ei ole samadenotaatioista prefiksillistä perfektivistä parikkia. Osasta johdoksia voidaan kuitenkin prefikseillä johtaa erilaisia perfektivisiä teonlaatu johdoksia, mm. tilaan joutumista tai tilan alkua ilmaisevia inkoatiivisia (johtimina mm. *za-*, *roz(e)- się*, *Z-*) sekä delimitatiivisia (lyhyttä kestoa ilmaisevia) ja distributiivisia *po*-johdoksia (64a) (ks. jakso 5.2.1).

(64a)

balować (ipf) 'juhlia' > **prze**+*balować* (pf) 'juhlia oikein kunnolla'

balować (ipf) 'juhlia' > **za**+*balować* (pf) 'juhlia liikaa'

chorować (ipf) 'sairastaa' > **za**+*chorować* (pf) 'sairastua'

chorować (ipf) 'sairastaa' > **roz**+*chorować się* (pf) 'sairastua kovasti'

chorować (ipf) 'sairastaa' > **po**+*chorować* (pf) (*tydzień*) 'sairastaa (viikko)'

buntować się (ipf) 'kapinoida' > **z**+*buntować się* (pf) 'nousta kapinaan, tehdä kapina, alkaa kapinoida, ruveta/ryhtyä kapinoimaan'

sędziować (ipf) 'tuomaroida' > **za**+*sędziować* (pf) 'alkaa toimia tuomarina, alkaa tuomaroida'

ucztować (ipf) 'juhlia' > **po**+*ucztować* (pf) 'juhlia, vähän/jonkin aikaa'

Adjektiivikantaisia essentiaali johdoksia on puolassa vähän (Grzegorzcykowa 1969: 34–38, 1984: 76; GwjpM98: 570). Monet niistä ovat leksikaalistuneita. Johdosten merkitysparafraaseista näkyy, että ryhmä on semanttisesti jokseenkin epäyhdenäinen (64b). Joukossa on myös tunnetilaa ilmaisevia johdoksia (*radować się* 'riemuita', *weselić się* 'iloita', *smucić się* 'surra'). Niillä kuvataan paitsi tilassa olemista myös kanta-adjektiivin tarkoittaman tunteen osoittamista, joten ne lukeutuvat ns. toiminnallisiin tunneverbeihin (ISK § 446). Niistä voidaan mm. prefikseillä *u-* ja *za-* johtaa tilaan joutumista kuvaavia inkoatiivijohdoksia (lähemmin jaksossa 5.2.1). Esi-merkit 64b–c ovat osin Grzegorzcykowalta (1969: 34–43) ja osin sanakirjaperäisiä (USJP).

(64b)

chory 'sairas' > *chor+owa+ć* (ipf) 'sairastaa'

ciężki 'painava, raskas' > *cięż+y+ć* (ipf) 'tuntua painavalta, raskauttaa'

długi 'pitkä' > *dłuż+y+ć się* (ipf) 'tuntua pitkältä, pitkittyä'

glupi 'tyhmä, typerä' > *wy+glupi+a+ć się* (ipf) 'hölmöillä, käyttäytyä hölmösti'

mądry 'viisas' > *mądrz+y+ć się* (ipf) > 'viisastella' > *wy+mądrz+y+ć się* (pf)
'sanoa jotain rikkiviisasta' > *wy+mądrz+a+ć się* (ipf) 'viisastella'

obfity 'runsas' > *obfit+owa+ć* (ipf) 'olla runsaasti'

poufaly 'tuttavallinen' > *poufal+i+ć się* (ipf) 'olla tuttavallisissa väleissä'

próżny 'turha(mainen), tyhjä' > *próżn+owa+ć* (ipf) 'laiskotella, olla joutilaana, toimittaa tyhjää'¹⁹⁴

przykry 'ikävä, ikävystyttävä' > *przykrz+y+ć się* (ipf) 'olla ikävystynyt, jotakuta ikävystyttää'

pyszny 'ylpeä' > *pyszn+i+ć się* (ipf) 'ylpeillä'

rad 'iloinen' > *rad+owa+ć się* (ipf) 'olla riemuissaan, riemuita'

skapy 'kitsas, saita, pihi' > *skap+i+ć* (ipf) 'kitsastella, pihistellä, olla kitsas, pihi'

smutny 'surullinen' > *smuc+i+ć się* (ipf) 'olla surullinen/suruissaan, surra'

wesoły 'iloinen' > *wesel+i+ć się* (ipf) 'olla iloinen/iloissaan, iloita, olla riemuissaan, riemuita'

Substantiivikantainen essentiaali johto (64c) sitä vastoin on produktiivista etenkin silloin, kun kantasana on ihmistarkoitteinen ja johtimena suffiksi *-owa/-uj-* (Grzegorzcykowa 1969: 38–41, 1984: 76–77; Bojar 1975; GwjpM98: 575–576). Täl-

¹⁹⁴Grzegorzcykowa (1969: 38) pitää johdosta *próżnować* 'laiskotella, toimittaa tyhjää' leksikaalistumana ja kiinnittää huomiota siihen, että johdokseen voi liittyä myös elotontarkoitteinen subjekti, jollain merkitys on 'olla tyhjänä, vapaana'.

laisia johdoksia on Doroszewskin sanakirjassa (SJPD) Grzegorzcykowan (1969: 37) mukaan n. 200, kun taas nykypuolassa heikommin produktiivisella johtimella *-i/-y-/-0-* tuotettuja substantiivikantaisia essentiaali johdoksia on vain n. 90. Myös rinnakkaisjohdoksia esiintyy jonkin verran. Kantasubstantiiveina esiintyy suomen tavoin mm. sekä ammattinimikkeitä että perheenjäsenten nimityksiä, esim. *sędzia* 'tuomari' > *sędziować* 'tuomaroida', *brat* 'veli' > *bratać* 'veljeillä', joskin siinä, mistä ole-massa olevista nimityksistä essentiaali johdoksia on syntynyt tai syntyy, suomi ja puola eroavat toisistaan. Lisäksi (etenkin puolan) essentiaali johdosten kantasanoina on jokunen jotenkin huomiota herättävästi käyttäytyvän henkilön nimitys, esim. *blazen* 'pelle' > *blaznować* 'pelleillä'. Eläintarkoitteisia kantasanoja on joitakin, mm. *bóbr* 'majava' > *bobrować* 'penkoa, rämpiä vedessä', *małpa* 'apina' > *malpować* 'apinoida', *ślimak* 'etana' > *ślimaczyć się* 'kulkea hitaasti, madella kuin etana', *świnia* 'sika' > *świnić się* 'porsastella, sikailla', *tchórz* 'hilleri' > *tchórzyc* 'jänistää'. Joskus kantasubstantiivin tarkoite on elotonkin, kuten johdoksessa *perlić się* 'helmeillä' < *perła* 'helmi'. Suomen essentiaali johdon kanssa yhteistä on myös se, että kantasubstantiivien joukko on semanttisesti melko kirjava. Tämän vuoksi myös johdosten merkitysparafraasit vaihtelevat: yleisimpiä ovat 'olla/toimia/esiintyä sellaisena kuin kantasubstantiivi osoittaa' ja 'käyttäytyä kantasubstantiivin tarkoitteelle luonteenomaisesti'. Esiintyessään perusmerkityksessään johdokset ovat intransitiivisia ja aspektiltaan imperfektiivisiä (64c). Jotkin niistä ovat leksikaalistumisen myötä muuttuneet transitiivisiksi, kuten esim. verbi *dziedziczyć* (ipf) 'periä, saada perintönä' (< *dziedzic* 'perijä'), jonka merkitys on ollut 'olla jonkin perijänä', mutta jota nykyisin käytetään transitiivisesti *dziedziczyć coś po kimś* 'periä jotakin joltakin'. Tällaisella imperfektiivisellä transitiiviverbillä voi olla myös prefiksillinen perfektiivinen pari: *o+dziedziczyć coś* 'saada perinnöksi jotakin' (Grzegorzcykowa 1969: 35). Osalla essentiaali verbejä on sitä paitsi perfektiivisiä prefiksijohdoksia, joiden merkitys on lähinnä inkoatiivinen (ks. jakso 5.2.1).

(64c)

blazen 'pelle, narri, ilveilijä' > *blazn+owa+ć* (ipf) 'pelleillä, ilveillä, esiintyä pellenä, narrina'

blazen 'pelle, narri, ilveilijä' > *blazn+i+ć się* (ipf) 'pelleillä, ilveillä, esiintyä pellenä, narrina'

brat 'veli' > *brat+a+ć się* (ipf) 'kaveerata, veljeillä, olla hyvää pataa'

chuligan 'huligaani' > *chuligan+i+ć* (ipf) 'harjoittaa ilkivaltaa'

dyrektor 'johtaja' > *dyrektor+owa+ć* (ipf) 'toimia johtajana'

dziedzic 'perillinen, perijä' > *dziedzicz+y+ć* (ipf) 'olla perillisenä, saada perintönä'

dziwak 'originelli' > *dziwacz+y+ć* (ipf) 'käyttäytyä omalaatuisesti, oudosti'

gość 'vieras' > *gość+i+ć* (ipf) 'pitää vieraanaan, olla jonkun vieraana'

kibic 'kannattaja, urheilufani' > *kibic+owa+ć* (ipf) 'kannattaa, kannustaa, fanittaa'

kolega 'kaveri' > *koleg+owa+ć się* (ipf) 'kaveerata'

król 'kuningas' > *król+owa+ć* (ipf) 'olla kuninkaana, hallita kuninkaana'

kucharz 'kokki, keittäjä' > *kucharz+y+ć* (ipf) 'olla kokkina, kokata'

kucharz 'kokki, keittäjä' > *kucharz+owa+ć* (ipf) 'olla kokkina, kokata'

leniuch 'laiskuri' > *leniuch+owa+ć* (ipf) 'laiskotella'

lobuz 'lurjus'n' > *lobuz+owa+ć (się)* (ipf) 'lurjustella'

matka 'äiti' > *matk+owa+ć* (ipf) 'hoitaa äidin virkaa, olla jollekulle äitinä'

mędrak 'viisastelija' > *mędrk+owa+ć* (ipf) 'viisastella'

ojciec 'isä' > *ojc+owa+ć* (ipf) 'hoitaa isän virkaa, olla jollekulle isänä'

pan 'herra' > *pan+owa+ć* (ipf) 'olla herrana, hallita, vallita'

patron 'suojelija' > *patron+owa+ć* (ipf) 'toimia suojelijana'

prezes 'johtaja' > *prezes+owa+ć* (ipf) 'toimia johtajana'

próżniak 'tyhjäntoimittaja' > *próżniacz+y+ć się* (ipf) 'laiskotella, toimittaa tyhjää'

sekreтарь 'sihteeri' > *sekreтарь+owa+ć* (ipf) 'toimia sihteerinä'

sędzia 'tuomari' > *sędzi+owa+ć* (ipf) 'toimia tuomarina, tuomaroida'

szeף 'johtaja, päällikkö' > *szeף+owa+ć* (ipf) 'toimia johtajana'

szofer 'kuski, sofööri' > *szofer+owa+ć* (ipf) 'toimia kuskina, kuskata'

szpieg 'vakooja' > *szpieg+owa+ć* (ipf) 'olla/toimia vakoojana, vakoilla'

zawodnik 'kilpailija' > *zawodnicz+y+ć* (ipf) 'kilpailla'

Suomen tavoin lähinnä essentiaalisina voidaan pitää puolassakin sellaisia substantiivikantaisia johdoksia, jotka kuvaavat kantasanan ilmaisemassa tilassa tai tilanteessa olemista tai toimimista (64d) (ISK § 331; GwjpM98: 574–575). Vaikka myös tämä ryhmä on semanttisesti melko heterogeeninen, kantasubstantiiveja yhdistää kuitenkin se, että ne tarkoittavat tilaisuutta tai tilannetta jossa on ihmisiä mukana. Jotkin verbit ovat synkronisesti tulkittavissa myös johtamattomiksi perusverbeiksi (ks. edellä jakso 4.6.1).

(64d)

bal 'juhlat' > *bal+owa+ć* (ipf) 'juhlia'

czaty 'väijytys' > *czat+owa+ć* (ipf) 'olla väijyksissä, väijyä'

koncert 'konsertti' > *koncert+owa+ć* (ipf) 'konsertoida'

romans 'romanssi' > *romans+owa+ć* (ipf) 'kokea romanssi, olla kevyessä rakkaussuhteessa'

spisek 'salaliitto' > *spisk+owa+ć* (ipf) 'olla salaliitossa'

strajk 'lakko' > *strajk+owa+ć* (ipf) 'olla lakossa, lakkoilla'

uczta 'kemuk, juhlat' > *uczta+owa+ć* (ipf) 'juhlia'

wagary 'luvaton poissaolo koulusta' > *wagar+owa+ć* (ipf) 'olla luvatta poissa koulusta, skraapata, lintsata, pinnata'

wiec 'kansankokous' > *wiec+owa+ć* (ipf) 'pitää kansankokousta, käy keskustelua'

Suomen *erta*-johdosten (*punertaa*, *sinertää*) tavoin oman selvärajaisen pienen alaryhmänsä muodostavat värinnimistä (substantiiveista tai niihin johtosuhteessa olevista vastaavaa väriä kuvaavista adjektiiveista, esim. *blękitny* 'sininen' > *blękit* 'sini')¹⁹⁵ johdetut tilaverbit, joiden merkitysparafrasi on 'olla, näkyä sen värisenä kuin kantanomini ilmoittaa' (64e). Verbit ovat aspektiltaan imperfektiivisiä parittomia lekseemejä, joista kyllä muodostetaan yleisesti tilan alkamista kuvaavia perfektivisiä inkoatiivijohdoksia *za*-prefiksillä (ks. jäljempänä jakso 5.2.1). Johtimina toimivat suffiksit *-e/-ej-* ja *-nie/-niej-*, joilla pääsääntöisesti johdetaan nominikantaisia muuttumisverbejä, sekä konfiksi *-i/-y/--0-* + *się* (ks. edellä jakso 4.4.5.1). Essentiaalisessa merkityksessä suffiksi- ja konfiksi-johdokset ovat synonyymeja (esim. *blękitni+e+ć* = *blękitn+i+ć się* 'siintää, sinertää'), mutta vain suffiksi-johdoksilla on merkitys 'muuttua sen väriseksi kuin kantanomini ilmoittaa'. (Ks. Grzegorzczkova 1969: 28–29, 42–43.) Tämänmerkityksisille aspektiltaan imperfektiivisille johdoksille muodostetaan prefikseillä samadenotaatioinen perfektiivinen pari (ks. Grzegorzczkova 1984: 76; GwjpM98: 570).

(64e)

biel 'valkoinen väri' > *biel+e+ć* (ipf) 'vaaleta, näkyä vaaleana'

blękit 'sini, sininen väri' > *blękit+nies+ć* (ipf) 'siintää, sinertää, näkyä sinisenä'

czern 'musta väri, mustuus' > *czerni+e+ć* (ipf) 'mustua, näkyä mustana'

czerven 'puna, punainen väri' > *czewieni+e+ć* (ipf) 'punertaa, näkyä punaisena'

zielen 'vihreä, vihreä väri' > *zieleni+e+ć* (ipf) 'vihertää, viheriöidä, näkyä vihreänä'

¹⁹⁵Adjektiivin ja substantiivin välinen johtosuhde tulkitaan tällaisessa tapauksessa synkronisesti adjektiivi > substantiivi ja diakronisesti substantiivi > adjektiivi (ks. GwjpM98: 418).

4.6.5 Essentiaali johdosten kokoavaa kontrastiivista tarkastelua

Essentiaali johdokset eroavat edellä (jaksoissa 4.3 ja 4.4.5) käsitellyistä nominikantaisista verbijohdoksista siinä, että ne eivät ilmaise muutosta. Tästä johtuen ne ovat suomessa aspektiominaisuuksiltaan rajapakoisia ja puolassa aspektiltaan imperfektiivisiä. Essentiaali johdokset eroavat muutosjohdoksista myös siinä, että ne ovat aina nominikantaisia.

Essentiaali johdosten subjektitarkoite on tyypillisesti inhimillinen ja rooliltaan joko kantanominin tarkoittaman tilan kokija tai kantanominin tarkoitteena toimija tai yhdistelmä niistä.

Sekä suomen että puolan essentiaali johdosten merkitykselle on ominaista, että johdoksilla voidaan kuvata toisaalta kantanominin tarkoittamassa tilassa tai tilanteessa olemista ja toisaalta taas tässä tilanteessa toimimista. Toiminnallisimpia ovat ihmistarkoitteista substantiiveista johdetut verbit. Toisessa ääripäässä ovat jotkin adjektiivikantaiset enemmän tilaa kuin toimintaa kuvaavat johdokset (esim. *sairastaa*), joilla niilläkin voi olla myös transitiivista toiminnallista käyttöä (esim. *sairastaa flunssaa*). Toiminnallisuus heijastuu siten johdosten syntaktiseen käyttäytymiseen, sillä ensisijaisesti intransitiivisia essentiaali johdoksia on niiden ilmaiseman toiminnallisuuden ansiosta mahdollista käyttää myös transitiivisina, suomessa jopa niin, että ne voidaan sovittaa resultatiivimuotoihin. Puolassa tällainen transitiivinen käyttö on marginaalista – kertoen samalla johdoksen leksikaalistumisesta – mutta *się*-aineksen sisältävissä johdoksissa morfosyntaktisesti mahdotonta. Suffiksille *-owa/-uj-* on ominaista semanttinen tyhjiys, ja siksi se esiintyy yleisesti niin transitiivi- kuin intransitiiviverbien suffiksina nominien verbistimen tehtävässä (*piłować* (ipf) 'sahata', *magazynować* (ipf) 'varastoida', *prostować* (ipf) 'oikaista, suoristaa', *chorować* (ipf) 'sairastaa', *sędziować* (ipf) 'tuomaroida') sekä myös transitiivisten johtamattomien perusverbien vartalosuffiksina (*budować* (ipf) 'rakentaa', *kupować* (ipf) 'ostaa', *ratować* (ipf) 'pelastaa').

Verrattuna suomen verbileksikossa keskeisiin ja suhteellisen selvärajaisiin muuttamis- ja muuttumisjohdosten ryhmiin, joissa pääjohtimilla – (*t*)*tA-* ja *U-*johtimet – on selvä luokittava merkitys, essentiaali johdokset ovat marginaalisempi, rajoiltaan sumea ja semanttisesti hankalasti rajautuva ryhmä. Tähän vaikuttaa nähdäkseni mm. se, että essentiaalisuus ei ole minkään johtimen ensisijainen luokittava merkitys: essentiaali johdoksissa yleiset *le-*johtimet ovat näet primaaristi frekventatiivijohtimia ja *Oi-* johdin puolestaan esiintyy myös yleisenä faktiivijohtimena. Johtimet ovat siten essentiaali johdoksissa ennen muuta verbistimiä. Tällaiseen *Oi-* ja *le-* johdosten suhteelliseen vapaaseen merkityksen muodostumiseen vaikuttaa voimakkaammin kantanominin merkitys ja käyttöyhteys kuin johdin. Herääkin kysymys, pitäisikö suomen johto-opissa essentiaali johdoksiksi nimitettävää ryhmää laajentaa perinteisestä niin, että siihen kuuluisivat ne kaikki – varsin lukuisat – toiminnalliset nominikantaiset verbijohdokset, jotka eivät ilmaise muutosta (esim. *aikailla*, *herkutella*, *retkeillä*)? Ehkä ryhmän voisi myös nimetä uudelleen johdosten tyypillisintä yhteistä, muutosta ilmaisematonta inhimillistä toimintaa kuvaavaa merkitystä paremmin vastaavaksi: voisi esimerkiksi puhua käyttäytymisjohdoksista.

Puolan johdetussa verbileksikossa merkitykseltään suomen essentiaali johdoksia vastaavat johdokset ovat suhteellisen pieni ryhmä. Ainoan karttuvan johdostyyppin muodostavat ihmistarkoitteisista (enimmäkseen) ammatinnimityksistä johdetut verbit. Kaikki johdokset ovat parittomia imperfektiivisiä lekseemejä, joista voi yleisesti prefikseillä johtaa vain perfektiivisiä teonlaatuja ilmaisevia verbejä, jotka kuvaavat ennen muuta kantaverbin tarkoittaman tilan tai toiminnan alkuvaihetta, lyhyttä kestoa tai intensiivisyysastetta (ks. jakso 5.2).

Suomen ja puolan essentiaali johdosten vertailusta nousee kiinnostavana yleislingvistisenä kysymyksenä esiin verbien transitiivisuus, yhden ja saman verbin sekä intransitiivinen että transitiivinen käyttö. Suomessa sellaisen intransitiiviverbin, joka ei ole muuttumisjohdos, transitiivinen käyttö on varsin helposti mahdollista resultatiivimuotin kautta. Puolassa se sitä vastoin on mahdotonta usein puhtaasti siitä syystä, että *się*-morfeemi on niin vahva intransitiivisuuden merkitsin (ja alkuaan täyttää myös objektin paikan). Samoin suffiksit *-e/-o-*, *-e/-ej-*, *-nie/-niej-* (ks. jakso 3.4) tekevät verbistä ehdottoman intransitiivisen (transitiivisia perusverbejä *widzi+e+ć* (ipf) 'nähdä' ja *szysze+e+ć* (ipf) 'kuulla' lukuun ottamatta)

5 Puolan prefiksijohto

Luvussa 4 olen vertaillut suomen ja puolan verbinjohtoa pohjana suomen verbijohdosten semanttiset päätyypit, jotka ovat muuttamis-, muuttumis- ja essentiaali johdokset. Tämä kolmijako pätee myös puolan verbijohdoksiin. Suomen frekventatiivi- ja momentaanijohdokset (ns. muuntelujohdokset; ISK § 303), jotka kuvaavat teonlaatua, ovat jääneet 4. luvussa vähemmälle huomiolle.

Verbijohdosten perusluonteisesta semanttisesta yhtäläisyydestä huolimatta suomen ja puolan verbinjohtosysteemit ovat kuitenkin varsin erilaiset. Suomi operoi suhteellisen selvän yleisesti luokittavan merkityksen sisältävillä johtosuffikkeilla. Niistä keskeisimpiä ovat joko kantaverbiensä valenssiin vaikuttavat tai nominikannan verbistävät (*t*)*tA*-muuttamisjohtimet ja *U*-muuttumisjohtimet, joista verbikantaan liittyvät johtimet lukeutuvat syntaktis-semanttisten vaikutustensa perusteella ns. muuntajiin ja nominikantaan liittyvät ns. muuttajiin. Modifioivia johtimia eli modifioijia puolestaan ovat teonlaatujohtimet: useimmiten *le*-aineksen sisältävät frekventatiivijohdotimet sekä momentaanijohdotimet *-AhtA-* ja *-Aise-*. (Ks. edellä jakso 2.4, jakso 3.1.)¹⁹⁶

Suomen verbinjohtoa hallitsee siis suffiksijohto. Sitä vastoin puolassa niin keskeisessä asemassa oleva prefiksaatio eli affiksin lisääminen sanavartalon alkuun on suomessa marginaalinen sananmuodostuskeino (ks. edellä jakso 3.7).¹⁹⁷ Monet adpositiot (esim. *alle*, *päälle*, *läpi*, *sisään*), adverbit (esim. *irti*, *jälleen*, *julki*, *ulos*, *ylös*) ja prefiksien kaltaiset nominivartalot (esim. *ali-*, *esi-*, *jälki-*, *läpi-*, *yli-*), voivat kyllä esiintyä verbien prefiksimaaisina alkuosina (esim. *allekirjoittaa*, *irtisanoa*, *ylipuhua*), mutta tällaisia verbejä on tavattu suomessa käsitellä yhdysverbeinä eikä johdoksina. Suomen yhdysverbien määriteosien prefiksimaaiset ainekset eivät myöskään saa kantaverbeissään aikaan yhtä monenlaisia ja säännöllisiä muutoksia kuin puolan verbi-prefiksit. (Ks. Rahtu 1984; ISK § 430, 455; Kolehmainen 2005, 2006).¹⁹⁸

Puolan verbiprefiksit jakaantuvat perusmerkitykseltään (i) latiivisiin (*do-*, *na-*, *nad(e)-*, *pod(e)-*, *prze-*, *przed(e)-*, *przy-*, *w(e)-*, *za-*, *Z-* *się*), (ii) separatiivisiin (*od(e)-*, *roz(e)-* *się*, *u-*, *wy-*, *wZ-*, *Z-*) ja (iii) suunnaltaan muunlaisiin (kaksisuuntainen *po-* ja sirkulaarinen *o-/ob(e)-*) (prefiksien perusmerkityksistä ks. lähemmin 3.6). Prefiksien semanttisessa analyysissä on tärkeää kiinnittää huomiota myös niiden paradigmaatti-

¹⁹⁶Johdinten jaosta muuttajiin, muuntajiin ja modifioijiin ks. Kangasmaa-Minn 1982: 43–44; ISK § 156; Koivisto 2013: 263–265. Kytömäki (1992: 201–214, 235–236) puolestaan nimittää muuttajia ja muuntajia roolijohdtimeksi.

¹⁹⁷Puolan verbiprefiksaatio on oletettavasti kantaslaavilaista perua. Jo muinaiskirkkoslaaviksi kirjoitetuissa vanhimmissa slaavinkielisissä teksteissä, jotka ovat peräisin 800-luvulta, on prefiksillisiä verbejä (ks. esim. Śmiech 1986: 10–11).

¹⁹⁸Suomen (ja saksan) prefiksi- ja partikkeliverbien seikkaperäisen analyysin on suorittanut Leena Kolehmainen (2005, 2006). Hän päätyy suomen ja saksan kontrastin perusteella postuloimaan myös suomeen verbiprefiksien luokan sellaisissa tapauksissa, joissa etuliitteenä on adpositio tai adverbi (*allekirjoittaa*, *jälleenrakentaa*).

siin suhteisiin, varsinkin keskenään lähimerkityksisiin ja antonyymisiin prefikseihin. Etenkin runsaslukuisten latiivisten prefiksien semanttisille suhteille on ominaista lähimerkityksisyys. Toisaalta taas latiiviset ja separatiiviset prefiksit muodostavat antonyymisiä pareja.

Puolassa johtimina esiintyvät prefiksien lisäksi suffiksit, konfiksit ja *się*-johdin. Johtimet (etenkin leksikaalislähtöiset prefiksit) ovat valtaosin polyseemisiä, joten johtimen merkitykseen perustuvia johdostyyppejä on runsaasti. Nominikantoja verbistävinä muuttajina toimivat suffiksit tai myös suffiksin sisältävät konfiksit, kanta-verbin valenssiin vaikuttavina muuntajina prefiksit, *się*-refleksiiviaines ja konfiksit. Johtimilla voi olla myös modifioijan tehtävä: esim. prefiksit vaikuttavat kantaverbinssä aspektiin muuttaen imperfektiivisen kantaverbin perfektiiviseksi, kun taas suffiksit osallistuvat aspektuaaliseen korrelatiojohtoon, jossa suffiksin vaihdolla johdetaan prefiksillisestä perfektiivisestä verbistä imperfektiivinen verbi. (Ks. edellä jaksot 3.3–3.7.)

Kuten luvussa 4 esitetystä vertailusta ilmenee, sekä suomen että puolan verbijohdoksissa keskeinen asema on muutosverbeillä, joita johdetaan runsaasti sekä verbi-että nominikannoista. Valtaosa muutosverbeistä onkin johdoksia. Suomen johdoksissa muutosta ilmaistaan yleismerkityksillä johtosuffikkeilla, kun taas puolassa hyvin tärkeitä muutoksen ilmaisemiseen kytkeytyviä johtimia ovat nimenomaan prefiksit. Toisaalta niillä johdetaan yleisesti merkitykseltään kausatiivisia, resultatiivista muutosta kuvaavia verbejä etenkin transitiivisista teko-verbeistä, jotka puolestaan ovat monesti leksikaalisia kausatiiveja (*ciąć* (ipf) 'leikata' > **od**+*ciąć* (pf) 'leikata irti, irrottaa (leikkaamalla)'; *łączyć* (ipf) 'liittää, yhdistää' > **roz**+*łączyć* (pf) 'erottaa'; ks. edellä jakso 4.2.2), toisaalta taas kantaverbin tarkoittamaan tilaan joutumista ilmaisevia inkoatiivisia muutosverbejä (*dziwić się* (ipf) 'hämmästellä' > **z**+*dziwić się* (pf) 'hämmästyä'; ks. edellä jakso 4.2.4). Prefikseillä johdetaan myös liikeverbeistä paikan muutosta kuvaavia verbejä (*lecieć* (ipf) 'lentää' > **od**+*lecieć* (pf) 'lentää pois'; *wieźć* (ipf) 'kuljettaa' > **za**+*wieźć* (pf) 'kuljettaa perille'; ks. jakso 4.5). Jotkin prefiksit (*do*-, *o*-/*ob*(*e*)-, *od*(*e*)-, *prze*-, *wy*- ja *za*-, ks. jakso 4.1.3) voivat myös muuttaa intransitiivisen tapahtuma- tai liikeverbin kausatiiviseksi muutosverbiksi (*ić* (ipf) 'kulkea' > *obe*+*ić* (pf) 'kulkea jonkin ympäri, kiertää'; *rosnąć* (ipf) 'kasvaa' > *prze*+*rosnąć* (pf) 'ylittää (kasvun tuloksena)').

Sen lisäksi että prefikseillä ilmaistaan muutosta, ne muuttavat imperfektiivisten kantaverbiensä aspektin perfektiiviseksi ja vaikuttavat sitä kautta johdoksilla kuvattun tilanteen – sekä teelisen, luontaisen päätepisteen sisältävän että ateelisen, jolla ei tällaista päätepistettä ole – rajattuuteen. Prefikseillä on usein myös selektiivinen, subjekti- tai objektitarkoitteen semanttiseen valikoitumiseen vaikuttava tehtävä (ks. edellä jakso 3.6 alaviite 68, jakso 4.1.3, jakso 4.2.2, jakso 4.3. alaviite 119.).

Edellä (jaksossa 3.6) olen jakanut puolan prefiksijohdon kolmeen tyyppiin (i) aspektijohtoon (jakso 5.1), (ii) teonlaatujohtoon (jakso 5.2) ja (iii) varsinaiseen uusien verbidenotaatioita tuottavaa johtoon (jakso 5.3) sen perusteella, millä tavoin (tilan-netta) rajaavan merkityslisän prefiksi verbijohdokseen tuo ja miten kantaverbin merkitys prefiksin vaikutuksesta muuttuu. Tämän jaottelun pohjalta lähden nyt tarkastelemaan lähemmin prefiksien merkitystehtäviä puolan verbinjohtosysteemissä. Näkökulma on nytkin kontrastiivinen. Erityisen kiintoisaksi kontrastiivisen tarkastelun

suomeen tekee tässä se, että puolan verbiprefiksit ovat perusluonteeltaan leksikaalisia, mikä rikastuttaa eri tavoin niillä johdettujen verbien – etenkin muutosjohdosten – merkitysrakennetta. Siihen verrattuna suomen syntaktista derivaatiota edustavan suffiksaalisen muutosjohdon tuottamien verbijohdosten merkitysrakenne on selvästi yksinkertaisempi (syntaktisesta ja leksikaalisesta derivaatiosta ks. Kytömäki 1977: 216; Jääskeläinen 2004: 13, 259).

5.1 Prefiksillinen aspektijohto

Prefiksillinen aspektijohto tuottaa aspektiltaan imperfektiivisille prefiksittömille muutosverbeille samadenotaatioisia perfektiviisiä parikkeja (esim. *szyc* (ipf) > *u+szyc* (pf) 'ommella'; ks. edellä jakso 3.6). Prefiksi on tällöin perfektivisen aspektin tunnus ja sen leksikaalinen (yleisimmin latiivinen tai separatiivinen) perusmerkitys on pitkälle tai täysin kalvennut. Siksi prefiksin kiinnittymiselle juuri tiettyyn kantaverbiin on vaikea löytää syytä lukuun ottamatta tapauksia, joissa prefiksin valikoituminen on luonteeltaan pleonastista eli kannan merkitystä muotoaineksella toistavaa (esim. *separować* (ipf) 'erottaa jostakin' > *od+separować* (pf) 'erottaa **erilleen** jostakin'), sekä tapauksia, joissa prefiksin valintaan vaikuttaa analogisesti lähimerkityksisen verbin prefiksi (*pić* (ipf) > *wy+pić* (pf) 'juoda' ~ *chłać* (ipf) > *wy+chłać* (pf) 'ryystää'). (GwjpM98: 565; Janowska – Pastuchowa 2005: 14; ks. myös edellä jakso 3.6.) Samadenotaatioisten aspektiparien merkitysvastineita ovat suomessa aspekti-ominaisuuksiltaan rajahakuiset verbit (edellä jakso 2.1.2). Aspektijohdosta puhuttaessa on syytä muistaa, että prefiksillistä aspektijohtoa yleisempää ja produktiivisempää on sellainen aspektijohto, jossa prefiksillisestä perfektivisestä muutosverbistä muodostetaan vartalosuffiksia vaihtamalla sen imperfektiivinen parikki (esim. *prze+pis+a+ć* (pf) > *prze+pis+ywa+ć* (ipf) 'kirjoittaa puhtaaksi'). (Ks. GwjpM98: 169 sekä edellä jakso 2.1.1.)

Aspektintunnuksen tehtävässä esiintyvät yleisimmin prefiksit Z- (yleisin sekä nyky- että muinaispuolassa), *za-*, *po-* ja *u-*. Myös *na-*, *o-/ob(e)-* ja *wy-* ovat tässä tehtävässä tavallisia, *od(e)-* ja *prze-* puolestaan harvinaisempia (65a).

(65a)

czarować (ipf) > *za+czarować* (pf) 'lumota, taikoa'

kraść (ipf) > *u+kraść* (pf) 'varastaa'

prosić (ipf) > *po+prosić* (pf) 'pyytää'

robić (ipf) > *z+robić* (pf) 'tehdä'

budzić (ipf) > *o+budzić* (pf) 'herättää'

pisać (ipf) > *na+pisać* (pf) 'kirjoittaa'

czyścić (ipf) > *wy+czyścić* (pf) 'puhdistaa'

czytać (ipf) > *prze+czytać* (pf) 'lukea'

separować (ipf) > *od+separować* (pf) 'erottaa'

Muut prefiksit (*do-*, *nad(e)-*, *pod(e)-*, *przed(e)-*, *przy-*, *roz(e)-*, *w(e)-*, *wZ-*) esiintyvät korkeintaan yksittäisissä aspektijohdoksissa eivätkä kaikki niissäkään (tällaisia ovat esim. *do-* ja *nad(e)-*). (Śmiech 1986; GwjpM98: 564–565; Janowska – Pastuchowa 2005: 238.) On myös jonkin verran rinnakkaisia eri prefikseillä muodostettuja aspektipareja, jotka eroavat toisistaan esim. käyttöyhteydeltään tai tyyliarvoltaan (ks. Piernikarski 1970). Sanakirjat käsittelevät niitä synonyymeinä (65b). Muinaispuolassa tällaiset usein monijäsenisetkin rinnakkaisjohdosten sarjat ovat olleet varsin tavallinen ilmiö (Witkowska 1999; Janowska – Pastuchowa 2005: 239).

(65b)

tonqć (ipf) > *u+tonqć* (pf) 'hukkua, upota'

tonqć (ipf) > *za+tonqć* (pf) 'hukkua, upota'

Toisaalta taas imperfektiivisellä prefiksittömällä verbillä voi olla primaarin prefiksillä johdetun perfektiivisen aspektiparin lisäksi muitakin, merkitykseltään jollain tavoin eriytyneitä perfektiivisiä prefiksijohdoksia, joissa prefiksillä on selektiivinen, johdoksen objektin tai subjektin semanttiseen valikoitumiseen vaikuttava tehtävä (ks. edellä jakso 4.2.2 esim. 24b–d).

5.2 Prefiksillinen teonlaatujohto

Määrittelin edellä (jakso 2.3) teonlaadut verbien johtoteitse syntyneiksi aspektuaaliksi – luonteeltaan leksikaalis-kieliopillisiksi – ominaisuuksiksi. Puolassa teonlaatu ilmaisevat johdokset ovat aina verbikantaisia, mutta suomessa nominikantakin on mahdollinen (esim. *lehti* > *lehteillä*, *tehdas* > *tehtailla*) (ISK § 353). Verbikantaan kiinnittyvät teonlaatujohtimet ovat leksikaalisia johtimia, jotka modifioivat kantaverbin ilmaiseman tilan tai tapahtuman (tässä jaksossa kyseessä ovat aspektuaaliset tilannetyypit *tila*² ja *tapahtuma*²) laatua ja aspektiominaisuuksia kantaverbin syntaktiseen valenssiin vaikuttamatta. Nominikantaan liittyvät johtimet puolestaan ovat kantasanana sanaluokkaa muuttavina ns. muuttajia. (Ks. edellä jaksot 3.1 ja 5; Koivisto 2013: 263–265.)

Puolassa teonlaadut kytkeytyvät kieliopillistuneeseen verbinaspektiin siten, että ne muodostavat joko yhden aspektin sisäisiä tai aspektien välisiä merkitysoppositioita. Imperfektiivisistä verbeistä prefikseillä johdetut perfektiiviset teonlaatujohdokset eroavat aspektijohdoksista (ks. jakso 5.1) ensinnäkin siinä, että niiden kantaverbinä voi olla muukin kuin muutosverbi. Teonlaatujohdoksilla modifioidaan tyypillisesti mm. tilanteen kestoa tai luonnehditaan johdosten kuvaaman tapahtuman tuloksen määrää ja laatua tai tapahtuman alku- tai loppuvaihetta.

Myös suomessa teonlaatujohtin voi muuttaa kantaverbin aspektiominaisuuksia tehden esim. rajahakuisesta kantaverbistä rajapakoisen frekventatiivijohdoksen (*kirjoittaa* > *kirjoitella*). Teonlaatujohtimet vaikuttavat siten eri tavoin kantaverbin (tai korrelaatin) kuvaaman tilan (jakso 5.2.1) tai tapahtuman (jakso 5.2.2) rajattuuteen. (Ks. jakso 2.3.)

Puolassa teonlaatujohdoksia tuotetaan verbikannoista niin prefikseillä, suffikseilla kuin konfikseillakin. Tässä jaksossa käsitelen prefiksijohtoa sekä sellaista konfiksisijohtoa, jossa konfiksin yhtenä komponenttina on prefiksi. Tällaisen johdon tuotta-

mista teonlaatujohdoksista vain merkitykseltään frekventatiivisilla on johdosvastine suomen teonlaatujohdosten (muuntelujohdosten) joukossa.

Teonlaatujohdoksia voidaan puolassa muodostaa miltei kaikilla prefikseillä (poikkeuksina *przed(e)-* ja *wZ-*). Kantaverbeinä esiintyy sekä tila- että tapahtumaverbejä. Pelkällä prefiksillä ja useimmilla konfikseilla johdetut verbit ovat aspektiltaan perfektiivisiä. Imperfektiivisiä ovat vain konfikseilla *po-* + *-iwa-/ywa-* ja *pod-* + *-iwa-/ywa-* sekä konfikseilla *wy-* + *-(i)wa-/-(y)wa-* + *się* tuotetut johdokset, esim. *krzycz+e+ć* (ipf) 'huutaa' > *po+krzyk+iwa+ć* (ipf) 'huudella, hihkua'; *śpiew+a+ć* (ipf) 'laulaa' > *pod+śpiew+ywa+ć* (ipf) ~ *po+śpiew+ywa+ć* (ipf) 'laulella, lauleskella, hyräillä'; *leżeć* (ipf) 'maata' > *wy+leg+iwa+ć się* (ipf) 'loikoilla'.

Myös teonlaatumerkitykset juontuvat prefiksien leksikaalisesta perusmerkityksestä, mikä on omiaan (usein hyvin vahvastikin) rajoittamaan johdon produktiivisuutta. Jotkin teonlaatujohdosten semanttiset ryhmät koostuvat vain muutamista johdoksista. Ne voivat kuitenkin sopivan kantaverbin ilmaantuessa toimia malleina uusille johdoksille. Etenkin tämä erottaa ne idiomaattisista ilmaisuista. Vain tapahtuman distributiivisuutta sekä tilan ja tapahtuman lyhytkestoisuutta ilmaiseva *po-* prefiksi, jolle ei ainakaan synkronisessa tarkastelussa voi antaa leksikaalista merkitystä lainkaan, pystyy kiinnittymään aspektiltaan imperfektiivisiin kantaverbeihin lähes rajoituksitta.¹⁹⁹

Teonlaatua ilmaisevat prefiksit modifioivat kantaverbin kuvaaman tapahtuman kulkua, tulosta (esim. sen määrää, laatua tai lokalisointia) sekä tapahtuman tai tilan kestoa (esim. lyhyt aika). Teonlaatuprefikseillä ilmaistaan myös tapahtuman tai tilan alku- tai loppuvaihetta. Tämän lisäksi prefiksit voivat tuoda mentaalitilaa tarkoittaviin verbeihin inkoatiivisen tilaan joutumisen merkityksen. Tapahtuman tuloksen tai tilan keston modifikaatio voi myös sisältää modaalis-affektisen, subjektin asennoitumista (esim. tuloksen suureen määrään tai pitkään keston) kuvaavan lisämerkityksen etenkin, jos johtimena on prefiksin ja *się*-johtimen muodostama konfiksi.

Teonlaatujohto ei varsinaisesti kartuta puolan verbileksikkoo uusilla verbidenotaatioilla vaan ainoastaan lisää kantaverbeihin niillä kuvattua tilannetta rajaavia merkityksiä, jotka useimmiten ovat ilmaistavissa myös analyttisesti esim. ajan määrittelyllä, alku- tai loppuvaihetta kuvaavalla verbillä (faasiverbillä) tai modaalisella apuverbillä. Lause, jonka predikaattina on teonlaatujohdos, voi kuitenkin erota mm. tyyliarvoltaan lähimerkityksisestä analyttisestä lauseesta.

Seuraavissa jaksoissa tarkastelen kontrastiivisesti esimerkkien valossa puolan tilaverbeistä (5.2.1) ja tapahtumaverbeistä (5.2.2) prefikseillä sekä prefiksin sisältävillä konfikseilla johdettuja teonlaatujohdoksia. Suuri osa teonlaatujohdoksista voidaan johtaa sekä tila- että tapahtumaverbeistä kuitenkin niin, että tekemisen kulkuun ja tulokseen eri tavoin vaikuttava prefiksijohto on mahdollista vain tapahtumaverbeistä. Tila- ja tapahtumaverbithän eroavat toisistaan siinä, että tilaverbeillä ilmaistaan staattisia, muutoksettomia tilanteita, mutta tapahtumaverbeillä dynaamisia, muutoksen tai liikettä sisältäviä tilanteita (ISK § 1501–1507).

¹⁹⁹*Po*-prefiksin historiasta ks. Janowska – Pastuchowa 2005: 63–69.

5.2.1 Tilaverbien prefiksilliset teonlaatujohdokset

5.2.1.1 Yleistä

Tilaverbeillä kuvataan fyysistä tai mentaalista tilaa. Tilan olemukseen kuuluu staattisuus eli muuttumattomuus sekä siitä johtuva päätepiteettömyys ja tuloksettomuus. Tila on siis tilanteena ateeninen. Tilaverbin subjektin roolina on tyypillisesti kokija, sillä tilalle on ominaista aktiivisen aiheuttajan ja sen myötä agenttikontrollin puute. Tunteita ja tuntemuksia kuvaavien tilaverbien yhteydessä usein esiintyvä toinen täydennys on tyypilliseltä rooliltaan ärsyke, eräänlainen tunteen passiivinen aiheuttaja. (GwjpM98: 154–155; ISK § 1501–1503.)

Suomen ja puolan tilaverbit ovat jaettavissa keskenään melko samanlaisiin semanttisiin ryhmiin. Näille verbeille on yhteistä myös se, että niihin kuuluu sekä johdettuja että johtamattomia niin transitiivisia kuin intransitiivisiakin verbejä, esim. nominikantaisissa essentiaalijohdoksissa (edellä jakso 4.6) on myös tilaverbejä. Suomessa tunnetilaa ilmaistaan paitsi verbeillä (*iloita*, *surra*) myös paikallissijaisilla tilanilmauksilla (*olla iloissaan*, *olla suruissaan*) (ks. Onikki-Rantajääskö 2001: 178–182). Aspektuaaliselta perusluonteeltaan tilaverbit ovat rajapakoisia. Puolan verbileksikossa ne ovat aspektiltaan imperfektiivisiä parittomia lekseemejä.

Vaikka suomen ja puolan tilaverbeillä on paljon yhteistä tilan kuvaamisen perustasolla, ne kuitenkin eroavat toisistaan merkittävästi siinä, millaisia teonlaatujohdoksia niistä voidaan muodostaa. Seuraavaksi tarkastelen puolan ja suomen tilaverbien teonlaatujohtoa puolan prefiksijohdon pohjalta. Ensisijaiset esimerkkiverbit ovat siksi puolankielisiä.

Teonlaatuominaisuudet ovat siis verbien ilmaistemien tilanteiden rajattuuteen tai rajaamattomuuteen vaikuttavia aspektuaalisia ominaisuuksia (jakso 2.3). Puolan verbiprefiksit muuttavat imperfektiivisen kantaverbin aspektin perfektiiviseksi myös tilaverbeistä teonlaatujohdoksia johdettaessa. Prefiksien johdoksiin tuomat merkitykset rajaavat tilannetta eri tavoin määritellen esim. tilan ajallisen keston (*stać* (ipf) 'seistä' > *po+stać* (pf) 'seistä vähän aikaa'). Tällainen teonlaatujohdos ilmaisee kantaverbinsä tavoin tilaa. Toisaalta taas tilaverbi dynaamistuu tapahtumaverbiksi, kun siihen lisätään tilaan joutumista ilmaiseva inkoatiivijohdin (*cieszyć się* (ipf) 'iloita' > *u+cieszyć się* (pf) 'ilahtua'). Tässä suhteessa inkoatiivijohto poikkeaa tyypillisestä teonlaatujohdosta. Siihen, millaisia perfektiivisiä teonlaatujohdoksia puolan tilaverbeistä voi milläkin prefiksillä johtaa, vaikuttavat kantaverbin kuvaaman tilan luonne (esim. se, onko kyseessä fyysinen vai mentaalitila) ja kantaverbin leksikaalinen merkitys. Seuraava tilojen ja niitä kuvaavien tilaverbien jaottelu ja luonnehdinta pohjautuu Akateemiseen puolan kielioppiin ja Isoon suomen kielioppiin.

Fyysinen tila voi olla luonteeltaan mm. jossakin tai jonakin olemista (olemisverbit esim. *być* 'olla'; *chorować* 'sairastaa'; *mieszkać* 'asua'; *spać* 'nukkua'), jossakin asennossa olemista (asentoverbit esim. *leżeć* 'maata'; *siedzieć* 'istua'; *stać* 'seistä'; *wiszieć* 'riippua'), jollekulle tai johonkin kuulumista (esim. *mieć* 'omistaa'; *należeć do* 'kuulua jollekulle/johonkin'; *składać się z* 'koostua jostakin'; *zawierać (w sobie)* 'sisältää'). Tilaverbi voi myös kuvata abstraktista suhdetta (esim. *przypominać* 'muistuttaa, olla jonkun/jonkin näköinen'; *różnić się* 'olla erilainen'; *smakować* 'maistua');

wyglądać 'näyttää joltakin'). Oman ryhmänsä muodostavat ruumiillista tuntemusta tarkoittavat tilaverbit, sellaiset kuin *boleć* 'sattua'; *swędzi(e)ć* 'syyhy(t)ä'. (Gwjpm98: 154; ISK § 1502.)

Tunnetilaa kuvaavat verbit voidaan jakaa ns. statiivisiin tunneverbeihin (*bać się* 'pelätä', *gardzić* 'halveksia', *kochać* 'rakastaa', *miłować* 'rakastaa', *nienawidzić* 'vihata', *teżknieć* 'kaivata') ja jossain määrin dynaamisiin ns. toiminnallisiin tunneverbeihin (*cieszyć się* 'iloita', *dziwić się* 'ihmetellä', *podziwiać* 'ihailla, ihastella', *złościć się* 'vihoitella'), jotka kuvaavat myös subjektin käyttäytymistä tai esim. sanallista reaktiota johonkin. Tunneverbien valenssiin kuuluu elollistarkoitteinen kokijasubjekti. Toinen täydennys on rooliltaan ärsyke, ja se voi (verbistä ja sen rektiosta riippuen) olla esim. akkusatiivisijainen objekti (*kochać kogo/co* 'rakastaa jotakuta/jotakin'), genetiivisijainen objekti (*nienawidzić kogoś/czegoś* 'vihata jotakuta/jotakin'), datiiivisijainen täydennys (*dziwić się komuś/ czemuś* 'ihmetellä jotakuta/jotakin') tai prepositiokonstruktio (*teżknieć za kimś/za czymś/do czegoś* 'kaivata jotakuta/jotakin/johonkin'). (Gwjpm98: 154–155; ISK § 446.)

Mentaaliverbeihin kuuluu tunneverbien lisäksi kognitiivista tilaa kuvaavia verbejä, sellaisia kuin *rozumieć* 'ymmärtää', *wiedzieć* 'tietää', *wątpić* 'epäillä, luulla', *wierzyć* 'uskoa', *znać* 'tuntea, tietää, olla selvillä', sekä aistihavaintoverbejä, kuten *czuć* 'tuntea, aistia', *słyszeć* 'kuulla', *widzieć* 'nähdä'. Viimeksi mainittuja tosin pidetään puolan verbiluokituksissa dynaamisina, toimintaa kuvaavina verbeinä eikä tilaverbeinä (Gwjpm98: 155). Samantapaisia verbin staattisuuden ja dynaamisuuden asteeseen perustuvia puolan ja suomen välisiä luokituseroja esiintyy myös statiivisilla ja toiminnallisilla tunneverbeillä: esim. verbiä *gardzić* 'halveksia' pidetään toiminnallisena ja verbiä *cieszyć się* 'iloita' statiivisena (Gwjpm98: 154–155). Nähdäkseni hyvä toiminnallisuuden merkki on (kielestä riippumatta) se, että verbiä voi käyttää paitsi tunnetilaa kuvaamaan myös jälkijohtolauseessa metonyymisessä merkityksessä kuvaamaan subjektin sanallista reaktiota johonkin, esim. *Jeszcze śpisz? Dziwila się matka*. 'Vieläkö nukut? Ihmetteli äiti. (ks. ISK § 1476, 1483).

Se, millaisia teonlaatuja edustavia verbejä puolan tilaverbeistä voidaan prefikseillä johtaa, riippuu niin kantaverbin kuvaaman tilan luonteesta kuin myös verbin leksikaalisesta merkityksestä. Olemis- ja asentoverbeille tyypillisiä ovat erilaiset tilan kestoa rajaavat teonlaadut, kun taas mentaalista tilaa tarkoittaville verbeille tyypilliset teonlaadut ilmaisevat tilan alkamista tai siihen joutumista.

5.2.1.2 Tilan ajallista kestoa ilmaisevat johdokset

Puolan olemis- ja asentoverbeistä muodostetaan yleisesti teonlaatujohtoksia, joissa prefiksi tuo johdoksen kuvaamaan tilanteeseen jonkin aikarajan muuttaen samalla kantaverbin imperfektiivisen aspektin perfektiviseksi (esim. *siedzieć* (ipf) 'istua' > *po+siedzieć* (pf) 'istua vähän aikaa'). Aspektin muutoksesta huolimatta johdos ilmaisee edelleen tilaa ja lause, jossa se esiintyy, esittää tilan rajattuna tiettyyn lyhyeen aikaan. Aikarajaa voidaan ilmaista akkusatiivimuotoisella ajan määritteellä²⁰⁰

²⁰⁰Sekä suomessa että puolassa esiintyvä objektinsijainen määrän adverbiaali eli *osma* voi ilmaista määrää ja mittaa, tilanteen kestoa tai tapahtuman esiintymiskertoja (ks. ISK § 972–973). Puolan osman sijana on myönteisessä lauseessa akkusatiivi ja kieltolauseessa genetiivi (*mieszkał tam rok* 'hän asui siellä vuoden' ~ *nie mieszkał tam roku* 'hän ei asunut siellä vuotta').

(*posiedział godzinę* 'hän istui **tunnin**'). Määrite ei kuitenkaan ole puolassa pakollinen. (Grzegorzczkova 1997: 34–35; GwjpM98: 171.) Tällaiset johdokset saavat helposti kontekstuaalisen päättelyn (eli abduktion) avulla paljastuvia tilanteisia affektis-modaalisia lisämerkityksiä, kun lauseen kokijasyhteys ilmaisee subjektiivisen suhtautumisensa tilan ajalliseen keston ja siihen liittyen osin tilan miellyttävyyteen tai epämiellyttävyyteen (ks. esimerkkejä 66c–e jäljempänä tässä jaksossa). Monille perfektiiivisille prefiksijohdoksille on lisäksi syntynyt suffiksinvaihdolla imperfektiivinen pariksi, joka on merkitykseltään frekventatiivinen (esim. *przesiedzi+e+ć* (pf) *całą noc* 'istua koko yö' > *przesiad+ywa+ć* (ipf) *całą noc* 'istuskella koko yö').

Puolan tilan ajallista kestoja kuvaavien johdosten merkitystä voidaan suomessa ilmaista puolan kantaverbin merkitysvastineella ja ajanmääritteellä (*pomieszkac rok* 'asua vuosi') sekä tilanteesta riippuen myös tilaverbin ja modaalisen apuverbin muodostamalla liitolla (*nastać się w kolejce* 'joutua seisomaan pitkään jonossa'). On myös tapauksia, joissa puolan johdoksen merkitysvastineena on suomessa *le*-frekventatiivijohdos (*wylegiwać się na plaży cały dzień* 'loikoilla rannalla koko päivä'). Suomessa on joskus mahdollista käyttää rajaavaa ajanmääritettä myös momentaani-johdoksen kanssa. Tällöin ilmaistaan puhujan leppoisaa suhtautumista asiointilaan, esim. hän istahti siinä hetken; levähdetään tässä pari minuuttia (ks. ISK § 1735). Yleisesti ottaen suomi kuvaa kestoltaan rajattuja tiloja suoralla ja puola epäsuoralla leksikalisointistrategialla, ts. suomessa tilassa olemista kielennetään predikaattiverbillä ja tilan kestoja ajan määritteellä, kun taas puolassa verbiin kielennetään tilamerkituksen lisäksi tietoa tilan kestosta ja puhujan suhtautumisesta siihen.

Seuraavaksi esittelen puolan prefikseillä tai prefiksin ja *się*-johtimen sisältävillä konfiguraatioilla (*na-*, *na- się*, *od(e)-*, *po-*, *prze-*, *prze- się*, *u-*, *wy-*, *wy- się*) johdetut tilan keston modifikaatiot, jotka olen jakanut yhdeksään alaryhmään. Jako pohjautuu pääosin Akateemiseen puolan kielioppiin. Esimerkit koostuvat (i) tyypillisistä johdoksista ja (ii) yhdestä tai useammasta esimerkklauseesta. Monet johdokset ovat polyseemisiä, mutta rajoitun tässä vain niiden teonlaatumerkityksiin.

1. Olemis- ja asentoverbeistä miltei rajoituksitta syntyvät perfektiiiviset delimitatiiviset eli ajallisesti rajaavat *po*-johdokset ilmaisevat tilan lyhytkestoisuutta. Akateeminen puolan kielioppi (GwjpM98: 546–547) käyttää niistä nimitystä *formacje determinatywne* 'determinatiiviset johdokset', kun taas Grzegorzczkova (1997: 35) kutsuu näitä johdoksia ”annosteleviksi” (”porcjące”).²⁰¹ Vaikka johdos esiintyy usein akkusatiivisijaisen ajanmääritteen kanssa (kuinka kauan?) (66a), määrite ei ole pakollinen (GwjpM98: 168). Suomessa ajanmääritteenä vastaavassa tilanteessa on *tunnin*-tyyppinen osma (ISK § 972–973, 1504).

(66a)

być (ipf) 'olla' > *po+być* (pf) (*godzinę*) 'olla (tunti)'

mieszkać (ipf) 'asua' > *po+mieszkać* (pf) (*rok*) 'asua (vuosi)'

²⁰¹Grzegorzczkova (1997: 35) kaipaa myös tilan tai toiminnan kestoja ”annostelevien” *po*-johdosten lisätutkimuksia, sillä aiempi tutkimus (Piernikarski 1975; Nowakowska-Kempna 1976; Bogusławski 1994) jättää avoimia kysymyksiä. Mielenkiintoinen on mm. determinatiivisten ja distributiivisten *po*-johdosten suhde.

siedzieć (ipf) 'istua' > *po+siedzieć* (pf) (*kwadrans*) 'istua (vartti)'

spać (ipf) 'nukkua' > *po+spać* (pf) (*dwie godziny*) 'nukkua (kaksi tuntia)'

Posiedzieli chwilę na lawce i poszli do domu. (AMB) 'He **istuivat hetken** penkillä ja lähtivät kotiin.'

2. Tilan kestoa alusta loppuun kuvataan prefiksillä *prze-* (*formacje perduratywne* 'perduratiiviset johdokset', ks. GwjpM98: 547) (66b). Tästä prefiksin perduratiivisesta merkityksestä²⁰² johtaa semanttinen silta sen prolatiiviseen (polonistisessa terminologiassa perlatiiviseen) väylää tai reittiä tarkoittavaan perusmerkitykseen 'jonkin läpi' (edellä jakso 3.6). Tällainen *prze*-johto ei ole likimainkaan yhtä produktiivista kuin *po*-johto. Tyypillisiä kantaverbejä ovat esim. asentoverbit. Aspektiltaan perfektiivisillä *prze*-johdoksilla on (melko harvoin käytetty) tilan toistuvuutta kuvaava sufiksin vaihdolla johdettu imperfektiivinen parikki. Sen ilmaisemaan toistuvuuteen liittyy mielikuva tilan sisäisestä heterogeenisuudesta, joka ilmenee sattumanvaraisena jaksoittaisuutena (Wiik 1975: 154–156; ISK § 354). Tällä tavoin toistuviin jaksoihin jakautuvaksi mielletävä tila poikkeaa tyypillisestä rakenteeltaan homogeenisesta tilasta. Perduratiivisen verbin kuvaamaan tilanteeseen kuuluu pakollisena ajanmääritte (kuinka kauan?), joka voi olla akkusatiivissa (*zimą* 'talven') tai monikon instrumentaalissa (*całymi wieczorami* 'illat pitkät') (ks. esimerkki 66b). Suomessa määritteitä vastaa *tunnin*-tyyppinen osma.

(66b)

być (ipf) 'olla' > *prze+być* (pf) (*cały dzień*) 'olla (koko päivä)' > *przeby+wa+ć* (ipf) (*kilka dni*) 'oleskella (muutama päivä)'

mieszkać (ipf) 'asua' > *prze+mieszkać* (pf) (*zimą*) 'asua (talvi)' > *przemieszk+iwa+ć* (ipf) (*zimą*) 'asustella, asustaa (talvi)'

siedzieć (ipf) 'istua' > *prze+siedzieć* (pf) (*cały wieczór*) 'istua (koko ilta)' > *przesiad+ywa+ć* (ipf) (*cały wieczór*) 'istuskella (koko ilta)'

spać (ipf) 'nukkua' > *prze+spać* (pf) > *przesypi+a+ć* (ipf) (*cały poranek*) 'nukkua (koko aamu)'

Przesiedziała całą noc przy chorym. (AMB) 'Hän **istui (ihan) koko yön** sairaan luona.' ***Przesiadawali u mnie całymi wieczorami.*** (MSJP) 'He **istuskelivat** luonani **illat pitkät**'

3. Myös prefiksillä *wy-* on tuotettu asentoverbeistä tilan kestoa kuvaavia johdoksia (*formacje konatywno-perduratywne* 'konatiivis-perduratiiviset johdokset' ks. GwjpM98: 547) (66c). Ne eroavat *prze*-johdoksista siinä, että niillä on konatiivinen yrittämisestä seuraavan pystymisen lisämerkitys.²⁰³ Myös tämän tyyppisten perdura-

²⁰²Termi *perduratiivinen* < latinan prepositio *per* 'läpi, läpeensä' ja verbi *duro* 'kestää'.

²⁰³Iso suomen kielioppi (§ 354) kutsuu konatiivisiksi (< latinan *conor* 'yrittää, koettaa') verbejä, jotka kuvaavat yrittämistä tai toimintaa jonkin asian toteuttamiseksi. Verbien konatiivisuudesta ks. Forsyth 1970: 49; T. Lehtinen 1983: 493–496. Lehtisen (mts. 496) mukaan verbien ”konatiivinen merkitys-sävy perustuu siihen, että teon toistaminen tulkitaan turhiksi yrityksiä” ja lainaa Erkki Itkosen

tiivijohdosten valenssiin kuuluu joko akkusatiivisijainen ajanmäärite (kuinka kauan?) tai prepositiokonstruktio *do* + genetiivi (mihin aikaan asti?) (Gwjpm98: 171). Suomessa konatiivis-perduratiivisten johdosten merkitysvastineita ovat jaksamista, kestämistä, pystymistä tai sietämistä tarkoittavan modaaliverbin (puolan prefiksin vastine) ja tilaa ilmaisevan pääverbin (puolan kantaverbin vastine) muodostama rakenne (suomen modaaliverbeistä ks. Flint 1976). Ajanmäärite on joko *tunnin*-tyyppinen osma tai postpositiolauseke *johonkin aikaan asti*.

(66c)

leżeć (ipf) 'maata' > *wy+leżeć* (pf) (*godzinę*) 'jaksaa maata (tunti)'
Z trudem wyleżał do wieczora (USJP) 'Hän **jaksoi** vaivoin **maata (aloillaan)** iltaan asti.'

siedzieć (ipf) 'istua' > *wy+siedzieć* (pf) (*godzinę*) 'pystyä istumaan/jaksaa istua (tunti paikoillaan)'

Przy tym doskonale wiedział, że nie mogę po prostu wyjść z samochodu [...], tylko muszę wysiedzieć z nim w tym samochodzie godzinę. (WO 7/2015)

'Hän myös tiesi erinomaisesti, etten voi noin vain lähteä autosta [...], vaan minun täytyy **kestää/sietää istua** hänen kanssaan siinä autossa **tunti**.'

4. Erityisesti prefiksit *u-* ja *wy-* voivat tuoda asentoverbeistä johdettuihin verbeihin modaalisia, kyseisessä asennossa pitkään olemisen hankaluuteen viittaavia pystymisen, jaksamisen, sietämisen, tarkenemisen tai malttamisen merkitysvivahteita (Gwjpm98: 552). Tällaiset johdokset esiintyvät joko muodoltaan tai merkitykseltään negatiivisessa lauseessa, jolloin niissä voi myös olla modaalinen apuverbi *móc* 'voida' tai *potrafić* 'kyetä, pystyä' (66d–e). Niillä ei ole imperfektiivisiä parikkeja. Prefiksillä *wy-* johdettujen verbien merkitys on lähellä konatiivis-perduratiivisten *wy-* johdosten merkitystä (vrt. edellinen ryhmä).

(66d)

leżeć (ipf) 'maata' > *u+leżeć* (pf) 'jaksaa/malittaa maata, pystyä makaamaan paikoillaan' *Uleżał zaledwie do siódmej i wstał.* (USJP)

'Hän **jaksoi/maltoi maata** hädin tuskin kello seitsemään. Sitten hän nousi vuoteesta.'

Nie mógł uleżeć w łóżku ze zdenerwowania. (USJP)

'Hän ei **malttanut maata/pystynyt makaamaan** vuoteessa hermostukseltaan.'

stać (ipf) 'seistä' > *u+stać* (pf) 'jaksaa, malittaa seistä, pystyä seisomaan paikoillaan'

siedzieć (ipf) 'istua' > *u+siedzieć* (pf) 'jaksaa/malittaa istua, pystyä istumaan paikoillaan'

(1966: 245) esimerkkiä *osteli hevosta*, joka tarkoittaa, että monesta yrityksestä huolimatta verbin ilmaiseva toiminta jäi tuloksettomaksi. Suomessa tällaista konatiivisuutta voidaan ilmaista frekventiivisilla *ele*-johdoksilla, puolassa taas konatiivisen tulkinnan mahdollisuus sisältyy muutosverbien imperfektiivisen aspektiparikin merkitykseen (*zdawał* (ipf) *ten egzamin trzy raz a dopiero za czwartym razem zdał* (pf) 'hän **yritti suorittaa** sitä tenttiä kolme kertaa, mutta vasta neljännellä kerralla **sai sen suoritetuksi**').

Nie potrafił ani ustać ani usiedzieć. (USJP)

'Hän ei malttanut seistä eikä istua paikoillaan.'

(66e)

leżeć (ipf) 'maata' > *wy+leżeć* (pf) 'pystyä makaamaan'

Nie mógł dłużej wyleżeć na gorącym piasku. (USJP)

'Hän ei pystynyt makaamaan/sietänyt maata kauempaa kuumalla hiekalla.'

siedzieć (ipf) 'istua' > *wy+siedzieć* (pf) 'pystyä istumaan'

Trudno tu z wami wysiedzieć. (USJP)

'Teidän kanssanne on vaikea (kestää) istua täällä.'

stać (ipf) 'seistä' > *wy+stać* (pf) 'pystyä seisomaan'

Nie mogła wystać na mrozie. (USJP)

'Hän ei tarjennut seistä pakkasessa.'

Ledwie wystał do końca uroczystości. (USJP)

'Hän tuskin jaksoi seistä juhlan loppuun asti.'

5. Konfiksilla *wy-* + *-(i)wa-* // *-(y)wa-* + *(się)* johdetaan imperfektiivisistä asento-verbeistä frekventatiivijohdoksia (66f), joihin voi kytkeytyä affektinen lisämerkitys. Toisin kuin perfektiiviseen, imperfektiiviseen *wy*-johdokseen ei sisälly konatiivista merkitystä, ja siksi imperfektiiviset *prze-* (66b) ja *wy-* (66f) johdokset ovat varsin lähimerkityksisiä. Suomessa tällaista frekventatiivisuutta kuvataan yleensä *le*-johdoksilla. Merkityksen affektisuutta voidaan korostaa käyttämällä neutraalin asento-verbin sijasta deskriptiiviverbiä.

(66f)

siedzieć (ipf) 'istua' > *wy+siad+ywa+ć* (ipf) (*całymi dniami*) 'istuskella (päiväkausia)'

stać (ipf) 'seistä' > *wy+sta+wa+ć* (ipf) (*godzinami*) 'seisoskella (tuntikausia)'

leżeć (ipf) 'maata' > *wyleg+iwa+ć się* (ipf) 'loikoilla'

Kot wylegiwał się na słońcu. (MSJP)

'Kissa loikoili auringossa.'

6. Konfikseilla *na-* + *się* ja *wy-* + *się* voidaan johtaa joistakin asentoverbeistä merkitykseltään affektis-modaalisia johdoksia: aspektiltaan perfektiivinen johdos kuvaa kokijasubjektin positiivisia tai negatiivisia tuntemuksia esim. asennon tai siinä olemisen mukavuuden, hankaluuden tai liian pitkän keston suhteen (66g). (Śmiech 1986: 57; GwjpM98: 550.)²⁰⁴ *Na-* ja *wy*-johdosten merkitykset eroavat toisistaan lähinnä subjektin tuntemuksien intensiivisyydessä niin, että voimakkaampia tuntemuksia ilmaistaessa prefiksinä on *wy-*. Johdosten merkitysvastineina suomessa on usein modaaliverbin ja pääverbin (vastaa merkitykseltään puolan johdoksen kantaverbiä)

²⁰⁴Piernikarski (1969: 131–135) määrittelee tällaisten johdosten merkityksen ”affektis-resultatiiviseksi” (*czasownik affektywno-rezultatywny*), Śmiech (1986: 57) puolestaan intensiiviseksi. Härme (2013: 16) käyttää venäjän verbien teonlaaduista puhuessaan tämän merkityksisistä johdoksista termiä *saturatiivinen* (vrt. latinan *satur* 'kylläinen').

liitto (ks. esimerkkiä 66g). Tilanteiset merkitykset (positiivinen vai negatiivinen reaktio, modaaliverbin valinta) ovat kontekstuaalisen päättelyn tulosta.

(66g)

leżeć (ipf) 'maata' > *na+leżeć się* (pf) 'levätä tarpeekseen'

stać (ipf) 'seistä' > *na+stać się* (pf) 'joutua seisomaan (liian) pitkään'

siedzieć (ipf) 'istua' > *wy+siedzieć się* (pf) 'saada tarpeekseen istumisesta'

stać (ipf) 'seistä' > *wy+stać się* (pf) 'joutua seisomaan väsyksiin asti'

*Ale **nastał się** w kolejce po bilet!* (AMB) 'Joutuipa hän **seisomaan pitkään** lippujonossa!'

***Wystał się** w kolejce po bilet.* (MSJP) 'Hän **joutui seisomaan** lippujonossa **väsyksiin asti.**'

7. Myös prefiksillä *od(e)*-johdetaan tilaverbeistä tilan keston rajaavia johdoksia, joiden valenssiin kuuluu yleensä ajanmäärä (kuinka kauan?). Erona *po*-johdoksiin (66a) on se, että *od(e)*-johdoksia käytetään kuvaamaan sellaisia ajallisesti rajoitettuja tilanteita, jotka ovat jollain tavoin sosiaalisen normin sanelemia (formacje normatywne-perduratywne 'normatiivis-perduratiiviset johdokset', ks. GwjpM98: 547) (66h). Toisin kuin *po*-johdoksilla *od(e)*-johdoksilla voi olla imperfektiivinen parikki.

(66h)

czekać (ipf) 'odottaa' > *od+czekać* (pf) > *odczekać+iwa+ć* (ipf) 'odottaa (määräaika)'

*Zapukał. **Odczekał chwilę** i wszedł.* (USJP) 'Hän koputti. **Odotti hetken** ja astui sisään.'

siedzieć (ipf) 'istua' > *od+siedzieć* (pf) > *odsiad+ywa+ć* (ipf) 'istua (määräaika)'

***Odsiedział** w biurze **godziny pracy** i pojechał do domu.* (SSGCZP) 'Hän **istui** toimistossa (pakolliset) **työtunnit** ja ajoi kotiin.'

stać (ipf) 'seistä' > *od+stać* (pf) 'seistä (määräaika)'

***Odstała pewien czas** w kolejce.* (USJP) 'Hän **seisoi aikansa** jonossa.'

8. Etenkin verbiin *stać* 'seistä' prefiksit *po-* ja *u-* tuovat muitakin modaalis-affektisia sävyjä, joilla puhuja osoittaa asennoitumistaan tilanteeseen.²⁰⁵ Tällainen johto on epäproduktiivista ja johdokset sukua idiomaattisille ilmauksille (66i).

(66i)

*Ten dom już długo **nie postoi.*** (USJP) 'Tämä talo **ei** enää **pysy** kauan **pystyssä**'

***Ustał** o własnej sile.* (USJP) 'Hän **pysyi pystyssä** omin voimin'

*Proszę siadać! Dziękuję, **postoję.*** (AMB) 'Olkaa hyvä ja istukaa! Kiitos, **voin ihan hyvin seistäkin.**'

²⁰⁵ Affektisista ilmauksista ks. ISK § 1707.

9. Prefiksillä *do-* tuotetaan johonkin asti kestävää tilaa kuvaavia johdoksia (*formacje limitywne* 'rajoittavat johdokset', ks. GwjpM98: 547). Johdosten valenssiin kuuluu ajanmäärite prepositio *do* + genetiivisijainen substantiivi tai vain genetiivisijainen substantiivi 'johonkin aikaan asti' (66j).

(66j)

być (ipf) 'olla' > *do+być* (pf) 'olla/viipyä johonkin asti'

Dobyl tam do końca zebrania. (USJP)

'Hän **oli** / **viipyi** siellä kokouksen **loppuun asti**.'

leżeć (ipf) 'maata' > *do+leżeć* (pf) 'maata johonkin asti'

Doleżał do rana nie zmrząwszy oka. (USPJ)

'Hän **makasi aamun asti** valveilla silmiään ummistamatta.

spać (ipf) 'nukkua' > *do+spać* (pf) 'nukkua johonkin asti'

*Chory spokojnie **dospał do rana**.* (USJP)

'Sairas **nukkui** rauhallisesti **aamuun asti**'

żyć (ipf) 'elää' > *do+żyć* (pf) 'elää johonkin asti'

Dożył tylko do wiosny. (AMB)

'Hän **eli** vain **kevääseen asti**.'

Esimerkkien 66a–j olemis- ja asentoverbien perfektiiviset teonlaatu johdokset kuvaavat siis kestoltaan tavalla tai toisella rajattua tilaa. Tyypillisiä sekä fyysistä että mentaalista tilaa tarkoittavien teonlaatu johdosten merkityksiä puolestaan ovat tilaan joutumista ja tilan alkuvaihetta kuvaava inkoatiivinen sekä tilan loppuvaihetta tai loppuun saattamista kuvaava terminatiivinen merkitys (jaksot 5.2.1.3 ja 5.2.1.4).

5.2.1.3 Inkoatiivijohdokset

Merkitykseltään inkoatiivisia ovat sellaiset verbijohdokset, jotka ilmaisevat kantasanan tarkoittaman tilan tai tapahtuman alkamista tai tilaan joutumista (vrt. latinan verbi *incho* 'alkaa'). Inkoatiivijohdosten kuvaama lauseen subjekti- tai objektitarkoitteen tilan muutos on punktuaalinen, joten ne ovat aspektiominaisuuksiltaan rajaavia.

Puolan inkoatiivijohdokset ovat verbikantaisia prefiksijohdoksia, joiden kanta-verbeinä esiintyy niin staattisia kuin dynaamisiakin verbejä (*chorować* (ipf) 'sairastaa' > *za+chorować* (pf) 'alkaa sairastaa, sairastua'; *grzmieć* (ipf) 'jyristä' > *za+grzmieć* (pf) 'alkaa jyristä, jyrähtää'; *śłyszeć* (ipf) 'kuulla' > *u+śłyszeć* (pf) 'saada kuulla', *śmiać się* (ipf) 'nauraa' > *za+śmiać się* (pf) 'alkaa nauraa, purskahtaa nauruun') (Piernikarski 1969: 124–129; GwjpM98: 167–168, 547–548). Inkoatiivijohdokset ovat aspektiltaan perfektiivisiä, enimmäkseen parittomia lekseemejä. Niitä käytetään kuvaamaan punktuaalista, teelistä ei-agentiivista tapahtumaa (ks. jakso 2.2.2). Osalle johdoksia on mahdollista muodostaa suffiksinvaihdolla imperfektiivinen toistuvaa inkoatiivista tapahtumaa kuvaava parikki (*kochać* (ipf) 'rakastaa' > *za+kochać+ać się* 'rakastua' > *zakochać+iwać się* 'rakastuilla, rakastua helposti'). Puolan inkoatiivijohdokset muodostavat kantaverbiensä semanttisen kirjavuuden ansiosta merkitykseltään melko heterogeenisen ryhmän. Kaikille johdoksille on kuitenkin yhteistä punktuaalinen tilan tai tapahtuman alun korostaminen.

Inkoatiivijohdosten lisäksi punktuaalista muutosta voidaan kuvata myös momentaanijohdoksilla ja muutosverbien perfektiivisillä parikeilla. Momentaaninen ja inkoatiivinen merkitys ovat lähellä toisiaan etenkin ääntä matkivilla verbeillä (esim. *szczekać* (ipf) 'haukkua' > *za+szczekać* (pf) 'alkaa haukkua'; *szczekać* (ipf) 'haukkua (koirasta)' : *szczek+nq+ć* (pf) 'haukahtaa (koirasta)'). Nominikantaisella translatiivijohdoksella ilmaistun muutoksen puolestaan erottaa inkoatiivijohdoksen tarkoittamasta punktuaalisesta muutoksesta se, että translatiivinen muutos voi olla myös vähittäinen: *Paweł mądrzał* (ipf) *powoli* 'Paweł viisastui vähitellen' ~ *Paweł zmądrzał* (pf) *wreszcie* 'Paweł viisastui vihdoin', mutta *Paweł zakochał się* (pf) *niedawno* 'Paweł rakastui äskettäin'.

Puolan inkoatiivijohto on prefiksijohtoa, joka verbinjohtosysteemissä asettuu aspekti- ja teonlaatujohton ja uusien verbidenotaatioita tuottavan johdon välimaastoon. Selvimmin teonlaatujohtoksia ovat sellaisen fyysisen tilan tai tapahtuman alkuvaihetta kuvaavat johdokset, joiden merkitysparafraasiksi sopii verbi *zacząć* (pf) : *zaczynać* (ipf) 'alkaa' ja johdoksen infinitiivimuotoisen kantaverbin muodostama liitto (67a). Kognitio- ja aistihavaintoverbeistä johdetut inkoatiivijohdokset puolestaan ovat lähellä perfektiivisiä aspektijohdoksia (aspektiparikkeja) (67b–c)²⁰⁶ ja tunnetilaan joutumista ilmaisevat johdokset (67d) muuttumisjohdoksia. Siitä huolimatta että kaikki inkoatiivijohdokset eivät tarkkaan ottaen ole määriteltävissä teonlaatujohtoksiksi, käsittelen niitä tässä työssä yhdessä teonlaatujohdosten kanssa.

(67a)

boleć (ipf) 'sattua, tehdä kipeää' > *za+boleć* (pf) 'alkaa sattua, alkaa tehdä kipeää' ~ *zacząć* (pf) *boleć* (ipf) 'alkaa sattua, alkaa tehdä kipeää'

(67b)

rozumieć (ipf) 'ymmärtää' > *z+rozumieć* (pf) 'hoksata, älytää, ymmärtää'

(67c)

słyszeć (ipf) 'kuulla' > *u+słyszeć* (pf) 'saada kuulla, havaita kuulemalla, kuulla'

(67d)

martwić się (ipf) 'olla huolissaan' > *z+martwić się* (pf) 'huolestua'

Inkoatiivijohdoksen aspektiltaan imperfektiivinen kantaverbi kuvaa varsin usein mentaalitilaa (*kochać* 'rakastaa', *martwić się* 'olla huolissaan, huolehtia', *rozumieć* 'ymmärtää', *czuć* 'tuntea') tai fyysistä tilaa (*kwitnąć* 'kukkia', *mieszkąć* 'asua', *spać* 'nukkua'). Myös osalla essentiaali-johdoksia on edelleen johdettuja inkoatiivijohdoksia.²⁰⁷ Yleisimmin prefiksienä esiintyvät *po-*, *u-*, *wy-*, *za-* ja *Z-*. Prefiksi *roz(e)-* (usein yhdessä *się*-johtimen kanssa) tuo johdokseen paitsi inkoatiivisuuden myös intensiivisyyden lisämerkityksen (GwjpM98: 550–551). Joistakin tilaverbeistä on syntynyt

²⁰⁶Kognitio- ja aistihavaintoverbejä Piernikarski (1969) kutsuu aspektijohdon suhteen ”kompleksisiksi verbeiksi”. Ks. myös GwjpM98: 548.

²⁰⁷Termiä *inko(h)atiivinen (verbijohdos)* on käytetty myös merkitykseltään translatiivisista johdoista (Hakulinen – Ojanen 1970 s.v. *inko(h)atiivinen verbi*).

sekä *za-* että *roz-* + *się* -johdos (*chorować* 'sairastaa' > *za+chorować* 'sairastua'; *chorować* 'sairastaa' > *roz+chorować się* 'sairastua pahasti'). Sille taas, mihin kanta-verbeihin juuri tietty prefiksi kiinnittyy, on vaikea löytää morfosemanttista motivaatiota. Muotorakenteeltaan poikkeuksellisia ovat verbin *wiedzieć* 'tietää' inkoatiivijohdos *do+wiedzieć się* 'saada tietää', joka on johdettu konfiksilla *do- się*, ja verbin *widzieć* (ipf) 'nähdä, huomata' perfektiivinen, teonlaatumerkitykseltään inkoatiivinen pariksi *zobaczyć* 'nähdä, huomata, äkätä', joka on muodostettu suppletiivisesta vartalosta.

Mentaalitulaa tarkoittavat verbit voidaan niin puolassa kuin suomessakin jakaa (i) tunneverbeihin, joissa voi erottaa ns. statiiviset tunneverbit (*kochać* 'rakastaa') ja toiminnalliset tunneverbit (*dziwić się* 'hämmästellä'), (ii) kognitioverbeihin (*rozumieć* 'ymmärtää') ja (iii) aistihavaintoverbeihin (*słyszeć* 'kuulla'). (Ks. myös esim. Leiwo 1977: 141–154; Pajunen 2001: 309–335; Siirinen 2001: 35–57; ISK § 465–467.) Koska kantaverbin tarkoittaman tilan laatu vaikuttaa johdoksen merkitykseen, inkoatiivisuutta on useamman tyyppistä:

1. Statiivisista tunneverbeistä prefikseillä johdettujen inkoatiivijohdosten (esim. *nienawidzić* (ipf) 'vihata' > *z+nienawidzić* (pf) 'alkaa vihata') merkitys on 'alkaa tuntea, ruveta tuntemaan kantaverbin tarkoittamaa tunnetta' (68a). Tällaisten puolan johdosten merkitystä ei useimmiten suomessa ilmaista yhdellä verbilekseemillä vaan tilan alkuvaihetta tarkoittavan faasiverbin (*alkaa*, *ruveta*, *ryhtyä*) ja pääverbin infinitiivin muodostamalla konstruktiolla.

(68a)

gardzić (ipf) 'halveksia' > *po+gardzić* (pf) 'alkaa halveksia'²⁰⁸

kochać (ipf) 'rakastaa' > *po+kochać* (pf) 'alkaa rakastaa'

kochać (ipf) 'rakastaa' > *za+kochać się* (pf) 'rakastua'

lekać się (ipf) 'pelätä, säikkyä' > *z+leknąć się* (pf) 'pelästyä, säikähtää'²⁰⁹

lubić (ipf) 'pitää (jostakusta/jostakin)' > *po+lubić* (pf) 'alkaa pitää, mieltä'

nienawidzić (ipf) 'vihata' > *z+nienawidzić* (pf) 'alkaa vihata'

tęsknić (ipf) 'ikäväidä, kaivata' > *za+ tęsknić* (pf) 'alkaa ikävöidä, kaivata'

zazdrościć (ipf) 'kadehtia' > *po+zazdrościć* (pf) 'alkaa kadehtia'

żalować (*kogo*, akkusatiivi) (ipf) 'sääliä (jotakuta)' (ipf) > *po+żalować* (*kogo*) (pf) 'alkaa sääliä (jotakuta)'

żalować (*czego*, gen.) (ipf) 'katua (jotakin)' > *po+żalować* (*czego*) (pf) 'alkaa katua (jotakin)'

²⁰⁸Esitän merkitysparafraasina vain konstruktion *alkaa* + A-infinitiivi, vaikka myös konstruktiot *ruveta*, *ryhtyä* + pääverbin MA-infinitiivi ovat puolan inkoatiivijohdosten merkitysvastineina usein mahdollisia.

²⁰⁹Verbien *lek+a+ć się* (ipf) 'pelätä, säikkyä' > *z+lek+nq+ć się* (pf) 'pelästyä, säikähtää' muodollinen johtosuhde on epäsäännöllinen, sillä niissä on eri vartalosuffiksi.

2. Toiminnallisista tunneverbeistä prefikseillä johdettujen inkoatiivijohdosten (*cieszyć się* (ipf) 'iloita' > *u+cieszyć się* (pf) 'ilahtua, ilostua') merkitys puolestaan on 'joutua kantaverbin tarkoittaman tunteen valtaan' (68b). Näiden johdosten suomenkielinen merkitysvastine on monesti nominikantainen inkoatiivijohdos (*ilostua* < *ilo*). Puolan johtosuhde on hahmotettavissa myös niin, että kantasana on perfektiivinen kausatiivijohdos, josta johdetaan *się*-johtimella inkoatiivijohdos (*ucieszyć się* 'ilahduttaa, ilostuttaa' > *ucieszyć się* 'ilahtua, ilostua'). (Ks. edellä jakso 4.2.4.)

Juuri kausatiivisten kantaverbien ansiota on *się*-johdosten merkityksen toiminnallisuus. Statiiviset tunneverbit ovat tyypillisesti johtamattomia perusverbejä.

(68b)

cieszyć się (ipf) 'iloita' > *u+cieszyć się* (pf) 'ilahtua, ilostua'

dziwić się (ipf) 'hämmästellä' > *z+dziwić się* (pf) 'hämmästyä'

gniewać się (ipf) 'olla vihainen' > *roz+gniewać się* (pf) 'vihastua'

martwić się (ipf) 'huolehtia, olla huolissaan' > *z+martwić się* (pf) 'huolestua'

radować się (ipf) 'riemuita' > *u+radować się* (pf) 'riemastua'

smuć się (ipf) 'surra, murehtia' > *za+smuć się* (pf) 'tulla surulliseksi, murheelliseksi; joutua surun, murheen valtaan'

weselić się (ipf) 'iloita, riemuita' > *roz+weselić się* (pf) 'riemastua'

złościć się (ipf) 'olla vihoissaan, kiukutella' > *ze+złościć się* (pf) 'suuttua, vihastua, kiukustua'

3. Kun inkoatiivijohdoksen kantaverbinä on kognitioverbi (*rozumieć* (ipf) 'ymmärtää' > *z+rozumieć* (pf) 'ymmärtää, hoksata, oivaltaa, äkätä'), johdos kuvaa tyypillisesti kantaverbin tarkoittamaan tajunnan tilaan joutumista (68c). Tällainen punktuaalinen tapahtuma muistuttaa momentaanijohdoksilla kuvattavia tapahtumia. Suomessa tämän tyyppisten inkoatiivijohdosten merkitysvastineita ovat – suoran johdosvastineen yleensä puuttuessa – erilaiset apu- ja pääverbistä koostuvat verbikonstruktiot (ks. esimerkkejä 68c).

(68c)

interesować się (ipf) 'olla kiinnostunut' > *za+interesować się* (pf) 'kiinnostua'

myśleć (ipf) 'ajatella, arvella' > *po+myśleć* (pf) 'ajatella, tulla ajatelleeksi'

pamiętać (ipf) 'muistaa' > *za+pamiętać* (pf) 'painaa muistiin, mieleen'

rozumieć (ipf) 'ymmärtää' > *z+rozumieć* (pf) 'ymmärtää, hoksata, älytä, äkätä, huomata'

ufać (ipf) 'luottaa' > *za+ufać* (pf) '(alkaa) luottaa'

wątpić (ipf) 'epäillä' > *z+wątpić* (pf) 'alkaa epäillä'

wiedzieć (ipf) 'tietää' > *do+wiedzieć się* (pf) 'saada tietää'

wierzyć (ipf) 'uskoa' > *u+wierzyć* (pf) 'uskoa (todeksi), alkaa uskoa'

znać (ipf) 'tuntea, tietää' > *po+znać* (pf) 'oppia tuntemaan, tulla tietoiseksi'

4. Myös aistihavaintoverbeistä muodostetut inkoatiivijohdokset (*słyszeć* (ipf) 'kuulla' > *u+słyszeć* (pf) 'saada kuulla') kuvaavat punktuaalista tapahtumaa. Verbejä ei ole monta. Niiden määrää vähentää se, että 'maistamista' ja 'haistamista' maun ja hajun aistimisen merkityksessä ei ilmaista puolassa yhdellä verbilekseemillä, kuten suomessa (maistaa, haistaa), vaan konstruktiolla *czuć smak*, *zapach* 'tuntea makua, hajua' ja *po+czuć smak*, *zapach* 'alkaa tuntea makua, hajua' (68d). Verbillä *widzieć* (ipf) 'nähdä' ei ole morfologista inkoatiivijohdosta. Sen semanttisena inkoatiivijohdokseksi on suppletiivinen *zobaczyć* (pf) 'nähdä, huomata, saada nähdä'.

(68d)

czuć (ipf) 'tuntea' > *po+czuć* (pf) 'alkaa tuntea'

czuć smak (ipf) 'maistaa' > *po+czuć smak* (pf) 'alkaa maistaa' (*smak* 'maku')

czuć zapach (ipf) 'haistaa' > *po+czuć zapach* (pf) 'alkaa haistaa' (*zapach* 'haju, tuoksu')

słyszeć (ipf) 'kuulla' > *u+słyszeć* (pf) 'kuulla, huomata, saada kuulla'

widzieć (ipf) 'nähdä' : *zobaczyć* (pf) 'nähdä, huomata, saada nähdä'

5. Fyysistä tilaa (mm. ruumiillista tuntemusta) kuvaavista verbeistä johdettuja inkoatiiviverbejä ovat mm. (68e):

(68e)

boleć (ipf) 'koskea, sattua, tehdä kipeää' > *za+boleć* (pf) 'alkaa koskea, sattua, tehdä kipeää'

chorować (ipf) 'sairastaa' > *za+chorować* (pf) 'sairastua'

kwitnąć (ipf) 'kukkia' > *za+kwitnąć* (pf) 'alkaa kukkia, puhjeta kukkaan'

mieszkać (ipf) 'asua' > *za+mieszkać* (pf) 'asettua asumaan'

śnić (ipf) 'olla unessa, uneksia' ~ *za+snąć* (pf) 'vaipua uneen, nukahtaa'²¹⁰

Tämän tyyppiset tilan alkuketkeä korostavat johdokset edustavat prototyyppistä inkoatiivisuutta, ja siksi Akateeminen puolan kielioppi kutsuukin niitä varsinaisiksi (puhtaiksi) inkoatiivijohdoksiksi (Gwjpm98: 548).²¹¹

6. Osasta sekä adjektiivi- että substantiivikantaisia essentiaali johdoksia (ks. jakso 4.6.4) voi prefikseillä muodostaa aspektiltaan perfektiivisiä ja merkitykseltään (lähinnä) inkoatiivisia johdoksia (68f–g). Niiden inkoatiivisuus ei kuitenkaan – 'jonkin värisenä näkymistä' tarkoittavien verbien *za*-johdoksia lukuun ottamatta (esim. *bieleć* > *za+bieleć*, jakso 4.6.4) – edusta prototyyppistä 'tilaan joutumisen tai tilan

²¹⁰Verbien *śnić* (ipf) 'nukkua' ~ *zasnąć* (pf) 'nukahtaa' johtosuhde on epäsäännöllinen.

²¹¹Esimerkiverbeistä (68e) *zachorować* 'sairastua' on tulkittavissa myös merkitykseltään translatiiviseksi ja epäsäännöllisen vartaloaineksen sisältävä *zasnąć* momentaaniseksi.

alkamisen' merkitystä jo siksikin, että kantaverbinä toimiva essentiaali johdos vain harvoin on tyypillinen tilaverbi. Johdosten perfektiivisyydessä saattaa inkoatiivisuuden sijasta korostua esim. momentaanisuus. Leksikaalistuneita johdoksia on jonkin verran (esim. *szpiegować* 'vakoilla' > *wy+szpiegować* 'saada selville vakoilemalla'). Verbeistä, jotka kuvaavat tilassa tai tilanteessa olemista tai toimimista (ks. edellä jaksossa 4.6.1), muodostetaan vain harvoin inkoatiivijohdoksia (68h). Sitä, missä kulkee kantaverbin teonlaadun modifikaation ja kantaverbistä denotaatioltaan eroavan itsenäisen johdoksen välinen raja, on usein vaikea kiistattomasti ratkaista.

(68f)

ciężyc (ipf) 'tuntua raskaalta, painaa, vaivata' > *za+ciężyc* (pf) 'alkaa tuntua raskaalta, alkaa painaa, vaivata'

dłużyc się (ipf) 'tuntua pitkältä, pitkittyä, venyä' > *wy+dłużyc się* (pf) '(alkaa) tuntua pitkältä, pitkittyä, venähtää'

mądrzyc się (ipf) 'viisastella' > *wy+mądrzyc się* (pf) 'sanoa jotain rikkiviisasta'

poufalić się (ipf) 'olla tuttavallisissa väleissä' > *s+poufalić się* (pf) 'ryhtyä tuttavalliseksi'

przykrzyc się (ipf) 'olla ikävystynyt, jotakuta' > *u+przykrzyc się* (pf) 'alkaa ikävystyttää' ikävystyttää'

radować się (ipf) 'olla riemuissaan, riemuita' > *u+radować się* (pf) 'riemastua'

skąpić (ipf) 'kitsastella, pihistellä, olla kitsas, pihi' > *po+skąpić* (pf) 'säästää'

smucić się (ipf) 'olla surullinen/suruissaan, surra' > *za+smucić się* (pf) 'tulla surulliseksi'

(68g)

bratać się (ipf) 'veljeillä' > *z+bratać się* (pf) 'ryhtyä veljeilemään'

kolegować się (ipf) 'olla jonkun kaveri, kaveerata' > *za+kolegować się* (pf) 'ruveta jonkun kaveriksi'

królować (ipf) 'hallita (kuninkaana), vallita' > *za+królować* (pf) 'alkaa hallita/vallita, ottaa valtaansa'

panować (ipf) 'hallita, vallita' > *za+panować* (pf) 'alkaa hallita/vallita, ottaa valtaansa, syntyä'

przyjaźnić się (ipf) 'olla jonkun ystävä' > *za+przyjaźnić się* (pf) 'ystävystyä'

szpiegować (ipf) 'vakoilla' > *wy+szpiegować* (pf) 'saada selville vakoilemalla'

(68h)

romansować (ipf) 'kokea romanssi' > *za+romansować* (pf) 'aloittaa romanssi'

strajkować (ipf) 'olla lakossa, lakkoilla' > *za+strajkować* (pf) 'ryhtyä/mennä laksoon'

Suomessa inkoatiivijohdoksia on selvästi vähemmän kuin puolassa. Ne ovat (joko suoraan tai välillisesti) nominikantaisia *U*-muuttumisjohdoksia (*ilo* > *ilostua*; *rakas* > *rakastaa* > *rakastua*) tai muita *U*-verbejä (*hämmästyä*), joiden merkityksenä on 'kokijan joutuminen verbin kuvaamaan tunnetilaan'. (ISK § 337, 466.)²¹² Ne kytkeytyvät sekä muodoltaan että merkitykseltään nominikantaisiin muuttumisjohdoksiin (etenkin reseptiivisiin). Reseptiivijohdosten subjektitarkoite on tosin usein eloton ja rooliltaan neutraali (*pelto metsittyi*). Se voi olla myös elollinen kokija (*mies vammautui*; *lapsi hätääntyi*), jolloin johdoksen merkitys lähenee inkoatiivisuutta. Inkoatiivinen ja nominikantainen reseptiivinen ja direktionaalinen merkitys taas limityvät sellaisissa kokijasubjektillisissa johdoksissa kuin *humaltua*, *hurmioitua*, joissa kantasubstantiivi tarkoittaa tilaa (ISK § 337, 466). Myös suomessa inkoatiiviverbit rajautuvat omaksi muuttumisjohdosten ryhmäksi toisaalta kokijasubjektinsa ansiosta ja toisaalta siksi, että ne muodostavat varsin yhtenäisen dynaamisten tunneverbien ryhmän (ks. Siirainen 2001: 35–43). Suomen inkoatiivijohto on syntaktista johtoa.

5.2.1.4 Terminatiiviset johdokset

Merkitykseltään terminatiivisiksi²¹³ voidaan kutsua sellaisia puolan verbijohdoksia, jotka kuvaavat joko kantaverbin tarkoittaman tilan loppumista (ohi menemistä, lakkaamista) tai loppuvaihetta (prefiksit *do-* ja *prze-*): *kwitnąć* (ipf) 'kukkia' > *prze+kwitnąć* (pf) 'lakata kukkimasta', *brzmieć* (ipf) 'kuulua' > *do+brzmieć* (pf) 'lakata kuulumasta'. *Do*-prefiksillä johdetaan myös yleisesti kantaverbin ilmaiseman tapahtuman loppuvaihetta ja loppuun asti saattamista tai pääsemistä kuvaavia johdoksia (ks. edellä jakso 5.2.1.2 ja jäljempänä jakso 5.2.2.2). (Gwjpm98: 548.)

Terminatiivijohdosten kantaverbeinä esiintyvien tilaverbien merkitys ei ole täysin staattinen vaan samaan tapaan heikosti dynaaminen kuin toiminnallisilla tunneverbeillä (ks. jakso 5.2.1.1).²¹⁴ Suomessa, jossa vastaavaa verbijohdoskategoriaa ei ole, puolan tilaverbeistä johdettujen terminatiivijohdosten merkitystä ilmaistaan verbin *lakata* (puolan prefiksin merkitys) ja MA-infinitiivin elatiivin (puolan johdoksen kantaverbin merkitys) muodostamalla rakenteella.

Prefiksien teonlaatujohdoksissa esiintyvä merkitys juontuu niiden perusmerkityksestä: *prze-* 'ohi' (muiden merkitysten ohella) ja *do-* 'johonkin (loppuun) asti' (ks. jakso 3.6). Johdokset ovat aspektiltaan perfektiivisiä, ja niille voidaan usein suffiksinvaihdolla tuottaa imperfektiivinen parikki (69a–b). Tilaverbit ovat kuitenkin kum-

²¹²Johdos *ilostua* poikkeaa tavanomaisesta johtokaavasta siinä suhteessa, että se on johdettu suoraan substantiivista *ilo* eikä kuten enimmät *CtU*-johdokset *stA*-johtimisesta kantaverbistä (ISK § 340)

²¹³Fennistiikassa käytetyssä aspektiterminologiassa *terminatiivinen* esiintyy enimmäkseen *perfektiivisen* (aspektin) synonyymina (termin käytöstä fennistiikassa ks. Nurminen 2010: 10). Tieteen termipankki määrittelee *terminatiivisen aspektin* ”aspektiksi, joka ilmaisee päättynyttä, kestoltaan rajoitettua tekemistä” (ks. Tieteen termipankki 7.12.2015: Kielitiede:rajattu aspekti). Terminatiivisista partikleista *asti*, *saakka* ks. Päiviö 2007.

²¹⁴Verbi *kwitnąć* (ipf) 'kukkia' on puolan verbiluokituksessa tilaverbi, kuulumisverbit tyyppiä *brzmieć* (ipf) 'kuulua, kaikua, soida' sitä vastoin toimintaverbejä. Tämän tyyppisillä verbeillä voidaan kuvata sekä tiloja että tapahtumia. Yhteistä niille on rajapakoisuus ja agenttikontrollin puute. (Gwjpm98: 154–155.)

mankin tyyppisten terminatiivijohdosten kantaverbeinä harvinaisia. (Piernikarski 1969: 126; Śmiech 1986: 67, 91; GwjpM98: 548.)

(69a)

brzmieć (ipf) 'kuulua' > *do+brzmieć* (pf) 'lakata kuulumasta' >
dobrzmie+wa+ć (ipf) 'lakata vähin erin kuulumasta, kuulua vielä'

kwitnąć (ipf) 'kukkia' > *do+kwitnąć* (pf) 'lakata kukkimasta' > *dokwit+a+ć*
(ipf) 'lopetella kukintaa'

*Bzy już **dokwitły***. 'Sireenit olivat jo **lakanneet kukkimasta**.'

*Bzy **dokwitały***. 'Sireenit **lopettelivat kukintaansa**.'

(69b)

brzmieć (ipf) 'kuulua, kaikua, soida' > *prze+brzmieć* (pf) 'lakata kuulumasta,
kaikumasta soimasta' > *przebrzmie+wa+ć* (ipf) 'kuulua, kaikua, soida vielä'

grzmieć (ipf) 'jyristä' > *prze+grzmieć* (pf) 'lakata jyrisemästä'

huczeć (ipf) 'pauhata' > *prze+huczeć* (pf) 'lakata pauhaamasta'

kwitnąć (ipf) 'kukkia' > *prze+kwitnąć* (pf) 'lakata kukkimasta' > *przekwit+a+ć*
(ipf) 'lopetella kukintaa'

*Dawno już **przebrzmiał** pierwszy dzwonek*. (SSGCZP) 'Koulun (ensimmäinen)
kello oli jo **lakannut** kauan sitten **soimasta**.'

*Gwar wesoly i śmiechy **przebrzmiewały** po lesie*. (SSGCZP) 'Iloinen
puheensorina ja nauru **kaikuivat vielä** metsässä.'

5.2.1.5 Koonti:puolan tilaverbien prefiksillinen teonlaatujohto ja johdosten merkitysvastineet suomessa

1. Puolan tilaverbeistä prefiksillä tai prefiksin sisältävillä konfikseilla johdetut teonlaatujohdokset jakaantuvat teonlaadultaan (i) erilaisiin tilan ajallista kesto-
ta modifioviin sekä (ii) tilan alku- tai loppuvaihetta korostaviin. Ryhmässä
(i) johdosten kantaverbit ovat tyypillisesti asento- tai olemisverbejä (mm.
przesiedzieć całą noc 'istua koko yö', *pospać godzinę* 'nukkua tunti'), kun
taas ryhmän (ii) kantaverbeinä esiintyy mm. mentaaliverbejä, joista johde-
taan inkoatiivijohdoksia, kuten *zmartwić się* 'huolestua', *zakochać się* 'rakas-
tua', *uwierzyć* 'uskoa todeksi, alkaa uskoa', ja ääntä kuvailevia verbejä, joista
johdetaan terminatiivijohdoksia, esim. *dobrzmieć* 'lakata kuulumasta',
przebrzmieć 'lakata jyrisemästä'.
2. Asento- ja olemisverbeihin eri prefiksillä lisätyistä tilan keston modifika-
tioista on etenkin yhdessä *się*-johtimen kanssa kehittynyt affektis-modaalisia
merkityksiä, joiden merkitysvastineina suomessa ovat mm. monet dynaamis-
ta mahdollisuutta ('voimista') ilmaisevat modaaliverbit, kuten *ehitiä*, *jaksaa*,

malittaa, pystyä, rohjeta, tarjeta jne. (Flint 1976, 1980; Kiuru 1977; Hakulinen–Karlsson 1979: 264; Kangasniemi 1992: 306–313; ISK § 1566–1568). Se, minkälaisesta 'voimisesta' kussakin tilanteessa on kyse (suomen modaali-verbin valinta), on kontekstuaalisen päättelyn varassa. Verbien teonlaatujen ja modaalisten merkitysten suhde on paitsi suomen ja puolan vertailun kannalta kiintoisa myös tärkeä yleiskielitieteellinen kysymys, jossa perimmältään on kyse aspektuaalisuuden ja modaalisuuden suhteesta. Sen selvittäminen vaatisi kuitenkin oman erillisen tutkimuksensa.²¹⁵

3. Imperfektiivisten, prefiksin, suffiksin ja usein myös *się*-johtimen sisältävällä konfigilla (esim. *wy-* + *-iwa-/ywa-* + *się*) johdettujen teonlaatujohtosten mahdollisia merkitysvastineita suomessa ovat frekventatiiviset *le*-johdokset (*wysiadynać* 'istuskella') sekä myös deskriptiiviverbit (*wylegiwać się* 'loikoilla') (ks. esim. 66f).
4. Puolan inkoatiivijohto on aina verbikantaista, suomessa tilaan joutumista ilmaisevan johdoksen kantasana on hyvin usein *nomini* (ks. jakso 5.2.1.3).
5. Koska puolan inkoatiivijohdosten kantaverbeinä esiintyy erilaisia sekä mentaalista että fyysistä tilaa kuvaavia verbejä, johdosten merkityskirjo on laajempi kuin suomen inkoatiivijohdosten, jotka kuvaavat vain tilaan joutumista (ks. jakso 5.3.1.3).
6. Puolan tilaan joutumista tarkoittavien inkoatiivijohdosten merkitysvastineita ovat suomen inkoatiivijohdokset, tilan alkamista kuvaavien inkoatiivijohdosten merkitysvastineena on sitä vastoin alkamista ilmaisevan apuverbin ja pääverbin infinitiivin muodostama verbirakenne.
7. Puolan melko vähälukuisten terminatiivisten tilaverbien merkitysvastineena on suomessa yleensä rakenne, jonka merkitys on 'lakata olemasta kantaverbin tarkoittamassa tilassa'.
8. Puolan tilaverbien teonlaatujohtokset eivät niinkään kartuta verbileksikkaa uusilla denotaatioilla kuin rikastuttavat sitä esim. kasvattamalla kielen affektis-modaalisten ilmaisukeinojen varastoa ja lisäämällä tyylivariaatiota.
9. Puolan tilaverbien teonlaatujohtokset edustavat epäsuoraa leksikalisointistategiaa, sillä yhteen verbilekseemiin sisältyy monenlaista tilanteista tietoa mm. tilan kestosta ja sen vaikutuksesta kokijasubjektiin, tilan alkamista ja päättymistä jne. Suomessa vastaava tieto on hajautettu subjektiin, predikaattiin ja määritteisiin.
10. Semanttisesti lähellä inkoatiivisia verbijohdoksia ovat toisaalta momentaani-johdokset (puntuuallisuutensa vuoksi) ja toisaalta translatiivi- ja reseptiivi-johdokset (subjektitarkoitteen tilanmuutoksen vuoksi).

²¹⁵Aspektin ja modaalisuuden suhteesta puolassa ks. Holvoet 1982.

5.2.2 Tapahtumaverbien prefiksilliset teonlaatujohdokset

5.2.2.1 Yleistä

Tapahtumaverbit kuvaavat toimintaa, johon voi sisältyä muutos. Niistä voidaan prefikseillä johtaa paitsi osin samoja perfektiivisiä teonlaatuja kuin tilaverbeistä (esim. tapahtumaa ajallisesti rajoittavat *po*-johdokset: *poczytać* (pf) *trochę* 'lueskella vähän aikaa'; inkoatiiviset *za*-johdokset: *zakaszleć* (pf) 'alkaa yskiä'; sekä terminatiiviset *do*-johdokset: *dopisać list* 'kirjoittaa kirje loppuun'; tilaverbeistä ks. jakso 5.2.1) myös erilaisia kantaverbin tarkoittaman tapahtuman tulosta (mm. sen määrää, laatua tai vaikutusta objekti- tai subjektitarkoitteeseen) kuvaavia teonlaatuja. Kantaverbin ollessa muutosverbi sillä on teonlaatujohdosten lisäksi myös prefiksillinen perfektiivinen aspektiparikki. Rajahakuisen, muutosta ilmaisevan tapahtuman rajattuutta on usein mahdollista ilmaista sekä imperfektiivisen kantaverbin samadenotaatioisella aspektiparikilla (ks. edellä jakso 2.1.1) että sen yhdellä tai useammalla teonlaatujohdoksella. Tilanteen teonlaatujohdoksella kuvattu rajattuus eroaa imperfektiivisen kantaverbin samadenotaatioisella perfektiivisellä parikilla kuvatusta rajattuudesta esim. siinä, että jälkimmäisessä on kyse rajahakuisen subjekti- tai objektitarkoitteen muutokseen johtavan toiminnan sisäisestä inherentistä loppurajasta, kun taas teonlaatuilla kuvataan tilan tai tapahtuman erilaisia potentiaalisia ja luonteeltaan valinnaisia (eli kuvauksen valintoihin liittyviä) ulkoisia rajoja. Osalla teonlaatujohtimina esiintyvien prefiksien merkityksistä on yleensä helposti jäljitettävä semanttinen kytkös prefiksin leksikaaliseen perusmerkitykseen, mikä on omiaan rajoittamaan prefiksien produktiivisuutta kyseisessä tehtävässä. Prefiksilliset teonlaatujohdokset ovat usein ilmaisukeinoina valinnaisia, sillä niiden synteettiset merkitykset (esim. verbi + ajanmääräite + modaalisuus) ovat enimmäkseen ilmaistavissa myös analyttisesti kantaverbin perfektiivisellä parikilla ja esim. adverbialitäydennyksillä. Puolan prefiksillisillä teonlaatujohdoksilla ei yleensä ole johdosvastineita suomessa, vaan johdosten merkitys kuvataan puolan kantaverbin merkitysvastineella ja erilaisilla kontekstuaalisilla keinoilla.

Esittelen lyhyesti teonlaatujohdoksista keskeisimmät: (i) tapahtuman ajallista kestoa ilmaisevat johdokset, (ii) inkoatiivijohdokset, (iii) terminatiivijohdokset (5.2.2.2), (iv) distributiiviset, tapahtuman tuloksen useille objekti- tai subjektitarkoitteille jakautumista kuvaavat johdokset (5.2.2.3), (v) tuloksen määrää kuvaavat johdokset (5.2.2.4), (vi) tapahtuman intensiivisyysastetta kuvaavat johdokset (5.2.2.5) ja liikeverbien määrämatkaa ilmaisevat johdokset (5.2.2.6). Kiinnitän lisäksi jonkin verran huomiota teonlaatujohdoksen ja idiomien (eli sanojen muodostaman kiinteän ilmauksen) välimaastoon sijoittuviin johdoksiin (5.2.2.5). (Ks. myös GwjpM98: 546–563.) Koska kolme ensimmäistä johdosryhmää on käsitelty myös tilaverbien yhteydessä (jaksot 5.2.1.2–5.2.1.4), jätän ne tässä kohdin vähemmälle huomiolle keskittyen vain olennaisimpaan (jakso 5.2.2.2). Kaikista prefiksillisistä teonlaatujohdoksista tulee vielä puhe jaksossa 5.3, jossa hahmotan kunkin prefiksin semanttisen profiilin.

5.2.2.2 Tapahtumaverbien ajallista kestoa, inkoatiivisuutta ja terminatiivisuutta ilmaisevat johdokset

Imperfektiivisistä tapahtumaverbeistä voidaan yleisesti johtaa *po*-prefiksillä tapahtuman lyhytkestoiseksi rajaavia ns. delimitatiivisia (eli determinatiivisia) johdoksia, joita käsittelemme edellä tilaverbien osalta (jakso 5.2.1.2) (70a). Yhdessä johdoksen kanssa monesti esiintyvä refleksiivipronominin *się* datiivimuoto *sobie* tuo tilanteeseen affektisen, subjektin positiivista suhtautumista ilmaisevan lisämerkityksen (70b). On tärkeä huomata, että liikeverbien determinatiivijohdosten kantana on edestakaista, ei-suuntaista liikettä kuvaava verbi (70c). (Gwjpm98: 546–547; Grzegorzczkowska 1997: 35.)

(70a)

oglądać (ipf) 'katsoa, katsella' **Po+oglądał** *chwilę zdjęcia i oddał album siostrze.*(USJP) 'Hän **katseli** hetken kuvia ja antoi albumin takaisin siskolle.'

(70b)

czytać (ipf) 'lukea' **Po+czytam** *sobie jeszcze trochę przed snem.* (AMB) 'Lueskelenpa vielä vähän ennen nukkumaan menoa.'

(70c)

chodzić (ipf) 'kävellä, käydä, kulkea' **Po+chodził** *godzinę po parku.* (AMB) 'Hän käveli tunnin puistossa.'

Kun edestakaista liikettä ilmaisevien verbien aspektiltaan perfektiiviset *prze*-johdokset esiintyvät yhdessä ajan osman ('kuinka kauan?') kanssa, ne kuvaavat tuon ajan kuluttamista tai viettämistä kantaverbin tarkoittamassa liikkeessä (70d). Tällaiset *prze*-johdokset ovat sukua tilaverbien yhteydessä käsitellyille perduratiivisille johdoksille (*prze+siedzieć cały dzień* 'istua koko päivä', ks. edellä jakso 5.2.1.2).

(70d)

chodzić (ipf) 'kävellä, käydä, kulkea' *Całą noc* **prze+chodził**, *nie mogąc spać.* (USJP) 'Hän **käveli** koko yön, koska ei saanut nukutuksi.'

Tapahtumaverbien inkoatiivijohdosten (johtimena *za-*) kantaverbi on tyypillisesti ääntä kuvaava tai matkiva (*kaszleć* (ipf) 'yskiä' > *za+kaszleć* (pf) 'alkaa yskiä, yskäistä'). Tällaisen *za*-johdoksen tapahtuman alkuhetkeä korostava inkoatiivisuus on varsin lähellä momentaanisuutta, jota voidaan myös usein ilmaista vartalosuffiksin vaihtoon perustuvalla momentaanijohdoksella (*kaszl+e+ć* (ipf) 'yskiä', *kaszl+nq+ć* (pf) 'yskäistä') (70e).

(70e)

kaszleć (ipf) 'yskiä' *Zakrztusił się dymem i* **za+kaszlał.** (USJP) 'Hän sai savua henkeensä ja **alkoi yskiä.**' *Kaszlnął, po czym rozpoczął przemówienie.* (USJP) 'Hän **yskäisi** ja aloitti sitten puheen.'

Tapahtumaverbien terminatiivijohdosten (johtimena *do-*) merkitys on korostettu toiminnan loppuun asti tapahtuminen tai loppuun saattaminen (70f). Johto on varsin produktiivista (esimerkkejä ks. Śmiech 1986: 90–91).

(70f)

śpiewać (ipf) 'laulaa' *Nie do+śpiewała kołysanki, gdyż dziecko już zasnęło.*

(USJP) 'Hän ei laulanut kehtolaulua loppuun asti, sillä lapsi oli jo nukahtanut / nukkui jo.'

żyć (ipf) 'pureskella' *Do+żuł do końca kęs chleba, zanim zaczął mówić.* (USJP)
'Hän pureskeli leipäpalan loppuun, ennen kuin alkoi puhua.'

Kun kantaverbi on teellinen, *do*-johdoksen rinnalla esiintyy tyypillisesti kantaverbin perfektiivinen aspektipari, jolla kuvataan tapahtuman loppuun saattamista sitä erityisesti korostamatta (70g).

(70g)

czytać (ipf) : *prze+czytać* (pf) 'lukea' *Do+czytał rozdział i odłożył książkę.*

(USJP) 'Hän luki luvun loppuun ja pani kirjan pois.' *Prze+czytałam już gazetę*

(AMB) 'Luin jo sanomalehden.'

Koska loppuvaiheen korostamisen tarve johtuu usein tapahtuman loppuun saattamisen vaikeudesta, etenkin liikeverbien terminatiivijohdokset saavat helposti modaalisen 'pääsemisen' tai 'onnistumisen' lisämerkityksen (*jechać* (ipf) 'ajaa' > *do+jechać* (pf) 'ajaa perille, päästä perille ajaen'). Toisaalta *do*-johdoksia käytetään tilanteissa, joissa syystä tai toisesta keskeytynyttä tapahtumaa jatketaan loppuun asti (70h).

(70h)

karmić (ipf) : *na+karmić* (pf) 'syöttää, ruokkia' *Proszę cię, do+karm dziecko,*

bo ja już muszę pędzić do pracy. (USJP) Ole kiltti ja hoida lapsen

syöttäminen loppuun, sillä minun täytyy jo mennä kiireen vilkkaa töihin.'

Puolan tapahtumaverbien *do*-terminatiivijohdosten merkityksiä ilmaistaan suomessa yleisimmin puolan kantaverbin merkitysvastineella ja adverbien tavoin käytetyillä illatiivisijaisilla ilmaisuilla loppuun, perille tai postpositiokonstruktiolla loppuun, perille asti/saakka (näistä ks. Päiviö 2007).

5.2.2.3 Distributiiviset johdokset

Aspektiltaan perfektiivisillä ja teonlaadultaan distributiivisilla johdoksilla hahmotetaan tapahtuman tyypillisesti monikollinen subjekti- tai objektitarkoite (joukon *kaikki* alkiot) yksittäin osakäsitteistyksinä. Tällöin (niiden tarkoitteiden muodostaman) joukon jäsenet huomioidaan kukin erikseen eli yksilöidään. Otetaan esimerkiksi samadenotaatioinen aspektipari *myć* (ipf) : *z+myć* (pf) 'pestä' ja *myć*-verbin distributiivinen johdos *po+myć* (pf, distr.). Distributiivisen johdoksen sisältävä lause *mama po+myla talerze* 'äiti pesi lautaset' tarkoittaa, että (i) 'äiti pesi kaikki lautaset' sekä (ii) 'äiti pesi lautaset yksittäin, lautanen lautaselta, toinen toisensa jälkeen'. Muutosverbin *myć* (ipf) 'pestä' perfektiivinen parikki *z+myć* puolestaan hahmottaa (saman-

laisessa tilanteessa) monikollisen tarkoitejoukon kollektiivisesti, erittelemättä ja yksilöimättä sen alkioita. (Ks. Kucała 1966; Śmiech 1986: 19–23; Grzegorzczkowska 1997: 35; Räsänen 2007.)²¹⁶

Distributiivisuutta ilmaistaan ennen muuta prefiksillä *po-*, joka on tässä tehtäväsä varsin produktiivinen. *Po*-johdosten kantaverbit ovat aspektiltaan imperfektiivisiä tapahtumaverbejä. Niissä on sekä johtamattomia perusverbejä että erilaisia johdoksia. Huomattavan paljon kantaverbeinä esiintyy prefiksillisiä suffiksinvaihdon tuloksena syntyneitä ns. sekundaareja imperfektiivejä tyyppiä *zaklejać* (*kleić* (ipf) 'liimata' > *za+kle+i+ć* (pf) : ***zaklej+a+ć*** (ipf) 'liimata jokin/jotakin kiinni johonkin'), esim. *zakleić* : *zaklejać znaczki do koperty* 'liimata postimerkit/ postimerkkejä kirjekuoreen' > ***po+zaklejać*** (pf, distr.) *znaczki do koperty* 'liimata postimerkit kirjekuoreen yksi toisensa jälkeen' (ks. edellä jakso 2.1.1) (71a). Runsaasti esimerkkejä distributiivijohdoksista esittää Śmiech (mp.).

(71a)

badać (ipf) *dziecko* 'tutkia lasta' > *z+badać* (pf) *dziecko* 'tutkia lapsi'
badać (ipf) *dzieci* 'tutkia lapsia' > ***po+badać*** (pf, distr.) *dzieci* 'tutkia lapset
 peräjälkeen, vuoron perään'

za+latw+i+ć (pf) *wszystkie sprawy* 'hoitaa (kaikki asiat)' : *za+latwi+a+ć* (ipf) *sprawy* 'hoitaa asioita'
 > ***po+za+latwi+a+ć*** (pf, distr.) *wszystkie sprawy* 'hoitaa kaikki asiat (perä
 perää)'

Po-prefiksin lisäksi distributiivisina prefikseinä voivat toimia tässä funktiossa melko harvinainen *o-/ob(e)-* (Śmiech 1986: 81–82) ja sitä hieman yleisemmät *prze-* (mts. 61–62) ja *wy-* (mts. 58–59). Niiden kantaverbit valikoituvat leksikaalisin perustein, mikä on omiaan rajoittamaan prefiksien produktiivisuutta (71b–d). Vähälukuiset *o-/ob(e)-*johdokset (71d) ovat myös intransitiivisista kantaverbeistä johdettuina transitiivisia. Distributiivisuus ei kuitenkaan ole minkään prefiksin ainoa merkitys, sillä kaikki prefiksit ovat monimerkityksisiä. (Śmiech 1986; GwjpM98: 549.) Semanttisena siltana distributiiviseen merkitykseen lienee *o-/ob(e)-*prefiksin merkitys 'joka puolelta' (ks. jakso 5.3.2.9), *prze*-prefiksin merkitys 'alusta loppuun' (jakso 5.3.2.5) ja *wy*-prefiksin merkitys 'perusteellisesti, tarkkaan' (jakso 5.3.2.8).²¹⁷ Esimerkeissä 71b–d vasemmalla puolella on aspektipari ja oikealla puolella imperfektiivisestä parikista johdettu perfektiiivinen distributiivijohdos.

(71b)

analizować (ipf) : *z+analizować* (pf) 'analysoida'
prze+analizować (pf, distr.)

liczyć (ipf) : *z+liczyć* (pf) 'laskea'
prze+liczyć (pf, distr.)

²¹⁶Distributiivisuus voi olla luonteeltaan myös sellaista, että muodoltaan yksikölliseen objektiin tai subjektiin kohdistuva tapahtuma toistuu monta kertaa, kuten lauseissa: *Janek po+dziurawił pilkę* 'Janek teki palloon reikiä' ja *Mur po+pękał* 'Muuri halkeili monesta kohdasta' (ks. Śmiech 1986: 20).

²¹⁷Prefiksin *po-* kehityksestä merkitykseltään distributiiviseksi ks. Śmiech 1986: 22–23.

pytać (ipf) : *za+pytać* (pf) 'kysyä'
prze+pytać (pf, distr.)

szukać (ipf) : *po+szukać* (pf) 'etsiä'
prze+szukać (pf, distr.)

(71c)

gasić (ipf) : *z+gasić* (pf) 'sammuttaa'
wy+gasić (pf, distr.)

ginać (ipf) : *z+ginać* (pf) 'tuhoutua'
wy+ginać (pf, distr.)

gnić (ipf) : *z+gnić* (pf) 'mädäntyä'
wy+gnić (pf, distr.)

łapać (ipf) : *z+łapać* (pf) 'ottaa kiinni'
wy+łapać (pf, distr.)

truć (ipf) : *za+truć* (pf) 'myrkyttää'
wy+truć (pf, distr.)

(71d)

częstować (ipf) : *po+częstować* (pf) 'tarjota'
ob+częstować wszystkich (pf, distr.) 'tarjota kaikille'

kolędować (ipf) 'kulkea laulamassa joululauluja'
ob+kolędować całą wiosnę (pf, distr.) 'kulkea laulamassa joululauluja koko kylälle'

skoczyć (pf) 'hypätä'
ob+skoczyć wszystkie kioski (pf, distr.) 'juosta läpi kaikki kioskit'
(leksikaalistuma)

tańczyć (ipf) 'tanssia'
ob+tańczyć wszystkie kuzynki (pf, distr.) (USJP) 'tanssittaa kaikki serkut vuoron perään'

Puolan distributiivijohdoksilla ei ole johdosvastineita suomessa. Käännösvastineina ovat mahdollisia puolan kantaverbin käännösvastine ja yksilöityä peräkkäisyyttä kuvaavat ilmaisut (*kaikki*) *peräjälkeen*, *perä perää*, *toinen toisensa perään*, *järjestään*, *kohde kohteelta*, *vuoron perään* ym. Suomessa distributiivisuuden ilmaisemisen kannalta mielenkiintoinen on sellainen frekventatiivijohdoksella kuvattu toistuva tapahtuma, jossa lauseen subjekti tai objekti on monikollinen (ISK § 353). Ison suomen kieliopin esimerkkilauseessa *Miehet hyppivät autosta yksi kerallaan ojaan muiden suojatessa tulellaan* on monikollinen subjekti ja lauseessa *Paviaanit saavat itse kaivella siemenet esiin* monikollinen objekti. Jälkimmäisen lauseen ob-

jektin monikollisuuteen ja frekventatiiviverbin objektiin epätyypillisesti liittyvään akkusatiivisijaan kytkeytyvä distributiivisuus korostaa tapahtuman toistumista.²¹⁸

5.2.2.4 Tuloksen määrää luonnehtivat johdokset

Tuloksen suurta määrää ilmaisevat *na*-johdokset, joita Akateeminen puolan kielioppi nimittää akkumulatiiviseksi (*formacje akumulatywne* ks. GwjpM98: 549) ja Śmiech (1986: 44) distributiiviseksi, muistuttavat merkitykseltään distributiivisia johdoksia siinä, että molemmissa ryhmissä johdosten kuvaama tapahtuma koostuu peräkkäisistä, yksilöitävistä osatapahtumista (72a–b).

(72a)

lowić (ipf) : *wy+lowić* (pf) 'pyydystää'

Kot na+lowił myszy. (USPJ) 'Kissa **pyydysti paljon** hiiriä.'

(72b)

klamać (ipf) 'valehdella' > *s+klamać* (pf) 'kertoa vale'

Na+klamał w szkole nauczycielowi. (USPJ) 'Hän **valehteli** koulussa opettajalle **suut silmät täyteen**.'

obiecać (pf) 'luvata' : *obiecować* (ipf) 'lupailla'

W kampanii dużo na+obiecował (GW) 'Hän **lupasi paljon/antoi suuria lupauksia** kampanjassaan.'

Na-johdosten kuvaama tapahtuma hahmotetaan monen peräkkäisen osatapahtuman kokonaisuudeksi. Esimerkiksi lause *na+prosił gości* 'hän kutsui paljon vieraita' tarkoittaa peräkkäisten kutsujen summaa, jonka tuloksena on lauseen objektin (muodoltaan monikon genetiivi *gości*) ilmaisema suuri määrä vieraita. Kantaverbin *prosić* (ipf) (*gości*) perfektiiivisen parikin *za+prosić* (pf) (*gości*) 'kutsua (luokseen)' yhteydessä oleva monikollinen objekti *gości* 'vieraita' on akkusatiivissa ja ilmaisee epämääräistä määrää vieraita. Verrattuna *po*-prefiksin kuvaamaan distributiivisuuteen, joka hajauttaa kantaverbin kuvaaman toiminnan koskemaan vuoron perään eri objekti- ja subjektitarkoitteita (*po+mył wszystkie talerze* 'hän pesi kaikki lautaset perä perää'), *na*-prefiksi kokoaa yhteen transitiivisen kantaverbin tarkoittaman monta kertaa peräjälkeen toistuvan toiminnan tulokset summaksi 'paljon objektitarkoitteita' (*na+mył talerzy* 'hän pesi paljon lautasia') tai intransitiivisen muutosta ilmaisevan kantaverbin tarkoittaman samalla tavoin toistuvan toiminnan tulokset summaksi 'paljon subjektitarkoitteita' (*ile ptaków na+marzło!* 'kuinka paljon lintuja paleltuikaan kuoliaaksi!'). Kun intransitiivinen kantaverbi ei ilmaise muutosta, *na*-johdoksella kuvataan toistuvien osatapahtumien summaa 'paljon osatapahtumia' (*na+klamał nauczycielowi* 'hän valehteli opettajalle suut silmät täyteen', *na+obiecował dużo* 'lupasi paljon').

²¹⁸Suomessa distributiivisuutta ilmaisevat myös säännöllisesti toistuvan ajankohdan *-isin*-adverbit (*aamuisin* 'aina aamulla, joka aamu'; ISK § 378), *-(i)ttAin*-johtimiset tavan adverbit (*kerroksittain* 'kerros kerrokselta, kerroksina'; ISK § 380) sekä distributiiviset kvanttoripronominit (*jokainen, joka, (itse)kukin*; ISK § 752). Predikatiivia puolestaan nimitetään distributiiviseksi, kun sillä ilmaistaan subjektin tarkoitteen jaollisuutta tai jaottomuutta (*leipä on tuoretta ~ leipä on tuore*) (ISK § 946).

Akkumulatiivinen *na*-johto on mahdollista sekä johtamattomista perusverbeistä että johdoksista sillä ehdolla, että niiden merkityksen kanssa sopii yhteen 'suuren määrän' merkitys (esimerkkejä ks. Śmiech 1986: 44–47). Kantaverbeissä on runsaasti myös sekundaareja imperfektiivisiä prefiksijohdoksia (*na+przy+nosić* (*listów*) 'tuoda paljon (kirjeitä)' < *przy+nosić* (ipf) < *przy+nieść* (pf) 'tuoda' < *nieść* (ipf) 'kantaa').

Na-johdosten akkumulatiivisuuteen saattaa kytkeytyä myös modaalis-affektinen tapahtuman intensiivisyyden lisämerkitys, jota voidaan vielä vahvistaa *się*-refleksiivinauksella (72c). Tällaisten johdosten merkitykseen sisältyy subjektin positiivinen tai negatiivinen asennoituminen tapahtuman tuloksen suureen määrään, jota transitii-verbien yhteydessä ilmaistaan genetiiviobjektilla (*naczytać się książek* 'lukea paljon kirjoja'). (Ks. Piernikarski 1969: 130–135; Śmiech 1986: 47–48; GwjpM98: 549–550.) *Na- się* -johdoksia syntyy myös liikeverbeistä (72d) ja tilaverbeistä (edellä jakso 5.2.1.2). Kun kantaverbinä on liikeverbi, se on tyypillisesti edestakaista liikettä kuvaava imperfektiivinen verbi.²¹⁹

(72c)

czytać (ipf) : *prze+czytać* (pf) 'lukea'

Ale na+czytałam się książek podczas wakacji! (AMB)

'**Luinpa/tulinpa lukeneeksi paljon kirjoja lomalla!**'

jeść (ipf) : *z+jeść* (pf) 'syödä'

Na+jadłeś się już? (USJP)

'**Oletko jo syönyt itsesi kylläiseksi?**'

(72d)

chodzić (ipf) 'käydä, kävellä, kulkea'

Posiedź trochę, jeszcze się na+chodzisz! (USJP)

'Istu vähän aikaa, **saat vielä kävellä tarpeeksesi / liian kanssa!**'

Na-prefiksin akkumulatiivisen paljouden merkitys on kehittynyt prefiksin sublatiivisesta perusmerkityksestä 'jonkin/jonkun päälle' (jakso 3.6).

Tuloksen erityisen suurta määrää (suurempaa kuin edellä käsitellyillä *na- się* -johdoksilla) ja subjektin asennoitumista siihen kuvataan *wy- się* -johdoksilla (Śmiech 1986: 57; GwjpM98: 550). Paitsi tilaverbeistä (edellä jakso 5.2.1.2 esim. 66g) niitä johdetaan yleisesti tapahtumaverbeistä (72e). Johdosten merkitysvastineen suomessa muodostavat puolan kantaverbin merkitysvastine, modaaliverbi tai muu modaalinen ilmaus sekä kvanttoriadverbi.

(72e)

biegać (ipf) 'juosta, juoksennella'

Dzieci wy+biegaly się w lesie. (USPJ)

'**Lapset saivat juosta kyllikseen metsässä.**'

²¹⁹Suuntaista liikettä ilmaisevat verbit ovat myös joskus mahdollisia *na- się* -johdosten kantoina. Piernikarski (1969: 134) antaa esimerkin *Naszedłem się do ciebie!* 'Sainpa kulkea pitkän matkan päästäkseni luoksesi!'

modlić się (ipf) 'rukoilla'

Ileż ona się wy+modliła za nas! (USJP)

'**Kuinka paljon hän rukoilikaan** puolestamme.'

Tuloksen usein vahingolliseksi miellettyä ylimäärää ilmaistaan johtimella *prze- (się)* 'yli jonkin määrän' sekä prefiksillä *nad(e)-* (72f).

(72f)

solić (ipf) 'suolata'

Prze+solilam zupę. (AMB)

'**Panin** keittoon **liikaa suolaa**.'

chwalić (ipf) 'kehua'

Dobra z niej dziewczyna, żeby tylko nie prze+chwalić. (USJP)

'Hän on hyvä tyttö, kunhan ei vain tulisi **kehuttua liikaa**.'

jeść (ipf) : *z+jeść* (pf) 'syödä'

Prze+jadł się na przyjęciu. (USJP)

'Hän **söi** ihan **liikaa** / **ylensöi** kesteillä.'

placić (ipf) : *zapłacić* (pf) 'maksaa jostakin'

Nad+placili za tego konia blisko osiem tysięcy. (SSGCZP)

'He **maksoivat liikaa** siitä hevosesta lähes kahdeksan tuhatta.'

Prefikseillä *nad(e)-*, *od(e)-*, *pod(e)-* ja *u-* voidaan johtaa joistakin käsittelemisverbeistä niiden kuvaaman teon tuloksen pientä määrää ilmaisevia johdoksia (72g).

(72g)

gryźć (ipf) 'purra'

Chłopczyk powoli nad+gryzł jabłko. (SSGCZP)

'Poika **haukkasi** hitaasti **palasen** omenasta.'

lać (ipf) 'kaataa nestettä'

Kucharz od+lał zupy do garnka. (SSGCZP)

'Keittäjä **kaatoi vähän/vajuutti/vajensi** keittoa kattilaan.'²²⁰

U+lala trochę zupy z talerza. (USJP)

'Hän **kaatoi vähän** keittoa lautaselta.'

leczyć (ipf) : *wyleczyć* (pf) 'parantaa'

W szpitalu tylko trochę go pod+leczyli. (USJP)

'Sairaalassa hänet hoidettiin vain vähän parempaan kuntoon.'

Suomessa ei ole tuloksen määrää ilmaisevia verbijohdoksia, mutta määrää voidaan ilmaista paljoutta tarkoittavilla kvanttoriadverbeilla (*paljon*, *kylliksi*, *tarpeeksi*, *liikaa*, *ylen*, *vähän*, *niukasti* jne.).

²²⁰Tällaisten johdosten merkitys on partitiivinen 'pieni osa jostakin'. Niihin liittyy genetiiviobjekti (*zupy* 'keittoa').

5.2.2.5 Tapahtuman intensiivisyydestä luonnehtivat johdokset

On myös eri prefikseillä johdettuja kantaverbin ilmaiseman tapahtuman intensiivisyyttä tai tehokkuutta kuvaavia teonlaatujohtoksia, joiden merkitykseen voi lisäksi sisältyä subjektin asennoituminen tapahtumaan. Kyseessä voi olla joko tavallista suurempi tai tavallista pienempi intensiivisyyden tai tehokkuuden aste. Suurta intensiivisyyttä kuvattaessa johtimina esiintyvät konfiikit *w(e)- się*, *za- się* ja *roz(e)- się* (tai pelkkä *roz(e)-*, kun kantaverbiin sisältyy *się*-morfeemi). Johtimien *w(e)- się* ja *za- się* tyypillinen kantaverbi on mentaaliverbi (73a), kun taas *roz(e)- (się)* pystyy liittymään erityyppisiin niin tapahtuma- kuin tilaverbeihin (73b). *Roz(e)*-johdos-ten merkitykseen sisältyy lisäksi kantaverbin kuvaaman tapahtuman vähittäinen kehitys aina vain intensiivisemmäksi. Siksi niistä käytetään Akateemisessa puolan kie- liopissa nimitystä *czasowniki ewolutywne* 'evoluutioverbit'. (Ks. Śmiech 1986; GwjpM98: 550–551.)

(73a)

myśleć (ipf) 'ajatella'

Gdy się w+myślić w sprawę, wydaje się prostsza. (USJP)

'Kun syventyy ajattelemaan asiaa, se tuntuu yksinkertaisemmalta.'

śluchać (ipf) 'kuunnella'

W+śluchał się w śpiew ptaków. (USJP)

'Hän oli vaipunut kuuntelemaan lintujen laulua.'

patrzeć (ipf) 'katsoa, katsella'

W+patrzył się bezmyślnie w okno. (USPJ)

'Hän tuijotti tylsästi ikkunaan.'

Tak się za+śluchał i za+patrzył, że zapomniał o głodzie. (USJP)

'Hän oli niin täysin vaipunut kuuntelemaan ja katselemaan, että unohti nälän.'

myśleć (ipf) 'ajatella'

Za+myślał się często (USJP)

'Hän vaipui usein mietteisiinsä.'

(73b)

padać (ipf) 'sataa'

Wczoraj się roz+padało. (USJP)

'Eilen yltyi satamaan rankasti.'

śpiewać (pf) 'laulaa'

Towarzystwo roz+śpiewało się na dobre. (USJP)

'Seurue innostui laulamaan toden teolla.'

chorować (ipf) 'sairastaa'

Roz+chorował się ze zmartwienia. (USJP)

'Hän **sairastui vakavasti** huolten painosta.'

Toiminnan suurta tehokkuutta ja huolellisuutta puolestaan ilmaistaan etenkin käsittelemisverbien yhteydessä prefikseillä *wy-* ja *o-/ob(e)-* (ks. jäljempänä jaksot 5.3.2.8 ja 5.3.2.9) sekä toisinaan myös *od(e)-*. Prefiksin merkitystä vahvistetaan usein samamerkityksisellä adverbilla (esim. *starannie* 'huolellisesti' esimerkissä 73c). Kantaverbin tarkoittaman tapahtuman läpikotaisuutta tai kauttaaltaisuutta kuvataan prefiksillä *prze-* (73d). Tavallista vähäisempää intensiivisyyttä puolestaan ilmaistaan prefiksillä *przy-* ja pienempää tehokkuutta prefikseillä *nad(e)-*, *pod(e)-* ja *prze-* (73e). (Śmiech 1986; GwjpM98: 551.)

(73c)

golić się (ipf) : *o+golić się* (pf) 'ajaa parta(a)nsa'

Wy+golił się starannie. (AMB)

'Hän **ajoi partansa huolellisesti**.'

szukać (ipf) : *po+szukać* (pf) 'etsiä'

Ob+szukał wszystkie kąty bez rezultatu. (USJP)

'Hän **etsi (läpi)** kaikki nurkat tuloksetta.'

czyścić (ipf) : *wy+czyścić* (pf) 'puhdistaa'

Od+czyścił wszystkie podłogi. (AMB)

'Hän puhdisti (perusteellisesti) kaikki lattiat.'

(73d)

badać (ipf) : *z+badać* (pf) 'tutkia'

Krytycy **prze+badali** zarówno tekst autografu jak i tekst pierwodruku.

(SSGCZP)

'Kriitikot **tutkivat tarkkaan** sekä käsikirjoituksen että ensipainoksen tekstin.'

moknąć (ipf) : *z+moknąć* (pf) 'kastua'

Buty **prze+mokły** na deszczu. (AMB)

'Kengät **kastuivat läpimäriksi** sateessa.'

(73e)

więdnąć (ipf) : *z+więdnąć* (pf) 'kuihtua'

Kwiaty w wazonie **przy+więdły**. (USJP)

'Kukat **ovat vähän nuupahtaneet**.'

gnić (ipf) : *z+gnić* (pf) 'määtä, mädäntyä'

Ziemniaki w kopcach **nad+gniły**. (USPJ)

'Perunat **ovat vähän mädäntyneet** kuopissa.'

reperować (ipf) : *z+reperować* (pf) 'korjata, kunnostaa'

Pod+reperował *walącą się chałupę*. (USPJ)

'Hän **kunnosti** luhistumassa olevaa mökkiä **vähän**.'

prać (ipf) : *wy+prać* (pf) 'pestä pyykki(ä)'

Prze+prala *kilka ręczników*. (USPJ)

'Hän **pesaisi** muutaman pyyhkeen.'

Prefikseillä *od(e)-* ja *za-* voidaan vaikuttaa kantaverbin merkitykseen antamalla sillä kuvatulle tapahtumalle tai tilalle tietyn sosiaalisen tilanteen vaatima virallinen tai arvokas sävy. Tällaisia käytöltään idiomaattisia ilmauksia tai kiinteitä fraaseja muistuttavia johdoksia on vain muutamia (73f). Sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvät myös sellaiset harvalukuiset merkitykseltään komitatiiviset *przy*-johdokset, jotka kuvaavat jotakin tapahtumaa myötäilevää toista tapahtumaa (73h). (GwjpM98: 552.) Puolan johdoksilla ei ole suomessa johdosvastineita, ja niiden käännösvastineina on puolan kantaverbin käännösvastine.

(73f)

śpiewać (ipf) 'laulaa'

Razem od+śpiewali *hymn*. (AMB)

'He **lauloivat** yhdessä kansallislaulun.'²²¹

siąść (pf) 'istuutua'

Król za+siadł *na tronie*. (AMB)

'Kuningas **istuutui** valtaistuimelle.'

(73g)

klaskać (ipf) : *klasnąć* (pf) 'taputtaa käsiään'

Publiczność przy+klaskiwala *do taktu*. (USJP)

'Yleisö **taputti käsiään** musiikin tahdissa.'

5.2.2.6 Liikeverbien määrämatkaa ilmaisevat teonlaatumjohdokset

Sekä intransitiivisten että transitiivisten suuntaista liikettä ilmaisevien verbien *prze*-johdoksilla voidaan kuvata määrämatkaa. Johdokset ovat transitiivisia ja niiden paikollisena adverbialitäydennyksenä on matkan osma ('kuinka pitkän matkan?') (74a). Kun johtimena on konfiksi *prze- się*, johdosten merkitys on 'mennä vähän/muuten vain/huvin vuoksi kävelylle, ajelulle, juoksemaan, uimaan jne.' (74b). Affektissävyiseen merkitykseen sisältyy ajatus esim. miellyttävästä lyhyestä (kävely)lenkistä, ajelusta jne. (GwjpM98: 553).

²²¹Puolan kollokaatiota *odśpiewać hymn* voi verrata suomen kollokaatioon *veisata virttä*.

(74a)

biec (ipf) 'juosta'

Prze+biegł sto metrów w rekordowym czasie. (AMB)

'Hän **juoksi** sata metriä ennätysajassa.'

(74b)

jechać (ipf) 'ajaa'

*Pozwól mi **się prze+jechać** na twoim nowym motorze.* (USJP)

'Anna minun **käydä vähän ajelulla** uudella moottoripyörälläsi / **kokeilla** uutta moottoripyörääsi.'

5.2.2.7 Koonti: puolan tapahtumaverbien prefiksillinen teonlaatujohto ja johdosten merkitysvastineet suomessa

1. Kuten puolan tilaverbien, myös tapahtumaverbien teonlaatujohdoksilla voidaan kuvata tilanteiden ajallista kestoa (*po-* ja *prze-*johdokset) ja ilmaista niiden alkua (*za-*johdokset) tai loppua (*do-*johdokset). Tilan ajallista kestoa on kuitenkin mahdollista modifioida useammalla tavalla kuin tapahtuman.
2. Tapahtumaverbien inkoatiivisten *za-*johdosten merkitysvastineena on suomessa alkamista ilmaisevan apuverbin (puolan prefiksi) ja pääverbin infinitiivin (puolan johdoksen kantaverbi) muodostama verbirakenne.
3. Tapahtumaverbien varsin runsaslukuisten terminatiivisten *do-*johdosten merkitysvastineena on suomessa puolan johdoksen kantaverbin merkitysvastine ja postpositiorakenne *loppuun asti*.
4. Tapahtumaverbeistä, jotka usein ovat muutosverbejä, johdetaan myös tapahtuman tuloksen määrää (*na-*, *nad(e)-*, *pod(e)-*, *prze-*, *przy-*johdokset) ja laattaa (*wy-*johdokset) sekä toiminnan intensiivisyysastetta kuvaavia teonlaatujohtoksia (*w(e)- się*, *za- się*, *roz(e)- się* -johdokset). Näitä merkityksiä ilmaistaan suomessa puolan johdoksen kantaverbin merkitysvastineella ja niihin liittyvillä määrän ja laadun adverbeilla.
5. Keskeinen vain tapahtumaverbien teonlaatu on distributiivisuus (*po-* ja *prze-*johdokset: 'kaikki perä perää'). Suomessa tapahtuman distributiivisuutta ilmaistaan harvemmin kuin puolassa.
6. Tapahtumaverbien teonlaatujohdoksilla on vähemmän affektis-modaalisia merkityksiä kuin tilaverbeillä. Keskeisiä merkityksiä ovat esim. subjektin asennoituminen johdoksen kantaverbin ilmaiseman toiminnan tuloksen erityisen suureen määrään (*wy- się*, *na- się* -johdokset) tai subjektin positiivinen suhtautuminen kantaverbin toimintaan (*po- sobie*).
7. Tilaverbien teonlaatujohdosten tavoin tapahtumaverbien teonlaatujohdokset edustavat epäsuoraa leksikalisointistrategiaa sekä kasvattavat mm. kielen af-

fektis-modaalisten ilmaisukeinojen varastoa ja lisäävät tyylivariaatiota (ks. jakso 5.2.1.5 kohdat 8–9).

5.3 Varsinainen prefiksijohto

5.3.1 Yleistä

Varsinaisen prefiksijohdon tuloksena syntyy aspektiltaan imperfektiivisistä tai (vähemmän tyypillisesti) perfektivisistä, merkitykseltään dynaamisista muutosverbeistä perfektivisiä muuttamisjohdoksia (*pilować* (ipf) 'sahata' > *od+pilować* (pf) 'irrottaa sahaamalla, sahata irti'; *puścić* (pf) 'päästää, laskea' > *wy+puścić* (pf) 'päästää, laskea vapaaksi') tai – liikeverbien kyseessä ollen – muuttumisjohdoksia (*lecieć* (ipf) 'lentää' > *przy+lecieć* (pf) 'saapua lentäen'), joille muodostetaan samadenotaatioinen imperfektiivinen parikki (*odpilowywać*, *wypuszczać*, *przylatywać*) vartalosuffiksin vaihdolla. Kun prefiksijohdokset ovat transitiivisia, ne toimivat yleisesti *się*-johtimisten muuttumisverbien kantaverbeinä. Johdosten semanttiselle rakenteelle on ominaista, että objekti- tai subjektitarkoitteen läpikäymää muutosta – toiminnan tulosta – kielennetään kantaverbin yhteydessä verbimäisiä merkityspiirteitä saaneella prefiksillä, kun taas kantaverbillä kuvataan tapaa, jolla muutos tapahtuu tai tulokseen päästään.

Varsinaisessa, uusia verbidenotaatiota tuottavassa verbikantaisessa johdossa prefiksi siis tuo johdoksiin aspektuaalisen merkityksen lisäksi oman perusluonteeltaan leksikaalisen merkityksensä. Muutosta ilmaiseviin kantaverbeihin kytkeytyneinä prefiksien spatiaalis-direktionaaliset (valtaosin latiiviset ja separatiiviset) merkitykset saavat dynaamisia, verbimäisiä piirteitä: tällöin prefiksit vertautuvat merkitysrakenteeltaan esim. sellaisiin suomen alkuaan nominikantaisiin (kanta on historiallisesti usein latiivimuotoinen, siis muutossijainen) verbijohdoksiin kuin verbit *avata* < *auki*; *kiinnittää* < *kiinni*; *irrottaa* < *irti* jne. Prefiksijohdoksen kantaverbin tehtäväksi jää ilmaista tekemisen tapaa. Kantaverbit ovat tyypillisesti muutosverbejä. Niissä on runsaasti leksikaalisia kausatiiveja ja nominikantaisia muutosjohdoksia: etenkin käsittelemis-, valmistamis- ja tuhoamisverbeillä on paljon eri prefikseillä muodostettuja johdoksia. Oman tärkeän prefiksijohdospotentiaaliltaan suuren kantaverbiryhmän muodostavat intransitiiviset ja transitiiviset liikeverbit.

Prefiksilliset muutosjohdokset ovat siis tyypillisesti merkitykseltään ilmiresultatiiivisia. Usein tilanne on se, että yhdestä kantaverbistä tuotetaan monella eri prefiksillä johdoksia, joista yksi on kantaverbin (pitkälti) samadenotaatioinen aspektiparikki eli aspektijohdos (ks. edellä jakso 5) ja muut puolestaan kantaverbistä denotaatioltaan eroavia resultatiivijohdoksia. Tällaisia verbejä olen edellä nimittänyt multiresultatiiivisiksi (jakso 4.2.2 esim. 25a–b) erotukseksi monoresultatiiivisistä verbeistä, joiden kuvaama teko voi johtaa vain yhteen lopputulokseen (jakso 4.2.2 esim. 24b–d). Muut mahdolliset prefiksijohdokset eroavat toisistaan joko objekti- tai subjektitarkoitteen laadun tai johdoksen teonlaadun suhteen. Tyypillisiä multiresultatiiivisia verbejä ovat liike-, käsittelemis- ja valmistamisverbit, monoresultatiiivisia taas sellaiset kausatiiviverbit, joilla kuvataan puhdasta tilanmuutosta (Pajunen 2001: 147–154). Muutosverbien prefiksijohdospesyeen johdokset ovat keskenään lähimerkityksisiä ja

toisiinsa hyperonyymi-hyponymisuhteessa (ks. edellä jaksot 4.2.2 ja 4.2.5). Leksikossa tämän tyyppiset kantaverbit prefiksijohdoksineen muodostavat ominaisuuksia periyttäviä hierarkioita (ks. jakso 4.2.2 esimerkit 24b–d, 25a–b).

Sekä prefiksijohdosten kantaverbit että useimmat prefiksit ovat polyseemisiä eli monimerkityksisiä. Sama prefiksi voi ilmaista erityyppisten ja leksikaaliselta merkitykseltään erilaisten kantaverbien kanssa erilaista tulosta, ts. prefiksien monimerkityksisyydellä on juurensa kantaverbien merkityksessä. Johtoprosesseissa prefiksit vaikuttavat kantaverbien denotaatioon omalla leksikaalislähtöisellä merkityksellään ja kantaverbit muokkaavat prefiksien merkityksiä omaan merkitykseensä sopiviksi. Tällaiset kahden leksikaalisen elementin vuorovaikutukseen perustuvien johtoprosessien tuottamat ilmiresultatiiviset muutosjohdokset eroavat morfosemanttiselta rakenteeltaan merkittävästi suomen deverbaalisista muutosjohdoista, joissa johtimien päätehtävänä on vaikuttaa kantaverbin syntaktiseen käyttäytymiseen sen paikallukua muuttamalla. Toisin kuin puolassa, muutoksen laatua ei suomessa – nominikantaisia muutosverbejä lukuun ottamatta – spesifioida verbileksemissä. Siksi yhtä suomen muutosverbiä (johdettua tai johtamatonta) vastaa puolassa tyypillisesti kokonainen prefiksijohdospesye, mikä tekee suomen ja puolan muutosverbien merkitysrakenteesta hyvin erilaisen. Tämä olisi tärkeää ottaa huomioon etenkin suomalais-puolalaisia sanakirjoja laadittaessa.

Seuraavissa jaksoissa esittelen keskeisimmät verbikantaisen prefiksijohdon tuloksesta syntyneiden muutosjohdosten semanttiset ryhmät vertaillen niitä suomen muutosjohdoiksiin. Prefikseillä johdettuja muutosjohdoksia voi jaotella johto-opillisin perustein sen mukaan, onko niiden kantaverbinä (i) johtamaton perusverbi (esim. *pisać* 'kirjoittaa' > *za+pisać* 'kirjoittaa muistiin') vai (ii) nominikantainen verbijohdos (esim. *klej* 'liima' > *kle+i+ć* 'liimata' > *za+kleić* 'liimata kiinni'). Edelliseen ryhmään kytkeytyvät läheisesti (iii) nominikantaiset prefiksin sisältävillä konfikseilla johdetut verbit (esim. *rama* 'kehys' > *ob+ram+owa+ć* 'kehystäa'). Johtamattomat perusverbit jakaantuvat edelleen merkityksen perusteella intransitiivisiin liikeverbeihin ja leksikaaliin kausatiiveihin. Johdosten luokituksen perustana ovat polyseemisten prefiksien säännölliset, luokkia muodostavat merkitykset, jolloin prefiksi on johdoskategorian tunnus (ks. edellä jakso 3.1). Prefiksien polysemia ja johdon leksikaalinen luonne aiheuttavat, että kategorioita on suhteellisen paljon ja ne ovat sangen erikokoisia. Säännöllisten, pienemmän tai suuremman kategorian muodostavien johdosten lisäksi verbileksikossa on luonnollisesti myös runsaasti semanttisen läpinäkyvyytensä menettäneitä eriasteisia leksikaalistumia, jotka lähtökohtaisesti olen jättänyt tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Seuraavissa jaksoissa hahmottelen lyhyesti kuuden merkitykseltään eri tavoin laatiivisen prefiksin (*do-*, *na-*, *nad(e)-*, *pod(e)-*, *prze-*, *za-*), kahden separatiivisen prefiksin (*od(e)-* ja *wy-*) sekä sirkulaarisen *o-/ob(e)-*prefiksin semanttisen profiilin esittelemällä kunkin prefiksin tärkeimmät merkitystehtävät ennen muuta varsinaisina johtimina. Tällöin päähuomio kiinnittyy prefiksijohdosten ilmiresultatiivisiin merkityksiin, joita voidaan usein tulkita yleismerkityksisten kattoverbien avulla. Koska johdinten merkitystehtävien välille ei aina voida vetää jyrkkiä rajoja, liitän paremman kokonaiskuvan saamiseksi kuhunkin profiiliin tiedon myös prefiksin toiminnasta

teonlaatujohtimena tai modaalisena kielenaineiksena sekä puhtaana aspektintunnuk-sena.

Lähden profiileissa liikkeelle prefiksin perusmerkityksestä, joka on parhaiten säilynyt liikeverbien yhteydessä. Muut luokittavat merkitykset pyrin kuvaamaan niiden oletettua semanttista kehitystä (semanttisia siltoja) seuraten.

Jaksossa 5.3.2 esittelen prefiksien semanttisista profiileista ensimmäisenä ryhmänä latiiiset prefiksit (5.3.2.1–5.3.2.6), toisena separatiiviset prefiksit (5.3.2.7–5.3.2.8) ja kolmantena suuntamerkitykseltään toisenlaisen, sirkulaarisen *o-/ob(e)*-prefiksin (5.3.2.9).

5.3.2 Prefiksien semanttiset profiilit

5.3.2.1 Prefiksi *do-*

Prefiksi *do-* ilmaisee tapahtuman tai tilan loppurajan saavuttanutta eli terminatiivista latiiisuutta 'johonkin asti, jonkin loppuun/perille asti'. Tämä prefiksin perusmerkitys esiintyy selvimmän johdoksen kantaverbin ollessa liikeverbi.²²² Loppurajana voi olla paikka, aika, loppuvaihe, lopputulos tai sopiva määrä. Olen edellä tarkastellut terminatiivisuutta teonlaatumerkityksenä (jaksot 5.2.1.4 ja 5.2.2.2) ja siinä yhteydessä todennut, että loppurajan saavuttamisen merkitykseen kytkeytyy helposti modaalinen 'loppuun pääsemisen' tai 'loppuun jaksamisen' merkitys. *Do*-johdosten eri modaaliset tulkinnat ovat seurausta kontekstuaalisesta päättelystä eli ne ovat luonteeltaan abduktiivisia (abduktiosta ks. esim. Onikki 1997: 111–114). Kontrastiivinen näkökulma etenkin suomen kaltaiseen kieleen, jossa on runsaasti leksikaalisia keinoja ilmaista dynaamista modaalisuutta (suomen ns. juurimodaaliset verbit), auttaa modaalisten merkitysten tunnistamisessa. (Ks. Flint 1976, 1980; Kiuru 1977; Hakulinen–Karls-son 1979: 264; ISK § 1551, 1554.)²²³ Myös perfektiiiviseen aspektiin ja sillä ilmaistuun futuuriin saattaa tilanteisesti kytkeytyä modaalisia, luonteeltaan dynaamisia ky-kyä tai välttämättömyyttä ilmaisevia merkityksiä (75).

(75)

Przepraszam, gdzie tu jest apteka? 'Anteeksi, missä täällä on apteekki?'

Nie powiem ci. (AMB) '**En osaa sanoa** (sinulle, koska en tiedä).'

(*przepraszam* 'anteeksi', *gdzie* 'missä', *tu* 'täällä', *jest* 'on' preesens 3. p. sg. verbistä *być* 'olla', *apteka* 'apteekki' nom. sg. substantiivista *apteka* 'apteekki'; *nie powiem* 'en sano, en osaa sanoa' futuuri 1. p. sg. verbistä *powiedzieć* (pf) 'sanoa', *ci* 'sinulle' datiivi persoonapronominista *ty* 'sinä')

Skończmy już rozmowę, bo zapłacisz. (AMB)

'Lopetetaan jo puhelu, sillä **joudut maksamaan** siitä paljon/se tulee sinulle

²²²Prefiksijohdosten kantaverbeistä puhuessani tarkoitin liikeverbeillä lokomotionaalista, horisontaalista tai vertikaalista suuntaista liikettä ilmaisevia intransitiivisia ja transitiivisia perusverbejä. Niiden kuvaama liike voi olla omavoimaista, dynaamista tai kausatiivista (ks. Pajunen 2001: 185–231; Bojar 1971; Śmiech 1986: 13–15).

²²³Tieteen termipankki (4.10.2015: Kielitiede: dynaaminen modaalisuus) määrittelee *dynaamisen modaalisuuden* ”ulkoisista olosuhteista tai toimijan sisäisistä ominaisuuksista johtuvaksi pakoksi tai kyvyksi toimia”.

kalliiksi (koska puhelu on niin pitkä).'

(*skończy* 'lopetetaan' imperatiivi 1. p. pl. verbistä *skończyć* (pf) 'lopettaa', *już* 'jo', *rozmowę* 'puhelu' akkusatiivi sg. substantiivista *rozmowa* 'puhelu', *bo* 'sillä', *zapłacisz* (pf) futuuri 2. p. sg. verbistä *zapłacić* (pf) 'maksaa jostakin')

Prefiksi *do-* ei esiinny puhtaana perfektivisen aspektin tunnuksena, mutta sillä johdetaan erilaisia teonlaatujohtoksia. Teonlaatujohtimena *do-* tuo johdokseen tilan ajallisen loppurajan (*doleżeć do rana* 'maata aamuun asti', ks. jakso 5.2.1.2), kuvaa tilan tai tapahtuman päättymistä (*dokwitnąć* 'kukkia loppuun, lakata kukkimasta', ks. jakso 5.2.1.4) tai keskeytyneen tai keskeneräisen tapahtuman loppuun saattamista. *Do-*prefiksin imperfektiiviseen kantaverbiin lisäämä terminatiivinen teonlaatumerkitys on yleisesti merkitysoppositiossa teelisen kantaverbin samadenotaatioisen perfektivisen aspektiparin merkityksen kanssa (76a, aspektipariksi suluissa). Vain silloin, kun kantaverbinä on liikeverbi, kyseessä on kiistatta varsinainen, uusia denotaatioita tuottava johto (76b).

(76a)

pisać (ipf) 'kirjoittaa' > *do+pisać* (pf) 'kirjoittaa loppuun (asti)' (*pisać* : *na+pisać*)

***Dopisał* rozdział do końca.** (USJP) 'Hän kirjoitti kappaleen loppuun.'

(Kappale oli vielä kesken ja vaati loppuosan kirjoittamista.)

pić (ipf) 'juoda' > *do+pić* (pf) 'juoda loppuun (asti)' (*pić* : *wy+pić*)

***Dopila* sok i wyszła.** (USJP) 'Hän joi mehun loppuun ja meni ulos.' (Mehua oli vielä jäljellä ja hän joi sen loppuun.)

schnąć (ipf) 'kuivua' > *do+schnąć* (pf) 'kuivua ihan kuivaksi' (*schnąć* : *wy+schnąć*)

***Pranie doschło* na dworze.** (USJP) 'Pyykki kuivui ulkona ihan kuivaksi.'

(Pyykki oli jäänyt jonkin verran märäksi esim. kylpyhuoneessa ja kuivui täysin vasta ulkona.)

(76b)

biec (ipf) 'juosta' > *do+biec* (pf) 'juosta perille, saapua perille juosten'

iść (ipf) 'kulkea (jalan)' > *do+jść* (pf) 'kulkea perille (jalan)', saapua perille (jalan)'

jechać (ipf) 'ajaa, kulkea (ajoen)' > *do+jechać* (pf) 'ajaa perille, saapua perille (ajoen)'

Prefiksin *do-* keskeisimmät luokittavat merkitykset ovat (myös tapahtumaverbien teonlaatumerkitykset mukaan lukien) seuraavat:

1. liikkeen lokaalisen (korostetun) loppurajan saavuttaminen, kun kantaverbinä on intransitiivista (*dolecieć* 'lentää perille asti') tai transitiivista (*dowieźć* 'kuljettaa ajoneuvolla perille asti') suuntaista liikettä tarkoittava verbi:

dolecieć szczęśliwie na lotnisko 'lentää/päästä onnellisesti lentokentälle';
dowieźć towar do sklepu 'kuljettaa tavara perille kauppaan'.

2. tehdyn teon lisäksi tekeminen: *dobudować do domu werandę* 'rakentaa taloon veranta jälkeen päin'.
3. jonkin sopivan kokoiseksi tekeminen: *dociąć szybę do okna* 'leikata ikkuna-ruutu sopivan kokoiseksi'.
4. asiasta (tutkailemalla) perille/selville pääseminen, teon onnistuminen monen yrityksen jälkeen (johtimena konfiksi *do- się*): *dopytać się prawdy* 'saada totuus selville (kyselemällä)'; *dokopać się do podziemnego źródła* 'onnistua kaivamaan pääsy maanalaiseen lähteeseen'.

Merkitysten 1–4 yhteisenä piirteenä on resultatiivisuus. Monet *do*-johdokset (esim. *dopisać, budować*) ovat monitulkintaisia, ja ne voi lauseyhteydestä riippuen sijoittaa useampaan merkitysryhmään. Aspektiltaan perfektiivisillä *do*-johdoksilla on suffiksinvaihdolla johdettu imperfektiivinen parikki (76c). Sillä ilmaistaan ennen muuta kantaverbin kuvaaman toiminnan toistumista ja sen lisäksi myös tulokseen pyrkimistä (konatiivinen merkitys). Tässä yhteydessä kannattaa havaita, että suomesakin on frekventatiivis-konatiivisia verbejä (*le*-johdoksia), sellaisia kuin esim. *muistella, puolustella, taivutella* (ks. ISK § 354).

(76c)

lecieć (ipf) 'lentää' > *dolecieć* (pf) 'lentää perille' : *dolatywać* (ipf) 'pyrkii perille/määränpäähän lentäen'

wieźć (ipf) 'kuljettaa jotakin (ajaen)' > *dowieźć* (pf) 'kuljettaa (ajaen) jotakin perille/määränpäähän' : *dowozić* (ipf) 'kuljetella (ajaen) jotakin perille/määränpäähän'

ciąć (ipf) 'leikata' > *dociąć* (pf) 'leikata jotakin loppuun asti/sopivan kokoiseksi' : *docinać* (ipf) 'leikella jotakin sopivan kokoiseksi'

pytać (ipf) 'kysyä' > *dopytać się* (pf) 'saada jotakin selville kysymällä/kyselemällä' : *dopytywać się* (ipf) 'yrittää saada jotakin selville kyselemällä'

kopać (ipf) 'kaivaa' > *dokopać się* (pf) 'onnistua kaivautumaan (johonkin)' > *dokopywać się* (ipf) 'yrittää kaivautua (johonkin)'

Liikeverbien latiivisten *do*-johdosten kanssa lähimerkityksisiä ovat *nad(e)-, pod(e)-, przy-* ja *za-*johdokset, joiden yhteinen merkitys on 'saapua/saattaa johonkin' (kantaverbinä intransitiivinen liikeverbi) tai 'saattaa johonkin' (kantaverbinä transitiiivinen liikeverbi). Ne eroavat merkitykseltään ensinnäkin siinä, missä määrin tai kohdin (kuinka täydellisesti) lokaalinen raja saavutetaan, ja toiseksi siinä, onko mahdollista tarkastella suunnaltaan latiivista liikettä (mihin?) vain joko sen lähtö- tai päätepisteestä tai niistä molemmista käsin. *Do*-johdokset sallivat jälkimmäisen tarkastelutavan korostaen loppurajan täydellistä saavuttamista. Latiivisten prefiksien suhteen

antonyymisiä prefiksejä ovat ennen muita separatiiviset *od(e)*- ja *wy*-. Palaan vielä latiivisuuden ilmaisemiseen eri prefikseillä kunkin prefiksin merkitysprofiilissa.

Suomessa *do*-johdosten merkitysvastineina ovat: (i) puolan kantaverbin merkitysvastine + adverbi- tai adpositiolausekkeet, esim. *loppuun asti, jonkin lisäksi, johonkin sopivaksi*; (ii) modaaliverbi *päästä* + adpositiolauseke *loppuun asti, perille asti*; (iii) verbirakenteet, joiden merkitys on *päästä selville/perille jostakin* (prefiksin merkitysvastine) *tiedustelun/monen yrityksen* (kantaverbin merkitysvastine) *tulokse-
na*.

5.3.2.2 Prefiksi *na*-

Prefiksi *na*- on perimmältä luonteeltaan allatiivinen tai sublatiivinen 'jonkin päälle, pinnalle' ja tuo johdokseen suunnan (mihin?) ja lokalisaation (pinta) merkitykset. Tällaisen *na*-johdoksen valenssiin kuuluu tyypillisesti lokaalinen prepositiokonstruktio *na* + lokatiivi (*namalować coś na płótnie* 'maalata jotain kankaalle') tai *na* + akkusatiivi (*najechać na drzewo* 'ajaa päin puuta').²²⁴

Teonlaatujohtimena *na*- on merkitykseltään akkumulatiivinen (*na+obięcywać* 'luvata liikaa' jakso 5.2.2.4), tai se tuo yhdessä *się*-johtimen kanssa johdokseen intensiivisyyden modaalis-affektisen lisämerkityksen (*nastać się w kolejce* 'joutua seiso-
maan liikaa jonossa'; *naczytać się książki* 'lukea (mielestään) valtavasti kirjoja'; ks. jakso 5.2.1.2 ja jakso 5.2.2.4). Suuren määrän merkitykset kytkeytyvät prefiksin merkitykseen 'päälle', josta on luonteva siirtymä 'johonkin lisäämisen' merkitykseen.

Na-prefiksin lisäksi allatiivinen merkitys on prefiksillä *pod(e)*-, mutta sen allatiivisuus kuvaa liikettä jonkin tai jonkun luo tai läheisyyteen tai kohdistaa toiminnan objektitarkoitteen alaosaan tai -pintaan (ks. jakso 5.3.2.4).

Joissakin verbeissä *na*- esiintyy myös perfektiiivisen aspektin tunnuksena: esim. *pisać* (ipf) : *napisać* (pf) 'kirjoittaa' (lisää esimerkkejä ks. Śmiech 1986: 48, 50). (Śmiech 1986: 44–51, *na*-prefiksin luokittavat merkitykset.)

Na-prefiksin verbileksikkooa luokittavia merkityksiä ovat:

1. 'törmätä, hyökätä': liikkujan osuminen johonkin vastaan tulevaan; kantaverbeinä on liikeverbejä; johdoksilla on taipumus leksikaalistua: *Najechał na drzewo* 'Hän ajoi puuta päin, törmäsi puuhun.' Jonkun/jonkin päälle käymistä, hyökkäämistä ilmaisevat johdokset ovat leksikaalistuneita: *najechać/napaść/natrzeć na nieprzyjaciela* 'hyökätä vihollisen kimppuun'.
2. 'kiinnittää': jonkin johonkin pintaan kiinnittäminen; kantaverbeinä on käsittelemisverbejä: *Nakleił znaczek na kopercie* (USJP) 'Hän liimasi postimerkin kirjekuoreen'; *Naszyla kieszeń na spódnicy* (USJP) 'Hän ompeli taskun hameeseen'. Lähimerkityksinen prefiksi on *przy*- 'johonkin': *Przyszyła guzik do płaszcza* (USJP) 'Hän ompeli napin takkiin', ja antonyyminen prefiksi on *od(e)*- 'irti': *Odkleił znaczek od pocztówki* (USJP) 'Hän irrotti postimerkin kortista'.

²²⁴Myös esiintyessään perfektiiivisen aspektin tunnuksena (esim. *pisać* (ipf) : *na+pisać* (pf) 'kirjoittaa') prefiksi on usein kantaverbin merkityksen suhteen pleonastinen korostaen kantaverbin kuvaaman teon tuloksen luontaista kohdistumista pintaan (*pisać* : *napisać coś na papierze* 'kirjoittaa jotain paperille' (Śmiech 1986: 111).

3. 'täyttää': jonkin täyttäminen jollakin; tyypillisenä kantaverbeinä on käsittelemisverbejä: *Nadmuchali balon* 'He puhalsivat ilmapallon täyteen' (USJP); *nalać bezkę wodą* 'täyttää tynnyri vedellä'; *napchać siennik słomą* 'täyttää patja oljilla'; *nalać wody do miski ~ zupy na talerz* 'kaataa vettä astiaan ~ keittoa lautaselle'. Tässä *na*-prefiksin merkityksessä antonyyminen prefiksi on separatiivinen *wy-* 'pois': *wylać wodę z miski* 'kaataa vesi astiasta'. Niin ikään separatiivisilla prefikseillä *od(e)-* ja *u-* puolestaan voidaan ilmaista partiaalista osan pois kaatamista (edellä jakso 5.2.2.4).
4. pinnan käsitteleminen jollain aineella: *namydlić ręce* 'saippuoida kädet'; *naoliwić motor* 'öljytä moottori'; *napastować podłogę* 'vahata lattia'; *napudrować nos* 'puuteroida nenä'. Tämän karttuvan ryhmän johdosten kantaverbit ovat nominikantaisia (kantana ainesana) merkitykseltään instrumentatiivisia käsittelemisverbejä (ks. jakso 4.3.3.4), jotka voidaan tulkita johdetuiksi (i) nominikantaisesta prefiksittömästä verbistä (*mydło* 'saippua' > *mydl+i+ć* (ipf) : *na+mydlić* (pf)) tai (ii) suoraan kantanominista (*mydło* 'saippua' > *na+mydl+i+ć* (pf) : *namydl+a+ć* (ipf) 'saippuoida'). Jälkimmäisessä tapauksessa johtimena on prefiksin ja suffiksin muodostama konfiksi.

Suomessa *na*-johdosten yleisimpiä merkitysvastineita ovat (i) jotakin jonkin pintaan kiinnittämistä ilmaisevat verbit (täydennyksineen ja määritteineen), esim. *liimata postimerkki kirjekuoreen*, (ii) jonkin säiliön jollakin täyttämistä ilmaisevat verbit (täydennyksineen ja määritteineen), esim. *täyttää tynnyri vedellä*, (iii) jonkin käsittelemistä kantasanan tarkoitteella ilmaisevat verbit (täydennyksineen), esim. *vahata lattia*. Verbileksikon merkitysrakenteen kannalta kontrastiivisesti huomionarvoinen on *na*-johdosten ja *na*-prefiksin kanssa lähimerkityksisillä (latiivinen *za-*) tai antonyymisillä prefikseillä (separatiiviset *od(e)-* ja *wy-*) johdettujen käsittelemisverbien suhde. Palaan siihen näiden prefiksien semanttista profilia hahmotellessani.

5.3.2.3 Prefiksi *nad(e)-*

Prefiksin *nad(e)-* väylällä etenemistä tarkoittavien liikeverbien (ks. Pajunen 2001: 196–211 omavoimainen liike) yhteydessä esiintyvä perusmerkitys on yleisesti latiivinen 'saapua odotuksen mukaisesti (määrä)paikkaan'. Paikkaa ei kuitenkaan ilmaista erillisellä määritteellä, kuten muiden latiivisten prefiksijohdosten yhteydessä (Weinsberg 1971: 145–151; GwjpM98: 556; Janowska – Pastuchowa 2005: 35). Aspektiltaan perfektiivisten *nad(e)-*johdosten imperfektiiviset parikit puolestaan kuvaavat määränpään lähestymistä.

*Nad(e)-*prefiksin kanssa lähimerkityksisiä ovat niin ikään latiivinen *za-* ja luonteeltaan punktuaalinen *przy-*, antonyymisiä prefiksejä taas separatiiviset *od(e)-*, *Z-* ja *wy-*. *Przy*-johdosten imperfektiivisillä parikeilla ei kuitenkaan prefiksin merkityksen punktuaalisuuden vuoksi kuvata (jonkin paikan) lähestymistä.

*Nad(e)-*prefiksin muut merkitykset kytkeytyvät tavalla tai toisella jonkin yläpuolelle (myös pinnalle) lokalisointiin tai kvantifiointiin (ylimäärä, pieni määrä). Samoja merkityksiä on myös prepositiolla *nad(e)*. Pienen määrän merkityksessä esiintyvälle *nad(e)-*prefiksille lähimerkityksinen prefiksi on *pod(e)-* ja antonyymisiä prefiksejä *na-* sekä *prze-*.

Nad(e)- ei esiinny puhtaana aspektin tunnuksena. Tämän prefiksin johdokseen tuomia luokittavia merkityksiä ovat:

1. määräpaikkaan saapuminen/toimittaminen; kantaverbinä liikeverbi: *Nadjechał opóźniony pociąg.* (USJP) 'Myöhästynyt juna **saapui**.'; *Na konkurs nadesłano kilkadziesiąt prac.* (USJP) 'Kilpailuun **oli lähetetty** kymmeniä töitä.'
2. jonkin yläpuolelle, päälle, lisäksi tekeminen; tyypillisenä kantaverbinä valmistamisverbi: *Nadbudowano dwa piętra.* (MSJP) 'Taloon **rakennettiin** kaksi kerrosta **lisää**.'
3. yli normaalin määrän, liikaa tekeminen; kantaverbeinä vain jokunen transitiiviverbi: *Nadplacili za tego konia osiem tysięcy.* (SSGCZP) 'He **maksoivat** siitä hevosesta **liikaa** kahdeksan tuhatta.'
4. osittain, ei loppuun asti tekeminen; kantaverbeinä erilaisia tekoverbejä, karttuva johdosryhmä: *Myszy nadgryzły książkę.* (USJP) 'Hiiret ovat **vähän nakerrelleet** kirjaa.'

Viimeinen ryhmä on kontrastiivisesti mielenkiintoinen siinä suhteessa, että esim. syömis- ja puremisverbien *nad(e)*-johdosten merkitysvastineina on suomessa koko joukko syömisestä ja puremisestä deskriptiivissävyisiä hyponyymeja, sellaisia kuin *haukata, jyrsiä, jyystä, järsiä, jäytää, kaluta, kalvaa, nakertaa*, jotka ovat johtamattomia perusverbejä. Lyömisverbien *nad(e)*-johdosten suomenkielisiä merkitysvastineita ovat esim. *kolhaista, kolhia* jne.

5.3.2.4 Prefiksi *pod(e)*-

Prefiksin *pod(e)*- liikeverbien yhteydessä esiintyvä merkitys on allatiivinen '(siirtyä) jonkin/jonkun luo/lähettyville, lähemmäksi jotakin/jotakuta' (*pod+jechać pod dom* 'ajaa talolle, talon **luo**'; *pode+jść do dziecka* 'tulla/mennä lapsen **luo**') (Śmiech 1986: 97; GwjpM98: 556).

Pod(e)-johdokset ilmaisevat sellaiselle alueelle siirtymistä, jolla ei ole selvää kiintopistettä. Siten liikkeen väylän pää on avoin. Tällaisten johdosten valenssiin kuuluu merkitykseltään allatiivinen prepositiokonstruktio *pod(e)*+ akkusatiivi tai *do* + genetiivi 'jonkin/jonkun luo'. *Pod(e)*-prefiksin kanssa lähimerkityksisistä muista latiivisista prefikseistä *do-* on merkitykseltään terminatiivinen, *nad(e)*- yleisesti latiivinen ilman eksplisiittistä päätepistettä, *przy-* punktuaalinen, kun taas *za-* ilmaisee määränpään saavuttamista tai siihen pääsemistä. Antonyymisiä prefiksejä ovat separatiiviset *od(e)*- ja *wy-*.

Allatiivisuuden lisäksi *pod(e)*-prefiksillä on kaksi muuta lokaalista merkitystä: (i) prefiksi lokalisoii tapahtuman subjekti- tai objektitarkoitteen alaosaan, (jolloin antonyymisenä tai myös lähimerkityksisenä prefiksinä voi olla *nad(e)*-): esim. *gnić* (ipf) 'määdätä' > *pod+gnić* (pf) 'määdätä alta, osittain', *nad+gnić* (pf) 'määdätä päältä, osittain'; *piec* (ipf) 'paistaa' > *pod+piec* (pf) 'paistaa alta', ja (ii) prefiksillä ilmaistaan liikkeen suuntautumista alhaalta ylöspäin (*kopać* (ipf) 'kaivaa' > *pod+kopać* (pf) 'kaivaa **ylös**'; *rzucić* (pf) 'heittää' > *pod+rzucić* (pf) 'heittää ylöspäin'). Tyypin *podrzucić* antonyyminen prefiksi on *Z-* 'ylhäältä alas' (*z+rzucić* (pf) 'heittää alas').

Pod(e)-prefiksin merkitys 'altapäin, alapuolelta' lienee lähtökohtana sellaisille johdoksille, joiden merkitysparafraasi on 'tehdä salaa, salakähmäisesti, varkain sitä, mitä kantaverbi ilmaisee' (*śluchać* (ipf) 'kuunnella' > **pod**+*śluchać* (pf) '**salakuunnella**').

Pod(e)- ei esiinny pelkkänä perfektiivisen aspektin tunnuksena. *Pod(e)*-prefiksilisillä johdoksilla voidaan ilmaista myös teonlaatua: (i) tapahtuman tuloksen pientä määrää (*leczyć* (ipf) 'parantaa' > **pod**+*leczyć* (pf) 'lieventää oireita, tehdä terveemmäksi', ks. jakso 5.2.2.4) sekä (ii) konfiksijohdoksilla *pod(e)*- + *-iwa/-ywa-* tapahtuman sattumanvaraista jaksoittaisuutta (*śpiewać* (ipf) 'laulaa' > **pod**+*śpiew*+*ywa*+ć (ipf) 'laule(ske)lla') (ks. edellä jakso 5.2).

Pod(e)-prefiksin luokittavia merkityksiä ovat:

1. 'saapua jonkin/jonkun luo tai läheisyyteen'; kantaverbeinä on intransitiivisia liikeverbejä: *Samochód podjechał pod dom.* (USJP) 'Auto **ajoi** talolle/talon luo/talon eteen.'
2. 'kuljettaa, viedä jokin/joku määräpaikkaan tai määrämatka'; kantaverbeinä on transitiivisia liikeverbejä: *Mogę cię podwieźć do domu.* (AMB) 'Voin **ajaa/kuljettaa/viedä** sinut kotiin.'
3. 'tuhota jotakin/jokin (alta päin)'; kantaverbeinä on käsittelemisverbejä ja muita transitiivisia muutosverbejä: *Szkodniki podgryzły korzenie roślin.* (USJP) 'Tuholaiset **ovat järsineet** kasvien juuret **pilalle**.'
4. liike alhaalta ylös; tyypillisinä kantaverbeinä on transitiivisia liikettä kuvaavia verbejä: *Podwinął rękawy i wziął się do roboty.* (AMB) 'Hän **kääri** hi hansa (**ylös**) ja ryhtyi hommiin.'; *Podniósł słuchawkę i czekał.* (AMB) 'Hän **nosti** luurin (**ylös**) ja odotti.'
5. 'salaa, salamyhkäisesti tai petoksella tekeminen; kantaverbeinä on mm. syömis-, perkeptio-, puhe- ja liikeverbejä: *Podglądał ich zza firanki.* (USJP). 'Hän **katseli** heitä **salaa** verhon takaa.'

Pod(e)-prefiksin luokittavista merkityksistä (myös historiallisesti) perusluonteisiin on toiminnan johdoksen objektitarkoitteen alaosaan tai alle lokalisoiava merkitys (ryhmä 3).²²⁵ Osalla ryhmän johdoksista prefiksilähtöinen kattoverbi on *tuhota*. Prefiksin allatiivinen merkitys tuottaa (ryhmät 1–2) kattoverbit *saapua* ja *viedä*. Ryhmissä 4–5 *pod(e)*-johdosten kantaverbin merkitys säilyy hallitsevana.

5.3.2.5 Prefiksi *prze-*

Prefiksin *prze-* liikeverbien yhteydessä esiintyvä perusmerkitys on prolatiivinen²²⁶ '(siirtyä) paikasta toiseen jotakin reittiä tai väylää pitkin, kulkea jonkin kautta'. Prolatiivinen *prze*-johdos kuvaa sellaista sijainnin muutosta, jossa liikkeellä on puolelta toiselle tai päästä päähän johtava väylä. Tätä väylää voidaan ilmaista (i) pelkällä *prze*-johdoksella (**prze**+*jsć drogę* 'ylittää tie, mennä tien **yli(tse)**, **poikki**'), (ii) *prze-*

²²⁵*Pod(e)*-johdosten merkitystehtävistä muinaispuolassa ks. Janowska – Pastuchowa 2005: 82–85.

²²⁶Tieteen termipankin määritelmän mukaan *prolatiivi* on ”sijamuoto tai johdin, joka ilmaisee väylää, reittiä, välinettä, keinoa tai tapaa” (<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:prolatiivi> 26.04.2017).

johdoksella ja prepositiokonstruktiolla *prze* + akkusatiivi (*prze*+*jechać* (*przez*) *całą Warszawę* 'ajaa koko Varsovan läpi/halki'; *prze*+*jechać* *przez* *dworzec* 'ajaa aseman kautta'), (iii) *prze*-johdoksella ja prepositiokonstruktiolla *obok/kolo* 'ohi(tse)' + genetiivi (*prze*+*jść* *obok sąsiada* 'kulkea naapurin ohi(tse)', *prze*+*jechać* *koło dworca* 'ajaa aseman ohi(tse)') sekä (iv) *prze*-johdoksella ja prepositiokonstruktiolla *z(e)* + genetiivi (mistä?) ja *do* + genetiivi (mihin?) (*prze*+*jechać* *z Krakowa do Warszawy* 'ajaa Krakovasta Varsovaan'). Kuten esimerkeistä näkyy, *prze*-johdosten prolatiivisuus saa usein vahvistusta väylää kuvaavista prepositiokonstruktioista. Huomionarvoista on myös, että silloin, kun prolatiivisuutta ilmaistaan pelkällä *prze*-johdoksella, johdos on transitiivinen (vaikka kantaverbi olisi intransitiivinen, esim. *jechać* (ipf) *przez granicę* 'ajaa rajan yli' > *przejechać* (pf) *granicę* 'ajaa rajan yli, ylittää raja').

Prolatiivisesti käytetyllä prefiksillä *prze-* ei ole lähimerkityksisiä eikä antonyymisiä prefiksejä. Tällaisen *prze*-prefiksin suomenkielisinä merkitysvastineina voivat esiintyä elatiivi- ja illatiiviadverbiaalit sekä joukko väylän tai reitin adpositioita: *jonkin halki, kautta, läpi, lävitse, poikki, ohi(tse), yli(tse)* (niistä ks. ISK § 385, 702, 1265). Keskenään lähimerkityksisiä ja osin rinnakkain käytettäviä ovat adpositiot *halki, läpi, lävitse, poikki* ja *yli(tse)*: *kuljen kaupungin halki, tien poikki, metsän läpi/lävitse, kadun yli(tse)*. Joukosta erottuu merkitykseltään konstruktiio *jonkin ohi(tse)*, joka tarkoittaa, että jokin jää kulkusuunnasta syrjään, esim. *kävelimme koulun ohi(tse)*. Sekin kuitenkin hahmottaa päästä päähän johtavan väylän.

Prefiksillä *prze-* on myös varsin monia teonlaatufunktioita (edellä jakso 5.2), kuten terminatiivinen (*prze*+*brzmieć* 'lakata kuulumasta'), perduratiivinen (*prze*+*siedzieć cały dzień* 'istua koko päivä', *prze*+*chodzić całą noc* 'kävellä koko yö') ja distributiivinen (*prze*+*pytać uczniów* 'kysyä oppilailta vuoron perään') merkitys sekä määrämätkan (*prze*+*biec kilometr* 'juosta kilometri'), ylimäärän (*prze*+*solić zupę* 'panna keittoon liikaa suolaa') taikka suuren tai pienen intensiivisyysasteen (*prze*+*badać sprawę* 'tutkia asia tarkkaan', *prze*+*prac kosztule* 'pesaista paita') ilmaiseminen.

Perfektiivisen aspektin tunnuksena *prze-* esiintyy vain harvoin: esim. *czytać* (ipf) : *prze*+*czytać* (pf) 'lukea' (Śmiech 1986: 68.)

Valtaosa *prze*-johdoksista on verbikantaisia, mutta johdoksia on syntynyt myös nominikantaisen konfiksijohdon tuloksena. Tällöin johtimena on *prze-* + suffiksi (ks. Śmiech 1986: 64–67).

Varsinaisen prefiksijohdon tuloksena syntyneillä aspektiltaan perfektiivisillä *prze*-johdoksilla on vartalosuffiksin vaihdolla syntynyt imperfektiivinen parikki (*lecieć* (ipf) 'lentää' > *prze*+*leci*+*e*+*ć* (pf) : *prze*+*lat*+*ywa*+*ć* (ipf) 'lentää jostakin johonkin'). Aspektieroa voidaan myös joskus ilmaista suppletiivisella vartalolla (*iść* 'kulkea jalan' > *prze*+*jść* : *prze*+*chodz*+*i*+*ć* 'kulkea (jalan) jostakin johonkin').

Prze-prefiksillä on koko joukko sellaisia leksikkoo luokittavia merkityksiä (ryhmät 1–11), jotka ovat ilmaistavissa yleismerkityksisillä verbeillä, joita nimitän kattoverbeiksi (ks. edellä jakso 5.3.1). Nämä merkitykset ovat tavalla tai toisella lähtöisin *prze*-prefiksin perusmerkityksestä 'jostakin johonkin, jonkin päästä päähän'. Ne toimivat hyperonyymisinä kattomerkityksinä kokonaisille sarjoille samaprefiksisinä, mutta eri kantaverbeistä johdettuja hyponyymeja muodostaen siten hierarkkisia taksonomioita (luokitteluja) verbileksikkoon. Runsaasti esimerkkejä *prze*-johdoksista

esittää Śmiech (1986: 60–68). Myös prefiksin nykymerkityksiä valaisevia esimerkkejä on lisäksi muinaispuolan verbinjohtoa käsittelevässä monografiassa (ks. Janowska – Pastuchowa 2005: 87–98).

1. 'siirtyä paikasta toiseen, vaihtaa paikkaa'; kantaverbinä intransitiivinen liikeverbi, joka ilmaisee liikkumistavan; johdoksen valenssiin kuuluu paikkaa kuvaava prepositiotäydennys (mistä mihin?), joka vahvistaa prefiksin merkitystä: *Ptak **przeleciał** z drzewa na drzewo.* (MSJP) 'Lintu **lensi** puusta toiseen.' Johdoksen suomenkielisenä merkitysvastineena ovat puolan kantaverbin merkitysvastine sekä elatiivi- ja illatiiviadverbiaalit. Merkitys 'siirtyä toiseen paikkaan istumaan, vaihtaa paikkaa' on johdoksella *przesiąść się* (pf) (< *siąść* (pf) 'istuutua'): *Przesiądę się z krzesła na kanapę.* 'Siirryn istumaan tuolilta sohvalle.'
2. 'siirtää paikasta toiseen'; kantaverbeinä transitiivisia liikeverbejä, käsittelemisverbejä tai muita muutosverbejä; johdoksen valenssiin kuuluu prepositiotäydennys (mistä) mihin?: *Przenosił gałęzie z jednego miejsca na drugie.* (SSGCZP) 'He **siirsivät/kantoivat** oksia yhdestä paikasta toiseen'; *Maria **przewiesiła** obraz na inne miejsce.* (SSGCZP) 'Maria **ripusti/siirsi** kuvan toiseen paikkaan'; *Muszę **przeszyć** guziki u palta* (USJP). 'Minun täytyy **ommella** takin napit toiseen paikkaan.'; *Przelał mleko z butelki do garnka* (USPJ). 'Hän **kaatoi** maidon pullosta kattilaan.'
3. 'siirtyä paikasta toiseen jotain kautta' (Śmiech 1986: 60); kantaverbinä intransitiivinen liikeverbi, jonka prefiksi voi transitiivistaa; johdoksen valenssiin voi kuulua väylää tai reittiä ilmaiseva prepositiotäydennys (mitä kautta?): *Pociąg **przejechał** most/przez most.* (USJP) 'Juna **ajoi** sillan yli/Juna **ylitti** sillan'; *Samochód **przejechał** tuż obok mnie* (USJP) 'Auto **ajoi** ihan läheltä **ohitseni**'; *Przejechałem tę pustynię raz na wielbłądzie a dwa razy samochodem.* (SSGCZP) 'Olen **kulkenut** tämän aavikon **halki** kerran kamelilla ja kaksi kertaa autolla.'; *Przejechał koło ruin starego zamczyska* (USJP) 'Hän **ajoi** vanhan linnan raunioiden **ohi**.' Kontekstista ja reitin ilmauksesta riippuen *prze*-johdoksen suomenkielisenä merkitysvastineena voi olla (i) sellaisia transitiiviverbejä kuin *ylittää*, *ohittaa*, joiden merkitykseen sisältyy väylä, muttei liikkumistapaa, tai (ii) puolan johdoksen kantaverbin merkitysvastine ja väylää ilmaiseva adpositio (*jonkin halki, kautta, läpi, ohi, yli*). Puolan liikeverbit tyyppiä *przebiec*, *przejechać* leksikalisoiivat siis sekä väylää että liikkumistapaa, kun taas suomen liikeverbit tyyppiä *ylittää*, *ohittaa* leksikalisoiivat pelkästään väylää. Leksikalisointistrategiana sekä puolan että suomen strategia on epäsuora (ks. Pajunen 2001: 80–81).
4. 'muuntaa, muuttaa jokin muodoltaan, laadultaan, ominaisuudeltaan, olotilaltaan toisenlaiseksi, toiseksi'; tyypillisenä kantaverbinä valmistamisverbi, myös substantiivikanta on mahdollinen (Gwjpm84: 485 *Formacje transformacyjne*; Śmiech 1986: 63): *Przerobiła garsonkę na sukienkę.* (USJP) 'Hän **teki** jakkupuvusta leningin. / Hän **muunsi** jakkupuvun leningiksi.'

5. 'uusia, tehdä jotakin uudelleen, uudestaan toisella tavalla kuin aikaisemmin'; kantaverbinä käsittelemisverbi: *Po wprowadzeniu się **przemalowali** całe mieszkanie* (USJP). 'Muuton jälkeen he **maalasivat** koko asunnon **uudestaan**.' (Śmiech 1986: 63.)
6. 'ylittää, ohittaa (jokin saavutus), voittaa, panna paremmaksi, olla parempi kuin'; kantasanoina erilaisia muutosverbejä ja adjektiiveja (Gwjpm84: 487–488: *Nazwy akcji komparatywnych*; Śmiech 1986: 66–67): *Profesor **przeszedł** samego siebie i jeszcze nigdy tak wspaniale nie przemawiał.* (SSGCZP) 'Professori **ylitti** itsensä eikä ollut vielä koskaan pitänyt yhtä hienoa puhetta'; *Wieśniacy starali się **prześcić** i **przejeść** mieszczan.* (SJPD). 'Talonpojat yrittivät **voittaa** porvarit **juomisessa** ja **syömisessä**.'; *I tym razem **przechytrzył** żandarmów.* (SSGCZP) 'Tälläkin kertaa hän **oli** santarmeja **ovelampi/voitti** santarmit **oveluudessa**'.
7. 'halkaista, katkaista'; kantaverbinä tyypillisesti käsittelyverbi: *Malec ze złością **przelamał** patyk na dwie części.* (SSGCZP) 'Pikkupoika **katkaisi** vihaisesti kepin (kahteen osaan).'; *Ktoś **przeciął** przewód telefoniczny.* (SSGCZP) 'Joku **on katkaissut** puhelinjohdon.'; ***Przerznął** kłoc pilq.* (USJP) 'Hän **hal-kaisi** pölkyn **sahalla/sahasi** pölkyn **halki**'. Merkitykseltään resultatiivisissa johdoksissa verbistynyt prefiksi ilmaisee käsittelyn tuloksen ja kantaverbi tavavan, millä siihen päästään. (Gwjpm84: 486; Śmiech 1986: 62). Johdosten suomenkielisinä merkitysvastineina esiintyvät resultatiiviverbit (*halkaista, katkaista*) leksikalisoivat ainoastaan tulosta.
8. 'lävistää, puhkaista, rei'ittää'; kantaverbeinä käsittelyverbejä: *Mały chłopiec **przebijał** gwoździami wszystkie balony.* (SSGCZP) 'Pieni poika **puhkoi** nau-loilla kaikki ilmapallot.'; ***Prześwidrował** deskę.* (USJP) 'Hän **porasi** lautaan **reiän**.'; *Rdza **przeziurawiła** wiadro.* (SSGCZP) 'Ruoste **kulutti reiän** äm-päriin/**puhkaisi** ämpäriin **reiän**'. (Gwjpm98: 558.)
9. 'menettää, tuhлата, hävitä jotakin jollain tavoin toimimalla'; kantaverbinä erilaisia tapahtumaverbejä, joilla on agenttiivinen subjekti (Gwjpm98: 559 *Nazwy akcji anihilatywnych* 'tuhoavaa toimintaa kuvaavat johdokset'; Śmiech 1986: 62): ***Przegrał** w kości sporą fortunę* (SSGCZP) 'Hän **hävisi** noppapelissä aikamoisen omaisuuden.'; *Malec **przejeździł** na karuzeli wszystkie pieniądze, które dostał na zeszty.* (MSJP) 'Pikkupoika **tuhlasi** karusellissa **ajamiseen** kaikki vihkojen ostamiseen saamansa rahat.'; *Co tylko zarobię, to mi zaraz zabiera i z kolegami **przepije** albo w karty **przegra**.* (SSGCZP) 'Hetä, kun olen saanut jotain tienattua, hän riistää sen minulta ja **juo** sen kaverien kanssa tai **häviää** korttipelissä.'; *Taką okazję **przegapiłeś**?* (SSGCZP) 'Päästitkö sellaisen tilaisuuden **käsistäsi**? / **Tuhlasitko** sellaisen tilaisuuden?
10. 'toistaa (kantaverbin ilmaisema toiminta), uusia, kopioida, jäljentää'; kantaverbinä erilaisia tapahtumaverbejä, joilla on agenttiivinen subjekti (Gwjpm84: 478 *Formacje repetytywne* 'toistoa ilmaisevat johdokset'; Śmiech 1986: 63–64): ***Przepisałam** notatki do zeszytu.* (USJP) '**Kopioin**'

kirjoitin puhtaaksi muistiinpanot vihkoon.'; *Po odejściu od kasy jeszcze raz przeliczył pieniądze.*(USJP) 'Lähdettyään kassalta hän **laski** rahat vielä kerran **uudestaan**.'

11. 'ennustaa, enteillä, ennakoida, tietää, tuntea ennalta jotakin';²²⁷ kantaverbinä perkeptioverbejä ja puhumisverbejä: *Kto by przewidywał, że chłopak zajdzie tak wysoko.* (USJP) 'Kuka **olisi ennalta aavistanut/arvannut**, että poika pääsee niin pitkälle.'; *Meteorolodzy przepowiedzieli ostrą zimę.* (USJP) 'Meteorologit **ennustivat** ankaraa talvea.' (Śmiech 1986: 65; GwjpM98: 554.)

Tärkeimmät *prze*-johdosten hierarkkisten sarjojen kattoverbien (hyperonyymien) suomenkieliset merkitysvastineet ovat:

- siirtää, siirtyä, muuttaa, vaihtaa (paikasta toiseen) kantaverbin ilmaisemalla tavalla
- muuttaa, muuttua, muuntaa, muuntua toiseksi kantaverbin ilmaiseman toiminnan tuloksena
- halkaista, katkaista, lävistää, puhkaista, rei'ittää jotakin/jokin kantaverbin ilmaisemalla tavalla
- toistaa, jäljentää, kopioida jotakin/jokin kantaverbin ilmaisemalla tavalla
- menettää, hävittää, tuhata jotakin/jokin kantaverbin kuvaaman toiminnan tuloksena
- ylittää, ohittaa, voittaa joku kantaverbin kuvaaman toiminnan tuloksena

Lauseyhteydestä riippuen nämä merkitysvastineet saattavat toimia myös puolan *prze*-johdosten käännösvastineina suomessa. Käännösvastineeseen voi lisäksi esim. kontekstuaalisesti sisältyä puolan kantaverbin suomenkielinen merkitysvastine. Johdetun verbisanaston rakenteessa tämä näkyy siten, että puolan prefiksijohdossarjan lekseemejä vastaa suomen verbileksikossa usein vain yksi laajamerkityksinen lekseemi.

5.3.2.6 Prefiksi *za*-

Prefiksin *za*- liikeverbien yhteydessä esiintyvä perusmerkitys on latiivinen '(saapua tai viedä/ kuljettaa) johonkin määränpäähän perille' (esim. *jechać* (ipf) 'ajaa' > *zajechać* (pf) 'saapua, ajaa perille'; *wieźć* (ipf) 'kuljettaa' > *zawieźć* (pf) 'kuljettaa perille'). Siihen voi tilanteisesti liittyä myös modaalinen 'perille pääsemisen' merkitys. Tällaisen *za*-johdoksen valenssiin kuuluu paikkaa (mihin?) ilmaiseva prepositio-konstruktio *do* + genetiivi, *na*- + akkusatiivi tai *pod(e)* + akkusatiivi. Lähimerkityksisiä prefiksejä ovat niin ikään latiiviset *do*-, *nad(e)*-, *pod(e)*- sekä *przy*- ja antonyymisiä prefiksejä separatiiviset *od(e)*-, *u*-, *wy*- ja *Z*-. Prefiksi ei vaikuta johdosten transitiivisuuteen.

Muihin muutosverbeihin kuin liikeverbeihin liittyessään prefiksi *za*- voi tuoda johdoksiin sellaisia resultatiivisia merkityksiä kuin esim. peittoon, täyteen, kiinni, umpeen, tukkoon, kuoliaaksi. Johdosten kantaverbeinä on sekä johtamattomia perus-

²²⁷Tällä prefiksin *prze*- merkityksellä on historiallinen kytkös puolassa verbinprefiksinä harvinaiseen prefiksiin *przed*- 'eteen' (ks. Śmiech 1986: 65; Janowska–Pastuchowa 2005: 89, 98).

verbejä että verbi- ja nominikantaisia johdoksia. Intransitiivistava *się*-edelleenjohto on mahdollista suuresta osasta transitiivisia *za*-johdoksia.

Za- toimii myös merkitykseltään inkoatiivisena teonlaatujohtimena (ks. edellä jakso 5.2.1.3). Perfektiivisen aspektin tunnuksena *za*- on varsin yleinen etenkin vierasperäisissä verbeissä, esim. *komunikować* (ipf) : *zakomunikować* (pf) 'kommunikoida', *programować* (ipf) : *zaprogramować* (pf) 'ohjelmoida' (lisää esimerkkejä ks. Śmiech 1986: 40–41). Monilla verbeillä (esim. *śpiewać* (ipf) : *zaśpiewać* (pf) 'laulaa'; *tańczyć* (ipf) : *zatańczyć* (pf) 'tanssia') perfektiivisen aspektiparikin merkitykseen liittyy kuitenkin inkoatiivinen sävy, mistä huomauttaa myös Śmiech (mts. 42). Varsinaisen *za*-johdon tuloksena syntyneillä aspektiltaan perfektiivisillä johdoksilla on vartalosuffiksin vaihtoon tai suppletiiviseen vartaloon perustuva imperfektiivinen parikki (*pisać* (ipf) 'kirjoittaa' > *za+pis+a+ć* (pf) : *za+pis+ywa+ć* (ipf) 'kirjoittaa täyteen'). *Za*-johdosten leksikkooa luokittavien resultatiivisten kattoverbien merkityksiä ovat:

1. 'saapua, tulla, päästä johonkin perille' (liikettä tarkastellaan sen lähtöpisteestä käsin); kantaverbeinä intransitiivisia liikeverbejä: *Zaszedł na wieczór do domu.* (USJP) 'Hän **pääsi** illaksi kotiin'; *Zajechał do domu w nocy.* (USJP) 'Hän **ajoi/saapui** kotiin yöllä.'; *Zabiegł zbyt daleko i musiał wrócić.* (USJP) 'Hän **juoksi** liian kauas ja hänen oli palattava takaisin.' Tässä ja seuraavassa merkitysryhmässä (2.) prefiksin *za*- lähimerkityksisistä prefikseistä erikois- asemassa on *przy*-, jonka avulla liikeverbeistä muodostettujen johdosten merkitys on punktuaalinen 'saapua, tulla johonkin' tai 'tuoda johonkin' ja liikettä tarkastellaan sen päätepisteestä käsin, esim. virke *Dobrze, że przyszedł na wieczór do domu, pomyślała matka.* 'Hyvä, että hän **tuli** illaksi kotiin, äiti ajatteli' kuvaa tilannetta, jossa äiti on kotona, kun taas virke *Dobrze, że zaszedł na wieczór do domu, pomyślała matka* 'Hyvä, että hän **pääsi/tuli** illaksi kotiin, äiti ajatteli' kuvaa tilannetta, jossa äiti on jossain muualla kuin kotona. Samalla tavoin *Listonos przyniósł mi paczkę do domu.* 'Postinjakaja **toi** minulle paketin kotiin.' (liikettä tarkastellaan päätepisteestä eli kotoa käsin); *Zaniosę paczkę na pocztę.* '**Vien** paketin postiin.' (liikettä tarkastellaan lähtöpisteestä eli jostain muualta kuin postista käsin). (Ks. myös Śmiech 1986: 37; GwjpM98: 556.)
2. 'viedä, kuljettaa johonkin' (liikettä tarkastellaan sen lähtöpisteestä käsin); kantaverbeinä transitiivisia liikeverbejä: *Zaniosę list na pocztę.* (USJP) '**Vien** kirjeen postiin.'; *Winda zawiozła nas na ostatnie piętro wieżowca.* (USJP) 'Hissi **vei/kuljetti** meidät pilvenpiirtäjän viimeiseen kerrokseen.'; *Zaprowadzę dziecko do przedszkola.* (USJP) '**Vien/saatan** lapsen päiväkotiin'. (Ks. myös Śmiech 1986: 37; GwjpM98: 556.)
3. 'peittää jotakin jollakin, peittää näkyvistä' (toiminnan vaikutus koko pintaan); kantasanoina sekä nomineja (jolloin johtimena on konfiksi *za*- + *-owa/-uj-*) että verbejä, jotka voivat olla johtamattomia perusverbejä tai verbi- ja nominikantaisia johdoksia. Niin nominikantaisissa kantaverbeissä kuin niiden *za*-johdoksissakin on runsaasti merkitykseltään instruktiivisia käsittelemisverbejä: *Zapudrowała ślady lez na twarzy.* (USJP) 'Hän **puuteroi** kyy-

- nelten jäljet kasvoiltaan.'; *Zakrył usta dłonią.* (USJP) 'Hän **peitti** suunsa kämmenellään.'; *Trzeba zamalować ten napis na ścianie.* (AMB) 'Pitää **peittää** maalilla/maalata piiloon se seinäkirjoitus.'; *Pokrzywy zarosły ruiny* (SSGCZP). 'Nokkoset (olivat kasvaneet niin, että) **peittivät** rauniot näkyvistä.'; *Śnieg zasypał wszystkie pola.* (USJP) 'Lumi **oli peittänyt** kaikki pellot.'; *Na wiosnę potok zalewa tę drogę.* (SSGCZP) 'Keväisin virta **peittää** tämän tien (**alleen**).' Lähimerkityksisiä prefiksejä ovat joidenkin kantaverbien kanssa latiiiset prefiksit *po-*, *przy-* (vrt. esim. johdoksia *za+sypać* ~ *po+sypać* ~ *przy+sypać*).
4. 'täyttää, peittää jotakin jollakin, saattaa jotakin jonkin valtaan' (toiminnan vaikutus koko pintaan); kantaverbeinä tekooverbejä: *Woda zalala piwnicę.* (USJP) 'Vesi **täytti** kellarin.'; *Zapisalem już cały zeszyt.* (SSGCZP) '**Olen** jo kirjoittanut täyteen koko vihkon.'; *Zarysował cały arkusz papieru.* (USJP) 'Hän **oli piirtänyt** täyteen koko paperiarkin.'; *Oczy zaszyły łzami.* (USJP) 'Silmät **täytyivät** kyynelistä.' Ryhmän 3 ja 4 *za*-johdosten sekä niiden merkitysvastineiden *peittää jollakin jotakin* ja *täyttää jollakin jotakin* prefiksin merkityksenä on 'pois näkyvistä' (peittämisen ja täyttämisen tuloksena). (Ks. myös Śmiech 1986: 37–38; Gwjpm98: 557.)
 5. 'peittää, kattaa, päällystää, verhota, täyttää jollakin (substantiivikantaisilla johdoksilla kantasana tarkoittaella) jokin pinta, alue tms.' kantasana usein substantiivi (johtimena konfiksi *za-* + *-i-/-y-/-o-*) tai substantiivikantainen verbijohdos. Johdokset ovat merkitykseltään instruktiivisia (ks. jakso 4.3.3.3): *Zaasfaltowano ścieżki w parku.* (USJP) 'Puiston polut **oli asfaltoitu/päällystetty asfaltilla**.'; *Zakleił ranę plastrem.* (SSGCZP) 'Hän **peitti** haavan laastarilla/ **laastaroi** haavan.'; *Drzewa zacieniały dom.* (USJP) 'Puut **varjostivat/peittivät** varjollaan taloa.'; *Łzy zamglily jej oczy.* (USJP) 'Kyynelet **sumensivat/verhosivat** sumuun hänen silmänsä.'; *Zawiesili ściany obrazami.* (USJP) 'He **olivat ripustaneet** seinät täyteen kuvia/**olivat täyttäneet** seinät kuvilla.' Merkitykseen 'peittää, kattaa, verhota, täyttää' ei sisälly piirrettä 'pois näkyvistä', kuten ryhmän 3 ja 4 verbeillä.
 6. 'upottaa, hukuttaa johonkin' (pois näkyvistä, vrt. *peittää*); kantaverbeinä muutosverbejä: *Zapúścił plug w ziemię.* (SSGCZP) 'Hän **upotti** auran multa.'; *Zatopił żęby w soczystym jabłku.* (USJP) 'Hän **upotti** hampaansa mehukkaaseen omena.'; *Zagłębił cicho wiosło w wodę.* (SSGCZP) 'Hän **upotti** hiljaa airon veteen.'
 7. 'upottaa, hukuttaa, peittää, kätkeä (pois näkyvistä) negatiivinen tuntemuksensa jotenkin'; pieni johdosryhmä, kantaverbeinä mm. nauttimisverbejä: *Troskę najlepiej zapić alkoholem, radził mu jakiś pijaczek siedzący pod oknem* (SSGCZP) 'Huoli on parasta **hukuttaa** (alkoholin) **juomiseen**, neuvoi joku ikkunan vieressä istuva juoppo.' Akateeminen kielioppi (Gwjpm98: 560) antaa lisäksi esimerkit *zajeść gorycz cukierkiem* '**hukuttaa** mielipahan-

sa karkin **syömiseen**' ja *zagadać* *zmieszanie dowcipem* '**peittää** hämmennyksensä **vitsailuun**'.²²⁸

8. 'unohtua, vaipua, upota tekemään jotakin'; kantaverbeinä aistihavainto-, ajattelemis- tai puhumisverbejä, johtimena konfiksi *za-* *się*: *Antek zasłuchał się, zapatrzył, o całym świecie zapomniał.* (SSGCZP) '**Antek oli vaipunut kuuntelemaan ja katselemaan** unohtaen koko maailman.'; *Zamyślił się głęboko nad przyszłością.* (USJP) 'Hän oli **vaipunut** syviin tulevaisuutta koskeviin mietteisiin.'; *Zagadaliśmy się z ojcem tak, że spóźniliśmy się na pociąg.* (SSGCZP) '**Unohduimme juttelemaan** isän kanssa niin, että myöhästyimme junasta.' (Ks. myös GwjpM84: 488–489.)
9. 'sulkea, panna kiinni, umpeen (jotain aukinaista)'; kantaverbeinä käsittelyverbejä (joukossa myös sidonnaisia morfeemeja): *Zamknij okno!* '**Sulje** ikkuna!'; *Zatrzasknął ze złością drzwi.* (SSGCZP) 'Hän **paukautti** vihoissaan oven **kiinni**.'; *Zapnij dobrze ostatni guzik!* (SSGCZP) '**Pane** viimeinen nappi hyvin **kiinni**!'; *Śpiesznie zaklejał koperty.* (SSGCZP) 'Hän **liimasi** kirjekuoria nopeasti **kiinni**.'; *Zalatał dziurę w dachu.* (USJP) 'Hän **paikkasi** reiän katossa.'; *Zaszył niewielką dziurkę w marynarce czarną nitką.* (SSGCZP) 'Hän **ompeli/kursi** takissa olevan pienen reiän **umpeen** mustalla langalla.'; *Zakręć gas!* (SSGCZP) '**Sulje** kaasuhana/**väännä** kaasuhana **kiinni**!' Antonyminen prefiksi on *od(e)-* 'auki'.
10. 'sulkea, tukkia jotakin'; kantaverbeinä merkitykseltään instruktiivisia käsitteilyverbejä: *Malec zalepił plastelyną dziurkę od klucza.* (SSGCZP) 'Pikkupoi-ka **tukki** avaimenreiän muovailuvahalla.'; *Zapchali rurę zbyt dużymi odpadkami.* (SSGCZP). 'He **olivat tukkineet** putken liian isoilla jätteillä.'
11. 'sulkea, varastoida, haudata, peittää johonkin'; kantaverbeinä käsittelemisverbejä, joissa mm. merkitykseltään direktionaalisia johdoksia (ks. edellä jakso 4.3.3.6): *Kartofle trzeba zadołować na zimę* (AMB) 'Perunat pitää **kuopata** talveksi.'; *Według nich tu ktoś zakopał skarb.* (AMB) 'Heidän mukaansa joku on **kaivanut/haudannut/kätkenyt** tänne aarteen.' Antonyymisiä prefiksejä ovat *od(e)-* ja *wy-* 'ylös jostakin, esille, esiin' (ks. jäljempänä jakso 5.3.2.7, 5.3.2.8).
12. 'tappaa, surmata, ottaa hengiltä, (tuhota)'; kantaverbeinä hyvin erilaisia dynaamisia verbejä: *Zbrodniarz prawdopodobnie zadusił swą ofiarę* (SSGCZP) 'Rikollinen luultavasti **tappoi** uhrinsa **kuristamalla/kuristi** uhrinsa **kuoliaaksi**.'; *Wilki zagryzły zająca* (USJP) 'Sudet **raatelivat** jäniksen **kuoliaaksi**.'; *Tylko jej na śmierć nie zacałuj!* (USJP) 'Älä vain **suutele** häntä **hengiltä/kuoliaaksi**!' *Zaczytał swą ulubioną książkę.* (USJP) 'Hän oli **lukenut** mielikirjansa **hajalle/rikki**.' (Ks. myös Śmiech 1986: 40; GwjpM98: 561.)
13. 'merkitä muistiin/ylös'; kantaverbeinä erilaisia tiedon kirjaamista ilmaisevia verbejä: *Zapisał sobie datę i godzinę rozpoczęcia konferencji.* (SSGCZP)

²²⁸Sanakirjat (SJPD, USJP) eivät rekisteröi verbiä *zajeść* merkityksessä 'hukuttaa negatiivinen tuntemus syömiseen'.

'Hän kirjoitti (itselleen) **muistiin** konferenssin alkamispäivän ja kellon-ajan.'; *Zanotował w notesie godziny odjazdu pociągów* (USJP) 'Hän **merkit- si muistiin** junien lähtöajat.' (Ks. myös Śmiech 1986: 39; GwjpM98: 554: *nazwy czynności prospektywnych* 'prospektiivista toimintaa kuvaavat joh- dokset'.)

Za-johdoksissa prefiksiperäinen merkitykseltään resultatiivinen kattoverbi ilmai- see kantaverbin kuvaaman tekemisen tulosta itse kantaverbin ilmaistessa tapaa, jolla tulokseen päästään. Yleisimmillään *za*-johdosten ydinjoukon merkitysparafraasi on 'täyttää kantaverbin kuvaamalla toiminnalla jokin alue tai pinta niin, että se peittyy/häviää näkyvistä'. Ryhmien 1–13 *za*-prefiksillisten kattoverbien merkitystä yhdistää niiden kuvaaman toiminnan tuloksen totaalisuus (jäännöksettömyys): esim. jonkin matkan suorittaminen loppuun asti, jonkin pinnan peittäminen näkyvistä tai läpikotainen täyttäminen, jonkin esineen tai tunteen hukuttaminen tai piilottaminen johonkin, jonkin avoimen tilan tai esineen totaalinen sulkeminen tai tukkiminen. Samakantaisia lähimerkityksisiä saapumista, täyttämistä tai peittämistä ilmaisevia verbejä voidaan johtaa muillakin prefikseillä (*po-*, *przy-*), ja tällöin *za*-johdokset erottuvat joukosta juuri resultatiivisuutensa totaalisuuden puolesta. Suomessa tällai- ta totaalista resultatiivisuutta voidaan ilmaista paitsi merkitykseltään resultatiivisilla verbeillä ja niiden akkusatiivi- eli totaaliobjektilla myös resultatiivimuotilla (ISK § 482) ja sellaisilla (muottiin sisältyvillä) vajaaparadigmaisilla paikallissijaisilla adver- beilla kuin *perille*, *täyteen*, *piiloon*, *tukkoon*, *hengiltä* tai taipumattomalla adverbilla *kiinni*.

Za-johdosten suomenkielisenä käännösvastineena voi olla tilanteesta riippuen (i) pelkkä puolan kattoverbin merkitysvastine (*saapua*), (ii) puolan kantaverbin merki- tysvastine ja kattoverbin merkitysvastine (*täyttää piirtämällä*, *tappaa kuristamalla*), (iii) puolan kantaverbin merkitysvastine prefiksin merkitysvastineena tulostilan il- maus (*kirjoittaa täyteen*, *kuristaa kuoliaaksi*, *liimata kiinni*, *lukea hajalle*).

5.3.2.7 Prefiksi *od(e)*-

Od(e)-prefiksin liikeverbien yhteydessä esiintyvä perusmerkitys on separatiivinen, lähemmin suomen ablatiiviin vertautuva 'lähteä, viedä/kuljettaa jotakin pois jostakin, pois jonkun/jonkin luota' (esim. *jechać* (ipf) 'ajaa' > *odjechać* (pf) 'lähteä, ajaa, mat- kustaa pois'; *wieźć* (ipf) 'kuljettaa' > *odwieźć* (pf) 'kuljettaa pois'). Valenssin mukaisi- na paikanmääritteinä esiintyvät prepositiokonstruktiot *Z-* tai *od(e)* + genetiivi (mis- tä?) ja *do* + genetiivi tai *na* + akkusatiivi (mihin?). Tässä perusmerkityksessä lähi- merkityksinen prefiksi on elatiivinen *wy-* ('lähteä, viedä/ kuljettaa jotakin ulos josta- kin'). Lähimerkityksisiä ovat myös muut separatiiviset prefiksit *roz(e)-* (*się*), *u-*, sekä *Z-* ja antonyymisiä latiiviset prefiksit *do-*, *nad(e)-*, *po-*, *pod(e)-*, *przy-* sekä *za-*. Pre- fiksi ei vaikuta johdosten transitiivisuuteen. *Od(e)*-johdoksia on sekä verbi- että no- minikantaisia. Transitiivisia johdoksia voidaan intransitiivistaa *się*-johtimella.

Eri kantaverbien yhteydessä esiintyessään prefiksi *od(e)*- ilmentää erilaisia sepa- ratiivisia merkityksiä, joita suomessa vastaavat sellaiset adverbiksi tai verbipartik- keleiksi tulkittavat vajaaparadigmaiset sanat kuin (*jostakin*) *pois* ~ *irti* ~ *eroon* ~ *erilleen* ~ *sivuun* ~ *syrjään* sekä *auki* (ks. ISK § 395–396, 455, 680, 694, 1265).

Od(e)- prefiksillä on myös reaktiivinen, vastavaikutuksen merkitys '(jostakin pois) takaisin ~ vastaukseksi johonkin ~ (jostakin) korvaukseksi ~ (suhteessa johonkin) ennalleen ~ jälleen'. Reaktiivinen *od(e)*- vastaa merkitykseltään pitkälti latinan prefiksiä *re*-.

Teonlaatuprefiksinä *od(e)*- ilmaisee tilan lyhyttä ajallista kestoa: *Zapukał, odzekał chwilę i wszedł.* (USJP) 'Hän koputti oveen, **odotti hetken** ja astui sisään.' (ks. edellä jakso 5.2.1.2).

Puhtaana perfektiiivisen aspektin tunnuksena *od(e)*-prefiksi esiintyy vain harvoin. Tällöin on yleensä kyseessä merkitykseltään separatiivisen imperfektiivisen kanta-verbien suhteen pleonastinen perfektiiivinen parikki (*izolować* (ipf) 'eristää' > *od+izolować* (pf) 'eristää'), jolla on lisäksi sekundaari imperfektiivinen parikki (*od+izolowywać* 'eristää').

Prefiksillä *od(e)*- on useita verbileksikköä luokittavia kattomerkityksiä, jotka voidaan jakaa kahteen pääryhmään: A. separatiiviset merkitykset (1–9) ja B. reaktiiviset merkitykset (10–14):

A.

1. 'lähteä pois, poistua jostakin'; kantaverbeinä intransitiivisia liikeverbejä: *Nie odchodź od chorego ani na chwilę.* (USJP) 'Älä **poistu** sairaan luota hetkeksikään.'; *Autobus odjechał o 6.30.* (USJP) 'Bussi **lähti** kello 6.30.'; *Delegacja odleciała do Warszawy.* (USPJ) 'Delegaatio **lähti** lentäen/lensi Varsovaan.'
2. 'viedä, kuljettaa jotakin/jokin pois jostakin'; kantaverbeinä transitiivisia liikeverbejä: *Odwieźli chorego do szpitala.* (USJP) 'He **kuljettivat** sairaan sairaalaan.'
3. 'irrottaa jotakin jostakin'; kantaverbeinä käsittelyverbejä: *Z dużego arkusza papieru oddał kawalek i zwinął w niego chleb.* (SSGCZP) 'Hän **repäisi** isosta paperiarkista palasen ja kääri siihen leivän.'; *Oderwał sobie guzik od płaszcza.* (USJP) 'Hän **repäisi** takistaan napin irti.'; *Jeżeli chcemy przyspieszyć kwaszenie, należy odciąć końce ogórków.* (SJPPWN) 'Jos haluamme jouduttaa happanemista, kurkkujen päät **on leikattava pois**.'; *Odpiłowywał suche gałęzie.* (USJP) 'Hän **sahasi irti/poisti sahaamalla** kuivia oksia.'
4. 'irrottaa jotakin jostakin, avata'; imperfektiivisten kantaverbien yhteisenä merkityksenä on 'yhteen kiinnittäminen tai liittäminen' (esim. *kleić* 'liimata', *lepić* 'liimata, muovata', *łączyć* 'yhdistää', *wiązać* 'sitoa'). Niistä on johdettu usein *przy*- tai *za*-prefiksillisiä lähimerkityksisiä johdoksia (tällöin prefiksit ovat kantaverbin suhteen pleonastisia). Näiden *od(e)*-johdosten, joihin sisältyy tieto myös kiinnitystavasta, voi katsoa olevan semanttisessa johtosuhteessa sekä kantaverbeihin että *przy*- tai *za*-johdoksiin: *wiązać* 'sitoa' > *od+wiązać* 'irrottaa (jokin sidottu) jostakin'; *przy+wiązać* 'sitoa kiinni, kiinnittää johonkin' > *od+wiązać* 'irrottaa jostakin.'; *Przywiązał konia do plotu.* (USJP) 'Hän **sitoi** hevosen aitaan **kiinni**.'; *Odwiązał konia od plotu.* (USJP) 'Hän **irrotti aitaan sidotun** hevosen.' (Ks. myös Gwjpm84: 487;

Śmiech 1986: 79.) Tässä merkityksessä *od(e)*-prefiksin kanssa lähimerkityksinen prefiksi on *roz(e)*- 'auki, erilleen' ja antonyymisiä prefiksejä *przy-*, *za-* ja *Z-* 'kiinni' (esim. *wiązać sznurowadła* 'sitoa kengännauhoja' > *za+wiązać sznurowadła* 'sitoa kengännauhat kiinni' > *roz+wiązać sznurowadła* 'avata kengännauhat').

5. 'avata, paljastaa, purkaa (jotakin suljettua, peitettyä tai sotkeutunutta)'; kantaverbeinä on aspektiltaan imperfektiivisiä käsittelemisverbejä, jotka voivat olla myös nominikantaisia, merkitykseltään usein instrumentatiivisia johdoksia (ks. edellä jakso 4.3.3.4), esim. *blokować* 'sulkea, saartaa', *kotwiczyć* 'ankkuroida', *pieczętować* 'sinetöidä', *ryglować* 'salvata', *supłać* 'solmia', *sznurować* 'sitoa kengännauhat, nyörittää'; johtamattomia perusverbejä, esim. *gmatwać* 'sekoittaa, hämmentää, mutkistaa', *motać* 'keriä, sotkea, sählätä', *piąć* 'pingottaa, kiristää', *pleść* 'punoa', *wikłać* 'sekoittaa, hämmentää, mutkistaa', tai joskus myös sidonnaisia morfeemeja, jotka esiintyvät vain yhdessä prefiksien kanssa esim. *-mknąć* 'sulkea' > *ode+mknąć* 'avata', *-tkać* 'tukkia' > *ode+tkać* 'avata tukosta'. *Od(e)*-johdosten semanttisina kantaverbeinä voi pitää myös samakantaisia antonyymisiä *za*-johdoksia, esim. *kopać* 'kaivaa' > *za+kopać* 'kaivaa maahan'; *za+kopać* 'kaivaa maahan' > *od+kopać* 'kaivaa esiin/ylös maasta'; *ryglować* 'salvata' > *za+ryglować* 'salvata (kiinni)'; *za+ryglować* 'salvata (kiinni)' > *od+ryglować* 'avata salvasta'; *za+mknąć* 'sulkea' > *ode+mknąć* 'avata' (ks. GwjpM84: 487; Śmiech 1986: 79); *Odpiął pasek*. (AMB) 'Hän **avasi** vyön.'; *Spróbuj odsupłać ten węzeł!* (AMB) 'Koeta **avata** se solmu!' Lähimerkityksinen prefiksi on *roz(e)*- 'auki, selväksi', antonyyminen prefiksi *za-* 'kiinni, peittoon, tukkoon'.
6. 'erottaa, poistaa jotakin jostakin'; kantaverbeinä on aspektiltaan imperfektiivisiä käsittelemisverbejä, jotka ilmaisevat jostakin erottamista tai eristämistä. Prefiksin *od(e)*- merkitys on kantaverbin suhteen pleonastinen. Varsinaisia lähimerkityksisiä tai antonyymisiä prefiksejä ei ole. Tyypillisiä ryhmän verbejä ovat esim. *cedzić* 'siivilöidä', *destylować* 'tislata', *dzielić* 'jakaa, erottaa', *filtrować* 'suodattaa', *gotować* 'keittää', *grodzić* 'aidata, erottaa (aidalla)', *izolować* 'eristää', *sączyc* 'suodattaa', *separować* 'eristää', *wirować* 'lingota'; *Odcedziła kartofle*. (USJP) 'Hän **siivilöi** perunat.'; *Urządzenie to oddziela plewy od ziarna*. (SSGCZP) 'Tämä laite **erottelee** ruumenet jyivistä.'; *Dzielnica odgrodzona murem od miasta* (USJP) 'muurilla (muusta) kaupungista **erotettu** kaupunginosa'. Lähimerkityksisiä johdoksia ovat *od(e)*-johdosten kanssa samakantaiset *prze*-johdokset, esim. *prze+cedzić*, *prze+filtrować* 'suodattaa jotakin (jonkin läpi)'; *Kuchnię przegrodzili od pokoju zasłoną*. (USJP) 'He **erottivat** huoneen keittiöstä verholla.'
7. 'poistaa, puhdistaa jotakin (eli kantanominin tarkoite) jostakin'; johto on nominikantaista konfiksijohtoa ja kantasanoina on ainetarkoitteisia substantiiveja. Konfikseina toimivat *od(e)*- + suffiksit *-i/-y/--0-* tai *-owa/-uj-*. (Ks. myös GwjpM84: 505; Śmiech 1986: 77.) Johdokset ovat merkitykseltään privatiivisia käsittelemisverbejä ('poistaa kantasubstantiivin tarkoite') (ks. edellä jakso 4.3.3.5), esim. *gaz* 'kaasu' > *od+gazować* 'poistaa kaasu', *kwasy*

'happo' > *od+kwasić* 'poistaa happo', *olej* 'öljy' > *od+olejić* 'poistaa öljy', *rdza* 'ruoste' > *od+rdzewić* 'poistaa ruoste', *tlen* 'happi' > *od+tlenić* 'poistaa happi', *tłuszcz* 'rasva' > *od+tłuszczyć* 'poistaa rasva', *woda* 'vesi' > *od+wodnić* 'poistaa vesi, kuivattaa'. Joidenkin johdosten kantasubstantiivi tarkoittaa sellaista ainetta, jonka poistaminen on tulkittavissa puhdistamiseksi, esim. *chwast* 'rikkaruoho' > *od+chwaścić* 'kitkeä (rikkaruohoista)', *śnieg* 'lumi' > *od+śnieżyć* 'puhdistaa lumesta'. Tällaisten *od(e)*-johdosten suhteen antonyymisiä johdoksia voivat olla merkitykseltään faktiiviset tai instruktiiiviset *za*-johdokset (esim. *za+chwaścić* 'päästää rikkaruohottumaan', *za+kwasić* 'hapattaa', *za+śnieżyć* 'lumettaa'). Lähimerkityksisiä konfiksijohdoksia ei ole; *Trzeba odrzewić podwozie samochodu.* (AMB) 'Auton rungosta pitää **poistaa ruoste.**'; *Kto odśnieży chodnik?* (AMB) 'Kuka **puhdistaa jalkakäytävän lumesta?**'

8. 'poistaa, tehdä olemattomaksi (korrelaattisubstantiivin tai -adjektiivin kuvaama) ominaisuus'; johtaminen perustuu prefiksin vaihtoon niin, että *u*-prefiksillä (joskus prefiksinä esiintyy myös *Z*-) ja suffiksilla *-i/-y/-o-* johdettu adjektiivi- tai substantiivikantainen faktiiviverbi toimii kantana *u*-johdoksen suhteen vastakkaismerkityksiselle *od(e)*-johdokselle: *człowiek* 'ihminen' > *u+człowiecz+y+ć* 'inhimillistää, humanistaa' > *od+człowieczyć* 'tehdä epäinhimilliseksi'; *realny* 'todellinen, reaalinen' > *u+realn+i+ć* 'toteuttaa, tehdä todelliseksi, reaalistaa' > *od+realnić* 'tehdä epätodelliseksi'; *konkretny* 'konkreettinen' > *u+konkretn+i+ć* 'konkretisoida' > *od+konkretnić* 'abstraktistaa'; *Strach odczłowiecza ludzi.* (USJP) 'Pelko **tekee** ihmisistä **epäinhimillisiä.**'
9. 'poistaa jokin tila, lakata olemasta jossakin tilassa, lakata tekemästä jotakin'; tässä ryhmässä *od(e)*-johdokset ovat merkitykseltään toisella prefiksillä (*za*-) johdettujen verbien antonyymejä. *Od(e)*-johdosten kantasanoissa on sekä nomineja että verbejä, esim. *chcieć się* 'haluttaa' > *ode+chcieć się* 'lakata haluttamasta' (~ *za+chcieć się* 'alkaa haluttaa'); *kochać* 'rakastaa' > *od+kochać się* 'lakata rakastamasta' (~ *za+kochać się* 'rakastua'); *marznąć* 'paleltaa, palella, paleltua' > *od+marznąć* 'lakata palelemasta, sulaa' (~ *za+marznąć* 'jäätymä, jähmettyä, paleltua kuoliaaksi'); *prosić* 'pyytää, kutsua' > *od+prosić* 'peruuttaa pyyntö, kutsu' (~ *zaprościć* 'pyytää, kutsua'); *dlug* 'velka' > *za+dłużyć* 'velkaannuttaa, tehdä velkaiseksi' > *od+dłużyć* 'vapauttaa, päästää veloista, tehdä velattomaksi';²²⁹ *Odechciało mi się spać.* (USJP) 'Minua **lakkasi** nukuttamasta.'; *Mięso od- marzło po wyjęciu z lodówki.* (USJP) 'Liha **suli**, kun se oli otettu jääkaapista.'; *Zachorował i musiał odprosić gości.* (AMB) 'Hän sairastui ja hänen oli **peruutettava** vieraiden kutsut'. Lähinnä tähän ryhmään kuuluvat myös sellaiset *od(e)*-johdokset kuin (i) *od+puchnąć* 'lakata turpoamasta', jonka kantaverbinä on *puchnąć* 'turvota' ja sen perfektiivisenä parikkina verbi *na+puchnąć* 'turvota', (ii) *od+uczyć* 'opettaa, totuttaa joku pois jostakin tavasta', jonka kantaverbinä on *uczyć* 'opettaa jotakin' ja sen perfektiivisenä parikkina *na+uczyć* 'opettaa jokin (asia)' sekä (iii) *od+wyknąć* 'tottua pois jostakin', joka on korrelaatiossa johdoksen *na+wyknąć* 'tottua jo-

²²⁹Viimeinen esimerkki sopii merkityssuhteiltaan paremmin edelliseen ryhmään.

honkin' (molempien johdosten kantana on sidonnainen kantavartalo -*wyknąć*, joka ei pysty esiintymään yhtenä (prefiksittömänä) sanana, ks. GwjpM98: 365; Ejo99 s.v. Podstawa słowotwórcza związana).

B.

10. 'palauttaa, viedä takaisin johonkin, toimittaa jotakin/jokin takaisin'; kanta-verbeinä on transitiviverbejä; *Dzieci po lekcjach odwożono do domów samochodem.* (USJP) 'Lapset **kuljetettiin** koulutuntien jälkeen autolla (takaisin) koteihinsa.'; *Odniósł książkę do biblioteki.* (USJP) 'Hän **palautti** kirjan kirjastoon.'; *Odrzucił piłkę grającemu.* (USJP) 'Hän **heitti** pallon **takaisin** pelaajalle.'; *Oddał wypożyczoną z biblioteki książkę.* (USJP) 'Hän **palautti** kirjastosta lainatun kirjan.'
11. 'vastata johonkin (viestimällä)'; kantaverbeinä on kommunikaatioverbejä (viestintäverbejä): *Nie raczył się nawet odkłonić.* (USJP) 'Hän ei suvainnut edes **vastata (kumarruksella)** kumarrukseen.'; *Na moje pytanie odpowiedział bardzo niegrzecznie.* (USJP) 'Hän **vastasi** kysymykseeni hyvin epäkohteliaasti.'; *Odpisał krótko i zdecydowanie.* (USJP) 'Hän **vastasi kirjeseen** lyhyesti ja päättäväisesti.'; *Odszepnął mi tylko parę słów.* (USJP) 'Hän **kuiskasi** minulle **vastaukseksi** vain pari sanaa.'
12. 'palauttaa, palautua entiselleen, ennalleen (vallinneeseen tilaan), mm. elvyttää, elpyä, entistää, kunnostaa, uusia, reanimoida, regeneroida, rekonstruoida, remontoida, restauroida'; kantasanoina on valmistamisverbejä, käsittelemisverbejä, tapahtumaverbejä, tilaverbejä ja joitakin adjektiiveja: *Po wojnie miasto odbudowano z ogromnym wysiłkiem.* (AMB) 'Sodan jälkeen kaupunki **jälleenrakennettiin** valtavin ponnistuksin.'; *Został odratowany w ostatniej chwili.* (USJP) 'Hänet **saatiin elvytettyä** viime hetkellä.'; *Roślina odtwarza zniszczone korzenie.* (USJP) 'Kasvi **kasvattaa uudelleen/regeneroi** tuhoutuneet juurensa.'; *Kwiaty odżyły wazonie.* (USJP) 'Kukat **elpyivät** maljakossa.'; *Odświeżyliśmy starą znajomość.* (AMB) 'Verestimme vanhaa tuttavuuttamme.'
13. 'tuottaa, luoda uudelleen, jäljentää, kopioida, monentaa, monistaa, reproduksoida'; kantaverbeinä on käsittelemis- ja valmistamisverbejä: *Odbijcie ten artykuł w dwudziestu egzemplarzach.* (USJP) '**Monistakaa** tämä artikkeli kahtenakymmenenä kappaleena.'; *Szybko odpisał od kolegi plan zajęć.* (USJP) 'Hän **kopioi** nopeasti lukujärjestyksen kaveriltaan.'; *Odryśował plany domu.* (USJP) 'Hän **jäljensi** talon piirustukset.'; *Odtworzył na obrazie piękno górskiej przyrody.* (USJP) 'Hän **oli onnistunut jäljentämään** kuvaan vuoristoluonnon kauneuden.' Myös prefiksillä *prze-* johdetuilla verbeillä voi olla merkitykset 'jäljentää, kopioida, uusia', vrt. jakso 5.3.2.5, merkitys 10 'toistaa, uusia, jäljentää, kopioida'. Erona on se, että *prze-*johdoksilla ilmaistaan jonkin teon toistamista ja *od(e)-*johdoksilla asian uudelleen tekemistä mallin perusteella: *przepisać list* 'kirjoittaa kirje toistamiseen/puhtaaksi' ~ *odpisać list* 'jäljentää kirje (jostakin)'.

14. 'saada maksaa takaisin, hyvittää, korvata jotakin'; kantaverbeinä on transitii-visia ja intransitiivisia verbejä. Johdokset voivat saada tekstiyhteydestä riip-puen modaalisen merkityksen 'saada maksaa, joutua maksamaan kantaverbin osoittamalla tavalla': *Matka ciężko odchorowała jej odjazd.* (SSGCZP) 'Äiti **sai maksaa** raskaasti **terveydellään** hänen lähtönsä.'; *Odpokutowala nieost-rożność chorobą.* (USJP) 'Varomattomuus **maksoi** hänen terveytensä.'; sa-nanmukaisesti 'hän sai maksaa varomattomuutensa sairaudella.'; *Nabroilem tyle grzechów, że z tego przez długie czasy nie odpowiadam, nie odposzcze, nie odmodłę, nie odśpiewam.* (SJPD) 'Olen tehnyt niin paljon syntiä, että en **saa** niitä **hyvitetyksi** pitkään aikaan, en **ripittäytymällä**, en **paastoamalla**, en **rukoilemalla** enkä **laulamalla**.'

5.3.2.8 Prefiksi wy-

Prefiksin wy- liikeverbien yhteydessä esiintyvä perusmerkitys on separatiivinen (lä-hemmin elatiivisijaa merkitykseltään vastaava) 'liike ulos, pois, esiin, esille, jonkin sisäpuolelta' (*jechać* (ipf) 'ajaa, matkustaa' > wy+*jechać* (pf) 'ajaa ulos jostakin, mat-kustaa pois'). Wy-johdosten valenssiin kuuluvat prepositiokonstruktiot Z + genetiivi, *od(e)-* + genetiivi (mistä?), *do* + genetiivi, *na* + akkusatiivi (mihin?). Lähimerkityk-sinen prefiksi on *od(e)-* (ks. jakso 5.3.2.7) ja antonyymisiä prefiksejä latiiviset pre-fiksit. Wy- on varsin yleinen puhtaana perfektiivisen aspektin tunnuksena (ks. Śmiech 1986: 59; Janowska – Pastuchowa 2005: 150). Prefiksillä on myös runsaasti teonlaatu-funktioita, joihin usein – varsinkin, kun johtimena on wy- *się* – kytkeytyy modaalisia merkityksiä. (Ks. edellä jakso 5.2.1.2 konatiivis-perduratiivinen (ryhmä 3) ja frekventatiivis-affektiivinen (ryhmä 6) teonlaatu) sekä distributiivinen teonlaatu (jakso 5.2.2.3.) Lisäksi wy- voi ilmaista tekemisen tuloksen erittäin suurta määrää (jakso 5.2.2.4) sekä toiminnan suurta huolellisuutta (jakso 5.2.2.5).

Wy-prefiksin verbileksikkooa luokittavia merkityksiä ovat:

1. 'lähteä, mennä, ajaa ulos jostakin'; kantaverbeinä on intransitiivisia liikever-bejä: *Pies **wybiegł** do ogrodu.* (USJP) 'Koirra **juoksi (ulos)** puutarhaan.'; *Sa-mochód **wyjechal** z bramy na ulicę.* (USJP) 'Auto **ajoi (ulos)** portista kadul-le.'; *Statek **wyplłynął** z portu.* (MSJP) 'Laiva **lähti** satamasta.'; *Szklanka **wypadła** mu z ręki.* (MSJP) 'Lasi **putosi** hänen kädestään.'; *Woda **wyciekła** z beczki.* (MSJP) 'Vesi **oli valunut** tynnyristä.'
2. 'tulla esiin, esille, ilmestyä jostakin'; kantaverbeinä on intransitiivisia liike-verbejä: *Pot **wystąpił** mu na czoło.* (USJP) 'Hiki **ilmestyi** hänen otsalleen.'; *Ryby **wyplłynęły** na powierzchnię.* (MSJP) 'Kalat **uivat/nousivat** pintaan.' (Huom. leksikaalistunut merkitys *wystąpić* 'esiintyä'.)
3. 'viedä, kuljettaa, vetää jotakin ulos, ylös, esiin jostakin'; kantaverbeinä on transitii-visia liikeverbejä: ***Wyciągnął** sieć z wody.* (USJP) 'Hän **veti** verkon **ylös** vedestä.'; ***Wyprowadź** samochód z garażu!* (USJP) 'Aja auto **(ulos)** autotallista!'; ***Wyniósł** walizki z pociągu.* (USJP) 'Hän **kantoi/vei** matkalau-kut **(ulos)** junasta.'; ***Wystawił** głowę z okna wagonu.* (USJP) 'Hän **työnsi** päänsä vaunun ikkunasta **ulos**.'; *Kot **wysuwa** pazury.* (USJP) 'Kissa **työntää**

- kyntensä **esiin**.' (Huom. leksikaalistuneet merkitykset *wystawić* 'panna esille, näyttöille'; *wyciągnąć* 'suoristaa, oikaista, ojentaa'.)
4. 'ulos, esiin jostakin'; kantaverbeinä on käsittelemisverbejä ja muita transitii-visia muutosverbejä: *Kto **wylał** wino na obrus?* (USJP) 'Kuka **on kaatanut/läikyttänyt** viiniä pöytäliinalle?'; ***Wysypię** tylko piasek z butów.* (AMB) '**Varistan** vain hiekan kengistä.'
 5. 'jostakin'; kantaverbeinä on erilaisia transitiiiviverbejä: ***Wyczytał** tę wiadomość w gazecie.* (USJP) 'Hän **luki** tämän uutisen lehdestä.'; ***Dzieci wykradały** lalocie z kredensu.* (USJP) 'Lapset **pihivistivät** makeisia kaapista.'
 6. 'ulos, irti, eroon, pois jostakin'; tyypillisinä kantaverbeinä on käsittelemisverbejä: *Marta **wydlubywała** z jabłek nożem gniazda nasienne.* (SSGCZP) 'Marta **kaiveli** veitsellä omenista siemenkotia.'; *Waleria **wydarła** z notesika kartkę.* (SSGCZP) 'Waleria **repäisi** muistikirjasta lehden.'; *Lekarze w ostatniej chwili **wycięli** mu chory wyrostek robaczkowy.* (SSGCZP) 'Lääkärit **poistivat/leikkasivat** häneltä tulehtuneen umpisuolen viime hetkellä.'
 7. 'ulos, esiin, ilmi, julki jostakin'; kantaverbeinä on sanomista, ääntelyä, il-mehdintää ja elehdintää ilmaisevia verbejä: ***Wypowiedziała** wtedy wszystko, co nosiła w sercu.* (SSGCZP) 'Hän **lausui** silloin **julki** kaiken, mitä hänellä oli sydämellään.'; *Trudno mu było **wyrzec** słowo.* (SSGCZP) 'Hänen oli vai-kea **saada** sanaa suusta.'; *Wszystkim powiem, **wykrzyczę** twoją tajemnicę.* (SSGCZP) 'kerron kaikille, huudan julki salaisuutesi.'
 8. 'löytää jotakin kantaverbin toiminnan tuloksena, saada selville jotakin kanta-verbin toiminnan tuloksena'; kantaverbeinä havaitsemista ilmaisevia kogni-tioverbejä ja etsimisverbejä: ***Wyrzebał** z kieszeni kilka groszy.* (SSGCZP) 'Hän **kaivoi** taskustaan **esiin/löysi** (kaivamisen tuloksena) muutaman gros-sin.'; *Aż dziw, że nas **wypatrzyli**.* (SSGCZP) 'Täysi ihme, että meidät **löydet-tiin/huomattiin**.'; *Psy **wywęszyły** już zająca.* (SSGCZP) 'Koirat olivat jo **haistaneet/vainunneet** jäniksen.'; ***Wyszukał** odpowiednią deskę, przyciął i pomalował.* (SSGCZP) 'Hän **löysi/valitsi** sopivan laudan, sahasi sen sopivan kokoiseksi ja maalasi.'
 9. 'saavuttaa tarkoituksensa kantaverbin toiminnan tuloksena'; kantaverbeinä pyytämistä, anomista, ja taistelemista ilmaisevia verbejä, erilaisia transitii-visia ja intransitiivisia muutokseen johtamatonta toimintaa ilmaisevia verbejä (esim. *biegać* 'juosta', *klamać* 'valehdella', *plakać* 'itkeä', sekä tilaa ilmaisevia asentoverbejä (esim. *klęczeć* 'olla polvillaan', *siedzieć* 'istua', *stać* 'seistä'): ***Wyblagała** u matki zgodę na tę podróż.* (SSGCZP) 'Hän **sai kerjätynsi/ru-i-natuksi** äidiltä luvan siihen matkaan.'; *W końcu **wywalczyłem** sobie prawo decydowania o swoim losie.* (SSGCZP) 'Sain lopulta **taistelluksi** itselleni oi-keuden päättää omasta kohtalostani.'; *Córka **wyplakala** u ojca zgodę na ślub.* (MSJP) Tytär **sai** isän **itkullaan/kyynelillään** suostumaan häihin.'; *Nic tu **nie wysiedzę**.* (MSJP) 'En saa täällä **mitään aikaan/en saavuta** täällä **mi-tään istumalla**.'; *Jola **wystala** wreszcie ten dywan.* (SSGCZP) 'Jola **sai** vii-mein **jonotettua** sen maton (seisomalla).'; ***Wybiegala** wreszcie te meble.*

(SSGCZP) 'Hän sai viimein **hankittua** (**juoksemalla** niiden perässä) ne huonekalut.'

10. 'saada aikaan, valmistaa, tuottaa jotakin kantaverbin toiminnan tuloksena'; kantaverbeinä käsittelemis- ja valmistamisverbejä: *Kotlarz młotkiem **wyklepywał** naczynie miedziane.* (SSGCZP) 'Läkkiseppä **valmisti takomalla/takoi** vasaralla kupariastiaa.'; *Te naczynia **wyrobili** najwidoczniej z nieodpowiedniej gliny.* (SSGCZP) 'Nämä astiat **on** selvästikin **valmistettu** vääränlaisesta savesta.'; *Pszczoly **wytwarzają** miód.* (SSGCZP) 'Mehiläiset **valmistavat** hunajaa.'
11. 'kovertaa, kaivaa, kaivertaa, uurtaa kantaverbin toiminnan tuloksena'; tyypillisinä kantaverbeinä käsittelemisverbejä, myös tilaverbi on mahdollinen: *Wyrznął dziurę w desce.* (MSJP) 'Hän **koversi** lautaan kolon.'; *Częste łzy **wyżłobiły** bruzdy na jej twarzy* (MSJP). 'Runsaat kyyneleet **olivat uurtaneet** vakoja hänen kasvoihinsa.'; *Dzieci **wycinały** na ławkach rozmaite napisy.* (SSGCZP) 'Lapset **olivat kaivertaneet** penkkeihin erilaisia kirjoituksia'; *Wyleżał dołek w sienniku.* (MSJP) 'Hän **oli maannut kuopan** heinäpatjaan/heinäpatjan **kuopalle**.'
12. 'peittää, päällystää, kattaa, vuorata'; kantaverbeinä käsittelemisverbejä, joissa on paljon nominikantaisia instruktiivijohdoksia: *Robotnicy **wybrukowali** już całe podwórko.* (SSGCZP) 'Työmiehet **olivat päällystäneet** kivillä/kivenneet jo koko pihan.'; *Ściany w łazience i kuchni **wyłożymy kafelkami.*** (SSGCZP) 'Kylpyhuoneen ja keittiön seinät **päällystämme laatoilla/laatoitamme**.'; *Robotnicy **wylewają asfalt** drogę.* (SSGCZP) 'Työmiehet **päällystävät** tietä **asfaltilla**.'
13. 'käyttää loppuun, kuluttaa loppuun'; kantaverbeinä on kausatiivisia muutosverbejä ja myös edestakaista liikettä kuvaavia verbejä: *Wypisał morze atramentu, lecz jego natchnionych dzieł nikt nie chciał drukować.* (SSGCZP) 'Hän **kulutti (kirjoittamalla)** kokonaisen meren mustetta, mutta kukaan ei halunnut painaa hänen innoittuneita teoksiaan.'; *Janek już **wyjeżdżił** cały zapas paliwa, teraz musi znów zatankować.* (SSGCZP) 'Janek on jo **kuluttanut (ajamalla)** koko bensiinivaraston, nyt hän joutuu taas tankkaamaan.'; *Wyszyłam już drugą szpulkę nici.* (SSGCZP) 'Olen **käyttänyt loppuun (ompelemalla)** jo toisen lankarullan.'

5.3.2.9 Prefiksi o-/ob(e)-

Prefiksin o-/ob(e)- perusmerkitys on sirkulaarinen 'jonkin ympäri, ympärille'. Tässä merkityksessä esiintyessään sillä ei ole lähimerkityksisiä eikä antonyymisiä prefiksensä. Kun sirkulaaristen johdosten kantaverbinä on väylällä etenevää omavoimaista liikettä (ks. Pajunen 2001: 198) kuvaava intransitiivinen kulkemisverbi, prefiksin johdoksiin tuoma yhteinen merkitys on 'kiertää jokin/ jotakin (jollakin)'. Tällöin kanta-verbi ilmaisee kiertämistavan (kävellen, ajaen, lentäen, uiden jne.). Johdoksella voi olla myös instrumentaalisijassa esiintyvä kulkuvälinettä ilmaiseva määräite (autolla,

junalla jne.). Huomionarvoista on, että johdokset ovat transitiivisia, vaikka kantaverbi on intransitiivinen (77a).

(77a)

iść (ipf) 'kulkea jalan, kävellä' > **obe**+*jsć* (pf) : **ob**+*chodzić* (ipf) 'kiertää jokin/jotakin (kävellen, jalan)'

jechać (ipf) 'kulkea ajaen, ajaa' > **ob**+*jechać* (pf) : **ob**+*jeźdźać* (ipf) 'kiertää jokin/jotakin (ajaen)'

lecieć (ipf) 'lentää' > **ob**+*lecieć* (pf) : **ob**+*latywać* (ipf) 'kiertää jokin/jotakin (lentäen)'

płynąć (ipf) 'uida' > **o**+*płynąć* (pf) : **o**+*plywać* (ipf) 'kiertää jokin/jotakin (uiden)'

Kun *o-/ob(e)*-johdoksen kantaverbinä on kuljettamisverbi (kausatiivinen liikeverbi), johdoksen merkitys on 'kuljettaa ympäri, ympäriinsä' (77b). Tässä merkityksessä aspektiltaan perfektiivisen johdoksen samadenotaatioinen imperfektiivisen parikin käyttö on varsin yleistä.

(77b)

nieść (ipf) 'kantaa jotakin' > **ob**+*nieść* (pf) : **ob**+*nosić* (ipf) 'kuljettaa, kanniskella jotakin ympäriinsä'

Handlarze ob+nosili swoje towary po całej wsi. (SSGCZP) 'Kaupustelijat kanniskelivat/kuljettivat tavaroitaan ympäri kylää.'

wieźć (ipf) 'kuljettaa jotakin (kulkuneuvolla)' > **ob**+*wieźć* (pf) : **ob**+*wozić* (ipf) 'kuljettaa jotakin (kulkuneuvolla) ympäriinsä'

Matka ob+wozila ją po różnych szpitalach i klinikach. (SSGCZP) 'Äiti kuljetteli/kuskasihäntä eri sairaaloissa ja klinikoissa.'

Merkitykseltään sirkulaaristen *o-/ob(e)*-johdosten kantaverbeinä voi olla muunkin tyyppisiä intransitiivisia ja transitiivisia liikeverbejä sekä mm. asettamisverbejä. Tällöin johdosten merkitysvastineina on suomessa sellaisia verbejä kuin *ympäröidä*, *kiertää*, *piirittää*, *saartaa*. Johdokset ovat sikäli leksikaalistuneita, että kantaverbin merkityksen neutraloiduttua niiden merkitystä hallitsee prefiksin tuoma sirkulaariisuus (77c). Sama tendenssi on jossain määrin läsnä myös johdoksissa, joissa kantaverbi ilmaisee väylällä etenevää liikettä (ks. esim. 77a).

(77c)

krążyć (ipf) 'kiertää, kierrellä ympäriinsä' > **o**+*krążyć* (pf) : **o**+*krążyć* (ipf) 'kiertää jokin/jotakin'

toczyć (ipf) 'kierittää, pyörittää, vierittää' > **o**+*toczyć* (pf) : **o**+*taczać* (ipf) 'ympäröidä jotakin; ympäröidä jokin/jotakin jollakin; piirittää jokin/jotakin'

skoczyć (pf) 'hypätä, hypähtää' > **ob**+*skoczyć* (pf) : **ob**+*skakiwać* (ipf) 'piirittää, ympäröidä jokin/jotakin'

lec (pf) 'paneutua makuulle' > **ob**+*lec* (pf) : **ob**+*legać* (ipf) 'piirittää, saartaa jokin/jotakin'

stawić (ipf+pf) 'asettaa, panna' > **ob**+*stawić* (pf) : **ob**+*stawiać* (ipf) 'piirittää, ympäröidä jokin/jotakin'

Tällaiset johdokset ovat transitiivisia ja koostuvat perfektiivisestä ja imperfektiivisestä parikista, joista perfektiivistä parikkia käytetään tyypillisesti ilmaisemaan dynaamista sirkulaarisuutta (77d) ja imperfektiivistä parikkia ilmaisemaan staattista sirkulaarisuutta (77e).

(77d)

Teren wokół domu otoczyli (pf) *żywoplotem*. (USJP) 'He ympäröivät piha-alueen pensasaidalla.'

(77e)

Wzgórza otaczały wioskę. (USJP) 'Kukkulat ympäröivät kylää.'

Sirkulaariset johdokset voivat olla myös substantiivikantaisia konfiksijohdoksia, jolloin suffiksina esiintyvät *-i/-y-/-o-*, *-owa/-uj-* sekä *-a/-aj-*. Tällöin kantasubstantiivin merkitykseen sisältyy tyypillisesti sirkulaarisuuden piirre, jonka suhteen prefiksin merkitys on pleonastinen. Johdokset voivat olla merkitykseltään faktiivisia ('tehdä sellaiseksi kuin kantasana tarkoittaa'; ks. jakso 4.3.3.2) tai instruktiivisia ('varustaa kantasanan tarkoitteella'; ks. jakso 4.3.3.3) (77f).

(77f)

koło 'ympyrä' > **o**+*kol*+*i*+ć (pf) : **o**+*kal*+**a**+ć (ipf) 'ympäröidä jokin/jotakin'

pas 'vyö' > **o**+*pas*+**a**+ć (pf) : **o**+*pas*+**ywa**+ć (ipf) 'vyöttää, ympäröidä, piirittää jokin/jotakin'

rama 'kehys, raami' > **ob**+*ram*+*owa*+ć (pf) : **ob**+*ram*+**owywa**+ć (ipf) 'kehystää, reunustaa, ympäröidä'

On myös joukko merkitykseltään sirkulaaristen 'jonkin ympärille kietomista, käärimistä, kelaamista' tarkoittavien kantaverbien merkityksen suhteen pleonastisia keskenään lähimerkityksisiä *o-/ob(e)*-johdoksia (77g).

(77g)

kręcić (ipf) 'vääntää, pyörittää' > **o**+*kręcić* (pf) : **o**+*kręcać* (ipf) 'kääriä jotakin jonkin ympärille'

motać (ipf) 'kääriä, kietoa' > **o**+*motać* (pf) : **o**+*motywać* (ipf) 'kääriä, kietoa jotakin jonkin ympärille'

tulić (ipf) 'likistää, halata' > **o**+*tulić* (pf) : **o**+*tulać* (ipf) 'kääriä, kietoa, verhota jotakin johonkin'

-*winqć* (sidonnainen morfeemi) > *o+winqć* (pf) : *o+wijać* (ipf) 'kääriä, kietoa, verhota jotakin johonkin'

O-/ob(e)-prefiksin sirkulaarisuudesta juontuu sen monien käsittelyverbien yhteydessä saama merkitys 'yltympäriinsä, koko pinnalle/pinnalla'. Käsittelyn prefiksin ilmaisemana tuloksena voi olla (i) objektitarkoitteen koko pinnan peittäminen/kattaminen/päällystäminen johdoksen kantaverbin kuvaamalla tavalla (77h) tai (ii) objektitarkoitteen pinnan tai uloimman osan poistaminen (mm. lyhentäminen, pienentäminen, typistäminen, supistaminen, karsiminen) kantaverbin tarkoittaessa jollain terävällä esineellä käsittelemistä (77i). Tällaisen *o-/ob(e)*-johdon produktiivisuutta rajoittaa vahvasti kantaverbin merkitys.

(77h)

bić (ipf) 'lyödä' > *o+bić* (pf) : *o+bijać* (ipf) 'päällystää (lyömällä pintaan kiinni)'

kleić (ipf) 'liimata' > *o+kleić* (pf) : *o+klejać* (ipf) 'päällystää (liimaamalla pintaan kiinni)'

kuć (ipf) 'takoa' > *o+kuć* (pf) : *o+kuwać* (ipf) 'päällystää (takomalla pintaan kiinni)'

(77i)

ciqć (ipf) 'leikata' > *ob+ciqć* (pf) : *ob+cinać* (ipf) 'leikata lyhyemmäksi, typistää'

ciosać (ipf) 'hakata, veistää' > *o+ciosać* (pf) : *o+ciosywać* (ipf) 'karsia (esim. kirveellä)'

kroić (ipf) 'leikata' > *o+kroić* (pf) : *o+krajać* (ipf) 'leikata pienemmäksi'

gryźć (ipf) 'purra, pureksia' > *o+gryźć* (pf) : *o+gryzać* (ipf) 'purra lyhyemmäksi'

Sirkulaarisuuteen pohjautuu myös *o/ob(e)*-prefiksin johdokseen tuoma suorituksen täydellisyyden merkitys (ympäri > joka puolelta > tarkkaan, huolellisesti). Kyseessä on lähinnä teonlaatu, sillä *o-/ob(e)*-johdokset ovat yleisesti merkitysoppositiossa imperfektiivisten kantaverbien samadenotaatioisten perfektiiivisten parikkien kanssa. Tämä johdosryhmä on karttuva (77j). Lähimerkityksisiä prefiksejä ovat *prze-* ja *wy-* (ks. jaksot 5.3.2.5 ja 5.3.2.8), kun taas antonyymisiä teon vähäistä intensiivisyyttä ilmaisevia prefiksejä ovat *nad(e)-*, *po-*, *pod(e)-* ja *przy-* (ks. jakso 5.2.2.5).

(77j)

piec (ipf) : *u+piec* (pf) 'paistaa jotakin/jokin'

piec (ipf) 'paistaa, käristää jotakin'

> *o+piec* (pf) : *o+piekać* (ipf) 'paistaa jokin/jotakin joka puolelta'

reperować (ipf) : *z+reperować* (pf) 'korjata jotakin/jokin'
reperować (ipf) 'korjata jotakin' > **ob+reperować** (pf) 'korjata jokin
huolellisesti'

rewidować (ipf) : *z+rewidować* (pf) 'tarkastaa jokin/jotakin'
rewidować (ipf) 'tarkastaa jotakin' > **ob+rewidować** (pf) 'tarkastaa jokin
huolellisesti'

rumienić (ipf) : *z+rumienić* (pf) 'ruskistaa jotakin/jokin'
rumienić (ipf) 'ruskistaa jotakin' > **ob+rumienić** (pf) 'ruskistaa jokin joka
puolelta'

ryć (ipf) : *wy+ryć* (pf) 'kaivaa, kaivella, tonkia'
ryć (ipf) 'kaivaa, kaivella, tonkia' > **ob+ryć** (pf) : **ob+rywać** (ipf) 'kaivaa,
tonkia joka puolelta'

smażyć (ipf) : *u+smażyć* (pf) 'käristää, paistaa jotakin/jokin'
smażyć (ipf) 'käristää, paistaa jotakin' > **ob+smażyć** (pf) 'käristää, paistaa jokin
joka puolelta'

szukać (ipf) : *po+szukać* (pf) 'etsiä jotakin/jokin'
szukać (ipf) 'etsiä jotakin' > **ob+szukać** (pf) : **ob+szukiwać** (ipf) 'tutkia,
syynätä jokin/jotakin tarkkaan'

Jotkin *o-/ob(e)*-teonlaatujohdokset ovat merkitykseltään distributiivisia (ks. jakso 5.2.2.3). On myös muutamia nauttimisverbeistä konfiksilla *o-/ob(e)-się* johdettuja verbejä, jotka tarkoittavat ylensyömistä ja liikaa juomista (77k) sekä joitakin kanta-verbin tarkoittaman teon tuloksen suurta määrää ilmaisevia *o-/ob(e)*-johdoksia. Tässä merkityksessä esiintyvälle *o-/ob(e)*-prefiksille lähimerkityksinen prefiksi on *na-* (ks. jakso 5.2.2.4).

(77k)

jeść (ipf) 'syödä' > **ob+jeść się** (pf) : **ob+jadać się** (ipf) 'ylensyödä'

karmić (ipf) 'ruokkia' > **ob+karmić** (pf) 'ruokkia kylläiseksi'

pić (ipf) 'juoda' > **o+pić się** (pf) : **o+pijać się** (ipf) 'juoda liikaa'

rodzić (ipf) 'synnyttää' > **ob+rodzić** (pf) : **ob+radzać** (ipf) 'tuottaa runsas sato'

żreć (ipf) 'syödä, ahmia (varsinkin eläimestä)' > **obe+żreć się** (pf) : **ob+żerać się** (ipf) 'syödä ylen (sekä eläimestä että ihmisestä)'

O-/ob(e)-prefiksin ja suffiksin muodostamilla konfikseilla voidaan nominikan-noista johtaa sekä muuttamis- että muuttumisjohdoksia (ks. edellä luku 4). Muuttamisjohdokset ovat kantasanan merkityksestä riippuen (i) faktiivisia (kantana adjektiiv-i tai substantiivi), (ii) instruktiivisia (kantana substantiivi) ja (iii) instrumentatiivisia (kantana substantiivi) johdoksia (78a) ja muuttumisjohdokset translatiivisia (kantana adjektiiv-i tai substantiivi) (78b). Samasta kannasta on monesti johdettu sekä faktiivi-että translatiivijohdos. Johto ei ole produktiivista. Prefiksin leksikaalinen merkitys

on kalvennut, joskin se saattaa ilmaista johdoksen kuvaaman muutoksen suurempaa totaalisuutta verrattuna samasta kannasta jollain muulla prefiksillä johdetun verbin ilmaisemaan muutokseen.

(78a)

bezwładny 'hervoton' > *o+bezwładn+i+ć* (pf) : *o+bezwładni+a+ć* (ipf)
'herpaannuttaa'

sierota 'orpo' > *o+sieroc+i+ć* (pf) 'tehdä, jättää orvoksi'

smola 'terva' > *o+smol+i+ć* (pf) : *o+smal+a+ć* (ipf) 'tervata'

pas 'vyö' > *o+pas+a+ć* (pf) : *o+pas+ywa+ć* (ipf) 'vyöttää'

(78b)

bezwładny 'hervoton' > *o+bezwładni+e+ć* (pf) 'hervota'

wdowa 'leski(rouva)' > *o+wdowi+e+ć* (pf) 'jäädä leskeksi'

O-/ob(e)-johdoksissa on runsaasti leksikaalistumia kuten esim. *oburzyć* (pf) : *oburzać* (ipf) 'tuohduttaa'; *oprzeć* (pf) : *opierać* (ipf) 'nojata, tukeutua johonkin' (ks. esimerkkejä Śmiech 1986: 85–86). *O-/ob(e)*- voi myös esiintyä pelkkänä perfektii-
sen aspektin tunnuksena, esim. *budzić* (ipf) > *o+budzić* (pf) 'herättää'; *żenić* (ipf) > *o+żenić* (pf) 'naittaa' (lisää esimerkkejä Śmiechillä mp.).

O-/ob(e)-prefiksin johdoksiin tuomia keskeisiä leksikaalisesti luokittavia merki-
tyksiä ovat:

1. 'kiertää, kaartaa, piirittää, saartaa, ympäröidä jotakin/jokin'; kantaverbeinä on intransitiivisia liikeverbejä: *Samochód wolno **objechał** cały placyk.* (SSGCZP). 'Auto **kiersi** hitaasti koko aukion.'
2. 'kääriä, kietoa, kelata jotakin/jokin jonkin/jonkun ympärille'; kantaverbinä on merkitykseltään sirkulaarinen verbi (pleonastisuus!): ***Określił** dziecku szalik **koło** szyi.* (SSGCZP) 'Hän **kietoi** kaulaliinan lapsen kaulaan.'
3. 'ympäröidä, reunustaa, kehystää jotakin/jokin jollakin'; kantasana on no-
mini, ja johdoksen merkitys on instruktiivinen. ***Obramował** okna marmu-
rem.* (USJP) 'Hän **reunusti** ikkunat marmorilla.'
4. 'peittää, päällystää jokin pinta jollakin'; kantaverbeinä on valmistamis- ja kä-
sittelemisverbejä: *Kto **okleił** mur plakatami?* (USJP) 'Kuka on **peittänyt**
muurin julisteilla/**liimannut** muurin **täyteen** julisteita?'
5. 'typistää, lyhentää, supistaa, karsia jotakin/jokin'; kantasanoina on jollain (te-
rävällä) instrumentilla käsittelemistä tarkoittavia verbejä: *Weterynarz **obcina**
psom niektórych ras uszy i ogony.* (SSGCZP) 'Eläinlääkäri **typistää** joiden-
kin rotuisten koirien korvat ja hännän.'

Puolan verbileksikon semanttisessa rakenteessa muutosverbit (sekä johtamatto-
mat että johdetut) ovat keskeisessä asemassa. Tässä jaksossa (5.3.2) hahmotellut va-
littujen verbiprefiksien semanttiset profiilit selittävät prefiksijohdon toimintameka-

nismeja mm. puolan resultatiivisten muutosverbien tuottajina.²³⁰ Tällainen prefiksijohto strukturoi (jäsentää) johdetun verbileksikon merkitysrakennetta muodostamalla prefiksijohdosten hierarkkisia hyperonyymi–hyponyymi-suhteeseen perustuvia taksonomioita. Se, millaiseksi kattoverbiksi prefiksi kehittyy, riippuu ensi sijassa prefiksijohdosten kantaverbien käsitteellisestä merkitysryhmästä: esim. johdoksissa *od(e)*- + käsittelemisverbi prefiksin ilmaisema kattomerkitys on 'irrottaa' ja johdosten merkitys 'irrottaa toimien kantaverbin kuvaamalla tavalla' (*od+ciqé* 'irrottaa leikkaamalla'), kun taas johdoksissa *od(e)*- + intransitiivinen liikeverbi prefiksin ilmaisema kattomerkitys on 'poistua jostakin kantaverbin kuvaamalla tavalla' (*od+biec* 'poistua juosten'). Yhdestä prefiksistä on siten kantaverbin merkityksestä riippuen kehittynyt useita eri kattoverbejä (ks. prefiksien semanttiset profiilit). Prefiksijohdokset muodostavat taksonomian, jossa kattoverbi on hyperonyymi suhteessa sellaisiin lähimerkityksisiin samaprefiksisiin johdoksiin (hyponyymeihin), jotka eroavat toisistaan kantaverbiltään. Toisenlaisen taksonomian muodostavat hyperonyyminä esiintyvä prefiksijohdosten kantaverbi ja siitä eri prefikseillä johdettu verbipesye.

²³⁰Estääkseni tutkimustani paisumasta liian laajaksi olen joutunut tässä tyytymään yhdeksän prefiksin profiiliin, mikä on runsas puolet kaikista hahmottelemistani semanttisista profiileista.

6 Keskeinen suomen ja puolan verbeihin johtoteitse liitetty semanttinen tieto

Suomen ja puolan johdetun verbileksikon vertailevasta morfosemanttisesta analyysistä ilmenee, että kummassakin kielessä verbijohdosten päämerkityskategoriat ovat muuttamis- ja muuttumisjohdokset. Niitä on sekä nomini- että verbikantaisia. Kolmannen näille kielille yhteisen keskeisen verbijohdoskategorian muodostavat tilaa ja muutokseen johtamatonta toimintaa kuvaavat nominikantaiset essentiaali-johdokset. Suomen ja puolan verbijohdosten (etenkin verbikantaisten muutosjohdosten) muoto- ja merkitysrakenteen vertailu tuo esiin tärkeitä eroja siinä, mitä semanttista tietoa teoista, tapahtumista ja tiloista kummassakin kielessä kielennetään (leksikalisoidaan) verbiin. Lausetasolla tämän tiedon erilainen määrä ja laatu näkyvät leksikalisointistategioiden eroina siten, että suomi suosii paljolti suoraa ja puola epäsuoraa strategiaa.

Puolassa kaikkien verbien – niin perusverbien kuin johdostenkin – merkitykseen sisältyy leksikaalisen, luonteeltaan denotatiivisen merkityksen lisäksi tieto verbin aspektista, sen imperfektiivisyydestä tai perfektiivisyydestä. Koska tämä tieto liitetään verbeihin usein johtoaffikseilla (prefikseillä ja suffikseilla), aspektinmuodostuskin on omanlaisensa johto-operaatio. Verbinaspekti ratkaisee pitkälti verbin ympärille hahmottuvan lauseen ja tilanteen rajattuuden tai rajaamattomuuden lisäten osaltaan puolan leksikalisointistrategian epäsuoruutta.

Vaikka suomessa ei ole kieliopillistunutta verbinaspektia, verbeillä on aspekti-ominaisuuksia, jotka nekin monilta osin ovat verbinjohdon tulosta. Aspektiominaisuuksiltaan rajapakoisia ovat mm. merkitykseltään kontinuaatiiviset ja frekventatiiviset johdokset, rajattuja momentaanijohdokset ja rajahakuisia muutosjohdokset. Essentiaali-johdokset ovat rajapakoisia.

Kuten edellä olemme nähneet, denominaaliset verbijohdokset jakaantuvat suomessa ja puolassa hyvin samanlaisiin merkityskategorioihin. Johdosten merkitys koostuu kantanominin merkityksestä ja sen verbistävästä johtimesta (suomessa johtosuffiksista, puolassa suffiksista tai konfiksista, jonka muodostavat prefiksi ja suffiksi tai prefiksi, suffiksi ja *się*-johdin). Kantanomineina on keskeisissä verbin argumenttien (täydennysten) rooleissa esiintyviä substantiiveja, kuten välineennimet instrumentatiivijohdoksissa, paikkaa kuvaavat substantiivit direktionaalijohdoksissa ja teon tulosta ilmaisevat substantiivit faktiivijohdoksissa (ks. jakso 4.3.3.7). Varsinkin nominikantaisissa faktiivi- ja translatiivijohdoksissa muutoksen tuloksen ilmaisee varjoargumenttina johdokseen sisältyvä kantanomini (*haava* > *haavoittaa*, *rana* > *ranić* (ipf) : *zranić* (pf) 'haavoittaa'; *vaikea* > *vaikeuttaa*, *trudny* 'vaikea' > *utrudnić* (pf) : *utrudniać* (ipf) 'vaikeuttaa', *viisas* > *viisastua*, *mądry* 'viisas' > *mądrzeć* (ipf) : *zmądrzeć* (pf) 'viisastua').

Toisin kuin nominikantaisten on suomen ja puolan verbikantaisten verbijohdoskategorioiden määrässä ja morfosemanttisessa rakenteessa merkittäviä eroja. Etenkin kielten kausatiivijohto on erilaista. Suomessa deverbaalinen suffiksaalinen kausatiivijohto on keskeinen verbileksikkoo usealla eri merkityskategorialla (intransitiivikantaiset kausatiivijohdokset, transitiivikantaiset teettojohdokset eli kuratiivi-kausatiivit ja tunnekausatiivit) kartuttava sananmuodostuskeino. Yleismerkityksisinä kausatiivijohdoina toimii joukko (*t*)*tA*-suffikseja. Puolassa taas verbikannoista ei voi johtaa suuntaisesti uusia verbejä suffikseilla, sillä puolan verbit ovat pääsääntöisesti yksisuffiksisia. Näin ollen puolassa ei myöskään ole suffiksaalista deverbaalista kausatiivijohdtoa. Sen sijaan johtamattomista transitiivikannoista (leksikaalisista kausatiiveista) johdetaan yleisesti merkitykseltään resultatiivisia kausatiiviverbejä prefiksillä, jotka ovat leksikaalislähtöisinä tyypillisesti polyseemisia. Johtoprosessissa monet niistä lisäävät kausatiiviseen kantaverbiin toisen ilmiresultatiivisesti kausatiivisen merkityksen. Tämä tulosmerkitys on kausatiivijohdoksessa hallitseva (yleismerkityksinen kattoverbi) kantaverbin ilmaistessa tapaa, jolla tulokseen päästään. Puolan verbikantainen prefiksaalinen kausatiivijohto on siten perusluonteeltaan ilmiresultatiivista.

Suomen verbikantaisten muuttumisjohdosten (refleksiivi- ja automatiivijohdokset) yleismerkityksisinä johdoina toimivat *U*-suffiksit. Puolassa niitä vastaa transitiivikantoja yleisemminkin intransitiivistava *się*-johdin. Koska prefiksilliset muuttumisjohdokset perivät kantaverbiltään myös prefiksin tuoman (usein resultatiivisen) merkityksen, johdosten merkitykseen sisältyy (prefiksin tulosmerkityksen verran) enemmän semanttista tietoa kuin suomen muuttumisjohdoksiin.

Voidaan perustellusti sanoa, että suomen ja puolan johdetun verbileksikon morfosyntaktiseen rakenteeseen ja siinä esiintyviin eroihin on vaikuttanut eniten muutosjohto. Sen tuottamat transitiiviset tekoverbit ja intransitiiviset tapahtumaverbit kielentävät asiointiloja kummassakin kielessä varsin eri tavoin. Etenkin asiointilassa tapahtuvan muutoksen ja tuloksen kielelliset ilmaisukeinot ovat erilaisia. Muutos kytkeytyy paitsi (johdetun tai johtamattoman) verbin denotatiiviseen merkitykseen myös tilanteen rajattuuteen, jota puolassa ilmaistaan ennen muuta verbinaspektilla, suomessa taas verbien usein johtoteitse syntyneillä aspektiominaisuuksilla ja kontekstilla.

Asiointilojen kielentämisessä tärkeitä osatekijöitä ovat myös teonlaatua ilmaisevat johdokset, jotka vaikuttavat eri tavoin tilanteiden rajattuuteen. Kummassakin kielessä esiintyy tekojen, tapahtumien ja tilojen kestoa ja kertautuvuutta kuvaavia teonlaatujohtoksia, puolassa näiden lisäksi tekojen ja tapahtumien tuloksen laatua ja määrää sekä niiden intensiteettiä modifioivia teonlaatujohtoksia. Puolan teonlaatujohtoksissa on myös runsaasti tilojen, tapahtumien ja tekojen alku- tai loppuvaihetta kuvaavia inkoatiivi- ja terminatiivijohdoksia. Suomen inkoatiivijohdoksilla taas kuvataan ainoastaan tilaan joutumista eikä toiminnan tai tilan alkufaasia (kuten puolassa).

Vastauksena tämän tutkimuksen ydinkysymyksiin (jakso 2.1) esitän seuraavissa jaksoissa (6.1–6.4) laajahkon koonnin siitä, mitä keskeistä tietoa primaareista semanttisista asiointiloista (teoista, tapahtumista ja tiloista) on suomessa ja puolassa liitetty verbiin johtamalla. Koonti fokusoituu vahvasti suomen ja puolan muutosver-

bien vertailuun, jossa tärkeimmiksi nousevat verbileksikon merkitysrakennetta ajatellen seuraavat kysymykset:

1. muutoksen ja tuloksen ilmaiseminen verbijohdoksissa
2. verbinjohdon vaikutus verbien transitiivisuuteen ja intransitiivisuuteen (paikkaisuuteen)
3. verbinjohdon vaikutus verbien aspektiominaisuuksiin (rajattuuden ilmaisemiseen)
4. verbinjohdon vaikutus leksikalisointistrategioiden suoruuteen ja epäsuoruuteen
5. verbinjohdon vaikutus verbileksikon hierarkkisiin suhteisiin.

6.1 Muutosverbien kuvaama muutos ja tulos

Suomen ja puolan johdetun verbileksikon merkitysrakenteen vertailussa keskeisimmässä asemassa ovat olleet muutosverbit. Molempien kielten verbinjohtoprosessit ovat tuottaneet runsain mitoin muuttamis- ja muuttumisjohdoksia, joista ensimmäiset kuvaavat muutosta lauseen objekti- ja jälkimmäiset subjektitarkoitteen tilassa. Tärkein muutoksen merkitys on johdin: suomessa suffiksit (etenkin *(t)ta-* ja *U-*suffiksit), puolassa denominaaliset suffiksit, 17 prefiksiä ja refleksiivinen muotoaines *się*. Suomen muutosjohtimet tuovat johdoksen merkitykseen yleismerkityksisen ja puolan prefiksit puolestaan spesifioidun muutoksen. *Się*-morfeemi intransitiivistaa laajasti puolan transitiiviverbejä vaikuttaen myös lauseen roolihierarkiaan eli diateesiin (ks. edellä jakso 2.1.1 alaviite 23).

Tekoverbit – tekoasiantilan kielennöksen ydin – ovat tyypillisesti kaksipaikkaisia (transitiivisia) muuttamisverbejä (kausatiiviverbejä), jotka ilmaisevat agenttiivisen subjektin aiheuttamaa muutosta lauseen objektitarkoitteen tilassa (ks. edellä jakso 2.1). Yksipaikkaisilla (intransitiivisilla), ei-kausatiivisilla tapahtumaverbeillä puolestaan kuvataan muutosta lauseen subjektitarkoitteen tilassa (Pajunen 2001: 172).

Suomen ja puolan tekooverbeissa on sekä perusverbejä (leksikaalisia kausatiiveja) että nomini- ja verbikantaisia johdoksia.²³¹ Verbien kuvaama kausatiivinen teko voi olla luonteeltaan mm. tekoa edeltävän tilan muuttamista toiseksi (*budzić* (ipf) : *obudzić* (pf) 'herättää'), jonkin käsittelemistä (*szczotkować* (ipf) : *wyszczotkować* (pf) 'harjata'), valmistamista (*budować* (ipf) : *zbudować* (pf) 'rakentaa'), tuhoamista (*zabijać* (ipf) : *zabić* (pf) 'tappaa') jne. Kaikissa tapauksissa teon tuloksena on muutos objektitarkoitteen tilassa.

Suomen ja puolan ei-kausatiivista muutosta ilmaisevissa tapahtumaverbeissa on niin ikään sekä perusverbejä (*sammua*, *gasnąć* (ipf) : *zagasnąć* (pf) 'sammua', *jechać* (ipf) 'ajaa') että nomini- ja verbikantaisia johdoksia (*vanha* > *vanheta*, *stary* 'vanha' > *starzec* (ipf) : *zestarzec* (pf) 'vanheta', *pestä* > *peseytyä*, *myć* (ipf) : *umyć* (pf) 'pes-

²³¹Suomessa (*Uti*)*ta-*aineksen sisältäviä kausatiivijohdoksia on laskettu olevan n. 30 % NS:n verbihakusanoista (eli noin 70 000) (Ojanen & Uotila-Arcelli 1979). Puolassa taas merkitykseltään kausatiivisilla perusverbeillä (leksikaalisilla kausatiiveilla) on runsaasti (Wróbelin arvion mukaan kymmeniä tuhansia, ks. GwjpM98: 539) niin ikään kausatiivisia prefiksijohdoksia.

tä' > *myć się* (ipf) : *umyć się* (pf) 'peseytyä', *budzić* (ipf) : *obudzić* (pf) 'herättää' > *budzić się* (ipf) : *obudzić się* (pf) 'herätä'). Näiden verbien kuvaama tapahtuma voi olla merkitykseltään translatiivinen, refleksiivinen tai automatiivinen sekä myös ilmaista liikettä. Tapahtuman tuloksena on lauseen subjektitarkoitteen tilan tai sijainnin muutos. Siinä, miten teko- ja tapahtumaverbien ilmaisemaa muutosta kielenne-tään, suomi ja puola eroavat toisistaan monessa suhteessa erojen juontuessa pitkälti kielten verbinjohtosysteemien erilaisuudesta.

Keskeisiä kysymyksiä suomen ja puolan muutosverbien vertailussa ovat siis: (i) millaiseen muutokseen (tulokseen) verbien kuvaama teko tai tapahtuma johtaa, (ii) miten teon tai tapahtuman tulosta ilmaistaan toisaalta verbilekseemissä ja toisaalta lausekontekstissa sekä (iii) millaisia ovat muutosverbien aspektiominaisuudet. Lisäksi vertailussa on tärkeää kiinnittää huomiota muutosverbien johto-opilliseen statukseen eli siihen, onko verbi johtamaton perusverbi vai deverbaalinen tai denominaalinen johdos.

6.1.1 Tekoverbit

Tekoverbin kuvaaman kausatiivisen teon seurauksena on lauseen objektitarkoitteen **tilan muutos**. Muutos on **teon tulos** (verbin resultatiivisuus) ja samalla merkki kyseisen **asiaintilan päättymisestä** (verbin teelisyys).

Suomessa tulostilaan pyrkimistä kuvaavan lauseen objekti on partitiivissa ja tilanmuutosta kuvaavan akkusatiivissa (*sytytin tulta* ~ *sytytin tulen*) (79a–b). Kun verbin tarkoittama teko ei ole kausatiivinen, lauseen objektin akkusatiivilla ei merkitä tilanmuutosta vaan ainoastaan teon loppuun suorittamista (*luin kirjaa* ~ *luin kirjan*). Sekä kausatiivista että ei-kausatiivista tekoa ilmaisevien lauseiden predikaattiverbit ovat aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisia. Kieltolauseessa rajahakuisten verbien objekti on tyypillisesti partitiivissa (*en sytyttänyt tulta*, *en lukenut kirjaa*).

(79a)

tilanmuutokseen (tulostilaan) pyrkiminen, lauseessa rajahakuisen tai rajaavan verbin partitiiviobjekti: *kirjoitin kirjettä*, *korjasin autoa*, *tapoin kalaa*

(79b)

tilanmuutos, lauseessa rajahakuisen tai rajaavan verbin akkusatiiviobjekti (eli totaaliobjekti): *kirjoitin kirjeen* (tuloksena *valmis kirje*), *korjasin auton* (tuloksena *ehjä auto*), *tapoin kalan* (tuloksena *kuollut kala*)

Puolassa tulostilaan pyrkimistä ilmaistaan aspektiparin imperfektiivisellä parikilla ja tilanmuutosta perfektiivisellä parikilla (*zapalalem* (ipf) *ogień* 'sytytin tulta' ~ *zapaliłem* (pf) *ogień* 'sytytin tulen') (79c–d). Myönteisen lauseen objektin sijana on tyypillisesti akkusatiivi (*ogień*) ja kieltolauseeseen genetiivi (*Nie zapaliłem ognia* 'En sytyttänyt tulta / en saanut tulta syttymään').

(79c)

tulostilaan pyrkiminen, lauseessa rajahakuisen tai rajaavan verbin ipf parikki: *pisalem* (ipf) *list* 'kirjoitin kirjettä' *naprawialem* (ipf) *samochód* 'korjasin autoa' *zabijalem* (ipf) *rybę* 'tapoin kalaa'

(79d)

tilanmuutos, lauseessa rajahakuisen tai rajaavan verbin pf parikki: *napisalem* (pf) *list* 'kirjoitin kirjeen' (tuloksena *gotowy list* 'valmis kirje') *naprawilem* (pf) *samochód* 'korjasin auton' (tuloksena *samochód bez usterek* 'ehjä auto') *zabilem* (pf) *rybę* 'tapoin kalan' (tuloksena *martwa ryba* 'kuollut kala')

Suomessa teon tuloksena olevaa muutosta ilmaistaan sekä johtamattomilla että nomini- tai verbikannoista johdetuilla rajahakuisilla tai rajaavilla muuttamisverbeillä, kausatiiviverbeillä ja niiden täydennyksillä tai määritteillä: akkusatiivimuotoisella objektilla ja erilaisilla tulostmääritteillä eli resultatiiveilla (80a). (Ks. myös Pajunen 2001: 58, 147–154.)

(80a)

rajahakuinen tai rajaava muuttamisverbi + täydennykset ja määritteet (akkusatiiviobjekti, resultatiivi): *kirjoitin kirjeen, sahasin puun poikki, pudotin säkin, tapoin käärmeen kuoliaaksi*

1. **nominikantainen johdos**, tulokseen pääseminen: rajahakuisen muuttamisverbin akkusatiivisijainen objekti; lisäksi tulosta voidaan ilmaista kantanominin tarkoitteella ja/tai resultatiivilla:
laskostin kankaan; levensin tien; haravoin pihan puhtaaksi; rasvasin pyörän; ruodin kalan; varastoin ruoan

2. **verbikantainen johdos**, tulokseen pääseminen: rajahakuisen tai rajaavan muuttamisverbin akkusatiiviobjekti; lisäksi tulosta voidaan ilmaista resultatiivilla:
kirjoitin kirjeen valmiiksi, pudotin säkin maahan, nauratin hänet kuoliaaksi

Puolassa – toisin kuin suomessa – teon tulos ja teon aiheuttama muutos sisältyvät ensi sijassa verbiin, joko inherentisti muutosta ilmaisevaan johtamattomaan perfektiviseen perusverbiin (leksikaalinen kausatiivi) tai kausatiiviseen aspektiltaan perfektiviseen verbijohdokseen, joka voi olla nomini- tai verbikantainen. Tällöin nominikantaisten johdosten kuvaaman tuloksen laadun määrittelee useimmiten kantanimini, kun taas verbikantaisissa johdoksissa tulosta ilmaisevat resultatiiviverbeiksi verbistyneet verbiprefiksit (80b).

(80b)

perfektiiviset rajahakuiset ja rajaavat muuttamisverbit

1. **johtamaton perfektiivinen perusverbi** (leksikaalinen kausatiivi): *puścić* (pf) 'päästää'

2. **nominikantainen muuttamisverbi**, tulokseen pääseminen: aspektiparin pf parikki, lisäksi tulosta ilmaistaan kantanominin tarkoitteella, joka sisältyy myös ipf parikkiin: *faldowalam* (ipf) *spódnice* 'laskostin hametta' : *pofaldowalam* (pf) *spódnice* 'laskostin hameen' *uszlachetnić coś* (pf) 'jalostaa joku/jokin' : *uszlachetniać* (ipf) *coś* 'jalostaa jotakuta/jotakin'

3. **verbikantainen perfektiivinen muuttamisverbi** (kantaverbi on ipf leksikaalinen kausatiivi) prefiksillinen perfektiivinen aspektiparikki:
 – tulokseen pääsemistä (muutosta) ilmaistaan prefiksillä, joka ei spesifioi tulosta:
pisalem (ipf) *książkę* 'kirjoitin kirjaa' : *napisalem* (pf) *książkę* 'kirjoitin kirjan'
 – perfektiivinen uusi denotaatio, jossa tulosta ilmaisevan prefiksin voidaan tulkita verbistyneen resultatiiviverbiksi (sekundaari predikaatio):
przepisalem książkę (pf) 'kopioin kirjan' : *przepisywałem* (ipf) *książkę* 'kopioin kirjaa'

Kausatiivisen tekooverbin aiheuttama muutos voi olla luonteeltaan tulostila (81a) tai teon spesifinen tulos (81b).

(81a)

herätin lasta ~ ***lapsen***, tulostila: *lapsi on hereillä*
budzilem (ipf) *dziecko* 'herätin lasta' ~ ***z+budzilem*** (pf) *dziecko* 'herätin lapsen',
 tulostila: *dziecko nie śpi* 'lapsi ei nuku, lapsi on hereillä'

(81b)

leikkaan leipää viipaleiksi ~ leikkaan ***leivän viipaleiksi***

sahaan lautta poikki ~ sahaan ***laudan poikki***

väännän hanaa auki ~ väännän ***hanan auki***

rakennan saunaa (valmiiksi) ~ rakennan ***saunan valmiiksi***

hautaan aarretta maahan ~ hautaan ***aarten maahan***

kroję (ipf) *chleb na kromki* ~ ***po+kroję*** (pf) *chleb na kromki*
 'leikkaan leipää viipaleiksi ~ leikkaan leivän viipaleiksi'

prze+piłowywuję (ipf) *deskę* ~ ***prze+piłuję*** (pf) *deskę*
 'sahaan lautta poikki ~ sahaan laudan poikki'

za+kręcę (ipf) *kran* ~ ***za+kreceę*** (pf) *kran*
 'väännän hanaa kiinni ~ väännän hanan kiinni'

buduję (ipf) *saunę* ~ ***z+buduję*** (pf) *saunę*
 'rakennan saunaa (valmiiksi) ~ rakennan saunan (valmiiksi)'

za+kopuję skarb w ogrodzie ~ ***za+kopię skarb w ogrodzie***
 'hautaan aarretta puutarhaan ~ hautaan aarten puutarhaan'

Suomessa tällaisessa teon spesifistä tulosta kuvaavassa lauseessa on partitiiviobjektin (tulokseen hakeutuminen) tai akkusatiiviobjektin (tulokseen pääseminen) lisäksi erillinen tulosmäärite, ns. resultatiivi, joka voi olla mm. translatiivisijainen predikaatiiviadverbiaali (*hän leikkasi leipää/leivän viipaleiksi*), partikkeli (*väännän hanan auki*) tai paikallissijainen adverbiali (*hän hautasi aarretta/aarteen puutarhaan*). Puolassa resultatiivisuus kytkeytyy tyypillisesti jo verbien prefiksiin, jolloin erillinen tulosmäärite ei useinkaan ole tarpeen.

Suomen resultatiivit voidaan jakaa kuvaileviin (*tappaa joku kuoliaaksi asti*) ja informatiivisiin (*hioa jotakin/jokin teräväksi*) sekä sellaisiin, joiden tehtävänä on resultatiivistaa tila- tai toimintaverbejä, jotka eivät luonnostaan ole muutosverbejä (*vaieta asia kuoliaaksi, juoda lasi tyhjäksi*) (ks. Pajunen 2001: 152–153). Viimeisessä tapauksessa voidaan puhua resultatiivimuotista, joka on koko lauseen kattava käsite. (ISK § 482).

Resultatiivin tyyppi riippuu lauseen predikaattiverbin aspektiominaisuuksista siten, että kuvailevat resultatiivit ovat ominaisia rajaaville verbeille eräänlaisina redundantteina tuloksen potentiaalisina vahvistajina, kun taas informatiiviset resultatiivit ovat ominaisia rajahakuisille verbeille teon tai tapahtuman tuloksen spesifioijina.

Puolan suhteen kontrastiivisesti kiintoisa on suomen resultatiivimuotti, jossa myös intransitiiviverbeistä voi tulla transitiivisia (*seistä itsensä väsyksiin, juosta itsensä hengästyksiin*). Puolassa ei vastaavaa muottia ole, mutta joillakin verbiprefikseillä (*do-*, *o-/ob(e)-*, *prze-*, *wy-*, *za-*) on määrähdoin mahdollista transitiivistaa ja resultatiivistaa intransitiivinen kantaverbi (ks. edellä jaksot 4.2.1, 5.3.2.9 ja 5.3.2.5). Lisäksi prefiksin (*u-*, *wy-*) ja refleksiivin *się* muodostamalla konfikseilla voidaan tehdä monista asentoverbeistä ja kulkemisverbeistä resultatiivisia (*wystać się w kolejce po bilet* 'seistä itsensä väsyksiin lippujonossa', *wybiegać się na podwórku* 'juosta itsensä väsyksiin pihalla'; ks. jakso 5.2.1.2). Tällaiset resultatiivit eivät ole samassa määrin produktiivisia kuin suomen resultatiivimuotti, josta näkee lähes päivittäin esimerkkejä esim. uutisteksteissä (82). Suomen verbien merkitykselle ominainen joustavuus sallii erilaisten täydennysmuottien käytön (ISK § 449). Puolan verbeihin kielennetyn semanttisen tiedon runsaus taas vähentää verbien merkityksen joustavuutta eikä suomen kaltainen vapaahko verbien täydennysympäristön muunteleminen siksi ole yleensä mahdollista.

(82)

Siviiliasuinen kaksikko onnistui puhumaan itsensä taloon ja viemään omaisuutta. Yle.fi uutiset 10.3.2016

Mikkelin keskussairaala säästi itsensä tehokkaaksi. Yle.fi uutiset 10.3.2016

Jääkiekkojuniori hakkasi joukkueoverinsa sairaalaan. Yle.fi uutiset 10.3.2016

Draghi puhui osakkeet laskuun. Taloussanomat 10.3.2016

Valvomme itsemme tyhmiksi ja sairiksi. HS verkkolehti 12.9.2016

Minua ei voi uhkailla hiljaiseksi. HS verkkolehti 17.9.2016

Resultatiiveista käytetään myös nimitystä sekundaari (toisasteinen) predikaatio (*secondary predication*)²³², koska resultatiivin verbin kanssa muodostama rakenne voidaan analysoida kahden predikaation sulaumaksi (ks. Rapoport 1993: 163). Sekundaarista predikaatiosta on kyse niissäkin puolassa varsin yleisissä tapauksissa, joissa prefiksillisten verbijohdosten prefiksin voidaan tulkita verbistyvän resultatiivi-verbiksi, jolloin kantaverbin tehtäväksi jää ilmaista toimintatapaa (*od+kręcić korek* 'avata korkki vääntämällä') (ks. edellä jaksot 3.6 ja 4.2.2, myös GwjpM98: 538). Juuri tällaiset ilmiresultatiiviset prefiksijohdokset muodostavat puolan tekoverbien keskeisen merkitysryhmän.

Perusverbeihin tai verbijohdoksiin liittyvien resultatiivien lisäksi teon spesifistä tulosta ilmaisevat suomessa yleisesti nominikantaiset muuttamisjohdokset (kausatiivijohdokset), joissa tuloksen spesifioi (yhdessä lauseen akkusatiiviobjektin kanssa) kantanominin merkitys. Muista merkitysryhmistä resultatiivisuudeltaan poikkeavat instrumentatiiviset johdokset, jotka ilmaisevat objektitarkoitteen käsittelyä kantanominin tarkoittamalla välineellä, jolloin käsittely voi johtaa monenlaiseen tulokseen. Olen edellä nimittänyt tällaisia verbejä multiresultatiivisiksi suhteessa yhteen tulokseen johtaviin monoresultatiivisiin verbeihin (ks. jakso 4.2.2). Nominikantaiset muuttamisjohdokset ovat luonnollisesti aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisia. (Ks. jakso 4.3.)

1. Faktiivijohdokset 'tehdä jotakin/jokin siksi tai (enemmän) sellaiseksi kuin kantasana osoittaa' (käsittely- tai valmistamisverbejä, monoresultatiivisia): *laskos* > *laskostaa*; *laskostin kangasta/kankaan*, tuloksena kankaassa on *laskos*; *helppo* > *helpottaa*; *helpotin tehtävää/tehtävän*; tuloksena on helpompi tehtävä.
2. Instruktiiviset johdokset 'varustaa jotakin/jokin kantasanan tarkoitteella' (käsittelyverbejä, monoresultatiivisia): *lasi* > *lasittaa*; *lasitin ikkunakehystä/ikkunakehyksen*, tuloksena ikkunakehyksessä on lasi.
3. Instrumentatiiviset johdokset 'toimia kantasanan tarkoittaman välineen avulla' (käsittelyverbejä, multiresultatiivisia, tulosta voidaan täsmentää resultatiivilla): *saha* > *sahata*; *sahaan puuta/puun*, tuloksena sahalla käsitelty puu. Tulosta voidaan spesifioida edelleen resultatiiveilla, esim. *poikki*, *halki*, *irti*.
4. Privatiiviset johdokset 'poistaa kantasanan tarkoite' (käsittelyverbejä, monoresultatiivisia): *korkki* > *korkata*; *korkkaan pulloa/pullon*. Tuloksena pullossa ei ole *korkkia*.
5. Direktionaaliset johdokset 'saattaa jotakin/jokin kantasanan tarkoittamaan paikkaan' (asettamisverbejä, liikeverbejä, monoresultatiivisia): *pullo* > *pullottaa*; *pullotan mehua/mehun*. Tuloksena on paikan muutos, mehu on pullossa.

²³²Pajunen (2001: 153) käyttää termiä ”toinen predikaatio”.

Suomen tavoin puolan nominikantaisten kausatiivijohdosten (ks. jakso 4.3) ilmaisevan teon tuloksen spesifioi – instrumentatiivisia johdoksia lukuun ottamatta – kantanominin tarkoite:

1. Aktiivijohdokset: *falda* 'laskos' > *faldować* (ipf) *spódnice* 'laskostaa hametta' > *po+faldować* (pf) *spódnice* 'laskostaa hame'
2. Instruktiiviset johdokset: *szkło* 'lasi' > *szklić* (ipf) *okno* 'lasittaa ikkunaa' > *o+szklić* (pf) *okno* 'lasittaa ikkuna'
3. Instrumentatiiviset johdokset: *pila* 'saha' > *piłować* (ipf) *gałąź* 'sahata oksaa' > *prze+piłować* (pf) *gałąź* 'sahata oksa poikki, halki'; *od+piłować* (pf) *gałąź* 'sahata oksa irti'
4. Privatiiviset johdokset: *korek* 'korkki' > *od+korkować* *butelkę* (pf) 'korkata pullo' > *od+korkowywać* (ipf) *butelkę* 'korkata pulloa'
5. Direktionaaliset johdokset: *butelka* 'pullo' > *butelkować* (ipf) *wino* 'pullottaa viiniä' > *za+butelkować* (pf) *wino* 'pullottaa viini'

Kun nominikantaisten johdosten johtimena on suffiksi, ne ovat aspektiltaan imperfektiivisiä ja niillä on prefiksillinen perfektiivinen parikki. Johtimen ollessa prefiksin ja suffiksin muodostama konfiksi johdokset ovat perfektiivisiä ja niillä on suffiksin vaihtoon perustuva imperfektiivinen parikki. Aspektin imperfektiivisyyteen sisältyy tieto verbin tarkoittaman teon keskeneräisyydestä, perfektiivinen aspekti taas esittää teon loppuun suoritettuna (eli loppurajan saavuttaneena). Sekä imperfektiiviseen että perfektiiviseen parikkiin sisältyy kantanominin välityksellä tieto teon resultatiivisuudesta.

Prefiksien tehtävä puolan denominaalisissa muuttamisjohdoksissa on ennen muuta aspektuaalinen, sillä prefiksi tekee imperfektiivisestä kantaverbistä perfektiivisen sen denotaatiota muuttamatta. Prefikseillä ilmaistaan tekoverbien yhteydessä myös teonlaatuja, sellaisia kuin teon tuloksen suurta tai pientä määrää ja teon lyhytkestoisuutta (ks. luku 5).

Varsinkin instrumentatiivisilla, tyypillisesti multiresultatiivisilla tekoerbeillä on usein enemmän kuin yksi prefiksijohdos (esim. *piłować* 'sahata' ks. edellä jakso 4.3.3.4 esim. 39e ja *grabić* 'haravoida' esim. 39f). Tällöin prefiksin voidaan katsoa verbistyvän (sekundaari predikaatio). Tässä suhteessa instrumentatiiviset johdokset muistuttavat tekoverbien deverbaalisia johdoksia (vrt. verbien *piłować* 'sahata' ja *ciąć* 'leikata' hyvin samankaltaisia prefiksijohdospesyeitä, ks. edellä esimerkit 39e jaksossa 4.3.3.4 ja 25a jaksossa 4.2.2).

Suomen muutosta ilmaisevista intransitiivikannoista derivoidut kausatiivijohdokset kuvaavat samaa muutosta kuin kantaverbinsä (*sammua* > *sammuttaa*: tuloksena jokin *sammuu*; *pelästyä* > *pelästyttää*: tuloksena joku *pelästyy*) ja liikeverbeistä johdetut kausatiiviverbit tuon liikkeen aiheuttamista (*juosta* > *juoksuttaa*: tuloksena joku *juoksee*). Kun kantasana on tilaverbi, sen kausatiivijohdos ilmaisee kyseiseen tilaan saattamista (*nukkua* > *nukuttaa*). Kaikissa tapauksissa kausatiivisen teon tulos (tilanmuutos tai muutokseen hakeutuminen) on tuotu esiin kausatiivijohdoksessa. Aspektiominaisuuksiltaan nämä johdokset ovat rajahakuisia, mikä näkyy mm. myönteisen lauseen objektitarkoitteen (partitiivi: akkusatiivi) sijanvaihteluna *sammutin*

nuotiota ~ sammutin nuotion. Teon tulosta voidaan myös kuvailla joko tilanteisesti tai pakollisesti erilaisilla resultatiiveilla: *sammutin nuotion huolellisesti loppuun asti*; *hän pelästytti minut melkein kuoliaaksi*; *juoksutin hevosen yöksi hakaan*; *nukutin lapsen uneen*. (Ks. myös Pajunen 2001: 151–152.)

Puolassa deverbaalisten kausatiivijohdosten kuvaama muutos on joko (i) inherentti tilanmuutos eli tulostila (esim. *gasić* (ipf) *coś* 'sammuttaa jotakin' > *z+gasić* (pf) *coś* 'sammuttaa jokin') tai teon tuloksena oleva, prefiksin merkityksestä juontuva (ii) ilmiresultatiivinen muutos. Ensimmäisessä tapauksessa tulostilaa ilmaistaan imperfektiivisen kantaverbin perfektiivisellä parikilla (*zgasić*). Teon resultatiivisuutta voidaan usein korostaa samakantaisella *do*-johdoksella *do+gasić* 'sammuttaa loppuun asti' (ks. edellä jakso 5.2.2.2 terminatiivinen teonlaatu). Toisessa tapauksessa teon tulosta ilmaistaan sekundaarilla predikaatiolla, joka on kontrastiivisesti tulkittavissa joko yleismerkityksiseksi resultatiiviverbiksi (kattoverbiksi) tai adverbialiseksi tulosmääritteeksi (esim. *ciqć* (ipf) *coś* 'leikata jotakin' > *od+ciqć* (pf) *coś* 'irrottaa jokin leikkaamalla/leikata jokin irti' > *od+cinać* (ipf) *coś* 'irrottaa jotakin leikkaamalla/leikata jotakin irti'). Ilmiresultatiivisia kattoverbejä on syntynyt valtaosasta prefiksejä. Seuraavassa jaksossa (6.1.2) kokoon prefikseittäin yhteen keskeisimmät tämän tyyppiset resultatiivit. Niiden lisäksi mainitsen kunkin prefiksin kohdalla niillä johdetut tärkeimmät teonlaatumerkitykset ja modaaliset merkitykset. Runsasta puolta prefikseistä olen jo käsitellyt niiden semanttisia profiileja hahmotellessani (ks. edellä jakso 5.3.2).

6.1.2 Puolan prefiksiperäiset kattoverbit

Puolan prefiksijohdosaineistoa (lähteenä Śmiech 1986) suomen suhteen kontrastiivisesti analysoidessani olen löytänyt seuraavanlaisia prefiksiperäisiä kattoverbejä, verbien teonlaatumerkityksiä ja modaalisia merkityksiä:

Prefiksi *do*-

1. saapua perille asti, päästä perille/lähestyä (vrt. lähimerkityksiset *nad(e)*-, *pod(e)*-, *przy*- ja *za*-johdokset)
2. kuljettaa perille, saattaa perille (vrt. lähimerkityksiset *pod(e)*-, *przy*- ja *za*-johdokset)
3. tehdä johonkin lisäksi, lisätä (vrt. lähimerkityksiset *nad(e)*-johdokset)
4. tehdä johonkin sopivaksi, sovittaa (vrt. *przy*-johdokset)
5. päästä selville jostakin, onnistua (viimein) tekemään jotakin

Prefiksi *na*-

1. törmätä jotakin päin, hyökätä jonkun/jonkin kimppuun
2. kiinnittää jotakin/jokin johonkin pintaan (vrt. lähimerkityksiset *przy*- ja *za*-johdokset)
3. täyttää jokin/jotakin jollakin (vrt. lähimerkityksiset *za*-johdokset)
4. käsitellä pinta(a) jollakin aineella

Prefiksi *nad(e)*-

1. saapua johonkin/lähestyä (vrt. lähimerkityksiset *do-*, *pod(e)-*, *przy-* ja *za-*johdokset)
2. tehdä johonkin lisäksi, lisätä jonkin yläpuolelle (vrt. lähimerkityksiset *do-*johdokset)
3. tehdä jotakin liian paljon (teonlaatu)
4. tehdä jotakin osittain, ei loppuun asti (teonlaatu)

Prefiksi *o-/ob(e)-*

1. kiertää, kaartaa, piirittää, saartaa, ympäröidä jotakin
2. kääriä, kietoa, kelata jotakin jonkin ympärille
3. ympäröidä, reunustaa, kehystää jotakin jollakin
4. peittää, päällystää jokin pinta jollakin (vrt. lähimerkityksiset *po-* ja *przy-*johdokset)
5. typistää, supistaa, lyhentää, karsia jotakin
6. tehdä jotakin vuorotellen, peräjälkeen (distributiivinen teonlaatu, vrt. lähimerkityksiset *po-*johdokset)

Prefiksi *od(e)-*

1. lähteä, poistua jostakin (vrt. lähimerkityksiset *wy-*johdokset)
2. viedä, kuljettaa jotakin pois jostakin (vrt. lähimerkityksiset *wy-*johdokset)
3. irrottaa jotakin jostakin
4. irrottaa jotakin jostakin, avata
5. avata, paljastaa, purkaa (vrt. *roz(e)-*johdokset)
6. erottaa, poistaa jotakin jostakin
7. poistaa, puhdistaa jotakin jostakin
8. poistaa, tehdä olemattomaksi
9. poistaa jokin tila, lakata olemasta, lakata tekemästä jotakin
10. palauttaa, viedä takaisin jotakin
11. vastata johonkin
12. palauttaa, palauttaa entiselleen, ennalleen, elvyttää, elpyä, entistää, kunnostaa, reanimoida, regeneroida, rekonstruoida, remontoida, restauroida
13. tuottaa, luoda uudelleen, jäljentää, kopioida, monentaa, monistaa, reproduksoida
14. saada maksaa takaisin, joutua maksamaan takaisin jotakin, hyvittää, korvata jotakin

Prefiksi *po-*

1. peittää (osittain) (nominikantaisuus (ainesanat) yleistä); instruktiivisia johdoksia (vrt. lähimerkityksiset *o-/ob(e)-* ja *przy-*johdokset)

2. lähteä (kantana liikeverbi, inkoatiivisuus)
3. alkaa tehdä, ruveta tekemään (kantana kognitioverbi, inkoatiivinen teonlaatu)
4. tehdä jotakin vuorotellen, peräjälkeen (distributiivinen teonlaatu)

Prefiksi *pod(e)-*

1. saapua jonkin luo/lähestyä jotakin (vrt. lähimerkityksiset *do-*, *nad(e)-*, *przy-* ja *za-*johdokset)
2. kuljettaa/viedä johonkin (vrt. lähimerkityksiset *do-*, *przy-* ja *za-*johdokset)
3. tuhota jotakin (alta päin)
4. liike alhaalta ylös, nostaa jotakin, kohottaa jotakin, korottaa jotakin (vrt. lähimerkityksiset *w(e)-* ja *wZ-*johdokset) ; tehdä salaa, petkuttaa

Prefiksi *prze-*

1. siirtää jotain paikasta toiseen
2. siirtyä paikasta toiseen
3. vaihtaa paikkaa
4. siirtyä paikasta toiseen jotakin kautta, ylittää jotakin, ohittaa jotakin
5. muuntaa, muuttaa jotakin toisenlaiseksi
6. tehdä jotakin uudelleen toisella tavalla, uusia
7. ylittää, ohittaa jokin saavutus, panna paremmaksi
8. halkaista, katkaista
9. lävistää, puhkaista, rei'ittää
10. menettää, tuhlata, hävittää jotakin jollakin tavoin toimimalla
11. toistaa, uusia, kopioida, jäljentää
12. ennustaa, enteillä, ennakoida, tietää, tuntea ennalta jotakin
13. tehdä jotakin vuorotellen, peräjälkeen (distributiivinen teonlaatu, vrt. lähimerkityksiset *o-/ob(e)-* ja *po-*johdokset)

Prefiksi *przed(e)-* (ei kattoverbejä, epäproduktiivinen prefiksi)

Prefiksi *przy-*

1. saapua, tulla (punktuaalinen merkitys) (vrt. lähimerkityksiset *do-*, *nad(e)-*, *pod(e)-* ja *za-*johdokset)
2. tuoda, kuljettaa jotakin johonkin (punktuaalinen merkitys) (vrt. lähimerkityksiset *do-*, *pod(e)-* ja *za-*johdokset)
3. kiinnittää, kiinnittyä, kiintyä johonkin
4. tarttua, takertua johonkin
5. liittää, liittyä johonkin

6. painaa, painautua jotakin vasten/johonkin, kiinnittyä
7. litistää, likistää, lytistää, pusertaa, puristaa, musertaa jotakin vasten
8. peittää, sulkea (osittain) (vrt. *za*-johdokset)
9. tehdä jotakin johonkin sopivaksi, sovittaa, sopeuttaa, mukauttaa, valmistaa, totuttaa, harjaannuttaa jotakin johonkin (vrt. *do*-johdokset)
10. myötäillä, myönnellä, mukailla, säestää

Prefiksi *roz(e)*- (*się*)

1. hajaantua, erota toisistaan
2. haaraantua, haarautua
3. jakaa, toimittaa, levittää
4. hajottaa
5. levittää, leventää, laajentaa, venyttää, paisuttaa, pullistaa
6. avata (vrt. *od(e)*-johdokset)
7. levittää ympärilleen, kerrokseksi
8. levittää tietoa, saattaa monien tietoon
9. hajottaa, jakaa kahtia/osiin
10. hajottaa, rikkoa, särkeä, murskata, pirstoa
11. hajottaa johonkin, liuottaa, laimentaa, ohentaa (nominikanta yleinen!)
12. kuopia, möyriä, myllätä, tonkia
13. intoutua, innostua, heretä, yltyä, äityä tekemään jotain (evolutiivisuus, korostettu resultatiivisuus, intensiivisyys, lähellä teonlaatumerkitystä)
14. vaipua johonkin tilaan (translatiivisuus, resultatiivisuus, intensiivisyys, lähellä teonlaatumerkitystä)

Prefiksi *u*-

1. jaksaa tehdä jotakin, pystyä tekemään jotakin (modaalinen merkitys)
2. kulkea jokin matka (teonlaatu)
3. tehdä vähän (teonlaatu)
4. produktiivinen faktiiviverbien johdin yhdessä suffiksin (*-i/-y/--0-*, *-owa/-uj-*) kanssa
5. kovettaa tiiviiksi, tasaiseksi

Prefiksi *w(e)*-

1. liike johonkin sisälle/sisään
2. kiinnittää sisäpuolelta
3. tunkeutua, ahtautua johonkin

4. vaipua, syventyä tekemään jotakin (vrt. lähimerkityksiset *roz(e)*- ja *za*-johdokset)
5. kiivetä, kivuta, kavuta (liike alhaalta ylöspäin) (vrt. lähimerkityksiset *pod(e)*- ja *wZ*-johdokset)

Prefiksi *wy*-

1. lähteä, mennä, ajaa ulos jostakin (vrt. lähimerkityksiset *od(e)*-johdokset)
2. tulla esiin, esille, ilmestyä jostakin
3. viedä, kuljettaa, vetää jotakin ulos, ylös, esiin jostakin (vrt. lähimerkityksiset *od(e)*-johdokset)
4. löytää jotain
5. saavuttaa tarkoituksensa
6. saada aikaan, valmistaa, tuottaa jotakin
7. kovertaa, kaivaa, kaivertaa, uurtaa jotakin
8. peittää, päällystää, kattaa, vuorata jotakin (vrt. *na*-, *po*-, *przy*-, *za*-johdokset)
9. käyttää loppuun, kuluttaa loppuun

Prefiksi *wZ*-

1. nousta, kohota (liike alhaalta ylöspäin) (vrt. lähimerkityksiset *pod(e)*- ja *w(e)*-johdokset)

Prefiksi *za*-

1. saapua, tulla, päästä johonkin perille/lähestyä (vrt. lähimerkityksiset *do*-, *nad(e)*-, *pod(e)*- ja *przy*-johdokset)
2. viedä, kuljettaa johonkin perille (vrt. lähimerkityksiset *do*-, *pod(e)*- ja *przy*-johdokset)
3. peittää jotakin jollakin, peittää näkyvistä (vrt. lähimerkityksiset *na*-, *o-/ob(e)*-, *po*- ja *przy*-johdokset myös kohdissa 4 ja 5)
4. täyttää, peittää jotakin jollakin (koko pinta)
5. peittää, kattaa, päällystää, verhota, täyttää jotakin jollakin
6. upottaa, hukuttaa jotakin (pois näkyvistä)
7. upottaa, hukuttaa, peittää, kätkeä negatiivinen tuntemuksensa jotenkin
8. unohtua, vaipua tekemään jotakin (vrt. lähimerkityksiset *roz(e)*- ja *w(e)*-johdokset)
9. sulkea, panna kiinni, umpeen jotakin
10. sulkea, tukkia jotakin
11. sulkea, varastoida, haudata, peittää jotakin johonkin
12. surmata, ottaa hengiltä joku
13. merkitä muistiin

Prefiksi Z- (*się*)

1. koota, kerätä, kasata
2. liittää yhteen, kiinnittää, yhdistää, kytkeä
3. laskeutua, laskea jostakin alas (liike ylhäältä alaspäin)
4. poistua (vrt. lähimerkityksiset *od(e)*- ja *wy*-johdokset)
5. käyttää, kuluttaa loppuun

Prefiksilähtöiset resultatiiviset, yleismerkityksiset kattoverbit – verbistyneet prefiksit – luokittavat ja hierarkisoivat puolan verbileksikkaa siten, että ne toimivat hyperonyymeina koko joukolle samaprefiksisiä johdoksia, joiden kantaverbit ovat käsitteelliseltä merkitykseltään lähellä toisiaan. Johdokset puolestaan ovat kattoverbin hyponyymeja. Ne ilmaisevat prefiksin osoittaman kaikille johdoksille yhteisen tuloksen lisäksi esim. käsittelemis- tai liikkumistavan, jolla tulokseen päästään. Suomessa tekemisen tulosta ja tekotapaa ei leksikalisoida yhteen verbiin, vaan puolan resultatiivisten tekovertien suomenkielinen merkitysvastine koostuu joko (i) kahdesta muutostverbistä, joista toinen on resultatiivi ja toinen nominalimuodossa ilmaisee tulokseen pääsemistavan (esim. *irrottaa leikkaamalla* 'od+ciąć'), tai (ii) muutosverbistä ja adverbiaalisesta resultatiivista (*leikata irti* 'od+ciąć') (83a).

(83a)

od(e)- 'irrottaa (eri tavoin toimimalla)'

od+ciąć 'irrottaa leikkaamalla'

od+ciągnąć 'irrottaa vetäisemällä'

ode+drzeć 'irrottaa repäisemällä'

od+pilować 'irrottaa sahaamalla'

ode+rwać 'irrottaa repäisemällä'

od+tegorwać 'irrottaa tekemällä jotakin (tilanteeseen sopivaa)'

Alun alkaen lokaalis-direktionaaliset prefiksit ovat luontevimmin liittyneet liikeverbeihin, mutta vähitellen analogiakehityksen tuloksena voineet yhdistyä muihinkin, ensi sijassa muutosta ilmaiseviin verbeihin. Näin prefiksit ovat muokkautuneet kantaverbiensä kulloisenkin konseptuaalisen merkitysryhmän (liikeverbit, valmistamisverbit, käsittelemisverbit, tuhoamisverbit jne.) vaikutuksesta polyseemisiksi. Tätä merkityskehitystä olen pyrkinyt valottamaan prefiksien semanttisissa profiileissa (ks. jakso 5.3.2).

Prefiksijohdokset hierarkisoivat verbileksikkaa myös siten, että hyperonyyminä on prefiksijohdospesyeen kantaverbi (leksikaalinen kausatiivi) ja hyponyyminä sen eriprefiksiset johdokset (83b). Tällainen johdospesye koostuu lähimerkityksisistä verbeistä, joita yhdistää kantaverbin merkitys. Suomen verbileksikossa pesyeen johdoksia vastaa usein yksi verbilekseemi, joka on niiden yhteisen kantaverbin merkitysvastine. Näin on asia, kun kyseessä on monoresultatiivinen verbi (esim. *budzić*

(ipf) > *z+budzić* (pf) 'herättää', jonka prefiksijohdos on kantaverbin samadenotaatioinen aspektiparikki. Kun taas kyseessä on multiresultatiivinen verbi (esim. *ciqć* (ipf) 'leikata'), johdosten täysi merkitys koostuu kantaverbistä ja resultatiivista ja johdos edustaa suhteessaan kantaverbiin uutta denotaatiota. Teonlaatujohtoksissa, jotka eivät (aspektijohdosten tavoin) edusta uutta denotaatiota, kantaverbin merkitystä täydentää esim. ajan tai määrän adverbiali.

(83b)

ciqć (ipf) 'leikata, viiltää, hakata, piiskata, purra' (ks. myös jakso 4.2.2 esim. 25)

> *do+ciqć* (ipf) : *do+cinać* (ipf) 1. 'leikata loppuun asti', 2. 'leikata sopivaksi'

> *na+ciqć* (pf) : *na+cinać* (ipf) 1. 'leikata jotakin pinnalta', 2. 'leikata paljon jotakin'

> *nad+ciqć* (pf) : *nad+cinać* (ipf) 'leikata jotakin pinnasta, vain vähän'

> *ob+ciqć* (pf) : *ob+cinać* (ipf) 'leikata jotakin lyhyeksi, lyhemmäksi; lyhentää leikkaamalla'

> *od+ciqć* (pf) : *od+cinać* (ipf) 'leikata jotakin jostakin irti, pois; irrottaa, poistaa leikkaamalla'

> *po+ciqć* (pf) 'leikata palasiksi, viipaleiksi, paloitella, viipaloida'

> *pod+ciqć* (pf) : *pod+cinać* (ipf) 1. 'leikata jotakin auki alta päin', 2. 'leikata vain vähän'

> *prze+ciqć* (pf) : *prze+cinać* (ipf) 'leikata poikki, kahtia, halki; katkaista, halkaista leikkaamalla'

> *przy+ciqć* (pf) : *przy+cinać* (ipf) 1. 'katkaista sopivaksi', 2. 'lyhentää leikkaamalla'

> *roz+ciqć* (pf) : *roz+cinać* (ipf) 'leikata auki, avata leikkaamalla'

> *ś+ciqć* (pf) : *ś+cinać* (ipf) 'leikata pois, irti; poistaa, irrottaa leikkaamalla'

> *u+ciqć* (pf) : *u+cinać* (ipf) 'leikata poikki, katki; katkaista leikkaamalla'

> *w+ciqć* (pf) : *w+cinać* (ipf) 'kovertaa, kaivertaa, uurtaa leikkaamalla'

> *wy+ciqć* (pf) : *wy+cinać* (ipf) 1. 'leikata jostakin jokin (esim. määrätyn muotoinen aukko kankaaseen tai kuvio paperista)', 2. 'leikata irti, pois; irrottaa, poistaa leikkaamalla'

> *za+ciqć* (pf) : *za+cinać* (ipf) 1. 'lyödä teräaseella, viiltää haava johonkin, haavoittaa viiltämällä', 2. 'tehdä viilto johonkin lyömällä, leikkaamalla', 3. 'pieksää (sateesta)', 4. 'puristaa (hampaat) yhteen'

Puolan prefiksilliset verbijohdokset kantaverbeineen muodostavat tyypillisesti tällaisia hierarkkisia, porrasteisia ja ominaisuuksia periyttäviä taksonomioita (ks. Pa-junen 2001: 59–69), sillä prefiksijohdon tuloksena puolan verbileksikossa on runsaasti lähimerkityksisiä muutosverbejä.

Puolassa siis verbileksikkoo jäsentävät ja luokittavat semanttisesti toisaalta prefiksit (resultatiiviset kattoverbit) ja toisaalta kantaverbit (käsitteelliset luokat). Myös nominikantaisten verbijohdosten kantanominit toimivat luokittajina. Suomessa luokittajan tehtävä on ensisijaisesti johtimilla, eikä niinkään kantaverbeillä tai -nominilla.

6.1.3 Tapahtumaverbit

Ei-kausatiiviset tapahtumaverbit kuvaavat lauseen subjektitarkoitteen läpikäymää muutosta. Tapahtuman tuloksena on subjektitarkoitteen tilan muutos, joka on samalla merkki kyseisen asiailan päättymisestä. Tällaiset tapahtumaverbit ovat aspekti-ominaisuuksiltaan joko rajaavia tai rajahakuisia. Suomessa kuvataan samalla verbillä sekä muutosprosessia (rajaamaton tilanne) että sen tuloksena olevaa tilaa (rajattu tilanne) (*katselin, kuinka valo sammui taivaalta vähitellen ~ valo sammui äkkiä*). Tällöin konteksti määrittelee tilanteen rajattuuden tai rajaamattomuuden. Puolan tapahtumaverbit puolestaan ovat aspektipareja, joiden imperfektiivisellä parikilla ilmaistaan muutosprosessia tai sen toistumista (myös tavanomaista): *obserwował, jak światło powoli gasło* (ipf) *na niebie* ja perfektiivisellä parikilla muutoksen kerrallista, punktuaalista tapahtumista: *światło zgasło* (pf) *nagle*.

Suomessa tapahtuman tuloksena olevaa muutosta ilmaisevia muuttumisverbejä on sekä johtamattomia perusverbejä (*kuolla, pudota, sammua, syttyä, syntyä*) että verbi- ja nominikantaisia muuttumisjohdoksia (*peseytyä, pukeutua, pelastautua, pudottautua, hukuttautua; laihtua, irrota, kivettyä, homehtua, etäännyä*). Myös puolan muuttumisverbeissä on perusverbejä (*gasnąć* (ipf) 'sammua', *ginąć* (ipf) 'tuhoutua', *paść* (pf) 'kaatua, langeta', *rosnąć* (ipf) 'kasvaa', *tonąć* (ipf) 'hukkuu') ja verbi- tai nominikantaisia johdoksia (*myć się* (ipf) : *umyć się* (pf) 'peseytyä', *ubierać się* (ipf) : *ubrać się* (pf) 'pukeutua', *ratować się* (ipf) : *uratować się* (pf) 'pelastua, pelastautua'; *chudnąć* (ipf) : *schudnąć* (pf) 'laihtua', *kamienieć* (ipf) : *skamienieć* (pf) 'kivettyä', *plesnieć* (ipf) : *spleśnieć* (pf) 'homehtua', *oddalać się* (ipf) : *oddalić się* (pf) 'etäännyä'). Suurin ryhmä ovat verbikantaiset *się*-johdokset, jotka ovat merkitykseltään joko refleksiivisiä (*ubierać się* (ipf) : *ubrać się* (pf) 'pukea' > *ubierać się* (ipf) : *ubrać się* (pf) 'pukeutua') tai automatiivisia (*budzić się* (ipf) : *obudzić się* (pf) 'herättää' > *budzić się* (ipf) : *obudzić się* (pf) 'herätä'). Paljon on myös adjektiivikantaisia merkitykseltään translatiivisia johdoksia (*mądry* 'viisas' > *mądrzeć* (ipf) : *zmądrzeć* (pf) 'viisastua').

Suomen johtamattomien ei-kausatiivisten muutosverbien (ks. jakso 4.4.2) kuvaama inherentti muutos on luonteeltaan punktuaalinen (rajaavat verbit: *kuolla, syttyä*) tai vähittäinen (rajahakuiset verbit: *hävitä, sammua*). Verbin rajahakuisuus ilmenee mm. siten, että samalla verbillä voidaan eri ajan määritteiden yhteydessä ilmaista sekä punktuaalista että duratiivista, vähittäistä muutosta: *nuotio sammui hetkessä ~ nuotio sammui tunnin*. Tilanteisesti subjektitarkoitteen tilassa tapahtuva muutos on tulkittavissa joko jonkun tai jonkin aiheuttamaksi tai itsestään tapahtuvaksi. Eloton-tarkoitteisen subjektin semanttisena roolina on kohde tai neutraali, elollistarkoitte-

sen kokija. Muutoksen resultatiivisuutta voidaan spesifioida erilaisilla määritteillä (resultatiiveilla): *kivi putosi maahan*, *nuotio syttyi palamaan*, *sauna paloi poroksi*.

Myös puolassa on johtamattomia ei-kausatiivisia muutosverbejä. Ne ovat aspektipareja, joiden imperfektiivinen parikki on inherentisti muutokseen hakeutumista kuvaava perusverbi ja perfektiivinen parikki siitä prefiksillä johdettu tilaan joutumista kuvaava aspektijohdos (*gasnąć* (ipf) : *z+gasnąć* (pf) 'sammua'; *ginąć* (ipf) : *z+ginąć* (pf) 'tuhoutua, saada surmansa, hävitä'; *plonąć* (ipf) 'palaa' : *s+plonąć* (pf) 'palaa poroksi'; *wieźć* (ipf) : *z+wieźć* (pf) 'kuihtua, riutua'). On myös joitakin aspektiltaan perfektiivisiä perusverbejä, joiden imperfektiivinen parikki on korrelatiivisessa johtosuhteessa perfektiiviseen parikkiin eroten siitä vartalosuffiksiltaan (*paść* (pf) : *pad+a+ć* (ipf) 'vaipua, pudota, kaatua, kuolla (eläimistä)'). Imperfektiivisellä parikilla kuvataan vähittäistä tai toistuvaa ja perfektiivisellä parikilla punktuaalista ja kerrallista muutosta. Prefiksin tehtävänä on ilmaista perfektiivistä aspektia (uuteen tilaan joutumista) muutoksen laatua spesifioimatta. Verbikohtaisesti prefiksittömästä imperfektiivisestä parikista voidaan lisäksi johtaa yhdellä tai useammalla prefiksillä keskenään lähimerkityksisiä perfektiivisiä johdoksia ja niille vielä monesti suffiksin vaihdolla imperfektiivinen parikki (84). Osa johdoksista ilmaisee teonlaatua (esim. distributiivisuutta inkoatiivisuutta tai tuloksen pientä määrää). Merkitys on voinut prefiksin myötä myös abstraktistua. Tapahtuman tulosta spesifioivia resultatiiveja ei yleensä esiinny.

(84)

gasnąć

> *z+gaśnąć*

> *za+gasnąć* > *za+gasać* > *do+gasnąć* > *do+gasać*

> *po+gasnąć*

> *przy+gasnąć* > *przy+gasać*

> *wy+gasnąć* > *wy+gasać*

Merkitykseltään refleksiiviset johdokset (ks. edellä jakso 4.4) kuvaavat tilannetta, jossa aktiivinen toimija (lauseen subjekti agentin roolissa) kohdistaa johdoksen kantaverbin tarkoittaman teon itseensä (lauseen subjekti patientin eli kohteen roolissa). Refleksiivijohdoksen kuvaaman tapahtuman tuloksena on muutos subjektitarkoitteen tilassa. Muutoksen laatu periytyy johdoksen kausatiiviselta kantaverbiltä. Verbin refleksiivisyyttä merkitään suomessa yleisimmin *UtU*-suffiksilla ja puolassa *się*-refleksiivillä. Refleksiivijohdokset ovat aspektiominaisuuksiltaan rajahakuisia. Puolassa ne muodostavat aspektipareja.

Suomessa refleksiivijohdos on kontekstista (esim. ajan määritteistä) riippuen tuloksesta joko muutokseen (tulokseen) hakeutuvaksi duratiiviseksi tapahtumaksi tai tuon tapahtuman tulokseksi (uudeksi lopputilaksi) (*hän pukeutui tunnin ~ hän pukeutui hetkessä*). Puolassa taas duratiivista tapahtumaa kuvataan aspektiparin imperfektiivisellä ja tapahtuman tulosta perfektiivisellä parikilla (*ubierał się* (ipf) *godzinę* 'hän pukeutui tunnin' ~ *ubrał się* (pf) *w godzinę* 'hän pukeutui tunnissa'). Ajan mää-

ritteet kollokoivat aspektimerkitysten kanssa siten, että imperfektiiviseen verbiin liittyy akkusatiivisijainen (*godzinę* 'tunnin') määrite ja perfektiiiviseen verbiin määrite prepositiokonstruktio *w* + akkusatiivi (*w godzinę* 'tunnissa').

Refleksiivijohdoksen kuvaama tulos on mahdollista suomessa ja joskus myös puolassa spesifioida resultatiiveilla: *hän peseytyi puhtaaksi*; *poika pukeutui prinsiksi*; *przebrał się* (pf) *za królewicza* 'hän pukeutui prinssiksi'. Puolan prefiksillisten refleksiivijohdosten prefiksit merkitystehtävineen on pääosin peritty kausatiivisilta kantaverbeiltä (jakso 4.4.2 esim. 46c)

Merkitykseltään automatiiviset johdokset (jakso 4.4) kuvaavat tilannetta, jossa lauseen subjekti on johdoksen tarkoittaman muutoksen toimimaton läpikävijä (rooliltaan neutraali tai kohde), eli muutos subjektitarkoitteen tilassa vaikuttaa tapahtuneen ikään kuin itsestään. Tuon muutoksen (muuttumisen) morfologisena merkitsimenä ovat suomessa *U*-johtimet ja puolassa *się*-johdin. Automatiivijohdokset ovat ensisijaisesti verbikantaisia (*pelastaa* > *pelastua*; *ratować* (ipf) : *uratować* (pf) 'pelastaa' > *ratować się* (ipf) : *u+ratować się* (pf) 'pelastua'). Johdosten kantaverbinä voi olla myös denominaalinen verbijohdos (*haava* > *haavo+itta+a* > *haavo+itt+u+a*; *rana* 'haava' > *ranić* (ipf) : *z+ranić* (pf) 'haavoittaa' > *ranić się* (ipf) : *z+ranić się* (pf) 'haavoittua'; *varasto* > *varastoida* > *varastoitua*; *magazyn* 'varasto' > *magazynować* (ipf) : *z+magazynować* (pf) 'varastoida' > *magazynować się* (ipf) : *z+magazynować się* (pf) 'varastoitua', ks. 4.4.5.4). Refleksiivijohdosten tavoin ne kuvaavat samaa muutosta kuin transitiivinen kantaverbinsä.

Automatiivijohdokset voivat olla aspektiominaisuuksiltaan rajaavia tai rajahakuisia. Verbin aspektiominaisuuksista riippuu sen kanssa kollokoivien ajan määritteiden laatu. Esim. verbiin *haavoittua* sopii inessiivisijainen ajan määrite muttei osma, eli sen aspektimerkitys on rajaava: *hän haavoittui hetkessä* mutta ei **hän haavoittui hetken*. Verbi *avautua* ei luontevasti kollokoi osman kanssa, mutta toisaalta se voi esiintyä rajahakuisena tilanteessa, jossa esim. *ovi avautuu avautumistaan vähitellen, kunnes se on (ihan) auki*.

Puolan automatiivijohdokset ovat valtaosin aspektipareja. Ne perustuvat joko suffiksikorrelaatioon (*otwier+a+ć się* (ipf) : *otworz+y+ć się* (pf) 'avautua') tai koostuvat prefiksittömästä imperfektiivisestä ja prefiksillisestä perfektiiivisestä parikista (*ratować się* (ipf) : *u+ratować się* (pf) 'pelastua'). Verbin imperfektiivistä parikkia käytetään ilmaisemaan johdoksen kuvaaman tapahtuman duratiivisuutta, muutokseen pyrkimistä tai toistuvuutta, kun taas perfektiivinen parikki kuvaa tapahtuman tuloksena olevaa kerrallista muutosta (*otwierać się* (ipf) : *otworzyć się* (pf) 'avautua': *drzwi otwierały się* (ipf) *bardzo powoli* 'ovi avautui hyvin hitaasti' ~ *drzwi otworzyły się* (pf) *nagle* 'ovi avautui äkkiä').

Automatiivijohdosten kuvaamaa muutosta voidaan niin suomessa kuin puolassakin spesifioida resultatiiveilla: *hän pelastui rannalle*; *ovi avautui ammolleen*; *leipä paistui kullanruskeaksi*; *uratował się* (pf) *na brzeg* 'hän pelastui (myös refleksiivinen merkitys 'pelastautui') rannalle'; *drzwi otworzyły się na oścież* 'ovi avautui ammolleen'.

Sellaiset suomen *U*-vartaloiset automatiivijohdokset, joilla on selvä transitiivikanta, muodostavat (yhdessä subjektin kanssa) ns. johdospassiivin. Se ilmoittaa, että subjektitarkoitetta kohtaa johdoksen tarkoittama muutos (*asia järjestyy kyllä*) (ISK §

1344). Johdospassiivilla voi myös olla modaalinen 'mahdollisuuden' merkitys, kun halutaan kuvata subjektitarkoitteeseen kohdistuvan muutosprosessin laatua (etenkin sen helppoutta tai vaikeutta), jota ilmaistaan tavan adverbialilla esim. *tämä maali levittyy helposti/hyvin/huonosti* (ks. edellä jaksot 3.8.1 ja 3.8.2). Puolassa tätä suomen luonteeltaan passiivista, modaalisen tulkinnan saavaa konstruktiota vastaa pitkälti konstruktio *się* + imperfektiivisen tekoverbien 3. p. sg/pl. + tavan adverbiali: *ten chleb się trudno kroi* 'tätä leipää on vaikea leikata'.

Nominikantaisia muuttumisjohdoksia ovat adjektiivi- ja substantiivikantaiset translatiivijohdokset, esim. *viisas* > *viisastua*; *mądry* 'viisas' > *mądrzeć* (ipf) : *z+mądrzeć* (pf) 'viisastua'; *ukko* > *ukkoontua*; *dziad* 'ukko' > *dziadzieć* (ipf) : *z+dziadzieć* (pf) 'ukkoontua' sekä vain substantiivikantaiset merkitykseltään reseptiiviset (*home* > *homehtua*; *pleśń* 'home' > *pleśnieć* (ipf) : *s+pleśnieć* (pf) 'homehtua') ja direktionaaliset johdokset (*ranta* > *rantautua*; *ład* 'manner' > *łądować* (ipf) : *wy+łądować* (pf) 'laskea maihin, rantautua'). (Jaksot 4.4.5.2–4.4.5.5.) Aspektiominaisuuksiltaan johdokset ovat rajahakuisia, joten niillä voidaan kuvata sekä duratiivista että punktuaalista tapahtumaa: hän laihtui laihtumistaan koko syksyn; hän laihtui viikossa huomattavasti. Puolan johdokset muodostavat aspektipareja, joissa perfektiivinen pariksi johdetaan tyypillisesti imperfektiivisestä prefiksillä, joka ilmaisee muutosprosessin loppurajaa (teelisyy): *cały czas chudł i chudł, aż s+chudł prawie nie do rozpoznania* 'hän laihtui ja laihtui, kunnes oli laihtunut melkein tuntemattomaksi'.

Prefiksillä voidaan ilmaista myös johdoksen teonlaatua, esim. sen distributiivisuutta, inkoatiivisuutta tai johdoksen tarkoittaman muutoksen pienuutta/suuruutta (ks. edellä jakso 4.4.5.2 esimerkit 55a–e ja 4.4.5.4 esimerkki 59d). Kannattaa panna merkkeille, että suomen nominikantaisista muuttumisjohdoksista ei voida johtaa teonlaatujohtoksia lainkaan (esim. *homehtua* > **homehtuilla*, *laihtua* > **laihtuilla*).

Sekä suomen että puolan nominikantaisissa muuttumisjohdoksissa itse muutosprosessia merkitsevät johtosuffiksit (suomessa suffiksi *-ne-* (: *-t-*) ja *U-*suffiksit, puolassa ennen muita suffiksi *-e-/ej-*) sekä puolassa lisäksi konfiksin komponenttina esiintyvä *się*-refleksiivi. Tuloksena olevaa subjektitarkoitteen tilanmuutoksen laatua kuvataan sekä suomessa että puolassa ensisijaisesti kantanominilla: *terve* > *terve+hty+ä*; *zdrowy* > *zdrowi+e+ć*. Suomessa tulosta voidaan lisäksi helposti vahvistaa ja kuvailla translatiivisijaisella predikatiiviadverbialilla (resultatiivilla): hän laihtui **luurangoksi**, leipä homehtui **vihreäksi** (ks. edellä jakso 4.4.5.2). Puolassa tällaiset kuvailevat resultatiivit (jakso 6.1.1) ovat vähemmän tyypillisiä esim. *schudł* (pf) ***na szkielet*** 'hän laihtui luurangoksi' on mahdollinen, mutta lauseeseen *chleb spleśniał* (pf) 'leipä homehtui' ei resultatiivia voi luontevasti lisätä.

Puolan intransitiivisilla subjektitarkoitteen paikanmuutosta ilmaisevilla deverbaisilla prefiksijohdoksilla ei ole suomessa johdosvastineita (jakso 4.5), vaan niiden kuvaamaa useimmiten latiivista tai separatiivista muutosta ilmaistaan suomessa joko puolan johdoksen kantaverbin merkitysvastineella ja kontekstilla tai yleismerkityksillä kattoverbeillä (latiiviset saapua, tulla johonkin ja separatiiviset lähteä jostakin, poistua jostakin, ks. jakso 6.1.1) puolan johdoksen kantaverbin merkitysvastineen ilmaistessa saapumis-, lähestymis-, lähtemis- tai poistumistapaa. Tällainen jo prefiksin resultatiivistama liikeverbi saa puolassa resultatiiviseksi täydennyksekseen latiivisen

ja/tai separatiivisen prepositiokonstruktion ja sen merkitysvastine suomessa tulo- ja/tai erosijaisen adverbiaalin (*dobiegł do domu* 'hän saapui kotiin juosten'; *wybiegł z domu* 'hän lähti kotoa juosten').

6.1.4 Koonti: muutoksen ja tuloksen ilmaiseminen suomen ja puolan verbijohdoksissa

Suomen verbinjohtimet ovat nomini- tai verbikantaan liittyviä suffikseja. Ne jakautuvat selvimmin kausatiivisiin, lauseen objektitarkoitteen tilan muuttamista ilmaiseviin (*t*)*tA*-johtimiin ja subjektitarkoitteen tilan muuttumista ilmaiseviin *U*-johtimiin usein niin, että muuttamis- ja muuttumisjohdokset muodostavat samaa muutosta kielentäviä transitiivisen (vähintään kaksipaikkaisen) ja intransitiivisen (yksipaikkaisen) verbin pareja. Johdon suunta vaihtelee (transitiivinen kantaverbi > intransitiivinen johdos *kaata+a* > *kaat+u+a*, *helpo+tta+a* > *helpott+u+a*; intransitiivinen kantaverbi > transitiivinen johdos *keinua* > *keinu+tta+a*; *kyps+y+ä* > *kyps+yttä+ä*). Muuttamisjohtimet tuovat johdokseen merkityksen 'joku/jokin aiheuttaa muutoksen objektitarkoitteen tilassa eli muuttaa objektitarkoitteen tilaa/tilan (joksikin)' ja muuttumisjohdokset merkityksen 'joku/jokin muuttuu subjektitarkoitteen tilassa (joksikin)'. Muutosprosessi päättyy tulokseen, jonka ilmaisemistavoilta verbi- ja nominikantaiset johdokset eroavat toisistaan. Esimerkiksi tilanteissa *kaadan puuta/puun* ja *puu kaatuu* tuloksena on puun asennon kerrallinen tai vähittäinen muutos (myös siihen hakeutuminen), jonka laatua ei deverbaalisissa johdoksissa *kaataa*, *kaatua* ole tarkemmin spesifioitu. Spesifiointi on verbikohtaisesti mahdollista erillisen resultatiivin avulla *hän kaatoi puun maahan*, *puu kaatui maahan*. Nominikantaisten johdosten kuvaaman teon tai tapahtuman tuloksena on useimmissa merkitysryhmissä kantanoniminin tarkoite (esim. faktiiviset *lyhentää*, *haavoittaa*; translatiivinen *lyhentyä*, reseptiivinen *haavoittua* ja direktionaaliset *varastoida*, *varastoitua*). Instrumentatiivi- ja instruktiivijohdoksille, joissa on paljon käsittelemis- ja valmistamisverbejä, on tyypillistä multiresultatiivisuus. Sitä ilmaistaan resultatiiveilla (*sahata poikki*, *rasvata kiiltäväksi*). Privatiivijohdoksilla kuvataan kantasubstantiivin tarkoitteen poistamista: tällöin esim. teon *ruotia kala* tuloksena on *ruodoton kala*.

Verbinjohto vaikuttaa myös suomen johdosten aspektiominaisuuksiin. Muutokseen johtavien dynaamisten tilanteiden sisäinen aikarakenne eli aspekti voi olla rajaamaton tai eri tavoin rajattu. Tilat sitä vastoin ovat staattisina rajaamattomia. Rajaamattomia tilanteita kuvataan tyypillisesti aspektiluonteeltaan rajapakoisilla (tilaverbit) tai rajahakuisilla (muutosverbit) verbeillä ja rajattuja tilanteita rajahakuisilla tai rajaavilla verbeillä (muutosverbit). Muutosjohdokset ovat tyypillisesti rajahakuisia. Tämä tulee lausetasolla esiin mm. muuttamisjohdosten objektin partitiivi- ja akkusatiivisijojen vaihteluna sekä siinä, valikoituuko muuttamis- ja muuttumisjohdosten kanssa ajan määritteeksi akkusatiivisijainen osma vai inessiivisijainen adverbiaali. Teonlaatujohtoksista aspektiominaisuuksiltaan rajaavia ovat momentaani- ja inkoatiivijohdokset ja rajapakoisia frekventatiivi- ja kontinuatiivijohdokset.

Verbinjohtoprosessit ovat siis vaikuttaneet suomen verbien (i) kausatiivisuuteen (yleisemmin transitiivisuuteen) ja ei-kausatiivisuuteen (yleisemmin intransitiivisuuteen), (ii) johdosten ilmaiseman resultatiivisuuden luonteeseen sekä (iii) johdosten

aspektiominaisuuksien laatuun. Suomen muuttamis- ja muuttumisjohdosten merkityksen väljyys ja siihen liittyen niiden tarkoittaman toiminnan tuloksen spesifioimattomuus ovat seurausta muutosjohtimien toimivien suffiksien yleismerkityksisyydestä: 'joku/jokin **muuttaa** jotakin/jonkin (joksikin)'; 'joku/jokin **muuttuu** (joksikin)'. Resultatiivisuus ilmiresultatiivisuutena on suomessa nominikantaisten verbijohdosten ominaisuus, kun taas verbikantaisiin johdoksiin kytkeytyy luontevammin erillinen resultatiivi (toinen predikaatio). Vaikka verbinjohto vaikuttaakin monin tavoin johdosten aspektuaalisiin ominaisuuksiin, ne ilmentyvät selvemmin lauseen ja tilanteen kuin verbileksemin tasolla. Verbinjohto on merkittävänä osasyynä suomen leksikalisoitustrategioiden suhteellisen suureen suoruuteen, sillä verbijohdoksiin ei juuri kielennetä esim. subjektin tai objektin semanttisia ominaisuuksia, kuten puolassa.

Suomen suhteellisen läpinäkyvään suffiksijohdon tuloksena syntyneeseen muuttamis- ja muuttumisjohdosten systeemiin verrattuna puolan muutosjohdosten muodostama systeemi on morfosemanttiselta rakenteeltaan huomattavan monisäikeinen ja heikosti läpinäkyvä. Puolassa verbejä johdetaan suuntaisesti suffikseilla (nominikannoista), prefikseillä (verbikannoista), *się*-refleksiivillä (verbikannoista) sekä erityyppisistä johtimista koostuvilla konfikseilla (nomini- ja verbikannoista).

Suuntainen suffiksijohdo rajoittuu nominikantoihin, kun taas prefiksijohdo ja *się*-johto ovat verbikantaisia. Johtosuffiksien keskeisenä tehtävänä on verbistää nomineja. Muuttamisjohdoksia (merkitykseltään faktiivisia, instruktiivisia, instrumentatiivisia, privatiivisia tai direktionaalisia) johdetaan ennen muuta suffikseilla *-i/-y/-o-* (selvimmin transitiivistava suffiksi) sekä *-owa/-uj-*, muuttumisjohdoksia (ensi sijassa translatiivi- ja reseptiivijohdoksia) puolestaan suffikseilla *-e/-ej-*, *-nie/-niej-* ja *-nq/-n-*. Tällaiset johdokset ovat aspektiltaan imperfektiivisiä, ja niiden perfektiivinen parikki, joka kielentää muutosprosessin päättymistä, johdetaan niistä prefiksillä. Muutosprosessin tulosta kuvaa joko kantanominin tarkoite (faktiivijohdokset), tai kuten esim. multiresultatiivisilla instrumentatiivijohdoksilla, erilaiset resultatiivit. Prefiksit voivat toimia paitsi perfektiivisen aspektin myös erilaisten perfektiivistien teonlaatujen tunnuksena sekä selektiivisenä, lauseen subjekti- tai objektitarkoitteen valikoitumiseen vaikuttavana tekijänä.

Puhtaasti aspektuaalinen funktio suffikseilla on deverbaalisissa keskenään korrelaatiojohtosuhteissa olevissa suffiksipareissa, joissa suffikseilla ei johdeta uusia verbidenotaatioita, vaan niiden vaikutus kohdistuu kantaverbin aspektiominaisuuksiin.

Się-johto on perusluonteeltaan transitiiviverbejä intransitiivistavaa. Kantaverbinä on tyypillisesti leksikaalinen kausatiivi tai leksikaalisen kausatiivin prefiksijohdos, joten johtoprosessissa syntyy muuttamisverbeistä muuttumisverbejä. *Się*-johdin voi liittyä sekä aspektiltaan imperfektiivisiin että perfektiivisiin verbeihin. *Się*-johto vertautuu hyvin suomen *U*-muuttumisjohtoon.

Prefikseillä johdetaan (i) uusia verbejä, (ii) teonlaatujohdoksia ja (iii) aspektijohdoksia. Jotkin prefiksijohdokset ja prefiksin ja *się*-johtimen sisältävät konfiksit ovat lisäksi saaneet etenkin perfektiivisen aspektiin kytkeytyviä modaalaisia merkityksiä.

Prefiksit eroavat muista johtimista siinä, että niillä on leksikaalislähtöinen ominaismerkitys. Merkitys on alun alkaen latiivinen tai separatiivinen, mikä näkyy vielä selvästi etenkin liikeverbien prefiksijohdoksissa. Alettuaan kytkeytyä monen muunkin laisiin kantaverbeihin ne ovat kehittyneet polyseemisiksi ja monifunktioisiksi.

Niiden keskeisiä funktioita on (ensi sijassa) dynaamisten kantaverbien resultatiivistaminen. Tällaisissa johtoprosesseissa on syntynyt ilmiresultatiivisia verbejä, joissa yleismerkityksinen prefiksilähtöinen resultatiiviverbi toimii kattoverbinä ja kantaverbi kuvaa tapaa, jolla tulokseen pyritään/päästään. Ilmiresultatiivisen kausatiivijohdoksen voidaan siis nähdä koostuvan kahdesta verbaalisesta merkityksestä: prefiksistä muokkautuneesta resultatiiviverbistä ja dynaamisesta kantaverbistä. Puolan 17 verbiprefiksistä on eri kantaverbien yhteydessä syntynyt satakunta kattoverbiä (verbitaksonomian ylin taso).

Myös sillä, että puolan muutosverbeihin nojaavat leksikalisointistrategiat ovat tyypillisesti epäsuorempia kuin suomen, on juurensa verbinjohdossa. Puolan verbijohdoksiin on kielennetty useammanlaista semanttista tietoa kuin suomen: (i) kielipillinen verbinaspekti vs. suomen verbien aspektiominaisuudet, (ii) muutokseen haikutuvan teon tai tapahtuman kulkua (sen kestoa ja kerrallisuutta) sekä tuloksen määrää ja laatua modifioivat teonlaadut vs. suomen frekventatiivinen ja momentaaminen teonlaatu, (iii) intransitiivisuus/transitiivisuus (myös suomessa), (iv) muutos ja ilmitulos vs. suomen tuloksen ilmaisemisen syntaktiset keinot, kuten objektin sijanvaihtelu, (v) subjekti- ja objektitarkoitteen merkityspohjainen valikoituminen vs. suomen yleismerkityksiset muutosverbit.

Suomen ja puolan muutosjohdosten toisistaan poikkeava semanttinen rakenne tulee esiin myös johdosten hierarkkisessa luokittelussa verbitaksonomioiden eroina mm. siten, että suomen muutosjohdokset muodostavat laakeita ja pensastavia taksonomioita, joille on ominaista lähimerkityksisten johdosten vähyys, kun taas varsinkin puolan prefiksijohdoksilla on runsaasti toisaalta samakantaisia prefiksillisiä lähisyronyymejä (esim. monet liikkumisverbit ja tekoverbit, varsinkin käsittelemisverbit) ja toisaalta osa kattoverbeistä on voinut syntyä useammasta kuin yhdestä prefiksistä (mm. ne, joiden merkitysvastineita suomessa ovat verbit *saapua*, *lähteä*, *peittää*, *avata*; edellä jakso 6.1.2). Tämän kaiken ansiosta puolan muutosverbien sanastorakenne on suomeen verattuna syvä (ks. myös Pajunen 2001: 59–69).

6.2 Tilajohdosten semanttinen sisältö

Suomen ja puolan tilaverbeissä on niin johtamattomia perusverbejä (esim. *asua*, *elää*, *nukkua*, *olla*, *seistä*, *valvoa*; *być* 'olla', *czuwać* 'valvoa', *mieszkać* 'asua', *żyć* 'elää', *spać* 'nukkua', *stać* 'seistä') kuin johdoksiakin. Vaikka kummassakaan kielessä on tilajohdoksia, niillä ei ole nimenomaisesti tilan ilmaisemiseen erikoistuneita johtimia. Fyysisiä ja mentaalisia tiloja kuvaaville johdosryhmille on yhteistä se, että niiden tarkoittamiin tiloihin voi esim. subjektin semanttisesta roolista riippuen sisältyä myös lievää toiminnallisuutta, joka mahdollistaa johdosten verbikohtaisen sekundäärin resultatiivistamisen.

Keskeinen molemmissa kielissä esiintyvä johdosryhmä ovat nominikantaiset essentiaalijohdokset (*isännöidä*, *tuomaroida*, *sairastaa*, *viisastella*) (ks. jakso 4.6), joissa johtimet toimivat verbistiminä ja johdoksen merkitys määräytyy kantanominin merkityksestä käsin. Tila- ja toimintaverbien välimaastoon sijoittuvia johdoksia ovat lisäksi ns. toiminnalliset tunneverbit (jaksot 3.8.3 ja 4.6.3) ja statiiviset tunneverbit (ks. jakso 4.6.3). Suomen tilajohdokset ovat tunnekausatiivijohdoksia lukuun otta-

matta nominikantaisia, puolan toiminnalliset tunneverbit verbikantaisia ja statiiviset tunneverbit joko johtamattomia perusverbejä tai johdoksia, jotka ovat usein leksikaalistuneita.

Suomen toiminnalliset tunneverbit ovat valtaosin nominikantaisia johdoksia: esim. *hermoilla*, *ihmetellä*, *kummastella*, *vihoitella*. Niitä on sekä transitiivisia että intransitiivisia. Aspektiominaisuuksiltaan johdokset ovat rajapakoisia, mitä heijastaa myös transitiiviverbien yhteydessä esiintyvä partitiiviobjekti. Monilla tällaisilla tunneverbeillä on rinnallaan lähimerkityksinen paikallissijainen olotilanilmaus, esim. olla ihmeissään/kummissaan/vihoissaan (ks. Onikki-Rantajääskö 2001: 178–182). Toiminnallisten tunneverbien puolankieliset, aspektiltaan imperfektiiviset merkitysvastineet puolestaan voidaan tulkita johdetuiksi *się*-johtimella niin ikään imperfektiivisistä lähimerkityksisistä (tunne)kausatiiviverbeistä: *dziwię się (temu)* (ipf) 'ihmettelen (sitä)' < *dziwi (mnie to)* (ipf) '(minua) ihmetyttää (se)'.

Suomen toiminnallisia tunneverbejä voidaan verbikohtaisesti käyttää resultatiivimuotissa (murehdit itsesi hautaan). Myös puolassa tällaisen tunneverbin resultatiivistaminen on verbikohtaisesti mahdollista. Esimerkiksi verbistä *martwić się* (ipf) 'olla huolissaan, murehtia' on johdettu prefiksillä perfektiivinen *za*-johdos *za+martwić się* ja sille suffiksinvaihdolla imperfektiivinen parikki *za-martwi+a+ć się* 'nääntyä huoliin' (*zamartwiasz się na śmierć* 'murehdit itsesi hengiltä/kuoliaaksi'). Tällaisessa lauseessa on kaksi resultatiivia, prefiksi *za-* (ks. jakso 6.1.2) ja resultatiivistava täydennys *na śmierć* 'hengiltä, kuoliaaksi'. Suomen tunnekausatiiviverbejä on niin verbi- ja nominikantaisia johdoksia kuin perusverbejäkin. Puolassa niiden merkitysvastineet ovat johtamattomia kausatiivisia perusverbejä. (Ks. edellä jakso 4.2.4.)

Suomen statiiviset tunneverbit ovat ensisijaisesti tunnetilaa ilmaisevia nominikantaisia johdoksia, esim. *inhota*, *kaivata*, *rakastaa*, *sääliä*, *vihata* 'tuntea ihailua/inhoa/kaipausta/rakkautta/sääliä/ vihaa'. Ne ovat transitiivisia (syntaktisesti kaksipaikkaisia) ja aspektiominaisuuksiltaan rajapakoisia. Tilamerkitystä osoittaa (useimmille) johdoksille ominainen partitiiviobjekti. Ne voivat kuitenkin tilanteisesti saada myös akkusatiiviobjektin, joka yhdessä resultatiivisen adverbialitäydennyksen kanssa kuvaa verbin objektitarkoitteen tilassa aiheutettua muutosta (resultatiivimuotti): esim. *vihata joku kuoliaaksi*. Tällöin lauseen subjektin voidaan katsoa toimivan mentaalisenä agenttina akkusatiiviobjektin esiintyessä kokijan roolissa (ks. edellä jakso 4.6.3).

Suomen statiivisten tunneverbien merkitysvastineina puolassa on johtamattomia ja johdettuja aspektiltaan imperfektiivisiä transitiiviverbejä (jotka ovat monesti leksikaalistuneita johdoksia), esim. *kochać* 'rakastaa', *nienawidzić* 'vihata', *podziwiać* 'ihaila', *tęsknić* 'kaivata', *zazdrościć* 'kadehtia', *żalować* 'sääliä'. Niitä ei voi resultatiivistaa, mutta useimmista on mahdollista johtaa inkoatiivinen, aspektiltaan perfektiivinen prefiksijohdos, jonka merkitys on 'alkaa tuntea kantaverbin kuvaamaa tunnetta': *po+kochać kogo/co* (*kogo/co* akkusatiiviobjekti) 'alkaa rakastaa jotakuta/jotakin', *z+nienawidzić kogo/czego* 'alkaa vihata jotakuta/jotakin', *za+ tęsknić za kim/czym*: (*za kim/czym* prepositiokonstruktio *za* + instrumentaalisija) 'alkaa kaivata jotakuta/jotakin', *po+zazdrościć komu* (*komu* datiivi) 'alkaa kadehtia jotakuta', *po+żalować kogo* (*kogo* genetiiviobjekti) 'alkaa sääliä jotakuta'.

Suomen tilaverbit ovat aspektiominaisuuksiltaan rajapakoisia. Verbikohtaisesti niistä voidaan johtaa merkitykseltään frekventatiivisia tai momentaanis-inkoatiivisia teonlaatujohtoksia (*istuskella, istahtaa, nukahtaa*). Puolan tilaverbit puolestaan ovat aspektiltaan imperfektiivisiä parittomia lekseemejä. Niistä on mahdollista johtaa prefikseillä perfektiivisiä teonlaatujohtoksia, jotka ovat merkitykseltään inkoatiivisia (*po-, za-, roz(e)- się, Z-*), terminatiivisia (*do-, prze-*) tai affektis-modaalisia (ks. jaksot 5.2.1.3–5.2.1.5).

Suomen johtamattomat tilaverbit toimivat yleisesti kausatiivijohdosten kantaverbeinä (*nukkua > nukuttaa, valvoa > valvottaa*) (ks. jaksot 4.2.1–4.2.2). Puolassa tällainen kausatiivistaminen tapahtuu prefiksillä ja on marginaalinen ilmiö, joka rajoittuu pieneen määrään kantaverbejä, esim. *być* (ipf) 'olla' > *przy+być* (pf) 'tulla, saapua johonkin'; *spać* (ipf) > 'nukkua' > *ode+spać* (pf) *trudy* 'nukkua rasitus pois' (ks. jakso 3.6). Sen sijaan puolan tunnekausatiiveina esiintyvistä imperfektiivisistä verbeistä johdetaan yleisesti kausatiivijohdoksia prefikseillä, esim. *dziwilo* (ipf) *mnie to cały czas* 'minua kummastutti se koko ajan' > *z+dziwilo* (pf) *mnie to na prawdę* 'se sai minut todella kummastumaan' (ks. jakso 4.2.4 esim. 28a).

Suomen ja puolan tilaverbijohdosten semanttiseen sisältöön vaikuttavat ensi sijassa kantasanan merkitys sekä verbistimenä toimivan johtimen merkityksen neutraalius (tyhjiys), jonka ansiosta sillä voi johtaa sekä transitiivisia että intransitiivisia, muutoksen ilmaisemisen suhteen muodollisesti spesifioimattomia johtoksia. Johtimen semanttinen tyhjiys mahdollistaa myös johdosten tilamerkityksen toiminnallistamisen (i) resultatiivimuotin avulla (transitiiviset ja intransitiiviset verbit) ja (ii) akkusatiiviobjektista ja tulosmääritteestä koostuvalla resultatiivilla (transitiiviverbit). Suomessa tilaverbin resultatiivistamiseen riittää joskus inessiivimuotoisen ajanmääritteen lisääminenkin: *olen siellä minuutissa* 'tulen sinne minuutissa'.

Verbileksikossa tilajohdokset eivät muodosta hierarkkisia taksonomioita. Havainto koskee ei-deskriptiivistä sanastoa, sillä etenkin suomen asentoverbeillä (*istua, seistä, maata*) on runsaasti deskriptiivisiä variantteja (ks. Pajunen 2001: 114–118). Kun lauseen predikaattina on johdettu tilaverbi, leksikalisointistrategia on kummasakin kielessä suora.

Edellä esitetyn suomen ja puolan tilajohdosten vertailun tulokset voi tiivistää näin:

1. Suomessa tilajohdokset ovat tunnekausatiivijohdoksia lukuun ottamatta nominikantaisia, kun taas puolassa nominikantaisuus rajoittuu essentiaalijohdoksiin.
2. Kummassakin kielessä johtimina toimivien suffiksien ainoana tehtävänä on verbistää kantanomini eikä suffikseilla ole nimenomaista tilamerkitystä.
3. Kummankin kielen nominikantaisten tilajohdosten merkitys määräytyy ensi sijassa niiden kantanominista ja käyttöyhteydestä käsin johdinten toimiessa transitiivisuuden vs. intransitiivisuuden suhteen neutraaleina verbistäjinä. Tämä neutraalius mahdollistaa myös tilajohdosten verbi- ja tilannekohtaisen dynaamistamisen ja resultatiivistamisen.
4. Staattisuutensa ansiosta suomen tilajohdokset ovat aspektiominaisuuksiltaan rajapakoisia ja puolan aspektiltaan imperfektiivisiä parittomia lekseemejä.

5. Tilaverbin sisältävän lauseen subjektitarkoitteen semanttinen rooli (kokija tai neutraali) määräytyy johdoksen merkityksestä käsin.
6. Molemmissa kielissä johdosten tilamerkitys on modifioitavissa teonlaatujohtimilla: suomessa frekventatiivi- ja momentaanijohtimilla ja puolassa prefikseillä, jotka kuvaavat tilan kestoa, alku- tai loppuvaihetta sekä sen modaalis-affektisia ominaisuuksia.
7. Suomen intransitiivisia ja transitiivisia tilajohdoksia voi verbikohtaisesti resultatiivistaa resultatiivimuotilla ja transitiivisia tilajohdoksia lisäksi akkusatiiviobjektin ja resultatiivisen adverbiaalinen muodostamalla resultatiivilla.
8. Puolan toiminnallisia tunneverbejä voi verbikohtaisesti resultatiivistaa *za-*prefiksillä.
9. Suomen toiminnallisten tunneverbien merkitysvastineet ovat puolassa verbikantaisia *się*-johdoksia tai myös niiden kanssa lähimerkityksisiä tunnekausatiiveina käytettyjä perusverbejä (*ihmettelen (sitä)* 'dziwię się (temu)/dziwi mnie (to)').
10. Suomessa toiminnallisten tunneverbien rinnalla on usein paikallissijainen olotilanilmaus ja/tai tunnekausatiiviverbi (*ihmettelen ~ olen ihmetyksissäni ~ minua ihmetyttää*).
11. Suomen statiivisten tunneverbijohdosten merkitysvastineet ovat puolassa tyypillisesti johtamattomia perusverbejä tai leksikaalistuneita johdoksia (*kochać* 'rakastaa', *ćieszyć* 'kaivata', *podziwiać* 'ihailla').

6.3 Suomen ja puolan verbijohdosten verbileksikkaa luokittavien merkitysten vertailua

Vaikka suomen ja puolan verbijohdokset voidaankin jakaa perusluonteisesti samoihin päämerkityskategorioihin, kategorioiden sisäisessä rakenteessa on etenkin verbikantaisilla johdoksilla melkoisia eroja. Suurimmat erot koskevat johdoksille ominaisia (i) muutoksen ja tuloksen ilmaisukeinoja, (ii) transitiivisuuden ilmaisumahdollisuuksia (verbien transitiivisuutta/intransitiivisuutta) sekä (iii) johdosten aspektuaalisten ominaisuuksien kielentämistä. Nämä kolme keskeistä merkitysaluetta limittyvät keskenään siten, että muutosjohdoksista kausatiivijohdokset ovat transitiivisia ja eikausatiiviset johdokset intransitiivisia sekä niin että suomen muutosjohdokset ovat aspektiominaisuuksiltaan tyypillisesti rajahakuisia ja puolan aspektipareja.

Esitän seuraavaksi (jaksot 6.3.1–6.3.7) vertailevan koonnin suomen ja puolan luokittavia merkityksiä tuottaneista (tuottavista) verbinjohtoprosesseista. Otan siinä huomioon paitsi itse johtoprosessit myös johdoskategorioille tyypilliset tuloksen ilmaisemiskeinot ja johdosten aspektiominaisuudet.

6.3.1 Suomen muuttamisjohto eli kausatiivijohto

- A. verbikanta (tila-, tapahtuma- tai tekoverbi) + kausatiivisuffiksi > kausatiivijohdos (varsinainen kausatiivi, tunnekausatiivi tai teettojohdos)
- aspektiominaisuudet: rajahakuisuus
- tuloksen ilmaiseminen: kantaverbi, resultatiivi, objektin sijavaihtelu
- B. nominikanta
1. substantiivikanta + verbistävä kausatiivisuffiksi > kausatiivijohdos (merkitys faktiivinen, instruktiivinen, instrumentatiivinen, privatiivinen tai direktionaalinen)
 2. adjektiivikanta + verbistävä kausatiivisuffiksi > kausatiivijohdos (merkitys faktiivinen)
- aspektiominaisuudet: rajahakuisuus
- tuloksen ilmaiseminen: kantanominin tarkoite, objektin sijavaihtelu, resultatiivi

6.3.2 Puolan muuttamisjohto eli kausatiivijohto

- A. verbikanta (leksikaalinen kausatiivi) + resultatiivinen prefiksi > kausatiivijohdos (1. perfektiiivinen ilmiresultatiivinen kausatiivijohdos, 2. imperfektiivinen tunnekausatiivijohdos)
1. ilmiresultatiivinen kausatiivijohdos
- aspektiominaisuudet: aspektiparin perfektiiivinen parikki, imperfektiivinen parikki muodostetaan vartalosuffiksin vaihdolla
- tuloksen ilmaiseminen: verbistynyt prefiksi (kattoverbi), muu resultatiivi
2. tunnekausatiivijohdos
- aspektiominaisuudet: imperfektiivinen pariton lekseemi
- tuloksen ilmaiseminen: ei ilmaisinta
- B. nominikanta
1. substantiivikanta + verbistävä transitiivisuffiksi > kausatiivijohdos (merkitys faktiivinen, instruktiivinen, instrumentatiivinen, privatiivinen tai direktionaalinen, aspekti imperfektiivinen)
- aspektiominaisuudet: aspektiparin imperfektiivinen parikki, perfektiiivinen parikki muodostetaan prefiksillä
- tuloksen ilmaiseminen: imperfektiivinen parikki: muutokseen hakeutuminen, perfektiiivinen parikki:
- muutoksen toteutuminen; kantanominin tarkoite

2. adjektiivikanta + verbistävä prefiksin ja suffiksin muodostama konfiksi >kausatiivijohdos (merkitys faktiivinen, aspekti perfektiivinen)

aspektiominaisuudet: aspektiparin perfektiivinen parikki, imperfektiivinen parikki muodostetaan vartalosuffiksin vaihdolla

tuloksen ilmaiseminen: kantanominin tarkoite

6.3.3 Suomen muuttumisjohto

- A. verbikanta (leksikaalinen kausatiivi, kausatiivijohdos) + muuttumissuffiksi > muuttumisjohdos (merkitys refleksiivinen tai automatiivinen)

aspektiominaisuudet: rajahakuisuus

tuloksen ilmaiseminen: subjektitarkoitteen tilanmuutokseen hakeutumista ja muutoksen toteutumista voidaan ilmaista ajan määritteillä (kuinka kauan?; kuinka pitkässä ajassa?)

- B. nominikanta

1. substantiivikanta + verbistävä muuttumissuffiksi > muuttumisjohdos (merkitys translatiivinen, reseptiivinen tai direktionaalinen)
2. adjektiivikanta + verbistävä muuttumissuffiksi > muuttumisjohdos (merkitys translatiivinen)

aspektiominaisuudet: rajahakuisuus

tuloksen ilmaiseminen: kantanominin tarkoite; subjektitarkoitteen tilanmuutokseen hakeutumista ja sen toteutumista voidaan ilmaista ajan määritteillä (kuinka kauan?; kuinka pitkässä ajassa?)

6.3.4 Puolan muuttumisjohto

- A. verbikanta (leksikaalinen kausatiivi tai sen resultatiivinen prefiksijohdos) + refleksiivi *się* > muuttumisjohdos (merkitys refleksiivinen tai automatiivinen)

aspektiominaisuudet: aspektiparit

tuloksen ilmaiseminen: subjektitarkoitteen tilanmuutos

- B. verbikanta (liikkumisverbi) + prefiksi > muuttumisjohdos

aspektiominaisuudet: aspektiparin perfektiivinen parikki, jonka imperfektiivinen parikki muodostetaan vartalosuffiksin vaihdolla

tuloksen ilmaiseminen: paikan muutos, jota ilmaistaan prefiksillä

- C. nominikanta

1. substantiivikanta + muuttumissuffiksi > muuttumisjohdos (merkitys translatiivinen, reseptiivinen tai direktionaalinen)

2. substantiivikanta + konfiksi, jossa *siġ*-aines > muuttumisjohdos (merkitys translatiivinen)
3. adjektiivikanta + muuttumissuffiksi > muuttumisjohdos (merkitys translatiivinen)
4. adjektiivikanta + konfiksi, jossa *siġ*-aines > muuttumisjohdos (merkitys translatiivinen)
5. aspektiominaisuudet: aspektiparin imperfektiivinen parikki, jonka perfektiivinen parikki muodostetaan prefiksillä
6. tuloksen ilmaiseminen: kantanominin tarkoite

6.3.5 Suomen essentiaali johto

nominikanta + verbistävä suffiksi > essentiaali johdos

aspektiominaisuudet: rajapakoisuus

tuloksen ilmaiseminen: tilannekohtaisesti mahdollinen akkusatiiviobjekti

6.3.6 Puolan essentiaali johto

nominikanta + verbistävä suffiksi > essentiaali johdos (aspekti imperfektiivinen)

aspektiominaisuudet: imperfektiivinen pariton lekseemi

tuloksen ilmaiseminen: ei tulosta

6.3.7 Muu tilajohto

suomen toiminnalliset ja statiiviset tunneverbit

aspektiominaisuudet: rajapakoisuus

tuloksen ilmaiseminen: verbikohtaisesti mahdollista resultatiivimuotissa

6.4 Tulokset

Olen tässä tutkimuksessa vertaillut suomen ja puolan johdetun verbileksikon merkitysrakennetta kummankin kielen verbinjohtosysteemin morfosemanttisen analyysin pohjalta. Vertailu rakentuu suomen ja puolan vastavuoroiselle vastakkainasettelulle, jonka ensisijaisena vertailuperustana (*tertium comparationis*) on verbinjohto.

Kahden johdosvaltaisen, mutta johtamiskeinoiltaan varsin erilaisen kielen verbi-johdosten vertailun tuloksilla on sekä lingvististä että kielididaktista painoarvoa. Onhan verbillä tilanteiden kielentämisessä keskeinen asema. Verbi on lauseen napa, jonka merkityksestä sen täydennykset, määritteet ja lauseen rajattuus ensi sijassa riippuvat. Suomen ja puolan verbinjohtosysteemejä yksityiskohtaisesti vertailemalla on mahdollista löytää ratkaisuja myös moniin verbien käyttäytymistä ja käyttöä koskeviin kielididaktisiin ongelmiin, joita syntyy kahden erilaisen verbinjohtosysteemin

kohdatessa. Tällaisen vertailun tuloksia voidaan hyödyntää sana- ja oppikirjojen laatimisessa, ja koska verbiprefiksaatio on yleisslaavilainen ilmiö (ks. esim. Śmiech 1986: 10–11), *mutatis mutandis* (eli tarpeellisin muutoksin) myös suomen ja muidenkin slaavilaisten kielten vertailussa.

Johtosysteemien monista eroista huolimatta verbijohdosten kolme päämerkityskategoriaa ovat suomessa ja puolassa samat: muuttamis- eli kausatiivijohdokset, muuttumis- eli antikausatiivijohdokset tai ei-kausatiiviset johdokset sekä muutosta ilmaisemattomat essentiaali-johdokset. Koska valtaosa verbijohdoksista on muutosverbejä, on ollut erityisen tärkeää selvittää, miten muutosta ja sen tulosta ilmaistaan kummankin kielen verbilekseemeissä sekä pyrkiä tämän pohjalta määrittämään muutostjohdosten asemaa suomen ja puolan verbileksikon merkitysrakenteessa. Muutosverbien vertailu antaa myös avaimen puolan deverbaalista verbinjohtoa hallitsevan monisäikeisen verbiprefiksisysteemin perustoimintatapojen oivaltamiseen.

Muutoksen ilmaiseminen verbilekseemeissä on tiukasti sidoksissa verbien aspektiomaaisuuksiin ja siihen, miten ne vaikuttavat lauseiden ja tilanteiden rajattuuteen. Puolassa verbeihin kieliopillistunut aspekti on lauseen tai tilanteen rajattuuden ilmaisemisessa hallitseva tekijä, josta niiden muut rakenneosat riippuvat, kun taas suomen verbien aspektimerkityksille on ominaista joustavuus. Siitä todistaa esim. mahdollisuus käyttää resultatiivimuottia, jossa rajapakoinen verbi esiintyy rajahakuisena (ISK § 482) niin kuin myös se, että perusluonteeltaan rajapakoisten frekventatiivijohdosten objekti voi olla tilanteisesti akkusatiivissa (*selailin kirjaa (läpi)* : *selailin kirjan läpi*), mikä tekee tilanteesta rajatun (Łączak 2000; ISK § 352). Tutkimuksen tärkeimmät tulokset voi lyhyesti esittää näin:

1. **Muutos ja tulos (resultatiivisuus):** Suomen ja puolan johdetun verbileksikon merkitysrakenteen pääero on siinä, miten kummankin kielen verbijohdokset kielentävät muutosta ja sen tulosta. Suomessa yleismerkityksistä kausatiivista ja ei-kausatiivista muutosta kielentävät ennen muuta (*t*)*tA*- ja *U*-johtimet. Tulos kielentyy verbijohdokseen kantasanan ollessa nomini tai intransitiiviverbi. Puolassa kausatiivista muutosta ja sen tulosta kielentävät verbikantaan liittyvät leksikaalislähtöiset prefiksit, ei-kausatiivista muutosta puolestaan verbikantainen *się*-johdin ja kantaverbiltä periytyneet prefiksit. Nominikantaisilla muutosjohdoksilla muutosta ilmaistaan verbilekseemeissä kantanominilla ja/tai niiden resultatiivisilla täydennyksillä.
2. **Verbileksikon merkitysrakenne:** Puolan verbileksikon merkitysrakenteelle leimaa-antava prefiksijohdosten ydinryhmä ovat tekoverbien (etenkin käsittelemis- ja valmistamisverbien), niistä johdettujen tapahtumaverbien sekä lokomotionaalisten, paikan muutosta ilmaisevien liikeverbien (termistä ks. Pajunen 2001: 185–186) resultatiivijohdokset. Yksittäisillä näihin ryhmiin kuuluvilla kantaverbeillä voi olla toista kymmentäkin prefiksijohdosta, jotka yhdessä kantaverbin kanssa muodostavat hierarkkisen, rakenteeltaan syvän hyperonyymi-hyponyymi-suhteeseen perustuvan verbitaksonomian. Suomen verbileksikossa tällaisten puolan yhdestä kantaverbistä johdettujen prefiksijohdospesyeiden merkitysvastineena on tavallisesti yksi verbilekseemi tilanteisine täydennyksineen ja määritteineen. Puolaan verrattuna suomen resul-

tatiivisten teko-, tapahtuma- ja liikeverbien hierarkkinen rakenne onkin laakea.

Puolan hierarkkiset verbijohdostaksonomiat voivat perustua myös kantaverbien merkityksen kirvoittamaan prefiksien polysemiaan ja mahdollisuuteen tulkita prefiksin merkitys resultatiiviverbillä. Eri kantaverbiryhmiin kytkeytyneenä prefiksi verbistyy erilaisiksi resultatiiviverbeiksi (kattoverbeiksi, ks. edellä 6.1.2). Tällöin taksonomian hyperonyyminä on prefiksin verbistynyt merkitys ja hyponyyminä samaprefiksiset eri kantaverbeistä johdetut verbit. Suomessa puolan prefiksijohdosten merkitysvastineina on suhteellisen yleismerkityksinen resultatiiviverbi (mm. *avata*, *lähteä*, *peittää*, *saapua*, *sulkea*, *täyttää*) sekä johdoksen kantaverbin merkitysvastine. Suomen verbileksikolle tällaiset resultatiiviverbit eivät ole tyypillisiä, vaan suomen verbit ovat joko prefiksilähtöisen kattoverbin tai kantaverbin merkitysvastineita. Prefiksijohdon seurauksena yhden suomen muutosverbin (esim. *muuttaa*, *kääntää*, *avata*, *sulkea*, *peittää*, *täyttää*, *tulla*, *mennä*, *lähteä*) merkitysvastineena on puolan verbileksikossa hyvin usein monta prefiksillistä verbiä, jotka voivat edustaa (i) yhdestä kantaverbistä eri prefiksillä johdettujen prefiksijohdosten pesyettä ja/tai (ii) joukkoa eri kantaverbeistä samalla kattoverbiksi verbistyneellä prefiksillä muodostettuja johdoksia.

3. **Aspektuaaliset ominaisuudet ja teonlaadut:** Suomessa muutoksen ja tuloksen kielentämiseen verbileksemeissä kytkeytyvät yhtenä osatekijänä verbien aspektuaaliset ominaisuudet (verbien rajapakoisuus, rajahakuisuus tai rajaavuus), puolassa taas kieliopillistunut verbinaspekti (verbien imperfektiivisyys tai perfektiivisyys).

Sekä suomen että puolan teonlaatujohtokset vaikuttavat tilanteiden rajattuu-teen, mutta kummassakin kielessä eri tavoin. Suomen teonlaadut (rajapakoisen kontinuaatiivisuus ja frekventatiivisuus sekä rajaava momentaanisuus) ilmaisevat tapahtuman tai tilan kestoa ja kertautuvuutta. Teonlaatujohtokset muodostavat morfosemanttisia oppositioita, sellaisia kuin esim. *huutaa* : *huudella* : *huudahtaa* : *huudahdella*, *vetää* : *vedellä* : *vetäistä*). Inkoatiivijohdokset (*masentua*, *rakastua*), joita ei suomessa – toisin kuin puolassa – yleensä käsitellä teonlaatujohtoksina, kuvaavat tilaan joutumista.

4. **Puolan teonlaatu kategoriat** ovat aspektikategorian sisäisiä, joko imperfektiivisiä tai perfektiivisiä. Näitä kategorioita muodostetaan niin prefiksillä, suffiksella kuin erikoosteisilla konfikseillakin, ja niiden kattama semanttinen alue on suomeen verrattuna monimuotoisempi (ks. edellä jaksot 2.3 ja 5.2). Prefiksillisiä teonlaatujohtostyypppejä on eniten, ja niillä ilmaistaan mm. tilan tai tapahtuman kestoa, alku- tai loppuvaihetta, tapahtuman distributiivisuutta, tuloksen määrää, intensiivisyyttä sekä liikeverbien yhteydessä määrämätkaa. Suffiksijohdokset ovat merkitykseltään frekventatiivisia tai momentaanisia, ja konfiksi johdoksilla voidaan ilmaista esim. teon tuloksen suurta määrää ja subjektipersonan affektista suhtautumista verbin tarkoittamaan tapahtumaan tai tilaan. Suomen teonlaatu ilmaisevien verbien merki-

tyskategoriat suhtautuvat puolan imperfektiivisen ja perfektiivisen aspektin tyypillisiin merkityspiirteisiin siten, että kontinuatiivinen ja frekventatiivinen merkitys ovat imperfektiivisten verbien potentiaalisia merkityksiä ja momentaaninen ja siihen kytkeytyvä semelfaktiivinen (ainutkertainen) merkitys perfektiiviselle aspektille ominainen merkitys.

5. **Modaaliset merkitykset:** Osin samoilla johtimilla kuin teonlaatuja syntyy sekä suomessa että puolassa myös merkitykseltään affektiivisia ja modaalisia verbijohdoksia. Suomen frekventatiivijohdoksilla voidaan ilmaista puhujan myönteistä tai kielteistä (esim. vähättelevää) asennoitumista kertomaansa ja momentaanijohdoksia voidaan käyttää leikillistä tai huoletonta sävyä tavoiteltaessa (ISK § 1735). Puolassa erilaisia modaalis-affektisia merkityksiä ilmaistaan niin prefiksi-, suffiksi- kuin konfiksijohdoksillakin (ks. jakso 5.2). *Się*-johtimella muodostetaan merkitykseltään modaalisia, tekemisen tai tilan mahdollisuutta, usein helppoutta tai vaikeutta ilmaisevia johdoksia (ks. edellä jakso 3.8.2). Samanlaisen modaalisen tulkinnan voi saada myös suomen *U*-johdospassiivi. Puolassa on lisäksi datiivikokijan sisältäviä *się*-ilmauksia, jotka sisältävät modaalisen tahattomuuden konnotaation: 'jotain vain pääsi tapahtumaan' (ks. jakso 3.8.2).
6. **Selektio:** Puolan samakantaisten lähimerkityksisten prefiksijohdosten pesyissä joillakin verbiprefikseillä on vaikutusta myös johdosten subjekti- tai objektitarkoitteen merkityspohjaiseen valikoitumiseen eli selektioon (esim. *bloto za+sycha* 'kura **kuivaa**', *zboże u+sycha* 'vilja **kuivaa**', *bielizna wy+sycha* '(valko)pyykki **kuivaa**' tai objektin laatua (*po+malować dom* 'maalata talo' ~ *na+malować obraz* 'maalata kuva' ~ *u+malować usta* 'maalata huulet'). Suomessa verbinjohtimilla ei ole vastaavanlaista selektiivistä tehtävää.
7. **Leksikalisointistrategiat:** Se tieto, mitä suomen ja puolan verbijohdoksiin on johtoteitse kielennetty, tulee esiin leksikalisointistrategioissa. Verrattuna suomelle tyypilliseen suoraan strategiaan (esim. tekoasiaintilasta teko kielennetään usein verbiin ja siihen osallistujat täydennyksiin), puolan tyypillinen strategia on epäsuora, sillä puolan verbijohdoksiin voidaan kielentää monenlaista tietoa sen kuvaamasta asiaintilasta ja sen osallistujista:
 1. teko: johdoksen kaksipaikkaisuus, muutos lauseen objektitarkoitteen tilassa, teon tulos, johdoksen aspekti, johdoksen teonlaatu, lauseen subjekti- ja/tai objektitarkoitteen semanttiset piirteet
 2. tapahtuma: johdoksen yksipaikkaisuus, muutos lauseen subjektitarkoitteen tilassa, tapahtuman tulos, johdoksen aspekti, johdoksen teonlaatu, lauseen subjektitarkoitteen semanttiset piirteet
 3. teko/tapahtuma: lokomotionaalinen liike: muutos lauseen subjekti- tai objektitarkoitteen sijainnissa, liikkumistapa, tapahtuman/teon tulos, johdoksen aspekti, johdoksen teonlaatu

4. tila: johdoksen yksipaikkaisuus johdoksen aspekti, johdoksen teonlaatu, mm. tilan alku, loppu ja kesto

Verbiin johtoteitse kielennetyn tiedon runsauden ansiosta puolan verbijohdosten merkitysrakenne on varsin synteettinen ja merkitys heikosti joustava, mikä määrää johdosten predikoiman lauseen rakenteen suurelta osin ennalta.

Suomessa verbijohdosten merkitys on joustavampi, sillä niiden tärkein lauserakenteeseen vaikuttava johtoteitse syntynyt ominaisuus on transitivisuus vs. intransitivisuus, joka ratkaisee verbin ilmaiseman muutoksen kaksi- tai yksipaikkaisuuden usein muutoksen laatua ja tulosta spesifioimatta.

Teonlaatumerkityksiä (kontinuaatiivisuutta, frekventatiivisuutta ja momentaaniisuutta) lukuun ottamatta myöskään verbijohdosten aspektiominaisuuksia ei kielennetä johdoksiin eksplisiittisesti (vaikka ne implisiittisesti niihin sisältyvätkin: muutosjohdoksiin rajahakuisuus tai rajaavuus ja essentiaali johdoksiin rajapakaisuus).

6.5 Lopuksi

Tämä suomen ja puolan verbinjohdon vertailu on toivoakseni osoittautunut sen verran kiinnostavaksi seikkailuksi (sitähän lupailin työn alussa), että se innostaa ja kenties innoittaakin niin fennistejä kuin polonistejakin jatkotutkimuksiin. Tarkoituksenaani on ollut ensi sijassa näyttää, mikä etenkin verbijohdosten säännöllisissä, verbileksikon merkitysrakenteeseen syvällisesti vaikuttavissa merkityksissä yhdistää ja erottaa suomea ja puolaa. Huomion pääkohteena ovat olleet kieliä erottavat piirteet, sillä olen pyrkinyt tekemään ymmärrettäväksi erojen luonnetta ja niiden taustalla olevaa ajattelutapaa. Olen pitäytynyt suomen ja puolan ei-deskriptiivisten verbien vertailuun, jottei tutkimus muodostuisi liian laajaksi. Koska molemmissa kielissä on runsaasti myös deskriptiiviverbejä – suomessa olettaakseni enemmän kuin puolassa – niiden vertailu täydentäisi merkittävästi sitä kielellistä maailmankuvaa, joka välittyy verbiisanaston kautta (ks. Biskupska 2002).

Suomen ja puolan johdetun verbileksikon rakenteen ero tulee kenties selvimmin esiin siinä, että suomen yhtä teko- tai tapahtumaverbiä vastaa tyypillisesti useita keskenään lähimerkityksisiä puolan verbejä. Tämä tuottaa vaikeuksia (mm.) suomenkielisellet puolan oppijalle, joka joutuu puolaa käyttäessään jakamaan äidinkiellensä muutosverbin väljän ja suhteellisen yleisen merkityksen lukuisiin prefiksien eri tavoin spesifioimiin merkityksiin sekä valitsemaan lähimerkityksisten prefiksien joukosta korrektein prefiksin. Opiskelijan on esim. opittava ottamaan huomioon, että suuntaisesti etenevää liikettä tarkoittavaan verbiin kielennetään liikkumistavan lisäksi eri prefikseillä myös se, missä määrin päästään perille (erilaiset latiiiset prefiksit), tai että käsittelemisverbin kuvaaman teon erilaiset tulokset kielennetään kantaverbiin eri prefikseillä. Lisävaikeutena on kielenoppijan kannalta prefiksijohdosten pääosin heikohko semanttinen läpinäkyvyys, jota sumentaa ennen muuta se, että prefiksin kulloisenkin merkitystehtävän johdoksessa (muutosverbeillä kattoverbin laadun) määrittelee sekä kantaverbin käsitteellinen merkitys että johdoksen esiintymisympäristö. Osa prefiksijohdosten merkityksistä on verbileksikkaa luokittavia (eriateisesti) säännöllisiä merkityksiä. (Lukuisat enemmän tai vähemmän leksikaalistuneet prefiksijohdokset olen lähtökohtaisesti jättänyt tämän työn ulkopuolelle.) Edellä (jak-

sossa 5.3.2) hahmottelemani prefiksien semanttiset profiilit antavat käsityksen säännöllisten prefiksijohdosten muodostaman merkitysten verkoston luonteesta. Kielenoppijalle olisi tärkeää oivaltaa tuon verkoston ensi tuntumalta varsin vaikeaselkoiset lainalaisuudet. Ne ovat toistaiseksi jäänyt vähälle huomiolle niin oppikirjoissa kuin sanakirjojen hakusanoja laadittaessa. Ilman systemaattista johdattelua verbiprefiksijohdosten toiminnan taustalla oleva ajattelutapa aukenee kielenoppijalle hyvin hitaasti eikä edes aina loppuun asti, mikäli se jää pelkän tilanteisen päättelyn varaan.

Jos tämän tutkimuksen nimi esitettäisiin kysymyksenä ”Verbi verbistä?”, siihen olisi etenkin muutosverbien osalta helppo vastata: yksi suomen verbi useasta puolan verbistä. Tutkimusaiheestani nousee jatkuvasti esiin kiinnostavia jatkotutkimuksiin houkuttelevia kysymyksiä. Tässä niistä tärkeimpiä:

1. verbien teonlaatu- ja affektis-modaalisten merkitysten suhde (suomi ja puola)
 2. täydennysmuottien muottiverbien semantiikka (suomi)
 3. kattoverbien semantiikka (puola)
 4. yksittäisten verbiprefiksien semantiikka etenkin kognitiivisen kielitieteen näkökulmasta
 5. latiivisuuden ja separatiivisuuden kielentäminen verbien merkityksessä
 6. verbijohdosten yksittäisten käsitteellisten merkityksryhmien vertailu (suomi ja puola) (esim. suomen ja puolan näköhavaintoverbien vertailu ks. Biskupska 2005)
 7. suomen ja puolan deskriptiiviverbien vertailu
 8. hyvän leksikografisen verbin merkityksen kuvauksen laatiminen suomi-puola ja puola-suomi sanakirjassa
 9. prefiksillisten verbien kuvaaminen puolan deskriptiivisessä kieliopissa ja oppikirjoissa
 10. suomen, puolan ja liettuan verbinjohdon vertailu
- Työtä siis riittää. Kukahen jatkaisi? Työhän ei tekemällä loppu!

Lähteet

- ADALBERG, SAMUEL 1889–1894: *Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich*. Warszawa: Drukarnia Emila Skińskiego.
- AGRELL, SIGURD 1908: Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte. Ein Beitrag zum Studium der indogermanischen Präverbia und ihrer Bedeutungsfunktionen. – *Lunds Universitets Årsskrift* N.F. AFD. 1, 4:2. Lund.
- 1918: Przedrostki postaciowe czasowników polskich. – *Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności* VIII. Kraków.
- ALANEN, KAISA 1996: Deverbaalisen ELE-suffiksin semanttiset funktiot. Sivulaudaturtyö Tampereen yliopisto, suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- AMBRAZAS, VYTAUTAS (toim.) 1997 = AMBRAZAS, VYTAUTAS – EMMA GENIUŠIENĖ – ALEKSAS GIRDENIS – NIJOLĖ SLIŽIENĖ – DALIJA TEKORIENĖ – ADELĖ VALECKIENĖ – ELENA VALIULYTĖ (toim.): *Lithuanian grammar*. Vilnius: Baltos Lankos.
- ANTINUCCI, FRANCESCO – L. GEBERT 1977: Semantyka aspektu czasownikowego. – Zusanna Topolińska (red.) *Studia gramatyczne* I s. 7–43. Wrocław: Ossolineum.
- ASKONEN, EBBA 2001: *Objektin aspektuaalinen sijavalinta*. Oulu: Oulun yliopisto.
- BARTMIŃSKI, JERZY 1999 (toim.): *Językowy obraz świata*. Lublin.
- 2006: *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin.
- BARTNICKA, BARBARA – HALINA SATKIEWICZ 1990: *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- BAUER, LAURIE 1983: *English word-formation*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1988: *Introducing linguistic morphology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- 2001: *Morphological productivity*. Cambridge Studies in Linguistics 95. Cambridge: Cambridge University Press.

- 2005: Productivity: Theories. – Štekauer, Pavol – Rochelle Lieber (eds.): *Handbook of word-formation*. Studies in Natural Language & Linguistic Theory 64 s. 315–334. Dordrecht: Springer.
- BISKUPSKA, ANNA MAIJA 2002: Uwagi o czasownikach deskryptywnych w języku fińskim i polskim. – *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN*, t. XLVI/1, styczeń–czerwiec 2002 r. s. 26–30. Kraków.
- 2005: Językowy obraz świata czasowników wzrokowych w języku polskim i fińskim – *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN*, t. XLVII, styczeń–czerwiec 2003 r. s. 25–29. Kraków.
- BOGUSŁAWSKI, ANDRZEJ 1963: *Prefiksacja czasownikowa we współczesnym języku rosyjskim*. Wrocław: Ossolineum.
- 1977: Polskie *się* – słowo nie do końca poznane. – *International Review of Slavic Linguistics* 2/1 s. 99–125. Edmonton, Alta.
- 1993: Polskie ”*po*”-dystrybutywne i sprawa granic słowotwórstwa. – *Prace Językoznawcze* t. 17–18 s. 61–68. Gdańsk.
- BOJAR, BOŻENNA 1971: *Opis semantyczny czasowników ruchu oraz pojęć związanych z ruchem*. Warszawa.
- 1975: Polskie czasowniki z wbudowanym argumentem. – *Polonica* 1 s. 167–186. Instytut Języka Polskiego PAN. Kraków: Ossolineum.
- BOLINGER, DWIGHT 1971: *The phrasal verb in English*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- BOWERMAN, MELISSA 1996: Learning how to structure space for language: A crosslinguistic perspective. – Bloom, Paul – Mary A. Peterson – Lynn Nadel – Merril F. Garret (eds.): *Language and Space* s. 385–436. Cambridge, MA: The MIT Press.
- BRÜCKNER, ALEKSANDER 1923: – *Archiv für slavische Philologie* 38 s. 224–227.
- 1970: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- BUNCLER, ANNA 2009: Suomen kielen passiivin finiittimuoto ja sen vastineet puolan kielessä. painamaton väitöskirja, Suomen kielen ja kulttuurin yksikkö, Varsovan yliopisto. Varsova
- CANNELIN, KNUT 1930: Havaintoja suomenkielen denominaalisten johdannaisverbien alalta. – *Juhlajulkaisu tohtori E. A. Tunkelon täyttäessä 60 vuotta 27.IV.1930* Suomi V: 10 s. 19–35. Helsinki: SKS.
- 1931: Sanansyntyopin asema äidinkielen opetuksessa. – *Virittäjä* 35 s. 186–195.

- 1932: *Finska språket: Grammatik och ordbildningslära*. Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- COLEY, JOHN D. – DOUGLAS L. MEDIN – SCOTT ATRAN 1997: Does rank have its privilege? Inductive inferences within folkbiological taxonomies. – *Cognition* 64 (1) s. 73–112.
- COMRIE, BERNARD 1976: *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1981: *Language universals and linguistic typology*. Oxford: Basil Blackwell.
- 1985: Causative verb formation and other verb-deriving morphology. – Shopen, Timothy (ed.): *Language typology and syntactic description 3: Grammatical categories and the lexicon* s. 309–349. Cambridge: Cambridge University Press.
- COMRIE, BERNARD – MARIA POLINSKY (eds.) 1993: *Causative and transitivity*. Amsterdam: John Benjamins.
- CROFT, WILLIAM 1991: *Syntactic categories and grammatical relations. The cognitive organization of relations*. Chicago: The University of Chicago Press.
- 2012: *Verbs: aspect and causal structure*. Oxford: Oxford University Press.
- CRUSE, D. ALAN 1986: *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CZOCHRALSKI, JAN A. 1975: *Verbalaspekt und Tempussystem im Deutschen und Polnischen. Eine konfrontative Darstellung*. Warszawa: PWN.
- DAHL, ÖSTEN 1981: On the definition of telic–atelic (bounded–nonbounded) distinction. – Tedeschi, Philip T. – Anne Zaenen (eds.): *Syntax and semantics* 14: s. 79–90. New York: Academic Press.
- 1985: *Tense and aspect systems*. Oxford: Basil Blackwell.
- DAHL, ÖSTEN (red.) 2000: *Tense and aspect in the languages of Europe*. Empirical approaches to language typology 20. Berlin: Mouton de Gruyter.
- DAHL, ÖSTEN – FRED KARLSSON 1976: Verbien aspekti ja objektin sijanmerkintä: vertailua suomen ja venäjän välillä. – *Sananjalka* 18 s. 28–52.
- DAHL, ÖSTEN – MARIA KOPTJEVSKAJA-TAMM (eds.) 2001: *Circum-Baltic languages*. Vol. 1–2. – Studies in Language Companion Series 54–55. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- DAŹBROWSKA, EWA 1996: The spatial structuring of events: A study of Polish perfectivizing prefixes. – Pütz Martin – René Dirven (eds.): *The construal of space in language and thought* s. 467–489. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.

- DEPRAETERE, ILSE 1995: On the necessity of distinguishing between (un)boundedness and (a)telicity. – *Linguistics and Philosophy* 18 s. 1–19.
- DICKEY, STEPHEN M. 2000: *Parameters of slavic aspect. A cognitive approach*. Stanford: CSLI Publications. (CA).
- DIRVEN, RENÉ 1999: Conversion as a conceptual metonymy of event schemata, – Panther Klaus-Uwe – Günter Radden (eds.) *Metonymy in language and thought*. s. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- DIXON, R. M. W. 1992: *A new approach to English grammar, on semantic principles*. Oxford: Clarendon Press.
- DIXON, R. M. W. – ALEKSANDRA Y. AIKHENVALD 2000: *Changing valency. Case studies in transitivity*. Research Centre for Linguistic Typology. La Trobe University, Melbourne. Cambridge University Press.
- DŁUGOSZ-KURCZABOWA, KRYSTYNA – STANISŁAW DUBISZ 1999: *Gramatyka historyczna języka polskiego. Słowotwórstwo*. Uniwersytet Warszawski. Warszawa: Wydawnictwo dydaktyczne Wydziału polonistyki, seria szósta.
- 2006: *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Wydanie 3. poprawione. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- DMITRIJEVA, A. M. 1958: O zalogovoj sootnositel'nosti glagol'nyh form na -sâ i bez -sâ u glagolov vozvratno-srednego zaloga. – *Filologičeskie nauki* 3 s. 23–31.
- DOROSZEWSKI, WITOLD 1926: O znaczeniu dokonanym osnów czasownikowych (słownych) w języku polskim. – *Prace Filologiczne* 10 s. 192–309.
- DOROS, ALEKSANDER 1973: *Kategoria zwrotności w języku rosyjskim i polskim*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie.
- DOWTY, DAVID 1991: Thematic protoroles and argument selection. – *Language* 3/1991 s. 547–619.
- DURAND-DESKA, ANNA 1990: Dystrybucja sufiksów imperfektywizujących. – *Polonica* 15 s. 89–99. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Ejo93 = Encyklopedia językoznawstwa ogólnego 1993. Wrocław: Ossolineum.
- Ejo99 = Encyklopedia językoznawstwa ogólnego 1999. Wrocław: Ossolineum.
- FAGAN, SARAH M. B. 1992: *The syntax and semantics of middle constructions. A study with special reference to German*. Cambridge studies in linguistics 60. Cambridge: Cambridge University Press.
- FELLBAUM, CHRISTIANE 1990: English verbs as a semantic net. – *International Journal of Lexicography* 3 (4) s. 278–301.

- FELLBAUM, CHRISTIANE 1998: A semantic network of English verbs. – Christiane Fellbaum (ed.): *WordNet. An electronic lexical database* s. 69–104. Cambridge: The MIT Press.
- FELLBAUM, CHRISTIANE – GEORGE A. MILLER 1990: Folk psychology or semantic entailment? Comment on Rips and Conrad (1989). – *Psychological Review* 97 (4) s. 565–570.
- FLINT, AILI 1976: A bulky semantic subsystem in the Finnish verb. – *Papers from the Transatlantic Finnish Conference Texas Linguistic Forum* 5 s. 59–72. University of Texas at Austin. Department of Linguistics.
- 1980: *Semantic structure in the Finnish lexicon: Verbs of possibility and sufficiency*. SKST 360. Helsinki: SKS.
- FORSYTH, JAMES 1970: *A grammar of aspect: usage and meaning in the Russian verb*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FRASER, BRUCE 1974: *The Verb-particle combination in English*. Tokyo: Taishukan. Reprinted, with corrections by Academic Press, New York (1976).
- FRAWLEY, WILLIAM 1992: *Linguistic semantics*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- GAK, V. G. 1977: *Sopostavitel'naâ leksikologiâ*. [*Contrastive Lexicology*.] Moskva: Meždunarodnye otnošeníâ.
- GAVRILOVA, V. I. 1978: K voprosu o vyražanii diatezy 'objektnyj kvazipassiv' v russkom jazyke – Hračkovskij V. S. (red.) *Problemy teorii gramatičeskogo zaloga* s. 203–208. Leningrad: Nauka.
- GW = Gazeta Wyborcza.
- GENIUŠIENĖ, EMMA 1987: *The typology of reflexives*. Empirical Approaches to Language Typology 2. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ghjp = KLEMENSIEWICZ, ZENON – TADEUSZ LEHR-SPŁAWIŃSKI – STANISŁAW URBĄCZYK 1955: *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Ossolineum.
- GIERMAK-ZIELIŃSKA, TERESA 1979: *Polskie czasowniki przedrostkowe o znaczeniu przestrzennym i ich odpowiedniki w języku francuskim*. Wrocław: Ossolineum.
- GROCHOWSKI, MACIEJ 1975: *Środek czynności w strukturze zdania*. Wrocław: Ossolineum.
- GRZEGORCZYKOWA, RENATA 1957: Czasowniki kauzatywne i receptywne w języku polskim. – *Poradnik Językowy* 1957 s. 49–62.

- 1963: O logiczno-syntaktycznej strukturze czasowników denominalnych. – *Poradnik Językowy* 1963 z. 3 s. 104–111.
- 1967: O konstrukcjach z bezokolicznikiem przyczasownikowym w języku polskim. – *Biuletyn Towarzystwa Językoznawczego* 25 s. 123–132.
- 1969: *Czasowniki odimienne we współczesnym języku polskim*. Wrocław: Ossolineum.
- 1984: *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*. Szóste wydanie. Warszawa: PWN.
- 1997: Nowe spojrzenie na kategorię aspektu w perspektywie semantyki kognitywnej. – Grzegorzczkova, Renata – Zofia Zaron (red.): *Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi* s. 25–38. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- 2001: *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Wydanie 3. poprawione i rozszerzone. Warszawa: PWN.
- Gwjpm84; Gwjpm98 = GRZEGORCZYKOWA, RENATA – ROMAN LASKOWSKI – HENRYK WRÓBEL (toim.): *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: PWN.
- HAIPUS, MARJATTA – HELVI PÄÄKKÖNEN 1980: *Nykysuomen denominaalisista verbijohdoksista*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 19. Oulu: Oulun yliopisto.
- HAKANEN, AIMO 1973: *Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä*. SKST 311. Helsinki: SKS.
- HAKULINEN, AULI 1973: *Semanttisia huomioita lauseenvastikkeista*. – *Sananjalka* 15 s. 38–68.
- HAKULINEN, AULI – FRED KARLSSON 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: SKS.
- HAKULINEN, AULI – JUSSI OJANEN 1970: *Kielitieteen ja fonetiikan terminologiaa*. Helsinki: SKS.
- 1976: *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä*. 2. painos. Helsinki: SKS.
- HAKULINEN, LAURI 1968: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 3. painos. Helsinki: Otava
- HALLIDAY, M. A. K. 1976: *System and function in language*. Selected papers ed. by Gunther Kress. London: Oxford University Press.

- HASPELMATH, MARTIN 1993: More on the typology of inchoative/causative verb alternations. – Comrie, Bernard – Maria Polinsky (eds.) *Causative and Transitivity* s. 87–120. Amsterdam: John Benjamins.
- HATAKKA, VEERA 2016: Silmät sinertää ja alaoksat rusehtaa – Muuttumattoman ja muuttuvan värisyyden kuvaaminen suomen kielen värinimikantaisilla essentiaaliverbeillä. Pro gradu -tutkielma, Helsingin Yliopisto.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201605111651>.
- HEINÄMÄKI, ORVOKKI 1984: Aspect in Finnish. – Casper de Groot – Hannu Tammola (eds.) *Aspect bound. A voyage into the realm of Germanic, Slavonic and Finno-ugrian aspectology* s. 153–177. Dordrecht: Foris Publications.
- 1994: Aspect and boundedness in Finnish. – Bache, Carl – Hans Basbøll – Carl-Eric Lindberg (eds.) *Tense, aspect and action. Empirical and theoretical contributions to language typology* s. 207–283. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- HERLIN, ILONA 2007: Tietoa suomen verbeistä. – *Virittäjä* 111 s. 302–305.
- HICKMANN, MAYA – ROBERT STEPHANE (toim.) 2006: *Space in languages. Linguistic systems and cognitive categories*. Amsterdam: John Benjamins.
- HOLVOET, AXEL 1982: *Aspekt a modalność w języku polskim*. Wrocław: Ossolineum.
- HOPPER, PAUL J. – SANDRA A. THOMPSON 1980: Transitivity in grammar and discourse. – *Language* 56 s. 251–299.
- HOPPER, PAUL J. – ELIZABETH CLOSS TRAUGOTT 1993: *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HS = Helsingin Sanomat
- HUUMO, TUOMAS 2001: Kvasiresultatiivirakenne: Esimerkki subjektiivisesta dynaamisesta käsitteistyksestä. – *Puhe ja kieli* 2 s. 85–101.
- 2005: How fictive dynamicity motivates aspect marking: The Riddle of the Finnish Quasi-resultative constructions. – *Cognitive Linguistics* 16 (1) s. 113–114.
- 2006: Kvantiteetti ja aika I: nominaalisen aspektin näkökulma suomen objektin ja subjektin sijamerkintään. – *Virittäjä* 110 s. 504–538.
- 2007: Kvantiteetti ja aika: nominaalinen aspekti ja suomen predikatiivin sijavaihtelu. – *Virittäjä* 111 (1) s. 3–23.
- HUUMO, TUOMAS – SILVIA LURAGHI (eds.) 2014: *Partitive case and related categories*. Mouton De Gruyter.

- HYNÖNEN, EMMI 2007: Termin essiivi (essive) funktioista kielitieteessä. Esitelmäabstrakti. *Abstraktikirja*. Kielitieteen päivät 24.5.–25.5.2007 Oulussa. Internet.
- HÄKKINEN, KAISA 1995: Tilamorfemit, kielijärjestelmän kodittomat kulmakivet. – *Sananjalka*. 37 s. 7–23.
- 2007: *Kielitieteen perusteet*. 7. painos. Helsinki: SKS.
- HÄKKINEN, KAISA – PIA BJÖRKQVIST 1991: *Varhaisnykysuomen yhdyssanat*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen pientöitä 59. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- HÄRME, HANNA-KAISA 2013: Seisoskelua puiden alla, istumista keinussa, kasvimaalla pyöriskelyä. Venäjän delimitatiivinen teonlaatu, uniikkiaineksen frekvenssit ja kääntäminen. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. Tampere.
- IMPERATO, CIRO 2011: *Analisi contrastiva delle modalità di tradizione in finnico dei Tempi verbale delle perifrasi aspettuali dell'italiano*. Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta, nykykielten laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7181-2>.
- IKOLA, OSMO 1961: *Lauseopin kysymyksiä: tutkielmia nykysuomen syntaksin alta*. Tietolipas 26. Helsinki: SKS.
- ISK = HAKULINEN, AULI – MARIA VILKUNA – RIITTA KORHONEN – VESA KOIVISTO – TARJA RIITTA HEINONEN – IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. Helsinki: SKS.
- IT = GRZEGORCZYKOWA, RENATA – JANINA PUZYNINA (red.) 1973: *Indeks a tergo do Słownika języka polskiego Witolda Doroszewskiego*. Warszawa: PWN.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Universitas 4. Helsinki: WSOY.
- ITKONEN, ESA 1999: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- ITKONEN, ESA – ANNELI PAJUNEN 2010: *Empiirisen kielitieteen metodologia*. Suomi 199. Helsinki: SKS.
- ITKONEN, TERHO 1974: Erään sijamuodon ongelmia. – *Suomalaisen Tiedeakatemian esitelmät ja pöytäkirjat* 1974 s. 173–217. Helsinki.
- 1976: Erään sijamuodon ongelmia. – *Opuscula Instituti linguae Fennicae, Universitatis Helsingiensis* 53 s. 173–217. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- 1991: Paremmiin sanoen. – *Virittäjä* 95 s. 104–107.
- JANDA, LAURA 1986: *A semantic analysis of Russian verbal prefixes za-, pere-, do- and ot-*. München: Sagne.

- JANKO-TRINICKAÂ, N. A. 1962: *Vozvratnyje glagoly v sovremennym russkom jazyke* [*Reflexive verbs in modern Russian*]. Moskva: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- JANOWSKA, ALEKSANDRA 1994: Modyfikacja przestrzeni. Czasowniki z *nad-* i *pod-* w historii języka polskiego. – *Poradnik językowy* 1994 z. 5–6 s. 49–55.
- 1999: *Funkcje przestrzenne przedrostków czasownikowych w polszczyźnie*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- 2003: O tautologicznych derywatach czasownikowych w staropolszczyźnie. – K. Kleszczowa – J. Sobczykowa (red.): *Śląskie studia lingwistyczne. Księga poświęcona prof. J. Zieniukowej* s. 151–156. Katowice: Śląskie Wydawnictwo Naukowe.
- JANOWSKA, ALEKSANDRA – MAGDALENA PASTUCHOWA 2005: *Słowotwórstwo czasowników staropolskich*. Wrocław: Universitas.
- JÄRVENTAUSTA, MARJA 1985: *Das Subjekt im Deutschen in Finnischen. Seine Formen und semantischen Kasusrolle*. Laudaturtyö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- JÄÄSKELÄINEN, PETRI 2004: *Instrumentatiivisuus ja nyky-suomen verbinjohto*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-1840-8>.
- KALETA, ZOFIA 1995: *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1977: Verbiens piiloderivaatiosta. – *Sananjalka* 19 s. 5–25.
- 1978: Verbiens sisäisestä aspektista. – *Sananjalka* 20 s. 17–28.
- 1982: Derivaatiokielioppia 1: Verbi-johdokset. – *Sananjalka* 24 s. 43–63.
- 1985: Suomen verbi-ilmausten kvantiteetista ja kvaliteetista. – *Virittäjä* 89 s. 429–446.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1992: *Modal expressions in Finnish*. Studia Fennica, Linguistica 2. Helsinki: SKS
- KARLSSON, FRED 1982: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Porvoo: WSOY.
- 1994: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.
- KASTOVSKY, DIETER 1986: The problem of productivity in word-formation. – *Linguistics* 24 s. 585–600.
- KEMMER, SUZANNE 1988: *The middle voice: a typological and diachronic study. Dissertation*. Stanford University.

- 1993: *The middle voice*. Typological studies in language 23. Amsterdam: John Benjamins.
- KITTILÄ, SEPPO 2000: Passiivin prototyyppistä. – Anneli Pajunen (toim.): *Näkökulmia kielitypologiaan*. Suomi 186 s. 286–312. Helsinki: SKS.
- KIURU, SILVA 1977: *Suomen kielen kieltohakuiset verbit*. SKST 335. Helsinki: SKS.
- 1991: Joko potilaskin *hoituu*? – *Kielikello* 3/1991 s. 13–15.
- KIPARSKY, PAUL 1998: Partitive case and aspect. – Miriam Butt – Wilhelm Geuder (eds.): *Projection of arguments* s. 265–307. Stanford CA: CSLI.
- KIPARSKY, VALENTIN 1975: *Russische historische Grammatik*, Band III. Heidelberg: Carl Winter, Universitäts Verlag.
- KLAIMAN, M. H. 1991: *Grammatical voice*. Cambridge Studies in Linguistics 59. Cambridge: Cambridge University Press.
- KLEMENSIEWICZ, ZENON 1951: Próba charakterystyki dwu naczelných funkcji przedrostka w polskim czasowniku. – *Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności* LII s. 651–654.
- 1974: *Historia języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- KLESZCZOWA, KRYSZYNA 1991: Czasowniki z prefiksem *nad-* w historii języka polskiego. – *Biuletyn PTJ* XLII s. 227–240.
- KOIVISTO, VESA 1989a: Itämerensuomen refleksiivitaivutuksen ja mediaalitaivutuksen suhteesta – *Virittäjä* 93 s. 102–110.
- 1989b: Itämerensuomen refleksiiviverbien semantiikkaa: Karjalan ja suomen itämurteiden refleksiivitaivutus. Lisensiaatintyö, Helsingin yliopiston itämerensuomalaisen kielten laitos.
- 1991: *Verbikantaisten UtU-johdosten semantiikkaa*. Suomi 161. Helsinki: SKS.
- 1995a: *Itämerensuomen refleksiivit*. SKST 622. Helsinki: SKS.
- 1995b: Suomen implisiittisten refleksiivien semanttinen tulkinta. – *Virittäjä* 99 s. 25–44.
- 2013: *Suomen sanojen rakenne*. Suomi 202. Helsinki: SKS.
- KOLEHMAINEN, LEENA 2006a: Saksan ja suomen verbien morfologiaa, fraseologiaa, semantiikkaa ja valenssinmuutoksia. Väitöksenalkajaisesitys Helsingin yliopistossa 3.12.2005. – *Virittäjä* 110.
- 2006b: *Präfix- und Partikelverben im deutsch-finnischen Kontrast*. Finnische Beiträge zur Germanistik 16. Frankfurt a. M.: Peter Lang.

- 2010: Sääverbien syntaksia ja semantiikkaa: semanttiset roolit, osallistujien vaihteleva käsitteistäminen ja sääverbien vaihteleva valenssi. – *Virittäjä* 2010 s. 5–38.
- KOLEHMAINEN, LEENA – MATTI MIESTAMO – TARU NORDLUND (toim.)
2013: *Kielten vertailun metodiikka*. Helsinki: SKS.
- KOPONEN, EINO 1998: *Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa*. SUST 230. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KOSKI, MAUNO 1978: Suomen sananjohdon perustyytit. – SKYJ 2 s. 103–117. Turku: Suomen kielitieteellinen yhdistys.
- 1981: Mitä leksikaalistuminen on? – *Sananmuodostuksen ongelmia*. SKYJ 7 s. 5–27. Turku: Suomen kielitieteellinen yhdistys.
- 1982: *Suomen johto-opin morfologiaa*. Fennistica 4. Turku: Åbo Akademi, Finska institutionen.
- 1983: *Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä*. SKST 391. Helsinki: SKS.
- 1987: *Kontrastiivista kielentutkimusta I*. Fennistica 8. Turku: Åbo Akademi, Finska institutionen.
- KRAWCZYKIEWICZ, ANTONI 2008: *Suomi–puola–suomi–taskusanakirja*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- KRUPIANKA, ALEKSANDRA 1968: Próba logiczno-syntaktycznej klasyfikacji polskich czasowników przedrostkowych. – *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 3 Językoznawstwo s. 23–30. Warszawa: PWN.
- 1969a: *Formacje czasownikowe z przedrostkiem o-/ob- w języku polskim*. Toruń: PWN.
- 1969b: O tzw. dopełnieniowej funkcji przedrostków czasownikowych. – *Poradnik Językowy* 10 s. 560–570.
- 1979: *Czasowniki z przedrostkami przestrzennymi w polszczyźnie XVIII-wieku*. Warszawa – Poznań – Toruń: PWN.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>.
- KUBISZYN-MĘDRALA, ZOFIA 2007: Polskie bezprzedrostkowe czasowniki ruchu w perspektywie semantyki kognitywnej. – *Polsko-francuski projekt badawczy CASK*. (Polonium 2006–2007). Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- KUCAŁA, MARIAN 1966: *Rozwój iteratywów dokonanych w języku polskim*. Wrocław: Ossolineum.
- KUDZINOWSKI, CZESŁAW 1988: *Słownik fińsko-polski*. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu.

- KULONEN-KORHONEN, ULLA 1985: Deverbaalisten *U*-verbijohdosten semantiikkaa. – *Virittäjä* 89 s. 290–309.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 2010: *Fonesteemit ja sananmuodostus: suomen kontinuaatiivisten U-verbijohdosten historiaa*. Suomi 197. Helsinki: SKS.
- KURYŁOWICZ, JERZY 1929: La genèse d’aspects verbaux slaves. – *Prace filologiczne* 1929 XVI s. 655. Warszawa.
- 1936: Dérivation lexicale et dérivation syntaxique. – *Bulletin de la Société Linguistique de Paris* 37 s. 79–92, [puolannos teoksessa *Studia językoznawcze* 1987]. Warszawa: PWN.
- 1964: *The inflectional categories of Indo-European*. Indogermanische Bibliothek, dritte Reihe: Untersuchungen. Heidelberg: Carl Winter.
- 1987: Pochodzenie słowiańskich aspektów czasownikowych. – *Studia językoznawcze*. Wybór prac opublikowanych w języku polskim s. 434–438. Warszawa: PWN.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1977: Suomen verbijohdosten generointia. Lisensiaatintyö. Turun yliopisto, suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos. Turku: Turun yliopisto.
- 1978: Kuratiivikausatiivit. – *Rakenteita: Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978*. TYSYKLJ 6 s. 129–150. Turku: Turun yliopisto.
- 1989: Teetoverbit: Johdon ja taivutuksen välimaastoa. – *Sananjalka* 31 s. 61–79.
- 1990: Nominikantaisten verbijohdosten rakennemalleja. – *Sananjalka* 32 s. 49–73.
- 1991a: Miksi emme hienoksu ja diivaksu, vaikka oudoksumme ja kummeksumme? Suhtautumista ilmaisevat *ksu-*, *ksy-*, *ksi-*johtimiset verbit. – *Kieliposti* 3/1991 s. 20–26. Helsinki.
- 1991b: Mikä on johdosten paikka? – *Sananjalka* 33 s. 7–29.
- 1992: *Suomen verbiderivaation kuvaaminen 1600-luvulta nykypäiviin*. TYSYKLJ 40. Turku: Turun yliopisto.
- 1993: Verbijohdosten typologia, sanakirjamerkitys ja käyttö. – *Systeemi ja poikkeama: Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14.5.1993*. TYSYKLJ 42 s. 259–271. Turku: Turun yliopisto.
- LAAKSO, JOHANNA 1989: Muodon ja funktion suhteesta itämerensuomen verbinjohtimisessa. – *Virittäjä* 93 s. 50–69.
- 1990: Translatiivinen verbinjohdin NE itämerensuomalaisissa kielissä. SUST 204. Helsinki: SKS.

- 1997: On verbalizing nouns in Uralic. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54 s. 267–304.
- 2000: Development tendencies in Finnic derivation systems. – M. Jocelyne Fernandez-Vest (ed.): *Grammaticalisation aréale et sémantique cognitive: les langues fenniques et sames. Actes du Colloque International du C.N.R.S. tenu les 9 et 10 avril 1999 en Sorbonne. Oural – Ural*, Vol. 1. s. 105–118. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- LAKOFF, GEORGE 1987: *Women, fire and dangerous things. What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of cognitive grammar*. Volume I. Stanford: Stanford University Press.
- LARJAVAARA, MATTI 1991: Aspektuaalisen objektin synty. – *Virittäjä* 95 s. 372–408.
- 1992: Objekti ja rajattuus. – *Virittäjä* 96 s. 272–282.
- 2007: *Pragmasemantiikka*. SKST 1077. Helsinki: SKS.
- LASKOWSKI, ROMAN 1986: *Czas i przestrzeń w języku*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- 1998: Aspekt czasowników przemieszczania (ukierunkowanego ruchu liniowego). – *Z polskich studiów slawistycznych, seria IX, Językoznawstwo: prace na XII Kongres Slawistyczny w Krakowie*, PAN, Komitet słowianoznawstwa s. 175–181. Warszawa: Wydawnictwo Energeia.
- 1999: Czasowniki ruchu liniowego (przemieszczania) w perspektywie kontrastywnej. – Zbigniew Greń – Violetta Koseska-Toszewa (red.) *Semantyka i konfrontacja językowa* s. 49–57. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- ŁĄCZAK, ANNA MAIJA 1999: Analiza kontrastywna systemów derywacyjnych: język polski a język fiński. – *Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Oddziału PAN w Krakowie* t. XLII, styczeń–czerwiec 1999 r. s. 27–33.
- 2000: O sposobach wyrażania aspektu w języku fińskim i polskim. – *Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Oddziału PAN w Krakowie* t. XLIV/2, lipiec–grudzień 2000 r. s. 23–27.
- LEHISMETS, KERSTEN 2013: Verbit ja väylät. – *Sananjalka* 55 s. 29–50.
- 2014a: *Suomen kielen väylää ilmaisevien adpositioiden yli, läpi, kautta ja pitkinognitiivista semantiikkaa*. Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis 21. Tartu ülikool kirjastus.

- 2014b: Bipositions and motion events. How verb semantics motivates prepositional vs. postpositional uses of Finnish path adpositions. – *Folia Linguistica* 48 (1) s. 85–118.
- LEHTINEN, RAIJA 1976: Nykysuomen 2-tavuisten *i*-vartaloisten verbien semanttista ryhmittelyä. – Raija Lehtinen – Tapani Lehtinen – Pirkko Nuolijärvi – Heikki Paunonen (toim.): *Kielitieteellisiä lehtiä: Kotikielen Seuran sadannen toimintavuoden täytyessä*. Suomi 120, 4 s. 63–87. Helsinki: SKS.
- LEHTINEN, TAPANI 1976: Synkronisia ja diakronisia näkökohtia johto-opillisesta produktiivisuudesta. Teoksessa Raija Lehtinen – Tapani Lehtinen – Pirkko Nuolijärvi – Heikki Paunonen (toim.): *Kielitieteellisiä lehtiä: Kotikielen Seuran sadannen toimintavuoden täytyessä*. Suomi 120, 4 s. 88–97. Helsinki: SKS.
- 1979: *Itämerensuomen verbien historiallista johto-oppia: Suomen avajaa, karkajaa -tyyppiset verbit ja niiden vastineet lähisukukielissä*. SUST 169. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- 1983: Suomen konditionaalin morfologisesta ja semanttisesta motivaatiosta. – *Virittäjä* 87 s. 482–507.
- 1984: *Itämerensuomen passiivin alkuperästä*. Suomi 129. Helsinki: SKS.
- 1985: Venäjän verbisemantiikkaa itämerensuomessa: karjalan ja vepsän inkoatiiviverbit. – *Sananjalka* 27 s. 63–84.
- 1993: Korrelaatio sananmuodostustekijänä. Suomen *aise-*, *äise-*loppuisten verbien derivaatio- ja merkityshistoriaa. – *Virittäjä* 97 s. 171–186.
- LEHTINEN, TAPANI – LEA LAITINEN (toim.) 1997: *Kieliopillistuminen. Tapauksia tutkimuksista suomesta*. Kieli 12. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEINO, PENTTI 1991: *Lauseet ja tilanteet. Suomen objektin ongelmia*. Helsinki: SKS.
- 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia I*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEIWO, MATTI 1977: About emotive expressions in Finnish. – Denis Sinor (ed.) *Studies in Finno-Ugric linguistics: in honour of Alo Raun*. Indiana University Uralic and Altaic series 131 s. 141–154. Bloomington: Indiana University.
- LEVIN, BETH 1993: *English verb classes and alternations*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- LEVIN, BETH – MALKA RAPPAPORT HOVAV 2015: Lexicalization patterns. Stanford University and the Hebrew University of Jerusalem.
<https://web.stanford.edu/~bclevin/lexpat15.pdf>.

- LINDSTEDT, JOUKO 1984: Nested aspects. – Casper de Groot – Hannu Tammola (eds.) *Aspect bound: A voyage into the realm of Germanic, Slavonic and Finno-Ugrian aspectology* s. 23–38. Dordrecht: Foris Publications.
- 1985: *On the semantics of tense and aspect in Bulgarian*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- 2001: Tense and aspect. – M. A. Haspelmath (ed.) *Language typology and language universals. An international handbook* vol. 1 s. 768–783. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- LIPKA, LEONHARD 1972: *Semantic structure and word-formation: Verb-particle constructions in contemporary English*. Munich: Fink.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics*. Volumes 1–2. Cambridge: Cambridge University Press.
- MARKKANEN, RAIJA 1976: *Time and aspect in English and Finnish. A contrastive study*. Studia Philologica Jyväskyläensia 13. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MEL'ČUK, IGOR 1968: *Stroenie jazykovykh znakov i vozmožnye formal'no-myslovye otnošení meždu nimi*. Izvestiâ AN SSSR 27 s. 426–438.
- Miejski słownik slangu i mowy potocznej*. <https://www.miejski.pl>.
- MILLER, GEORGE A. – CHRISTIANE FELLBAUM 1991: Semantic networks of English. – Beth Levin – Steven Pinker (eds.): *Lexical & conceptual semantics* s. 197–229. Cambridge – Oxford: Blackwell Publishers.
- MISZ, HENRYK 1966: Szyk się w dzisiejszej polszczyźnie pisanej. – *Język Polski* t. 46 1966 z. 2 s. 48.
- MITRINOVIĆ, VERA 1985: Funkcje przestrzenne przedrostka *do-* w języku polskim i serbo-chorwackim. – *Język polski* LXV z. 1 s. 39.
- MORENO, JUAN CARLOS 1993: Make and the semantic origins of causativity: a typological study. – Bernard Comrie – Maria Polinsky (eds.): *Causatives and transitivity* s. 155–164. Amsterdam: John Benjamins.
- MOSZYŃSKI, LESZEK 1984: *Wstęp do filologii słowiańskiej*. Warszawa: PWN.
- MSJP = SKORUPKA, STANISŁAW (red.) – HALINA AUDERSKA – ZOFIA ŁEMPICKA 1968: *Mały słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- NEWMAN, JOHN 1996: *Give. A cognitive linguistic study*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- NICHOLS, JOHANNA 1993: Transitive and causative in the Slavic lexicon: evidence from Russian. – Bernard Comrie – Maria Polinsky (eds.) *Causatives and transitivity* s. 69–86. Amsterdam: John Benjamins.

- NIINISALO, REETTA 2014: Trollittaa niin että ihan lollittaa: *ttA*-johtimiset uudisverbit. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- NIKANNE, URPO 1997: Suomen infiniittisten adjunktien temporaalinen tulkinta. – *Virittäjä* 101 s. 338–357.
- NS = *Nykysuomen sanakirja I–VI*. Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 1951–1961. Porvoo: WSOY.
- NOWAKOWSKA-KEMPNA, IWONA 1976: Werbalny prefiks po- w językach polskim i bułgarskim. *Prace Językoznawcze* 3 s. 104–116. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- NURMINEN, SALLA 2010: Lauseen rajatun ja rajaamattoman aspektin määräytyminen: kielenkäytön näkökulma. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- 2011: Aspektin ilmaiseminen suomen kielessä – lauseen ominaisuus. – *Sananjalka* 53 s. 61–83.
- 2015: *Lauseen aspektin ilmaiseminen suomen kielessä. Tutkimus olla-, tehdä- ja tulla-verbillisistä tekstilauseista käyttökonteksteissaan*. Turku: Turun yliopisto.
- NUUTINEN, OLLI 1989: Käännöslainat. – Jouko Vesikansa (toim.): *Nykysuomen sanavarat* s. 110–126. Porvoo: WSOY.
- OBERLAN, EDMUND 1994: Aspekt w czasownikach przestrzennych. – Czesław Łapicz (red.) *Polszczyzna dawna i współczesna. Materiały z ogólnopolskich konferencji językoznawczych* s. 93–101. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- OJANEN, JUSSI – EEVA UOTILA-ARCELLI 1977: Suomen kielen frekventatiivi- ja momentaaniverbien derivaatio. – *Virittäjä* 81 s. 245–264.
- OJUTKANGAS, KRISTA 1997: Suomen ja viron *U-* ja *ne-*verbijohdosten käytön vertailua. – *Virittäjä* 101 s. 358–379.
- 2001: *Ruumiinosanimien kielipillistuminen suomessa ja virossa*. SKST 845. Helsinki: SKS.
- OJUTKANGAS, KRISTA – MERI LARJAVAARA – MARTTI MIESTAMO – JUSSI YLIKOSKI: 2009: *Johdatus kielitieteeseen*. Porvoo: WSOY.
- ONIKKI, TIINA 1990: Sirkumstantiaalinen kenttä. – *Kieli* 5 s. 221–260.
- 1997: Kieopin ja leksikon rajalla: Paikallissijaiset olotilanilmaukset. – Tapani Lehtinen – Lea Laitinen (toim.): *Kielipillistuminen: Tapaustutkimuksia suomesta* s. 111–114. *Kieli* 12. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2001: *Sarjoja: Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. SKST 817. Helsinki: SKS.
- OSTROMĘCKA-FRĄCZAK, BOŻENA 1976: Rozwój funkcji czasownikowego prefiksu wy- w języku polskim oraz wy- i iz- w języku rosyjskim. – Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego XXX, 2. Łódź.
- 1983: Czasowniki polskie z formantem rozdzielonym. *Acta Universitatis Lodzensis. FoliaLinguistica* 6. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- PADUČEVA, ELENA V. 1996: *Semantičeskie issledovaniâ. Semantika vremen i vida v russkom jazyke. Semantika narrativa*. Moskva: Âzyki russkoj kul'tury.
- PAJUNEN, ANNELI 1988: *Verbien leksikaalinen kuvaus*. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 18. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- 1991: Leksikaalinen hypoteesi ja agglutinatiiviset kielet. – *Virittäjä* 95 s. 155–181.
- 1994: Adjektiivikategorian universaaliudesta. – *Virittäjä* 98 s. 513–541.
- 1998: Partiaalis-refleksiiviset asennon muutosta ilmaisevat liikeverbit suomen kielessä – *Virittäjä* 102 s. 330–360.
- 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Helsinki: SKS 187.
- ANNELI PAJUNEN (toim.) 2000: *Näkökulmia kielitypologiaan*. Suomi 186. Helsinki: SKS.
- PAN = Polska Akademia Nauk.
- PASICH-PIASECKA, AGNIESZKA 1993: Polysemy of the Polish verbal prefix *prze-*. – Elżbieta Górka (red.): *Images from the cognitive scene* s. 11–26. Kraków: Universitas.
- PASTUCHOWA, MAGDALENA 1994: Z badań nad słowotwórstwem czasowników odrzecznikowych. – *Poradnik językowy* 1994 z. 5–6 s. 70–77.
- 2000: *Zmiany semantyczne i strukturalne czasowników odrzecznikowych w polszczyźnie*. Katowice.
- PEIRCE, CHARLES SANDERS 1940: *The Philosophy of Peirce: selected writings*. [Ed. Justus Buchler]. London: Routledge and Kegan Paul.
- 1955: *Philosophical writings of Peirce*. [Ed. Justus Buchler]. Dover, New York.
- 1931–1958: *Collected papers of Charles Sanders Peirce* I–VIII. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kieliooppi*. 2., tarkistettu painos. Porvoo: WSOY.

- PIERNIKARSKI, CEZAR 1969: *Typy opozycji aspektowych czasownika polskiego na tle słowiańskim*. Wrocław: Ossolineum.
- 1970: O tożsamości leksykalnej typu *pisać : napisać*. – *Poradnik Językowy* 1970 s. 297–309.
- 1972: Opozycje semantyczne czasowników typu *iść : chodzić*. – *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 11 s. 53–56.
- 1975: *Czasowniki z prefiksem po- w języku polskim i czeskim*. Warszawa: PWN.
- PENNANEN, ESKO 1978: On verbs derived from adjectives denoting colour in English and other languages. Papers from the conference of general linguistics Seili 24.–25.8.1978. – *Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisu* 2 s. 139–154. Turku.
- 1984: Havaintoja suomen teetoverbeistä. – *Virittäjä* 88 s. 431–434.
- PRZYBYLSKA, RENATA 2006: *Schematy wyobrazeniowe a semantyka polskich prefiksów czasownikowych do-, od-, prze-, roz-, u-*. Kraków: Universitas.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja I–III*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 55. Helsinki: Painatuskeskus 1990–94.
- PULKKINEN, PAAVO 1981: Kummallista nauhoittamista. – *Virittäjä* 85 s. 396.
- PUSTEJOVSKY, JAMES (ed.) 1993: *Semantics and the lexicon*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- 1995: *The Generative Lexicon*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- PWN = Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- PÄIVIÖ, PIA 2007: *Suomen kielen asti ja saakka. Terminatiivisten partikkelien synonymia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kieliopissa*. TYSYKLJ 75. Turku: Turun yliopisto.
- PÄLLIN, KRISTI – ANNEKATRIN KAIVAPALU 2012: Suomen *mennä ja lähteä* vertailussa: lähtökohtana vironkielinen suomenoppija. <http://dx.doi.org/10.5128/LV22.10>.
- PÄLSI, MARJA 2000: Finnish resultative sentences. – Timo Haukioja – Ilona Herlin – Seppo Kittilä (toim.): *SKY Journal of Linguistics* 13 s. 211–250. Turku: Suomen kielitieteellinen yhdistys.
- RAHTU, TOINI 1984: Suomen nominalkuiset yhdysverbit. – *Virittäjä* 88 s. 409–430.
- RAMONIENĖ, MEILUTĖ – JOANA PRIBUŠAUSKAITĖ 2003: *Praktinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Baltų lankų leidyba.

- RAPOPORT, TOVA R. 1993a: Verbs in depictives and resultatives. – James Pustejovsky (ed.): *Semantics and the lexicon* s. 163–184. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- 1993b: Stage and adjunct predicates: Licensing and structure in secondary predication constructions. Lexical and conceptual structure. – Eric Reuland – Werner Abraham (eds.): *Knowledge and language Volume II* s.157–182. Kluwer Academic Publishers.
- RAUKKO, JARMO – JAN-OLA ÖSTMAN 1994: *Pragmaattinen näkökulma Itämeren kielialueeseen*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- RINTALA, PÄIVI 1978: Sananjohdon produktiivisuudesta ja sen rajoituksista. – Auli Hakulinen – Pentti Leino (toim.): *Nykysuomen rakenne ja kehitys I*. Tietolipas 93 s.96–111. Helsinki: SKS. *Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978* TYSYKLJ s. 151–164. Turku: Turun yliopisto.
- 1979: Verbinjohtimien historiaa. – *Sananjalka* 21 s. 181–186.
- 1990: Arvostelu Alpo Räisänen kirjasta Suomen kielen *u*-johtimiset verbit. *Ural-Altaische Jahrbücher* 9/1990.
- RUDNICKI, ADOLF 1959: *Lato*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- RUDZKA-OSTYN, BRYGYDA 1984: Cognitive grammar and word formation. The case of Dutch *uit* and Polish *wy-*. – Jan Nowakowski (red.): *Litterae et Lingua: In Honorem Premislavi Mroczkowski* s. 227–239. Wrocław: PAN.
- RÄISÄNEN, ALPO 1978: Kantasanan ja johdoksen suhteesta. – *Virittäjä* 82 s. 321–344.
- 1979: Segmentaation ongelmasta suomen kielen johto-opissa. – *Virittäjä* 83 s. 167–178.
- 1985: Suomen kielen *ne-* ja *ntu-*, *nty-*johtimiset translatiiviverbit. – *Virittäjä* 89 s. 1–32.
- 1988: *Suomen kielen u-johtimiset verbit*. Suomi 141. Helsinki: SKS.
- RÄSÄNEN, MATTI 2007: Ovatko oppilaat sairaana vai sairaina? Predikatiiviadverbiaalin luku. – *Kielikello* 2/2007. Helsinki: Kotus.
- SAARINEN, SIRKKA – GIZELLA LABÁDI 1991: Suomen ja unkarin denominaalisesta verbinjohdosta. – *Suomi ja unkari rinnakkain. Suomalais-unkarilaisia kontrastiivisia tutkielmia*. TYSYKLJ 38. Turku.
- SADENIEMI, MATTI 1946: *utu ~ untu* -loppuisista rinnakkaisverbeistä. – *Virittäjä* 50 s. 187–191.

- SASSE, HANS-JÜRGEN 2002: Recent activity in the theory of aspect: Accomplishments, achievements or just non-progressive state? – *Linguistic Typology* 6 s. 199–271. Berlin: Mouton de Gruyter.
- SATKIEWICZ, HALINA 1969: *Produktywne typy słowotwórcze współczesnego języka ogólnopolskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- SAUKKONEN, PAULI 1970: Nykysuomen johto-oppia. – *Virittäjä* 1970 s. 197–202.
- SHOPEN, TIMOTHY (ed.): 1985: *Language typology and syntactic description III. Grammatical categories and the lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SIIROINEN, MARI 2001: *Kuka pelkää, ketä pelottaa. Nykysuomen tunneverbien kielioppia ja semantiikkaa*. SKST 844. Helsinki: SKS.
- SIITONEN, KIRSTI 1999: *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. TYSYKLJ 63. Turku: Turun yliopisto.
- SIRO, PAAVO 1996: *Lauseopin periaatteita. Kaksitoista artikkelia*. [Toim. Pentti Leino.] Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SIVONEN, JARI 2007: Aspektin ontologia ja kognitiivinen semantiikka. – Harri Mantila – Merja Karjalainen – Jari Sivonen (toim.): *Merkityksen ongelmasta vähemmistökielen oikeuksiin. Juhlakirja professori Helena Sulkalan 60-vuotispäivänä* s. 73–95. Acta Universitatis Ouluensis. B Humaniora 79. Oulu: Oulun yliopisto.
- SJPD = DOROSZEWSKI, WITOLD (red.): *Słownik języka polskiego I–XI*, Warszawa: PWN 1958–1969.
- SJPPWN on line = *Słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- SKES = ITKONEN, ERKKI – AULIS J. JOKI 1962: *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SKY = Suomen kielitieteellinen yhdistys.
- SKYJ = Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja.
- SŁOŃSKI, STANISŁAW 1937: *Funkcje prefiksów werbalnych w języku starosłowiańskim (starobułgarskim)*. Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego.
- ŚMIECH, WITOLD 1965: O budowie czasowników typu *odtańczyć* 'odpłacić tańcem'. – *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego IX*.

- 1968: Kształtowanie się funkcji semantycznych czasownikowego przedrostka *od(e)-* w języku ogólnopolskim. – *Z polskich studiów slawistycznych. Seria 3. Językoznawstwo*.
- 1971: *Funkcje aspektów czasownikowych we współczesnym języku ogólnopolskim*. Łódź.
- 1984: Zastępowanie formy typu *oschnąć, zielenieć* przez formy typu *osuszyć się, zielenić się* w języku polskim. – *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego XXX*.
- 1986: *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*. Łódzkie Towarzystwo Naukowe. Prace Wydziału 1 – Językoznawstwa, nauki o literaturze i filozofii 87. Łódź: Ossolineum.
- SONG, JAE JUNG 1996: *Causatives and causation*. London: Longman.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä; etymologinen sanakirja* 1–3. Päätoim. Erkki Itkonen ja Ulla-Maija Kulonen. SKST 556, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 56, Helsinki 1992–2000.
- SSGCZP = POLAŃSKI, KAZIMIERZ (toim.) 1980–1992: *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich I–V*. Wrocław: Ossolineum.
- STASSEN, LEON 1997: *Intransitive predication*. Oxford: Press Clarendon.
- STREKALOVA, ZOJA N. 1962: Budowa słowotwórcza czasowników ruchu we współczesnym języku polskim. – *Poradnik Językowy* 1962/5–6 s. 205–235.
- 1979: *Morfologiâ glagol'nogo vida v sovremennom polskom literaturnom jazyke*. Moskwa: Nauka.
- STRUTYŃSKI, JANUSZ 1998: *Elementy gramatyki historycznej języka polskiego*. 6. wydanie. Kraków.
- SULKALA, HELENA 1981: *Suomen kielen ajan adverbien semantiikkaa*. Acta Universitatis Ouluensis, Series B. Humaniora No. 8. Philologica No. 3. Oulu.
- SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia. Helsinki.
- SZOBER, STANISŁAW – WITOLD DOROSZEWSKI 1957: *Gramatyka języka polskiego*. 4. painos. Warszawa: PWN.
- 1962: *Gramatyka języka polskiego*. 12. painos. Warszawa: PWN.
- SZYMCZAK, MIECZYŚLAW 1961: *Gwara Domaniewka i wsi okolicznych w powiecie łęczyckim* s. 215. Łódź: Ossolineum.
- 1963: *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim*. s. 427–433. Cz. 1–8. 1962–1973 Wrocław: Ossolineum.

- TALMY, LEONARD 1972: *Semantic structures in English and Atsugewi*. Ph. D. Diss. Berkeley: University of California.
- 1983: How language structures space. – Herbert L. Pick – Linda Acredolo (eds.): *Spatial Orientation: Theory, Research and Application* s. 225–282. New York: Plenum Press.
- 1985: Lexicalization patterns: semantic structure in lexical forms. – Timothy Shopen (ed.): *Language typology and syntactic description. Volume III. Grammatical categories and the lexicon* s. 57–149. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1991: Path to realization: a typology of event conflation. – Laurent A. Sutton – Christopher Johnson – Ruth Shields (eds.): *Proceedings of the Seventeenth Annual Meeting of Berkeley Linguistics Society February 15–18, 1991* s. 450–519. General session and parasession on the grammar of event structure. Berkeley.
- TEDESCHI, PHILIP J. – ANNIE ZAENEN (eds.) 1981: *Syntax and semantics 14: Tense and aspect*. New York: Academic Press.
- TERVOLA, MAIJA 2006: Suomen ja liettuan objektin sijavaihtelun vertailua. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- TOKARSKI, RYSZARD 2001: Słownictwo jako interpretacja świata. Teoksessa Jerzy Bartmiński (toim.) *Współczesny język polski. Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. t. 2. Lublin.
- TOMMOLA, HANNU 1986: *Aspektual'nost' v finskom i russkom âzykah*. Neuvostoliittoinstituutin vuosikirja 28. Helsinki.
- 1987: Aspektuaalisuudesta ja objektista. – *Virittäjä* 91 s. 64–70.
- 2010: Suunta ja muutos. Havaintoja suomen ja viron liikeverbeistä. – ESUKA–JEFUL 1 (2) s. 311–340. Tartto: Viron ja yleisen kielitieteen laitos, Tarton yliopisto.
- TUNKELO, E. A. 1938: Verbin merkitysluokkain suomalaiset nimitykset. – *Virittäjä* 42. Uudissanasto 80. Toim. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielitoimisto. Porvoo 1979.
- TUOMI, TUOMO 1980 [1972]: *Suomen kielen käänteissanakirja*. 2., korjattu painos. SKST 274. Helsinki: SKS.
- TURZYŃSKA, K. 1982: Funkcje semantyczne czasownikowego prefiksu z(e)- i przyimka z(e) w języku polskim. Łódź: Biblioteka Uniwersytecka [painamaton väitöskirja].
- TYSYKLJ = Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja.

- TYYSTERI, LAURA 2015: *Aamiaiskahvilasta ötökkätarjontaan. Suomen kirjoitetun yleiskielen morfosyntaktisten yhdysrakenteiden produktiivisuus*. Annales Universitatis Turkuensis C 408. Turku: Turun yliopisto.
- USJP = *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN 2005.
- VAN VALIN, ROBERT D. JR. 1990: Semantic parametres of split intransitivity. – *Language* 60 s. 221–260.
- VARE, SILVI 1993: Konversioonist eesti keele sõnamoodustuses. – *Virittäjä* 97 s. 34.
- VENDLER, ZENO 1967: *Linguistics in philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- VERKUYL, HENK J. 1972: *On the compositional nature of the aspects*. Foundation of language. supplementary series 15. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- WAŁĘGA, STANISŁAW 1978: *Słownik fińsko-polski*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- 1986: *Słownik polsko-fiński*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- WEINSBERG, ADAM 1979: Okoliczniki miejsca a przedrostki przestrzenne. – *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* XXVIII 1971 s. 145–151.
- WIENOLD, GÖTZ 1995: Lexical and conceptual structures in expressions for movement and space. With reference to Japanese, Korean, Thai and Indonesian as compared to English and German. – Urs Egli – Peter E. Pause – Christoph Schwarze – Arnim von Stechow – Götz Wienold (eds.: *Lexical knowledge in the organization of language* s. 301–340. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- WIIK, KALEVI 1975: Suomen frekventatiivi ja kontinuatiivi. – *Virittäjä* 79 s. 153–156.
- 1978: Suomen kielen momentaanijohdoksista. *Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978* s. 165–187. TYSYKLJ 6. Turku: Turun yliopisto.
- WILCZEWSKA, KRYSTYNA 1966: *Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie*. Prace Wydziału Filologiczno-Filozoficznego Towarzystwa Naukowego w Toruniu, t. 17, z. 3. Toruń.
- WITKOWSKA-GUTKOWSKA, MARIA 1980: Funkcja czasownikowego przedrostka przy- i przyimka przy w języku polskim. Łódź: Biblioteka Uniwersytecka [painamaton väitöskirja].
- 1999: *Staropolskie prefiksalne dublety czasownikowe i ich współczesne odpowiedniki*. Łódź.

WO = Wysokie obcasy 'korkeat korot' (– Gazeta Wyborczan viikkolehti). Warszawa.

WOJTCZUK, KRYSTYNA 1983: Funkcje semantyczne czasownikowego przedrostka u- i przyimka u w języku polskim. Łódź: Biblioteka Uniwersytecka [painamaton vaitöskirja].

WRÓBEL, HENRYK 1978: O zasadach opisu słowotwórczego polskich czasowników prefiksalnych. – *Studia gramatyczne II* s. 105–119. Wrocław: Ossolineum.

—— 1993: Funkcje słowotwórcze morfemu się. – Kazimiera Maria Solecka (red.): *Studia linguistica Polono-Jugoslavica* 7 s. 141–148. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

Yle = Oy Suomen yleisradio Ab.

Yle.fi = Ylen verkkouutiskirjeet.

YLI-VAKKURI, VALMA (toim.) 1993: *Studia comparativa linguarum orbis Maris Baltici I*. Tutkimuksia syntaksin ja pragmasyntaksin alalta. Turku: Turun yliopisto.